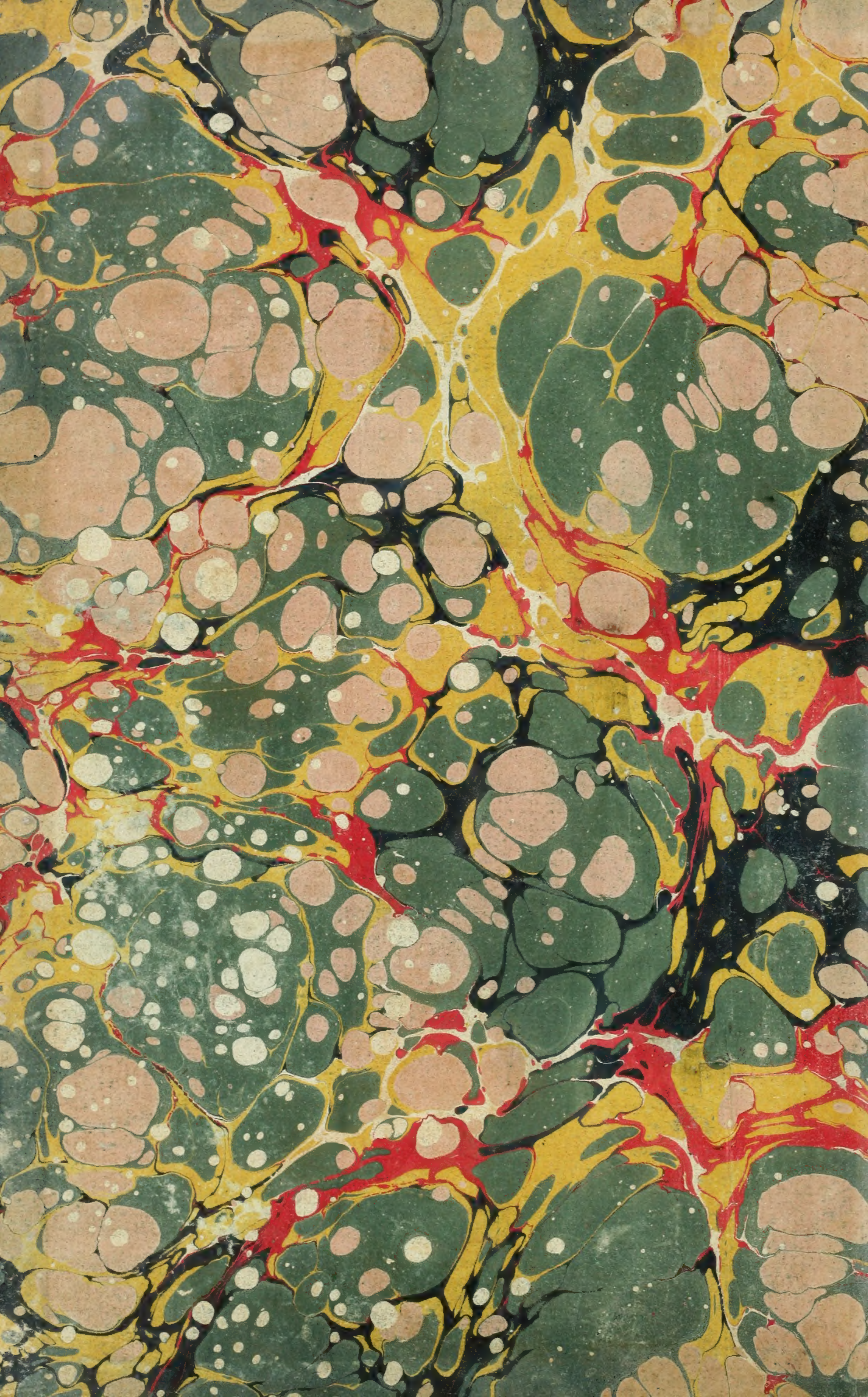
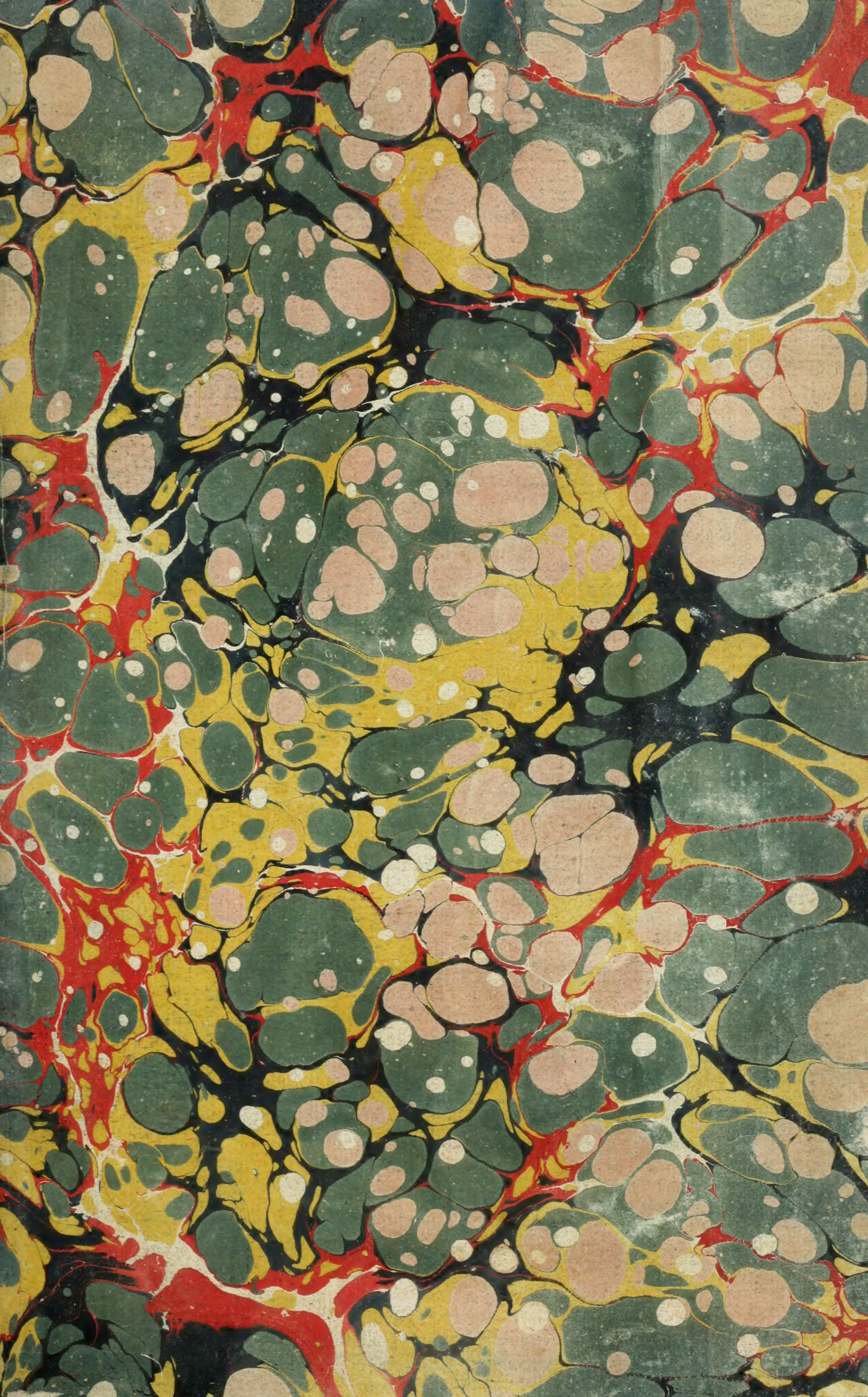

Given to C A Knight
Oct. 16. 1834
J.K.

6 vols in 2

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

http://www.archive.org/details/iviparsrompt1thru3bois

per

I. PARS
ROMANAE VRBIS
TOPOGRAPHIAE
& Antiquitatum, Quâ succinctê
& breviter describuntur omnia
quæ tam publicê quam privatim
videntur anim-adversione digna:
IANO IACOBO BOISSARDO
Vesuntino
autore.
Tabula chorographica totius Italiæ:
Figuræ aliquot eleganter
in ære incisæ:
Artifice Theodoro de Bry Leod, sive
frā, oīa foras recens edita.
A. M D XCVII.

DIONYSIVS
GOTHOFREDVS
I. C.
POSVIT.

QVOD H B H AEVITERNAE
SENECTVTEM SATVRNIAM
A DIS MANIBVS INVIDIA
SACRA OCCVLTAM
QVOESITAM DIV ET IREPERTAM
MVLTIS SAECVLIS
HERCVLEO LABORE
MANIBVS EORVM AVLSAM
IANVS BOISSARDVS
AEVITATIS ANTISTES
RELIGIOSISSIMVS RESTITVIT
OLLI IANO BOISSARDO
SATVRNIA SENECTVS
H B H AEVITERNA
DVLCISSIMI FOEDERIS
ET CONIVGII MEMORES
H B H N IN SENECTA
SENECTAM IN H B H
MERITISSIMVM PRAEMIVM
MEMORI DEDERE.

SYMBOLVM
THEODORI DE BRY LEODIENSIS.

Ei quantum à primo miseri mutamur Adamo,
Ver illi æternum risit, & alma quies.
At nunc cura homines facit irrequieta beatos,
Huc ratio, huc omnis vis subit ingenij.
Scilicet vt corpusque animamque & cætera serues,
Res tibi cum curis perpetuata venit.
Parua sed ingentes formica laboris imago,
Exemplo hæc nobis dat documenta suo.
At mihi quando animæ dabitur curare salutem,
Non me deficient quas colit orbis opes.
Quin ea Christicolas nunc vnica cura fatiget,
Qua Scythicum reprimant excutiantque iugum.
Tu Deus o mentem meliorem & sobria nostris
Pectora pro meritis ah grauiora dabis.
Vt crudele queant procul euitare flagellum,
Teque redemptorem concelebrare Deum.

IN EFFI-

IN EFFIGIEM IANI IACOBI BOISSARDI VESVNTINI, PETRVS LEPIDVS METENſis, Regiorum negotiorum ſummus Procurator apud Mediomatrices, Virdunenſes, & Tullianos.

IANVS IACOBVS BOISSARDVS VESVNTINVS A^o^ 97. AET. LXIX

HOſpes, qui vagus in ſcientiarum
Hortis expatiaris, vt Mineruæ
Doctas ingenium excolas per artes;
Quem tu conſpicis heic breui tabella
Expreſſum Bryii arte penicilli,
Ille eſt Sequanici ad Dubis fluenta
Boiſſardo genitus parente vates,
Phœbo & Caſtaliis Deis amatus.

Ille est qui facili stylo & colore
Vrbes OEnotriæ, & situs locorum,
Portus, valla, pharos, lacus, cauernas,
Montes & fluuios scaturientes,
Diuersosque habitus manu erudita
Descripsit, statuasque, imaginesque,
Et prisci monumenta cuncta sæcli,
Impensisque laboribusque magnis,
Publicam vtilitatem vt adiuuaret,
Solers edidit artifex, typisque
AEuiterni operis Theodorici
Libro hoc proposuit tibi intuenda.
Tu de te meritis bene has repende
Grates, vt studium vtriusque vultu
Sereno excipias probesque. Virtus
Illorum expetit vnicum hoc, nec vltra.

IN VETERIS AC NOVÆ VRBIS ROMANÆ TOPOGRAphiam, descriptam à Iano Iacobo Boissardo Vesuntino.

Domitius Fainus Veronensis.

ÆTernam quisquis cecinit te, Roma, futuram,
Ille habuit Clario pectora plena Deo.
Non tamen hanc dixit posuit quam Romulus vrbem,
Quæ nimis angustis finibus arcta fuit,
Et quam tempus edax subuertit: Namque caduca
Illa prius fuerat condita materia.
Hanc intellexit, totum quæ sparsa per orbem
Boissardi æternis viueret aucta libris.

IN EANDEM TOPOGRAPHIAM,

Joannes Mylius Marpurgensis.

MAgnificas meruit statuas, operosaque templa
Phœbeius AEsculapius,
Hippolytum quod equis excussum, animamque halantem
Largo cruoris flumine
Restituit priscæ docto medicamine vitæ,
Animamque membris reddidit;
Tu labefactatæ dum toto corpore Romæ
Annis cadauer obsitum
Ad vitam reuocas æui non dentibus vnquam
AEruginosi obnoxiam;
Quas dignas laudes pro tali munere Roma
Prodet futuris sæculis?
Scilicet illa tuum nomen super ætheris axem,
Non immemor tui, feret.
Quaque patet tellus vasto circunsona ponto
Seri canent te Posteri.
At tu non tituli decus aspiras, nec honoris
Ambis caduci gloriam.
Attamen inuitum te fama æterna sequetur
Omnes per orbis angulos.
Illustres noctu pronis in turribus ignes
Lucere desinent prius,
Quam tua se virtus occultet nomine cassa
Silentij & nube obruat.
O felix iterum, ô felix Mauortia Roma,
Cui talis AEsculapius
Contigit! efficit hic limoso è gurgite tractam
Vitæ potiri munere.
Dum circum astriferi voluetur machina mundi,
Pingentque cœlum sidera,
Romule, concedes, si præripit hic tibi palmam
Boissardus atque gloriam.
Mœnia tu dederas saltu superanda volucri
Remo, laboreque minimo.
Romani imperij fines hic Solis ab ortu
Cubile ad Hesperi vehit.

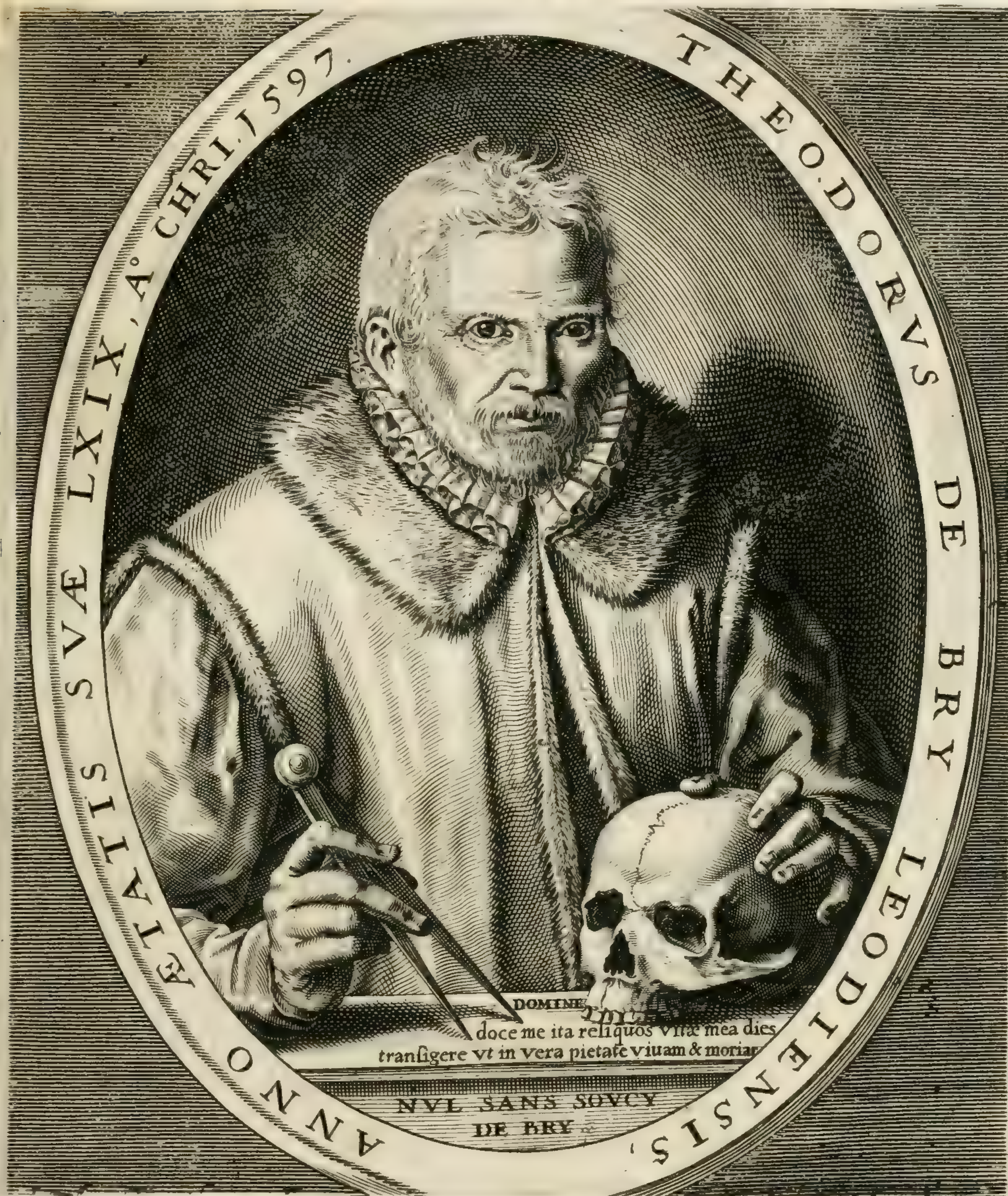
POMPONIVS RICIVS NOLANVS, IN EANDEM.

OCciderat, longoque situ fœdata iacebat
Roma, atque obscuris condita erat tenebris.
Hanc ita tu reddis prisco, Boissarde, decori,
Maior vt antiquo restituatur honos.
At tibi nec desunt merito tua præmia: namque vt
Restauras Romæ nomina; Roma tibi.

SYMBO-

IN EFFIGIEM THEODORI DE BRY LEODIENSIS, Præstantissimi.

IANVS IACOBVS BOISSARDVS.

PIctam hic effigiem, benigne Lector,
Spectandam tibi quam papyrus offert,
Ait se Theodori imaginem esse.
Huius ex Eburonibus parentes
Virtute & probitate percelebres
Deduxere genus, Leodioque.

Ille

Ille est Dædaleo labore cuius
Iussu Palladis, annuente Phœbo
Tot toreumata publice videntur.
Ille est Cannibales, nouumque mundum
Subiectum Zephyris Notisque, pridem
Doctis cernere qui dedit tabellis.
Mausolea Bryax, Leocharesque,
Scopas, Timotheusque, quatuor illi
Mirandi artifices manu magistra
Cœlarunt. Ephesina templa pinxit
Archiphron, Ctesiphontis architecti
Opus sumptibus & labore clarum.
Auctor est Rhodij Chares Colossi.
Eburnum ossa Iouem, eminensque Olympus
Iactant à Phidia vndique absolutum.
Tot & tanta opera inuidens vetustas
Nobis abstulit, & situ sepulta
Lethes perpetuis tegit tenebris.
Nostra sæcula comparare priscis
Si audet posteritas, habebit illis
Quos conferre queat, paresque credat
Arte & ingenio. Inter hos supremo
Si non emineas loco, tamen tu
Nulli horum, Theodore, eris secundus.

AD ILLV-

AD ILLVSTRISSIMVM POTENTISSIMVMQVE PRINCIPEM IOANNEM COMITEM PAlatinum Rheni, Ducem Bauariæ, Comitem in Veldens & Sponheim, &c.

IANVS IACOBVS BOISSARDVS VESVNTINVS.

ANTVM in se habet efficaciæ præclara virtus & eruditio, vt in quocunque reperiatur, semper & vbiq; omnes homines habeat suæ dignitatis admiratores. Eos enim suspicimus maximisque efferimus laudibus, in quibus existimamus excellentes quasdam, & singulares perspicere animi dotes. Nihil amabilius est virtute, nihil quod magis alliciat homines ad diligendum. Quippe qui propter virtutem, probitatem, & doctrinam eos quos nunquam vidimus quodam modo diligimus, & eorum nomen laudibus & voluntate ad cœlum vsque extollimus. Quod si ea virtute præditi sint ij, qui stemmatum nobilitate, genere, natalibusque claris præstantiores reliquis habentur, radios tanti splendoris longe lateque duplicatos protendent, & magnificentioribus titulis dignitatem ornatiorem reddent. Hoc extra controuersiam est, (Princeps illustrißime) tuam Celsitudinem in tota Germania celebrem & venerandam haberi. Nam præter id quod ab antiquißima Palatinorum, & Bauariæ familia ortum ducas, ex qua tot reges tot imperatores Europæ nati sunt, id quoque acceßit, quod à teneris annis studio bonarum literarum institutus sis, ac vergente iam in senium ætate, non desinis Iurisprudentiæ ac historiarum cognitioni indesinenter incumbere; & quicquid temporis vacuum restat à Reipublicæ gubernatione, id omne scientiæ rerum pulchrarum impendere, studiosorum conatus promouere, & ipsis quodammodo Musis tanquam Apollo, præsidere. Hæc causa est, cur apud omnes non solum tuæ nationis populos clarus audis, sed inter exteros etiam

tui nominis gloria celeberrima perspicitur: quæ virtutis tuæ nō contemnendum esse debet præmium, tuæq; Celsitudini maximè congruum. Propter honestam gloriam præstantes viri, tam superioribus sæculis, quàm nostro tempore, tantos labores diurnos nocturnosq;, domi militiæq; susceperunt: quod nunquam fecissent, si ijsdem finibus gloriam suam, quibus vitam, terminatum iri existimassent. Animus enim generosus nescio quo modo sese extollit, vt ad posteritatem prospiciat, quasi cum excesserit è vita, tum denique victurus sit. Et vt ait Tullius Philipp. 5. Si nihil animus præsentiret in posterum, & si quibus regionibus vitæ spatium circunscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas, nec tantis se laboribus frangeret, nec tot curis vigiliisq; angeretur, vt famam protendat suam: qua quidem detracta, nihil est quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo & tam breui, tantis nos in laboribus exerceamus. Fama enim honesta vitæ breuitatem posteritatis memoria consolatur; quæ efficit vt absentes adsimus, mortui viuamus, & in ore omnium versemur. Probe itaq; tibi consultum esse cupis, dum ad tui generis celsitudinem nihil magis pertinere iudicas, quam studia bonarum scientiarum: quibus te admirabilem toti Germaniæ, imo Galliæ & Italiæ constituis, efficisque vt sub tuo dominatu floreant literæ, artesque liberaliores, Academiis & scholis in tua ditione magnifice erectis; ex quibus quotidie emergunt viri insignes doctrina & rerum cognitione, qui ad gubernacula reipublicæ videantur idonei, & ad promotionē commodorum patriæ: propter quam non solum Princeps magnus, sed etiam ciuis bonus nullum laborem, nullam solicitudinem refugere debet. Nam omnia quæ à nobis geruntur, non ad nostrā vtilitatem, sed ad patriæ salutem referri debent. Nemo est tam ingratus, tam impius, tamq; nullius humanitatis, qui si patriæ merita resumere velit, non eam magis quam seipsum diligat: Et si contentio quædam, & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum sit officij, Principes boni sunt & sapientes, patria, & parentes; quorum beneficijs maxime obligati sumus. Cum igitur tantis virtutibus, tantis animi dotibus commenderis, non miraberis, illustrißime Princeps, si inter tot excellentes doctrina & eruditione viros, à quibus coleris, ego peregrinus me ingeram, locumq; assumam, in cuius statione constitutus tuū nomen cōmuni voluntate, deuotione, & ꝓpenso studio quibus possum laudibus eueham & extollam; operamq; omnē moueam beneuolentiam tuam omni officio promoueri: in quam me insinuare alia ratione non potui commodius, quam meorum laborum & vigiliarum dedicatione: ex quibus olim aliquam apud tuam Celsitudinem gratiam retuli. Cum ante aliquot annos Romæ viuerem (vt

diuersos

diuersos diuersa iuuant, & trahit sua quemque voluptas) collegi qua potui diligentia inscriptiones antiquorum marmorum, quæ passim leguntur in amplissima vrbe. In quarum perlustratione cũ plurimum laboris, ac temporis impendissem, innotui Scholasticis tam Gallis, quam Germanis, qui in celeberrimis Italiæ Academiis literis operam dabant, quiq; ad inuisendam vrbem cateruatim Romam se quotannis conferebant. Hos dum animaduerterem occupatos annotatione, & descriptione eorum, quæ videbant & admirabãtur, vt eorum adiuuarem studia, tractatulum edidi, quo vnusquisq; institui posset & doceri, qua ratione & methodo posset sine tanta difficultate ea disquirere & perlustrare, quæ in tam ampla vrbe tam publice, quam priuatim spectantur notatu digna. Eum libellum lætatus sum placuisse, & cum plausu exceptum esse: legique cum delectatione & fructu: Qui & hodie cum multis viris literatis probari videam, illum transcribere, & in lucem emittere statui: Neque occurrit cui hoc opusculum consecrarem dignius, quam tuæ Celsitudini, quæ antiquitatis studio mirifice semper sit delectata. Vtque id facerem, impulsor fuit vir præstantissimus Petrus Lepidus, regiorum negotiorũ apud Mediomatrices summus Procurator, & amicus meus intimus. Is mihi spopondit hanc meam operam tuæ Celsitudini non ingratam fore: quam superioribus annis clementem, ac beneuolam expertus sum, in meorum Poëmatum dedicatione. Topographiam igitur hanc Romanam cum essem editurus, quæ descriptionem nouæ vrbis, qualis hodie videtur, continet, operæprecium esse duxi illi adiungere antiquæ vrbis delineationem, qualis à Publio Victore, & ab Honufrio Panuino scriptis exactissime mandata est: quæ ante aliquot annos in lucem missa erat Clemente VII. Pontificatum tenente. Vtriusq; descriptionis collatione, videbit tua Celsitudo quantum hodierna Roma differat ab antiqua, ex cuius admirandis ædificijs & structuris, nihil hodie superest, præter exiguas reliquias, & fragmẽta mutilata, ex quibus antiquæ vrbis splendorem, magnificentiamq;, & profusos Imperatorum Principumq; sumptus, opificum diuina ingenia & industriam stupere & admirari possumus. Quicumq; eam vrbem diligenter & accurate lustrauerit, solertiq; indagatione notauerit omnia quæ in ea seruantur à viris antiquitatum studiosis, animaduertet fatebiturq; nihil vsquam gentium spectari, quod cum Roma possit merito conferri. Atqui hæc omnia magis commẽdari debent, quod præclari illi Patricij & ciues, nihil habeant domi suæ, quod nõ liberaliter peregrinis videndum permittant, tanta humanitate, tanta comitate, vt etiam credere velint ab eis idem beneficium recipere, quod in eos vltro cõferunt. Quis obsecro

vnquam literatus exclusus est ab ædibus clarissimi illius Patricij Romani Fuluij Vrsini? quis vnquam ab eo sine aliqua beneficentia dimissus est? Quis vnquam inuisit Marium Delphinum, quin ab eo discesserit cum singulari fructu & delectatione? Omitto personas illas Ecclesiasticas Cardinales, Archiepiscopos, & sacerdotes illustriores, qui propter dignitatum, quibus funguntur, amplitudinem communicare colloquia non semper possunt cum hominibus priuatis & peregrinis. Tanta tamen in ijs est facilitas, vt neminem à suis ædibus arceri patiantur, sed domesticis seuere iniungunt, vt amice & comiter omnia communicent poscentibus, eosq; in cœnacula, hortos, secretioraque conclauia admittant: potissimum bonarum literarum studiosos, vt contemplentur, admirentur, & notent quicquid spectatu dignum est: nō solum marmora exquisita & preciosa, vasa, statuas, tabulas, numismata, & signa gemmis exsculpta, sed etiam ipsas bibliothecas exacte perlustrent, libros ex antiqua papyro, membrana, intestinis, corticibusq; confectos reuoluant, ac sese cōtemplatione tam excellentium rerum, si fieri posset, expleant & satient. Memini magnificentissimum illustrissimumq; illum Antistitem Pium Rudolphum Cardinalem Carpensem (qui quo tempore Romæ erã, in Quirinali possidebat hortos amœnissimos, omnibusque antiquis marmoribus refertissimos) singulare humanitatis argumentum in me contulisse. Dum enim eo venissem cum aliquot studiosis, vt admirandam palatij structuram, statuasque, columnas, obeliscos, & aras antiquas viderem, neq; possem illa omnia tam breui temporis spatio, quod mihi concedebatur, describere (nondum enim tanto viro innotueram) socijs relictis abdidi me inter viretorum vmbracula, latitans donec omnes horto exiuissent. Clausis tandem horti ostiis, reliquum diei quod superfuit impendi in delineatione priscarum inscriptionum, ac totam noctem illic exigens sub arboribus, cum primum illuxit, ad opus cœptum redij: dumq; illic hærerem attentus in descriptione cuiusdam marmoris, Cardinalis suorum aulicorum numero & comitatu stipatus hortum ingressus est. illi cum ex remotiore loco me fuissent intuiti, substiterunt attoniti: nescientes qua ratione omnibus insciis domesticis eo irrepsissem. Confestim ad me duo adcurrunt, qui sciscitarentur quando & quo modo eo venissem. Ego licet non mediocri formidine percellerer, composita tamen ad fiduciam fronte, mihique nullius doli vel criminis conscius, rogaui vt tantillum expectarent donec absoluissem descriptionẽ alicuius monumenti quod cœperam: qua ad finem perducta, tanquam re bene gesta ordine explicui meam historiam: vt vespere superioris diei in hortos essem exceptus cum aliis peregrinis, à quibus postquam

postquam paulo longius quam par erat secessissem lecturus & designaturus quædam antiqua scripta, illi me relicto discessissent: cumque paulo post egredi conarer, omnia clausa me inuenisse, coactumque illic pernoctasse: Quod tamen absque vllo tædio mihi accidisse dicebam, capto & occupato in perlustratione tam excellentium rerum, quæ in toto hortorum ambitu latissimè conspiciebantur: Illi cum risu ad Dominum regressi narrarunt quicquid mihi accidisset. Tantoque abfuit vt durius exciperer propter id factum, vt Cardinalis mei misertus, quod absque cœna sub dio pernoctassem, iussit mihi ientaculum præparari, ne nimia inedia mea valetudo offenderetur: summaq; cum delectatione reuoluit meas chartulas, laudauitq; industriam meam: & voluit vt deducerer in eius palatium, quod amplissimum habebat in vrbe plana, ad Campum Martium. Permisit quoque vt omnia quæ illic essent viderem, & pugillaribus ad id præparatis quæcunq; placerent exciperem. Ego postea vt gratus viderer erga tam beneficum Principem, exemplar omnium quæ domi suæ mihi communicata erant diligenter exaratum illi obtuli libello vno comprehensum: Quem non solum hilari fronte excepit, sed donum dono compensans, numismata antiqua mihi largitus est duo aurea, duodecim argentea & totidem ahenea; cum parua Apollinis ærea statua altero brachio manca. Non absimilis humanitas mihi exhibita est à clarissimo viro Mario Delphino. Ad eum enim eadem hebdomada cum tertio deduxissem scholasticos aliquot Germanos & Gallos (qui Patauio & Bononia simul venerant Romam) vt eius ædes omni antiquitatum ornamento celeberrimas lustrarent: iterumq; alij aduentassent, meamq; operam flagitarent amicorum literis mihi commendati; illis meum officium sine pudore nō audebam recusare, verebar interim grauis esse tanto viro, & illius facilitate abuti. Ad eum igitur me festinus contuli, veniamq; humiliter deprecatus, rogaui vt mihi hanc importunitatem condonaret, coacto gratificari meis conterraneis: in quorum præsentia petiui vt ne mihi succenseret, quod toties repetita reuersione illius grauiores occupationes interrumperem. Vir bonus & candidus meam formidinem ioco excipiens, Quid ais, inquit, mi Boissarde? itane me durum & inhumanum existimasti, qui tibi officium hac in re recusarem, in qua beneficium mihi à te non exiguum tribuitur? An es nescius, tua opera Marij nomen extendi vsq; ad postremos Septentrionis terminos, quod alioqui coerceretur intra Romanorum mœnium pomœria? nisi hospites isti viri nobiles & literati me inuiserent, mea contemplarentur & admirarentur, domumq; reuersi quæ apud me vidissent enarrarent. Fac, mi Boissarde, vt veniant, neque

quemquã à meis arceas foribus, quẽ potissimum virum bonũ modestumq; & studiosum antiquitatis agnoueris: Nemo, certe, est quẽ non libentissime excipiam, humanissimeque & humaniter tractatum dimittam. Hæc postquam dixisset, introductis in musæum hospitibus, comiter videndos exhibuit stateres antiquos, & infinitum numismatum exquisitissimorum numerum, sardonychas, iaspides, & gemmas singulari toreumate sculptas. Ostendit præterea nobis ingentem cippum marmoreum, qui olim, vt inscriptio prodebat, terminus erat vineæ Traiani Imperatoris extra vrbem. Hunc vt suo loco restitueret Gentillis Delphinus Mariȷ pater, ingenti precio vineam redimere conatus est, neque à possessore venditionem extorquere potuit. Marius post patris mortem eodem studio flagrans fundum duplici pecunia coemit, & cippum in antiquum locum transtulit. Hæc ideo scribo, Princeps illustrissime, vt ostendam quantum humanitate & facilitate Romani superent nostrates, dum hospites peregrinos excipiunt. Quis est tam in Gallia, quam in Germania qui ignoto fores suæ domus apertas esse patiatur, vel illi videnda præbere ea quæ ornamenta possidet? Nemo sane: nisi sint aliqui viri docti, qui eruditione faciliores redditi sint, & erga peregrinos mansueti, quibus tamen non sine supercilio & morositate sese communicant, nisi dignos hoc officio prius iudicent. Et dum de hospitum dignitate dedignatur inquirere, indigne à se expellunt eos, quorum studio & curæ satisfacere esset consultius. Hæc Romanorum benignitas effecit, vt quæ de vrbis Topographia, dum illic essem, transcripsi, nunc omnibus antiquitatis studiosis sub tuo nomine communicem: ratus tuam Celsitudinem grato animo excepturam conatus meos: plurimosq; hoc institutum probaturos, quod cum fructu & delectatione legi poterit. Si Deus mihi dies vitæ longioris proroget, absoluam tractatum, qui iam fere ad finem perductus est: in quo statuas Deorum antiquorum propono cum singulorum elogiis: quibus est adiuncta amplissima omnium genealogia, imaginesq; sacerdotum & sacrificiorum, habitusq; virorum & mulierum: quæ omnia ex tabulis & marmoribus antiquis excepi: & opus absolutum tuæ Celsitudini consecrabo. Quam vt diutissime saluam & incolumem Deus optimus maximus seruet, precor.

PETRVS

PETRVS LEPIDVS METENSIS, REGIORVM NEGOTIORVM SVMMVS Procurator apud Mediomatrices, Tullienſes, & Virdunenſes:

IN PRIMVM LIBRVM ROMANARVM ANTIQVITATVM A IANO IACOBO BOISSARDO Veſuntino collectarum, quaſque Theodorus de Bry Leodienſis artificioſiſſimis edidit typis.

Ad Lectorem.

MNIS noſtra cura debet in hoc verſari ſemper ſi poſſumus, vt boni aliquid faciamus, vt Reipublicę ſimus vtiles, & proximo frugiferi. Non enim nobis ipſis nati ſumus, ſed patriæ, & amicis. Laude præcipua dignos exiſtimo, qui ſuam operã impendunt, quantum ab ijs fieri poteſt, & referunt ad vtilitatem multorum; ſeſeq; ita gerunt, vt poſt obitum aliquod teſtimonium poſteritati relinquant, quo probari poſſit illos ſocietati humanæ, & commodo publico ſtuduiſſe. Nihil enim eſt tam tetrum, nihil tam aſpernandum, nihil homine indignius, ſiue iuuentutem aut virilitatem attigerit, ſiue eius ad ſenium vergat ætas, quam otioſam & curis vacuam vitam ducens. Quid poteſt in rebus humanis præclarius, quid laudabilius, quã de multis bene mereri, & apud omnes propter virtutem optime audire? Quæ cum vera ſint, habebit proculdubio poſteritas quod gratias agat Theodoro de Bry Leodienſi: qui totum anteactæ vitæ curſum ita impendit, vt ſemper hunc ſcopum ſibi ante oculos proponeret, rem literariam ſuis ſtudiis promouere, & publica commoda infinitis operibus augere; coniungens vtilitati iucundam delectationem. In quibus omnibus neſcio vtrum magis admirari debeamus, artem, ingenium, vel diligentiam. Nihil enim ab eo factũ eſt, in quo non eluceſcat accurata quædam induſtria, & ingenioſa inuentio: qua non ſolum animos legentium paſcit, ſed etiam oculos ſpectantium oblectat. Nemo eſt qui non legerit Indicarum nauigationum Stadii, Benzoni, Lerii, & aliorũ, quas hic noſter Theodorus eleganti narratione Latina non tantum emiſit in lucem, ſed ſingula ſubiecit oculis delineata typis artificioſiſſimis, omnẽ rerum geſtarum ſeriem pulchro degerens ordine, tabulisque aheneis ingenioſiſſime ſculptis exprimẽs populorum barbarorum geſtus, habitus, ac ritus; non ſine eorum admiratione, qui eius hiſtorias & emblemata contemplantur, & exactius conſiderant. Cumq; nõ ignoret oportere eruditum ſemper aliquid ex ſe promere, quod alios delectet & iuuet; in hac re nihil vnquam ab eo prætermiſſum eſt, quod ad viri boni pertineret officium. Inter infinita autem quę publicauit opera commendatione digna, hoc vno maxime laudandus eſt, quod iam fere ſeptuagenarius, ea ætate, qua propter ſenium homines ad laborioſiores actiones minime ſunt idonei, ille tamen priſtinæ inſiſtens ſolertiæ, ne infrugifero torpeſcat otio, totos dies impendit ſculpturæ & typographico operi: licet diutina podagra debilitatus ſit, manusque & digitos nodoſa chiragra habeat contractos; pingit tamen aſſidue, delineatque quidlibet tanta perfectione, vt exactius nihil à trigenario iuuene poſſit effici. Huius rei luculentum teſtimonium præbet hic primus Antiquarum inſcriptionũ tomus; quo Romana marmora (quæ nobis ab antiquitate relicta ſunt) cum ſuis ſignis & imaginibus expreſſa ſolus cœlauit. Cum enim Ianus Iacobus Boiſſardus familiaris & amicus meus ſuperioribus annis bonam vitæ partem impenderit peregrinationibus in diuerſas re gones ſuſceptis vt linguas more sque populorum ediſceret, & ſtudio bonarum diſciplinarum

erudiret

erudiret animum, cum Romæ esset, collegit omnes inscriptiones, quæ in illa vrbe spectantur, tanta arte & felicitate, vt qui eius collectiones viderit, existimabit nihil ab eo prætermissum esse, quod ad delectationem legentium, & ad rei literariæ promotionem facere videatur: præstitisseque in hoc negotio tantum fortasse quantum ante illum alius quislibet. Nam præter literarum cognitionem, & exercitium diligens in legendis priscis inscriptionibus (in qua re multos pares habere potest, aut si ita velis, superiores, minime enim ambitiosus homo est, laudique alienæ neutiquam inuidet, sibique non plus arrogat, quam tu benigne Lector, illi tribues, postquam eius labores & sedulitatem bono iudicio trutinaueris) At in hoc, opinor, plurimis anteferendus, quod picturæ gnarus, omnia quæ tam publice quam priuatim in vrbe seruantur, summo artificio delineauit & perfecit; insigneque hoc opus in publicum emittit opera Theodori de Bry; cuius Apellæa industria toti Christiano orbi iam pridem est notissima. Quod si Deus vtrique in aliquot annos adhuc vitam producat (sunt enim coætanei) tantus hic thesaurus communicabitur integer antiquitatum studiosis: qui ab autore longis laboribus & solicitudine congestus est, & à Theodoro de Bry typis mandatus. Expediuisset fortasse (vt desiderio omnium satisfacerent autor & sculptor) omnia simul in lucem edere: sed habēda fuit ratio temporis, & sumptuum, quos in iis excudendis facit Theodorus de Bry. Nō enim potuit fieri, omnia simul sculpere tam breui spatio: neque impensæ, quæ faciendæ erant, id permiserunt. Nosti, Lector candide, nihil simul esse inuentum & perfectum. Non potuit autor ex prototypis iconibus exemplar tam cito excipere, neque artifex, quæ ad eum missa erant, tam celeriter exsculpere. Quare vt omnibus prospectum esset, visum est Theodoro de Bry totum opus in quatuor tomos diuidere, vt compendiosius rem ageret, & sumptibus cōsuleret, tam suis quam coementium: & precio tolerabili partem operis obtineret is qui totum nolet emere. Hoc dum foras prodibit, dabit vterque operam, vt breui reliqua adiiciantur. Tu hoc primo libro fruéris, & te eo oblectabis. Præstat vno opere edito, eoque egregio sibi parare famam, quam minus accurate multa præcipitare in publicum. Nō potest in eo succus esse diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem consecutum. Reliquorum expectatio cum fœnore paulo post compensabitur. Laborant enim assiduo & Boissardus & Bryius, vt citissime tres reliqui absoluantur tomi: Nunc additur antiquæ vrbis typus, cum suis insulis & regionibus; qualem P. Victor, & Honufrius Panuinus scriptis eleganter mandauerunt. Et illi coniungitur vrbis hodiernæ Topographia: res sane digna quæ ad posteritatem mandetur. Gnaua enim vtriusque manus nobis aliquid ex omni parte politum & perfectum promittit. Indefessa namque eorum sedulitas nihil obliuiscetur, nihil intentatum relinquet, donec totum opus ad finem perducatur. Quod si has primitias animaduertant tibi placere, & cum fructu excipi, adiecturi sunt absolutissimā Deorum antiquorum genealogiam, cum singulorum imaginibus & simulachris priscis, quæ Romæ apud Pontifices, Cardinales, & Principes viros seruantur: additis elegiis ad vnumquamque statuam, ne tu Lector candide, aliquid desideres, quod ad interpretationem & dilucidationem pertinet eorum, quæ pictura repræsentantur. Hisque subiungentur sacrificiorum ritus, altaria, & instrumenta sacrorum, vestitusque sacerdotum & personarum tam publicorum quam priuatorum hominum. Magna quidem sunt hæc, quæ tibi promittuntur: ea tamen, Deo volente, suo præstabuntur tempore: vtpote quæ sint ab autore Boissardo iam fere ad finem perducta. Reliquum committetur fidei Theodori de Bry. Quod si tibi placuerit, & autoris sculptorisque voluntatem studiumque probaueris, vterque sibi abunde putabit esse satisfactum. Hoc enim tantum sibi proponunt, vt gratiam bonorum mereantur: ex qua locuples emolumentum honoremque percipient. Honos namque alit artes: & omnes incendimur ad studia rerum pulchrarum sequente gloria. Vale.

TOPO-

ITALIA
Septentrio
Meridies
Occidens
Mare Ligusticum
MARE SARDOVM
GOLFO DI VENETIA
MARE TYRRHENVM
MARE JONIVM
Golfo di Taranto
Golfo Lodrin
Croatia
Bossena
Heluetia
Miliaria Italica communia
10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

Orien
s m

TOPOGRAPHIA ROMANAE VRBIS, QVA SVCCINCTE DESCRIBVNTVR OMNIA, quę in vrbe ſunt notatu magis digna: & quæ dierum quatuor ſpatio commode videri & luſtrari poſſunt à peregrinis & hoſpitibus.

Iano Iacobo Boiſſardo Veſuntino autore.

OMANÆ vrbis topographiam ac ſitum doctiſſime tractauerunt plurimi, vt Flauius Blondus, Pomponius Lętus, Marlianus, Morus, & alii, qui hāc ſcriptionis materiam illuſtrandam ſumpſerunt. Horum tamen ſcripta, vt omnibus qui Romā veniunt, non ſtatim occurrunt venalia, ita quoque prolixiore narratione iis quibus diuturna mora non conceditur, haud ſemper ſatisfaciunt. Cum in vrbe habitarem, frequentes Bononia, Patauio, Papia, Senis, Peruſio, & ex aliis Italiæ Academiis eo ſe conferebant ſcholaſtici Galli, Germanique, & alii rerum antiquarum ſtudioſi. His cum per amicos (cum quibus olim familiariter conuixeram) cœpiſſem innoteſcere, à me expoſcebant hoc officium, vt illis dux per vrbem fierem; vt meo auxilio & monitione poſſent perluſtrare breuiter ea quæ notatu magis digna eſſent. Cumque plurimos animaduerterem laborioſa cura in pugillaribus excipere, quæ à me audiebant, quæque ſingulari delectatione ſpectabant, vt eorum adiuuarem memoriam, releuaremque aliquo compendio tam tædioſum laborem, conſcripſi breuem libellum, quem tres dietas vocaui: cuius inſtitutione poterat vnusquiſque triduo perluſtrare quæ potiora erant in tam ampla vrbe. Sed quia temporis anguſtiæ multos cogebant pluri-

ma prȩterire, & diuelli ab iis inuito, quȩ maiorem animaduersionem requirebāt; auxi postea meum libellum, adiectis rebus infinitis, quæ potissimum seruabantur in domibus priuatis, & conclauibus Cardinalium, nobiliumq;, & reliquorum ciuium: librumq; distribui in Dies quatuor: quo cōmodius, & sine præcipitata festinatione hospites possent curȩ ac desiderio suo satisfacere. Hunc tractatū nescio quo fato mihi seruauit Deus, dum meȩ bibliothecȩ feci iacturam: Reliqueram enim illum cum aliquot aliis libris apud fratrē meum Richartum, à quo postea illum recepi, cum aliis inscriptionibus Italiȩ Stiriȩ & Carinthiȩ, quas Deo volente (si vita mihi tamdiu prorogetur) inserā tertio volumini, quod præparo quanta possum diligētia, coactis in vnum fragmētis, & reliquiis mearum lucubrationum, quæ mihi superfuerunt ex bellorum ciuilium cladibus. At in hoc libello breuiter comprehendo quicquid notatu dignum publice priuatimque sese offert vbique, proposito quasi ante oculos vrbis tam celebris typo, quo etiam qui absentes sunt, neque Romam veniunt, possunt delectari. Non est tamen quod hic Lector expectet perfectam rerum omnium narrationem: quæ doctissimo cuique, & qui id ex professo velit aggredi, negotium non mediocre posset facessere. Satis erit, opinor, si crasse delineem, & attingam obiter ea omnia, quæ publice sese offerunt: iam in foris, plateis, ædibus sacris, & quæ sine difficultate possunt videri in nobilium palatiis, & domibus priuatorum ciuium: qui suam operam comiter præstant hospitibus & aduenis, quos literatos agnorunt, aut antiquitatis studiosos, iudicioque valentes: Ideo enim se tantos sumptus fecisse asserunt, in exquirendis & coëmendis marmoribus & statuis, quȩ tam in vrbe quam per totam Italiam ab antiquitate relicta sunt, vt commodo ac delectationi non tantum suo, sed publico posśint inseruire: id sibi summæ laudi ducentes, si peregrini & aduenæ ea cum voluptate & vtilitate contemplentur & diligenter singula considerent. Fructum, certe, locupletissimum viri boni percipiunt ex possesśione rerum pulchrarum, si dum eas aliis sine suo dispendio & iactura proponūt, bonorum gratiam hoc officio promereantur.

Iis qui per Hetruriam veniunt Romam, aditus in vrbem

pate

patet per Vaticani portam , quæ Caſtello ſancti Angeli eſt contermina. Quare non abs re mihi facere videbor, ſi hoc Caſtellum proponam viatori, tanquam carceres, vnde ſuum curſum auſpicabitur: Atque inde per Vaticanum & Ianiculum pergendo, quæcunque occurrent, quoq; fuerint ordine diſpoſita, breuiter adnotet. Fietque vt quatridui ad ſummum ſpatio voti compos eſſe poſſit viator, & ſui laboris dulcem mercedem reportare. Quod vbi factum fuerit, rudibus his lineamentis colores qui addant, & ad perfectionem opus inchoatum qui reducant accerſet eos, qui hanc Topographiam ſcriptis abſolutis percurrerunt. Quorum ductu & inſtitutione poterit vnusquiſque omnem ſtudij ſui ſcopum attingere. Aggrediemur igitur ab iis, quæ portæ proxima ſunt: poſtea vrbem ingreſſi ſingula ſuo ordine perſequemur.

TOPOGRAPHIAE VRBIS ROMÆ dies primus.

PLanicies ea ampla, quæ Tyberi, & Vaticalis collibus (qui S. Crucis dicuntur) ac Strozziorum vinea clauditur, Pincii, vel vt alii malunt Quinctii Cecinati Senatoris Romani fuerunt: *Prata Quinctia.* Hodie, A prata locus dicitur: Eo ſe frequentiſſime Romana iuuentus conferre ſolita eſt, deambulationis oblectationisque gratia: Voluptati enim præ cæteris omnibus locus hic tributus eſt.

Portâ AEliâ, quam Caſtelli vocant, ingreſſus in vrbem patet: Prope quam extollit ſeſe ingens illa moles Adriani Imperatoris: *Moles Adriani.* quam extra Vaticanã vrbem extruxerat, vt in eo ſepeliretur: & in eadem Antoninorum cineres reconderentur. Fuerat enim diuerſis marmoribus, ſtatuis, & columnis precioſiſſimis illuſtris, ſed hæc omnia ſublata ſunt à Pontificibus Romanis, & templo S. Petri Vaticani adplicata. Cumque moles illa ſuis ornamentis eſſet ſpoliata, vt eſt ampla, ſolida, & ex latericio compacta opere tam firmo, vt machinis omnibus bellicis poſſet reſiſtere, viſa eſt arci ſtruendæ accommodatiſſima. Occupata eſt primo à quodam Creſcentio Romano factioſo & ſeditioſo homine, à quo Arx Creſcentii dicta eſt: Poſtea locum hunc Pontifices occuparunt, & vocarunt Caſtellum S. Angeli, quod vt fa- *Caſtellum S. Angeli.*

ma refert, angelus exerto gladio viſus eſt vrbem eo loco defendere: ideo noſtro tempore ingens ſtatua Angeli marmorea in ſummitate molis repoſita eſt, vt nomen arci cõfirmaretur. Hoc Caſtellum munitiſſimis propugnaculis auxit & ornauit Alexander VII. Borgia. Ab hac arce deambulacra ſecreta fornicato opere protenduntur vſque ad Palatium Pontificum, quod in colle Vaticano ſtructum eſt, vocantque Curritorium: per quod Pontifices vrgente neceſſitate dum obſiderentur, occulte ſe poſſent ſubducere, & tuta fuga ex Palatio in hanc arcem ſe recipere.

Præter ædificii munitionem turres amplas & omni tormentorum bellicorum genere probe inſtructas, cœnaculaq; & cubicula diuerſis ornamentis illuſtria, pauca in hoc loco videntur antiquitatis ſigna, quæ omnia ſunt in Vaticanum translata. Ad ingreſſum tamen portæ Palladis ingens caput galeatum & criſtatum erectum eſt pectore tenus. Eſt ibidem Adriani Imperatoris caput armato pectore: eiuſdemque Imperatoris integro ſtatua marmorea, ſed opere recenti, quod tamen antiquo non videtur cedere. In cubiculo ſuperiore locellis concinnatis (Arcadas Galli, Niſchios vocant Itali) quinque capita virorum illuſtrium antiqua conſpiciuntur: Reliqua ad antiquitatem non pertinent.

Pons AElius. Pons AElius dicitur is, qui Caſtello S. Angeli vicinus eſt, factus ab AElio Adriano prope regionem Vaticanam: per quem in ſuum ſepulchrum tranſitus eſſet facilior, ad funera eorum, qui in tam magnifica mole ſepelirentur, procuranda. Hodie Pons Caſtelli vocatur, per quem ex vrbe in Burgum via protenditur ad Palatium ſummorum Pontificum. Ante hunc pontem ſtatuæ Petri & Pauli Apoſtolorum marmoreæ ſunt erectæ.

Pons triphalis ſiue Vaticanus. Pons triumphalis dicebatur, cuius ruinæ medio Tyberi ſub AElio conſpiciuntur è regione Xenodochii S. Spiritus: is quoque Vaticanus olim nuncupatus eſt: quod per eum ad portam Vaticanam eſſet transgreſſus. Fuit olim triumphis ſacer: Imperatores enim de exteris prouinciis & nationibus triumphantes, hoc ponte pompas ſolemnes in Capitolium agebant.

Burgum. Burgum vocant eam vrbis partem, quæ à Caſtello S. Angeli recta ducit ad palatium Pontificum. In hoc loco ante Alexandri

dri II. tempora silua fuit, siue lucus Vaticanus, qui erat insignis sepulchrali Pyramide Scipionis Africani: quæ sublata est cum luco, cum ea pars vrbis ædificaretur. Eius ornamentorum partes exiguæ supersunt adhuc: conspiciunturque in ea parte templi Vaticani, quam Paradisum vocant: nempe nux ingens pinea ex ære, & duo pauones eiusdem metalli deaurati.

Palatia Burgi sunt aliquot ædificiis illustribus atque diuersis ornamentis clarissima: Quod assurgit prope S. Catharinam, Cardinalis fuit Dandini. In eo præter ea quę sumptus & magnificentiam viri satis ostendunt, quædam monstrantur statuæ antiquæ: vt caput elegans Agrippinæ matris Neronis pectore vestito: Hadriani Imp. & Antinoi Bithini iuuenis formosissimi, quem Hadrianus in deliciis habebat, M. Aurelii, & Sabinæ cuiusdam mulieris capita cum pectoribus ibidem ostenduntur: & eiusdem Hadriani simulachrum mutilum sed elegans, quod brachiis & cruribus truncum est. *Palatium Cardin. Dandini.*

Amplæ & sumptuosæ illæ ædes quæ superius videntur ad dextram, pertinebant ad Robertum Strozzam: in quibus præter infinita ornamenta notatu digna, ostenditur armamentarium splendidissimum, omni genere armorū exornatum, tam nostratium (quibus hoc tempore Principes vtuntur, & in quibus singulare sculptorum & aurifabrorum ars & industria videtur) quam exterarum nationum; maxime Indorum & Americorum: vt sunt clauæ & gladii lapidei & lignei, quibus etiam chalybs scinditur; diuersa vestimenta, pilei, cassides, perizonia, periscelides, & balthei, clipeiq;, ex plumis artificiosissime composita omnia, tantaque industria elaborata, vt sine admiratione nemo ea satis contemplari potis sit. Et hæc seruabat Cardinalis homo illustris, & ingenii generosi, propter artis excellentiam magis quam ad vsum: cum eodem in loco bibliotheca sit, instructissima libris antiquis & voluminibus literarum hieroglyphicarum diues: In eodem conclaui, præter infinita ex auro & gemmis ornamenta, gladiorumque capulos precii maximi, duo nobis demonstrati sunt Aleriones siue aues Paradisi, quas Apodes nominamus. Harum corpora sunt tenuia quasi ex xylo vel bombice: plumis oblongis versicoloribus, & quæ colorem Iridis cœlestis referunt, & mutant dum auiculæ cor- *Palatium Cardin. Strozziæ.* *Cardin. conclaue.*

 pus

pus inuertitur,nunc aurum,nunc purpuram,viridemque ſmaragdum,& Saphyri cyaneum repræſentantes formam, vel eam gemmam quam opalam vocamus: His ſimiles me quoq; conſpexiſſe memini Piſauri,in conclaui Ducis Vrbinatis,in quo ſeruabatur Cauopi ſtatua ex gemma Turqueſca, quam in AEgyptio ſepulchro inuentam aſſerebant,in euiſcerato corpore humano, balſamo precioſiſſimisque aromatibus condito, Mumiam vocant Medici.Ibidem ſceptra ex agathite, ſardonice, & aliis gemmis ſeruantur,preciique ſingularis monilia: nã eius luculenta bibliotheca videtur Vrbini.

Palatium Campegiorum. In Burgo ſunt & alia Palatia vt Campegiorũ, ad dextram, & ex oppoſito Pariſinum: vtrumque picturis & tabulis elaboratiſſimis pręclarorum artificum,ſtatuisque pulcherrimis egregie inſtructum.

Domus Petri de Radicibus. In domo Petri de Radicibus in eodem Burgo videtur Bacchus integer nudus, & pampino redimitus: qui in Satyrum molli ſeſe reflectit amplexu,quique dextra tenet vaſculum. Ibidem ſunt etiam tres Muſæ longis inſtitis amictæ: quarum vna librum tenet, altera muſicum inſtrumentum, tertia laruam, tres ſunt ſtatuæ laudatiſſimæ. Videtur in eadem domo caput ſenis, quod dicunt eſſe Caroli Magni: ſed quod longe diſſimile eſt illi Caroli Magni effigiei,quę in Prætorio demonſtratur Norimbergæ: quam aſſerunt eſſe expreſſam ad viuum prout fuit ille magnanimus Imperator. Apud hunc eundem oſtenduntur fragmenta ſtatuarum Cupidinis,Herculis,& Floræ; ſed admodum mutila.

Palatium Card. Cæſii. Palatium Cæſianũ ſiniſtram plateæ partem occupat prope portam S.Honufrii: Eius area anterior plena eſt diuerſis inſcriptionibus, & marmoribus variis, ſtatuisque antiquis: Primum locum tenent tres inſignes imagines,prima eſt Hippolytæ Amazonis,quę longa veſte eſt amicta,ſed brachiis mutilata; Hanc Michael Angelus Banarotus Florentinus noſtri ſęculi pictor, ſculptor, & Architechtus excellentiſſimus, mirifice laudat, vtpote in qua ſummum videatur artificium, & proportio perfectiſſima. Secunda ſtatua nuda eſt, eſtque viri, creditur Apollinis. Tertia eſt Sabinę mulieris brachiis quoque manca: Et hæc artificio non cedit Amazoni ſuperiori.

Huic

Huic areæ siue corti adiacent amœnissimi & spatiosissimi horti, qui in quatuor areas latissimas distincti sunt, ac singulæ fontes præbent limpidos, quibus statuæ superimpositę sunt. In areæ primæ meditullio est Bacchus super basi antiqua, ad cuius pedes iacet canis. In secunda area est vas ingens aheneum diuersis sculptum foliis acanthi: super quod erectus est Faunus, qui vtrem humeris sustinet tanquam ex eo versaturus aquam. In tertia parte est Neptunus nudus, sed ex aliqua parte mutilatus: repositus est in basi antiqua. Quartum locum possidet Apollo nudus tenens barbiton. *Hortus Cæsii Card.*

Ad dextram sunt alia simulachra non minus arte sculpturæ, quam precio marmoris spectabilia: vt est Agrippinæ, filiæ M. Agrippæ, & Iulię Augusti Cęs. filiæ. Hęc vestita est, & brachiis caret: prope quam videtur monumentum marmoreum excauatum, Pilas eiusmodi vocant Romani, diuersis figuris illustre. Non procul inde est Pallas galeata, & veste amicta vsque ad pedes. Illic est Hermaphroditus nudus, qui inuolutum palliolo femur habet: cui adiacet pes ingentis colossi. Ad dextram huius est fons, in quem fluunt aquæ ex conchylio marmoreo: super quod est puerulus continens vrnam super humero impositam, tanquam effusurus ex ea. In medio horto est ingens larua porphyritica, quę patente bucca recipit aquas pluuiales. Sub porticu videntur diuersa fragmenta antiquitatis: inter quæ est gladiatoris cuiusdam corpus: & pueri dormientis: Circumquaque erecti sunt viginti duo Termini antiqui & marmorei: Faunus, Iuppiter Hammon, Pompeius magnus, Demosthenes: & Philosophus antiquus, qui creditur esse Speusippus Platonis ex sorore nepos.

Illic erectum est ædificium elegans tamen nouum, super cuius fenestris tres sunt trunci statuarum, incognitorum hominum: Extrinsecus est venus seminuda sed mutila.

Ex opposito portę longa porrigitur via per medium horti, quem in duas partes diuidit: ad cuius finem extremum erecta est ingens Roma, triumphans de Dacia victa: insidet throno, galeata & vestita, manuque continet coronam lauream: in basis frontispicio iacet Dacia mœrens, læua manu tristem fulciens faciem: vtrumque basis latus ornant trophæa armorum barba-

barbaricorum. Ad vtramq; partē erecti ſunt duo Reges captiui ſemicoloſſei ex Batthio Capide, Numidico veſtitu,&laxis amicti caligis. Reliquæ partes huius horti diuerſas habent inſcriptiones, & antiqua ſigna: quæ ſpectantibus ſingularem præbent delectationem. Qua patet aſcenſus ad antiquarium, ad vtramque vię partem videntur duæ Parcarum ſtatuę altiſſimæ veſtitę, ſed capite brachiisque carent. Eodem in loco duæ ſunt Sphynges ex Numidico Capide ſubnigro, repoſitæ in baſibus marmoreis albis. In vna baſi ſculptum eſt, INNOCVÆ SVNT. In altera vero, NEC SERVNT AMBAGES.

Paulo altius attollitur ędificium rotundum teſtudinatum, quod Antiquarium vocāt, à diuerſis ſignis & imaginibus marmoreis, quę in eo continentur. Super prima huius ædificii fronte coloſſeus Iouis vultus Porphyriticus eſt repoſitus. cui ad dextram eſt caput Othonis: Ad ſiniſtram eſt Poppeæ eius vxoris. In ſummitate frontiſpicii quinque ſunt ſtatuę, Palladis, Cereris, Victoriæ, Copiæ & Dianæ. Ante antiquarium multa videntur antiquitatis fragmenta humi ſine ordine iacentia. Intrinſecus ad dextram ſtatim occurrit Quietis vel Somni, vel vt aliqui volunt AEſculapii ſimulacrum, manu continens papauer. Ad læuam eſt alta ſtatua Sabinæ mulieris amicta, fluente ad talos inſtita. Super porta eſt Palladis caput armato pectore, & capite tecto caſſide criſtata. Illi ad dextrā repoſitum eſt Herculis coloſſeum caput, ad ſiniſtram Iouis, eiuſdem fere magnitudinis. Sub Hercule ſimulacrum eſt Satyri cui aſſidet iuuenis inflans fiſtulam ſeptemplicem. Nuſquam gentium videtur ſtatua elaboratius facta vel venuſtior: Scopæ dicitur opus. Sub Iouis capite coloſſeo caput quoque ingens eſt Pyrrhi regis Epirotarum, galeatum, criſtatum, & armato pectore. Sub quo eſt Leda nudo corpore vna manu continens veſtem, altera malum: Illi adſtat Cupido, qui cygnum brachio blande complectitur vtroque. Hęc ſtatua Ledę ſicut & Satyri verſatiles ſunt, & abſolutiſsimi operis.

Antiquarium. *Satyrus.* *Scopæ.* *Leda.*

Prope ſunt ſimulacra Portię Catonis, Iouis, Ganymedis, Dianæ, Neptuni. Et antiquiſsimum ſignum AEgyptium quod dicitur caput Aſaroth matris Oſiridis: vel vt alii volunt Opis, ſiue Cybeles matris Deorum.

Ante portam duę ſunt ſtatuæ vtrinque repoſitæ: ad læuam eſt Arietis Phryxi ex candidiſſimo marmore: in cuius baſi ſcriptum legitur SECVRA SIMPLICITAS. Illi ad dextram oppoſitus eſt Leo ex Thebaico ſiue grauito, in cuius baſi eſt, INNOXIA FORTITVDO.

Haud procul inde videtur Heliogabalus Imp. integer ſtolatus. in cuius antiqua baſi ſculpti ſunt affabre ſacrificãtium ritus & habitus.

Parte elatiori eſt Imperatoris imago triumphalis, & quadriiugo curru vecta.

Ibidem eſt Simia ex AEthiopico marmore, qualis olim adorabatur in AEgypto, ad cuius latus duo ſunt vtrinq; Crocodili ex Marmaridum lapide.

Ad parietem eſt tabula grandis adplicata: cui inſculpta eſt imago viri nudi: cui adſtat puer continens guttum: balneatorum ſunt imagines.

In cœnaculo ſemicirculari, Bacchi facies ampliſſima videtur affixa muro, quæ ex rubro lapide ſculpta eſt in formam laruæ. Supra quem eſt Neptunus quadriiugo curru vectus: & illi vicina Pomona capellę innixa. In hemicyclo hoc diuerſæ ſpectantur inſcriptiones antiquæ, trophæa, & vrnæ.

Paulo remotius, vbi Leonem & Arietem eſſe diximus, eſt Pluto erectus ſeminudus.

Progreſſis paulo vlterius occurrit porta alterius horti ante quàm ſunt duo Leones marmorei ſubrubri. Super porta erecta eſt Pomona veſtita.

At è regione Antiquarii apparet porta ſecretioris hortuli, in quo diuerſa ſunt antiquitatis fragmenta propter artificium à ſtatuarius admodum commendata. Denique totus hic hortus in plures diſtributus partes, ita ſignis, ſtatuis, inſcriptionibusq; & reliquis ornamentis diſtinctus eſt, vt ſi nihil alibi tota Roma videretur, haberet tamen hic locus cauſam, cur peregrini profectionem ſuſciperent Romam, vt hæc cum fructu & ſingulari perluſtrarent delectatione.

In palatio eſt Cardinalis Muſæum, artificioſis tabulis vndique excultum & ornatum. cuius pauimentum vermiculato minutiſſimo opere ſtratũ eſt aſarotũ ex latericiis variegatis. Ad *Muſæum Cardinalis Cæſii.*

eius feneſtras ſedes eſt erecta teſſellata arte. cum tribus locellis elaboratiſſimis. in ſuprema parte Scipionis Africani caput eſt poſitum. ſuper locellis illis tribus tria ſunt vaſa ex alabaſtro Orientali diaphano: opus ſingularis precii,& plane admirãdum. ſuper columnis huius ornamenti collocata ſunt diuerſorum Imperatorum & virorum illuſtrium capita. Ad ingreſſum portę Catonis eſt ſimulacrum. Illic videtur M. Antonii Triumuiri caput, Iulii Cæſaris, Septimii Seueri,& Syllæ. Ibidẽ alio loco ſunt capita Cl. Neronis, Iuliæ Mammeæ, M. Aurelii, Antonii Caracallæ, Macrini, Hadriani, & ſuper alia feneſtra coloſſeus Conſtantini Magni vultus. Inter columnas repoſiti ſunt libri varii, & volumina tam antiqua, quam recentia: quæ omnia venuſto ſunt ordine illuſtrata, & tecta velis ſiue cortinis ſericis: Locus autem ille amplus, qui interiacet cœnaculo & cubiculo Cardinalis, tres habet portas: in quarũ ſummitate loculi ſiue niſchii marmorei ſunt quibus ſtatuæ Iouis, Cupidinis & Bacchi continentur. In medio loco primæ faciei huius ædificii erecta eſt ſtatua muliebris, quæ tecta eſt ſyndone tenuiſſimo, ita vt totum corpus tranſpareat: ex eodem marmore facta ſunt omnia: opus eſt ſingulare: qualia ſunt fere reliqua omnia, quę apud hũc Cardinalem ſeruantur. A poſteriore parte videtur grandis tabula octangularis ex marmore vario (Miſchium vocant) quæ cincta eſt vndequaque affabre tabulato vermiculato. In loculo ſuperiore, eſt caput coloſſeum mulieris Sabinæ: & è regione Veneris. Ad alterum parietem eſt Cleopatræ caput. In conclaui Cardinalis vas ſpectatur amplum ex alabaſtro orientali antiquo & diaphano: ad cuius vtrumque latus duo ſunt marmorea capita. Ibidem quoque eſt caput Fauſtinæ pectoretenus antiquum & elaboratiſſimum. In conclaui alio ſecretiore multa ſeruantur excellentia ſtatuarum antiquarum fragmẽta ex ære, marmore, auro, argento, gemmis, & fictili lapide, vaſa ex alabaſtro, agathite, porphyro, ophite, pario marmore viridi, plurima deorum & diuerſorum animalium ſimulacra ęnea paruula, lucernę & lampades aheneæ, & coctiles, numiſmata infinita omnis generis metalli tam Græca quam Latina & barbarorum principum: Sardonyches, Lazuli, Cyani, Berilli, Topazii, Amethiſti, Chryſoliti, malachitę, hyacinthi, & eiuſmodi gemmę, in

Conclaue Cardinalis ſecretius.

quibus

quibus precium magis ad ſculpturam quam ad materiam referri debet. Quicquid illic proponitur ſpectandum, miram tanti viri curam, ingenium, ſumptus & magnificentiam teſtatur. In eodem conclaui capita mirandi artificii videntur Scipionis Naſicæ, M. Bruti, Hadriani Imp. ſtatua pueruli qui anſeris gutur geminis adſtringit manibus: & Cupidinis dormientis in lectulo.

Palatium Pontificum in eminentiore Vaticani loco ſtructum eſt: in quod relicta Lateranorum Baſilica propter amœnitatem ſeſe receperunt Pontifices. Huius amplitudo tanta eſt, vt oppidi potius iuſtam magnitudinem æquet, quam domus. Huius ſtructura magnificentiſſima, ornamenta exquiſita tanta ſunt & talia, quanta & qualia ſummorum Pontificum eſſe ſolent debentque. in quorum enarratione ne longius immoremur, quod indies electo nouo Pontifice augeantur, minuanturque, aut immutentur, deſcribemus tantum ea quæ ad antiquitatem faciunt, quæque pertinent ad hunc tractatum. *Palatium Pontificũ.*

Præter ea igitur quæ in hoc palatio videntur excellere, neceſſe arbitror diligenter annotare & contemplari ſacellum Xyſti, quod altiſſimum latiſſimumque templum æquat amplitudine. in hoc ſolet fieri noui Pontificis electio, cõgregatis in hũc locum Cardinalibus omnibus, & Eccleſiæ Romanæ præfectis, in ſede vacante & interregno, ſentẽtiæ & ſuffragia ab vnoquoque excipiuntur; & referuntur in publicum: Conclaue Eccleſię vocatur hęc congregatio ſolemnis & ſacroſancta. In huius ſacelli ſiue potius vaſti cœnaculi pariete, qui attollitur pone ſummum altare, videtur pictura illa admiranda Michaelis Angeli Bonaroti, qua extremum Chriſti iudicium expreſſum eſt, tanta arte, tanta venuſtate, vt nihil elaboratius, nihil perfectius, aut abſolutius toto mundo videri poſſit. Tota concameratio ſuperior inſignita eſt hiſtoriis ſacris, pictoris eiuſdem opere. Huic vicinum eſt (interpoſito tamẽ ampliſſimo cœnaculo) Paulinum ſacellum, ſuperiore decuplo anguſtius, ſed ornamentis æquale: nam vtrinque parietes ornati ſunt conuerſione Pauli, & martyrio Petri Apoſtolorũ. Michaelis quoq; Angeli laudatiſſimum opus eſt. *Sacellum Paulinũ.*

In hoc palatio ſunt horti, qui propter collium Vaticano-

Hortus Beluedere. rum amœnitatem, Beluedere nominantur. In ipſo palatio eſt hortulus, periſtylio circumquaque clauſus: cuius area media ſpatioſa & ampla, cedrinis & myrteis ſepibus cincta eſt, malis Medicis, Punicis, Lauris, & aliis eiuſmodi arboribus exquiſitis plena: in eius meditullio duæ videntur coloſſeę fluuiorũ iacentium ſtatuæ: quarũ altera eſt Tyberis: nititur enim Lupę lactanti puerulos Remum & Romulum. Altera eſt Nili, cui ſubiecta eſt Sphynx, & circumquaq; colludentes pueruli ſumma arte ſculpti ſeptemdecim: In huius baſi ſculpti ſunt Hippopotami & crocodili, feræ Nilo familiares & propriæ. Hoc ſimulacrum repertum eſt non procul à templo S. Stephani di Caco.

Tyberis. Nilus.

Fons. Inter has ſtatuas poſitus eſt fons elegans: cuius baſis eſt triangularis antiqua, & diuerſis ſculpturis artificioſiſſime abſolutis ornata.

In deambulacro ſiue periſtylio, quod in toto hoc areæ circuitu protenditur, videntur Laruarum marmorearum facies monſtroſæ & coloſſeæ, ſed artificio ſingulari elaboratæ, numero tredecim. Laruæ.

Sub his repoſitoria ſunt parieti adplicata marmorea, quæ Niſchios vocamus: In iis ſeruantur ſtatuæ marmoreæ perfectiſſimi operis. A poſteriori parte Tyberini ſimulacri eſt Antinous ex puriſſimo candidiſsimoque orientali marmore perpolitus, artificio inimitabili, ſed quali credibile eſt, Hadrianum Imperatorem voluiſſe corpus exprimi iuuenis illius Bythini formoſiſsimi, quem in deliciis habebat: & cui poſt mortem templa, ſacerdotes, diuinosque honores decreuit: imo & vrbem in AEgypto condidit Antinoam ab eius nomine vocatam. Antinous.

Arnus. Ad dextram eſt ſtatua fluminis Arni iacentis (vt fluuii omnes pinguntur) & panno femoribus ſuperinducto innititur vrnę, ex qua ſcaturiunt aquę, quę defluunt in amplum receptaculum marmoreum, quod ſuſtinetur duabus teſtudinibus.

Cleopatra. Ad ſiniſtram eſt Cleopatra iacens, manu dextra in caput reflexa: quæ itidem repoſita eſt ſuper receptaculo ſcaturientis aquæ.

Venus Erycina. In ſecũdo loculo ſiue Niſchio Venus eſt Erycina, tanquam ex balneo prodiens, quæ adiacentem habet vrnam: nuda eſt, & dextra pubem tegit, ſiniſtra continet induſium molliter ad pedes defluens.

Alio

Alio loculo eſt ſecunda Venus iucunde colludens cum Cupidine; hæc quoque nuda eſt,& linteum continet: in eius baſi ſculptum eſt VENERI FELICI SACRVM SALVSTIA HELPIS DD. *Venus alia.*

Parte inferiore huius ſtatuę eſt Bacchus brachiis truncatus. Et ad dextram Hercules brachiis & cruribus mutilatis: hunc Michael Angelus ſumme laudat, tanquam omnium quę Romę videntur abſolutiſsimum. In eius baſi ſcriptum eſt ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ ΝΕΣΤΟΡΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΕΠΟΙΕΙ. ad lęuam mulier eſt veſtita quę capite & brachiis caret. Nec procul inde eſt Mercurius, trunco arboris innixus. *Hercules Apollonij.* *Mercurius.*

Ibidem eſt arca marmorea antiqua, in cuius frontiſpicio ſculpta eſt Meleagri venatio opere mirifico: quæ reperta eſt in vinea Vaticana Pontificia.

Quarto loculo videtur Commodi ſtatua nuda, Herculis habitu & forma, qui brachio puſionem ſuſtinet, cuius imprudentia deiectis è feneſtra pugillaribus in quibus deſcripta erāt nomina eorum, quos Imperator deſtinauerat cædi: inter quos erat Martia eius concubina, & Electus Prætorio præfectus. ii conſilio habito præuerterunt periculum, & Commodum interfecerunt. Is ſe vocari iuſſit Herculem Romanum: & ſub Herculis habitu multis in locis ſibi iuſſit erigi ſtatuas, & cudi numiſmata. *Commodus.*

Quinto Niſchio eſt Apollo Pythius, qui trunco arboris nititur, circa quem ſeſe implicat ſquamoſus coluber gyro multiplici: nudus eſt Apollo, circa humerum & brachium lęuum implicatum gerit palliolum. dependente à tergo pharetra: arcus quem tenet contuſione ruptus eſt. *Apollo Pythius.*

Sexto loco eſt Laocoon miraculoſi artificii cum duobus filiis, quos gemini dracones implicant, & flexuoſis voluminibus intricant: Hoc opus eſt omnium quæ toto orbe videntur abſolutiſſimum, teſte Plinio, qui factum eſſe aſſerit ab Ageſandro, Polydoro, & Athenodoro ſculptoribus Rhodiis ſua ætate celeberrimis, & ſeruari in Palatio Titi Veſpaſiani. Inuenta eſt hæc ſtatua ſuper Carinis, prope receptacula aquarum, quæ vulgo dicuntur à Sette Sale. Hanc Michael Angelus dicit eſſe miraculum artis ſingulare: in quo diuinum arrificum debeamus *Laocoon.*

ſuſpicere ingenium, potius quam ad imitationem nos accingere.

Cleopatra. In adiacente cœnaculo, ſub teſtudinato receptaculo eſt alia Cleopatræ ſtatua quaſi morientis, tanta arte ſculpta & perfecta, vt per medias veſtes tenuiſſimas, quæ ex marmore factæ ſunt precioſiſſimo, videatur corporis forma numeris omnibus abſolutiſsima.

Labrum Parium. Eodem in loco Labrum eſt ampliſsimum ex marmore Pario viridi variegato, & ex maiore parte diaphano: Miſchium vocant, quod in eo mixti ſint malachitæ, ſardonyches, agathites, criſtallus, chalcedonicus, amethyſtus, cyanus, & aliæ gemmæ. Nuſquam gentium videtur ſpecioſius: precium eius æſtimari non poteſt: Effoſſum & inuentum dicitur in Titi Veſpaſiani Thermis: dignum vas in quo tantus Imperator lauaretur.

Mercurius. Cybele. Ex hoc cœnaculo ingreſſus patet in deambulacra marmorea: in quibus exquiſitæ artis imagines ſunt diſpoſitæ: inter quas eſt Mercurius venuſta & iuuenili forma, nudus, petaſatus, caduceatus, & talaria pedibus gerens: eſt & ibidem Cybele turrito vertice, cui adſtat Leo, & Atis adnixus pinui, ex cuius ramo dependet fiſtula, & cymbalum. Sunt & alia fragmenta antiquitatis & capita illuſtrium virorum. Ex hoc loco patet aſpectus in

Fons ruſticus. fontem ruſticum ſubiacentem amœniſsimis ſcaturiginibus: cuius ędificium incruſtatum eſt marmoribus variis, diuerſis tophis, conchyliis, & aliis marinis glareis, quæ monſtra Pelagi, piſcesque, & Deos æquoreos artificioſiſsime repræſentant. Verbis exprimi non poteſt quanta loci pulchritudo, quantum ſingulorum quæ ibi videntur precium, & quantam admirationem ſpectantibus moueant.

Ante deambulacra de quibus dictum eſt ſuperius ſacellum eſt illuſtre picturis Michaelis Angeli: in quo expreſsi ſunt vultus multorum Principum, vt Pauli III. P. M. Caroli V. Imp. & aliorum.

Curiacius. Ad ſtationem Heluetiorum, qui excubant ante cubiculum Pontificis, marmorea videtur ſtatua vnius Curiacii: cuius perfectio plurimis extollitur laudibus à ſculptoribus. Hoc palatium extrui cœptũ eſt à Nicolao III. P. M. & paulatim ab aliis pontificibus auctum: Poſtremo à Iulio II. & Leone X. ad perfectionem deductum eſt.

Tem-

Templum S. Petri in Vaticano Pontificum Palatio contiguum est: cuius fabrica sumptu, magnificētia, marmoribus, & opere longe vincit omnia templa, quæ toto terrarum orbe videntur: maxime structura noua, quę nondum est absoluta: quæ postquam ad perfectionem deducta erit, vincet proculdubio decantatissimum illud Ephesinum templum, quod Erastratus cremauit, vt ex eo sacrilegio sibi famā aliquam, ac nomen perpetuum apud posteritatem concitaret. *Templum S. Petri.*

In veteri templo sunt erectæ viginti quatuor columnæ altissimæ, quæ fulciunt vtrinque sumptuosum illud templi ædificium. Harum marmor variegatum est coloribus viuacibus & admirandis: nihil vsquā gentium spectatur excellentius: Templum S. Marci apud Venetos incrustatum est insignibus marmoribus, quæcunque potuerunt inueniri in omnibus antiquis Græciæ Deorum delubris: plurimaque illic spectantur, tam in pauimento, quam in parietibus circunquaque admiratione digna, sed si cum his Vaticani columnis conferantur, longe iudicabuntur pulchritudine, varietate, ac precio cedere. Abstractæ fuerunt ex Hadriani Imp. mole. Nihil ingeniosus ille Imperator, dum viueret, fecit, in quo singulare non appareret diuinæ mentis specimen. Tantis animi corporisq; cultus fuit dotibus, vt nihil ignorasse dictus sit, quod ad hominem siue publicum siue priuatum pertineret. Tam perfectus in omni arte, tam expolitus omni eruditione, vt illum meriti Traianus in filium adoptauerit, & successorem Imperii dixerit. *Columnæ Hadriani.*

Columnæ illæ ingentes, tortiles, & foliatis circuncinctæ gyris, quæ sustinent repositorium corporis Christi, sicut & aliæ nō absimiles, quæ sunt sub receptaculo sudarii Veronicæ (quod vultum sanctum nominant) & aliæ quinque in sacello sacro, & vna quæ adhuc sola erecta est in medio nouæ fabricæ: Hæ omnes ex palatio Salomonis ex Hierosolymis aduectę Romam dicuntur, opera Titi Vespasiani post deuictos Iudæos, & euersam eorum vrbem. Omnia enim ornamenta templi, & Regiæ domus à Romanis sublata sunt, & in Italiam translata. Ex hoc palatio quędam videntur columnæ Venetijs in chori superioris postrema parte: quæ factæ sunt ex Alabastro diaphano. *Hierosolymitanæ columnæ.*

In ea templi Vaticani spaciosissima area, quæ Paradisi nomine *Paradisus.*

mine vulgo nuncupatur, reliquię ſunt ſepulchri Scipionis Africani, quod in valle Vaticana ſtructum fuerat, nempe meta, ſiue moles, aut pyramis: ex qua nihil hodie ſupereſt, pręter illam ingentem nucem pineam, & duo pauones ærei deaurati, quæ in hoc paradiſo repoſita videntur ingredientibus ad dextram. In cuius oppoſito pariete pictura eſt Ioti artificioſa teſſellato artificio, quam Romani plurimum laudant: Sed ſi conſiderentur ea omnia quibus fornices templi S. Marci apud Venetos incruſtati ſunt, tam Gręcanico opere antiquo, quam recenti, videbunt ſpectatores Romanam Ioti Moſaicam (ſic enim appellant hoc opus vermiculatum) multo eſſe inferiorem, & artificio minori compactam.

Ioti Moſaica.

Ibidem videtur ædificium marmoreum, quod tectum eſt vno lapide porphyritico vaſtiſſimo. Sepulchrum eſſe dicitur Othonis II. Rom. Imp. Nuſquam in tota Italia videtur Porphyrus tantæ magnitudinis: ſi tamen excipias tectum S. Mariæ rotundę quod eſt Rauennæ, quodque fuit olim monumētum Theodorici regis Oſtrogotthorum.

Othonis II. ſepulc.

Prolixum eſſet nimis ſingulatim omnia recitare quęcunque videntur notatu digna in hoc templo, tam in noua, quam in veteri fabrica: maxime quę ſunt in Pontificum palatio: in quo nullum ornamentum poteſt deſiderari, ex omnibus iis, quæ ab antiquitate peruenerunt ad noſtra ſęcula: neque ex iis, quæ recentioribus temporibus comminiſci potuit humana mens, & perfectiſſimorum artificum vigilans induſtria, tam ſculptorum quam pictorum. & pręter cętera, maxime commendatur pictura illa quæ videtur in deambulacris: qua expreſſus eſt Conſtantini conflictus cum Maxentio ad pontem Miluium: & alia plurima monumenta quę Romę reliquit Raphael ſanctius vrbinas pictor ſua ętate laudatiſſimus. de quo ſcripſit Poëta Italus: TIMVIT QVO SOSPITE VINCI RERVM MAGNA PARENS ET MORIENTE MORI. licet hoc elogium nonnulli ad Michaelem Angelum Bonarotum transferre malint.

De Bibliothecis Vaticanis maiore, & minore ſecretiore, non eſt quod multis vtar verbis: Si quid antiquum, ſi quid rarum, ſi quid exquiſitum toto ſeruatur orbe, heic videri poſſunt, quæ

Vaticana Bibliotheca.

quæ ſunt excellentiſſima. Mirandę ſunt Bibliothecæ Florentini Ducis, quæ ad S. Laurentium & S. Marcum ſtructæ ſunt: miranda eſt illa Principis Vrbinatis, & aliæ per totam Italiam ſelectiſſimæ, ſed omnes in vnum collatæ, vix referent, aut æquabunt vnam Vaticanam: Quam qui luſtrauerit diligentius, in ea nihil deſiderabit, quod ad admirationem, curam, aut ſtudium viri literati facere poſſit. Tam multi ſunt in ea libri ex membranis, linteis, corticibus, & antiqua papyro (nam quam hodie papyrum vulgus vocat, charta eſt) vt AEgyptiorum illam Ptolomæi bibliothecam ſuperare hęc probabitur. Hanc bibliothecā ſtabiliuit Nicolaus V. P.M. & Symmachus plurimum auxit. *Vaticana Bibliotheca.*

In platea media quę latiſſima expanditur ante pontificias ędes & S. Petri delubrum, obeliſcus ille integer ex lapide ophite cuius altitudo eſt pedū 170. pręter baſim: quæ continet 37. Obeliſcus in inferiore parte latus eſt ped. 12. in ſuperiore vero octo. Fuerat ante paucos annos erectus ad ſiniſtrum Templi Vaticani latus in Circo Neronis: ſed Sixti VI. P. M. beneficio inde tranſlatus eſt in mediam plateam loco celebriori, opera Dominici Fontanæ Architechti Comenſis: quod contigit anno 1586. neſcio an in hoc magis admirari debeamus audaciam Architechti, quam artis efficaciam: qua potuit ſaxum tanti ponderis ſuo loco mouere, & alio transferre ſine ruptione: Solus enim obeliſcus præter baſim ſuperat pondus 956148. librarum: pręter vectes, repagula, cingula, & harpagines ferreas quibus oportuit tantam molem lapideam cingi vt poſſet facilius comprehendi, & alio moueri: quæ omnia decies centena millia quadraginta duo millia octingentas & vigintiquatuor libras æquabant. *Obeliſcus Vaticanus.*

Hic quoque notandum eſt ad templum Vaticanum adiacere fanum S. Petronellę, quod fuit olim ſacratum Apollini. Et quod dicatum eſt S. Marię in Febre, fuit olim Marti. *Templum Phœbi & Martis.*

Mons Vaticanus continet eos omnes colles, qui à monte S. Crucis ad S. Honufrium protenduntur: inter quos ſunt & illi monticuli ſiluoſi, qui palatio Pontificio vicini ſunt: in quibus Damarum nutriuntur armenta. *Mons Vaticanus.*

Naumachia Neronis Circo eiuſdem Principis erat vicina, in qua ludi nauales exhibebantur populo, & Chriſtiani martyres crudeliſſimis excarnificabantur ſuppliciis: erat enim non *Naumachia & Circus Neronis.*

procul ab ea porta quę hodie Pertusa dicitur: vnde legitur Tẽplum S. Petri prope Neronis Naumachiam fuisse structum.

Portæ Burgi. Portę Burgi numerantur quinque. Prima est AElia ad castellum S. Angeli: Secunda dicitur S. Petri, sub hortis Pontificiis. Tertia Pertusa in elatiore collis est parte post S. Petri fabricam. Quarta Palatio Cæsiano est vicina, quà itur ad S. Honofrium. Quinta vocata est triumphalis, nunc S. Spiritus. ad hanc Borbonius ictu glandis plumbeæ ictus periit; & per eam eius exercitus vrbem occupauit.

S. Spiritus Xenodochium. Xenodochium siue Hospitale S. Spiritus ab Innocentio III. primò ædificatum, postea multis ædificiis ampliatum, Sisti IIII. P. M. sumptibus pauperum & hospitum peregrinorum vsibus, & necessitatibus dicatum est. In eo sicut & in Laterano diligentissimè, ac summa cura tractantur hospites, ægroti maximè: ad quorum commoda Pharmacopolium omnis generis medicamentorum instructissimum erectum est, medici expertissimi, ac fidelissimi constituti sunt, qui aduenarum vsibus fidelissimam præstant operam. Fitque sępius vt non solùm pauperes & egeni sese eò transferant, sed etiam opulentiores & ingenui ciues, qui familiam non alunt: vt curentur. Exactius in hoc suis sumptibus Xenodochio tractantur. opus Christianæ charitati ac dilectioni proprium.

Circus Iulij Cæsaris. Circus Iulij Cæsaris fuit sub Ianiculo, eius ruinę in vineis sub templo S. Honufrij fere solo æquatę conspiciuntur.

Mons Ianiculus. Ianiculus mons extenditur à templo S. Honufrij vsque ad Vrbis portam Transtyberinam (vbi erat Naumachia) quam nunc portam Ripæ vocant. Et quemadmodũ Vaticanus mons extra portas vrbis fuit, nec multa habuit memoratu digna, pręter ea quæ superius explicauimus: ita quoque in Ianiculo paucę restant reliquiæ, vel priscæ antiquitatis monumenta: Quod ea pars Vrbis à vulgari plebe, & sedentariis artificibus fuerit olim habitata.

Numæ sepulchrũ. Videntur tamen humiles ruinæ sepulchri Numæ Pompilij, in hortis qui subiacent monti aureo: ex quibus tamen colligi non potest fuisse illic aliquid sumptuosum, vel rege dignum.

Mons aureus. In monte aureo (quod ita vocatur à sabulo scintillante tãquam aurum quod illic nascitur) structum est templum S. Petri:

in quo

in quo videtur ad summum altare tabula transfigurationis Christi, à Raphaele Sanctio Vrbinate depicta: & loco semicirculari flagellatio est Christi Fr. Bartholomei Parmensis expressa penicillo: Ex opposito est historia S.Francisci, quam pinxit M. Angelus, cum adhuc esset iuuenis.

In eodem templo erectum est insigne Iulij III. de Monte P. M sepulchrum: quod sibi, dum viueret, struxit. conditus tamen iacet in Vaticano loco humili & inglorio. *Sepulchrũ Iulij III.*

Structura illa rotunda, Dorica architechtura, quæ Templo S.Petri vicina est, sacra fuit olim Sybillæ Tiburtinæ: facta ad similitudinem illius fani, quod videtur Tiburi. *Templum Sybillæ Tyburtinæ.*

Porta S. Pancratij hodie dicta, fuit olim Aureliana, siue Septimiana; quod à Septimio Seuero restaurata sit, & ad eam Thermas & aram extruxit idem Imperator. *Porta S. Pancratij.*

Extra hanc Portam extat adhuc aquæ ductus non admodũ altus opere per rhombos distincto: per hunc ex Alsietino lacu defluebant aquæ in Thermas Septimianas, & Philippi Imp. & in Naumachiam Augusti. *Aqua Alsietina.*

Meritoria Romanorum militum eo loco fuisse dicuntur, vbi hodie templum est sanctæ Mariæ in Transtyberi. Erat enim hic locus quasi nosocomium, vel nosodochiũ: in quod quicũque ex militibus, aut emeritis veteranis, corpore mutilus, aut alioquin ęger se recipiebat, cum bellicam artem nõ posset amplius exercere: atq; illic reliquum vitæ tempus sub medicorum cura publicis impensis & alimonia transigebat. Vicinas enim habuit ędes & aram AEsculapius, ad quam qui conualuerant à morbis, sacra facere erant soliti. *Meritoria Romanorum.*

Naumachia, locus fuit, vbi omnia instrumenta bellica, quæ ad classes instruendas erant necessaria reponebantur, quale est Arsenale Venetum: Fuitque eo loco qui dicitur hodie à Ripa: vbi vinum venale proponitur quod ex Ostia nauigio per Tyberin in vbem inuehitur. *Naumachia.*

Pons Aurelius siue Ianiculensis transtyberinam regionem coniungebat vrbi. Dictus est olim marmoratus; quod ab Antonino Pio marmore fuisset tectus: Qui cum bellis ciuilibus confractus esset, Ponte rotto vocatus est: Sed postea Xysti III. P.M. impẽsis ad eam quæ nunc videtur magnificentiam restauratus *Pons Xysti.*

de Pontificis nomine Ponte Xysto nominatur.

Pons Sublicius. Paulo inferius, è regione Naumachiæ siue Arsenalis, reliquiæ adhuc quædam conspiciuntur Pontis Sublicij; qui olim ligneus fuit, quo tempore Horatius Cocles impetum sustinuit hostium, dum pons deiiceretur, ne per eum in Vrbem irruerent Hetrusci. Hunc postea lapideum struxit AEmilius Lepidus. Ex eo præcipitatus est in Tyberim Heliogabalus saxo ad ceruicem alligato.

Prata Mutia. Haud procul inde fuerunt Prata Mutia: quæ data sunt Mutio Sceuolæ propter magnanimitatem & fortitudinem, ob egregium illud facinus quod aggressus est in Porsenam Hetruscorum Larthem.

Turres Leonina. Turres illæ duæ, quæ ad vtramque Tyberis partem videntur prope portum Ripæ, structæ sunt à Leone IIII. ad arcendas Saracenorum incursiones, qui nauigiis per Tyberim actis Romã infestabant. Idem quoque Pontifex primus cinxit mœnibus Vaticanũ, ad arcendos Saracenos: quodque nos hodie Burgum dicimus, ciuitas Leonina vocabatur: quæ postea ab Alexandro VI. aucta est, & ædificiis ampliata, dictaque Alexandrina ciuitas. Hic Alexander pontifex Hadriani molem in arcem munitissimam erexit, adiunctis turribus & vallis: secretoque illo curritorio, per quod ex Vaticanis ædibus in Castellum S. Angeli se reciperet.

Insula Tyberina. Insula Tyberina olim excreuisse dicitur ex segetibus Tarquinij Superbi in alueum fluuij coniectis: ad quas paulatim arenarum cumuli, & excrementa Vrbis sunt addita: successuque temporis emersit terra, quæ firmari cœpit: & solidiorem sumẽs basim ædificiis in ea struendis facta est commoda: Lata quidem non est admodum, sed stadia duo sua æquat longitudine. AEsculapio sacra fuit antiquitus, hac causa. Cum Romani contagiosa lue laborarent, Apollinis oraculo iussi sunt ex Epidauro Romam AEsculapium accersere: qui in specie serpentis ex ara templi prosiliens, in naues legatorum Romanorum, quæ in portu erant tortuosis repens voluminibus, magna spectantium admiratione conscendit. Cumque ad Ostiam peruenisset & per Tyberim in Vrbem appulsa ad hanc insulam consedisse

disse fertur, neque inde potuit nauis abstrahi: quæ res argumentum Romanis dedit, Deum velle coli eo loco. Ideo ex Senatus consulto illi templum erectum est: quod hodie S. Barptolomeo sacrum est. Videturq; adhuc in fine inferiore Insulæ nauis illius forma, quæ ex lapide formata erat: Et quam inundatio fluminis rapidior superioribus annis detexit.

In transtyberina Vrbe Farnesius Cardinalis habet hortum variis statuis illustrem. In eo enim videtur Venus marmorea seminuda, concham manu tenens: ad cuius latus sunt duo pueri nudi inuersis in humeros palliolis, & vrnæ duæ. Videtur ibidē monumentum siue pila ingens antiqua, in cuius anteriore frōtispicio diuersæ virorum, mulierum, ac Leonum figuræ expressæ sunt. Sub porticu eiusdem horti pila est alia, sculpta viris, leonibus, & equis. Ad ingressum maioris horti alia quoque demonstratur pila, simulacris nouem musarum insignis. Et alia è regione posita, vbi Bacchanalia sculpta sunt, cum Satyris ardentes tædas tenentibus: alij Silenum ebrium vectant. *Hortus Cardin. Farnesii.* *Venus.* *Pila varia.*

Ad hanc pilam iuncta est tabula marmorea, quæ fasces & secures Consulares continet. Alia quoque ibidem spectatur cum puerulis vuas gestantibus; & vascula, & alia quæ in Bacchanalibus exprimi solita sunt. Columna quoque illic ostenditur rupta in tres partes: & inscriptione Græca notabilis: quæ inuenta est Tiburi: & vt aliqui affirmant, ex Hierosolymis in Italiam olim translata. In eodem horto Farnesiano videtur alia Venus seminuda: & puellæ, & viri cuiusdam ignoti corpus, quod capite, crure, & manu vna truncatum est. *Columna græcis inscriptionibus nota.*

Inter canonicos S. Mariæ Transtyberinæ Iulius Roscius homo literatus, & antiquitatis apprimè studiosus antiquum habet volumen inscriptionum manu pictarum, quarum hodie partem non videmus in Vrbe: hunc ille mihi aliquando communicauit, ex quo decerpsi plurima quæ duobus meis voluminibus inserui: inter quæ sunt duo Priapi, Anubis, & alia plurima: reliqua quibus certus locus non potest adsignari, tertio tomo inscriptionum adiicientur. *Iulius Roscius Canonicus S. Mariæ.*

In domo Nicolai Guisæ statua ostenditur viri nudi, brachiis in genua reclinatis, & eleuata sursum facie, reiectoque in *Domus Nicolai Guisæ.*

que in humeros pallio: ad cuius pedes quia iacet culter, ideo ſtatuæ nomen inditum eſt Aguzza coltelli.

Pons Ceſtius. Pons Ceſtius ſiue Eſquilinus Tranſtyberinam regionem cum inſula coniungit, à Valentiniano & Valente Imp. reſtauratus: vt ex inſcriptione ponti adpoſita probatur: hodie vocatur Pons S. Barptolomei: à templo huic ſancto dicato, quod olim vti diximus fuit AEſculapij.

Iouis tēplum. Iuppiter quoque in ea Inſula delubrum ritibus & ceremoniis ſolemnibus illuſtre poſſedit: licet ædificio nō ita auguſtum aut magnificum: nunc Ioannis Baptiſtæ nomen habet: in hoc adhuc duo marmorei tripodes triangulares ſeruantur, qui religioſe ad aram Iouis adſtabant.

Templum Fauni. In ſuperiore parte Inſulæ fuit templum Fauni, quod ante annos aliquot Tyberis inundatione fere eſt funditus euerſum: Ruinæ tamen eius ampliſſimæ ſuperſunt, quæ templi magnitudinem & ſumptuoſitatem ſatis oſtendunt.

Pons Fabricius. Pons Fabricius, qui & Tarpeius dicebatur, Inſulam coniungit vrbi, è regione Theatri Marcelli: vocatur hodie Pons quatuor capitum: propter terminos ſiue Hermas quadrifrontes marmoreos, qui ad principium Pontis erecti ſunt.

Sacella Solis & Lunæ. Sacella Solis & Lunæ integra fere videntur ſibi inuicem oppoſita prope hunc Pontem Fabricium, ad vtramque viæ partem.

Theatrū Marcelli. Theatrum Marcelli ponti Fabricio vicinum eſt conſtructum ab Octauio Auguſto, in honorem Marcelli filij Octauiæ ſororis Auguſti: in eo ſunt ſabellorum ædes: capax olim fuit hoc Theatrum octoginta millium hominum. cui Octauia Marcelli mater adiunxit bibliothecam, libris omnium diſciplinarum inſtructiſſimam.

Porticus Octauiæ. Satyrus Praxitelis: Muſæ Timarchitis. Porticus quoque in honorem ſororis erecta eſt ab Auguſto Cæſare: quam diuerſis marmoribus & ſtatuis inſignium artificum excoluit, inter quas fuit Satyrus à Praxitele perfectus, & nouem Muſæ Timarchitis: quarum duæ videntur adhuc in hortis Carpenſibus: & Iunonis ſimulacrum, quod eſt in vinea Iulij III. P.M. ad viam Flaminiam. Porticus Octauiæ pars ſupereſt, prope Theatrum Marcelli: vbi fabri ferrarij ſuas habent officinas.

Spei

Spei templum ad hanc Porticum fieri fecit Germanicus Cęſar, prope forum holitorium, vbi locus eſt qui dicitur Piazza Montanara, cui fanum Aurorę iunctum erat, olim apud Romanos celebre: nunc eius veſtigium nullum apparet. *Templum ſpei.*

In domo Sabellorum quæ eſt ſtructa in ruinis Theatri Marcelli, ad parietem ingens eſt tabella marmorea, in qua ſculptus eſt Leo, & tres viri armati cum clipeis more pugnantium. Sunt & ibidem duę magnę laruę marmoreę operis antiqui. Et ſuper horti porta videtur marmorea tabula, in qua virorum ſex ſunt figuræ: ad cuius vtrumque latus ſtatuæ duæ ex Porphyro regum captiuorum & bracatorum: quę capitibus carent. Ibidē in horto eſt ingens pila, in qua diuerſa ſunt animalia laborioſe ſculpta. Oſtenditur & ibidem pila alia maior, in qua labores Herculis, & alię viriles imagines artificioſe ſunt expreſſæ. Super cuius operculo duæ ſunt ſculptę imagines viri & mulieris, quorum corpora in ea pila erant recondita. Ibidem ſunt fragmenta Mercurij, & aliquot pilarum: quæ propter artificium ſeruantur. *Domus Sabellorum.*

Carceres plebis eo loco fuerunt, vbi hodie eſt ædes S. Nicolai in carcere: quod templum erat pietatis à M. Attilio Glabrione dicatum: propterea quod in eo carcere filia patrem in vinculis arctatum multis diebus aluit proprio lacte. *Carceres plebis.*

Iunonis Matutæ templum id erat, quod eſt hodie S. Andreę in Mentuza dicatum, ſub Capitolio prope forum holitorium, à C. Cornelio Conſule ſacratum. *Templum Iunonis Matutæ.*

Pons ſenatorius, nunc Pons S. Mariæ Tranſtyberinæ is eſt, qui nunc ſub inſula Tyberina ruptus videtur. Vocaturque & alio nomine, nempe Pons S. Mariæ AEgyptiacę; propter templum eiuſdem Diuæ non longe à ponte diſſitum: dicebatur olim & Palatinus, & Senatorius: quod per eum Senatores ad legendos Sybillinos libros in Ianiculum religioſa Pompa gradiebantur, & in Palatium ad Imperatorum ædes reuerterentur. *Pons Senatorius.*

Pilati domus (ſi vulgari famæ fidem habemus) ibi fuit, vbi prope pontem Senatorium altiſſimæ conſpiciuntur ruinę. Sed re vera ſi quis eas contempletur attentius, cognoſcet illic fuiſſe lauacra, ſiue ſudatoria Laconica: quod ex caminorum canalibus frequentibus, qui vndequaque parietibus inſerti ſunt, facile iudicatur. *Domus Pilati.*

Forum

Holitoriũ & Piscatorium forum. Forum Holitorium fuit, vbi hodie eſt platea Montanara, non procul à Theatro Marcelli, in quo fuiſſe diximus Spei templum à C. Cornelio dicatum: Quamuis hoc erectum fuiſſe dicatur in foro Piſcatorio: quod extendebatur à templo S. Mariæ in porticu ſecundũ Tyberim, vſq; ad S. Mariam AEgyptiacam. *Ara Carmentæ.* Ibidem fuit ara Carmentæ: quam Euander dedicauit in memoriam Nicoſtratæ matris ſuę fatidicæ.

Fortunæ virilis templum. Templum Fortunæ virilis adhuc fere integrum eſt & illæſum, longo vtrinque columnarum ordine: nunc S. Mariæ *Bucca veritatis.* AEgyptiacæ ſacrum eſt. Quidam hoc aſſerunt fuiſſe Pudicitię matronalis delubrum: in quo fuit bucca veritatis: quæ ſtatua erat marmorea, exertis labris in os cuius Volaterrani reguli filia manum inſeruit vt ſuam virginitatem impollutam probaret, cum ab anu Feſulana de ſtupro accuſaretur: Quod cum paulo poſt idem tentaſſet alia puella eiuſdem criminis rea, ſimulacrum os ſtrinxit, & impudicæ dextram truncauit. Saxum illud amplum & rotundum ex Porphyro, in cuius medio leoninus extat rictus, quod ante ſcholam Græcam erectum eſt, hodie Bucca veritatis nũcupatur. Cuiuſmodi in vrbe pluſquam centum me animaduertiſſe memini ex diuerſis marmoribus: quare ſtultũ puto ad buccam veritatis hæc adplicare, quæ ad ſtillicidia, & receptacula aquarum pluuialium ſeruiuiſſe veriſimile eſt.

Gregorij Serlupi domus. In hac vicinia quædam ſunt domus in quibus ſpectantur multa antiquitatis monumenta: vt in domo Gregorij Serlupi prope S. Angelum in Poſcaria, caput eſt Veſpaſiani coloſſeum, ex candidiſſimo puriſſimoque marmore; tanto artificio elaboratum, vt tota Roma fortaſſe nihil videri poſſit perfectius aut abſolutius.

Gentillis Delphini domus. In eadem vicinia in domo Gentillis Delphini multa ſunt virorum illuſtrium capita: inter quæ primum obtinenti locum Lucij Veri, Antonij à Traiano adamati, M. Aurelij adhuc iuuenis, Bacchi, pueri ridentis, & alia ſex hominum ignotorũ. Duę quoque videntur ibidem tabulæ, in quibus tauri ſunt artificioſe ſculpti: ſeruantur & in eadem domo multæ vrnæ antiquæ & inſcriptiones.

Valerij Apud Valerium della Croce prope Plateam Iudæorum, in hortulo

hortulo corpus est Herculis mutilatum & Hippolytæ Amazonis insidentis equo, qui ephippium habet ex Leonina pelle: duo ibidem sunt Vrsorum capita, & vnum Leonis. Ibidem est Panis statua amicti pelle ferina, qui innititur trunco, ex quo dependet fistula calamorum octo. Est & illic pila grandis, in qua Meleagri Venatio repræsentata est. Et muliebres statuæ tres sine capite & brachiis: & Veneris nudæ: aliquotque capita pectoretenus suis basibus reposita, super ostiis cubiculorum, inter quæ est Iouis elegantissimum. In deambulacro domûs varia capita illustrium videntur; & vas amplum marmoreum diaphanum, & corpus Apollinis: Conspiciuntur ibidem paruæ statuę æneę mirabilis artificij, vt Veneris nudæ: & Herculis quæ sublato brachio sustinet Anteum: statque hoc signum Herculis suis pedibus sine base librato pondere ne labatur: est etiam vaccæ æneæ simulacrum: & Tigris ex marmore.

Apud Honufrium della Croce ostenditur viri togati statua in ingenti tabula: cui est adscriptum: VALERIVS PVBLICOLA. Et fragmentum corporis virilis, quod summopere laudatur à Michaele Angelo. *Honufrij Crucei ædes.*

In domo Hieronymi Crucei ad dextram videtur Tabula ingens, in qua sculpti sunt quinque fasces Consulares cum secularibus: in cuius parte inferiore legitur: FASCES ET SECVRES CONSVLARES. Ibidem est simulacrum Medij fidij: in quo sculpti sunt Honos & virtus quos amor medius coniungit. *Hieronymi Crucei domus.*

Asyllum quidam asserunt id fuisse spatium, quod inter S. Mariæ AEgyptiacæ templum, Scholam Græcam, & Tyberim protenditur: & ideo Misericordię ædem illic fuisse contendunt: quod eò refugientibus admissorum criminum impunitas promittebatur: multi volunt in medio Capitolij fuisse Asyllum: quod Octauius Augustus sustulit, vt multorum malorum ac scelerum occasionem. *Asyllum.*

Ara Vestæ fuit olim à Numa Pompilio erecta prope Asyllum, vbi sacra Deæ fiebant. Fuitque id rotundum ædificium Corinthiacis vndique sustentatum columnis, quod est è regione S. Mariæ AEgyptiacæ: nunc S. Stephano dicatum: eius forma est orbicularis, sicut Panthei: lucemque admittit superiore apertura, quæ in media fornice relicta est. *Ara Vestæ.*

Rupes Tarpeia. Tarpeia rupes vocatur id præcipitium, quod est posteriore Capitolij parte: & rectà spectat hanc aram Vestæ: ex hac Manlius affectatæ tyrannidis reus, edicto Senatûs præcipitatus est.

Domus Ouidij. Domus Ouidij ostenditur inter eas ruinas quæ sunt non procul à templo S. Mariæ della Consolatione: alij dicunt fuisse in vico Iugario prope portam Carmentalem ad radices Capitolij prope forum holitorium: vbi quoque Valerius Amerinus habitauit, vbi Opis & Saturnus ædes habuerunt.

Templum Vestæ. Templum Vestæ, quod à Romulo post Vrbem conditam est ædificatum inter Capitolium & Palatinum, fuit eo loco, vbi nunc est Templum S. Mariæ delle Gratiæ (alij S. Mariæ della Consolatione volunt) In eo Vestales virgines ignem sacrum *Palladiũ.* & inextinctum custodiebant: & Palladium: quod erat simulachrum Palladis ligneum versatilibus oculis: olim ab AEnea ex Troia, cum Penatibus Ilij in Italiam deportatum. Hoc templum Deæ cùm conflagrasset, ex incendio ereptum Palladium translatum est in Veliam: vbi est delubrum S. Andreæ in Pallara.

Forum Boarium. Forum Boarium dictum est, quod Euander ob receptos Geryonis boues, & interfectum, lacum illic boue sacrum fecisset Herculi: vel quod boues illic venderentur: Incipit à Velabro, & extenditur inter Palatinum & Scholam Græcam, & templum S. Gregorij vsque ad Forum Romanum.

Arcus Boarius. Arcus Boarius adiacet templo S. Gregorij in Velabro, totus est marmoreus, artificiosissimis sacrificantium figuris insignitus. Erectus olim in honorem Septimij Seueri, & M. Aurelij Imp. ab argentariis & negotiatoribus: vt patet ex inscriptione.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIO SEVERO PIO PERTINACI AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTH. MAX. FORTISSIMO FELICISSIMO PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI PATRIÆ. ET IMP. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POTEST. VII. COS. III. P.P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSIMOQVE PRINCIPI. ET IVLIÆ AVG. N. ET CASTRORVM ET SENATVS ET PATRIÆ ET IMP. CÆS. M. AVRELII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITANNICI MAXIMI.

ARGENTARII ET NEGOTIANTES BOARII HVIVS LOCI QVI DEVOTI NVMINI EORVM INVEHENT.

Templum

Templum Iani quadrifrontis videtur huic arcui vicinum: Quadratum est, & in vnaquaque fronte Porta amplissima: superiusque duodecim receptacula quibus olim mensiũ simulacra continebantur. Ianus enim sacrificiorum Princeps est habitus apud Antiquos: & eundem cum Vertumno crediderunt. Multa fuerunt Romæ templa Iano sacrata: aliud fuit prope Portam Carmentalem iuxta Theatrum Marcelli, quod Numa erexerat: habuitque tantum duas portas, quæ pacis temporibus claudebantur, bello autem relinquebãtur apertæ. Hoc ter tantum clausum fuisse prodiderunt historiæ. Primo à Numa conditore: Secundo à T. Manlio Consule: Tertio ab Augusto Cæsare, post bellum Actiacum. Suetonius refert à Nerone quarto fuisse clausum: quod ex eiusdem Imperatoris numismatibus probatur: in quorum auersa facie legitur: PACE POPVLO ROMANO VBIQVE PARTA IANVM CLVSIT. Hodie templum hoc S. Catharinæ sacrum est. *Templum Iani quadrifrontis.* *Aliud Iani Tẽplum.*

Velabri ædes hodie S. Georgij in Velabro dicitur. Velabrum vocarunt antiqui, à velatura, siue vectura: quod tempore inundationis Tyberinæ, ij qui Auentinum petebant, cogebantur naulo soluto illic pecuniam soluere, & lintribus in aliam ripam transuehi. *Velabrũ.*

Schola græca dicitur, ante quam erecta est ingens illa facies Porphyritica, cui buccæ veritatis nomen est. In ea S. Ambrosius docuisse creditur: Fuit olim templum Fortunæ Primigeniæ, nunc S. Mariæ dicatum. *Templum Fortunæ Primigeniæ.*

Herculis Victoris fuit olim templum è regione Scholæ Grę cæ versus Tyberim: vbi hodie videtur adhuc ædificium rotundum fornice tectum. dirutum fuit à Sisto IIII. P. M. In hoc templum neque muscæ neque canes vt fama prodidit, ingrediebantur: tanta fuit veneratione apud antiquos, & hanc causam referunt. Cum Hercules cum victimariis Ioui sacrificaturus esset, & à muscis molestaretur, myagrium Deum muscarum rogasse fertur vt Muscas à carnibus arceret: clauam autem suam ad templi fores appendit; quam canes formidabant, neque audebant ostio appropinquare: Sacris quæ in eo fiebant, non aderant mulieres, neque serui, neque liberti, sed liberi tantum liberisque parentibus nati. *Templum Herculis Victoris.*

Ara maxima. *Templa Pudicitiæ Patriciæ & Plebeiæ.*

Ara maxima prope ſcholam Græcam ab Hercule fuit erecta: prope quam AEmilius ædificauit Pudicitiæ Patriciæ fanum: in quod cum ingreſſa eſſet Virginia nobilis quidem, ſed plebeij viri vxor, à reliquis matronis eiecta eſt: quæ offenſa propter repulſam, in vico longo Pudicitiæ Plebeiæ templum erexit: à qua patriciæ quoque matronæ arcebantur. Hæc duo templa non extant: neque eorum veſtigia, licet à multis illis loca adſignentur coniecturis non admodum probabilibus.

Mons Auentinus.

Mons Auentinus diu infamis habitus eſt, & inauſpicatus, propter auſpicia Remo non ſecunda: quodque Remus in eo cæſus eſſet & ſepultus; ideo fratri à Romulo ſacratus eſt: Sed cum Vrbis mœnia fuiſſent à principio nimis anguſta, Ancus Martius Auentinum conceſſit Sabinis habitandum: quamuis non deſint qui aſſerant ſub Claudio Imperatore primum cœpiſſe habitari. hodie nomen antiquum retinuit.

Auentinæ Dianæ templum.

Dianæ templum in Auentini vertice ab Anco erectum eſt, quod omnibus Latinis commune fuit: alij dicunt à Seruio Tullio ſtructum: qui quia ex ſerua Corniculana natus eſſet, ideo diem feſtum quotannis idibus Auguſti ſeruis omnibus in eo loco ſtatuit. nunc ſacrum eſt S. Sabinæ.

Delubrũ bonæ Deæ.

Bona Dea prope Dianæ delubrum habuit, à Claudia Veſtali ædificatum in honorem Faunæ ſiue Fatuæ, Fauni Latinorum regis ſororis: quæ inter deas relata eſt. nunc eſt S. Mariæ Auentinæ dicatum.

Hercules Victoris aliud tẽplum.

Hercules Victor fanum habuit in ſummo Auentino, quod hodie dicitur S. Alexij: & illi iunctum fuit Lunæ ſacellum: quod hodie conſpicitur ſemidirutum.

Templum domus Iulij Cæſaris.

Prope templum bonæ Deæ domum habuit Iulius Cæſar: ex hac Calpurnia Cæſaris vxor cum ſe ad ſacra nocturna bonæ Deæ cum reliquis matronis contuliſſet, illius amore captus Clodius habitu muliebri tectus eò ſe contulit: cumque loci ignarus huc & illuc vagaretur, vt amicam quæreret, neque virorum vlli ſacris Deæ liceret intereſſe, neſcius quas ceremonias deberet ſeruare, ab ancilla proditus eſt.

Thermæ Decianæ.

Thermas ad Auentinum extruxit ſumptuoſas, Decius Imperator, quarum adhuc extant ingentes ruinæ, non procul à templo S. Priſcæ, quod olim fuit Herculis.

Prope

Prope hoc templum vineam habet Valerius S.Crucis & domum rusticam : in cuius hortulo Consularis statua videtur prætextata, manu baculum continens. Ibidem quoque videtur alia consularis imago eiusdem habitus, sed paulo minor. & Veneris seminudæ : & corpus virile, quod super columna repositum est: & alia muliebris statua, cuius nomen ignotum est. *Domus Valerij S. Crucis.*

Remoria vocatur is locus, vbi Remus cum suis auspicatus est : qui priscum nomen hodie retinet: vocantque Romani Remoriam viam, quæ à Circo maximo per dorsum Auentini recta ducit ad munitionem Pauli III. Farnesij. in ea via cęsus est à Celere Remus Romuli iussu, & ibidem sepultus. *Remoria.*

Varianæ Thermæ Decianis adiacent : vbi hodie ingentes arcus fornicum, & murorum reliquiæ Tyberi imminere conspiciuntur prope S. Alexium. *Thermæ Varianæ.*

Thermæ quoque Traiani cum palatio superioribus coniunctæ fuerunt in vltima parte Auentini: quarum adhuc ruinæ frequentes videntur ad Munitionem Farnesiam & portam veterem Tergeminam, in vinea Francisci Albertini ciuis Romani. *Thermæ Traiani.*

Spelunca Caci, eo loco fuisse dicitur, vbi rupes aspera & exesa, locusque accliuis cernitur spectans Tyberim, è regione S. Mariæ Auentinæ. Hunc cum mactasset Hercules, quod boues, quos ex Hispania deuictis Geryonibus captiuos abducebat, auersis caudis in id antrum traxisset: ibidem aram Ioui inuentori erexit, vbi postea templum extructum est Herculi. *Spelunca Caci.*

Ad hoc præcipitium fuerunt olim furcæ Gemoniæ vbi facinorosi & scelerati vncis tracti immaniter trucidabantur. Ad has Vitellius Imperator furca sub mento applicata, & vestibus ad nates vsque turpiter laceris, Vespasiani iussu necatus est: quod paulo ante Sabinum Vespasiani fratrem è viuis sustulisset. *Furcæ Gemoniæ.*

Porta Tergemina antiquissima ex opere latericio adhuc hodie fere integra videtur ad Auentini radices, prope Tyberim, ad vineas, quæ Traiani Thermis adiacent. Per hanc portam exiuerunt vrbe Tergemini fratres Horatij, vt contra Curiacios Albanos pro patriæ libertate decertarent: quibus cæsis, ac duobus fratribus amissis Horatius ouans in vrbem regressus est. *Porta Tergemina.*

Horrea Diocletiani. Horrea P. R. quæ à Diocletiano aucta & restaurata eius nomen sumpserunt, conspiciuntur inter Tyberim & montem Testaceum, centum & quinquaginta cellis conspicua. Horum ruinæ, instar arcis amplissimæ adhuc extant in vinea Iulij Cæsarini patricij Romani.

Mons Testatius. Mons Testaceus huic adiacet vineæ; qui ex vasta congerie vasorum fictilium erectus est. De hac vrnarum coaceruatione variæ feruntur opiniones. Quidam existimant montem hunc (qui in circuitu suo fere duo millia passuum continet, & in altitudine plusquam centum & sexaginta pedes) in tantam vastitatem insurrexisse ex fragmentis ollarum, quæ à figulis eam vrbis partem circa flumen incolentibus congerebantur: ne si in Tyberim proiecta essent, fluuij cursum impedirent vel si in agros vicinos essent exonerata, locorum obessent fertilitati. Quidam, sed ineptè prorsus, eum vocant Monte d' Ogni terra: fabulantes coniectura ridicula erectum fuisse ex vasibus diuersarum nationum, quibus tributa Romam importabant. Et vasa in eum locum memoriæ causa detrudi iubebantur.

Circus Olympicus. Circus Olympicus totum id spatium loci complectebatur, quod Testaceum montem continet: Hinc fit verisimile aliquibus doctioribus, qui antiquitatis monimenta diligentius peruestigant, locum illum non fuisse tributum figulis, qui Tyberinam habitabant ripam, vt in eo circo suarum fornacum exonerarent excrementa, qui iuuentutis exercitiis, maximè nobilium, sacer erat: vt in eo quadrigis, equis, cursu, luctaque sese exercerent.

Pyramis Epulorũ. Pyramis C. Cestij Septemuiri Epulonũ adhuc integra conspicitur ad portam Ostiensem, mœnibus vrbis inclusa. Structa est ex candido marmore saxis ingentibus & quadratis, & quamuis in eius frontispicio quod Testaceum spectat maiusculis literis nomen C. Cestij referat: volunt tamen doctiores hanc Pyramidem fuisse sepulchrum commune omnibus Epulonum septemuiris. Erant enim Epulones, qui curam gerebant conuiuiorum, quæ fiebant diebus festis & solemnibus sacrificiis in honorem Deorum.

Porta Ostiensis. Porta Ostiensis, quæ nunc S. Pauli dicitur, Pyramidi Cestij

vicina eſt: per eam Oſtienſi via (quam ſtruxit Ancus Martius) Oſtiam venitur. Extra hanc portam ſtatim ſe offert templum illud ſplendidum quod diuo Paulo dicatum eſt. In quo quatuor ſunt ordines columnarum ingentium marmorearum Dorico & Corinthio opere: præter alias innumeras Atticas & Ionicas, quæ totum chori ſuſtinent ædificium. Neque vllum Romæ inuenias templum, quod columnarum frequentiore numero, vel exquiſitioribus marmoribus ſit excultum, quam hoc: Aduecta enim ſunt hæc omnia ex duplici portu Oſtienſi Neroniano, & Antoniniano, qui magnificentiſſimis ſtructuris fuerunt ornati. *Templum S. Pauli.*

Oſtienſi via ad Tyberim relicta, pons ſeſe offert ad læuam, riuo non admodum magno ſuperiacens. A quo ſemita ſeſe extendit in colles vicinos, ducitque ad eum locum qui vocatur Tré fontane. Templum eſt antiquum: ante cuius porticum porphyriticæ extolluntur columnæ precioſiſſimæ: variegatæ enim ſunt venuſtiſſimè rubro ac cinericio colore. Intrinſecus oſtenduntur tres fontium ſcaturigines: quarum aquæ ſacroſanctæ vulgo exiſtimantur, ac morbis multis mederi. In eo loco Paulus Apoſtolus ſub Nerone truncatus capite creditur.

Hæc primo die diligenter perluſtraſſe ſatis erit.

VRBIS ROMANAE TOPOGRAPHIA,

DIES SECVNDVS.

OSTERO die cum ex Burgo ingrederis Vrbem, per AElium siue Castelli S. Angeli pontem, venies ad bifurcatam viam: quæ ad dextram est versus Tyberim; vocatur Strada Iulia: illic domus est Bernardi Alberichi, vbi in hortulo videtur M. Catonis caput: & statua leonis inhiantis equo.

Domus Bernardi Alberichi.

In ædibus Bindi Altouiti, quæ sunt non procul ab AElio ponte ad ingressum alterius vici qui Bauco vocatur, in cubiculo capita videntur concinno ordine collocata suis basibus in circuitu, Vespasiani, Mutij Sceuolæ, Augusti, Antonini Caracallæ, Iulij Cæsaris, Galeriæ Faustinæ, Opilij Macrini, Marij septies Consulis, & satyri venustissimi. Ibidem videtur statua Cupidinis continentis lupum, & Autumni: aliaque fragmenta antiquitatis, tabulæ elegantes marmoreæ antiquæ & pictæ recenti opere.

AEdes Bindi de Altouitis.

Ad dextram visitur Petri Strozzę palatium, simulachris antiquis exornatum. Ingressis enim primam aream domus, offert sese ingens Meleagri & Athalantæ statua marmorea ex candidissimo lapide: opus laudatissimum; propter signorum venustatem, & sculptoris artem admirandam. Superiora huius Palatij cœnacula sunt tabulis frequentibus, & imaginibus Imperatorum exculta: Sed quia eiusmodi ornamenta videntur multis in locis Romæ, in eorum enumeratione diutius non hærebimus: Sufficiet si hospes contemplatione tam variarum rerum se exhilarans, vlterius progrediatur: Veniatque ad eum locum vbi via in duas distribuitur partes. Læua pars quæ ad ædes Sabellorum ducit, quia nihil admodum notatu dignum ostentat, relinquenda est, dimissoque palatio Cardinalis S. Floræ, quod tamen plurima continet obseruatione dignissima, & splendorem tanti Principis referentia: quia tamen ad antiquitates de quibus hic agimus non faciunt, ea faciemus missa: Et obiter perlustratis omnibus, ad viam Peregrini, & montem Iordanum contende-

Petri Strozzæ palatium.

Palatinus Card. S. Floræ.

Palatium Pauli Iordani.

tendemus. in cuius eminentiore parte Pauli Iordani palatiū ſeſe attollit diuerſis ornamētis inſigne: Plurima enim illic videntur tam antiqua quā recentiora; quæ accuratè ac diligenter ſingula conſideraſſe, nemini vnquam labos pœnitendus eſſe poterit.

Apud Ardicium, qui ad montem Iordanum habitat, elegans oſtenditur ſtatua viri nudi, pallio ad læuam inflexo. *Domus Ardicij.*

Apud Vincentiū Stampa in Campo floſco in cœnaculo maiore multa ſunt illuſtrium virorum capita: vt Lucretiæ, Iulię Titi filiæ, Iuliæ Mammeæ, AElij Pertinacis, Druſi fratris Tiberij Imp. Et ipſi⁹ Tiberij. Hadriani. M. Aurelij. Heliogabali. Neronis. Auguſti. Philippi Macedonis Amyntæ filij. Palladis. Apollinis. Et alia capita pluſquam viginti hominum ignotorum: item Satyri, Veneris, & pueri ridentis. Tres Charites. pueri ſtatua quam credunt eſſe Gordiani: & capita Fauni, & Termini. *Domus Laurentij Stampæ.*

Inde deſcenditur ad ædes Cardinalis Putei: in quibus ſunt aliquot antiqua capita, vt Hadriani, Auguſti, Fauſtinæ iunioris: Et alia ignota: ſunt ibidem aliquot inſcriptiones antiquæ, vaſa ex alabaſtro, & Simithe lapide, quorum precium æſtimari non poteſt. *AEdes Cardinalis Putei.*

E regione ex oppoſito diuerſorij Galli in Parione Franciſci Liſcæ domus eſt: in qua tres viſuntur elegantes ſtatuæ virginis Veſtalis amictæ ſtola, Iuliæ Pompeij Magni vxoris togatæ, & Panis ſemicapri, ad cuius pedes iacet aries. Alia videntur ſub porticu domus ſimulachra, vt Pomonæ, Siluani nudi, Famæ, Bacchi, Arethuſæ nymphæ, Cybeles, Fauni qui cauda tigrem tenet & baculo illi minitatur. Iunonis Lucinæ togata ſtatua, quæ ramum roſarij tenet: Hebes Iunonis filię, quę vrna videtur aquam fundere. Et Apollo nudus in truncum cubito inflexus, circa quem ſeſe implicat ſerpens. ibidem videtur & caput Auentini regis Albæ Longæ: & Agrippinæ filiæ Germanici, & matris Neronis: apud eundem in hortulo diuerſæ ſunt inſcriptiones antiquæ, & fragmenta antiquitatis non contemnenda. *Franciſci Liſcæ domus.*

In eodem Parionis ſiue Hiperionis vico palatium eſt cardinalis Medichini: in quo multa ſunt elegantiſſima capita illuſtrium virorum: vt Iouis, Palladis, Iulij Cęſaris, Auguſti, & aliorum, & marmora grandia cum ſtatuis militaribus & inſcriptionibus, quæ omnia magnis ſumptibus Tibure curauit Romā aduehi: ad ſuæ domus cultum. *Palatium Cardinalis Medichini.*

 Ad fi-

Pasquin. Ad finem Hiperionis ſunt Arianæ ædes ampliſſimæ: ad cuius angulum ſita eſt illa tota Vrbe, imo toto orbe celeberrima Paſquini ſtatua: cuius feſtum celebratur toto fere anno, ſed maxime in die S. Marci. Ad hanc ſolent Romani adfigere ſcommata, & famoſa epigrāmata: quibus innoteſcit omnibus quicquid ioci aut vitiorum tota vrbe ſolet committi inter Principes, ac matronas nobiliores: plerumque cum infamia ac dedęcore multorum: cum Satyrica illa ſcripta nullius nomini, conditionique parcant: imo etiam ſæpiſſimè ſummorum Pontificum geſta, ioci, ac ſecretiora dicta in eo loco publicentur. Et cardinalium collegium turpi ſanna plerumque ſugillatur. Statuam hanc quidam aſſerunt fuiſſe Alexandri magni, alij Herculis: Sed horum opinio quibus argumentis probari poſſit neſcio: cum in ea nullum ſignum appareat, quo poſſimus coniectari fuiſſe alterutrum. Factam tamen ab excellentiſſimo conſtat artifice: Et à ſculptoribus hodiernis admodum probari videmus, propter membrorum & muſculorum concinnam ſymmetriam: licet tota ſit confracta & mutilata.

Palatium Cancellaria. Haud procul inde vaſtum illud palatium Cancellariæ quadrato ædificio, ac totum ex Tiburtino lapide conſtructum: Hoc ædificatum eſt ex ruinis Amphitheatri Titi Veſpaſiani, quod Coliſeum vocant: Ne tamen hęc tam magnifica ſtructura prorſus deleretur, Pontifices voluerunt aliquam eius partem relinqui ſuperſtitem, vt ex ea appareret ſplendor integri ædificij: In hoc palatio Cancellariæ, primo ſtatim ingreſſu apparent duæ ingentes coloſſeæ ſtatuæ muliebres, quæ dicuntur fuiſſe Opis & Cereris. In cœnaculo ſuperiore multa ſunt excellentia opera capitum diſpoſita bello ordine cum ſuis baſibus, ſingula marmoreis loculis. Inter quæ ſunt capita Sept. Seueri, Antonini Pij, Titi, Auguſti, Domiciani, Getæ Imp. Sabinæ mulieris, gladiatoris ignoti, Pyrrhi regis Epirotarum, & ſtatua Cupidinis. In conclaui poſteriori fragmenta mutilata ſimulacrorum ſeruantur plurima: duo Iuuenes humeris geſtantes vrnas: tres ſtatuæ nudę ſed contractæ: & pluſquam quinquaginta capita ignotorum hominum.

Ad angulum poſteriorem huius palatij ſunt ędes Pauli Galli, paruæ quidem, ſed quæ architechtura & artificio non cedunt amplio-

amplioribus. Super porta prima repositum est caput Romuli in Nischio marmoreo. Intus est statua Apollinis pharetrati nuda & integra: Et M. Aurelij caput. in corte Pila est ingens quæ diuersis foliis artificiosè variegata est: & duæ statuæ muliebres mutilæ: ex quibus vna est ex marmore Mischio viridi variegato. Ibidem erectum est egregium Bacchi nudi simulacrum, redimiti pampinis & vuis, & cum Satyro colludentis: Bacchus hic dicitur sculptus à Michaele Angelo Bonaroto, cum primum Romam iuuenis venisset Florentia: eo tempore primum locum inter pictores totius orbis facilè obtinebat Raphael Sanctius Vrbinas: Is cúm tacitè Bonaroti famæ inuideret, & illius honorem crescentem studeret subuertere: Michaelem non latuerunt Sanctij consilia: cumque Florentino esset ingenium elatum & in vindictam pronũ, ex aduersarij iudicio sibi famam apud Romanos stabilire constituit; opera multorum amicorum, maxime Cardinalis Capoferrati, qui illum dum vixit perpetuo dilexit & fouit. Bonarotus igitur ex antiquo marmore quanta potuit arte & industria hunc formauit Bacchum, perfectamque statuam vno mutilauit brachio, quod penes se seruauit: & in basis statua excauata lacuna suum inscripsit nomẽ, quod litocolla cooperuit: opusque quod clamculum elaborauerat, iussit terra recondi in vinea cuiusdam ciuis, qui in ea domum paulo post structurus erat: Cumque anno sequente simulacrum hoc esset repertum ab iis qui fundamenta domus iaciebant, vt solet Romæ fieri, statim adplaudi cœptum est, & aduectum ante Pontificis Palatium laudari à multis, & cum aliis conferri, ac multis præponi: Solus Michael dissimulatũ suum opus laudare quidem, sed in eo non deesse quę possent reprehendi dicebat: Tunc contentione inter illum & Sanctiũ orta, inuerti basim iussit, suum nomen ostendi, & brachiũ quod auulserat nouum adplicari statuæ, quam calce cimento liniuerat prius, vt hunc situm ex antiquitate contraxisse videretur. Factumque est vt Bonarottus summum honorem apud Romanos ex Sanctij sententia fuerit adeptus: Sed cum statua fuisset recens comprobata, ac precio mille ducatorum æstimata, ad quingentorum redacta est.

A Cancellaria paruo interuallo venitur ad forum Farnesiorum, quod la piazza del Duca vulgo nuncupatur. In eo est am- *Palatium Farnesiorum.*

plißimum magnificentißimumque palatium quotquot in vrbe videntur, à Paulo III. P. M. Farnesio summis impensis excitatum. In eius vestibulo fornicato, inter columnas Ionicas ex Ophite marmore tres sunt statuæ: duæ capitibus carent, vna sola superest integra. Ibidem est leo marmoreus, & truncum corpus viri nudi. Sequuntur duæ muliebres statuæ colossęæ, quæ brachiis & capitibus carent: In perystilio porticûs, inter columnas duo sunt Hercules insigni artificio, nudi vterq; cum spolio leonis & claua: quorum minor ex orientali marmore magnopere commendatur: in eius basi scriptum est ΓΛΥΚΩΝ ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΕΠΟΙΕΙ. Ad latus sinistrum, quà patet in cellam vinariam descensus, erectus est Iuppiter tonans, siue fulgerator: Cellæ vinariæ, quæ sunt amplißimæ, & fornicum structura prorsus admirandæ, stratæ sunt pauimentis asarotis, tessellato venustißimoque opere: Ad principiũ graduum, qui ad superiora ducunt, videntur Venus, Cupido, Flora, ac Neptunus: Paulo altius est Hermaphroditus ex Basalthe siue Lydio lapide, manu dextra in caput reflexa, vultu & capillis muliebribus, nudus quidem corpore, sed à femoribus vsque ad pedes veste tectus, cui adpositũ est musicum instrumentum. In primis deambulacris est Mercurius, & duo Numidæ reges captiui (qui fuerunt aduecti ex S. Apostoli templo) erecti ad vtramque portæ partem. In superioribus repositoriis est Pallas & Bacchus: Ibidem est Iuno regina ex Porphyro, capite, manibus, ac pedibus æneis deauratis, ad cuius vtrumque latus sunt Naiades nymphæ, capitibus, brachiis, & femoribus ex candidißimo alabastro, reliquis vestimentis fluitantibus ex lapide variegato cœruleo & nigro. In cubiculo vicino Venus est nuda, genu in terram adplicato, & blandè tuens Cupidinem adstantem. Ibidem sunt tres fluuiorum marmoreæ statuæ, & capita diuersorum hominum cum suis pectoribus. Et quia palatium hoc nondum est absolutum, in ea parte quæ Tyberim spectat, multę reseruantur statuę, quę postea ad ornatum domus adplicabuntur: Inter quas est Roma triumphans ex Porphyro, cuius caput, brachia & pedes sunt ex orichalco. & Iuppiter Capitolinus sedens, & duo corpora mutilata Herculis: Gladiatoris Colossei, ex cuius humeris dependet gladius, pede dextro in clipeum posito, cui adiacet caßis & vestimenta. M. Aurelij statua chlamydata, auerso in humeros palliolo, ex quibus depen-

dependet baltheus cum gladio. Veneris, & Hermaphroditi, qui capitibus carent. Et alterius mulieris nudę, quæ vestem brachio tenet implicatam. Ibidem est Sabina mulier vestita pectore seminudo. & Natura cum pluribus mãmis, & diuersis animalib⁹, & floribus in circuitu adplicatis. Illic quoq; est Antoninus Pius: AEstas spicis coronata: Iuppiter nudus. Leda genu in terram demisso, dextra cygnum stringens lasciuè. Nymphæ Oreas ferina pelle amicta. Mercuri⁹ puellã brachio sustinẽs: Hercules nudus in trũcum inflexus, cui adposita est pharetra cum sagittis. Pallas vestita. AEsculapius antiquo more calceatus. Gladiator continens manu à tergo puerum mortuum: Triton desinens pubetenus in piscem. Terminus nudus. Minerua capite carens. Satyrus cornutus, lasciuè complectens iuuenem, quem docet inflare fistulam nouem calamorum. Vir nudus, qui dextra in tergum reflexa tenet fundam. Mercurius petasatus & caduceatus, stringẽs manu crumenam: Bacchus vuis coronatus, & Pantheræ spolio amictus. Roma togata. Candelabrũ in quo est Roma triũphans, quæ fulcitur harpyis, & vtrinque habet alatas victorias. Ibidem videtur & Delphinus dorso sustinens puerũ. Et tropheũ armorũ ex Porphyro: & statua Vestę, siue vestalis virginis ex nigro lapide, & capita Vespasiani, Antinoi, Octauij Augusti, Fauni, & aliorũ plurimorum, qui incogniti sunt: Sunt & Tabulę marmoreę insignes: vna continet duas viri & mulieris imagines: alia habet Silenum inflantem fistulam, & Priapum nudum; prope quem iacet mulier, & centaurus. Capita Hadriani, Iulij Cæsaris, Floræ, Iouis, Mineruæ, Catonis, & aliorum. Ibidẽ est mõs marmoreus: in cuius apice Marathonium taurum occidit Hercules: ad latus montis est serpens, qui se in scrobem insinuat: & leo saliens in taurum: aries, testudo, columbæ, leo alter mordicus tenens ceruum; duo alij cerui pascentes, lupus dormiẽs in spelunca, pastor cum fistula vndecim calamorum, quæ dependet ex arbore vicina. porcelli duo dormientes, aquila, serpens, sese contorquens in arboris truncum: canis leporarius & psitacus: Hæc omnia eodem marmore tanto ficta artificio, vt satis admirari sculptoris artem & industriam nemo possit: inuentum est hoc opus in Thermis Antonianis.

Ex opposito palatij Farnesiani sunt ædes Norciarum, diuersis inscriptionibus antiquis insignes: & elegantissimo illo *Domus Norciarum.*

Adonide nudo,integro,& baculum tenente:alij Meleagrū eſſe dicunt,propter Caput Apri adiacentis, & canē qui ſpirare videtur:Inuentus eſt in ianiculo monte in vinea:eius precium quinque millibus ducatorum æſtimatur: nulla ſtatua tota Roma videtur magis integra. nuſquam gentium antiqui operis ſtatuæ tanti emuntur, quam Romæ. Omnes enim iſtorum ornamentorum ita ſunt ſtudioſi , vt in iis conquirendis, videantur inuicem decertare ſumptibus & curioſitate:In eadem domo Venus eſt nuda non minoris precij,quam eſt Adonis. Eſt & Diana ſuccincta,corytto arcu & ſagittis armata.& duæ Orcades,quæ pharetras & arcus geſtant. Videtur ibidem ſimulacrum boni Euentus, qui dextra ſpeculum tenet, læua ſertum ex ſpicis: Opus eſt Praxitelis abſolutiſſimum.

Latini Iuuenalis domus. In domo Latini uuenalis della Regola prope campum Floræ, in hortulo videntur ſtatuæ, Traiani Impe. armata: Liuiæ vxoris Auguſti.Lucretiæ. Herculis tenentis malum Heſperidum. mulieris tenui ſyndone veſtitæ.aliæ mulieris ſedentis & ſomnolentæ.alterius Herculis cum claua & leonis ſpolio. Duo Conſules: duæ aliæ mulieres veſtibus in nodum ſuper humeros collectis. Alia mulier quæ brachiis puellum ſuſtinet: Senex volumen tenens,ſeminudus,reflexa in tergum veſte.& Paſtor cum cucullione Phrygio. Sunt & ibidem pluſquam quinquaginta capita Imperatorum , & virorum illuſtrium : ſingula ſuis loculis ſiue Niſchiis apte diſpoſita.

Domus Iordanis Boccabelli In domo Iordanis Boccabelli prope campū Floræ vidētur capita Getæ Imp.pueri. Dianæ tricipitis. Iouis.Cybeles. Fauſtinæ. Martiæ Otacillæ.Panis.Herculis.Et Cupidinis ſimulacrū:& diuerſa fragmenta antiquitatis multo laborata artificio & induſtria.

Lucæ de Maſſinis domus. Apud Lucā de Maſſinis ſunt capita Octauij Auguſti. Tiberij. L.Seueri. Tria Neronis. Bruti Cōſulis. Iuliæ.Sabinæ.Aſdrubalis. Marij. Fauni ridentis: & alia pluſquam quadraginta ignotorum hominum: Ibidem eſt Apollinis ſtatua nuda ſine capite,& monſtrum marinum.

Palatium Card.Capoferrati. Nō procul à Campo Floræ ſunt ædes Cardinalis Capoferrati qui S. Georgij dicitur, Farneſianis multo minores, ſed non minoris ſplendoris & artificij : abſolutæ enim ſunt, intrinſecus & extrinſecus,diuerſis imaginibus & ſignis ornatiſſimæ: In frontiſpicio

tiſpicio depingitur tempus vernum: Veris præſes eſt Venus (quæ ad ſimilitudinem corporis Liuiæ Columnæ Principis formoſiſſimæ depicta eſt) quęcunque illic repræſentãtur, ſunt amatoria: complexio hominum eſt ſanguinea, & aëris elemento cuncta ſignantur: Ita & in reliquis frontiſpiciis complexiones cholerica, Melancholica, & Phlegmatica ſunt expreſſę. Elementa ignis, aqua, terra: tempora ęſtas, autumnus, hyems. Dij præſides Mars, Saturnus, & Ianus. Opus eſt abſolutiſsimum. Cardinalis hic vt fuit vir ingenioſus, comis, & liberalis, intimo Michaelem Angelum proſecutus eſt amore, & ab eo impetrauit quicquid à tãto viro potuit artificioſum excogitari. Cui & cõclaue pinxit ſecretũ: in quo duodecim Iouis adulteria arte ſumma ſunt expreſſa. Maiori cœnaculo, de quo ſuperiꝰ egimus, adiacet antiquariũ, Deorum imaginibus & ſignis antiquis refertiſsimum. Eſt enim illic ex marmore Iuppiter, Ganymedes, Venus, Bacchus, Flora, Mercurius, & alij plurimi tam conſules, quam matronæ Romanæ, & Imperatores. In deambulacro vicino erecta eſt Actij Nauij Auguris ſtatua, cotem nouacula ſcindentis: quæ olim in Comitio ſeruabatur: Ibidem eſt venuſtiſsima Veneris ex alabaſtro ſtatua colludentis cum Cupidine.

Palatio Capoferrati ad dextrã relicto redeundum eſt in Campum Floræ: in cuius parte ſuperiore, vbi eſt horologium, extollit ſeſe domus Vrſinorum: quæ ſtructa eſt in ruinis Theatri Pompeiani; cuius pars adhuc videtur integra ad ſtabula domus huius. *Theatrũ Pompeij.*

Inde veniendum eſt per forum Iudæorum ad forum Piſcariũ: in quo eſt templum S. Angeli in Peſcaria, quod olim fuit Iunonis reginę: Et incendio cum eſſet cõſumptum, à Sept. Seuero, & M. Aurelio reſtauratum eſt: vt ex inſcriptione frontiſpicij colligitur: quæ talis eſt: IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS, PERTINAX AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTHIC. MAXIMVS. TRIB. POTESTAT. XI. COS. III. P.P. ET IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS. FELIX. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. VI. COS. PROCOS.

INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVERVNT.

Huic templo S. Angeli vicinæ ſunt adhuc erectæ columnæ altiſsimæ: quæ partes ſunt Porticus Septimij Seueri, dedicatæ Mercurio. *Porticus ſeptimiana.*

Ad hanc

Domus Vallati. Ad hanc porticum Gabriel Vallatus habet ædes: in quibus plurimæ ſunt inſcriptiones, & antiqua marmora: quæ ſtudioſi antiquitatis nullo modo præterire debent. Sunt enim adprime notatu digna.

Hinc veniendum eſt ad turrim Arantiorũ (quam vulgus vocat la torre delle citrangole) cui vicinam domum habet Marius Delphinus. Eius horti pleni ſunt innumero ordine priſcarum inſcriptionum, quas eius pater Gentilis (poſt Borbonij obſidionem vrbe militum prædæ expoſita) diuerſis in locis collectas, & ſelectas, in ſuas ædes transferri curauit. Ibidem videtur Canopi ſtatua ex Simithe lapide facta in hydriæ ſpeciem: In cuius frontiſpicio anteriore tabula eſt propoſita literis hieroglyphicis plena, quibus arcana ſacrificiorum Canopi myſteria tradi creduntur. Nemo ex Romanis principibus aut patriciis tantum numiſmatum antiquorum poſſidet, quantum hic Delphinus: quæ Gentilis Delphinus eius pater ſummo ſtudio & impenſis longo tempore congeſſit, & filius patri non abſimilia auget quotidie: Habet is præter alia domi ſuæ ſtateres antiquos ex orichalco: ad cuius normã reformati ſunt reliqui ſtateres qui nunc vbique à mercatoribus ſeruantur in officinis ſuis, ad vſum ponderum: qui aliquot ſæculis deſierant in vſu eſſe, ſubſtitutis in eorum locum bilancibus. *Canopus.*

Hinc non eſſet incommodum reuerti ad palatium Senenſe quod non procul abeſt à Campo Floræ: quo diligenter perluſtrato, conſcendendum erit paulo altius verſus Hyperionem ad ædes Maximorum: in quibus coloſſea Pyrrhi regis Epirotarum erecta eſt elegans ſtatua galeata, & armata, dextera clipeo innitens, & pallio in humeros reflexo: quæ duobus ducatorum millibus empta eſt, ab Angelo de Maximis: ibidem præter Iulij Cæſaris caput marmoreum, multa marmora, tabulæ, vaſa, picturæ & fragmenta antiquitatis oſtenduntur: quibus domini facultates ac ſplendor facile demonſtratur. *Domus Maximorum.*

Paulo inferius eſt palatium nouum Cardinalis della valle: quod omnibus antiquitatis ornamentis excoluit Princeps eruditus & locuples. In prima enim fronte plurimæ ſunt ſtatuæ Conſulum & Imperatorum: ex quibus vna demonſtratur Hortenſij; altera Piſonis, qui frugi dictus eſt: alia Cetegi: Inferius

multæ

multæ leguntur inſcriptiones, tam Græcæ quam Latinæ. multæ videntur Pilæ lapideæ ſtriatæ & ſculptæ pulcherrimo artificio quibus meo tempore nondum erat locus adſignatus. In parte ſuperiore, ad quam gradibus aſcenditur ad dextram videtur Marſias adligatus columnæ, opere artificioſiſſimo abſolutus à Leuxide: qui ex Concordiæ templo effoſus eſt. In prima corte duo ſunt Satyri ſine brachiis geſtantes cophinos fructibus plenos. In cubiculo primo ſunt octo capita cum pectoribus armatis & veſtitis: nempe Iulij Cæſaris, Milonis Crotoniatæ, Getæ Imperatoris, tria muliebria, quę cuius ſint neſcitur, & duo puerilia. Sunt & ibidem plus quàm quadraginta capita marmorea diuerſarum ſtatuarum : inter quæ multa ſunt Herculis, Sileni, Panis, & aliorum: Hoc malum ſemper fuit Romę propter nimium rerum antiquarum ſtudium, vt qui ſtatuas non potuerunt emere integras, partes earum maximè capita ſacrilegè confracta & à corporibus auulſa ſibi vendicarunt: Hinc fit vt paſſim non agnoſcantur corpora ſine capitibus, & raro quoque capita ſine corporibus. Ad læuam, laruæ ingentes lapideæ conſpiciuntur, quales ſunt in illo periſtylio hortuli palatij Pontificum. Statuæ illic quoque diſpoſitæ ſunt ordine concinno Palladis, Cybeles, Phaëthontis, Victoriæ, Neptuni, Apollinis ex Battlio vel Lydio lapide, Herculis Nemeæum ſuffocantis leonem, Sabinæ vxoris Hadriani, Poppeæ Neronis, Lucillæ Pompeiani, Duarum Napæarum, vnius Naiadis, Floræ, & vnius Muſæ quæ fiſtulam manu tenet. Videntur in eodem palatio ad parietes ſuis baſibus & Niſchiis repoſitæ ſtatuæ: ex quibus ſunt quatuor, quæ carent capitibus, vna armata, altera togata quæ eſt ex porphyro, reliquæ duæ ſunt armatæ: In ordine ſuperiore quatuor aliæ ſunt ſtatuæ ſine brachiis, tam nudæ quam togatæ. Eſt ibidem ingens Iouis caput, & quatuor magnæ laruæ, & quinque Sabinæ mulieres veſtitæ. Iuppiter nudus cum aquila: qui tabulæ ſuperimpoſitus eſt in qua ſculptus eſt centaurus. Neptunus quoque ibidem erectus eſt ſuper tabula, quæ Meleagri venationem continet: Eſt & Faunus nudus, humeros & pectus pelle veruecina tectus. Mercurius quoque nudus, pallio in brachium læuum inuoluto: duæ mulieres veſtitæ more antiquo; duæ armatæ: & tabulæ quatuor diuerſis illuſtres figuris, maximè raptu Sabinarũ:

Ad ſiniſtram, primo ordine videtur Minerua togata, Hadrianus Imp. paludatus, Hercules cum ſpolio Leonis, Otho Imp. & mulier ignoti nominis. Inter has quinque ſtatuas ſunt quatuor tabulæ diuerſis figuris inſignes. In quatuor angulis quatuor ſunt reges captiui: vnuſquiſque ſuis baſibus repoſitus: quorum tres ſunt ex porphyro, quartus eſt marmoreus. Sub vno rege repoſitum eſt Herculis mutilatum ſimulacrum: ſub altero Bacchi. Ad latus dextrum erectus eſt Hermaphroditus nudus: Iuppiter. Bacchus. Hercules. Apollo Praxitelis opus. Mars. Galba Imp. Antoninus Pius. Conſtantinus Magnus, & conſulares aliquot ſtatuæ: ex quibus vna creditur eſſe Saluſtij, altera Nemmij. Sunt & ibidem in areæ ſuperioris circuitu ſummæ artificio ſculptæ tabulæ: In quibus triumphi Marci Aurelij Antonini ſunt expreſſi, quales in area Capitolina conſpiciuntur: & aliæ, in quibus notati ſunt varij ſacrificiorum ritus, & victimarum ceremoniæ. In area hortuli (vbi mali Medicæ, Punicæ & Cedri, aliæque arbores peregrinæ conſertæ ſunt) tabulæ ſunt marmoreæ, in quibus Corybantum cum tympanis & tintinabulis inceſſus, Naiadum chori, & Meleagri venatio inciſſa eſt, quæ ſi bene notaui, proximè accedunt ad numerum ſexaginta. In poſteriore parte, qua in cœnacula patet ingreſſus, tres ſunt marmoreę matronarum Romanarum ſtatuæ coloſſeæ: quarum vna dicitur eſſe Sabinæ Hadriani: Secunda Corneliæ Craſſi: tertia ignoratur.

Aliud palatium Vallæum. Habet hic quoque Valerius Cardinalis Vallæus aliud palatiũ quod cum noua fabrica coniuncturus erat: In huius area media quatuor ſunt antiquiſſimæ Bacchi ſtatuę diuerſorũ artificum: & Ganymedes cum aquila & fulmine: Tethys, Hercules, Apollo, Venus, Mercurius, & Faunus: Gladiatoris. Ad læuam partẽ porticus eſt Orphei cum Barbito ſtatua, Bacchi ſinu veſtis continẽs vuas & fructus. Atis paſtoris Idæi ſedentis, & inflantis fiſtulam. Ante primam portam eſt ingens caput Iouis cum pectore. Ad primam porticum duo ſunt capita ignotorum hominum: & aliud coloſſeum. In frontiſpicio dextro, eſt Venus nuda, cui adſtat Delphinus: hanc alij volunt eſſe Tethyn, vel Galatheam. Ad læuam ſuper Ganymede eſt lupa ex porphyro lactans Remum

& Ro-

&Romulum. In frontispicio opposito duæ sunt statuæ, vna Scipionis Africani, altera ignoratur. Super his duobus repositum est marinum monstrum Delphino simile, cuius dorso insidet puellus. In cornicibus ædificij, quæ circuitum areæ cingunt, variæ sunt figuræ puerorum, Grifforum, & aliorum animalium: antiqua omnia. Ante ingressum cœnaculi statua videtur viri iuuenis, qui genu inflectit, ac sursum caput attollit: super tribus portis vicinis singula capita marmorea disposita sunt suis basibus & Nischiis. In cœnaculo ad dextram est Antoninus Pius. Super porta sequente est consulis cuiusdam caput (Bruti volunt esse). & Faustinæ M. Aurelij vxoris: Portæ omnes huius palatij structæ sunt ex variis marmoribus preciosissimis & antiquis.

Contiguas huic palatio habet ædes Vallæus Episcopus: in quibus erectum est marmor candidum, altum, & quadratum cum horoscopo solari, & signis Zodiaci: vbi singulorum mensium dies, & horæ notantur; & quicquid obseruare assueti erant antiqui, tam in sacrificiis Deorum, quam in iis quæ ad rem rusticam pertinebant; vt hodie nostris Kalendariis factitatur. Sunt & in eadem domo multæ inscriptiones antiquæ, signa, & statuę multâ venustate & artificio laudandæ. *Episcopi Vallæi ædes.*

Proxima domus est Cafarelli, in cuius area duæ sunt statuæ togatæ, quæ manibus carent: & antiquo situ & temporum iniuria corrosæ. *Cafarelli domus.*

Ex altera parte plateæ domus est Alberinorum: In cuius hortis leguntur varia Epitaphia, inscriptiones; & statuæ Deorum illustriumque virorum ibidem videntur. *Domus Alberinorũ.*

Ciociorum ædes non admodum sunt remotæ: in quibus præter alia ornamenta quæ illic videntur, elegans est simulacrum vertumni gerentis cucurbitum, & altera manu ligonem. Est & ibidem statua Apollinis Pythij nuda & integra. *Domus Ciociorũ.*

In domo Iulij Cæsarini, in corte prima, est Adonis nudus, sed brachiis mutilus: In horto Cæsarini qui non procul abest ab illius ædibus, quatuor sunt muliebres statuæ vestitę: quarum vna gestat vas, & eam vocant Cariatidem. Proxima est Venus, & alia mulier nuda illi astans, facta ex eodem marmore. ibidem sunt *Cæsarinorum ædes.*

aliæ quatuor muliebres ſtatuæ veſtitæ tres, vna nuda: omnes integrę, prçter brachia: Ad horti portã ſtatua eſt ſedens, quę capite caret. Et duo Iani bifrontes; multaque capita cum ſuis pectoribus, ſingula ſuis baſibus adplicata; Inter quæ eſt Propertij poetæ: Veſpaſiani, & Galeriæ Fauſtinæ: è regione Propertij eſt Fauſtinæ iunioris caput, Auguſti adhuc iuuenis, Bacchi cum ſpolio verueceino, & aliud incognitum: omnia opera ſumma arte elaborata & perfecta. In alio cubiculo viginti quinque ſunt capita tam Imperatorum, quam aliorum illuſtrium: & caput muliebre ex lapide nigro: quinque corpora mutilata: & crus vnum æneum, quod ſumme laudatum eſt à Michaele Angelo.

Propertius.

Domus Ambroſii Lilij.

In domo Ambroſij Lilij caput eſt Pompeij: & in area interiore ſunt diuerſa fragmenta ſtatuarum: & vna tabula marmorea, in qua expreſſi ſunt eleganti artificio labores Herculis.

Aſcanij Celſi domus.

Apud Aſcanium Celſum ſuper feneſtra cubiculi inferioris repoſitum eſt Bacchi caput, in cuius humeros expanditur pellis veruecina: in alia feneſtra ſua baſe collocatum eſt Satyri pueri ridentis caput floribus redimitum, ſub cuius mento dependent duo illi cincinni glanduloſi, quos in capris videmus. In area, loco parieti adplicato, vir eſt ſeminudus: & caput cum pectore veſtito, ex precioſiſſimo marmore.

Domus Cauallerij.

Apud Cauallerium, in camera prima ad læuam, multa ſunt capita & ſtatuæ egregiæ, inter quas eſt Fauni nudi, vna manu vuam tenentis, altera attollentis pellem ferinam plenam vuis & fructibus: repoſita eſt hæc ſtatua in baſi porphyritica. Ibi videtur Venus ſeminuda, & puellus ſedens, & comedens vuam. & alter puer ſedens in ſcopulo, & manu papauer continens: & duorum ſacerdotum veſtitorum. Silenus inſidens animali Indico, & ſtringens vtrem: Natura dea, facie & manibus nigris, in circuitu ornata multiplici mammarum ordine, & diuerſis animalibus: repoſita eſt ſuper ara antiqua: ad cuius angulos quatuor ſunt mulieres, & candelabrum in medio, ad quod fit ſacrificium ſuper altari, cui ſuperimpoſiti ſunt duo cerui: Ibidem eſt tabula marmorea, in qua expreſſus eſt Hercules pugnans contra Neſſum Centaurum. In horto ſtatuæ ſunt

duæ, ex

duæ,ex alabaſtro codognite, quæ carent capitibus:& corpus alatæ victoriæ: & octo columnarum baſes elegantiſſimis ornamentis inſignes.In alio hortulo duo ſunt pueri inſidentes duobus monſtris marinis, quæ habent capita elephantina, ibidem videtur & nympha marina inſidens Hippocampo: & plurima fragmenta antiquitatis ſingularis artificij.

Apud Alterios non procul à S. Marco ſtatua eſt ſenis calui ſedentis in cathedra,pallio in humeros conuerſo,& reducto ſuper femora:quis ſit ignoratur. Ibidem eſt Hermaphroditus nudus, ſed capite & brachiis truncus: Iani bicipitis caput: & alia plurima capita,& ſtatuarum antiquarum fragmenta. *AEdes Alteriorum.*

In domo Hieronymi Alterij in prima corte ſtatim ad dextram occurrit Cybeles Sacerdos longa ſtola veſtitus, qui manu vas ſuſtinet: prope quem eſt altera ſtatua quæ capite manca eſt: ex oppoſito eſt Hercules nudus cum ſpolio Leonis, qui innititur arboris trunco, circa quem ſe inuoluit coluber:Super Hercule repoſita eſt vrna antiqua, & puer nudus, cui ſubſunt aliquot ſtatuæ viriles & muliebres. Et pila antiqua, quæ continet plurimos pueros alatos, in quorum medio eſt fiſtula 6. calamorum. *Hieronymi Alterij domus.*

Apud Petrum Capoferratum ad hortuli ingreſſum erecta eſt ingens imago AEſculapij pallio in humeros reducto: ad cuius latus eſt puella veſtita : vterque ſerpentem manu continet: ad dextram eſt Venus nuda ſine capite, & Niſchiis marmoreis locatæ ſunt ſtatuæ capitibus truncæ. *Domus Petri Capoferrati.*

Apud Fabios prope S.Luciam ad Botegas obſcuras,in corte domûs corpus ingens eſt Athlantis, qui inclinata ceruice ſuſtinet globum cœleſtem, circa quem ſculpti ſunt omnes circuli ſpherici: Si hæc ſtatua eſſet integra, precium eius æſtimari non poſſet; tantum in ea videtur artificium & elegantia. In eadem domo oſtenditur ingens ſtatua viri nudo pectore,reliquo corpore veſtimentis implicatis tecto, quæ dicitur AEſculapij. Ibidem eſt mutilum Caracallæ corpus, cum promiſſa toga: & Bacchus ex maiori parte fractus. *Fabiorum domus.*

In aſcenſu Capitolij habitant Bocabelli:in quorum ædibus præter inſcriptiones varias,& marmora ſelecta, fons oſtenditur venuſtiſſimo conſtructus artificio, ex tophis & conchyliis ma- *Domus Bocabellorum.*

rinis: vnde limpidiſſimæ ſcaturiunt aquæ: & in iis ſupernatant piſces artificiales ſubnixi filis æneis ſubtiliſſimis, quæ ad aquarum motum criſpantur, & videntur leniter piſces moueri.

Capitolium. *Ara cœli.* Cum ad ſuperiorem partem Capitolij ventum eſt ad ſiniſtram, attollit ſeſe Franciſcanorum templum quod vocatur Ara cœli: ad quod conſcenditur gradibus marmoreis octoginta quinque, qui diſtincti ſunt quinque ordinibus, quorum vnuſquiſque continet ſeptem gradus. Ante templi fores ſepulchra ſunt Flauij Blondi, & Lucæ Gaurici. Templi teſtudinatum ædificium ſuſtinetur vtrinque duobus columnarum marmorearum ordinibus: quibus tota vrbe non videntur ſumptuoſiores, Si vaticanas excipias: in ſiniſtro latere quæ tertia eſt in ordine columna, prope Epiſtylium hanc habet inſcriptionem: *Templum Iouis Feretrij.* A CVBICVLO AVGVSTORVM. Hoc templum fuit olim Ioui Feretrio dicatum à Romulo, poſt bellum Sabinum: quod eo in loco Iupiter tuliſſet auxilium regi oppreſſo hoſtium violentiâ. Ancus Martius reſtituit collapſum: & poſtea Auguſtus amplius ac magnificentius reddidit. Super cœmiterio iacet obeliſcus AEgyptius hieroglyphis inſignitus. In inferiore graduum parte, duæ ſunt vtrinque ſtatuæ marmoreæ; quarum vna eſt Conſtantini, altera eſt Maximiani: quamuis non deſint qui vtramque velint eſſe Conſtantini: vtraque eſt paludata. Ad parietes graduum quibus in templum conſcenditur adplicatæ ſunt diuerſæ tabulæ marmoreæ figuris inſignes variis.

Area Capitolina. In area Capitolina, ingens eſt Marci Aurelij Antonini ſtatua equeſtris ænea, quam alij dicunt eſſe Lucij Veri: alij Septimij Seueri: ſita eſt in baſi marmorea recenti opere, & impenſis Pauli III. Pontificis Maximi Farneſij, qui eam transferri curauit in Capitolium; cum antea fuiſſet erecta ante Baſilicam Lateranam.

Palatium Iuſtitiæ. A tergo huius ſtatuæ palatium eſt iuſtitiæ: ante cuius gradus, qui vtrinque præbent aſcenſum ad ſuperius ædificium) duæ ſunt ingentes ſtatuæ fluminum coloſſeæ: vna Nili, cui ſubiecta eſt Sphynx: altera eſt Tigris qui vicinam habet tygridem: vtraque continet Cornucopiæ fructibus diuerſis plenum: non longe abſimiles ſunt iis, quæ videntur in hortulo Beluedere in palatio

palatio Pontificum Vaticano. Non procul inde ſimulacra ſunt Sphyngis cum literis hieroglyphicis, & Leonis: vtrumque ex lapide Marmaridum ſubnigro & duriſſimo. Ibidem eſt fragmentum Leonis mordicus equum tenentis: cuius artificium Michael Angelus miraculoſum vſque ad cœlos laudibus extollere ſueuit.

Palatium Conſeruatorum ad ſiniſtram poſitum eſt: ante cuius fores ſub periſtylio porticûs plurimæ ſunt inſcriptiones antiquæ, Epitaphia Neronis & Aggrippinæ, aliorumque Principum. Ad columnas Epiſtylij erectum eſt coloſſeum caput aheneum Commodi Imperat. cuius pes & manus ſunt in ipſo palatio. alij dicunt fuiſſe Apollinis: cuius ſtatua fuit alta cubitos triginta, in qua conflanda centum & quadraginta talenta impenſa ſunt. Romam aduecta fuit à Lucullo ex Apollonia vrbe Ponti. Ad parietes porticûs multæ ſunt tabulæ marmoreæ figuris diuerſarum rerum & inſcriptionibus illuſtres. Ad ingreſſum portæ, ſiniſtro latere tabula eſt marmorea, cui inſculpta eſt menſura Romani pedis & Græci: ſicut in monumentis Neronis & Agrippinæ excauatæ ſunt menſuræ tritici, calcis, olei & aliorum: ad quarum normam corriguntur vrbanæ menſuræ, ſi falſæ iudicantur. In interna domûs area ad gradus ſunt duæ Sphynges & Simia, ex Simithe lapide ſingularis artificij. Ibidem duæ ſunt ſtatuæ; vna Apollinis nudi, altera Veneris talari inſtita veſtitæ. Ad murum ſunt adplicatæ tabulæ ingentes, quibus cælati ſunt triumphi de Dacia victa per Marcum Aurelium Antoninum. Huius triumphi duæ aliæ tabulæ videntur in templo ſancti Martini prope Marforium ſub Capitolio, vnde tres iſtæ deſumptæ ſunt. Ad eundem murum adplicata eſt alia ingens tabula marmorea, in qua deſcripta ſunt nomina Conſulum, & Prætorum Romanorum. Prope iacent humi reliquiæ Coloſſi maximi confractæ, nempe caput, duo pedes, vna manus, & pars pectoris, omnia ex candidiſſimo marmore. Qua conſcenditur in palatium, duæ ſunt ſtatuæ, vna viri malleum tenentis; alia mulieris veſtitæ, & ſedentis. Ibidem ſunt tria capita antiqua marmorea. Parietes cœnaculorum ornati ſunt variis picturis antiquis: quibus Theodoſij, & Honorij Impp.

res gestæ exprimuntur; & aliorum Imperatorum cum habitu antiquo, tam Principum, quam Senatorum & plebis, quo omnes eo tempore vtebantur. Ibidem videntur Statuæ Leonis X. & Pauli IIII. Sed anno 1559. quo tempore Paulus hic IIII. Carafa decessit è viuis, in eius odiũ, & Carafescæ familiæ contemptũ, hæc statua deiecta est seditione populi (quod sede vacante plerunque fieri solet) & in partes confracta: corpora mortuorum è sepulchris tracta, & in Tyberim coniecta: neque viuentibus parcitum est: nam & Dux Paliani capite truncatus, & eius frater Carolus Caraffa Cardinalis homo Princeps & bonus, strangulatus est: Causam dicent alij, & excusabunt vt volent. Pauendum fuit rerum omnium spectaculum in Vrbe, seditionibus & furore ciuium concitata: vbi cædes infinitæ, & violentia, latrociniaque crudelissima sunt perpetrata. ipsiusque Pontificis corpus, quod in albis erat propositum in sacello sancto Diui Petri in Vaticano, fere à meretricibus, & lenonibus vnco tractum esset, nisi subito fuisset prouisum tantæ impietati reliquorũ Cardinalium curâ, qui defuncti corpus ad parietem templi loco non admodum celebri claudi iusserunt. Populusque hac re infensus ad carcerum ruptiones, incendium Palatij Ripetæ, imo deiectionem Templi Mineruæ suum conuertit furorem. per ludibrium multæ sunt inscriptiones publicè omnibus propositæ: & tuba proclamata sunt per omnes plateas edicta Senatûs: ex quibus vnum hic addam, in rei memoriam:

Edictum contra Caraffas publicatum anno 1559.

Bando contra quelli che terranno le arme de casa Caraffa.

Per ordine del populo Romano obedientissimo della sancta sede Apostolica & del sacro collegio delli Illustr[mi] & R[mi] Car[li] si fó intẽdere à qualũche persona che habbia inanzi à la sua casa, ó di charta, ó depinta in muro, ó di relieuo l'arme d'ella tanto questo popolo inimica & tyrannica casa di Caraffa, la debbia fra tutto il di spezzata: sotto la pena di essere tenuto traditore à questo popolo & in fame. & di essere quella casa doue sará trouata da questo tempo in la', sacheggiata & bruggiata. A cio si possi per tutte le vie posibile anichillare & spengere questo tanto odioso nome: datum in Roma il di 20. di augosto anno della salute 1559.

Addam

Addam & hic inſcriptionem publice affixam, vt ex ea appareat qua inſania, & effrenata vindictæ cupiditate ferantur Romani in ſummos etiam viros, quos oderunt, quoties furore publico concitatur Vrbs:

Mortalitati S. Io. Petro Caraffæ P P. IIII. Theatino, Neapolitano, Nebuloni, Fugitiuo, Platonico, Vipereo, Antichriſto, peſti, Cacodæmoni, Sodomitæ, Catamitæ, mago, necromanto, areolo, ſuper ætates omnes ob ingentia facinora, impudentem audaciam, auidiſſimam rapacitatem, & affectatam tyrānidem; multaque alia, quę potius de monſtro, ac bellua immaniſsima, quam de homine dici poſſunt, inclementiſsimo Principi: Galliarum ſuperioribus bellis euerſori; Hiſpaniarum oppreſſori; Patriæ vniuerſæque Italiæ extinctori pernicioſiſsimo, Chriſtianorum reſtitutiq; orbis pertinaciſsimo afflictori; Cuius immitis animus in Deum, in religionem odium, ingrata erga mortales affectio, ſola infelici, ſed merita morte ſuperata eſt. Senatus Populuſque Romanus, vt memoriam peſsimi Pontificis perenni nota beneficiorum ergò collocaret, & monimentum aliquod extaret, quo poſteris innoteſceret impuriſsimum illum patriæ hoſtem, ac Romano nomini infeſtiſsimum iudicatum, ſtatuam marmoream in Capitolio etiam tum illi viuenti indigne poſitam, inſigniaque omnia gentilia vndique in vrbe exquiſita, eradenda & abolenda decreuit. Qui vixit naturæ quidem & ſuis ſatis, Reipublicæ verò nimis. Sedit annos quatuor, menſes tres, plus nimis. Sepultus in Vaticano: ſituſque inter Innocentes nocentiſsimus.

Liber poſſet integer conſcribi ex inſcriptionibus & ſcommatibus famoſis, quæ publicata ſunt poſt illius obitum. Cumque ante tres hebdomadas priuſquam moreretur, Romā rediuiſſem ex Marina arce, in qua præſidio firmo ſe tutabatur Carolus Cardinalis, cui eram domeſticus: illi in vrbem vocato laqueo gula fracta eſt, in ſacello S. Mariæ prope Caſtellum S. Angeli. cumq; ſęuiretur in eius famulos, cū Tito Celſo fugi Tibur; deinde eodē comite in Soractem me cōferens inter Monachos humaniter & comiter exceptus, periculum imminens euitaui.

Vt ad prius propoſitam narrationem reuertamur, in eo cœnaculo Palatij Capitolini in quo poſita erat Pauli IIII. ſtatua,

erectus est Hercules æneus deauratus, & nudus, dextra clauam, sinistra malum Hesperidum tenens: Is inuentus est in foro Boario, in ruinis aræ maximæ: in cuius basi scriptum est: HERCVLI VICTORI POLLENTI POTENTI INVICTO D D. L M. FRONTO. In eodem cœnaculo est Satyrus marmoreus caprinis pedibus, & trunco arboris alligatus. In alio cubiculo super columna Mischij marmoris erecta est statua ænea viri inclinati, & spinam è planta pedis extrahentis: opus admirandi artificij. Ibidem est alia statua ænea mulieris vestitæ, vna manu è vestimēto exerta: hanc vocant vulgò la Zingara. alia similis videtur in domo Archinti prope Sanctum Augustinum. In alio loco tres sunt statuę marmoreæ nudæ: quarum media est Bacchi: reliquæ ignorantur: item tres aliæ, duæ virorum, & vna muliebris: & Hadriani Imp. caput: & lauditissima illa statua ænea Lupæ lactantis Remum & Romulum: quę olim seruabatur in Comitio, prope ficum Ruminalem: vnde translata est in basilicam Lateranam, postea in Capitolium.

Ibidem est aliud simulacrum marmoreum mulieris seminudæ, & Simij AEgyptiaci, singularis artificij.

Templum Iouis opt. max. In ea Capitolij parte, vbi fiunt funes & rudentes, qua ad Tarpeiam rupem iter patet, quæ Piazzæ Montanaræ spectat, ruinæ non admodum magnæ supersunt templi Iouis optimi maximi: quod olim fuit omnium quæ Romæ extabant maximum, & sumptuosissimum; structum à Tarquinio Prisco; postea ad eius ornatum à Tarquinio Superbo impensa sunt quadraginta millia librarum argenti.

Templum Veiouis. Vicinum fuit Veiouis delubrum, extructum ad Palatium Conseruatorum, versus ædes Iustitiæ, vbi olim fuit arx Capitolina: Et heic quoque nonnulli cōstituunt Asyllum; ad quod quicunque se recipiebant facinorosi, admissorum impunitatem consequebantur. Sed à Tiberio Cęsare factum est irritum: quod per id occasio multorum criminum sceleratis offerretur.

Templum Iunonis Monetæ. Moneta quoque Iuno dicitur habuisse templum in crepidine Capitolij, quod à Camillo votum est & dedicatum non procul à domo Manlij.

Iani Custodis tēplum. Et Ianus Custos in ea Capitolij parte fanum habuit, quæ forum Romanum spectat: vbi hodie carcer & custodia est sceleratorum.

ratorum. Sed his omnibus inter deiectas, & fere ſolo æquatas ruinas, difficilimum eſt proprium locum adſignare: quamuis in eo multi ſeſe multum macerent: & ſingula ſingulis ſua diſtribuant loca: Ego certe in tanta rerum confuſione, nihil video certi, quod poſsimus affirmare, niſi coniecturis non admodum veriſimilibus: Satis eſſe puto, ſi notet hoſpes locorum ſitum, qualem nobis deſcribunt Hiſtoriæ: in inquiſitione nimium ſcrupuloſa locorum antiquorum non diutius immorabitur.

E Capitolio cliuus eſt lapidibus ſtratus; per quem deſcenditur in forum Romanum: quod totum hoc ſpatium continet, quod à radicibus Capitolij, & arcu Septimij Seueri, vſque ad templum S. Mariæ nouæ porrigitur. *Forum Romanũ.*

Arcus ille triumphalis marmoreus & integer, qui ad finem cliui Capitolini erectus eſt, Septimio Seuero ſacer fuit, vt ex inſcriptione probatur. *Arcus Septimij.*

IMP. CÆS. LVCIO SEPTIMIO M. FIL. SEVERO PIO PERTINACI AVG. PATRI PATRIÆ PARTHICO ARABICO ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CÆS. AVRELIO L. FIL. ANTONINO AVG. PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P.P. OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS. OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQVE POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE: hæc adſcripta ſunt ad vtramq; partẽ arcus: in cuius frontiſpicio vtroque ſculptæ ſunt Imperatoris bellicæ expeditiones, tam mari quam terra. Ad eius ſiniſtrum latus gradus ſunt, per quos aſcenſus patet ad ſuperiorem ſtructuram. Per hunc arcum triumphales pompæ è foro ad Capitolium ducebantur. Ante hunc arcum iacet ingens marmor quadratum, in quo faſti Conſulares longo ſunt ordine deſcripti.

Concordiæ templum fuit ad radices Capitolij, à Camillo dedicatum, cum plebem reconciliaſſet ſenatui. fuitque ſupra Comitium. Ab hoc ad Iunonis Monetæ (quæ ſic dicta eſt, quod ex adyto vox eſſet audita monens Senones aduentare) centum gradibus conſcendebatur. Eius reliquiæ ſunt octo illæ ingentes *Concordiæ templum.*

columnæ, quæ porticum templi ſuſtinuerunt: In quarum cornice ſuper epiſtyliis legitur: SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT. In hoc templo conciones, & Patrum conuentus frequentes habebantur.

Carceres Tulliani. Ad ſiniſtram cliui Capitolini partem locus eſt, qui vocatur S. Petri in carcere: quod illic ſanctus Petrus vinctus fuerit & clauſus: ideo illi à Silueſtro Pontifice dicatus eſt: vbi feſtum vinculorum Petri celebrabatur olim primo Auguſti: cuius feriæ Eudociæ Imperatricis iuſſu tranſlatæ ſunt in Exquilias, ad templum quod illic ædificauit, & dedicauit S. Petro in vinculis. Carceres iſti primo ſtructi ſunt ab Anco Martio: quibus concameratum locum ſubterraneum adiunxit Seruius Tullius: à quo Tulliani carceres ſunt poſtea dicti: in iis ſtrangulatos ſcribit Saluſtius eos qui Catilinę conſpirationi nomen dederant: In huius loci frontiſpicio legitur: C. VIBIVS C. FILIVS RVFINVS. M. COCCEIVS M. F. NERA. COS. EX S.C.

Marforius. Iuppiter Panarius. Ante hos carceres ingens viri iacentis marmorea ſtatua videtur: hanc multi dicunt eſſe Rheni Germanici fluuij. alij malunt eſſe Iouis Panarij ſimulachrum: quod in eiuſdem Dei templo poſitum erat à Romano Senatu, Gallis Capitolium obſidentibus. Tunc enim à Ioue moniti ſunt, vt numerum ingentem panum proiicerent in ſubiacentia inimicorum caſtra: & hac ratione Gallis perſuaſum eſt, multam annonam adhuc ſupereſſe obſeſſis, quos cum fame vinci poſſe deſperarent, ſoluerunt obſidionem: ob quam liberationem, templum & ſtatua Ioui Piſtori, vel Panario, poſita eſt in Capitolio. Noſtro tempore vocatur Marforius: & cum Paſquino communicat de rebus, quæ in veteri Roma geruntur.

AEdes Martis Vltoris. AEdes diuæ Martinæ (ad quarum angulos iacet Marforij Coloſſus) fuerunt olim ſacræ Marti vltori: alij dicunt fuiſſe ſecretarium Romani Senatus: in quo chartæ, & alia ſcripta maioris momenti ſeruabantur: quod ex inſcriptione colligitur.

SALVIS DOMINIS NOSTRIS HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS.

Secretarium Senatus. SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR ILLVSTRIS FLAVIANVS INSTITVERAT ET FATALIS

IGNIS

IGNIS ABSVMPSIT, FLAVIVS ANNIVS EVCHARIVS EPIFANIVS V. C. PREF. VRB. VIEE SACRA IVD. REPARAVIT ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.

Templum hoc conditum fuit ab Augusto Cæsare post bellum Philippense in Pharsalia, & Marti dicatum.

Proximum est S. Hadriani templum: quod antiquitus fuit Saturni, à Numatio Planco ædificatum; vel vt alij malunt restauratum: cum prius à M. Minutio, & A. Sempronio Coss. dicatum esset: In hoc fuit ærarium populi Romani, in quo, tempore Scipionis AEmiliani, seruabantur XI. millia librarum auri rudis, XCII. millia argenti: & infinitus numerus cusorũ nummorum: Quæ summa multum aucta est ex infinitis victoriis, quas Romani reportarunt postea, de tot nationibus, & prouinciis deuictis: In hoc ærario reconditæ erant tabulæ Elephantinę, quibus continebantur XXXV. Tribus ciuitatis Romanæ. Ibidem quoque reponebantur signa militaria, decreta Senatûs, acta publica, & quæ ab Imperatoribus, bellorumque ducibus in triumphis adferebantur spolia deuictarum prouinciarum & populorum. *Templum Saturni.* *AErarium publicũ.*

Prope hoc ærarium erecta erat columna altissima, quæ vocabatur milliarum aureum: fuitque quasi in vmbilico vrbis, à qua viæ omnes, quæ ex vrbe in diuersas Italiæ partes porrigebantur, sumebant principium. *Milliariũ aureum.*

Ad dextram, vbi diximus esse columnas porticûs templi Concordiæ, sub radice Capitolij templum est hodie dicatum S. Mariæ liberatrici: quod olim fuit Veneris genitricis. *Templum Veneris genitricis.*

Tres illæ altissimæ columnæ striato opere, quæ adhuc erectæ videntur, fragmenta sunt Porticûs Liuiæ: quam Augustus Cæsar in Liuiæ neptis honorẽ erexit: sed hanc paulo post euertit Nero: quam Domitianus iterum sub Liuię nomine restaurauit. Alij asserunt has columnas esse reliquias pontis aurei Caligulæ: quem Imperator struxerat opere mirando, & sumptibus incredibilibus: fultus enim erat columnis octoginta, per quem transitus esset facilior ex Palatio in Capitolium. *Porticus Liuiæ.* *Pons aureus Caligulæ.*

Columna illa, quæ sola erecta est ad templum S. Mariæ liberatricis, vna est earum quæ sustinebant æneam statuam deauratam Domitiani: ad cuius pedes iacuit Rheni statua (quam *Equus Domitiani.*

multi dicunt esse Marforium) Domitianus enim de Germania subiugata triumphum Romam egit: ad cuius rei memoriam hanc erexit equestrem statuam: à cuius tergo erat templum Concordiæ, ad dextram templum Iulij Cæsaris, ad læuam Basilica Pauli AEmilij, in cuius ædificatione sunt impensa nouies centena millia ducatorum.

Basilica Pauli AEmilij.

Alti illi parietes qui sub Palatini radicibus adhuc conspiciuntur, pars sunt Rostrorum nouorum. Rostra enim vocatus est hic locus, propter suggestum & pluteũ æneum, qui ex rostris nauiũ Antiatiũ structus erat. Ibi leges ferebantur, & habebãtur conciones, & conuentus Patrum. ad ea proponebantur capita cæsorum supplicio publico: vt Ciceroni contigit, cuius caput amputatũ iussu Antonij Rostris affixum est, cum eius manibus; vnde Philippicas illas orationes declamarat Cicero in æternum dedecus Antonij. Noua dicta sunt hæc Rostra, ad distinctionem veterum, quæ ad Curiam Hostiliam sita erant prope Comitium: quod extendebatur à porta Palatij vsque ad eum locum, vbi hodie structum est templum S. Mariæ nouæ: Comitium ideo vocatum est, quod eo conuenirent Senatus Populusque Romanus, quoties aliquid de Reipublicæ vtilitate decreturi erant. In Rostris veteribus nunc structum est sacellum S. Mariæ de inferno.

Rostra.

Comitiũ.

Inter templum S. Hadriani, & Castoris ac Pollucis locus erat cudendæ monetæ adsignatus: cuius partes ostenduntur, in ædificiis locum illum occupantibus, intermedium, quæ tamen non ita facile discerni possunt: propter ædificia, quæ ruinas compleuerunt: Ante paucos annos magna nummorum argenteorum copia ibidem inuenta est, cum domûs fundamenta fierent.

Lazecca.

Ad S. Hadriani templum porticus altissima adhuc erecta est, saltem eius columnæ decem supersunt integræ: prope templũ Laurentij in Miranda: quod structum est in parte ruinarum templi Faustinæ ab Antonino Pio in vxoris memoriam excitati. ad porticûs frontispicium legitur DIVO ANTONINO ET DIVÆ FAVSTINÆ EX S. C. Prope hoc templum Faustinæ, fuit arcus Fabianus, & Tribunal Libonis, vbi lites peragebantur.

Libonis Tribunal.

Forum

Forum Iulij Cęsaris occupabat eum locum decliuiorem, qui videtur post Faustinæ porticum, vsque ad templum S. Martinæ: & hoc forum diuersis ornatum signis, & imaginibus erexit Cæsar, vt ibi exponerentur ea quæ ad iudicia pertinebant: Augustus quoque forum habuit proximum ad forum Romanum, in Vrbis celeberrima parte: in eo sortitiones iudiciorum fiebant: ac de rebus maioris momenti, & ad Reipublicæ pertinentibus vtilitatem, & amplitudinem consultabat Senatus. Vbi duę porticus erant erectæ; cum statuis clarorum virorum: In vicinia enim habitabat Augustus, via Sacra, in domo Liuiæ: Foro Augusti adiacet templum S. Laurentij de tré fori. *Forum Iulij.* *Forum Augusti.*

Templum Castoris & Pollucis fuisse dicitur inter S. Hadriani & Faustinæ. quamuis alij asserant id fuisse templum duobus rotundis ædificiis concameratis insigne, quod SS. Cosmo & Damiano hodie sacrum est: Alij id Remo & Romulo adsignant; sed qua authoritate fulti sint, non video. *Templum Castoris & Pollucis.*

Templum Pacis, quod à Claudio cœptum erat, finitum tandem bellis ciuilibus à Vespasiano est absolutum: id fuit augustissimum, & magnificentissimum: cuius altissimæ testudines adhuc extant, non procul à templo S. Mariæ nouæ: vbi videtur hodie columna integra superstes omnium quæ Romæ sunt altissima & maxima. *Templum Pacis.*

In hortis S. Marię nouę fornices altæ ac rotundę extolluntur, quæ fuerunt olim duo templa contigua, sacrata Soli & Lunæ: vel vt alij asserunt Isidi & Serapidi. In eo quoque loco templum habuit Vulcanus à Tatio conditum. Habuit & AEsculapius, & Concordia, quod Fuluius posuit, trecentis & tribus annis postquam arx Capitolina structa est: ex quo nonnulli volunt à Vespasiano excitatum esse Pacis illud augustissimum delubrum: in quod post deuictos Iudæos spolia templi Hierosolymitani reposuit. *Templa Solis & Lunæ.*

Forum Neruæ, & eius arcus fuit post ędem S. Hadriani; idque transitorium dicebatur: Nam per id transitus patebat ad forum Augusti & Romanum. Huic foro addiderat Imperator porticum nobilissimam, statuis & columnis marmoreis illustrem: cuius portiuncula spectatur adhuc eo loco qui l'arca di Noé vocatur, corrupto vocabulo pro Arcus Neruæ: in cornicibus Epi- *Forum Neruæ.*

stylij

ſtylij legitur: IMP. NERVA CÆSAR AVG. PONT. TRIB. POT. II. IMP. II. PROCOS. Ad dextram ſunt duorū arcuum reliquiæ, partes Palatij Neruæ ſumptuoſiſſimi. Nullus enim in Vrbe locus fuit iſto cultior: tam propter ædificium mirabilis architechturę, quam propter inſignia opera ſculptorum excellentiſſimorum, qui ad id vndique ſunt acciti. Arcus Neruæ reſtant adhuc fragmenta maxima, inter templum S. Baſilij, & turrim militiæ.

Arcus Neruæ.

Via ſacra.

Via ſacra extendebatur à foro Romano, per arcum Titi Veſpaſiani, vſque ad eiuſdem Amphitheatrum, quod vocatur hodie Coliſeum. Sacra dicta eſt ab antiquis, quod Augures ſolemni pompa per eam ad ſacra facienda procederent, & in arcem conſcenderent.

Arcus Titi

Ad viam ſacram eminentiore loco Titi Veſpaſiani ex marmore erectus eſt arcus: in quo ſunt exſculptæ victoriæ, & triumphi pōpa, qua ferebantur Templi Hieroſolymitani ſpolia, poſt deuictos Iudæos; nempe arca Fœderis, Candelabrum ſeptem lucernarum, Menſa panum Propoſitionis, tabulæ Decalogi, & vaſa ſacra ex auro puro, quibus vtebantur ad ſacra templi: quæ omnia in eo arcu videntur ſculpta, cum curru Triumphantis Imperatoris: in eius frōtiſpicio ſcriptum eſt: SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS DIVO TITO DIVI VESPASIANI F. VESPASIANO AVGVSTO.

Turris Vergilij.

Prope hunc arcum ſub Palatino ad dextram turris erigitur quadrata, quam vulgus vocat Studiolo di Vergilio: Fabulanturque ridiculè ex ea fuiſſe Poëtam appenſum in corbe à quadam meretricula, ac toto die ſpectaculo fuiſſe populo: quod vt vlciſceretur Vergilius, qui Magicam callebat artem, effecit vt ignis tota vrbe extingueretur: vniuerſumque populum candelas, & lucernas incenderet ex flammis, quæ in pudendis mulierculæ fuerant excitatæ: Fabula pingitur hæc vbique, ſine authore. Non eſt veriſimile tale aliquid magno illi Vergilio contigiſſe, qui propter continentiam Parthenius vocabatur: Si quid in hac fabula verum ſit, de alio Vergilio Mago ſcriptum puto: de quo Neapolitani quoque dicunt plurima fuiſſe facta: inter cætera Pauſylippum montem excauatum fuiſſe arte magica, & peruium factum: nam Vergilij ſepulchrum prope hanc celebrem cauernam erectum eſt.

Mons Palatinus longè ante Romam conditam à Romulo, fuit habitatus, à Valentia siue Roma Itali filia. Postea ab Euandro, deinde Reges Romani & Imperatores hunc montem suo domicilio sacrum esse voluerunt: qui omnium collium, quos Vrbis includunt pomœria, fuit celeberrimum; propter augustas Cæsarum ædes, quæ in eo fuerunt superbissimæ; vt ex ingentibus & admirandis ruinis facile est coniicere. In eo tamen hodie nihil admodum notatu dignum videas, cum omnia sint inculta & deuastata. neque locus est tota vrbe desertior: inter has ruinas templum exiguum S. Nicolai adhuc extat, cum aliquot ædiculis. reliqua occupantur vineis, hortis, & vepribus. *Mons Palatinus.*

Ad Palatini radices qua spectat templum S S. Cosmi & Damiani, prope Pacis delubrum fuit Curia Hostilia, à Tullo Hostilio condita, in curia veteri, quam paulo ante posuerat Romulus: in hunc locum conueniebat Senatus, quoties de rebus ad Rempublicam pertinentibus tractabatur: & hæc Curia, quo die Clodij à Milone cæsi corpus cremabatur, igne combusta est tota, cum Basilica Portia illi vicina: quam Porcius Cato Censor condiderat, in eo loco vbi domus erat Menij. Alia fuit Curia in monte Cœlio, vbi templum est S. Gregorij. *Curia Hostilia.*

Fuerunt in Palatino monte multa templa diuersis Diis sacrata: ex quibus vnum fuit Victoriæ; à L. Posthumio AEdili Curuli conditum: ex cuius ruinis patet aspectus ad hortos S. Mariæ nouæ. *Victoriæ templum.*

Apollo quoque ibidem habuit templum: quod fulmine deiectum restaurauit & ampliauit Augustus, addita etiã porticu. Eius vestigia videntur adhuc nonnulla: vt amplissima illa testudo rotunda, quæ supra cæteras eminet ruinas, ac magis integra sese attollit diuersis marmoribus illustris. *Templum Apollinis.*

Penates quoque suum Fanum ibidem possederunt, ad Veliam, qua spectat forum Romanum: in eo reposita erant simulachra, quæ AEneas ex Phrygia deportauerat in Italiam euerso Ilio: hæc in summa veneratione semper habita sunt à Romanis. *Templum Penatiũ.*

Fuerunt in eodem monte multa alia templa: vt Larium, Fidei, Iouis victoris, Heliogabali, Orci, & aliorum Deorum: quibus certus adsignari non potest locus, propter ruinarum implicatas ambages & confusionem.

Domus Palatinæ. Domus quoque ſplendidas multi patricij poſſederūnt in Palatino : vt Tarquinius Priſcus, in ea montis parte, quæ ſpectat templum Iouis Statoris. Et prope has Cicero magnificas excitauit ædes, quas à Craſſo quinquaginta millibus ducatorum emerat: Prope has habitauit M. Flaccus domum, ex qua Q. Catulus Porticum ſtruxit magnificam.

Germalus domus Fauſtuli. Locus hic palatij, qui ad Titi ſpectat arcum vocatus eſt Germalus : à germanis fratribus Remo & Romulo, qui illic fuerunt à Fauſtulo nutriti, qui caſam incoluit non procul à Græcoſtaſi.

Summa Velia. Ab hoc loco vſque ad radices Palatij verſus arcum Conſtantini magni, ſumma Velia protendebatur: dicta eſt Velia, quod illic paſtores ſoliti eſſent vellere lanas ab ouibus, antequam tonſuræ modus innotuiſſet : vnde lanæ auulſæ vellera vocantur.

Palatium Scauri. Ad ſummam Veliam, verſus S. Mariam nouam, Palatium luculentiſſimum habuit Scaurus: cum atrio quod circumdabatur altiſsimis columnis marmoreis : quæ triginta octo pedes longæ erant, præter baſim & epiſtylium.

Græcoſtaſis. Non procul inde fuit Græcoſtaſis palatium aliud ampliſsimum, in quo diuerſabantur legati diuerſarum nationum, qui Romam mittebantur. in eo fuerat erecta Concordiæ ſtatua ænea à Flauio, qui Plebem cum Senatu reconciliauerat.

Val. Poblicolæ domus. In principio Veliæ domum incolebat Val. Poplicola: quam vna nocte ſolo ęquauit, quod ſuſpectus eſſet populo, aliamque humiliorem ad radices montis erexit.

Palladiū. Vbi templum eſt S. Andreæ in Pallara, fuit olim delubrum, in quo Palladium cuſtodiebatur, ſimulacrum ligneum verſatilibus oculis, quod AEneas cum Penatibus ex Ilio tranſtulerat in Italiam. quod in templo Veſtæ repoſitum eſt poſtea, & traditum cuſtodiæ Veſtalis virginis.

Templum Cybeles. In eodem Palatino, qua ſpectat Cœlium montem, fuit templum Cybeles: in quo ſimulacrum Dyndimenes, ſiue Opis, quę eſt Cybele, aduectum ex Ida Phrygię per Scipionem Naſicam, religioſiſſime ſeruabatur.

Domus Aug. Cæſ. In altera parte montis verſus Auentinum, fuit domus Auguſti Cæſaris, in qua ipſe natus eſt. Eius ruinæ ſpectantur altiſſimæ,

verſus

versus Circum maximum: ad has ædes Augustus erexit templum Apollini, cuius reliquiæ adhuc extant amplissimæ: In eius summitate repositus erat Solis currus ex auro. Ibidem posuit & Bibliothecam luculentissimam, quæ Palatina dicta est: in qua erat Apollinis statua ænea quinquaginta pedes alta, Scopæ sculptoris opus artificiosissimum. *Bibliotheca Palatina.*

Ibidem fuerunt & Balnea Palatina, in quæ deriuabatur pars aquæ Claudiæ, per aquæductus, qui adhuc hodie videntur in vinea Fædriæ Patricij Romani, versus Circum maximum: Vicina his fuit Curia Saliorum, & Auguratorium: & alia plurima, quorum reliquiæ nullæ fere extant. *Balnea Palatina.*

Porta vetus Palatij, quæ & porta Romuli dicta est, prope rostra demonstratur: saltem eius vestigia satis obscura, è regione S. Laurentij in Miranda. *Porta vetus Palatij.*

Relicto monte Palatino inculto & desolato, ad eius radices redibimus, ad columnas Porticus Liuiæ: quibus vicinum videtur templum rotundum S. Theodosio dicatum: id olim conditum dicitur à Romulo, quo tempore bello Sabino Romani perterriti fugerent, eorumque fugam voto suscepto Rex cohibuit, postea Ioui Statori consecrauit. Quidam nolunt hoc S. Theodosij templum esse Iouis Statoris, sed ingentes illas ruinarum spondas, quæ sunt è regione templi Concordiæ spectantes Capitolium oppositum, quas superius diximus esse partes Curiæ veteris. *Templum Iouis Statoris.*

Relicto ad dextram Iani quadrifrontis templo, & foro Boario, veniendum est ad Circum Maximum. ad quem cum descēdis, occurrit statim locus depressior & excauatus: vnde sub fornicibus amplis emanant aquæ copiosæ; ad quas mulieres suos pannos, & lintea lauant. & hæ dicuntur esse fontis Nymphæ Iuturnæ in Velabro. *Iuturna Fons.*

Fornicatum illud opus, quod subterraneo ductu longe protenditur, pars est Cloacæ maximæ, quæ à Tarquinio structa est, vt esset receptaculum omnium sordiū vrbis, quæ ꝑ subterraneos cōmeatus ferrentur in Tyberim. Incipiebat enim hæc Cloaca ex Foro Romano ad Iouis Statoris ædem, deinde per Velabrum porrigebatur in Tyberim. Cuius amplitudo tam lata fuit, vt facilime sub eius fornicibus currus onustus ageretur. Legi- *Cloaca maxima.*

mus Censores aliquando vendidisse Cloacæ huius immundicias, ad stercorationem agrorum, sexcentis ducatorũ millibus. quod cum obiectum esset Imperatori, respondit, Odor lucri bonus ex re qualibet. Chiauica nunc vocatur: Illi vicinus erat Lacus Curtius, à Curtio dictus, qui se in voraginem præcipitem dedit armatum cum equo, vt auerteret pestilentem aërem, qui ex ea exhalabat, & Romam contagio malo infestabat.

Lacus Curtius.

Prope Cloacam maximam locus fuit Numæ Pompilio sacer, & mysticus, in quo ne spuere quidem licebat vlli: in eo conuenire cum AEgeria nympha credebatur, & ab ea edoceri ritus & ceremonias, quas in suis sacris poscebant Dii immortales. In hoc loco Gallorum Senonum cineres reconditi erant: nunc Dolioli vocatur: propter dolia siue vasa fictilia, quibus cæsorum cineres continebantur sepulta.

Dolioli Senonum Sepulchra

Circus Maximus à Tarquinio Prisco primum fuit institutus, in quo ludi Circenses, & certamina diuersa populo exhiberentur: occupabat totum id spatium, quod est inter Palatinum & Auentinum: Cuius longitudo est trium stadiorum cum dimidio, latitudo vero trium iugerum. Capax erat hic Circus ducentorum & sexaginta millium hominum: alij restringunt ad numerum CL. nullium. In eo loco Romulus primos edidit Circenses, in raptu Sabinarum, quos Consuales à Conso nominauit, cuius ara sub terra eo loco reperta erat. Tarquinius Priscus postea Circo locum designauit, Superbus ædificauit: Caius Cęsar ampliauit, & Augustus exornauit. Postea collapsum Traianus restituit, & multis auxit ædificiis: & Heliogabalus ex Chrysocolla ibidem strauit pauimentum: sicut fecerat in Palatio ex Porphyro lapide precioso. Ex omnibus his ornamentis nihil fere superest, præter loci circunscriptionem integram, qua eius amplitudo facile cognoscitur: Versus Palatinum restant crebri porticuum fornices, quibus sedilia erant reposita, & testudines plurimæ secundum Circi ductum: quæ putantur fuisse officinæ negotiatorum, quibus venales merces exponebantur populo, qui frequens conueniebat ad spectacula: Alij existimant fuisse lupanaria, in quibus habitabant meretriculæ corpore quæstum facientes.

Circus Maximus.

Huic Circo templum habuit coniunctum Neptunus, ad Palatini

Templum Neptuni.

latini radices, post S. Anastasiæ delubrum: cuius adhuc ruinæ videntur aliquæ, incrustatæ conchyliis marinis, opere tessellato venustissimo: ibi structum est sacellum Deo Patri dedicatum.

In hoc Circo fuerunt erecti duo Obelisci: quorum maior superauit altitudine cæteros omnes qui in vrbe erant. Longus enim est pedes centum & triginta duos, præter basim: eius pars maior videtur extare in hortis, qui medium Circum occupant: minor longus erat pedes octoginta octo. Hos excindere curauerat in AEgypto Rex Samnefretæus: quos postea Augustus ex Hieropoli Romam transferri iussit, ad ornatum Circi. *Obelisci Circi maximi.*

Naumachia locus erat, vbi naualium certaminum fiebat apparatus, ad ludos nauales, qui in Circo exhibebantur: & in his sese Romana iuuentus exercebat: vt quando serio cum hoste decertandum esset, ad rem nauticam non ignari venirent. Naumachiæ locum ostendunt hodie vbi crebræ aquarum lacunæ sunt, & arundinum carecta. *Naumachia.*

Aquæ illæ quæ super Circo per canalem circa murum fluunt, pars sunt aquæ Claudiæ. Claudius enim Imperator riuum ex fontibus Curtio & Cœruleo (quos Caligula cœperat, & imperfectos reliquerat) deriuauit à porta Næuia per Cœlium mõtem vsque ad Auentinum, ad ea certamina, quæ in Circo fiebant, perficienda. *Riuus aquæ Claudiæ.*

A Circo maximo veniendum est in viam Appiam: ad cuius læuam partem ingens Septimij Seueri moles attollitur: quæ quadrangularis olim fuit, septem columnarum ordinibus, quę sibi inuicem superpositæ, septem constagnationes in altum extollebant: Columnæ in singulis ordinibus vastis trabibus marmoreis coniungebantur: nullum hoc ędificio fuit altius Romę. Septisoliũ vocat Plinius, quod septem solaria contineret: nunc Septizonium dicitur. Hoc ab Imperatore fuit erectum in tantam altitudinem, vt nauigantes ex Africa in Italiam hoc spectare possent è mari, & eius cineres (qui in apice supremo huius molis erant repositi) adorarent: erat enim Seuerus natione Afer: ex tanto ædificio Septisolij tres tantum nostro tempore restant constagnationes: quę longa antiquitate vidẽtur nutare, & ruinã minari. in vno solij circuitu pars inscriptionis mutilatæ restat. *Septizonij Seueri.*

tæ restat. C. TRIB. POT. VI. COS. FORTVNATISSIMVS NOBILISSIMVSQVE.

Via Appia. Via Appia, quæ incipiebat ab arcu triumphali Constantini Magni, & prope Septizonium Seueri ducebat ad Thermas Antoninianas; inde per portam Capenam ad Ruinas Albæ Longæ, per Terracinam, Fondos, Campos stellatos Brundusium vsque sese porrigebat: Nomē cœpit ab Appio cęco Senatore, qui hanc lapidibus durißimis strauit vsque ad Capuam: Cæsar protendit vlterius, & destructam multis in locis restaurauit: postea Traianus innumeris sumptibus ampliauit & perfecit. Eius reliquiæ non solum prope vrbem apparent integrę, sed etiam in via, qua itur Neapolim prope Priuernum & Circæum Promontorium:

Via noua. Via noua dicitur ea pars viæ Appiæ, quæ à Thermis Antoninianis ducitur vsque ad Portā Capenam: propterea quod id totum spatium pauimento nouo stratum est ab Antonino Caracalla, dum suas extruxit Thermas.

Thermæ Caracallæ. Thermæ igitur Baßiani Caracallæ, qui Antoninus dictus est, sitæ sunt sub Auentino è regione Piscinæ, & templi S. Xixti: His nullæ videntur Romæ magis integræ, præter Diocletiani. Illarum ruinæ ingentes sub S. Balbinæ templo conspiciuntur stupendis fornicibus & murorum spondis: in quibus plurimæ columnæ ingentes ex Ophite lapide adhuc erectæ sunt; aliæ humi stratæ iacent: sunt & ibidem aliquot labra capacißima ex marmore: ad has Thermas idem Imperator sumptuosas erexerat ædes: cuius ruinæ non facile distingui possunt à Thermarum ambitu. Sed templum quod Isidi dedicauerat coniunctum cum suo Palatio, nunc S. Nereo sacrum est. *Templum Isidis.*

Ad viam Appiam multa fuisse templa produnt historiæ: sicut Quirini, Martis & aliorum deorum : sed quo loco vnumquodque steterit, difficile est affirmare: cum ruinis vbique confuse iacentibus, & multis in locis solo æquatis, pręter vulgi opinionem incertam, nullum fere nobis relictum sit verisimile testimonium: Isidem tamen delubrum habuisse id quod S. Xixto dicatum est, multi afferunt: nescio an id potius fuerit quod supra diximus esse S. Nerei, à Baßiano Caracalla structum.

Ab Antoninianis Thermis via noua (quæ principium suum

habuit ad Septizonium Seueri, & finiebat ad portam Capenam, reditus patet ad viam Appiam. quæ Capuam ferebat: Capena porta dicta est à Capena vrbe vicina Albæ longæ: quam alij Camœnam Portam nominarunt, à delubro Camœnarum quod non procul fuit ab hac porta: Dicta est triumphalis; quod per eam olim duo Scipiones triumphis solemnibus Romam inuecti sunt: & nouissime Carolus V. Rom. Imp. Paulo III. regnante triumphans deuictis Afris vrbem ingressus est. Porta hęc hodie dicitur S. Sebastiani: à templo eidem Sancto consecrato, quod abest à porta duobus passuum millibus, ad cœmiterium Calixti. *Porta Capena.*

Extra Vrbem non longe à mœnibus Mars habuit templum: cuius locus in hortis adiacentibus adsignatur. Quem tamen cum diligenter inquirerem, non inueni, nec vllius notandę ruinæ vestigium, licet has Lafrerius sculptor assereret esse ad dextram viæ Appiæ partem: Ad quam viam cum olim multa deorum templa fuisse tradant historiæ, certi nihil statui potest in plurimis, nisi coniectura non satis probabili. *Templum Martis.*

Erecta quoque sepulchra magnificentissima ad hanc viam multi viris Patriciis legimus: quæ certo definire, ac singula suis authoribus adsignare non audeo: licet magno numero conspiciantur vtrinque adhuc fere integra. Ea moles alta marmorea quadrataque, quæ ad sinistram attollitur, Cetegorum fuisse conditorium testantur aliquot epitaphia in ea reperta: Memmij vero rotunda forma videtur, quamuis in vtroque Cetegorum legantur nomina. *Sepulchrũ Cetegorũ & Memmij.*

Paulo remotius ab Vrbe riuus Almonis occurrit qui Romam influens sub Auentino Tyberi insinuatur. *Almo.*

AEdificium illud altum & rotundum, quod ad dextram erectum est, ex inscriptionibus inde erutis probatur fuisse sepulchrum Scipionum. *Scipionũ Sepulchrum.*

Appia via ad dextram relicta sinistrum ingredieris iter, veniesque ad sacellum illud rotundum, quod vocatur Domine quo vadis. Eo loco diuo Petro Roma fugienti metu persecutionis occurrisse Christus dicitur: cui cum Apostolus dixisset, Domine quo vadis? Romamne, iterum crucifigi? Ad hoc sacellũ sinistram viam relinques, & dextram frequentissimis sepul- *Domine quo vadis.*

chrorum

chrorum ruinis vtrinque ſeptam inibis. Quodque magis vicinum videtur ædificium Lucullis attribuitur. In eo enim, ſicut & in aliis plurimis, ſub fornicibus integris cellulæ conſpiciuntur, in quibus ordine concinno plenæ cineribus mortuorum vrnæ repoſitæ ſunt.

Lucullorũ ſepulchrũ.

Templum Fauni.

Ad eam viam ſiniſtra parte paulo vlterius parietes adhuc extant ex coctilibus lateribus: qui pars ſunt templi Fauni & Siluani.

Templum Apollinis.

Non procul à S. Sebaſtiano in eadem via ad dextram partem aliud templum viſitur integrum quidem ſed ornamentis vacuum, in quod opiliones ſuos noctu, aut per æſtus recipiunt greges: Id fuit olim Apollini ſacrum.

Hinc ad ſiniſtram in vicinos campos ſeſe extendit via: in qua vix quadraginta paſsibus ab hac Apollinis æde, inter ſentes & dumos obſcuro loco cauerna eſt ſubterranea, cuius aditus, propter arbuſta, & lapidum aceruos, vix conſpicitur: Sed poſtquam in interiora huius loci fueris ingreſſus, videbis fornices arte diligenti conſtructas, quæ vtrinque habent repoſitoria oblonga, decem aut duodecim pedum, in quibus olim recondebantur mortuorum Chriſtianorum corpora, quibus ſolemniter aut aperte non licebat ſuos funerari: In harum fornicum ſubterranearum receſſu remotiore ſunt adhuc crebræ cellulæ, & quaſi locorum receptacula lampadibus adplicandis idonea. Sub his cauernis obſcuris & ampliſsimis, vulgo aſſeritur Chriſtianos olim habitâſſe, & ſecreto latuiſſe; dum ſub Imperatoribus perſecutiones crudeliſsimę excitarentur: & hodie hæc loca dicuntur Stantiæ di Chriſtiani.

Stantiæ di Chriſtiani.

Templum S. Sebaſtiani.

Hæc poſtquam diligenter luſtraueris, ac varia monumenta, quæ longe lateque ad vtramque partem ſemidiruta ſunt, redeundum eſt ad viam Appiam ad templum ſancti Sebaſtiani duobus ab Vrbe diſtans paſſuum millibus. Hoc poſtquam fueris ingreſſus, deſcẽdes per gradus in ſpeluncas ſubterraneas, quę Catacombæ vocantur, in quibus olim Tyrannorũ metu Chriſtiani latebant, dicunturque illic quadraginta Pontifices martyrium ſuſtinuiſſe, ac cum iis centum & ſeptuaginta quatuor millium martyrum mortem pro religione Chriſtiana toleraſſe: vti ex inſcriptione apparet, quæ ad principium deſcenſus adplicata eſt.

cata est. Locus summa veneratione colitur, plenusque est pauore propter profunditatem & tenebras: In eum subire sine facibus aut lucernis non est tutum: neque vltro citroque vagari sine periculo quis potest: tam diuersi videntur vtrinque cauernarum anfractus, & cuniculi sese in omnem partem protendentes, vt Labyrinthi speciem præ se ferant. Adhibitis tamen facibus, & accito conductore loci perito, tuto licet per spatiosiorem meatum ad exitum peruenire. Sepulchrum vocatur Calixti: Quæ in hoc templo videntur loca sacra, quæ marmora antiqua, & quam egregiæ ararum inscriptiones, longum esset annumerare, ac superuacaneum: cum omnia tam intus quam foris proposita sint viatoribus spectanda. Notabis inter cætera ad altare sacelli læui ostendi vestigia pedum Christi in lapide: quæ dicuntur relicta esse in monte, cum Dominus noster spectantibus Apostolis in cœlum est assumptus. *Sepulchrum Calixti.* *Vestigia pedum Christi.*

Templo S. Sebastiani vicinum est delubrum amplum & rotundum, centum ingentibus columnis marmoreis sustentatum, quod olim à Sylla in ædilitate positum est, ac Marti Gradiuo consecratum. In eo olim hostium legati audiebantur, quibus in Vrbem introitum non permittebat Senatus: Huius templi pars maior corruisse scribitur precibus Stephani Pontificis, cum iussu Galieni cogeretur illic Marti sacrificare. *Templum Gradiui Martis.*

Prope hoc templum seruabatur Manalis lapis, quem Romani solemni pompa, & ceremoniarum veneratione, in Vrbem importabant, vt elicerent pluuias. *Manalis lapis.*

Inferiore loco super via Appia videntur amplissimæ ruinæ oppidi, quod nõnulli Sinuessam, alij Pomœtiam fuisse tradunt: alij melius sentiunt, qui asserunt fuisse arcem, in qua Prætoriani milites, & Augustorum Medici habitabant. mœnia fere integra totum ambitum cingunt. *Arx Prætoria.*

Ad huius arcis ingressum frequentes vtrinque vidẽtur sepulchrorum moles quadratę, pyramides obtusę & solidæ, quæ partim ex Tiburtino lapide structæ sunt, partim ex Latericiis: & has fuisse Metellorum sepulchra testantur inscriptiones, quæ inde sunt erutæ. *Metellorum Sepulchra.*

Inter has quæ est celeberrima, forma rotunda ex quadratis facta marmoribus candidis instar amplissimæ turris, intus con-

caua,& parte aperta superiore,cuius muri crassi sunt circiter pedes viginti quatuor: ea mœnium angulo adiacet, in cuius circuitu incissa sunt marmorea boum capita cute ac carne nudata,vt in sacrificiis fieri solitum erat,quæ continentur lemniscis, & fasciarum inuolucris, coniungentibus fructuum,florum ac foliorum congeriem(festones vulgo dicuntur) & in interuallis patinæ repositæ sunt sacrificiorum : Capita boum fere sunt ducenta, ideo Capo di Boi vocatur : voluntque antiquarij geminam Hecatombem factam esse in funere celebri Cęciliæ Metellæ:cuius nomen in fronte sepulchri legitur, in ingenti marmorea tabula versus portam arcis Prætorianæ. CÆCILIÆ Q. CRETICI F. METELLÆ CRASSI.

Capo di Boi.

Ad radices collis in quo turris hæc ædificata est, si quis integrum versum heroicum pronunciet,Echo admiranda eundem reddet integrum,& articulatum sæpius. Ego Vergilianum illud primum AEneidos distincte repeti octies integrum audiui, & postea confuse aliquoties. Nusquam gentium eiusmodi Echo auditur: quæ ideo tanto dicitur excitata artificio , vt in funere huius Cæciliæ plorantium eiulatus exclamationes,& planctus funebres in immensum multiplicarentur,dum Hecatumbe illa celebraretur duplex, & Ludi funebres in honorem matronæ præberentur.

Echo mirabilis.

Sub hoc colle,loco depresso sunt adhuc ingentes Circi Hippodromi ruinæ,omniũ quæ hodie videntur integerrimæ: Isque dicitur à Basiano Caracalla fuisse extructus, eo loco vbi Tiberius Cæsar Prætorianorũ militum erexerat stabula:in quo Circo sese cursu, equitatione, & quadrigis quotidie exercebant milites. Eius area media continet carceres, bases statuarum,altarium ac metas: totusque circuitus diuersis picturis exornatus est: In eius parte media vastus iacet obeliscus ex Ophite lapide,sed confractus,& vndique literis hieroglyphicis exornatus.

Hippodromus Castrensis.

Huic Circo vicini extolluntur altissimi muri, suis interuallis distincti, vbi erant stabula, quibus equi claudebantur, edocebanturque ad certamina equestria, quæ in hoc Hippodromo exhibebantur.

Stabula Caracallæ.

Super Circo in planicie superiore templum est integrum quadrata structura, cum suis columnis, & porticu anteriore: id fuit

fuit olim ſacrum Deo ridiculo. Quod Hannibal poſt ſtragem Cannenſem, qua ceciderunt Ciuium quadraginta millia, cum ad vrbem obſidendam copiis victricibus properaſſet, eo loco caſtra poſuit: audito riſu effuſiſſimo perterritus abiuit, & obſidionem Vrbis reliquit: in qua ſi pertinacius inſtitiſſet, vt erant omnia metu ac pauore conſternata, ſine magna difficultate potuiſſet Roma potiri: Romani poſt eius diſceſſum Deo ridiculo conſecrarunt fanum. *Templum Ridiculi.*

His igitur diligenter luſtratis, ne vlterius vageris, & longius diſcedas, in vrbem recta via reuerteris, quæ tribus fere milliaribus diſtat: Poſtquam ad portam redieris, circa mœnia te conferes ad Portam Latinam: non procul à qua templum erectum eſt rotundum in honorem ſancti Ioannis Apoſtoli: qui dicitur eo in loco cruciatus oleo & igne. Dieſque eius martyrij in Kalendariis feſtus ſcribitur, diciturque Ioannis ante portam Latinam: paſſus eſt Apoſtolus ſub Domitiano. *Ioannis ante portam Latinam templum.*

Non procul abeſt porta Gabiuſa: quæ ſicut & Latina muro clauſa eſt, & obſtructa. Hāc ſubterfluit riuus Appius, qui ab Almone deriuatur. Per hanc portam iter tendebat ad vrbem Gabiorum (vnde nomen adepta eſt, quod adhuc hodie retinet immutatum) viaque hæc cum Præneſtina coniungitur: Sicut via Latina ab Appia principium ſumens in vrbe, per Portam Latinam extenditur longe, ac per Valmontonem, & S. Germanum deducta, rurſus Appiæ inſeritur. *Porta Gabiuſa.*

A porta Gabina relictis ad dextram mœnibus conſcendes in Cœlium collem, qui circa mœnia longe extenditur vſque ad Portam maiorem. dicebatur olim Querquetulanus, à quercuū frequentia, antequam illum inhabitarent Hetruſci, qui duce Cœle Vibenna auxilium tulerunt Romanis, & illis propterea collis hic conceſſus eſt, poſtea vicus Thuſcus: In Cœlio præter ruinas obſcuras, nihil admodum ſpectatur notatu dignum. *Cœlius collis.*

In Cœliolo templum S. Ioannis Euangeliſtæ olim Dianæ ſacrum fuit, hic Cœliolus appendix eſt Cœlij. *Templum Dianæ.*

In ſummitate Cœlij templum eſt rotundum S. Stephano dicatum à Simplicio Pontifice, quod fuit olim Fauni ſumptuoſiſſimum delubrum: ſed temporis iniuria ſemidirutum, reſtauratum eſt à Nicolao V. P. M. in ea forma qua videtur hodie. *Templum Fauni.*

Curia Hostilia. Vbi templum est S S. Ioannis & Pauli, versus Septizonium Seueri, fuit Curia Hostilia: quam Tullus Hostilius erexit, post Albę destructionem: & in hanc sæpius conueniebat Senatus de reipublicę negotiis tractaturus: aliam quoque Curiam superius à Tullo structam diximus ad forum Romanum, non procul à templo Pacis, vbi Rex idem suum habuit palatium.

Mãsiones Albana. Albanorum mansiones in ea Cœlij parte fuerunt, quæ spectat Auentinum: vbi hodie situm est templum S. Mariæ in Dominica, à Leone X. restauratum, prope quod videtur aquæductus aquę Claudiæ; in cuius arcu hęc leguntur. P. C OR. P. F. DOLABELLA COS. C. IVNIVS C. F. SILANVS FLAMEN MARTIAL EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERVNT, IDEMQVE PROBAVERVNT: ad hunc aquæductum erectum est castellum, ad receptacula aquarum.

Castra Peregrina. Vbi hodie templum est quatuor Coronatorum (quod Honorius Pontifex extrui iussit: & temporis iniuria destructum restaurauit Paschalis II. versus Exquilias) fuerunt olim Castra Peregrina: in quibus diuersabantur sub Augusto nauales copiæ, quas Imperator ad Misenum detinebat.

Palatium Constantini. Palatium Constantini magni, fuit inter portam Gabinsam & Cœlimontanam, nunc S. Ioannis dicitur. Huius palatij magnificentisimę adhuc supersunt ruinę, quæ satis indicant sumptuositatem ædificij, tanto Imperatore digni.

Basilica Lateranorum. Lateranorum Basilica suum nomen retinet (Alter Lateranorum fuit M. Antonij auus) in ea Silueſtri Pontificis rogatu Constantinus magnus erexit templum S. Ioanni, qui Lateranus vocatur: Sedes olim Pontificum Romanorum, cuius se vocant Episcopos: sed postea ducti amœnitate collium vaticanorum, in eum locum se contulerunt, vbi palatium celeberrimum incolunt, cum templo S. Petri coniunctum.

Basiliscus Constantini. In hac Laterana Basilica locus ostenditur orbiculato ędificio & altisimis fornicibus, quod sustentatur octo ingentibus columnis porphyriticis, pręter alias duas eiusdem marmoris, quæ ad portam erectæ sunt. Locus hic vocatur Basiliscus Constantini: Fama est Cõstantinum Magnum Lepra laborantem, suasu medicorum, voluisse lauari in puerorũ sanguine, atque ideo sumptuosum hoc ædificium præparasse: sed monitum ab Angelo in somnis,

ſomnis, vt aqua baptiſmi ablueretur in nomine Ieſu Chriſti Dei veri, quem Helena eius mater colebat, Imperatorem obtemperaſſe monitis cœleſtibus, & baptizatum fuiſſe in eo Labro Porphyritico, quod adhuc medio Baſiliſco videtur. Sed fabulam eſſe credendum eſt: nam ab Epiſcopo Nicomedienſi baptizatum tradunt hiſtoriæ, cum in Aſiam veniſſet: neque ad tam barbarũ nefas patrandum, neceſſe fuit tantis ſumptibus extruere hoc ædificium; quod potius tegi & celari oportuit, quam vana oſtentatione publicari: Ego puto fuiſſe balneũ Laterani Palatij quod eo vſque protendebatur.

Huic ædificio vicina ſunt ad dextram ſacella ſacra in quibus multa marmora precioſiſſima, quibus parietes incruſtati ſunt, conſpiciuntur: & columnæ Hieroſolymis adportatæ Romam. Ad ſiniſtrã duæ ſeſe attollunt columnæ marmoris flaui Miſchij: quæ manu vel veſtibus confricatę & attritæ, ſuauiſſimum emittunt odorem; qualis eſt violarum cum lilio: De iis diuerſæ narrantur fabulæ; à Regina AEthiopum Salomoni donatas: & alia plurima, quæ vt inepta ſunt & ridicula, malo ab aliis publicari. *Sacella ſacra.* *Columnæ odoratæ.*

Ingredieris inde Lateranenſe templum: in quo vndique venuſtiſſimi & elaborati artificij marmoreæ ſepulchrorum arcæ ac tabulæ ſunt diſpoſitæ; quibus ſummorũ Pontificũ recondita ſunt oſſa: neque ſolum in ſepulchris ars commendatur, ſed in altaribus, quę ex marmorib⁹ precioſiſsimis facta ſunt, tanto ſtudio & induſtria, vt nihil vſquã gentium videri poſſit abſolutius. *Templum Lateranũ.*

Ad ſummi chori latus ſiniſtrum, parieti adplicata eſt tabula ęnea, carachteribus antiquis leges, & ſenatus cõſulta ſub Veſpaſiano referẽs: quæ olim cũ aliis multis in Capitolio ſeruabatur. *Tabula ænea antiqua.*

Sub hac tabula ad Sacriſtiæ portã humi iacet tumba Sepulchri Laurentij Vallæ: qui Canonicus erat huius templi. *Sepulchrum Laurentij Vallæ.*

Ante chorum erectæ ſunt quatuor ingentes columnæ æneę, ſtriatæ, Corinthiacis Epiſtyliis: opere concauo, ſed quæ repletæ ſunt vt vulgus aſſerit, terra ſancta, quæ ex ſepulchro Chriſti Romam aduecta eſt. De his columnis varia fertur opinio. Quidam volunt Athenis ex Iouis templo à Sylla Romam tranſlatas: Alij ex roſtris nauium in Actiaca pugna captarum ab Auguſto Cæſare conflatas; & ad rei memoriam templo Iouis Capitolini adplicatas: Alij Hieroſolymis aduectas in Italiam ab Imperatore *Columnæ æneæ.*

Vespasiano, post subactos Iudæos, cum reliquis spoliis, quæ in triumpho Titi proposita sunt.

Cœnaculum Rotæ. In Basilica Laterana, quæ integra est & antiqua, cœnaculum est Rotę amplissimū: in quo Pontificum & Senatûs Ecclesiastici Cardinalium & Archiepiscoporum habebatur consessus, cum de rebus magnis tractandum esset. Tres illæ portæ altissimæ & marmoreæ, quibus in cœnaculum patet ingressus, ex Prætorio Hierosolymitano sunt aduectæ.

Cathedra Porphyritica. Inde per amplissima deambulacra, relicto S. Mariæ Gratiarum sacello, super scalis sanctis duæ sunt cathedræ ex Porphyro pertusæ; in quibus aliquot annis (postquam Ioanna mulier sexū virilem mentita, Pōtificatum adepta est) Pontifices eligendi sedebant: iisque admota manu sub Cathedra, per exploratorem virilia tractabantur: cumque cumpertum esset, marem esse, exclamabat alta voce: TESTICVLOS HABET, DIGNVS EST PAPALI CORONA. Ridicula sunt hæc, & absurda: sed quę summi viri in vsu fuisse scriptis tradiderunt: Hodie non est opus hac inquisitione: cum nemo ad Pontificatum promoueatur, qui suæ virilitatis non reddiderit antea satis efficax testimonium.

Gradus sancti. A loco vbi sacrosanctæ hæ Cathedræ seruantur, descenditur per gradus marmoreos summæ reuerentiæ ac deuotionis: erant enim gradus Prætorij Hierosolymitani, per quos Christus virgis cæsus Pilati iussu sanguinolentus populo est propositus: & in iis craticulæ aliquot æneæ deauratæ videntur adplicatæ marmori, quæ guttas sanguinis Seruatoris tegunt: Tanta in veneratione habentur, vt piaculum morte dignum haberetur eos pedibus contingere: Geniculatim per hos ad altiora loca conscenditur: suntque ita excauati vestimentorum attritu, vt cum difficultate maxima consistere quis in iis posit: propterea ad latus alij gradus lapidei sunt erecti, per quos cōmode ascēditur & descēditur.

Columna Sāctuarij. Eodē in loco super gradib⁹ sanctis columna albicantis marmoris demonstratur, in duas partes diuisa ab Epistylio ad basim: ea parieti adhęret: & creditur fuisse ad ingressum sanctuarij templi Salomonis, quę Christo in cruce Spiritum Deo Patri reddente, cum velo templi rupta est, & in partes separata.

Sancta Sanctorū. Vbi patet ingressus in sancta sanctorum, sacellum est summa veneratione cultum, in quod nulli licet mulieri introire: in eo seruatur Arca fœderis, virga Aaronis, mensa cœnæ Dominicæ,

Manna

Manna ſacrum, vmbilicus & præputium Chriſti, eiuſque ſanguinis phiala vna, ſpinæ aliquot ex eius corona, clauus vnus integer, quo Chriſtus adfixus eſt cruci, Frænum equi Conſtantini magni, quod confectum fuit ex duobus pedum clauis, nam ex quarto conflata eſt lamina, quæ diademati aureo Imperatoris adpoſita eſt. (Quatuor clauis crucifixum ſeruatorem noſtrum dicunt autores.) Eodem in ſacello oſtenduntur plurimæ reliquiæ, quæ à Romanis ſumma deuotione obſeruantur.

Quieti quondā dicatum erat id delubrū, quod hodie S. Petro ſacrum eſt ad viam Labicanam, quę eſt inter Cœliū & exquilias. *Templum Quietis.*

Non procul à templo S. Ioannis Laterani, Porta eſt eiuſdem nominis, olim Cœlimontana dicta (quod ad radices Cœlij ſita ſit) & Aſinaria. Ab ea principiū ſumit via Campana, qua in Campaniam itur (quæ noſtro tempore Terra di laboro nuncupatur) ac paulo extra vrbem coniungitur cum Latina. *Porta Cœlimōtana.*

In vltima montis Cœlij parte templum eſt S. Crucis in Hieruſalem, olim ſacrum Veneri & Cupidini: In eo ſeruatur pars crucis Dominicæ, & Crucis titulus ſcriptus linguis tribus, denarius vnus ex triginta, quos Iudas Proditor recepit pro precio venditionis Domini: & alia plurima. Ibidem eſt ſacrum ſacellum ſubterraneum, ab Helena Conſtantini matre conditum, in quod ſemel tantum quotannis patet ingreſſus matronis. *Templum Veneris & Cupidinis.*

Adiunctū eſt monaſterio templi huius Amphitheatrū minus quidē multò Coliſæo, ſed antiquius: vtpote quod tempore Auguſti ſit erectum à Statilio Tauro: alij vocant id Amphitheatrū caſtrenſe: idque poſitū dicunt à P. Victore in regione Exquilina, in quo milites exercerentur: Nunc eſt ex maiori parte deſtructū à Paulo III. P. M. ad reſtaurandum monaſterium: ſed quod reſtat integrum, videtur tam intra quam extra mœnia. *Amphitheatrum Statilij Tauri.*

Baſilica Seſoriana ſita fuit ad templum S. Crucis; & porrigebatur vſque ad portam Næuiam: eius ruinarum pars adhuc notatur ſecundum mœnia. *Seſoriana Baſilica.*

Redeundū eſt ad Lateranenſe templum: ſed notabis ingentes illos arcus, qui per portam Nęuiam introducuntur in vrbem, & per dorſum Cœlij montis prope templum Lateranenſe vſq; in Auentinū extēduntur, pertinere ad aquæductū Aquæ Claudiæ: qui omniū, quos Romæ videmus, altiſſimus & lōgiſſimus iudicatur: *Ductus aquæ Claudiæ.*

catur: huncque per ſpatium quadraginta milliarium in vrbem introduxit Claudius: cui poſtea Anio nouus adiunctus eſt, per viam Subiacam,& ſummis impenſis deductus eſt per hanc portam Næuiam; eiuſque pars maior in Auentinum deriuabatur, pars in palatium,& reliquum in Capitolium. à C. Caligula cœptus eſt hic aquæductus, poſtea à Claudio ad perfectionem perductus.

Porta Næuia. Porta hæc Næuia quæ hodie Maior dicitur vel S. Crucis, creditur fuiſſe in arcu triumphali ſtructa; vt ſumptuoſum portæ ſatis probat ædificium.

Xenodochium Lateranum. Prope ductum aquæ Claudiæ, verſus Cœlium, Xenodochium eſt Lateranum opulentiſsimum. & rebus omnibus, quæ ad excipiendos hoſpites, cuiuſcunque conditionis aut ſtatus ſint, inſtructiſsimum. In eo ſunt cubicula, quibus Principes,& nobiles excipi poſſunt commodiſſimè. Pharmacopolarum apothecæ refertę ſunt omni genere medicamentorum exquiſitiſſimorum: neque quicquam poteſt excogitari quod ad ægrorum neceſsitatem conducere poſsit, quod ibi non inueniatur, & officioſe omnibus præſtetur: Idque in cauſa eſt, vt multi nullius rei indigentes, cum in morbos inciderunt, eo ſe deportari curent, ac propriis impenſis curari: nam æquum non eſſet eum publicos ſumptus requirere, qui eos per ſe facere poſsit: ſufficit ſi officioſam medicorum curam experiatur, quam pecunia compenſet non ingratus, poſt acceptum beneficium. In huius Xenodochij area latiſsima diuerſis in locis animaduerte ſepulchrorum arcas,& aras marmoreas, labra balneorum & Thermarum; plurimaque marmora antiqua, in quibus ſummo artificio ſculptæ ſunt infinitæ figuræ, Satyrorum chori, menſæ diſcumbentium, Pugnæ Amazonum, Meleagri venatio, & alia eiuſmodi.

Templum S. Clemẽtis. Prope hoc Xenodochium arcus panditur per aquæ ductum, qui viam aperit deorſum, tendentem ad templum S. Clementis: quod diuerſis marmoribus peregrinis eſt incruſtatum,& inſcriptionibus antiquis illuſtre: maxime repræſentatione inſtrumentorum, quibus in ſacris peragendis Pontifices, Augures,& Sacerdotes vti ſolebant.

Locus vbi Papa peperit. In eadem via ad muros hortorum, exiguum eſt ſacellum, conſtructum eo loco, vbi Ioanna Pontificatum adepta cum vir æſtima-

æſtimaretur, peperit, & mortua eſt in pompis illis ſolemnibus, quas proceſsiones ſacras vocant: idque factum eſt toto Clero ſpectante non ſine admiratione, & abominatione, vt ex pictura expreſſum eſt, qua tantum piaculum deſcriptum eſt: Hanc Ioannam ſuum ſexum mentitam quidam dixerunt fuiſſe Luſitanam, alij Anglam, alij Moguntinam. Fama eſt poſt hunc partum pompas ſacras quæ quotannis ſolemni ritu ducuntur ex Vaticano in Lateranum templum, propterea nunc diuertere ad templum S. Clementis, declinantes locum illum, in quo ſcandalo æterno ſacra polluta ſunt inceſtu meretricis.

Paulo vlterius in reditu ſeſe offert ſtupenda illa & admirabilis Amphitheatri moles, ſtructa ex ingentibus Tiburtinis lapidibus, inter Cœlium montem & Exquilias. Hoc Coliſæum vulgo vocatur: à Coloſſea ſtatua (quam Nero illic erexit centum & viginti pedes altam.) Domus enim Neronis id totum loci ſpatium occupabat, quod eſt inter Palatinum & Cœlium, & porrigebatur vſque ad Exquilias, vbi erant horti Mecænatis: vt potius vrbis quam domus formam referret. in eius enim ambitu claudebantur, agri, lacus, ſiluæ, & porticus longa milliari integro, tribus columnarum ordinibus: reliqua ædificia deaurata, & gemmata erant: in ea fuit delubrum Fortunæ Seiæ, in quo fuit ſimulachrum Deæ ex marmore Phengite, vel diaphano. Domus huius porta Principalis fuit, vbi poſtea eſt erectum Amphitheatrum antequam attollebatur ingens ille Coloſſus Principis: Huius Amphitheatri tanta fuit altitudo, tanta amplitudo, tam concinna ſtructura, vt nihil admirabilius Romæ videri poſſit. Cœptum eſt à Veſpaſiano Imperatore, & abſolutum à Tito eius filio. Triginta ſeruorum millia tantum opus perfecerunt ſpatio vndecim annorum. Capax fuit octoginta ſeptem millium hominum, qui commode in gradibus, & ſubſelliis poſſent ſedere, & ſpectare ludos, qui media cauea quotannis exhibebantur.

Coliſæum ſiue Amphitheatrum Veſpaſiani.

Ad ſiniſtram erectus eſt Conſtantini Magni triumphalis arcus, verſus Cœlium & Septizonium Seueri, ad Palatini radices. Extat adhuc integrum cum ſuis victoriis & ſtatuis: Hic arcus poſitus eſt Conſtantino à Romanis, poſt deuictum ad pontem Miluium Maxentiũ, qui tyrannide barbara Vrbem oppreſſerat.

Arcus Cõſtantini.

Ante Colisæum super via, qua itur ad arcum Titi Vespasiani, ædificium est altum & arctum, testudinatum, & acutum in speciem pyramidis rotundæ: Hoc vocabatur meta sudans: quod inde manarent aquæ copiosæ & vberes, ex quibus bibebat populus, qui in Amphitheatrū ad publica spectacula cōueniebat.

Meta sudans.

Ab Amphitheatro via sacra sub arcu Titi transibis ad forum Romanum: Capitolioque ad læuam relicto, à templo S. Martinæ, vbi est Marforij statua, diuertes rectà ad Palatium Maffæorum, in quo videntur capita virorum illustriū cum suis pectoribus, collocata singula in suis basibus. & alia quinquaginta quinque, quæ pectoribus carent; & puer nudus: & vrna antiqua marmorea; & alia statua vestita, sed sine capite: plurimaque fragmēta spectatu digna; vasa, pateræ, lucernæ, crateres, & membrum virile: caput Laocoontis artificiosissimum: Simulachrum mulieris sedentis: duo alia capitibus trunca, & vnum integrum vestitum. Ibidem est tabula marmorea, in qua Circus expressus est, cum suis metis, doliolis, obeliscis, & altaribus. & alia tabula discumbentium in triclinio cum synthesi: nusquam alibi maiori forma vel artificio exquisitiore cernitur. In hortulo sunt duæ statuæ vestitæ sine capitibus: & alia mulieris sedentis, quæ capite ac brachiis trunca est. Est & ibidem Pila grandis, in qua Pan sculptus est cum Syringe, & Cupidine. Plurima in hoc palatio videntur antiquitatis monumenta, epitaphia, inscriptionesque, & eiusmodi reliquiæ priscæ vetustatis, quæ mirifice delectant peritiorum artificum, & literatorum hominum oculos, & ingenium excitant.

Palatium Maffæorum.

Quibus diligenter perlustratis domum te conferes, & recipies in tuum diuersorium, vt postera die ad videnda quę in aliis vrbis regionibus supersunt, sis paratior.

ROMA-

ROMANAE VRBIS TOPOGRAPHIA.

DIES TERTIVS.

SEQVEBATVR vt eodem, quo prius, ordine cœptum iter persequeremur. Traiecto igitur AElio ponte, & relicto S. Angeli Castello, venies circa Tyberinam plateam ad domum cuiusdam diuersorij, quæ ad Vrsum vocatur. Atque vbi via bifurcatur, ingredieris partem dextram, versus turrim Sanguineam: prope quam est Baldi Ferratini domus, in cuius frontispicio est Galbæ Imperatoris statua paludata, erecta in basi marmorea antiqua. Ibidem demonstrantur pilæ duæ, & tabula diuersis figuris antiquis insignita. *Baldi Ferratini domus.*

Apud Ioannem Baptistam Galletum, super fenestra versus Tyberim, ingens est muliebris facies, quasi larualis; & statua mulieris vestitæ, quæ mammam alteram nudam gerit. Iisdem in ædibus ingens est tabula marmorea, in qua est AEsculapius, dextra serpentem tenens: cui adstat mulier, quæ & serpentem manu comprimit: superius est hæc inscriptio. NVMINIBVS C. PVPIVS. C. F. ANI FIRMINVS SANCTISS. D. D. Ibidem est pila variis insculpta figuris: inter quas est Hercules qui magno conatu geminos tauros manibus tenet, vtrisque cornibus apprehensos. *Io. Baptistæ Galleti domus.*

Inde venies ad domum Cardinalis Paceci Hispani, prope Agonem: quam postquam diligenter perlustraueris, & quæ in ea notatu digna sunt inspexeris, accedes ad templum S. Apollinaris antiquissimum: quod olim Apollini sacrum fuit: à cuius posteriori parte est S. Augustini templum, in quo Monicę eius matris sepulchrum ostenditur. *Templum Apollinis.*

Nō procul ab hoc S. Augustini templo sunt ædes Archinti vicarij Pontificis maximi: in quibus ad ascensum graduum statua visitur ænea integra habitu seruili: cuius similima est in Capitolio, quam Zingaram vocant. In superiore scalarum parte sunt tria capita artificiosissime facta, vnum Iouis, alterum Iouis Capitolini, tertium cuius sit ignoratur. *AEdes Archinti.*

Circus Agonalis. Amplissimũ illud forum quod à templo S. Apollinaris, & Palatio ducissæ Parmensis, vsque ad Gallorum templum, quod S. Ludouico dicatum est, extenditur, nunc in Agone dictus, Circus fuit Agonalis; in quo Agonalia certamina, & Agonales ludi, in honorem Iani à Numa Pompilio celebrari cœpti sunt. *Palatium & Therma Alexandrina.* Hunc Circum postea amplificarunt & exornauerunt, primum Nero, postea Alexander Mammeæ filius: qui prope Circum palatium erexit amplissimum, & Thermas Alexandrinas, amœnitate ac locorum splendore celeberrimas.

Neronis & Hadriani Therma. Hadrianus quoque illic Thermas extruxit, vbi est templum S. Aloysij: & Nero suas illic habuisse Thermas dicitur, inter templum S. Mariæ rotundæ, & vicum Longobardorum, post templum S. Eustachij: sed earum vestigia non admodum magna sunt, ædificiis illic frequentibus, quæ veterum monumenta fere omnia texerunt, & aboleuerunt: Propterea in vrbe plana, præter statuas, & marmore aliunde adportata, pauca videntur antiqua ædificia.

Marij Melini domus. Apud Marium Melinum in Agone, in area domus, videtur statua Palladis armata & galeata: & Veneris nudæ; & alterius mulieris togatæ, quæ capite & brachiis est mutila: Est & ibidem gladiator nudus, & Hercules, fracti vterque: & mulieris Sabinæ caput cum toto pectore. In cœnaculo est Cupido nudus & alatus, ad similitudinem Alcibiadis factus, cum adhuc esset puer: Sunt & ibidem Siluani & Bacchi sedentium corpora, sed admodum mutilata. Et caput Drusi cum toto pectore toga amicto, & Iouis caput insigne & alia decem capita, quorum nomina ignorantur: In cœnaculo vicino, est Satyrus integer forma venusta & mirabili, & artificio singulari.

Io. Baptistæ Melini domus. In domo Ioannis Baptistæ Melini, tria sunt capita pectoretenus egregia: & statua senis stolata, cui adstat puer veste amictus.

Domus Episcopi di Sauli. In ædibus Episcopi Sauli prope Agonem, super domus frontispicio, reposita est statua mulieris vestitæ, & in cęnaculo ostenditur caput M. Ciceronis, M. Tullij oratoris filij.

Domus Alexandri Ruffini. Apud Alexandrum Ruffinum, prope templum S. Aloysij simulachrum est Iulij Cæsaris armatum, & quasi Colossæum: cuius cru-

ius crura sunt ocreis antiquis eleganter circumducta: è regione est Octauius Cæsar eiusdem altitudinis & vestimenti: His duabus statuis vix Romæ quicquam spectatur rarioris artificij. Ostenduntur in ea domo Caput aliud Iulij Cæsaris Colossæum, & alia quatuor, duo virorum, & duo mulierum.

In domo Ducissæ Parmensis, non procul ab Agone, in hortulo Bacchus est nudus, qui innititur arboris trunco pampinis racemiferis tecto: Ibidem est alius Bacchus nudus, cui adstat Ampelos puer Deo dilectus vterque caret capite. Sunt ibidem alia statuarum fragmenta tam nuda, quam vestita, quæ fere omnia capitibus mutilata sunt & brachiis. Ostenditur in pariete grandis tabula marmoris candidi, in qua tres Curiacij sunt expressi, & mulieris cuiusdam in genua procumbentis. *Domus ducissæ Parmensis.*

Apud Franciscum Ragaterium, non procul à templo Pacis, sunt Capita Getæ Imperatoris, Bacchi, Hadriani, Alexandri Magni, Traiani, M. Aurelij adhuc iuuenis, Antonini Pij, Pyrrhi regis Epirotarum, Cleopatræ, aliud Alexandri magni, Iouis tria capita, Naturæ, Satyri siue Panis, Satyri pueri ridentis, Veneris, & alia viginti ignotorum hominum, suntque hæc omnia coniuncta cum suis pectoribus, & egregiis basibus reposita. Alia sunt apud eundem plusquam quadraginta numero capita, à corporibus truncatis rapta: & Iouis caput ex Porphyro: & multa alia Leonum, canum, equorum, statuarumque aliarum partes diuersæ: nam vir hic antiquitatis adprime studiosus est, & in his colligendis nullis parcit sumptibus. Idem possidet vineam ad Portam Flaminiam, quam ornauit infinitis inscriptionibus, & simulachris antiquis: inter quæ est Rex Numida captiuus ex Porphyro præstantissimi artificij: apud eundem videtur thorax æneus alicuius Imperatoris, precij & operis rarissimi. *Domus Francisci Ragaterij.*

In domo Alexandri Cherubini, quæ sita est ad templum Pacis, præter aliquot inscriptiones antiquas, videtur & venustissimum Siluani ridentis caput ex purissimo marmore. *Domus Alexandri Cherubini.*

Inter templa S. Eustachij & Mineruæ, videntur ruinæ quadratæ & longæ: reliquias quidam asserunt esse templi boni Euentus: qui colebatur ab Antiquis, vt consiliorũ, & rerum quas *Templum boni Euētus.*

homines peragendas aggrediebantur, felicem & expectatum finem largiretur: Eius statua formabatur habitu plebeio, læta facie, dextra tenebat craterem, sinistra sertum ex spicis.

Thermæ Agrippæ & Neronis. Fornices illæ rotundæ & altæ, quæ spectantur eo loco, qui Ciambella dicitur, partes sunt reliquiarum Thermarum M. Agrippæ. Prope quas Nero quoque Thermas ædificari curauit sumptuosissimas: quarum vestigia cernuntur satis ampla, à posteriore parte templi S. Eustachij.

Pantheũ. M. Agrippa, prope suas Thermas construxit templum architechtura, & sumptibus admirandum. Nullum in vrbe antiquius, nullum integrius aut splendidius extat hodie. Hoc quia Diis omnibus sacrauerat Agrippa, Pantheum vocatum est: Alij Opi turrigeræ Deorum matri dicatum volunt: ideo templum hoc rotundum est, & latitudinem æquat sua altitudine: Opis enim siue Cybele, siue Dindymene terram rotundam habet sub sua protectione: propterea pingitur turrita, quod in sua superficie turritas vrbes, arces & castella sustineat terra: hodie dicitur Sanctæ Mariæ rotundæ delubrum: Sphericum illud ædificium caret fenestris: Lucem admittit ingenti orbe, qui apertus est in summitate fornicis. In medio locus est profundus, & crate ænea tectus, ad excipiendas aquas pluuias: Eius aditus Pronao, siue Porticu elegantissima cultus est, quem sustinent columnæ ingentes tredecim ex Ophite marmore, Epistyliis Syracusanis. Laquearia, quæ tectum sustinent, ænea sunt auro perfusa, cum valuis & porta. Fuit olim laminis argenteis coopertum; sed Constantinus Heraclij nepos eas abstulit cum reliquis vrbis ornamentis: quarum loco restitutæ sunt Plumbeæ à Martino VII. Pont. Max. Aditus olim ad portam patebat gradibus septem, qui templum in circuitu cingebat: nũc vndecim ad eam descenditur: Vnde apparet quantum ex ædificiorum ruinis solum Vrbis accreuerit. In hoc Pantheo sepultus est Raphael Sanctius Vrbinas, pictorum nostri sæculi Princeps. In anteriore frõtispicio hæc leguntur: M. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT: & paulo inferius literis minoribus hæc continentur. IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX ARABIC. ADIABENIC. PARTHIC. MAXIMVS PONT. MAX.

TRIB.

TRIB. POT. XI. COS. III. P.P. PROCOS. ET IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POTESTAT. V. COS. PROCOS. PANTHEVM VETVSTATE CORRVPTVM CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT.

Ante porticum huius templi duo AEgyptij Leones ex lapide Marmaridum ſubnigro & duriſſimo ſuis baſibus erecti ſunt: ipſæque baſes literis hieroglyphicis exſculptæ ſunt:Inter vtrumque Leonem repoſitum eſt vas amplum ſiue arca ex porphyro, opera & lapidis magnitudine admirandum: cui non abſimile videtur(paulò tamen minus)in templo S.Mariæ maioris in Exquiliis ſub ſtatua Crucifixi. *Leones Marmarides.* *Arca Porphyritica.*

Non procul à Pantheo Minerua ſuum habuit templũ, quod occuparunt hodie Dominicani, retento nomine antiquo: vocatur enim S. Maria della Minerua. In eo Pompeius magnus repoſuerat titulos ſuarum victoriarum. Ruinæ adhuc extant ſatis amplæ in hortis Monaſterij. In eo pauca videntur antiquitatis monumenta, ſicut in tota vrbe plana:præter paucas inſcriptiones,quæ in repoſitoriis aquæ luſtralis, & altaribus leguntur. Sacerdotes enim & Monachi, penes quos eſt templorum cuſtodia, hoc ſtudio ſemper procurarunt, vt ornamenta ab antiquitate relicta transferrent in loca ſacra, & adplicarent altaribus, ſedilibus, tolis, columnis ac parietibus templorum. *Templum Mineruæ.*

Ad templum Mineruæ, in domo Metelli Porcarij, ante domus portam ſtatua videtur matronæ ſedentis,quæ capite caret: & in angulo Terminus eſt ingens erectus, qui hanc continet inſcriptionem. C.LIVIVS C. FILIVS IVSTVS NOV. MIL. COHOR. IIII. P.R.D. LICINII MIL. ANN. XIX. VIXIT ANNOS XXXVII. S.PE. T.F.I. *Domus Metelli Porcarij.*

Ibidem eſt Vrſus deuorans ouem;& equus mutilus,cui vir inſidet:& ſacrificium marmori inſculptum: & tabula marmorea cum hac inſcriptione.

VENVLEIA. P.P.L. PHILEMATIVM SIBI ET VIRO SVO M.PORTIO M.L. POLLIONI SCR.LIBR. AED. CVR. LICI. CVR. DE SVA PECVNIA FECIT.

Eodem in loco eſt cãdelabrum antiquum triangulare & tabula marmorea, vbi eſt expreſſa Diana ſummo artificio. Sunt & ibidem

ibidem corpora trunca Herculis. Hermaphroditi, Fauni, Veneris, Apollinis, Bacchi; & aliquot Imperatorum: & capita tria rarissimi operis. Sunt & pilæ duæ: in vna Meleagri sculpta est venatio; in alia Cacus attrahens cauda boues Herculis in speluncam: in tertia pila sunt labores Herculis: in quarta sunt Laruæ, Porci, inuolucra fructuum & florum: in quinta est rex vectus curru quadriiugo. Illic quoque videtur statua Consularis togata; duo serui & pastor vestitus: sed tres hi capitibus carent. In cubiculo vicino sunt Capita M. Agrippæ. M. Catonis. M. Antonij, Bruti, Cleopatrę, Romuli, Augusti, Tiberij, Vespasiani, M. Aurelij, Neruæ, Hadriani, Othonis, Lucillæ, Antoniæ, Veneris, Sileni, & alia duodecim Consulum capita: Fragmenta quoque statuarum Palladis, Herculis, Commodi Imp. Numidici regis, duorum seruorum: tres porci, & alia plurima, quorum nomina cognosci non possunt, & tabulę marmoreæ, in quibus vir cum iugo boum sculptus est, & alter vir leonem inuadens.

Domus Iulij Porcarij. Apud Iulium Porcarium, super porta ad introitum, tabula est elegans marmorea, venatione Meleagri & Athalantæ nobilis: Ad parietem quinque sunt aliæ tabulæ, suo ordine dispositæ. in prima vir est continens cultellum: in 2. arator: in 3. tonsor ouium: in 4. carrus à bufalis tractus: in 5. diuersæ sunt figuræ: Alia est tabula intrinsecus, quæ continet multas mulieres, in quarum medio est vir nudus. Ad dextram erecta est statua pueri vestiti, superposita basi marmoreæ, in qua sunt plures figuræ peditum, equitumque pugnantium: ex altera parte taurus est Europam tergo gestans: In corte, duæ sunt statuæ capitibus truncæ, vna viri nudi, altera vestiti, & trunco arboris innitentis. Super platea tres sunt statuæ matronales sine capite.

A posteriore parte S. Mariæ rotundæ, cum descendis à via lata, eo loco vbi Iesuitę habitant, erectus est arcus antiquus, rudis, *Arcus Camillianus.* & omni ornatu nudus, qui Camillianus vocatur. Hunc à Camillo extructum putant, sed falso: nam primum sub Imperatoribus hæc opera publice sunt excitata.

Domus Nic. Stagni. In domo Nicolai Stagni, prope arcum Camillianum, retro Mineruæ templum, est Herculis statua nuda, cuius caput tectũ est leonino rictu, corio circa collum inuoluto: quæ nisi pedibus careret, posset reponi inter præstantissimas, quæ tota Roma seruantur.

uantur. Est ibidem alia statua nuda, quam aliqui volunt esse Iouis, alij Neptuni: Hæc cum superiore Herculis excellentis sunt artificij: inuentæ in Exquiliis, prope Thermas Titi; eo loco qui le setté Salé vulgò nominãtur, in vinea Stagnorum. Præter has duas statuas, videntur in eadem domo plurima fragmenta antiquitatis, quæ singulatim describere nimis longum esset.

Apud Leonardum sculptorem ostenditur simulacrum Hadriani integrum nudum vsque ad femora: & Lucretiæ corpus, sed valde mutilatum. Et Hercules nudus integerque, spolio Leonis in læuum brachium inuoluto. & alter Hercules spolio in humeros reflexo. Bacchusque integer: Venus sedens: duo Bacchi paruuli, nudi & integri: Capita Iulij Cæsaris, & Octauij Augusti: Pyrrhi regis Epirotæ caput galeatum, cum pectore armato, Epiconium cassidis est harpyia sustinens cristas. Ibidem sunt capita ex alabastro, Faustinæ iunioris cum toto pectore amicto toga: & Galeriæ Faustinæ pectoretenus, & quinque alia capita virorum ignotorum, & mulierum: maxime cuiusdam matronæ ostenditur facies elegantissima, ex alabastro cotognite, quę omnia collocata sunt egregiis basibus marmoreis. *Domus Leonardi Sculptoris.*

Apud Iulium Sabinum sculptorem plurima seruantur antiquitatis monumenta: inter quæ est colosseum Palladis caput: capita Iani bicipitis, Termini, Liuiæ vxoris Augusti, Iuliæ Octauij filiæ, Galbæ, Augusti, Septimij Seueri, Commodi, Gordiani, & duæ Faustinæ: Bacchus quoque integer breui quidem statura, sed elegans, & Europæ statua. *Domus Iulij Sabini.*

In domo Pauli de Castro demonstratur caput Socratis cum toto pectore: & Galeriæ Faustinæ, Veneris, Palladis, & Opis. Ibidem est Priapi statua nuda, stans in basi: & alia multa notatu digna, quæ spectatorem mirifice recreabunt. *Domus Pauli de Castro.*

Haud procul inde, prope S. Macutum, sunt ędes Giacomelli: in quibus ostenditur statua Atis pastoris Idæi nuda, innitentis trunco arboris, & inflantis tibiam. Ibidem est Faunus venuste cachinnans exerto ore, & baculo percutiens Hydram mordicus tenentem vuam: Est & in eadem domo Medusa vestita, galeata, integra, cassidem manu sustinens: In cubiculo Corti vicino, Venus est nuda: & capita Faustinæ senioris, & Liuiæ Drusillæ vxoris Augusti, matris Tiberij, quem ex Tiberio Nerone priore marito *Giacomelli ædes.*

ſuſceperat. Sunt & ibidem capita Iani bicipitis, Panis, Corneliæ Pompeij vxoris, Iuliç Iulij Cæſaris filiæ & vxoris Pompeij, C. Cç-ſaris, qui M. Agrippæ & Iuliæ fuit filius. & alia quinque capita, quæ ad quos pertineant ignoratur.

Domus Dominici de Nigris. Dominicus de Nigris habet domi ſuæ ſtatuam Copiæ, quæ ſiniſtra manu tenet cornu, plenum fructibus: Habet & Nympham Naiadem dormientem, quæ ſiniſtra recubat in vrnam: & hanc ex aquæductu virginis deſumptam volunt: illi vicinus eſt Nar fluuius ſeminudus, læua premens cornu copiæ: Eadem in domo eſt Bacchus pampino redimitus, & Hercules tenens fuſtem: & aliquot capita virorum illuſtrium: vt Hadriani, Neronis, & Othonis.

Prope arcum Camillianum ſuper platea iacet pes coloſſeus ingentis magnitudinis: qui indicat altitudinem monſtroſam, & artificium ſtupendum ſtatuæ, cum eſſet integra.

Domus Auguſtini Rhegienſis. Apud Auguſtinum Rhegienſem ſunt aliquot ſtatuæ, dignæ quæ videantur, & Deorum, illuſtriumque Principum capita, tabulæ & inſcriptiones ſicut & apud Papyrium Papazuccam, & alios: in quorum ædibus multa demonſtrantur, quæ ſtudioſus hoſpes poteſt cũ vtilitate non parua, & recreatione cõtemplari.

Domus Franc. de Aſpra. Franciſcus de Aſpra, qui domum incolit, ad S. Macutum, habet ſtatuam Copiæ integram veſtitam, quæ tenet cornu ſtriatũ, plenum fructibus & floribus. Habet & Pomonam veſtitam & integram: & Ariſtidem Athenienſem: & Bacchi ſimulacrum.

Thomæ ſculptoris domus. Thomas ſculptor duo ſeruat capita Fauſtinæ ſummo artificio ſculpta: & Palladis galeatæ: & pueri ridentis: & Siluani auriculis cincinelliſque caprinis: & ſtatua Puelli nudi ludentis cum hœdo: multaque alia fragmenta egregia.

Palatiũm & templũ S. Marci. Per viam latam veniendum eſt ad Palatium Sancti Marci verſus Capitolium: ad cuius introitum videtur ingens labrum marmoreum, quale ſpectatur ante templum S. Saluatoris del lauro: quod inuentum eſt in Thermis Agrippç. Ante portã templi ſita eſt coloſſea ſtatua mulieris, quæ creditur eſſe Faunæ, ſiue Fatuæ, ſiue Bonædeæ. In ſuperiore parte graduum Palatij, caput eſt marmoreũ elegans: & in Cœnaculo ſuper porta cubiculi vicini, ſtatua eſt nuda, cuius nomẽ neſcitur. In ſuperiore loco palatij duç ſunt ſtatuæ, vna mulieris veſtitæ ſedẽtis: altera viri nudi

ſedentis

ſedentis in trunco, & puellum manu tenentis. Ibidem eſt tabula marmoris candidiſsimi, in qua ſingulari artificio ſculptæ ſunt aliquot hominum figuræ ſacrificium peragentes, boue, ariete, & porco. In horto palatij caput eſt antiquum, marmoreum, & artificioſe ſculptum: & fragmentum marmoris, in quo expreſſa eſt Cleopatra, & mulieres circum plangentes. Sunt & ibidem plurima, quæ perluſtrabit hoſpes boni iudicij, & cum vtilitate delectabitur omnibus. *Thermæ Hadriani.*

In domo Curtij Fraiapane, Mercurius eſt nudus, petaſatus, & alatus: Cupido. & Aries Phryxeus. multaque capita ſingularis artificij tam Deorum quam virorum illuſtriũ: vt Marij Coſſ. Augusti Cæſaris, Hadriani, Antinoi, Lucillæ, Caracallæ, Iani, Iouis, Bacchi, Veneris, & aliquot Laruæ tam ex porphyro, quam ex marmore. *Domus Curtij Fraiapanis.*

Apud Laurentium Mancinum, non procul à S. Marco, tabula eſt eximij operis, in quæ cælati ſunt multi Cupidines alati, & viri, mulieres, aliaque animalia: apud eundem caput eſt ingens Coloſſeum: & Leoninum caput, rictu continens animal quoddam: & alia capita virorum & mulierum. *Laurentij Mancini domus.*

His diligẽter perluſtratis veniemus ad Forum Traiani, quod eſt inter forum Neruæ, Capitolium, & Quirinalem. Neruæ forum erat eo loco & ſpatio, quod eſt poſt S. Hadriani ædem: in cuius medio fuit olim columna ingens ænea: totumque forum variis illuſtrium virorum ſtatuis exornatum; quæ vel antiquitate perierunt, vel aliò tranſlatæ ſunt: dictum eſt Tranſitorium, quod ex eo tranſitus patebat in forum Auguſti, Cæſaris, & Romanum: medium enim erat: vnde templum S. Hadriani in trẽ fori nuncupatur: de hoc ſuperius tractatum eſt. Ad hoc forum Nerua ſtruxerat palatium: cuius ruinę adhuc extant ad turrim militiæ, & templum S. Blaſij. *Forum Neruæ.*

Ex hoc foro Neruæ tranſitus breuis eſt in forũ Traiani quod fuit inter Capitolium, Quirinalem, & forum Auguſti; cinctum fuit porticu magnifica, fulta ingentibus columnis Apollodoro architechto: In ea fuerunt imagines virorum illuſtrium, & diuerſarum rerum bellicarum & tropheorum. Ibidem fuit & arcus triumphalis marmoreus, qui periit, neque illius hodie apparet veſtigium: ſicuti neque magnificæ illius porticus. De his *Forum Traiani.*

Columna Cochlis Traiani. omnibus ornamentis ſola columna Cochlis ſupereſt, quæ notas manifeſtas præbet Imperatorij ſplendoris: in eius circuitu cælatæ ſunt res geſtæ Principis bello Dacico, & aliis expeditionibus militaribus: Alta eſt pedes CXXVIII. pręter baſim: quæ cum columna efficit CXL. ſtructa eſt lapidibus viginti quatuor, tantæ vaſtitatis, vt opus videatur non ab hominibus perfectum, ſed à Gigantibus: ſinguli lapides, ſiue partes columnæ, continent gradus octo: per hos patet aſcenſus ad ſuperiora, per interiorem partem concauam: Lumen præbent aſcendentibus feneſtellæ XLIIII. Nihil poteſt vſquam gentium videri admirabilius, nihil magnificentius. Erecta eſt in honorem Principis, vt oſtenderetur quantæ altitudinis mons egeſtus eſſet in eo loco: vt ſcriptum eſt in baſi:

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS IMP. CÆSARI DIVI NERVÆ F. NERVÆ TRAIANO AVG. GERM. DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P.P. AD DECLARANDVM QVANTÆ ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANTIS OPERIBVS SIT EGESTVS.

Hanc columnam non vidit erectam bonus Imperator, qui tunc occupatus detinebatur bello Parthico: & in reditu ſanguinis fluxu mortuus eſt apud Seleuciam in Syria; eiuſque corpus Romam tranſlatum eſt; & in ſummitate columnæ, pila aurea eius oſſa recondita ſunt. Duę illę columnæ, quæ videntur prope S. Mariæ de Laureto templum, reliquiæ ſunt porticûs Traiani.

Templa S. Baſilij, S. Silueſtri, & S. Martini quæ poſita ſunt à Symmacho I. P. M. ſita ſunt in hoc Traiani foro, & Bonifacius VIII. Papa tres turres ibidem extruxit, quæ vocatæ ſunt turres militiæ (potiſsimum quę eſt media) quod fundata ſit ſuper loco, vbi erant ſtationes militum Traiani.

Domus M. Macaronei. Coruini domus eo loco fuit, vbi hodie eſt macellum di Corui: prope quod eſt domus Marci Macaronei, ante cuius portam repoſita eſt ingens baſis columnæ: in qua cælatæ ſunt choreæ ſaltãtium. Super porta eſt caput Alexandri magni: ad ingreſſum domus ad parietem, adplicatum eſt vas marmoreum ingens, in quo ſculptus eſt Hercules ſequens virtutem. In horto eſt equus frænis, ephippiis, & ſtragula tectus, cui inſidet vir; ſed toto corpore truncus: inuentus eſt in Thermis Antoninianis. Ibidem eſt

Laocoontis ſimulacrũ ſemiruptum (cuius artificium ſummopere laudat Michael Angelus) Apollinis, & Dianæ, & Sphyngis, & mulieris quæ continet inſtrumentum muſicum: Demonſtantur ibidẽ multa capita marmorea: vt Romuli, Herſiliæ euis vxoris, Alexãdri Magni, Iulij Cæſaris, Octauij Augusti, Marcelli eius nepotis, Traiani, Hadriani, Antonini Pij, & Zoroaſtris Bactrianorum regis, qui dicitur Aſtrologiæ inuentor: Ac Antonini Caracallę, cuius ſtatua fuit integra in eius Thermis, ſed dũ effoderetur confracta eſt, & ſolum caput cum pectore reſeruatum.

Progreſsis in Exquilinum montem apparet cliuus ſuburranus, quo ad arcum Galieni conſcenditur: Suburra enim principium ſumebat à Foro Neruæ, & ſub Carinis extendebatur vſq; ad viam Tiburtinam, quæ Exquilias medias diuidebat, vnde pars illa media cliuus Suburranus vocatus eſt. *Suburra.*

Vallis illa quæ eſt inter Exquilias & Viminalem, vſque ad Thermas Diocletiani dicta eſt Vicus Patricius: quod in eo Patricij plurimi domos incolerent pręſtantiſſimas. *Vicus Patricius.*

Inter Viminalem & Quirinalem montes, fuit Suburra plana vbi prope templum S. Mariæ in campo, fuit puteus S. Probæ.

Exquiliæ, quæ vulgo dicuntur hodie le Squille, dictæ ſunt ab excubiis, quæ tempore Romuli fuerunt illic diſpoſitæ. diuiduntur, vt diximus, à Cœlio via Labicana: & ſeparantur à Viminali vico Patricio: Exquilinum collem partitur medium via Tiburtina, quæ à Suburra extenditur ad Portam Næuiam: Hęc Tiburtina via, antequam pertingat Trophæa Marij, in duas diſtribuitur partes: ad dextram tendit verſus S. Ioannem Lateranum, & cum Labicana iungitur: Pars ſiniſtra vocatur via Præneſtina, quæ tendit ad portam S. Laurentij.

Ad viam Tiburtinam loco elatiore attollitur arcus Galieni Imperatoris (qui dicitur S. Viti, propter templum vicinum) ſimplex eſt admodum, atque ornamentis deſtitutus: ſtructus ex Tiburtino lapide. *Arcus Galieni.*

Prope hunc arcum fuit olim Macellum Liuianum: in quo carnes & obſonia vendebantur. *Macellum Liuianũ.*

A templo S. Viti via ſurſum ducit ad ædem S. Mariæ maioris, quæ habet inſignem ſtructuram auro, & marmoribus peregrinis ſelectiſsimis exornatam. Suſtentatur enim altiſſimis *Templum Iſidis nũc S. Maria.*

columnis marmoreis Ionicis: Ante quam reposita est arca porphyritica, forma fere eâdem, quali videtur altera ante Pantheum. Fuit hoc templum olim dicatum Isidi. In eo sepultus est S. Hieronymus. ibi ostenditur imago Mariæ virginis, quæ creditur depicta à S. Luca Euangelista.

Lucus Iunonis. Prope hoc templum sacellum est sancto Lucę sacrum, versus fanum S. Potentianæ: in cuius colle decliui, fuit olim Lucus Iunoni summa religione sacer.

Templum S. Praxedis. Redeundũ est iterũ ad Arcũ S. Viti, relicto templo S. Praxedis: in quo multæ sunt inscriptiones: & columna illa ad quam Christus alligatus virgis cæsus est: hanc Hierosolymis adportatam colunt Romani summa religionis deuotione. Iter igitur vertes versus Amphitheatrum, & Thermas Titi Vespasiani: Prius tamen ingredieris templum S. Petri ad vincula: vbi Sadoletus sepultus est. *Templum S. Petri ad vincula.* Et prope sacrarium ad dextram sepulchrum est Iulij II. Pont. Max. vbi est ille Moses Bonaroti, statua quæ nulli ex antiquis artificio & perfectione cedit. Ibidē videntur duę pulcherrimæ statuæ muliebres vestitæ & sedentes, & aliæ duæ stantes: & quatuor capita elaboratissima Ferminorum: Ante templi fores repositum est vas marmoreum capacissimum, simile illi, quod est ante S. Marcum.

Hinc paruo interuallo venitur ad templum quadraginta Martyrum: à quo vsque ad templum S. Clementis secundum viam Labicanam extendebatur ea pars Exquiliarum, quę vocabatur Carinæ. *Carinæ.*

Therma Titi. In hoc cliuo versus Amphitheatrum ruinæ sunt ingentes, Thermarum Titi Vespasiani, ac eius palatij, in quibus adhuc amplissima spectantur ædificia subterranea, quæ dicuntur lé setté Salé: *Setté Salé.* Erant enim castella, siue aquarum receptacula, quæ ad lauacra Thermarum erant necessaria. In vineis adiacentibus Feliciorum visuntur adhuc integri fornices, in quibus picturæ Grotescorum apparent venustissimæ. *Grotesci.* Pertinebant enim concamerata hæc loca ad Palatium Titi. Et in his reperta est illa Lacoontis statua, *Laocoon.* cum duobus filiis, quæ in Palatio Vaticano Pontificum cum tanta spectantium admiratione demonstratur.

Templum S. Martini in montibus à Symmacho Pontifice

structum

ſtructum eſt, in ruinis Thermarum Hadriani; à cuius nomine locus vocatur hodie Adrianello. *Therma Hadriani.*

Prope templa S S. Iuliani & Euſebij, moles quædam latericia & alta extollitur, in qua fuerunt caſtella aquæ Marciæ: In huius molis ſuperiore parte erecta ſunt Trophæa, hoc eſt armorum & ſpoliorum congeries alligata trunco arboris. Hęc omnia ſunt ex marmore poſita bello Cimbrico in honorem C. Marij: quæ cum Sylla euertiſſet, à Iulio Cęſare ſunt reſtituta in integrũ. *Trophæa Marij.*

In Vineis prope S. Euſebium, à poſteriore parte trophæorum Marij, magnæ ſunt ruinæ Thermarum Gordiani: prope quas idem Imperator ſplendidum erexerat palatium; quæ ducentas habuit in duplici ordine columnas marmoreas: Sed de iis omnibus, præter ingentes murorum ſpondas, nihil videtur admodum notabile: cum ex iis poſtea ad nobilium domos tranſlata ſint omnia ornamenta *Therma Gordiani.*

Ab his Thermis extendit ſeſe ad dextram via Labicana, quæ protēditur vſque ad portam eiuſdem nominis quæ hodie Porta maior dicitur: in cuius frontiſpicio legitur inſcriptio literis maiuſculis. *Porta Labicana.*

Inter portas S. Crucis, ſiue maiorē, & S. Laurētij, hoc eſt inter Næuiam & Exquilinā, ſecundum mœnia conſpiciuntur ruinæ illius amplę Baſilicę, quā Auguſtus ędificauit ſub nomine ſuorũ Nepotũ Caij & Lucij: Ex qua reſtat adhuc fornix altiſſima: quam vulgus appellat Gallucio, corrupto vocabulo pro Caio & Lucio. *Baſilica Cæſarum Lucij & Caij.*

Non procul inde fuit palatium Licianum: ad quod fuit Vrſus pileatus, locus ita dictus ab Vrſi ſtatua, quæ pileo tecta fuit Fuit hoc Palatium, vbi poſtea templum S. Bibianæ ſtructum eſt à Simplicio Pontifice. *Vrſus pileatus.*

Viuarium Populi Romani continebat id totum ſpatium, quod eſt in vineis, quę ad dextram ſecundum mœnia videntur: ex hoc, præter ignobiles ruinas, nihil apparet. *Viuarium P. R.*

Secundum mœnia venies ad Tiburtinam portam, quæ & Exquilina dicta eſt, & Taurina: nunc S. Laurētij vocatur, à tēplo vicino, quod olim eidem diuo poſitũ eſt à Conſtātino Magno, antiquitate & religione clarũ. In eo plurima ſunt antiqua monumēta, tabulæ marmoreæ & ſarcophagi diuerſis figuris, & varietate marmorũ illuſtres: maxime eo marmore, in quo ſacrificiorũ *Porta Eſquilina ſiue Tiburtina.*

instrumenta videntur sculpta, vasa, thuribula, craticulæ, lituus, focale Pontificium, aspergillum, & cætera.

Aqua Marcia. Per hanc portam sumptuoso aquæductu introducitur in Vrbem aqua Marcia: quem primum Q. Martius extruxit, postea vetustate consumptum restituit Agrippa. deducebatur hæc aqua per millia triginta quinque, antequam Vrbem contingeret: & per campum Exquilinum deriuabatur ad Thermas Diocletiani, & ad loca vicina: salutifera enim fuit, ideo potui ciuium maxime accommodata. In hoc aquæductu hæc leguntur.

IMP. CÆS. DIVI IVL. F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS COS. XII. TRIBVNIC. POTESTAT. IX. IMP. XIIII. RIVOS AQVARVM OMNIVM REFECIT.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. PARTH. MAXIM. BRIT. MAXIMVS. PONTIFEX MAXIMVS AQVAM MARCIAM VARIIS CASIBVS IMPEDITAM PVRGATO FONTE EXCISIS ET PERFORATIS MONTIBVS RESTITVTA FORMA ACQVISITO ETIAM FONTE NOVO ANTONIAN. IN SACRAM VRBEM SVAM PERDVCENDAM CVRAVIT.

IMP. TITVS CÆSAR DIVI F. VESPASIANVS AVG. PONT. MAX. TRIBVNICIÆ POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS. VII. DESIG. II. RIVVM AQVÆ MARCIÆ VETVSTATE DILAPSVM REFECIT. ET AQVAM QVÆ IN VSV ESSE DESIERAT REDVXIT.

Aqua Tepula, Iulia, & Anio Vetus. Ab altera parte huius Portæ ingrediebatur vrbem aqua Tepula, & Iulia: Huius scaturigo distabat ab vrbe milliaria sex: & Tepulæ vndecim, quæ oriebatur ex Frascatino agro. His coniunctus erat & Anio Vetus, qui ex Tiburtinis montibus à milliaribus viginti Romam perducebatur.

Pons Mammeus. Paulo vlterius super Aniene, pons est Mammeus: sic dictus à Mammea Iulia matre Alexandri Seueri Imperatoris: cuius impensis pons est restauratus: nunc vulgo nuncupatur Ponte Mammolo.

Via Prænestina & Labicana. Via Prænestina ab hac Porta Exquilina ducebat Præneste: & ab hac quoque oriebatur Labicana via, quæ ad Labicanos, hoc est, ad Valmontonem ferebatur.

Pars illa Exquiliarum, quæ est prope templum Sancti Laurentij

rentij in Fontana, vocabatur Cliuus Virbius: prope quem Fagutalis erat Lucus: ad quem Seruius Tullius habitauit: ibique dictus est vicus sceleratus, quod in eo Tullius à genero cæsus est, & per patris mortui corpus filia currum agere iussit aurigam: & hic sceleratus vicus habebat suum principium ab hoc loco plano, & extendebatur vsque ad Busta Gallica: vbi Galli Senones cæsi cremati & sepulti sunt per Camillum: locum hodie vocant Portogallo: vbi structum est templum S. Andreæ ad Busta Gallica: vicus hic Sceleratus vocatus est & Cyprius.

Cliuus Virbius siue Vrbicus.

Vicus sceleratus siue Cyprius.

Busta Gallica.

In summitate vici scelerati Palatium habuit Cassius, quod solo est æquatum: & in eo Telluris templum structum est: quod hodie S. Pantaleoni dicatum est.

Templum Telluris.

Templum S. Gregorij in Damaso constructum est in ruinis triumphalis arcus Gordiani, qui multis marmoribus peregrinis, & varijs ornamentis, & ædificiis fuerat excultus: omnia ad ædis sacræ adplicata.

Arcus Gordiani.

Prope S. Agathæ templum, ad radices collis viminalis, Siluani fanum fuit: cuius ampla videntur adhuc vestigia.

Templum Siluani.

Exquilino colli Viminalis adiacet, qui circa mœnia in longum extenditur: dictus à Iouis viminalis templo, quod ibi structum fuit religione & sumptibus clarum. Ab hoc colle dicta est Porta viminalis, quæ est Numentana, quod per eam Numentum ducit via. Nunc vocatur porta S. Agnetis; ab eius templo, quod olim fuit Baccho sacrum. In eo videtur vastissima arca ex Porphyro, qua maior nusquam conspicitur: in cuius frontispicio plurimi pueri vindemiam colligentes exsculpti sunt. Hanc hodie appellant imperiti sepulchrum Bacchi.

Viminalis collis.

Templum Bacchi.

Remotius aliquanto in via Numentana, Pons est Numentanus, à Narsete Eunucho structus, vt docet inscriptio.

Pons Narsitis.

Nero Imperator inter hanc portam Numentanam, & Salariam, habuit Suburbanum ædificio singulari, quod Liberto donauit: & in eo supplicium publicum metuens, pugione sub papillam adacto, adiuuante Sporo liberto, sibi mortem consciuit: huius suburbani aliquot ruinæ sunt adhuc superstites:

Suburbanum Neronis.

Porta Querquetulana hodie clausa est: extra quam videntur mœnia erecta forma quadrata: reliquiæ sunt castelli, in quo diuersabantur milites, qui custodię Diocletiani Imperatoris erant destinati.

Castellū Custodiæ Diocletiani.

Thermæ Diocletiani. In dorſo viminalis admirandæ vaſtitatis, & ſumptuoſitatis videntur Diocletiani Thermæ ſemidirutæ: nullæ tamen in vrbe ſunt magis integræ: in his conſtruendis quadraginta Chriſtianorum millia, per annos quatuordecim, ſeruili more dicuntur eſſe vexata. Diocletianus & Maximianus eas magno ſumptu inchoauerunt, ſed à Conſtantino & Maximiano poſtea ſunt abſolutæ, & dedicatæ: Hodie vocantur allé Terminé: & locus ille ſubterraneus(qui dicitur La botta di Terminé) caſtellum eſt ſiue receptaculum aquarum, quæ ad lauacra erant neceſſariæ.

Bibliotheca Vlpia. Ad has Thermas magnificentiſsimum ſtruxerat Palatium Diocletianus; quod teſtantur ruinæ, teſtudinataque ędificia, adhuc fere integra: & ingentes columnarum baſes, quæ ibidem inuentæ ſunt. In eo fuit illa celebris Bibliotheca Vlpia, in qua libri ſeruabantur Elephantini.

Horti Bellaiani. In harum Thermarum parte dextra, Bellaiani ſunt horti amœniſſimi: in quibus videntur plurimæ ſtatuæ artificioſiſſimæ, ſuis loculis adplicatæ, & in deambulacris diſpoſitæ: vt Iouis, Apollinis, Orphei, Palladis, Bellonæ, Vertumni, Antinoi, & aliorum Deorum, virorumque illuſtrium: quæ in illo ſemicirculari teſtudinato ædificio tam venuſte ſuis baſibus erectæ ſunt. In ſuperioribus deambulacris marmoreis ſimulachra ſunt duarum Naiadum, Hebes, Vulcani, Ganymedis, Iouis, Apollinis, Sabinæ vxoris Hadriani, Lucillæ, Fauſtinæ iunioris, aliorumque plurimorum. Muri fere omnes, Punicis & Medicis arboribus, Cedris, Cypariſsis, myrtis, & lauris in ſpeciem periſtromatum concinne tecti, non mediocrem præbent ſpectantibus delectationem, potiſſimum cum florent omnia, vel fructibus & pomis variegati ſunt parietes. Sunt præterea ipſi horti omni herbarum genere ſummo artificio & induſtria culti.

Templum Quirini. In alia Thermarum parte poſtrema, vbi eleuata ſunt ædificia concamerata & ampla (quæ vocantur le Botté) templum eſt S. Suſannæ, quod olim fuit ſacrum Quirino. In eo enim loco Romulus in cœlum antea tranſlatus, Proculo Iulio Alba redeunti creditur apparuiſſe: propterea illi à Senatu diuini ſunt honores tributi, & templum poſitum.

Inter

Inter has Thermas Diocletiani,& inferiora loca,quæ extenduntur vſque ad arcum Conſtantini, totus ille cliuus vocabatur vallis Quirinalis, quod in ea Romulus Proculo venit obuiam:& varia cum eo communicauit. *Vallis Quirinalis.*

Inter Viminalem & Exquilinum,vallis illa quæ eſt inter Diocletiani Thermas, & templum S.Mariæ maioris, continuit Olympiadis balnea:quorum adhuc veſtigia demonſtrantur non procul à templo S.Laurentij in Paliſperna.Prope hęc Decius Imperator palatium ſuum ſtruxit. *Balnea Olympiadis.*

Verſus Exquilias vbi delubrum eſt S.Pudentianę,(quod Pius primus P. M. precibus S.Praxedis, Pudentianæ ſororis,ſtrui iuſſit) ſunt adhuc multæ ruinæ Balneorum Nouati. *Balnea Nouati.*

Vbi vero ędes eſt S.Vitalis,paulo inferiore loco,ad principiũ Quirinalis montis, multæ ſunt ædificiorum ruinæ: in quibus olim fuerunt balnea Agrippinæ matris Neronis. *Balnea Agrippinæ.*

In templo S.Laurentij in Paliſperna, prope quod Decius habuit Palatium, demonſtratur marmor ingens ſumma veneratione & religione cultum:in quod S. Laurentij corpus aſſatum & vſtulatum repoſitum eſt poſt eius mortem. *S. Laurẽtij in Paliſperna.*

A templo S. Suſannæ, via longiſsima ducit ad Quirinalem montem, quem hodie vocant Monte Caballo. In ea igitur via decliui, deſcendentibus ad dextram occurrunt horti Cardinalis Carpenſis, qui omni ornamento antiquitatis pleni ſunt: His enim nihil tota Roma, imo ſi auſim dicere tota Italia videtur amœnius,nihil magnificentius.Neapolis multos habet hortos inſignes fontibus,herbis,& arboribus,maxime Toletanos qui Chiaiæ vocantur, ſed præter amœnitatem ſitus, & aquas vberes,frigidas, & ſalubres, pauca habent antiqua. In his Carpenſibus nihil deſiderari poteſt, nihil excogitari ab homine, quod non reperiatur: tanta magnificentia ædificiorum, tanta marmorum peregrinorum varietas, ſtatuarum excellentia & pulchritudo, inſcriptionum numerus & diuerſitas (quarum pluſquam CXXXVI. numeraui diuerſis figuris artificioſiſsime ſculptas) vt omnia ad miraculum & delicias tanquam in paradiſo aliquo propoſita eſſe videantur. Ante cætera fontis illius congrua concinnitas, & artis admirandæ ſingularis perfectio, reliqua omnia quæ ibi ſpectantur, videtur præcellere. Quæ etſi *Horti Carpenſes.*

à diuersis autoribus summis laudibus celebrata sint, præsentia tamen famam videtur superare. In his hortis Cardinalis homo antiquitatis, & bonarum literarum amantissimus, sumptuosissimas excitauit ædes, columnis, statuisque marmoreis illustres: Ad quarum primum ingressum, super porta caput Medusæ colosseum repositum est. Ad secundam portam simulachrum est Naturæ, multiplici mammarum numero, & variis animalium, florumque figuris exsculptum. Ad primos palatij gradus videtur Sphynx ex marmore; & AEsculapius. In corte est Hercules, qui læua innititur clauæ spolio tectæ Leonino, dextram vero in latus inflectit. Ibidem est senex vestitus pectore, & vno crure nudus, pedibus antiquo modo diuersis ligamentis reuinctus. Pallas quoque galeata continens clipeum innitens trunco, circa quem sese coluber insinuat. cui est Terminus vicinus: & Vraniæ statua tenens tesserulam quadratam: sequitur eodem ordine Terminus, deinde mulier quæ ventri & sinistro femori prætendit vestem. Postea tertius Terminus cum spolio Leonino. Septimo loco est Tragoedia tenens laruam. octauo Terminus: Nono mulier longa veste amicta: cui vicina est alia mulier amicta longiore instita. Sequitur Terminus pallio tectus, & aperto virili membro.

In corte est Pluto insidens tricipiti Cerbero: & muliebre simulachrum ex lapide subnigro: aliud quoque virile vestitum est: & hoc cum superiore capite caret.

In cœnaculo super porta Pastoris statua dormientis videtur: in cuius basi scriptum est. AT SECVRA QVIES ET NESCIA FALLERE VITA.

Ad ingressum fontis est Hercules, continens manu Hesperidum mala: secundo loco est Faunus vtrem premens. Ad fontem adplicata est Nympha Naias, iacens somnolenta: ad vtramque partem duo sunt pueri, qui blande ridentes videntur dormientem Nympham contemplari: opus in quo diuinum apparet sculptoris ingenium. Ex altera parte, est mulier veste longa amicta, quæ tenet vasculum, ex quo scaturit aqua limpidissima. Super cisterna duobus locis erecta sunt simulachra Pomonæ & Floræ. Ad dextram est statua Serapis ex lapide Numidico, reposita in base antiqua diuersis ornamentis vndique variegata.

Ibidem

Ibidem eſt Iuppiter pectore & brachio nudus, reliquo corpore tectus pallio. Sunt & ibidem capita Meduſæ, Palladis,& Iani bifrontis & tabula marmorea,in qua ſculptus eſt Mithras Deus Perſarum,mactans taurum.

Prope ciſternam ad ingreſſum ſecretioris hortuli, tabula eſt marmorea,in qua duo viri ſunt veſtiti,quæ hęc verba continet.

ΑΓΑΗΒΟΛΩ ΚΑΙ ΜΑΛΑΧΒΗΛΩ.

In ingreſſu hortuli duæ ſunt ſtatuæ veſtitæ, vna Palladis,alia mulieris cuiuſdam,vtraque mutilata eſt capite.

Super porta eſt muliebre caput cum veſtimento antiquo. & Tabula marmorea,in qua Hercules expreſſus eſt,magno conamine torquens mulierem capillis, quæ in ſerpentem deſinit. Hanc nonnulli interpretantur eſſe Lerneam paludem,ad quam Hercules Hydram vicit.

In hortulo eſt Pallas veſtita, repoſita in vaſe marmoreo ſiue vrna,quæ diuerſis animalium & auium figuris eſt exornata.Ibidem eſt candelabrum ingens triangulare, cum tribus figuris elegantibus Herculis,Famæ& Fortunæ. Ad dextram eſt Apollo nudus veſte circum brachium læuum implicata,ad cuius pedes eſt anas. Eſt & aliud candelabrum triangulare cum ſuis figuris, &in eodem ſculpta vota Ioui & Syriæ. Sunt ibidem vrnæ duodecim pulcherrimæ: & corpus viri armati, duæque pyramides.

Ad ingreſſum vineæ poſita eſt nympha Nereis recumbens in vrnam:ſub qua raptus eſt Proſerpinæ,& vtrinque duo Coloſſæi pedes.In vinea eſt Terminus cum capite duplici: & Venus cum Cupidine:& Domitiani ſtatua nuda,cum ſpolio leonis:Palladis quoque, & Liuiæ Druſillæ vxoris Auguſti.Extra vinearum vmbracula tripodes ſunt Apollinis duo excellentiſſime elaborati: & ſtatuæ Veneris ſeminudæ, Ledæ, Hermaphroditi, Apollinis, & Faunæ quæ fuit bona Dea. In vmbraculis arborum ſimulachrum eſt Satyri ſedentis in trunco,cui ſuperiecta eſt pellis Leonina: & Leo inſignis ex marmore miſchio:& per totam vineam ſunt inſcriptiones variæ,& epitaphia notatu digna.Pius Rudolphus Cardinalis plurimas fecit impenſas, & ſingulari cura diſquiri iuſſit quouis precio,quicquid tam in Vrbe quam foris potuit reperiri, quod ad ornamentum huius vineæ, ac ſui palatij (quod ædificauit in Campo Martio,de quo poſtea mentionem faciam) facere videretur.

Domus Laurentij Rudolphi. Multa quoque concessit Laurentio Rudolphi suo fratri; in cuius domo videtur Mercurius nudus & petasatus: alter Mercurius cum lyra. Hermaphroditus integer nudus cum cane: Diana succincta in speciem venatricis singulari artificio. Bacchus nudus: quatuor laruæ: Tabula marmorea, in qua tres sunt mulieres habitu sacerdotali. In eadem domo multa sunt capita antiqua cum suis pectoribus, singula suis reposita basibus. inter quæ est Traiani, M. Aurelij, Catonis, Commodi, Hadriani, Antinoi, Antonini Pij, Septimij Seueri, Scipionis Africani, Bruti, Bacchi, Herculis cum spolio leonis circa fauces religato. Et alia plurimorum deorum fragmenta.

Templum Solis. Inter hortos Carpenses, & templum S. Susannæ, via est arcta & obscura, quæ sub Quirinalem tendit: ad quam ruinæ templi solis ostenduntur.

Mons Quirinalis. Quirinalis mons (qui monte Caballo vocatur hodie) diuiditur à viminali eâ viâ, quæ protenditur ad portam S. Agnetis. Dictus est à Quiritibus, qui cum Tatio ex Curibus vrbe Sabinorum Romam migrantes, hunc collem occupauerunt. Porrigiturque à templo Quirini, siue S. Susannæ, inter Portas Collinam & Collatinam, vsque ad turrim Comitum.

Horti Ferrarienses. In hoc Quirinali monte sunt horti magnificentissimi Cardinalis Ferrariensis: quibus nulli Romæ videntur arborum diuersarum cultu splēdidiores, & ædificio mirabilis artificij, quod ex arboribus consertis simul, & implicatis Labyrinthum efficiunt. Parietes vndique & muri malis Punicis, Medicis, Cedrinis, Limonicisque, in morem tapetorum tecti sunt cura & industria non vulgari: quæ summam delectationem toto anno præbent, maxime cum fructus maturi sunt: qui cum floribus variis, & Iasminis croceis & albis venustissime pingunt texturam. Diuersitate ac numero statuarum, & inscriptionum antiquarum sunt hi horti inferiores Carpensibus; sed cultu & arborum exquisitarum multitudine longe superiores.

Equi Fidiæ & Praxitelis. In dorso Quirinalis colosseæ sunt duornm virorum statuæ, quæ frænis duos ingentes equos marmoreos impediunt. In harum basi scriptum legitur OPVS FIDIÆ OPVS PRAXITELIS. Ab his equis Mons Caballinus vocatus est. Et hos fama est Romam aduectos à Tyridate Armeniorum rege, & dono datos

Neroni;

Neroni; qui vt regem peregrinum Romano ſplendore exciperet, Pompeij Theatrum, in quo ludos exhibuit, laminis aureis tridui tantum ſpatio ſterni curauit. Quam magnificentiam nō tam admiratus eſt Rex barbarus (qui non ignorabat Romam eſſe receptaculum diuitiarum totius orbis) quàm diligentiam, & ſolertiam artificum, qui tam breui tempore tantum operis potuiſſent conflare & perficere.

E regione harum ſtatuarum vaſtiſsimæ conſpiciuntur & altiſsimæ teſtudines; quæ ſunt reliquiæ Oratorij Neronis; quod cum ſuis hortis habuit coniunctum. Spondæ enim murorum ingentes ab hoc loco per cliuum, vſque ad inferiorem Quirinalis partem, vbi eſt Palatium Liuiæ Columnæ, protenduntur. quæ ſatis indicant magnificentiam & amplitudinem domus Imperatoriæ; in cuius elatiore parte, altiſſimum ſeſe extollit frontiſpicium, quod vulgus vocat il Fronton di Nerone. Ex hoc Nero ſpectauit Vrbis incendium, quod ipſe per incendiarios ſecreto excitauerat, & Chriſtianis imputauit, vt eos in odium Senatûs populiq; adduceret: edictoque publicato quotquot Chriſtum fatebantur Deum, comprehenſi, & in Neronis hortis flammati ſunt, & crudeliſsimè excarnificati. *Neronis Oratoriū palatium & horti.*

Videntur in alia Quirinalis parte arcus, fornices, & cellæ ſubterraneæ plurimæ: ea omnia ſunt Thermarum Conſtantini Imperatoris reliquiæ. *Thermæ Conſtantini.*

In Quirinali, quà Suburram ſpectat, in vineis Bartholinorum, ſacellum adhuc extat fornicatum, teſſellato ex conchyliis opere venuſtiſsime exornatum, & piſcium variorum figuris: id olim fuit Neptuno ſacrum. *Sacellum Neptuni.*

Vicinus huic ſacello locus eſt qui vocatur Bagnanapoli, vocabulo corrupto, pro Balnea Pauli: vbi Paulus AEmilius Balnea conſtrui curauit; & Palatiū di Comti ſtructum eſt in parte horum balneorum. Turris autem di Comti erecta eſt ab Innocentio III. P. M. qui ex hac Comitum familia natus erat. Altera turris Militiarum ſtructa eſt à Bonifacio VIII. P. M. Horum Balneorum Pauli nunc ſuperſunt exiles reliquiæ. *Balnea Pauli AEmilij.*

In hac Quirinalis parte, fuit domus Corneliorum, à qua hodie dicitur il vico de' Cornelij: & templum S. Saluatoris de' Cornelij, quod olim fuit Saturno & Baccho ſacrum. *Domus Corneliorum.*

A tem-

Alta Semita. A templo S. Saluatoris via porrigebatur vſque ad portam S. Agnetis per dorſum Quirinalis. Hanc vocarunt antiqui Altam ſemitam : ad cuius dextram partem, prope collis exitum, non procul à S. Vitali, Pomponius Atticus ædes habuit amœnas cum Luco.

Suburra plana. Inter extremitatem Quirinalis & Viminalem, fuit Suburra plana:& paulo remotius ad radices viminalis templum erat Siluani.

In apice Quirinalis fuit templum Apollinis & Clatræ; & ſacella Iouis & Iunonis,Capitoliumque vetus:Horum nullæ fere ſuperſunt reliquiæ,niſi quę oſtenduntur in aliquibus domibus, quæ in ruinis veterum ædificiorum ſunt extructæ.

Horti & domus Saluſtij. Forum & domus Saluſtij fuit non procul à templo ſanctæ Suſannæ,eo loco qui dicitur hodie Saloſtrico:ad quam habuit hortos amœniſsimos, qui totum hoc ſpatium complectebatur,quod eſt inter portas Satariam & Pincianam; occupabantque magnam horum collium partem,& vallis illius quæ eſt inter vtrumque.In horum medio adhuc videtur obeliſcus paruus literis AEgyptiacis ſignatus,qui dedicatus fuit Lunæ.

Turris meza. *Domus & Horti Mecænatis.* In deſcenſu Quirinalis verſus forum Neruæ, & locum vbi cudebantur olim nummi, turris alta ſeſe extollit,quam Torre meza vocant hodie:Ea pertinuit ad Mecænatis domũ:ad quam hortos habuit cultiſsimos : & ad hos ſæpius ſe conferre ſolitus erat Auguſtus Cæſar, vt cum amico ſe oblectaret, dum ſe à curis grauioribus vellet extricare. Non deſunt qui aſſerant hanc turrim, partem eſſe templi ſolis,quod à M.Aurelio Soli dedicatum fuit.

Aſcanij Magarozzi. Non procul à Turri Comitum domus eſt Aſcanij Magarozzi:in qua videntur capita marmorea Sabinæ mulieris, Alexandri Mammeæ filij,Hadriani, Lucij Veri,Claudij Imp.qui Galieno ſucceſsit, & Bacchi ex rubro marmore. Ibidem ſunt ſtatuæ pueri humeris vrnam ſuſtinentis, & Bacchi frontem pampinis reuincti.Eſt & in eadẽ domo tabula marmorea ſingularis artificij,in qua vir expreſſus eſt taurum conficiens, quem mordicus tenet canis,ſerpens genu occupat,& ſcorpius pungit teſticulos: In eadem tabula videtur ſol & luna, & facula incenſa, & alia plurima. Eſt ibidem Sileni ſimulachrum ebrij, & recumbentis in vtrem.

in vtrem. & Fons preciosi marmoris, quod mortarium esse dicunt: & duæ tabulæ lapideæ, in vna viri sunt aliquot cum facibus ardentibus: in alia est Hercules mortuus, quem famuli pyrę imponunt: Seruat & idem Magarozzus duos terminos egregios cum suis longis basibus in quarum medio sunt membra virilia, vt in cæteris quæ Romæ sunt conspiciuntur. Habet is quoque statuam Martiæ Otacillæ sedentis in Solio, & Iuliæ Mammęæ sedentis quoque: vtraque vestibus est amicta, & capita AEsculapij, & colossi incogniti, multaque alia notatu dignissima: quæ omnia inuenta sunt in Cœlio monte, prope delubrum S. Stephani.

In domo Euryali Siluestris prope turrim di Comti, ad templum Pacis, Bacchus est nudus, coronatus hedera, & innitens arboris trunco: & Venus nuda elegantis artificij. In introitu cœnaculi, statua est Sabinæ mulieris vestitæ: & super porta videntur capita Iouis, Augusti, & Hadriani. In vicino cubiculo est Hercules nudus, & Diana vestita, cum cornibus lunæ inter frōtis capillos. Et Bacchus nudus Pampinis redimitus, craterem manu tenens, & palliolo in humeros reflexo. Eodem in cubiculo sunt capita Sabinæ, Eudimionis, Antonini Pij, Hadriani, Antinoi: hæc duo postrema reperta sunt in ruinis bustorum Gallicorum. Sunt & alia capita Palladis, & Augusti Imp. & duæ tabulæ, quarum vna continet leonem in taurum salientem, alia Dei cuiusdam incogniti simulachrum. In alio cubiculo Diana seruatur succincta, cum pharetra ex humeris pendēte: & Pan quasi saltans: & duæ Veneres, vna seminuda: altera quæ dextra pubem tegit, sinistra continet indusium. Illic quoque videntur multa alia antiquitatis monumenta: vt Imperator Paludatus, Dianæ caput lunatum: M. Antonij triumuiri, pueri ridentis facetissime, Cupidinis, Iouis, Neptuni: aliæque statuæ ex bona parte mutilæ: vt Lucretiæ, Herculis, Ledę colludentis cum cigno, Sabinæ mulieris vestitæ, & gladiatoris nudi, ex cuius humeris dependet baltheus, cum framea lata. *Domus Siluestris.*

TOPOGRAPHIA VRBIS ROMANAE.

DIES QVARTVS.

Elicta nobis erat pars huius Topographiæ postrema: quam eodem ordine, quo & superiores partes, pro vt quæque obuiam occurrunt succincto ordine tractabimus.

A Burgo igitur per pontem Castelli S. Angeli aduerso Tyberi venies ad eum locum qui dicitur Ripeta: vbi fanum erat Neptuni, quod vetustate collapsum Hadrianus Imperator restaurauit & ampliauit: in eo naufragi tabulas suæ fortunæ soliti erant appendere,& vota suscepta pro sua conseruatione soluere: nunc dicatum est S.Blasio.

Fanum Neptuni.

Inter Tyberim & viam Flaminiam,in valle Martia, ad templum S. Rochi videntur ingentia ædificia Mausolei Augusti: Hoc Mausoleũ structum est ab Octauiano Cæsare,vt in eo sepeliretur, ac post eum reliqui Imperatores ex familia Cæsarum: eodem in loco prius erectum fuit amphitheatrum siue Circus à Iulio Cæsare, quem Augustus in sepulchretum conuertit:Huius circunferentia cernitur adhuc fere integra & superstes, opere per rhombos distributo: Pertinetque ad ædes Sonderinorum. vbi Galeriæ Faustinæ caput est elegans sed pectore recenti. In domo Franc. Sonderini ostenditur statua Pasquini (sic illam appellat Dominus ædium) spectantis Anteum mortuum:hanc maxime commendat Michael Angelus. Ibidem est Vestalis amicta longa instita; & Gladiator; & Diana succincta cum pharetra, aliaque corpora marmorea ex aliqua parte mutila: Est & ibidem pila capacissima; in cuius frontispicio viri sunt quatuor equos frænis continentes, cum his inscriptionibus: prima legi nõ potest: in secunda scriptum est HOC EST. in tertia SIC EST. quarta deleta est:in quinta ET CREDE NON LICET. In altera Pila è regione Mausolei sunt triumphi Amoris, & aliæ figuræ: in tertia sculpta est aprorum venatio: in Mausoleo ostenditur statua mulieris tenentis cornu copiæ plenum fructibus, & AEsculapius colosseus vestitus cum suo serpente.

Mausoleũ Augusti.

Sonderinorum domus.

In hac

In hac mole Mausolei duo fuerunt erecti obelisci ex ophite lapide AEgyptiaco, singuli pedes XLII. longi: quorum vnus iacet fractus in via Flaminia ante templum S. Rochi; alter semisepultus terrà cernitur in hortis posterioribus. *Obelisci Mausolei.*

Circus Iulij Cæsaris eum locum complectebatur, qui est ab hac mole Mausolei, vsque ad mõtis vicini radices. Prope quem Augustus habuit palatium & porticum magnificam. *Circus & Porticus Augusti.*

Lucum quoque Diis manibus sacrauerat Augustus: qui porrigebatur per colles mœnibus adiacentes, à templo S. Mariæ del Popolo, vsque ad templum Trinitatis. *Lucus Deorum Manium.*

Marcelli sepulchrũ vicinum fuisse Mausoleo multi asserunt; & eius reliquias ostendunt, quas ad Mausoleum pertinere puto. *Sepulchrũ Marcelli.*

Naumachiam quoque instituerat Augustus in depressiori parte vallis Martiæ, quæ ad collem hortulorum vergit, in qua ludi nauales fierent: Sed cum vetustate collapsa esset, eam postea restituit Domitianus, & illi suum nomen imposuit. Prope quam Flauiæ gentis templum extruxit idem Domitianus: sed eius nullũ superest hodie vestigiũ: quidam volunt esse S. Siluestri: *Naumachia Domitiani.*

Vallis Martia, dicta est à Campo Martio, cuius pars erat depressior, complectebaturque eum locum, qui est inter Tyberim & collem Hortulorum, & ab arcu Domitiani in via Flaminia, vsque ad portam dal popolo. *Vallis Martia.*

Via Flaminia lapidibus strata est à Cn Flaminio Cos. post deuictos Ligures: porrigebaturq; à porta Flaminia siue flumentana (quæ nunc porta Populi vocatur) vsque Pisaurũ, & Ariminũ. *Via Flaminia.*

Extra portam Flaminiam, multi sunt horti ciuium in quibus plurimæ inscriptiones antiquæ & statuæ spectantur erectæ: inter quos Franc. Ragaterius habet cultissimum, & elegantibus simulachris ornatum. *Hortus Franc. Ragaterij.*

Ad hanc viam Iulius III. de monte P. M. vineam extruxit, cuius ornamenta sumptu & magnificentia superant ea omnia quæ Romæ conspiciuntur: Incipit enim ab iis fontibus, qui secus viam fluunt, in quibus scriptum legitur IVLIVS III. PVBLICÆ COMMODITATI: occupatque fere omnes colles, qui ab vrbe ad pontem Miluium (qui nunc Ponte mole vocatur (protenduntur. *Vinea Iulij P. M.*

Ad principium huius vineæ Pontifex erexit magnificentissimum *Palatium vineæ.*

mum palatium:ad cuius ingressum erectæ sunt multę imagines Senatorum, & Patriciorum virorum. ex quibus vna ostenditur Hircij Pancæ, Ciceronis, Cetegi, & aliorum. Extra vestibulum intrinsecus patet area spatiosissima diuersis exornata simulachris: vtpote Iouis, Ganymedis, Herculis, Martis, Veneris, Dianæ, Opis, Apollinis, AEsculapij, Bacchi & aliorum Deorum: quę in toto circuitu, ordine concinno, suis receptaculis & basibus marmoreis dispositæ conspiciuntur.

Fōs vinea Iulij III. Fontem quoque posuit in eodem loco: in quo nescio an magis ingenium artificum, quàm sumptuositas, & splendor Pontificius laudari debeat. Omnia enim marmoribus exquisitis, & preciosissimis vndique sunt incrustata: ædificium columnis Pariis, viridibus, altissimis, sustentatur: Litostratum ex Chalcedonico lapide, alabastro, Porphyro, Ophite, & Simithe confectum est opere tessellato, vermiculato, & asaroto. Aquarum limpidissimarum ex concameratis cauernis arte factis scaturit affluentia. Recessu longo & obscuro inter tophos marinos, sub terra videntur fluminum simulachra, & Nympharum Naiadum cōtinentium vrnas: Sunt & puelli nudi Delphinis insidentes, & dii æquorei subleuantes hydrias ex quibus emanant riuuli: Vndique Naiades, Napęæ, Satyrique quasi saltantes dispositi sunt. Statuæ Bacchi, Apollinis, Dianæ, Palladis, Hebes, Herculis, Vestæ, Veneris, Martis, Antinoi, Mercurij, Vertumni, Pastorum nudorum, Corybantum, Mænadum, & aliorum innumeræ imagines antiquæ: quæ circumquaque suis loculis, siue Nischiis repositæ, summa cum intuentium voluptate & admiratione cōspiciuntur: præter excellentes inscriptiones, & marmora preciosa, quæ vndique ad parietes adplicata sunt.

In deambulacro fonti vicino tabula marmorea hæc leguntur inscripta.

DEO ET LOCI DOMINIS
volentibus.

HOC IN SVBVRBANO OMNIVM SI NON QVOT IN ORBIS, AT QVOT IN VRBIS SVNT AMBITV PVLCHERRIMO AD HONESTAM POTISSIMVM VOLVPTATEM FACTO

IACTO HONESTE VOLVPTARIER CVNCTIS FAS HONESTIS ESTO. SED NE FORTE QVIS GRATIS INGRATVS SIET, IVSSA HÆCCE ANTE OMNES CAPESSVNTO.

QVOVIS QVISQVE AMBVLANTO. VBIVIS QVIESCVNTO, VERVM HÆC CITRA SOMNVM, CIRCVM SEPTA ILLVD.

PASSIM QVIDLIBET LVSTRANDO: AST NEC HILVM QVIDEM VSQVAM ATTINGVNTO. QVI SECVS FAXINT QVIDQVAMQVE CLEPSERINT AVT RAPSERINT, NON IAM VT HONESTIS MORIBVS SED VT FVRTIS ONVSTI IN CRVCEM PESSVMAM ARCENTOR

OLLIS VERO QVI FLORVM FRVNDIVM POMORVM OLERVM ALIQVID PETIERINT, VILLICI PRO ANNI TEMPORE PRO RERVM COPIA ET INOPIA PROQVE MERITO CVIVSQVE LARGIVNTVR.

AQVAM HANC QVÆ VIRGO EST NE TEMERANTO SITIMQVE FISTVLIS NON FLVMINE, POCVLIS NON OSCVLO AVT VOLIS EXTINGVNTO.

PISCIVM LVSV OBLECTANTOR: CANTV AVIVM MVLCENTOR. AT NEQVEM INTERTVRBENT CAVENTO.

SIGNA STATVAS LAPIDES PICTVRAS ET CÆTERA TOTIVS OPERIS MIRACVLA QVAMDIV LVBET INTVENTOR DVM NE NIMIO STVPORE IN EA VORTANTOR.

SI CVI QVID TAMEN HAVD ITA MIRVM VIDEBITVR EORVM CAVSA QVÆ NEMO MIRARI SAT QVIVIT, ÆQVO POTIVS SILENTIO QVAM SERMONIBVS INIQVIS PRÆTERITO.

DEHINC PROXVMO IN TEMPLO DEO AC DIVO ANDREÆ GRATIAS AGVNTO: VITAMQVE ET SALVTEM IVLIO III. PONT. MAX. BALDVINO EIVS FRATRI ET EORVM FAMILIÆ VNIVERSÆ PLVRIMAM ET ÆTERNAM PRECANTOR.

HVIC AVTEM SVBVRBANO SPECIEM ATQVE AMPLITVDINEM PVLCHRIOREM IN DIES MAIOREMQVE IN EO QVICQVID EST FELIX FAVSTVM PERPETVVM OPTANTO.

Sunt & alia ædificia in collibus vicinis extructa; ad deambulationes æstiuas: quorum quod est celeberrimum in montis cacumine duos habet obeliscos erectos cum Pyramide altissima: cui sphæricum horologium superimpositum est: In eo ventorum omnium signa summo notata artificio designantur, & discrimina singulorum cognoscuntur: Ad hoc palatium hortus est amœnus, spatiosus, & alto muro cinctus quem inscriptiones antiquæ & marmora diuersis sculpta figuris exornant, numero centum & vltra. Ibidem sunt duæ statuæ precij maximi, vna Termini, alia Suriæ, siue Na- *Palatium rusticum vineæ.* *Hortus inscriptionũ.*

 ue Na-

ue Naturæ. Terminus factus est ex alabastro orientali candidissimo, cuius pectus tectum est ex cotonite marmore, vndulato & variegato: Suria vero (quo nomine Naturam vocauerunt AEgyptij) facie velo tecta est, multiplici mammarum numero, capite turrito, reliquo corpore in Termini formam desinente. In cuius circunferentia muscę, serpentes, quadrupedia, insecta, volatilia, & flores expressi sunt: vt hac forma, velatam seu tectam & incognitam vim Naturæ ostenderent hominibus, nisi quatenus per creaturas quas producit, cognosci potest. Ideo sustentatur basi quadrata, & per gradus distincta: quo denotarunt antiqui, nos ad Naturæ cognitionem paulatim, & per gradus successiue peruenire.

Hortus Terminorum. Huic ædificio vicinus est alter hortus superiore paulo amplior, qui vineas pro maiori parte continet: vitium concamerationes altissimæ, fulciuntur & sustentantur Terminis marmoreis antiquis octodecim, qui vice columnarum seruiunt: Ex Græcia Romam adportati sunt fere omnes, signati capitibus insignium virorum, & Principum Atheniensium, & nominum singulorum antiquis carachteribus. Hos Græci vocabant Hermas: erantque ad compita Vrbium, & viarum biuia & triuia vt plurimum erecti.

Pons Miluius. Paulo vltra hanc Pontificis vineam Pons Tyberi superpositus videtur quem Ponte Mole vulgus vocat; erat Antiquis pons Miluius: ad quem habito conflictu cum Maxentio Romæ tyrannidem occupante Constantinus Magnus victor euasit. Tyrannus vero in fluuiū cum equo se dedit præcipitem, ne in hostis potestatem veniret, & in triumphum duceretur, ludibrioque populi ad supplicij pœnas traheretur. Hac victoria salus & libertas Vrbi restituta est: & in rei memoriam Imperatori benè merito, victori ac triumphatori, conditus est ille arcus qui adhuc integer superest inter Coliseum, & septizonium Seueri.

Arcus Tripoli. In Vrbem reuerso per viam flaminiam occurrit statim arcus Tripoli, vel di Portogallo, in summitate vallis Martiæ, prope tēplum S. Siluestri, & S. Laurētij in Lucina. Hic arcus fuit olim Domitiano sacer, incultus & rudis: neque vllum habet ornamentum, præter Domitiani imaginem: quam nonnulli asserunt esse Claudij Imperatoris: cui hic arcus dicatus fuit, non Domitiano.

Templum

Templum S.Laurentij in Lucina fuit olim ſacratum Iunoni Lucinæ, nomenque antiquum retinuit: in hoc antiquitus puerperæ & pregnantes poſt partum vota ſoluebant; quòd Deæ beneficio liberatæ eſſent, & infantibus ſuperſtitibus vita eſſet ſeruata. *Templum Iunonis Lucinæ.*

In via Flaminia, quę vocatur Strada del Popolo, domus ſunt aliquot, in quibus multæ videntur ſtatuæ antiquæ: vt Domus Pauli Ponti, in cuius corte prima, ſuper baſe marmorea videtur erectum ſimulachrum apri Calydonij à Meleagro cæſi: quod Dominus domûs noluit dare precio quingentorum ducatorũ auri, propter operis perfecti excellentiam. Ibidem videtur Hercules cum ſpolio leonis, Cupido, Pomona, Apollo, Siluanus, Diana Pharetrata, Meleager mutilatus, Pallas, Hermaphroditus, Adonis, Noctis ſeminudæ coronatæ ſtellis ſtatua, & Athalantæ cum aprino capite: & Sileni barbati, & veſtiti, hederaque redimiti Sunt & in eadem domo capita Poppeę Neronis vxoris, Druſi fratris Tiberij, Iouis, Pueri ridentis, alterius pueri galeati, & duarum mulierum incognitarum: & Iani bifrontis ſimulachrum: & duo tigres æneì: duæ laruę æneæ antiquiſsimę; aliaque plurima fragmenta ſignorum; quæ omnia ſunt inuenta extra vrbem, in vinea prope templum S.Laurentij. *Domus Pauli Ponti.*

Apud Franc. Aragonium, in Strada del Popolo, ſuper portis cubiculorum repoſita ſunt capita quinque antiqua marmorea, artificioſiſsime ſculpta, cum ſuis pectoribus & baſibus. Et apud eundem eſt imago pueri formoſuli, & nymphæ Naiadis continentis vrnam, & Pomonæ, & Veneris, quæ caret capite. *Domus Franciſci Aragonij.*

Prope Vrſum in ædibus quæ pertinuerunt olim ad Card. Sarmonetum, videtur ingens coloſſus viri paludamento antiquo tecti: & Herculis ſtatua, cum ſua claua, & leonino ſpolio, ad cuius pedes iacet taurus: eſt & ibidem Senex ſtola longa indutus, & Nympha ſeminuda. *Domus Card. Sarmoneti.*

Ad radices collis Hortulorum in domo Ambroſij Lilij, tabula videtur ingens marmorea: in qua eſt expreſſus rex ſedens in tribunali, cui vir offert equum: regi adſtat iuuenis haſtatus, & arbor, circa quam ſeſe coluber implicat. Apud eundem eſt Herculis adhuc iuuenis ſtatua, quæ iubis tenet caput equinum. *Domus Ambroſij Lilij.*

Campus Martius planiciẽ eam totam cõplebat quæ à Quiri-

Campus Martius. nali protendebatur vſque ad Pontem Xiſtum & Tyberim: fuitque olim hic campus Martius extra mœnia, conſecratus Marti: in eo fiebant frequentes ludi, & iuuentus Romana ſeſe quotidianis exercitiis inſtruebat, ad belli labores ſubeundos, & ſuſtentandos.

Obeliſcus Campi Martij. Non procul à templo S. Laurentij in Lucina, è regione Doganæ veteris, in cellis vinariis multarum ædium, videtur ingens obeliſcus, qui medio campo Martio fuerat erectus, literis & notis Hieroglyphicis illuſtris: quem ex Hieropoli transferri Romam iuſſit Auguſtus Cæſar, cum duobus aliis, quos ſtatuit in Circo maximo. Hunc longum centum & decem pedes ſcribit Plinius, & à Marſodite ſculptum: atque in eo interpretationem philoſophiæ AEgyptiorum contineri: In illius latere hęc leguntur: Cæsar Divi F. Avg. Pont. Max. Imp. XII. Cos. XI. Trib. Pot. XIV. AEgypto in Potestatem P.R. Redacta Soli Donvm dedit.

Domus Antonij Paloſi. Prope Doganam in domo Antonij Paloſi, ad parietem cortis, equi eſt ſtatua multi artificij, qui videtur impingendo velle labi: in cubiculo nō procul à prima porta, capita vidētur Druſi, Iulię Aug. fil. Galerię Fauſtinæ, Fauſtinę Iunioris. M. Aurelij vxoris, Sabinæ Hadriani, Bruti Priſci, Domitiani, Galbæ, & alia 13. capita quæ pectoribus carent: & Herculis, Bacchi, Siluani, & Mercurij: treſque paruæ ſtatuæ integræ, & artificioſæ. Et ampliſſima tabula marmorea, in qua triumphus Tiberij Cæſaris expreſſus eſt.

Domus Iacobi Iacouaccij. In domo Iacobi Iacouaccij, non procul à Dogana, in cubiculo ad dextram, ſtatua eſt mulieris veſtitæ, cuius nomen ignoratur. Et capita Hadriani, Neruæ, M. Aurelij, Antonini Pij, Scipionis Africani, Gladiatoris cuiuſdam. Iouis, Veneris, Panis, & aliud Veneris æneum, multaque alia fragmenta antiquitatis viſu digna.

AEdes Marci Caſale. In Campo Martio habitat Marcus Caſale vir ſtudioſiſsimus antiquitatis; ante cuius ędes ſuper platea erecta eſt coloſſea muliebris ſtatua, quam volunt eſſe Mnemoſynes. In hortulo domus alia eſt coloſſea ſtatua viri nudi, quem credunt eſſe Bacchum, quidam Apollinem. Nam ibidem eſt Apollo integer nudus pharetratus: & alterius Iuuenis nudi quoque ſimulachrum:

& mu-

& mulier vestita tenens cornu copiæ. Et duo capita muliebria cum pectoribus: & alia duo pectore tenus: Sed ante cætera venustisimum, & elaboratisimum illic ostenditur Iulij Cæsaris caput, cuius artificium tanti facit Dominus domûs, vt nullo precio possit æquari: Ideo successoribus id caput reliquit, vt palatium cum hortis adiacentibus possessorem statuæ sequatur: ac ne furto vel alia ratione amittatur, successores Marci id clausum armario tenent elegante, ita tamen, vt neminem peregrinorum antiquitatis studiosum ab intuitu tam exacti signi arceant; sed comiter & perhumaniter petentibus ostendant.

In ea Campi Martij parte, quę vocatur hodie la piazza di Sciarra, forum habuit Antoninus Pius, in quo erexit altissimam columnam cochlidem altam pedes CLXXV. fenestellas habet LVI. quæ lucem præbent intrinsecus: Ex quot lapidibus constet non potui expiscari: rupti enim sunt gradus, neque ascensus liber patet ad superiora, sicut in ea quæ Traiano est dicata: Hanc tamen quidam asserunt confectam ex XXVIII. lapidibus. Pars illius exterior continet res gestas Antonini sculptura figurarum excellenti: ab hac vocatur ille locus in Colonna. *Columna Cochlis Antonini Pij.*

Vndecim illæ columnæ altissimæ quæ ad templum S. Stephani in Truglio conspiciuntur erectæ, sunt reliquiæ Porticûs, quam Antoninus Pius struxerat in suo foro, coniunctam cum suo palatio: quod ab hoc templo S. Stephani protendebatur vsque ad Pantheum. *Portic. & Palatium Antonini Pij.*

Inter columnam cochlidem Antonini, & fontem aquæ virginis erant Septa campi Martij: Erat autem is locus vallatus tabulato denso, in quem conueniebat populus suffragia laturus, quando magistratus erant eligendi. Septa hæc alio nomine dicta sunt Ouilia: in quæ Tribus singulæ conueniebant, ad magistratus creandos. *Septa P.R.*

Collis ille qui aliquantulum eminentior tollitur in Campo Martio, inter Antonini Columnam, & S. Laurentij in Lucina, (quem hodie monte Acitorio nominant) fuit antiquis mons citatorum: in quem ex Septis se recipiebant singulæ Tribus post lata suffragia. *Collis citatorum.*

In eodem colle fuit Curia, quæ Villa publica dicebatur: in qua recipiebantur hostium legati, quibus non licebat vrbem *Villa publica.*

ingredi, vel in Græcostasi diuersari, quæ fuit prope Comitium, & rostra, ad Forum Romanum, & in qua prouinciarum legati hospitabantur, donec illis aditus daretur ad Senatum.

Aqua virginis. Haud procul hinc est fons aquæ virginis, humili & depresso aquæductu, per cuniculos & tubos à vicinia Pontis Salarij, per portam Collinam, sub colle Hortulorum, & per Campum Martium influens: hodie fonte di Treio dicitur: Huius aquæductus restauratus est à Nicolao V. P. M. vt in fontis legitur frontispitio, & hæc sola ex omnibus aquis (quas tantis sumptibus, & æqueductibus tam sumptuosis antiqui principes in Vrbem introduxerunt) remansit superstes, ad vsum ciuium.

Via fornicata. Prope Septa populi Romani via fuit fornicata, in qua erat templum Neptuni, & amphitheatrum Claudij: ex quibus nulla restant vestigia.

Fons Iuturnæ. Iuturna Turni Rutilorum regis soror, nympha apud antiquos habita inter Napæas, & inter indigetes relata, quæ agrorum cultum credebatur plurimum iuuare, templum habuit vicinum aquæ virginis, & fontem quoque, qui cum aqua virgine mixtus in Campum Martium influit.

Domus Iacobi Colotij. Illic habet ædes Iacobus Colotius de Iesi, plenas diuersis inscriptionibus & statuis antiquis excellentissimis. prope quas arcus est ex Tiburtino lapide, qui pertinet ad aquam virginis: in eo legitur hęc inscriptio. TI. CLAVDIVS DRVSI F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POTEST. V. IMP. XI. P P. COS. DESIG. IIII. AQVADVCTVS AQVÆ VIRGINIS DISTVRBATOS PER C. CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT. In arca marmorea super fonte leguntur hi versus antiquis carachteribus, qui sub statua Nymphæ dormientis erant adscripti: Sed statua inde sublata est.

Huius Nympha loci sacri custodia fontis
Dormio, dum blandæ sentio murmur aquæ.
Parce meum quisquis tangis caua marmora somnum
Rumpere; siue bibas, siue lauere, tace.

Pompilij Nari domus. in campo Martio domum habet Pompilius Narus, qui seruat elegantē statuam Veneris nudæ, & Herculis corpus capite truncum: Inuenta sunt in colle Hortulorum, in vinea eiusdem Pompilij.

In mon-

In monte Acitorio ſunt ædes Gaddiorum, quas olim Cardinalis di Gaddi incoluit: In iis multa videntur notatu digniſſima: Potiſsimum capita virorum illuſtrium: vt Iulij Cæſaris, Octauij Auguſti, M. Agrippæ, Septimij Seueri, Getę, Antonini Caracallæ, & Philippi Imp. ex ſerpentino lapide viridanti. Ibidem ſunt ſtatuæ Antonini Pij, Galeriæ Fauſtinæ, M. Aurelij, Fauſtinæ Iunioris, Lucij Veri, Traiani, Hadriani, & Veneris nudæ: In muſæo ſunt capita Caracallæ, Alexandri Mammeæ, Pyrrhi regis Epirotarum, M. Aurelij, Aureliani, & Claudij: Præterea ſimulachrum Apollinis tenentis arcum, & plurima capita incognitorum hominum: Item ſtatua Cupidinis dormientis ſuper ſpolio leonis & claua Herculis: Ibidem videtur tabula marmoris Miſchij circundata limbo ęneo deaurato, longa palmos quinque, lata tres ſemis; cuius precium grande eſt propter marmoris excellentiam. Oſtenduntur eodem in loco res infinitæ dignæ obſeruatione curioſa: pręter gemmas, æra, marmora, & numiſmata Græca & Latina: multa videntur petrificata, vt maxilla elephanti, cornu ceruinum, & alia eiuſmodi. *AEdes Gaddiorum.*

Apud deſiderium Vrſatum prope templum S. Magdalenę & Pantheum, in prima domus corte ſpectatur inſignis ſtatua Dianæ, vel potius Oreadis alicuius nymphæ, quæ capreoli pellem tenet: Ibidem eſt Orpheus admodum tamen mutilus: & mulier quæ cornu tenet dextra: & laruæ aliquot marmoreæ, multaque fragmenta ſingularis artificij. *Domus Deſiderij Vrſati.*

In domo Antonij Gabrielis, non longe à Mineruæ templo, ſuper porta cœnaculi repoſitum eſt ingens Iouis caput: Intrinſecus ad dextram eſt caput Tiberij, ad læuam Traiani, Germanici, & Commodi. ſuper alia porta Hermaphroditi: Super porta Muſæi eſt caput Druſi, quod quidam volunt eſſe Romuli, idque inuentum eſt in Thermis Antoninianis, cum alio capite Remi, quod ad Ducem Coſmum Mediceum miſſum eſt Florentiam. Ibidem eſt caput Pythagoræ antiquiſsimum: & Catonis, Lucillæ, Otacillæ, M. Agrippæ ſoceri Cæſaris Auguſti, qui Pantheum erexit: M. T. Ciceronis, Bacchi, Cupidinis, Termini, Eratûs Muſæ, Cæſoniæ, Fauſtinæ, & alia plurima: Item mulieris violatio, quam Lucretiam vocant, ſed malè: & Satyrus. *AEdes Antonij Gabrielis.*

Palatium Carpense. Præter cætera meminerit noster viator diligenter peruestigare palatium Cardinalis Carpensis: in quo tot statuæ, tot inscriptiones videntur, vt mirari nemo satis posit studium tanti viri in exquirendis iis, quæ ab antiquitate peruenerunt ad nostra tempora, magna omnium doctorum vtilitate, & voluptate: quæ omnia qua potui diligentia depinxeram, & emissurus eram in lucem in gratiam amicorum, nisi mihi deperiissent, cum aliis multis, quæ adhuc Romæ videntur. In hoc Pij Rudolphi Carpensis Cardinalis palatio, in hortulo quinque sunt Termini antiqui cum suis basibus: Nili statua seminuda cum crocodilo: Nari fluminis: Mulieris vestitæ, cuius brachia nuda mordicus tenet serpens: quod occasionem dedit aliquibus, vt existimarent esse Cleopatram. Alia quoque visuntur ibidem fragmenta virorum, & mulierum, quorum ignorantur nomina. In musæo sunt simulachra Cereris, Dianæ, Phœbi, Atys pastoris Idæi, & aliorum. Item Vrnæ ex coctili lapide numero viginti, pulchro ordine repositæ super repositoriis, in quibus plurimi seruantur libri Græci, Hebraici, Arabici, & Latini antiquissimi, & manu scripti. *Primum Musæum Palatij Carpẽsis.* Ad dextram musæi partem sunt capita Galeriæ Faustinæ, Iuliæ Cæsaris Augusti filiæ, & alterius mulieris incognitæ, Veneris, Antoniæ, Cupidinis, tria puerilia, duo muliebria, & plurimæ inscriptiones in tabulis marmoreis preciosissimis: inter quas vna est in lapide Basalthe nigro & durissimo, literis AEgyptiis illustris. Ad læuam partem Musæi primo loco sunt capita Iuliæ Mãmeæ, & duo ignota. secundo est pueri ridentis, & mulieris ornatæ calantica, vel mitra Syria. Tertio loco sunt capita Herculis, Fauni, & quatuor puerilia: Quarto loco sunt diuersæ inscriptiones prioribus non inferiores. Ibidem est tabula marmorea in qua expressus est Alexander Magnus cum puero alato: Est & Canopi caput ex lapide AEgyptio viridi, & Iouis Hammonis, & alterius ignoti viri. Præter hęc infinitę sunt minores statuæ, & fragmenta antiquitatis, quæ breuiter explicari non possunt.

Secundũ Musæum. In secundo Musęo suis locis disposita sunt vasa & vrnę coctitię elegantis artificij, & capita Antonini Caracallę, & alterius ignoti viri. Ad dextram partem primo loco quatuor sunt capita Iulię Titi filię, Veneris & duorum virorum. Ad sinistram tria

sunt

ſunt alia capita Galbæ,& duorum ignotorum. & in circuitu ſex ſunt capita Conſulum,& illuſtrium virorum. Numæ Pompilij, Domitiani, Septimij Seueri, Philippi Imperatoris, & aliorum duorum, qui ignorantur: Repoſitoria quæ ſubtus ſunt, referta ſunt concinno ordine voluminum, & librorum antiquorum, tam in membranis, quàm in papyro AEgyptia. Ibidem quoque ſpectantur diuerſæ inſcriptiones, & epitaphia in lapidibus precioſis, ſicut & in primo muſæo. Ad idem latus erecta eſt tabula grandis marmorea,& integra cum inſcriptione Græca. ſuper qua eſt pueri ſedentis ſtatua. & Alexandri Magni quaſi morientis caput: & cuiuſdam animalis extollentis caput: Super porta Muſæi repoſitum eſt ſuo loculo, & baſi marmorea caput Bruti cum hac inſcriptione:

Quæ tibi tuque mei potuerunt pignora nati
Nata dari populo ſunt ſacramenta data
Et volui maiora nimis; ſed cura meorum
Fida tui prohibet me cinerem eſſe rogi.

Ad dextram portæ faciem, repoſitum eſt Veneris nudæ corpus: cuius artificium ſuperat reliqua omnia quæ Romæ ſunt: Id ſi eſſet integrum, nulla eſſet toto mundo ſtatua, quæ huic conferri poſſet: neque abs re creditur eſſe Veneris Gnidiæ toto orbe celebratæ. Prope hanc Venerem eſt iuuenis non minoris artificij: in quo tanta eſt membrorum proportio, tam elegans, & pulpoſa muſculorum conuexitas, vt ſculptorum, & omnium artificum oculos cum ſumma admiratione fixos detineat. In altera Muſæi parte ſunt tria capita virorum ignotorum; & duo corpora viri ac mulieris, cum numeroſo ordine inſcriptionum antiquarum, laruarum, & fragmentorum antiquitatis, quæ ſingulatim recenſere in immenſum protraheretur noſtra narratio: Ante hæc duo muſæa cœnaculum eſt ampliſsimum: in cuius elatiore parte, caput eſt coloſſeum mulieris, inter duo magna vaſa antiqua: & in circuitu cœnaculi nouem capita ſunt pulchro ordine diſpoſita ſuis baſibus. Lucij Veri adhuc iuuenis, eiuſdem iam adulti, Poppeæ Sabinæ, Hadriani, Annij Veri,

Græci alicuius, & aliud ignoti. & hæc omnia ſingulari ſunt artificio facta. Ibidem eſt ſtatua muliebris veſtita ſyndone ſubtili: & alia minor ex Agathite lapide, alta palmum vnum ſemis: & caput Termini ex marmore ęmathite: & vas antiquum ex marmore variegato, & admirabili. Ad alteram partem ianuæ, duo ſunt corpora iuuenum nuda, & aliud viri palliati: & caput ſenis ignoti, & Satyri, & Cupidinis. Super cornicibus illius cœnaculi, repoſitæ ſunt tabulæ in quibus opera pictorum celeberrimorum totius Italiæ cognoſcuntur, vt Raphaëlis Maffæi Vrbinatis, Miehaëlis Angeli Florentini, & aliorum. Super maiore porta duo ſunt magna vaſa ex alabaſtro orientali: & in toto circuitu diſpoſita ſunt infinita marmora, cum inſcriptionibus antiquis diuerſorum characterum, & linguarum. & diuerſa fragmenta ſtatuarum virilium, & muliebrium; inter quæ conſpiciuntur ſocci, coturni, ocreæ militares, & diuerſa calceamentorum genera, quibus priſci populi Græci, Latini, & Barbari vſi ſunt..

Tertium Muſæum. Aliud eſt Muſæum huic cœnaculo contiguum, quod totum eſt tectum holoſerico viridi: Super cornicibus, quæ totum muſæum circumcingunt, repoſita ſunt pulchro ordine pluſquam ſeptuaginta ſex capita virorum illuſtrium. Inter quæ tredecim conſpiciuntur maiora ſelectiſsimi artificij, ex orientali marmore candidiſsimo facta: vnum Veneris, duo vetularum mulierum; duo Herculis; vnum Palladis, reliquorum nomen non potui diſcernere. Inter ſingula repoſita ſunt vaſa antiqua ex marmore, vitro & terra coctili latericia: duæque Veneres æneæ nudæ, & integræ. Secundo ordine duo ſunt capita muliebria maiora; & alia nouem minora, elegantiſsima omnia: inter quæ eſt Satyri, & pueri plorantis: quibus nihil perfectius tota Vrbe conſpici poteſt, nihil elaboratius, aut artificioſius. Ibidem eſt caput Iunij Bruti ex ære, cuius oculi empyreo facti ſunt opere, quod ſmaltum vocamus. Eſt & Priapi ſtatua ænea falcem manu tenentis, repoſita ſuper baſi precioſi marmoris: Et aquila ænea inter Acanthi folia, quæ fuit caſsidis epiconium, ſiue criſtę receptaculum, ſingulari artificio cęlatum. Oſtenditur quoque

quoque ſimulachrum Cybeles ex marmore nigro AEgyptiaco: & Suriæ, ſiue naturæ ex lapide candidiſſimo ſeſquipalmum altæ, veſtitæ diuerſis mammis & animalibus: facie tamen nigra. Eodem in muſęo videtur Anubis cynocephalus: hæc omnia locata ſunt ſuper repoſitoriis diuerſorum librorum antiquorum præcioſiſſimis tegminibus coopertorum. Horum receptacula ſuſtentantur Termino marmoreo ſingularis artificij. Secundo loco eſt Hercules, caput muliebre, Venus nuda quaſi lauans in balneo, Satyrus ex æmathite lapide cornu inflans; Lucerna ænea opere fuſili, aliud Veneris corpus formoſiſſimum: Super menſa, quæ tecta eſt holoſerico tapete viridi, ſtatua eſt Fauni, & Socratis, rarum opus & admirabile. vas quoque æneum, in quo ſculpti ſunt plurimi pueri piſcantes: Ibidem eſt Apollinis ſimulachrum nudum, Gladiatoris corpus & alia plurima. Super feneſtra muſæi, eſt aquila, taurus, caput pueri, & antiqua inſcriptio: omnia ex ære. Ibidem ſeruantur horologia, & clepſydræ, precij & operis admirandi, cum multis aliis gemmis ſculptis, & monilibus precioſiſſimis.

Contiguum huic muſæo locus eſt ſiue receptaculum variarum rerum antiquarum, ex diuerſis metallis, & lapidibus. multa ſimulachra paruula Deorum, virorum, mulierum, animaliumque: lucernæ, vaſcula, criſtæ, caſsides, cultri, gladij, ſicæ, frameæ, puggiones, pila, haſtarum, telorum, & ſagittarum cuſpides ex ære quidem, ſed ita temperatæ vt duriciem chalybis ſuperent. videntur ibidem diuerſa inſtrumenta chirurgica, & aliorum artificiorum. ſigilla, claues, annuli, fibulæ, capuli gladiorum, patera vna ex Criſtallo rotà expoſita & excauata ſubtiliſsimà induſtrià: multaque alia, in quibus enumerandis, & explicandis nemo vel diligentiſsimus ſcriptor poſſet ſufficere. neque annus integer ſatis eſſet, ad horum exactam contemplationem: Ita vt ſi ſingula conſideraueris quanta neceſſe eſſet cura, Roma nihil poſſidet magnificentius, nihil admirabilius. Hęc omnia collecta ſunt opera & ſtudio impenſiſque Pij Rudolphi Cardinalis, viri & eruditi & perhumani. Vtinam qui in horum poſſeſsionem poſt obitum tanti viri ſuccedent ſimili ſtudio ferantur, neque patiantur tam excellentia ſigna vel perire, vel ſeparatim diſtrahi: & in manus eorum venire, qui hoſpi-

Antiquarium.

hoſpitum & aduenarum ſtudioſorum curioſæ indagationi duros ſe & moroſos præbeant.

Hæc ſunt quæ in Campo Martio videntur annotatione digna: ſed paulo ſuperius ad principium Plateæ Sciarræ in domo Dominici Capotij ſtatuæ ſunt egregiæ Palladis veſtitæ, & Dianæ: & mulieris cuiuſdam quæ caret capite. Ibidem quoque videntur capita Iunij Bruti, qui Roma Tarquinios exegit, Octauij Auguſti, Macrini, Hadriani, Antinoi, Septimij Seueri, Iuliæ Mammeæ, Alexandri Seueri, Cleopatræ, Veneris, Herculis, Apollinis, duorum Sacerdotum, Siluani, pueri plorantis, Laruæ duæ, & aliorum, quorum non cognoſcuntur nomina. Iani bifrontis, regis Parthi captiui ex ęmathite, ſimulachrum Bachi inſidentis vtri, Priapi quoque fere integri, & alia plurima: quæ reperta ſunt extra portam S. Ioannis, in vinea eiuſdem Dominici, eo loco qui dicitur Baſiliolo.

AEdes Dominici Capotij.

E campo Martio redibit viator ad ſiniſtram, verſus mœnia ad collem Hortulorum, qui incipit à templo S. Silueſtri, & extenditur vſque ad Portam Pincianam, ſiue collinam, ſecundum vrbis mœnia: Quamuis & alij eius longitudinem producant vſque ad portam Flaminiam. In hoc colle Pincius Senator domum habuit ſplendidiſſimam, ex cuius nomine collis & porta vicina Pinciana dicta eſt: eius domus veſtigia adhuc apparent non procul ab vrbis mœnibus. In hoc colle fuit Domitiorum Sepulchrum, in quo ſepultus eſt Nero: In elatiore collis parte videtur arcus ſiue concameratio fornicata, quæ olim fuit pars templi Solis. Prope quam eſt templum S. Trinitatis, à Ludouico vndecimo Rege Franciæ ſtructum: non procul ab hoc Solis delubro, iacet humi obeliſcus ex lapide Thaſio factus, cum hac inſcriptione SOLI SACRVM.

Collis Hortulorum. *Domus Pincij.* *Sepulchrū Domitiorum.* *Templum Solis.*

Prope Collinam portam, non procul à templo S. Suſannæ Saluſtius habuit hortos amœniſſimos & ſplendidas ædes: quarum ruinæ adhuc ſunt ſuperſtites in ea valle, qua itur ad portam Salariam. Eius horti porrigebantur per eos colles, qui ſunt inter portas Pincianam & Salariam. In quorum media parte videtur obeliſcus non adeo magnus, literis ſignatus AEgyptiis Hieroglyphicis, qui Lunæ ſacratus eſt: Locus adhuc hodie vulgo dicitur Soloſtrico.

AEdes & Horti Saluſtij.

Campus

Campus ſceleratus ſiue via ſcelerata (in qua Veſtales virgines quæ ſtupro violatæ erant viuæ defodiebantur) complebat id totum ſpatium, quod eſt à Porta Collinæ, ſub ædibus & Hortis Saluſtianis, vſque ad portam Salariam. *Campus ſceleratus.*

Extra portam Quirinalem, quæ & Salaria vocata eſt, & Collina, & Agonalis, ad ſiniſtram viæ Salariæ partem ſunt ruinæ templi Veneris Erycinæ: cuius feſtum ſolemnibus ceremoniis celebrabant matronæ pudicę, Auguſto menſe ad ſimulachrum Veneris Verticordiæ, quæ maritos vxoribus credebatur reddere placabiles & beneuolos: ad hoc templum fiebant ludi Agonales, vnde porta nomen ſortita eſt. *Templum Veneris Erycinæ.*

Paulo remotius, tribus ad Vrbe paſſuū millibus, ſuper Aniene pons eſt adhuc integer: quem longa inſcriptio docet à Narſete ſtructum fuiſſe. Ad hunc pontem Annibal imbrium inundatione vehementi vexatus obſidione ſoluta, caſtra remouit ab Vrbe, & diſceſſit. Paulò inferius Tyberi miſcetur Anien: ibique Torquatus Gigantem Gallum ſuperauit, & ab eius collo torquē aureum detraxit, à quo nomen poſtea cepit: Hic non erit abſurdum fabulā inſerere, quę Romę pro vera hiſtoria refertur. Tempore Marcelli P. M. Seditione facta inter Patricios & Plebem, nobiles à ſuis fontibus & puteis prohibuiſſe populum ne aquarent: ſed Chriſtiani Pontificis precibus factum eſſe, vt omnes Vrbani putei redderentur putidi, & ad potum inutiles, ſicut hodie ſunt, factumque Tyberim potabilem, vt ex eo ſine diſcrimine nobiles & plebeii potum ſumerent: probantque rei veritatem ex eo quod aqua Tyberina ad multos annos incorrupta ſeruetur ſuauiſsima, & ſaluberrima, quoties hauritur paulo ſupra Vrbem vſque ad mare: Sed certum eſt hoc accidere ex mixtione Anienis cum Tyberi: Anien enim aquas habet multo infectas nitro, quod corruptionem prohibet: & ii qui ſupra oſtium Anienis Tyberim incolunt, vt more Romano ſuas aquas incorruptas diu ſeruent, vtriuſque fluminis vndas commiſcent. Prope Tybur inter Anienis arenas leguntur amygdala, aniſum, feniculum & alia plurima petrificata, quæ circumferuntur pixidibus in conuiuiis, vt matronæ & conuiuæ deludantur, exiſtimantes eſſe ex ſaccharo facta tragemata, quæ vocantur paſſini confetté da Tiuoli. & ſuperioribus annis corpus hominis inter- *Pons Narſetis.* *Anienis in Tyberim oſtium.*

P fecti,

fecti, & coniecti in Aniené adhæsit radicibus arboris quæ fluuij ripam ingrediebantur, factumq; est longo temporis interuallo vt corpus à putrefactione conseruatum, in lapidem sit conuersum: q Titus Celsus Patricius Romanus mihi asseruit se vidisse.

Honoris templum. Ad portam Salariam demonstrantur reliquię templi antiqui, quod honori sacrum fuit:& domus illius siue suburbani, in quo Nero Imperator, adiuuante Sporo, cuspide sub papillam adacta sese interemit, ne in manus & potestatem Senatûs veniret, qui illum poscebat ad supplicium.

Forum Archemoriũ. Regressus in Vrbem, postquam veneris ad vallem collis Hortulorum, & Quirinalis radices, occurret tibi templum S. Nicolai de Archemoriis. Nomen seruatum est antiquum fori Archemorij, quod eo loco fuit.

Inde sub Quirinalis radices progrediendum est, donec venias sub hortos Carpenses, vbi plurimæ sunt cameræ, & fornices obscuri, & longo ordine producti: hos nonnulli volunt esse officinas, in quibus conficiebatur, & elaborabatur minium: alij malunt eum locum adsignare habitaculis meretricum, quæ eo se recipiebant tempore Floralium Ludorum, qui celebrabantur in Circo Floræ fornicibus his adiacente: nihilominus tamen constat officinas minij prope hunc Circum extitisse. *Circus Floræ.*

Ante templum S. Apostoli, sub Quirinali in alta basi est erectus leo marmoreus artificij singularis.

Liuiæ Columnæ domus. In domo Liuiæ Columnæ, Martij Columnæ vxoris, prope S. Apostolum, simulachrum ostenditur marmoreum cuiusdam mulieris Melissæ: vt patet ex inscriptione.

Domus Francisci Arragonij. In ædibus Francisci Aragonij, prope S. Mariam in via, in hortulo vbi fons est, statua videtur Nili innitentis brachio læuo super crocodilum: & vtrinque sunt duæ statuæ togatæ stantes: Ad parietes circunquaque dispostia sunt suis loculis sex capita cum suis pectoribus. In altero hortulo, in circuitu collocata sunt cõcinno ordine alia capita viginti quatuor, quorum nomina singulatim non enarrabimus propter incertitudinem.

Domus Hieronymi Franiapani. Apud Hieronymum Franiapane, ad ingressum domus super gradibus, erectus est Cupido alatus. In corte prima loculis marmoreis erecta sunt statuarum corpora 4. & Herculis, ac mulieris incognitę, quę caret capite. Sup portis, duo sunt capita ignotorũ hominum

hominum. Pila quoque siue arca monumenti videtur ibidem in cuius frontispicio sculptum est Paridis iudicium de forma, & pulchritudine trium Dearum Iunonis Palladis & Veneris. Eadē in domo & statua mulieris laruā manu tenentis: & alia aliquot capita antiqua, suis basibus imposita, & collocata super portis.

Domus Hieronymi Colotij.

In domo Hieronymi Colotij, prope S. Mariam in via in corte ad dextram, nympha est insidens monstri marini dorso, hanc Doriden vocant, alij Galatheā. Super porta culinæ, tabula marmorea est affixa, in qua expressi sunt duo tauri, quos duo viri violenter cornibus implicitos retinent: In cubiculo vicino statuæ sunt Victoriæ, & duarum mulierum: Item tabula, in qua Iuppiter sculptus est cum apro, quem canis tenet mordicus: multæq; aliæ inscriptiones, epitaphia, & marmora antiqua.

Aedes Buffalorum.

Sub Quirinali monte, sunt ędes Buffalorum, paruæ quidem, si conferantur cum maioribus illis palatiis Cardinalium, & Principum virorum, sed quæ cæteris non cedunt omni ornamento antiquitatis. In harum ingressum sub porticu, statuę sunt Veneris nudæ; Apollinisque, qui læua tenet barbitum inflexus arboris trunco: qua nihil videtur Romæ excellentius; Harpocratis siue Sigalij; Bacchi cum Satyro, qui sese mutuis tenent complexibus, & ad quorū pedes est tigris; Alterius Apollinis; Veneris cum Cupidine: Iunonis, Iouis, & aliorum Deorum. Præterea capita Iouis & Palladis: & duæ laruæ: & basis magna, in qua sunt pulcherrimo artificio cælati Iuppiter, Apollo, Bacchus, Hercules, Mercurius, Mars, & AEsculapius. Hortulus est consitus diuersis herbis rarissimis, & arboribus, Palmis, Cedris, malis Punicis, ac medicis, myrtis, & aliis. Palmę enim videntur Romę multis in locis: sed nullę gerunt dactilos pręterquam eæ, quę sunt in horto S. Marię del popolo, & S. Marię in Trāstyberi. Apud Buffalos in hoc horto, in interuallis arborum statuę sunt colossęę Cerberi tricipitis, & ex opposito Tigris: vtraque suis basibus marmoreis reposita. Sunt ibidem aliquot statuę; vt Dianę, Pomonę, Flaminis cuiusdam sacerdotis, Veneris vestitæ & integræ, Herculis adhuc iuuenis, Sabinæ mulieris, Serui Persæ ex lapide Mischio precioso. In cubiculo prope Hortum, Septem sunt capita cum suis pectoribus, singula suis collocata basibus Marij septies Consulis, Tiberij, M. Aurelij, Commodi, Maximini,

Græci alicuius,& postrema viri incogniti:ad introitum cubiculi duo sunt capita, Scipionis Africani, & Hadriani Imperatoris. In alio cœnaculo multa sunt alia capita cum pectoribus,singula suis disposita basibus:inter quæ est Veneris, Mulieris Sabinæ, Herculis,Vespasiani,M.Aurelij adhuc iuuenis,Getæ Imperatoris,duo Antonini Pij,duo puerorum,viri Græci cuius collo scriptum est ΑΤΣΙΑΣ. & mulieris incognitæ. Ad finem hortuli prope fontem tabula est marmorea in qua tres Charites expressæ sunt mutuis complexibus sese tenentes.

Fons Buffalorum. Huic hortulo fons est additus, ex tophis marinis efformatus affabrè in speciem rupis naturalis, tantæ pulchritudinis, tantorum sumptuum, compositionis tam raræ,vt nihil speciosius vsquam videri possit: Disposita sunt diuersis in locis conchylia preciosa, quæ margaritarum referunt splendorem,& ingentes Cochleæ Indicæ ludicissimæ, colore Iridis & vnionum. Totaque hęc rupes artificiosa venustissime tegitur lauris,cedris, tamariscis, & aliis arboribus, quæ præbent vmbram fonti subiecto:sub quibus simulachra sunt tria Musarum elegantissima: & Caracallæ Imperatoris, qui pallio marmoris cotognitis tectus est: Disposita sunt vndique signa, quæ suis è loculis extant, vt Demetrij, Maximini, Philippi, Claudij & aliorum. ex rupe fontis eiaculantur aquæ limpidissimæ, per tubos & canales æneos mirando artificio. Litostratum ex marmoribus compactum est exquisitissimis,opere tessellato.exChalcedonico,Porphyro, Alabastro, Thasio, Pario, Ophite,Marmaridum,& AEthiopum lapidibus:Opus summa admiratione dignum:quodque, licet multo minus sit, pulchritudine tamen, & artificum inuentione potest conferri cum fonte Iulij de Monte Pontificis maximi,qui ad portam videtur Flaminiam:In summa,quicquid in domo Patricij huius ciuis spectatur, dignum rege & opulentissimo puta principe.

Hæc sunt quæ de vrbis Romanæ Topographia mihi scribenda putaui, quæque studio & curæ peregrinorum satisfacere possunt. Reliqui autores multi sunt, qui hanc descriptionem fusius ac locupletius tractarunt:quique multa addiderunt,quę nos heic non attigimus: siue quod ea non viderimus, vel quod non existimauerimus digna, circa quæ peregrinus debeat diu-

tius

tius inhærere: cui longa mora non conceditur in Vrbe: De conclauibus multorum Cardinalium, nobilium, & ciuium opulentiorum, in quibus ſeruatur infinitus numiſmatum, aureorum, argenteorum, & æneorum numerus: toreumata excellentium artificum ex diuerſis metallis; Onyches, Sardonij, Cornalini, Lazulij, amethyſtæ, Topazij, Berylli, Cyani, Pyropi, Hyacinthi, Saphyri, criſtallini lapides cælati, & ſignati capitibus Deorum, Imperatorum, virorum illuſtrium, diuerſorum animalium, herbarum, & arborum, variaque Emblemata continentes, hęc ſilentio præterire ſatius putaui, cum impoſſibile ſit ſingula annumerare, vel enumerata explicare: quod pręterea hodie (propter fraudes multorum malorum, qui clamculum multa furto turpiſſimo ſubtraxerunt (paucis aditus prębetur ad huiuſmodi ſecretiora loca. Multique timent ignotis ea communicare, quæ coniuncta ſunt cum multis ſtatuis, tabulis, ac picturis nudis, & laſciuis: quæ à Cardinalibus, Epiſcopis, & aliis viris Eccleſiaſticis ſeruantur, propter artificium & operis venuſtatem & excellentiam. Nonnulli autem ſunt qui malignitate deprauati ſæculi, poſt reditum in patriam proterue ſuis enumerant, & narrant, ſcriptiſque publicant quę viderunt, vt inuidiam, dedecus, ac contumeliam concitent poſſeſſoribus, à quibus comiter & perhumaniter ſunt excepti: beneficiorũ immemores ingratitudinẽ pro gratia referẽtes. Hęc malignitas in cauſa eſt, cur hodie domibus nobiliũ pauci admittantur, niſi commendatione amicorum id contingat, aut longa familiaritate, & vſu communicationis quotidianæ eos, quorum fidelitatem & ingenium perſpectum habent, in muſęa ſua admittant, & amice communicent quæ habent precioſa. Hinc fit vt virorum malorum ingratitudo viris bonis ſit opprobrio, & damno inęſtimabili: impediaturque ſtudium iuuentutis, & comitas, charitaſque omnium refrigeretur, aut plane extinguatur.

ONVPHRII PANVINII VERONENSIS DESCRIPTIO QVATVORDECIM REGIONVM VRBIS ROMÆ,

ex Sexto Rufo, P. Victore & aliis probatis auctoribus collecta.

REGIO PRIMA

Porta Capena.

Almo fluuius
Vici nouem.
Vicus Camœnarum.
Vicus Drusianus.
Vicus Sulpici vlterioris.
Vicus Sulpici citerioris.
Vicus Fortunæ obsequentis.
Vicus pulueraritus.
Vicus Honoris & Virtutis.
Vicus trium ararum.
Vicus Fabrici.
Vicomagistri XXXVI. quatuor per singulos vicos.
Curatores duo.
Denunciatores duo.

Luci tres.

Lucus Cuperius Hostiliani.
Lucus Egeriæ.
Lucus Camœnarum.

Templa quatuor.

Templum Isidis.
Templum Serapidis.
Templum Fortunæ viatorum.
Templum Martis extramurani.

AEdes sex.

Ædes Martis Quirini.
Ædes Mineruæ.
Ædes Mercurij.
Ædes Tempestatis.
Ædes Apollinis.
Ædes Camœnarum.

AEdiculæ X.

Ædicula Fortunæ obsequentis.
Ædicula Honoris.
Ædicula Virtutis.
Ædicula Ridiculi.
Ædicula Herculis. reliquæ desiderantur.

Areæ VII.

Area Apollinis.
Area Spei.
Area Thalli, siue Galli, siue Galliæ.
Area Isidis AElianæ.
Area Pinaria.
Area Carsuræ.
Area Mercurij.

Aræ II.

Ara Mercurij: & Ara Isidis.
Lapis Manalis.
Circus Antonini Caracallæ cum Obelisco.
Senaculum ad Portam Capenam.
Mutatorium Cæsaris.
Campus Ridiculi.
Horti Terentiani.
Tabernæ Cæditiæ.

Baline-

Thermæ Commodianæ.
Thermæ Seuerianæ.

Balnea publica VI.

Balineum Vettij Bolani.
Balineum Torquati.
Balineum Mamertini.
Balineum Abaſcantiani.
Balineum Mettiani Secundiani.
Balineum Antiochiani.
Balinea reliqua priuata ſine nomine XXCII.

Lacus Fund. XXCIII. in his

Lacus Promethei.
Lacus Veſpaſiani, alias Vipſani.
Lacus ſanctus.
Lacus ſudans.
Lacus Torquati.
Lacus Publicus.
Lacus Biuius.
Lacus Spei.
Lacus Gratiæ.
Lacus Mamertini.
Lacus Salutaris.
Lacus reliqui ſine nomine, LXXII.

Arcus IV.

Arcus Druſi Neronis.
Arcus diui Traiani.
Arcus diui Veri Parthici.
Arcus Bifrons.

Sepulchra.

Corneliorum Scipionum.
Atiliorum Calatinorum.
Seruiliorum.
Cæciliorum.
Horatiorum &c.
Horrea XIV.
Piſtrina XII.
Domus CXXI.
Inſulæ M. IↃↃ. CCXXIII.
Regio in ambitu continet pedes CCIↃↃ. MMM. CC. XXIII.

REGIO SECVNDA.

Cælimontium.

Mons Cælius, qui & Querquetulanus, vel Auguſtus.
Cæliolus.
Suburra.
Ceroliensis.

Vici XII.

* *

Vicomagiſtri XXXII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Cohortes Vigilum V.
Lupariæ in Subura,
Antrum Cyclopis.
Caput Africæ.
Arbor Sancta.
Mica aurea.
Spolium Samarium.
Luci duo.
Templum Tulli Hoſtilij.
Templum Bacchi.
Templum Fauni.
Templum diui Claudij.
Templum Deæ Carneæ.

Ædiculæ VIII.

Dianæ in Cæliolo.
Fortunæ Barbatæ.
Mineruæ captæ.

* *

Iſæum Metellianum.
Mineruium.

Statua equestris M. Antonini Imperatoris.
Ludus Matutinus.
Ludus Gallicus.
Regia Tulli Hostilij.
Armamentarium.
Castra peregrina.
Mansiones Albanæ.
Campus Martialis.
Campus Fontinarum qui & Forinarum.
Campus Cælimontanus.
Thermæ publicæ.
Balineæ priuatæ XXC.
Lacus Fund. sine nomine LXV.
Macellum magnum.
Horrea XXIII.
Pistrina XXIII.
Domus CXXXIII: in his
Domus Vectiliana vel Vitelliana.
Domus Philippi.
Domus septem Parthorum.
Domus Laterani.
Cæsaris Dictatoris.
Mamurræ Formiani.
Tiberij Claudij Centumali.
Iunij Senatoris.
Stellæ Poëtæ.
Tib. Claudij Clypti Hymnologi.
Tetricorum.
Turris Mamilia.
Insulæ CIↃ CIↃ CIↃ CVI.
Regio in ambitu continet pedes CCIↃↃ MMM CC: id est 13200.

REGIO TERTIA.

Isis & Serapis Moneta.

Carinæ.

Vici VIII.

Vicus Albus.
Vicus Fortunæ Vicinæ.
Vicus Anciportus.
Vicus Bassianus.
Vicus Structorum.
Vicus Asellus.
Vicus Lanarius.
Vicus Primigenius.
Vicomagistri XXXII.
Curatores II.
Denunciatores. II.
Caput Suburæ.
Tribus Gratiæ aureæ vel areæ.
Summum Choragium.
Caput Viæ Sacræ.
Prætura Præsentissima.
Lucus Cuperius Scholæ Capulatorum.
Templum Isidis & Serapidis Monetæ.
Templum Concordiç virilis cum delubro.

AEdiculæ VIII.

Ædicula bonæ Spei.
Ædicula Serapidis.
Ædicula Sangi Fidoni.
Ædicula Mineruæ.
Ædicula Isidis.
Ædicula Veneris.
Ædicula Æsculapij.
Ædicula Vulcani.
Porticus Liuiæ, iuxta templum Concordiæ virilis.
Porticus Claudij Martialis.
Amphitheatrũ Vespasiani: quod capit loca IↃↃↃ CCIↃ CCIↃↃ. IↃↃ. id est 77000.

Item.
Ludus Dacicus.
Ludus Mamertinus.
Castra Misenatium.
Castra Misenatium vetera.
Schola Quæstorum.
Schola Capulatorum.
Schola Galli.
Thermæ Titi Cæsaris Augusti.
Thermæ Traiani Cæs. Aug.
Thermæ Philippi Cæs. Aug.
Balineæ priuatæ LXX.
Lymphæum Tib. Claudij Cæsar. August.
Lacus Pastoris.
Lacus sine nomine LXV.
Horrea XXIX: vel XIX.
Pistrina XIII.
Domus CLX.

In his.

Aurea Neronis cum Poritcu.
Domus Bruttiani.
Domus Pompeiani.
Titi Cæsaris cum Atrio: in quo fuit Laocoontis statua.
Insulæ MMDCCCVII.
Regio continet in ambitu pedes CCIↃↃ MM CDL. idest 12450.

REGIO QVARTA.

Via sacra, alias Templum Pacis.

Via sacra.
Ad Corneta.

Vici VIII.

Vicus Cyprius post Sceleratus.
Vicus Eros.
Vicus Veneris.
Vicus Apollinis.
Vicus trium viarum.
Vicus Anciportus minoris.
Vicus Fortunatus minoris.
Vicus Sandaliarius.
Vicomagistri XXXII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Caput Carinæ.
Æquimælium,
Bucena aurea.
Tigillum Sororium.
Meta sudans.
Caput Lynco.
Busta Gallica.

Templa X.

Templum Pacis: in quo inter cætera ornamenta erant templi Hierosolymorum.
Templum Remi.
Templum vrbis Romæ & Augusti.
Templum Veneris Cloacinæ.
Templum Diuæ Faustinæ cum Porticu.
Templũ Telluris in Carinis, cum Armamentario.
Templum Solis.
Templum Lunæ.
Templum Concordiæ in Liuiæ Porticu.
Templum Diui Neruæ in foro Transitorio.
Ædes Iani Curiatij.
Ædes Iunonis sororiæ in Carinis.
Ædes Salutis.

AEdiculæ VIII.

Ædicula Musarum.

Ædicula { Spei. | Mercurij. | Lucinæ Valerianæ | Iunonis Lucinæ. | Mauortij. | Iuuentutis. | Isidis. }

Volcanale. vbi Lotos à Romulo sata.
Sacriporticus, vel sacriportus.
Porticus Absidata.
Area Victoriæ.
Area Volcani: in qua sanguine per biduum pluit.
Sacellum Deæ Strennuæ.
Colossus Solis altus ped. CIIS vel CXX. habens in capite radios septem, singulos ped XXIIS.
Apollo Sandaliarius.
Odaeum.
Forum Transitorium, vel Palladium, vel Diui Neruæ cum Porticibus.
Forum Cupedinis.
Basilica Vetus L. Æmilij Paulli.
Basilica Constantiniana.
Secretarium Populi Romani.
Balineum Daphnidis.
Balineæ priuatæ LXXV.
Lacus sine nomine LXXIX.
Arcus Titi Cæsaris Vesp. Aug.
Arcus L. Septimij Seueri.
Arcus Constantini Augusti.
Horrea XIX.

In his.

Cantharia, siue Testaria.
Pistrina XXIIII.
Domus CXXXVIII.
Regis Anei Marci in via Sacra.
Sp. Cassij Viscellini in Carinis vbi postea fuit templum Telluris.
Domus Cn. Pompeij: post Marci Antonij in Carinis.
Domus auita Ciceronum.
Domus alia C. Cæsaris in via Sacra.
Domus M. Manilij:
Domus Philippi in Carinis.
Domus D: Cæcilij Balbini Imper.
Insulæ MMDCCLVIII. id est 2758.
Regio continet in ambitu pedes CCIƆƆ M IƆƆ. id est 1400. vel MMCCIƆƆ CCIƆƆ id est 18000.

REGIO QVINTA.

Esquilina cum Turri & colle Viminali.

Mons Esquilinus, vel Cispius, Oppius, vel Septimius.
Mons Viminalis vel Faguralis.
Aggeres Tarquinij Superbi.
Cliuus Vrbicus.
Vico Patricius.

Figlinæ.

Puticuli, siue Puticulę in Exquiliis.
Spes Vetus.

Vici XV.

Vicus { Secusanus. | Vrsi pileati. | Mineruæ. | Vstrimus. | Palloris. | Seius. | Siluani. | Capulatorum. | Tragœdus. | Vnguentarius. }

Vicus

Vicus Paullinus.
Vicus Pasiores.
Vicus Vaticarius.
Vicus Veneris Placidæ.
Vicus Iunonis.
Vicus Africus antiquus in Esquiliis.
Vicomagistri LX.
Curatores II.
Denunciatores. II.
Stationes Cohort. Vigilum. VII.
Tabernola.
Tres Tabernæ.
Lucus Poetilinus.
Lucus Fageus, vel Faguralis.
Lucus Esquilinus.
Lucus Querquetularius.
Lucus Mephitis.
Lucus Iunonis Lucinæ.
Lucus Viminalis: alias Iouis Viminei.
Lucus Rubiginis.
Templum Iouis Fagutalis, vel Viminei.
Templum Iunonis Lucinæ.
Templum Mineruæ Medicæ.
Pentheum.
Templum Siluani sub Viminali cum porticu.
Templum Æsculapij.
Templum Veneris Erycinæ, ad portam Collinã, cum porticu.
AEdes Veneris Verticordię extra portam Collinam, via Salaria.
Ædes Rubiginis via Nomentana extra portam Catulariam.
AEdes Quietis, extra portam Collinam.
AEdes Felicitatis.
AEdes malæ Fortunæ.

AEdiculæ XVI.

AEdicula Fortunæ Seiæ.
AEdicula Veneris Placidæ.
Ædicula Castoris.
Ædicula Pollucis.
Ædicula Siluani.
Ædicula Apollinis.
Ædicula Cloacinæ.
Ædicula Herculis.
Ædicula Mercurij.
AEdicula Martis.
AEdicula Lunæ.
AEdicula Serapidis.
AEdicula Vestæ.
AEdicula Cereris.
AEdicula Proserpinæ.
AEdicula Fortunæ paruæ.
Sacellum Deæ Næniæ extra portam Viminalem.
Sacellum Querquetularium.
Sacellum Iouis Fagutalis.
Ara Iouis Viminei.
Ara malæ Fortunæ.
Hercules Siluanus.
Isis Patricia.
Amphitheatrum Castrense.
Circus Aureliani cum obelisco.
Forum Esquilinum.
Basilica Sicini.
Regia Seruij Tullij.
Campus Esquilinus.
Campus Viminalis sub aggere: in quo erat ædicula Fortunæ paruæ.
Horti Mecoenatis cum Turri.
Horti Plantiani, vel Plantiani vel Palanciani.
Horti Torquatiani.
Castra Prætoria.

Viuarium.
Thermæ Olympiadis.
Thermæ Nouati.
Balineum Paulli.
Balinea priuata LXXV.
Nymphæum Alexandri Imp.
Lauacrum Agrippinæ.
Lacus Promethei II.
Lacus ſine nomine CLXXIX.
Caſtellum aquarum Marciæ, Iuliæ, & Tepulæ.
Arcus Gallieni.
Marcellum Liuianum.
Horrea XXIII.
Piſtrina XXII.

REGIO

Alta ſemita.

Mons Quirinalis, qui & Agonius, Salutaris, Latiaris, & Mutialis.
Campus ſceleratus ad portã Collinam.
Cliuus Publicus.
Vici XIII. *alias* XII. *cum non numeratur vicus Bellonæ.*

Vicus:
- Bellonæ.
- Mamuri.
- Albus.
- Publicus.
- Floræ.
- Quirini.
- Flauius.
- Fortunarum.
- Paccius.
- Tiburtinus.
- Salutis.
- Calidianus.
- Maximus.

Domus CXXC. in his.

Domus Regis Seruij Tullij.
Domus Lutatij Catuli.
M. Licinij Craſſi diuitis.
Aquillij Iureconſulti.
P. Vergilij Maronis.
Propertij.
Auli Perſij.
C. Plinij Iuniotis.
Licinij Imperatoris.
Inſulæ MMDCCCL.
Regio habet in ambitu pedes CCIƆƆ IƆƆ DCCCCL. id eſt 15950.

SEXTA.

Vicus Muſtellarius antiquus: extra numerum.
Vicomagiſtri XLVIII. vel LII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Cohortes Vigilum III.
Capitolium Vetus,
Malum Punicum.
Decem Tabernæ.
Ad Gallinas albas.
Pila Honoris.

Templa XV.

Templum Salutis in colle Quirinali.
Templum Serapium, vel Serapidis.
Templum Apollinis & Clatræ.
Templum Floræ.
Templum Veneris hortorum Salluſtianorum.
Templum Quirini cum Porticu.
Templum Mineruæ Flauianæ.
Templum Fortunæ Seiæ.
Templum aliud Salutis.

Templum

Templum Fidei.
Templum Fortunæ liberæ.
Templum Fortunæ ſtatæ.
Templum Fortunæ reducis.
Templum Fortunæ publicæ.
Templum Fortunæ primigeniæ.
Ædes Diui Fidij, vel Sancti Fidij Semipatris.

AEdiculæ XVI.

Ædicula:
- Fortunæ paruæ.
- Genij Liberorum.
- Genij Larum.
- Dianæ Valerianæ.
- Iunonis Iuliæ.
- Spei.
- Sangi: in qua lana colus, & fuſus Tanaquilis.
- Siluani.
- Veneris.
- Herculis.
- Victoriæ.
- Matutæ.
- liberi Patris.
- Saturni.
- Iouis.
- Mineruæ.
- Quirini.

Porticus Quirini.
Porticus Milliaria.
Area Callidij.
Statua Quirini alta pedes XX.
Statua Mamuri plumbea.
Statua Fortunæ publicæ in colle.
Statuæ duæ marmoreæ Alexandri Magni Bucephalum domantis, opus Fidiæ & Praxitelis.
Circus prope portam Collinam iuxta ædem Veneris Erycinæ, cum obeliſco fortè Saluſtij.
Circus Floræ.
Forum Salluſtij.
Forum Diocletiani.
Senatulum Matronarum in colle Quirinali, quod Antoninus Heliogabalus fecit.
Horti Salluſtiani.
Thermæ Diocletiani & Maximiani.
Thermæ Conſtantini in colle.
Balinea Paulli.
Balinea priuata LXXV.
Lacus LXXV.
Bibliotheca Vlpia in Thermis Diocletiani.
Horrea XIX.
Piſtrina XXIII.
Domus CLV. in his
Domus Corneliorum.
Domus Attici.
Domus Saluſtij.
Domus Titi Flaui Sabini.
Inſulæ CIƆ CIƆ CIƆ IƆV. id eſt 3505.
Regio in ambitu continet pedes CCIƆƆ IƆƆ IƆC. id eſt 156.

REGIO SEPTIMA.

Via lata.

Vici XL.

Vicus Ganymedis.
Vicus Gordiani minoris.
Vicus Nouos.
Vicus Caprarius.
Vicus Solis.
Vicus Gentianus.
Vicus Sanci.
Vicus Herbarius.
Vicus Manſuetus.

Vicus Sigillarius minor.
Vicus Solatarius.
Vicus Fortunæ.
Vicus Spei maioris.
Vicus Nouus vlterior.
Vicus Libertorum.
Vicus Publij.
Vicus nouus citerior.
Vicus ſtatuæ Veneris.
Vicus Archemorium: vel Archemonium.
Vicus Æmilianus.
Vicus Piſcarius.
Vicus Cælatus.
Vicus Victoris.
Vicus Vicinus.
Vicus Græcus.
Vicus Lanarius vlterior.
Vicus Pomonæ.
Vicus caput Mineruæ.
Vicus Traianus.
Vicus Peregrinus.
Vicus Caſtus.
Vicus minor.
Vicus Putealium.
Vicus Scipionis.
Vicus Iunonis.
Vicus Sellarius.
Vicus Iſidis.
Vicus Tabellarius.
Vicus Mancinus.
Vicus Lotarius.
Vicomagiſtri CLX.
Curatores II.
Denunciatores II.

REGIO

Forum Romanum.

Mons Saturnius, qui poſt Tarpeius, demum Capitolinus, vel

Cohortes VII. primorum Vigilū.
Pila Tiburtina.
Ad Manſuetos.
Lapis pertuſus.
Templum Solis.
Templum nouum Spei.
Templum nouum Fortunæ cum porticu à Lucullo conditum in quo erat ſtatua Mineruæ facta à Fidia: poſita à Paullo Æmilio.
Templum nouum Quirini.
Ædicula Capraria.
Porticus Conſtantini.
Sacellum Genij Sangi.
Equi ænei Tyridatis.
Forum Syarium, vel Suarium.
Forum Archemorium.
Caſtra Gentiana, vel Gypſiana.
Campus Agrippæ.
Horti Argiani.
Balinea Priuata LXXV.
Nymphæum Iouis.
Lacus ſine nomine LXXVI.
Arcus DD. Marci & Veri.
Arcus Gordiani iunioris Aug.
Arcus nouus.
Piſtrina XVII.
Horrea XXV.
Domus CXX. in his
Domus Martialis.
Inſulæ MMM. CCC. XXCV. id eſt 3385:
Regio in circuitu continet pedes CCIↃ. CCIↃↃ. MMM. DCC. id eſt 23700.

OCTAVA.

Capitolium: vbi omnium Deorum ſimulachra colebantur.
Arx Capitolij.

Rupes Tarpeia, vel ſaxum Carmentale.
Cliuus Capitolinus.
Porta Stercoraria.
Via noua.

Vici XII.

Vicus: Ligurum. Iugarius. Thurarius. Tuſcus. vnguentarius maior. vnguentarius minor. nouus.
reliqui deſunt.

Vicomagiſtri XLIIX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Cohortes Vigilum VI.
Vmbilicus Vrbis Romæ.
Miliarium aureum.
Porta Carmentalis.
Puteal Libonis.
Lacus Curtius.
Pila Horatia, vbi Trophæa locata.
Scalæ annulariæ.
Sub Nouis.
Ad Iunium ſecundum Tiberim.
Luteolæ ad Iani templum.
Marſyas.
Fauiſſe Capitolinæ.
Lucus Veſtæ Cuperius.

Templa XXI.

Templum Iouis Capitolini, alias Opt. Maximi: in quo erant tria delubra.
Medium Iouis.
Dextrum Mineruæ.
Læuum Iunonis: ibique in arca lapidea ſeruabantur libri Sibyllini.
Templum Iouis Feretrij.
Templum Diui Iulij in foro: in quo erat ſimulachrum Veneris è mari exeuntis D D. ab Auguſto.
Templum Caſtorum ad lacum Iuturnæ: alias Caſtoris & Pollucis: in quo erat ſignum Floræ.
Templum Concordiæ cum cella inter forum & Capitolium: à Camillo D D. in quo erat cœnaculum: vbi magiſtratus cum Senioribus deliberabant: erantque in eo hæc Simulachra: Battonis adorantis Apollinem, opus Bedæ. Latonæ puerperæ, Apollinem & Dianam ſubſtinentis, Euphranoris opus. AEſculapij & Hygiæ, opus Nicerati. Martis & Mercurij, opus Piſicratis. Cereris & Iouis, opera Sthenis & Victoriæ.
Templum veſtæ, cum atrio: vbi erant Palladium, ignis & Virgines Veſtales.
Templum Deûm Penatium.
Templum Romuli, alias Quirini in foro.
Templum Iani Gemini æreum: quatuor portarum, cum ſigno Iani, opus Scopæ & Praxitelis: ab Auguſto D D.
Templum Diui Traiani.
Templum Diui Titi Cæſaris Veſpaſiani.

Templum Carmentæ,
Templum Veneris caluæ nouum.
Templum Veneris caluæ vetus.
Templum Vetus Mineruæ.
Templum Nemesis, cum simulachro.
Templum Saturni, cum ara: vbi erat ęrarium: ante quod erat æneum Siluani signum.
Templum Diui Augusti.
Templum Iunonis Martialis.
Templum Larum.
Templum Veneris: Genetricis: alias Veneris & Anchisæ: cum atrio.

AEdes X.

AEdes Victoriæ.
AEdes Opis & Saturni, in vico iugario.
AEdes Martis cultoris, in foro diui Augusti.
Ædes Veiouis, inter arcem & Capitolium, prope Asylum, cum eius simulachro cupressino.
AEdes Iouis Tonãtis in cliuo Capitolij, in qua erant signa, Iouis Tonantis, opus Locræ. Iouis ex ære Delicao, opus Hygiæ. Castoris & Pollucis opus Hygiæ.
AEdes Herculis Victoris parua & rotunda in foro Boario.
AEdes Matris Matutæ.
AEdes Vortumni in Vico Tusco.
AEdes Iunonis Monetæ, cum officina.
AEdes Iouis Custodis à Domitiano Cæs. D D.
AEdes Veneris Cloacinæ.
AEdes Veneris Erycinæ.
AEdes Salutis.
AEdes Libertatis.
AEdes Iouis Sponsoris.
AEdes Mentis.
AEdes Fidei, in Capitolio.
AEdes Fortunæ primigeniæ.
AEdes Aij Locutij.
AEdes Fortunæ prosperæ.
AEdes Fortis Fortunę in foro Boiario.

AEdiculæ XII.

AEdicula Victorię D D. à M. Porcio Catone.
AEdicula Iuuentutis.
AEdicula Termini.
AEdicula Concordiæ ærea, supra Græcostasim.
AEdicula Fortunæ obsequentis.
AEdicula Matris Romæ.

* *
* *
* *
* *
* *
* *

Porticus Iulia.
Porticus Margaritariorum.
Porticus Liuiæ.
Porticus Augusti.
Poeticus Minucia: vel Numicia.
Porticus Nasicæ.
Porticus Porphyretica.
Porticus Capitolinæ.
Porticus Constantini.
Iani duo. celebris mercatotum locus ad arcum Fabianum, superior & inferior.
Atrium publicum in Capitolio.
Atrium Mineruæ.
Atrium Vestæ.
Area Opis & Area Cereris in vico iugario.

Area Saturni ante ærarium.
Sacellum Sumani.
Sacellum Larum.
Aſylum inter duos Lucos, arcemque & Capitolium.
Domus Diui Titi.
Doliola.
Sepulchrum Romuli.
Sepulchrum Accæ Laurentiæ in via noua.
Ficus Ruminalis.
Lupercal Virginis.
Germalus.
Ara Saturni vetus.
Ara Saturni noua ad lacũ Curtij.
Ara Iunonis Iugæ in vico iugario.
Ara Iouis Piſtoris in Capitolio.

Signa & ſtatuæ Deorum

Signum Iouis Imperatoris Præneſte Romam deuectum.
Signum æreum Iouis à Sp. Caruilio ex Samnitica prędа factum.
Signum Iunonis DD. à Pompeio Bythinico.
Signum Apollinis, translatum ex Apollonia à Lucullo: altum cubitos XXX. vel XXXII.
Signum Mineruę Catulianæ; opus Euphranoris.
Signa duo Herculis: alterum à P. Sempronio Sauerrione DD. alterum æreum opus Liſyppi, à Q. Fabio Maximo Tarento deuectum.
Signum Herculis tunicati, iuxta roſtra.
Victoria aurea, in templo Iouis Optimi Maximi.
Fides candida.
Signũ Vortumni in vico iugario.
Signum matris ſtatæ.
Signum boni Euentûs opus Praxitelis.
Signa tria Deorum Nixiorum ante cellam Mineruæ, in templo Iouis Capitolini.
Signum Bonæ Fortunæ, opus Praxitelis.

Simulachra hominum.

Statua Diui Iulij equeſtris, in eius foro.
Diui Auguſti.
Diui Claudij II. aurea X. pedum in templo Iouis Opt. Max.
Diui Conſtantini equeſtris.
Romuli & Remi infãtiũ ſub Lupa.
Septem Regum in Capitolio.
Attij Naui Auguris ante Curiam.
L. Iunij Bruti primi Conſulis in Capitolio.
P. Valerij Poplicolæ.
Horatij Coclitis in Cometio.
Mucij Scæuolæ.
Annij Fetialis equeſtris: in atrio domus regis Superbi.
M. Furij Camilli pro Roſtris.
Tullij Cælij: L. Roſcij. Sp. Nautij, & C. Fulcinij Legatorum Populi Romani à Fidenatibus Cęſorum, pro Roſtris.
P. Iunij & Ti. Coruncanij Legatorum populi Romani, ab Illyricis cæſorum, pro Roſtris.
Cn. Octauij in Legatione occiſi, pro Roſtris.
Equeſtris Togata Q. Martij.
Tremuli ante templum Caſtorũ.
L. Cæcilij Metelli Pont. Max. in Capitolio.
Q. Fabij Maximi ærea equeſtris

in Capitolio.
P. Scipionis Africani.
L. Scipionis Asiatici clamydata & crepidata.
M. Lepidi bullata & prætextata.
Trebij Ædilis, in Capitolio.
Sullæ Dictatoris aurea equestris.
Sullæ Felicis Dictatoris ænea.
Trium Sibyllarum, pro Rostris.
Cœlię Virginis Vestalis equestris.
Caiæ Suffetiæ Virginis Vestalis.
Corneliæ Gracchorum matris.
Hermodori Ephesij LL. X. Tabularum interpretis, in Comitio.
Alcibiadis, Pythagorę in Comitio
Trophæa C. Marij aurea in Capitolio.
Currûs Seiuges à Cn. Cornelio positi.
Simulachrū Leonis, pro Rostris.
Equus C. Cæsaris, in eius foro.
Equus ęneus Domitiani Augusti.
Equus æneus Traiani Augusti.
Equa cernens quatuor Satyros.
Elephas herbarius.
AEreum Tauri simulachrum, in foro Boario.
Signum anseris argenteum, in Capitolio.
Clypei XII. inaurati.
Clypeus Martis, cum imagine Hasdrubalis.
AEnearum tabularum publicarum tria millia.
Ludus AEmilius: alias Lepidi.

Fora.

Forum Romanum, quod dicebatur Magnum: alias vetus.
Forum Cæsaris, in quo erant Veneris signa duo. alterū loricatum, alterū factū ab Arcesilao.
Forum Augusti: in quo erant statuæ M. Valerij Coruini, & eburnea Apollinis.
Forum Traiani cum Porticu.
Forum Boarium.
Forum Piscarium.
Forum Argentarium.
Curia.
Curia Hostilia sub veteribus.
Curia Calabra in Capitolio: vbi Pontifex minor pronunciabat dies.
Regia Numæ: alias Curia Pompiliana: in qua sacrarium erat Opeconsiuæ.
Senaculum aureum.
Basilica Paulli Æmilij cum Phrygiis columnis, in foro.
Basilica Iulia.
Basilica Vlpia, alias Traiani.
Basilica Porcia: vbi fuerat domus Q. Mœnij.
Basilica Sempronia.
Basilica Argentaria.
Basilica Opimij.
Comitium: in quo erat ficus Ruminalis.
Rostra Populi Romani vetera.
Rostra Populi Romani noua.
Græcostasis.
Carcer imminens foro; à Seruio Tullio ædificatus media vrbe.
Stationes Municipiorum.
Ludi Literarij.
Schola Xantha.
Horti Asiniani.
Septem aliàs quinque Tabernæ argentariæ nouæ.
Balineum Polycleti.

Balineæ priuatæ LXVI.
Lacus Iuturnæ.
Lacus sine nomine CXX.
Bibliotheca Capitolina.
Bibliotheca templi Diui Traiani.
Arcus Fabianus.
Arcus Titi Cæsaris, prope ædem Saturni.
Arcus Traiani Cæsaris Augusti.
Arcus Seueri, & Marci Antonini in foro Boario.
Fornix Stertinij in foro Boario, cũ signis auratis.
Columna C. Duilij.
Columna Mœnia.
Columna Mag. Lud. sæcul.
Columna Rostrata, in Capitolio.
Columna Diui Iulij rostrata, alta pedes XX.
Columna Coclis Traiani Imperatoris alta pedes CXXIIX. habet gradus CXXCV. fenestellas XLV.
Sepulchrum Caij Poblicij Bibuli Ædilis Plebis.
Macellum .....
Horrea XXIIX. In his
Germanica & Agrippiana.
Pistrina XXX.
Domus CL. In his
L. Tarquinij superbi regis cũ atrio
M. Manlij Capitolini.
P. Scipionis Africani.
T. Annij Milonis.
P. Ouidij Nasonis.
M. Valerij Amerini Equitis Rom.
Insulæ CIↃ CIↃ CIↃ DCCCL. XXX. id est 3880.
Regio in ambitu continet pedes CCIↃↃ M. IↃↃ DCCC LXI. id est 14867.

REGIO NONA.

Circus Flaminius.

Collis Hortulorũ, alias Hortorũ.
Campus Martius.
Via Fornicata.
Via recta.

Vici XXX.

Vicomagistri CXX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Palus Caprea.
Mimitia vetus.
Mimitia Frumentaria.
Crypta Balbi.
Ciconiæ nixæ.
Meleagricum.
Fregellæ.
Lucus Mauortianus.
Lucus Mineruæ vetus.
Lucus Petilinus maior: extra portam flumentanam.
Lucus Lucinæ, vbi erat Terentũ.

Templa VIII.

Pantheum Iouis vltoris: in quo erant signa Herculis humi sedẽtis. Mineruæ ex ebore, opus Fidię. Veneris cum vnione Cleopatræ.
Tẽplũ Iani, prope Theatrũ Marcelli, cum signo Iani Bifrontis.
Templũ Bruti Callaici: in quo erat Colossus Martis, & statua Veneris Gnidiæ nuda.
Templum Apollinis.
Templum Neptuni, iuxta Septa.
Templum Diui Antonini, cum columna Coclide.

Templum Mineruæ Chalcidicæ.
Templum Isidis & Serapidis, prope Ouile.

AEdes XX.

Ædes antiqua Apollinis, cum lauacro & Colosso.
Ædes Herculis magni, custodis Circi Flaminij.
Ædes Metelli: vbi erat statua eburnea Iouis à Praxitele facta.
Ædes Martis in Circo Flaminio.
Ædes Volcani in Circo Flaminio.
Ædes Iuturnæ ad aquã virginem.
Ædes Bellonæ versus portã Carmentalem in Circo Flaminio: intra quam dabatur Senatus legatis exterarum nationũ quos in vrbem admittere nolebant
Ædes Mineruæ.
Ædes Fortunæ equestris vetus.
Ædes Apollinis.
Ædes Neptuni in Circo Flaminio.
Ædes Larium permarinum in Campo Martio.
AEdes Boni Euentus.
AEdes Veneris Victricis.
Ædes Castoris in Circo Flaminio.
AEdes Floræ.
AEdes Iunonis Reginæ.
AEdes Dianæ.
AEdes Herculis Musarum.
Ædes Iunonis in porticu Octauię vbi erant statuæ AEsculapij & Dianæ, opera Scopæ. Iunonis, Veneris, & Iouis opera, Phylisci Rhodij, Ibidem sunt simulachrum Iunonis, opus Dionysij & Polyclis: item Dianæ Latonæ. Musarum nouem, Apollinis nudi, Apollinis citharã tenentis, opera Timantidis. item Æsculapij & Dianæ opera Cephisidori.

AEdiculæ XXX.

Porticus Q. Catuli.
Porticus Philippi.
Porticus Corinthia duplex Cn. Octauij.
Porticus Argonautarum.
Porticus Pompeij Magni, cum Curia & Atrio.
Porticus Metelli.
Porticus Agrippæ ante Pantheũ.
Porticus Octauię sororis Augusti: in qua erant Schola, Curia, & Bibliotheca.
Delubrum cum signo Apollinis: opus Philisci Rhodij. item statuæ Saturni, Batracchi & Veneris, opus Fidiæ, & Corneliæ Gracchorum matris.
Porticus Traiani Aug. in Campo Martio.
Porticus Gordiani Imp.
Porticus Gallieni Imp.
Porticus Europæ.
Atrium Pompeij.
Sacrarium Numæ.
Delubrum Iouis Statoris.
Delubrũ Cn. Domitij cum signis Neptuni, Thetidos, Achillis, Nereidum & Tritonum: opera Scopæ.
Delubrum Apollinis in porticu Octauiæ.
Ara Neptuni.
Isæum.
Serapium.
Miueruium.
Odæum.

Minerua vetus cum luco.
Iuppiter Pompeianus pedum xxx.
Colossus Apollinis.
Equiria.
Circus Flaminius.
Circus Alexandri Imp. Stadium.
Obeliscus pro Gnomone in campo Martio.
Stabula quatuor Factionum.
Theatrum Pompeij.
Theatrum lapideum.
Theatrum Balbi: quod capit loca CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ M XCV. id est 30095.
Theatrũ Marceli, quod capit loca CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ. id est 30000.
Amphitheatrum T. Statij Tauri.
Naumachia Domitiani.
Forum Ahenobarbi.
Basilica Mattidij, alias Macidij vel Mattidiæ.
Basilica Marciana.
Basilica Antoniniana. vbi erat pro uinciarum memoria.
Curia Pompeij cũ atrio & porticu.
Curia Octauiæ cum porticu in qua erat signum Apollinis fulmen tenentis.
Septa Agrippiana.
Septa Trigaria.
Ouile.
Diribitorium.
Villa publica: vbi primum census populi actus est.
Carcer Centum virorum.
Horti Lucculliani.
Horti Agrippæ.
Scola & porticus Octauiæ: in qua erat statua Cupidinis, opus Praxitelis. Quatuor Satyri, & duæ Nymphæ.
Thermæ Agrippę.
Thermæ Neronianæ.
Thermæ Alexandrinæ.
Thermæ Hadriani Imperatoris.
Thermæ Decianæ.
Balinea priuata LXIV.
Lauacrum Apollinis.
Lacus Thermarum Neronis.
Lacus sine nomine * *
Fons Scipionum.
Bibliotheca porticûs Octauiæ.
Arcus Ti. Cæsaris.
Arcus Diui Claudij.
Columna Cochlis Antoniniana alta pedes CLXXV. habẽs gradus CCVI. & fenestellas LVI.
Columna index belli inferendi, ante ædem Bellonæ.
Sepulchrũ, siue Mausoleum Augusti: in quo erant duo pares obelisci: singuli pedum XLII S.
Sepulchrum Domitiorum, in colle Hortulorum.
Sepulchra in Campo Martio Sullæ Felicis Dictatoris.
Iuliarum Cæsaris amitæ & filiæ.
Hirtij & Pansæ Consulum.
Pistrina XXXII.
Horrea XXXII.
Domûs CXL.
Domus Alexandri Imperatoris.
Domus Pinciorum, in colle Hortulorum.
Insula Phillidis.
Insulæ MMM IↃCCXX C IIX. id est 3788.
Regio continet in ambitu pedes CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ ICLX. id est 30560.

REGIO DECIMA.

Palatium.

Mons Palatinus, alias Romulius.
Via noua.
Prata Bacchij: vbi fuerunt ędes Vitruui Fundani.
Cliuus Victoriæ.

Vici VII.

Vicus: Padi. Curiarum. Fortunæ respicientis. Salutaris. Apollinis. Huiusque Diei. Fortunæ reducis.

Vicomagistri XXIIX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Roma quadrata.
Sedes Imperij Romani.
Velia.
Summa Velia.
Ad capita Bubula.
Sicilia in Palatio.
Lucus Larum.
Ad Mammam: hoc est dictæ Mámeæ.

Templa X.

Templum Iouis Statoris.
Templum Fidei.
Templum Apollinis Palatini, dedicatum ab Augusto: vbi lychnuchi pendebant instar arboris mala ferentis, cum porticu & area: in quo erant simulachra Apollinis. opus Scopæ. Dianæ, opus Timothei: & signa quatuor boum æneorum facta à Myrone.
Templum Lunæ in Palatio.
Templum Iouis: alias Solis Heliogabali.
Templum Augusti.
Templum Quirini prope Lupercal. vbi erat signum Lupæ præbētis mammas duobus pueris Remo & Romulo.
Templum Iouis propugnatoris.
Templū Matris Deûm: alias Magnæ matris. Ideæ cum eius simulachro ex Pessinunte Romam aduecto.
Templum Febris in Palatio.

AEdes IX.

Ædes: Consi. Deæ viriplacæ in Palatio. Fortunæ Vicinæ. Rhamnusiæ. Iouis Victoris. Di Iouis. Orci. Vestæ. Victoriæ.

AEdiculæ VII.

Porticus templi Apollinis, cum statua M. Varronis.
Area templi Apollinis Palatini.
Sacellum Larum in Velia.
Sacellum Volupiæ.
Delubrum Iunonis Sospitæ.
Delubrum Palatij.
Delubrum Mineruæ.
Delubrum Latonæ.
Pentapylum Iouis Arbitratoris.
Auguratorium.
Cœnatio Iouis.
Curia Saliorum.

Sacrarium Saliorum Palatinorũ.
Lupercal in Theatro.
Casa Romuli.
Tugurium Faustuli.
Ara Febris.
Ara Palatina.
Colossus Iouis Opt. Maxim. altus pedes CCL.
Fortuna respiciens.
Victoria Germaniciana.
Colossus Apollinis Tuscanici L. Pedum altus, in Bibliotheca Palatina.
Statua aurea Britannici Cæsaris.
Theatrum Statilij Tauri, in Palatio.
Curię Veteres IV. id est Foriensis, Rapta, Vellensis, & Velitia.
Balneæ Palatinæ.
Balineæ priuatæ XV.
Arcus Octauij patris Augusti; cũ signis Apollinis & Dianę. opus Fidiæ: quadriga & curru.
Bibliothecæ Palatinæ duæ: videlicet Latina Apollinis, in qua erat statua Numeriani Imp. altera erat Bibliotheca domûs Tiberianæ.
Septizonium Seueri Imperatoris.
Sepulchrum Cinciorum.
Pistrina XII.
Horrrea XVI.
Domus CXXCIX. In his
Domus Tullij Hostilij regis.
Anci Marcij regis.
Seruij Tullij regis.
Poblicolæ in Velia.
L. Crassi Oratoris.
L. Hortensij Oratoris.
L. Sergij Catilinæ.
M. Æmilij Scauri.
C. Cæsaris Dictatoris.
L. Annæi Senecæ.
M. Valerij Flacci.
D. Catuli.
M. Ciceronis.
Domus Augustana.
Domus Tiberiana, cum Bibliotheca.
Domus Dionysij.
Domus Ceioniorum.
Insulæ CIↃ IↃC. id est 1600.
Regio in ambitu continet pedes CCIↃↃ M. ICC. id est 11600.

REGIO VNDECIMA.

Circus Maximus.

Vici VIII.

Vicus:
- Consiuius: vel Consinius.
- Proserpinæ.
- Cereris.
- Argæi.
- Piscarius.
- Parcarum.
- Veneris.
- Sanctus.

Vicus antiquus Publicij ad portam Trigeminam.
Vicomagistri XXXII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Porta Trigemina.
Salinæ ad portam Trigeminam.
Velabrũ maius in foro Olitorio.
Velabrum minus.
Argiletum.
Lucus Semelis minor.

Lucus Saturni.
Templum Mercurij.
Templum Castoris.
Templum Herculis Victoris, in foro Boario.
Templum Iani ad forum Olitorium.

AEdes XXII.

Ædes Summani vel Ditis patris.
Ædes Cereris vetus.
Ædes Proserpinæ.
Ædes Veneris. opus Fabij Gurgitis.

Ædes
- Portumni, ad pontem Sublicium, alias Æmiliū.
- Herculis Oliuarij, ad portam Trigeminam.
- Cereris.
- Pompeij: in qua erat signum Herculis à Myrone factum.
- Portumni vetus.
- Murciæ: alias Veneris Myrteæ.
- Consi subterranea: alias Neptuni equestris.
- Pietatis in foro Olitorio.
- Iunonis Matutæ in foro Olitorio.
- Iunonis.
- Pudicitiæ Patriciæ.
- Pudicitiæ Plebeiæ, in vico longo.
- Fortunæ Virilis ad Tiberim: in qua erat statua lignea Seruij Tullij regis.
- Spei in foro Olitorio.
- Apollinis Medici.
- Liberi & Liberæ.

Ædes Solis.
Ædes Floræ.

AEdiculæ VIII.

Ædicula Veneris.
Ædicula Iunonis.
Ædicula ....
Ædicula Iuuentutis in Circo.
Ædicula Solis in Circo.
Ædicula Proserpinæ.
Ædicula Cereris.
Ædicula Parcarum.
Area Sancta.
Area Apollinis.
Sacrarium Saturni cum Luco.
Sacellum Iouis Conseruatoris.
Sacrarium Numæ.
Ara Maxima vel Magna Herculis.
Ara Consi.
Ara Iouis inuentoris.
Ara Accæ Laurentiæ in Velabro.
Apollo Cœlispex.
Hercules Triumphalis.
Signum Deæ Setiæ, vel Segestæ.
Signa Metiæ & Tutilinæ in Circo Maximo.
Circus Maximus: qui capit loca CCIƆƆ IƆƆ CCCCIƆƆƆƆ. id est 485000. in hoc erant obelisci duo; quorum maior est pedum CXXXII. minor ped. LXXXIIXS.
Circus intimus.
Forum Olitorium.
Basilica Caij & Lucij Cæsarum.
Campus Trigeminorum.
Taberna Bibliopolarum Argiletanæ.
Emissarium Cloacæ Maximæ in Tiberim.
Balineæ priuatæ XV.
Lacus sine nomine XV.

Fornix

Fornix Sertinij in Circo Maximo cum ſignis auratis.
Columna Lactaria in foro Olitorio ad quam infantes lacte alendos deferebant.
Lupanaria ...

REGIO

Vici XII.

Piſcina publica.

Vicus { Veneris almæ. Piſcinæ publicæ. Dianæ. Ceios. Triari. Signiſalienſis. Lacitecti. Fortunæ mammoſæ. Colafiti Paſtoris. portæ Ruduſculanæ. portæ Nauiæ. Victoris. }

Vicomagiſtri XLIIX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Cohortes Vigilum III.
Caput Viæ nouæ.
Fons Lollianus.
AEdes bonæ Deæ Subſaxanæ.
AEdes Iſidis.
AEdicula Veneris almæ.
AEdicula Dianæ.

REGIO

Auentinus.

Mons Auentinus.
Cliuus Publicij.

Vici XVII.

Vicus Fidij.

Horrea XVI.
Piſtrina XII.
Domûs CXXCIX.
Inſulæ MIↃC. id eſt 1600.
Regio in ambitu continet pedes CCIↃↃ M IↃC. id eſt 11600.

DVODECIMA.

AEdicula Fortunæ mammoſæ.

* *

Area radicaria.
Ara Lauernæ.
Fortuna mammoſa.
Iſis Athenodora.
Signum Delphini.
Campus Lanatarius.
Horti Aſiniani.
Thermæ Antoninianæ.
Balineæ priuatæ LXII X.
Lacus LXXX.
Septizonium vetus.
Horrea XXIIX.
Piſtrina XXV.
Domus CXXIIX. In his
Domus ſeptem Parthorum.
Domus Fabij Cilonis.
Domus L. Cornificij.
Priuata Hadriani Imperatoris.
Inſulæ MMCDXXCVI. Id eſt 2486.
Regio in ambitu continet pedes CCIↃↃ MM. id eſt 12000.

DECIMATERTIA.

Vicus frumentarius.
Vicus trium viarum.
Vicus Cæſeti.
Vicus Valeri.
Vicus Laci Miliari.
Vicus Fortunæ.

Vicus:
- capitis Cantheri.
- trium alitum.
- nouus.
- Loreti minoris.
- Armiluſtri.
- columnæ ligneæ.
- materiarius.
- mundiciei.
- Loreti maioris, vbi erat Vortumnus.
- Fortunæ dubiæ.

Vicomagiſtri LXIIX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Cliuus publicus.
Caput Armiluſtri.
Doliolum.
Remuria.
Scalæ Gemoniæ.
Lauretum.
Mappa aurea.
Spelunca Caci.
Platanon.
Lucus Lunæ in Auentino.
Lucus Laurentinus.
Lucus Platanorum.
Lucus Loreti maioris.
Lucus Loreti minoris.
Lucus Hylernæ.

Templa ſex.

Templum Lunę in Auentino magnum.
Templum commune Dianę.
Templum Bonę Deę in Auentino.
Templum Libertatis.
Templum Iunonis Reginę DD. à Camillo captis Veiis.
Templum Iſidis.

AEdes IIX.

Ædes:
- Conſi.
- Diui Tati.
- Mineruæ: alias Palladis in Auentino.
- Siluani.
- Mercurij.
- Herculis & Siluani.
- Matutæ, cum æreis columnis & atrio.
- Victorię in Auentino.

AEdiculæ XVII.

Ædicula:
- Fidij, alias Fidei.
- Fortunæ dubiæ.
- Hylernæ.
- Deæ Tutilinæ.

* *

Porticus Æmilia.
Porticus Fabaria, vel Faberij.
Atrium Libertatis in Auentino.
Atrium Matutæ.
Sepulchrum Diui Tatij.
Area Publica.
Area Pinaria.
Ara Iouis Elicij.
Vortumnus: aliàs ędes Vortumni.
Fortuna horreorum Galbianorũ.
Statua Minuci Augurini præfecti annonæ.
Odæum.
Naumachia.
Forum Piſtorium.
Campus Pecuarius, vel Peſcuarius.
Schola Caſſij.
Thermæ Varianæ.
Thermæ priuatæ Traiani.
Balinæ priuatæ LXXIV.
Lacus LXXIIX.
Fons Siluani.
Emporium extra portam Trigeminam.

Sepul-

Sepulchrum C. Gestij VII. viri Epulonum.
Columna P. Mancini pręfecti annonæ.
Horrea XXXVI. in his
Aniceti.
Varguntei.
Galbiana.
Horrea Domitiani Augusti.
Pistrina XXX.

REGIO

Trans Tiberim.

Ianiculus mons.
Vaticanus mons.
Insula.
Naualia.

Vici XXIII.

Vicus:
- Censori.
- Gemini.
- Rostratæ.
- Longi Aquilæ.
- Statuæ Siccianæ.
- Quadrati.
- Raciliani maioris.
- Raciliani minoris.
- Ianiculensis.
- Bruttianus.
- Larum ruralium.
- Statuæ Valerianæ.
- Salutaris.
- Paulli.
- Sex. Lucei.
- Simi Publici.
- Patratilli.
- Laci restituti.
- Saufei.
- Sergi.
- Ploti.

Domus CLV.
Domus Vlpiorum, aliàs priuata Traiani.
Domus Vitellij Imperatoris.
Domus Ennij Poetæ.
Domus Faberij Scribæ.
Domus Licinij Suræ III. Cos.
Insulæ MM CDXXCIIX. id est 2488.
Regio continet in ambitu pedes CCIↃↃ IↃↃ MCCC. id est 16300.

QVARTADECIMA.

Vicus Viberini.
Vicus Graianarum.
Vicomagistri XCII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Cohortes Vigilum VII.
Caput Gorgonis.
Lucus Forinarum.
Lucus publicus.
Lucus Vaticanus.
Templum fortis Fortunæ.
Templum Apollinis in Vaticano.
Templum Fortunæ liberæ.

AEdes VI.

AEdes Forinarum.
AEdes Isidis Naumachinæ.
AEdes Iouis.
AEdes Fauni.
AEdes Æsculapij.
AEdes Dianæ suburbanæ.

AEdiculæ XXII.

Ianus Septimianus.
Area Vaticana.
Area Septimiana.
Sacellum Deæ Maniæ.
Aræ XII. Iano dicatæ.
Ara Martis.

Statua Valeriana.
Statua Sicciana.
Statua diui Iulij in Insula.
Diuæ Corniscæ.
Hercules cubans.
Hippodromus.
Circus Vaticanus : alias Caii & Neronis, in qua obeliscus est pedum LXXII.
Circus Domitiæ in pratis.
Stadius publicus.
Obeliscus magnus, in Insula.
Naumachiæ duæ.
Tribunal Aurelium.
Castra Lecticariorum.
Castra Vetera.
Campus Bruttianus.
Campus Codetanus.
Campus Vaticanus.
Horti Cæsaris.
Horti Domitiæ.
Horti Galbi Imperatoris.
Horti Martialis.
Horti Getæ.
Albiona.
Prata Mucia.
Prata Quinctia.
Nosocomium : vbi ægroti curabantur in Insula.
Thermæ Septimianæ.
Thermæ Hyemales Aureliani Imp.
Balineum Ampelidis.
Balineum Prisciliani.
Balinea priuata CXXXVI.
Lacus CXXC.
Sepulchrum Numæ regis in Ianiculo.
Sepulchrum St. Cæcilij poëtæ.
Sepulchrũ Hadriani Imperatoris.
Horrea XXII.
Pistrina XXXII.
Domus CL. In his
Domus Martialis.
Insulæ MMMCDIX. id est 3409.
Regio continet in ambitu pedes CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ MMMCDXXCIX. id est 33489.

Quæ sequuntur incerta sunt quo loco reponi debeant.

Petuscum Palati Regio Vrbis.
Fregellæ locus in Vrbe.
Argæa loca in Vrbe.
Esculetum locus in Vrbe.
Cliuus Foro proximus.
Vicus Publitius.
Vicus Cosconicus.
Compitum Fabricij.
Lucus Veneris Lubentinæ.

Templa.

Templum Fortunæ Virginis.
Muliebris via Latina.
Masculæ.
Barbatæ.
Equestris nouæ.
Plebeiæ.
Priuatæ.
Viscatæ.
Blandæ.
Conuertentis.
Bene sperantis.
Auertentis.

Templa Iouis Victoris.

Iouis inuicti.
Iouis pugnacis.
Iouis Prædatoris.
Iouis Mariani.
Templum Iunonis Caprotinæ.

Templum

Templum { Apollinis Soſiani. | Apollinis Tortoris. | Veneris Lubentinæ. | Veneris Victricis. | Herculis defenſoris. | Herculis, via Latina. | Adonidis. | Annonæ Sanctæ. | Vacunæ. | Iuſtitiæ. | Themidis. | Erymnarum. | Clementiæ Cæſaris. | Diui Augusti ad Mineruam. | Iuſtitiæ Augusti. | Fœcunditatis Poppeæ. | Diui Hadriani. }

Ædes.

Ædes Honoris & Veneris Marianæ.
Ædes Deûm Conſentum.
Porticus Vipſani.
Porticus Reguli.
Porticus Stadiata.
Porticus C. Columnarum.
Porticus Curua, in Hortis Commodianis.
Atrium Sutorium.
Sacrarium Gentis Iuliæ.
Sacellum Minucij.
Sacellum Mutini.
Ara Pacis.
Ara Larum.
Curiæ nouæ proximæ compitum Fabricij.
Curia Tifata.
Curia Titia.
Curia Faucia, vel Saucia.

Fora.

Forum Gallorum.
Forum Ruſticorum.
Forum Aurelij.
Forum Cædicij.
Baſilica Veſtini.
Baſilica Neptuni.
Baſilica Vaſcellaria.
Baſilica Floſſelli.
Baſilica Sicini.
Baſilica Fuluia.
Baſilica Mammeæ.
Campus Volcani.
Campus Iouis.
Campus Licinij.
Horti Mariani.
Horti Seruiliani.
Horti Commodiani.

Balineum { Ti. Claudij Etruſci. | Statili. | Martialis. | Annæi Senecæ. | Tuccæ. | Fauſti. | Fortunati. | Gryli. | Lupi. | Pontici. | Seueri. | Pæti. | Titij. | Criſpini. | Offonij Tigillini. | Alexandri Imperatoris. | Varij. }

Nymphæum Marci Imp. prope Septizonium.
Nymphæum Gordiani Imp.

Lacus Seruilius.
Castra Tabellariorum.
Castra Victimariorum.
Castra Salgamariorum.
Castra Salitariorum.
Castra Equitum singulorum.
Horrea Seiana.

AQVAE VIGINTI *erant in vrbe.*

Aqua: Appia. Anio vetus. Marcia, alias Aufeia. Tepula. Iulia. Virgo. Halsia, vel Halsietina: quę & Augusta. Claudia Albudina, Cœrulea, Curtia, Augusta.

Anio nouus.
Riuus Herculaneus.

Aqua: Crabra. Sabatina, vel Cimina, Aurelia, Septimiana, trans Tyberim. Traiana. Alexandrina. Damnata. Annia. Algentiana. Seueriana. Antoniniana. Setina.

Procopius scribit suo tempore fuisse in vrbe aquæductus quatuordecim.

MONTES SEPTEM *in vrbe.*

Mons: Palatinus. Capitolinus. Cœlius. Esquilinus: Quirinalis. Viminalis. Auentinus.

Præter hos trans Tiberim sunt:

Mons Ianiculus: vel Ianiculum.
Mons Vaticanus.

Et extra vetus Pomœrium.

Collis Hortulorum.
Regiones XIV.
Vici CCX.
Ædiculæ totidem.
Vicomagistri IↃCCCXI.
Curatores XXIIX.
Denunciatores XXIIX.
Cohortes Prætoriæ XVII.
Cohortes Vigilum VI.
Cohortes Vrbanæ VI.
Excubitoria XIV.
Vexilla II. communia.
Castra Peregrina.
Castra Prætoria.
Castra Misenatium II.
Castra Tabellariorum.
Castra Lecticariorum.
Castra Victimariorum.
Castra Salicariorum.
Castra Equitum singulorum.

Castra Gyptiana.
Castra Vetera.
Horrea CCCXXVII.
Pistrina CCCXXIX.
Balinea CMIX. Id est. 909.
Lacus MXCIIX. Id est. 1098.
Domus MMCXVII. Id est 2117.
Insulæ CCIↃↃ IↃↃ M CMXII. id est 41912.

Luci XXXII.

Vestæ Cuperius.
Iouis Viminei.
Loreti minoris.
Loreti maioris.
Platanorum.
Querquetularius.
Cuperius Hostiliani.
Cuperius scholæ Capulatorum.
Mauortianus.
Vaticanus.
Furinarum.
Poetilinus.
Lunæ in Auentino.
Lucinæ: vbi erat Terentum.
Saturni.
Semilis minor.
Larum.
Mineruæ vetus.
Victoriæ.
Petilinus maior, extra portam Flumentanam.
Fagutalis.
Esquilinus.
Mephitis.
Iunonis Lucinæ.
Rubiginis.
Veneris Lubentinæ.
Laurentinus.
Hylernæ.
Publicus.
Egeriæ.
Camœnarum.

Fora XIX.

Romanum: quod dicebatur Magnum.
Cæsaris Dictatoris.
Augusti Cæsaris.
Boarium.
Transitorium diui Neruæ.
Olitorium.
Pistorium.
Imperatoris Neruæ Traiani Cæs. Aug.
Domitij Ahenobarbi.
Suarium vel Syarium.
Archemorium.
Diocletiani Imperatoris.
Gallorum.
Rusticorum.
Cupedinis ad Corneta.
Piscarium.
C. Crispi Sallustij.
Aurelium.
Cædicij.

Basilicæ XXI.

Basilica:
- Vlpia.
- L. Paulli in foro.
- Vestini.
- Iulia.
- Neptunnij, aliàs Neptunij, vel Neptuni.
- Macidij, aliàs Matidij, vel Matidiæ.
- Marciana.
- Vascellaria: alias vastellaria.
- Filicelli: aliàs Floselli. vel Flossélli.
- Sicini, vel Sicimini.

Constan-

Basilica:
- Constantiniana.
- Porcia: à Porcio Catone facta.
- L. Paulli vetus.
- Argentaria.
- Opimiana.
- Æmilia.
- Fuluia.
- Mammæa.
- Antoniniana.

Campi XVII.

Campus:
- Viminalis.
- Esquilinus.
- Agrippæ.
- Martius.
- Codetanus.
- Bruttianus.
- Lanatarius.
- Pecuarius.
- Vaticanus trans Tyberim.
- Ridiculi.
- Martialis.
- Cœlimontanus.
- Furinarum.
- Trigeminorum.
- Volcani.
- Iouis.
- Licinij.

Thermæ XX.

Thermæ:
- Traiani.
- Titi Cæsaris.
- Agrippæ.
- Syriacæ.
- Commodianæ.
- Seuerianæ alias Varianæ.
- Antoninianæ.
- Alexandrinæ.
- Diocletianæ.
- Decianæ.
- Constantinianæ.
- Septimianæ.
- Olympiadis.
- Philippianæ.
- Traianę priuatę & publicæ.
- Neronianæ.
- Nouati.
- Hadriani Imp.
- Varianæ in Auentino.

Iani quadrifrontes XXXVI. per omnes regiones marmoribus incrustrati & adornati insignibus miliaribus & signis.

Duo præcipui ad arcum Fabianum, superior inferiorque.

Viæ XXXI.

Via:
- Appia.
- Latina.
- Lauicana, vel Labicana.
- Campana.
- Prænestina.
- Tiburtina, vel Gabina.
- Collatina.
- Nomentana, vel Figulensis, vel Ficulnensis.
- Salaria.
- Flaminia.
- Æmilia.
- Claudia, vel Clodia.
- Valeria, noua & vetus.
- Ostiensis.
- Laurentina.
- Ardeatina.
- Setina.
- Quinctia.
- Gallicana.

Trium-

Via
- Triumphalis.
- Patinaria.
- Cimina.
- Cornelia.
- Tiberina.
- Aurelia.
- Cassia.
- Portuensis.
- Gallica.
- Laticulensis, vel Ianiculẽsis.
- Flauia vel Traiana.

Capitolia II. nouum & vetus.
Amphitheatra II.
Colossæ II.
Columnę Cochlides II.
Theatra III. aliàs IV.
Circi IIX. alias IX.
Ludi V. alias VI. aliàs VII.
Naumachiæ V. alias VI.
Stadia II.
Nymphæa XII. vel XI. vel XV.
Macella II.
Equi ænei inaurati XXCIV.
Equi eburnei CXXIV. vel XCIV.
Equi magni XXIV.
Tabulæ & signa sine numero.
Arcus marmorei XXXVI.
Lupanaria XLVI.
Latrinæ publicæ CXLIV.
Colossi ænei XXXVII.
Colossi marmorei LI.
Obelisci magni VI. duo in Circo maximo. maior est ped. CXXXII. minor est pẽdum, XXCIIXS.
Obeliscus in Campo martio altus pedes LXXII.
Obeliscus in Circo Vaticano altus pedes LXXII.
Duo obelisci in Mausoleo Augusti pares: singuli ped. XXIIS.
Obeliscus in insula Tiberina.
Obelisci parui XLII. in plerisque sunt notæ Ægyptiæ Hieroglyphicæ.
Bibliothecæ vndetriginta publicæ. Ex his præcipuæ sunt Palatina & Vlpia.

Pontes IIX.

Pons Miluius.
Pons Ælius.
Pons Aurelius vel Vaticanus.
Pons Ianiculensis.
Pons Fabricius.
Pons Cestius.
Pons Æmilius. qui olim dicebatur Sublicius.

Mensæ oleariæ IↃↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ M IↃↃ. id est 74000. vel CCIↃↃ CCIↃↃ M IↃↃ. id est 24000.

Mœnium Vrbis ambitus habet Turres CCCLX.

Portæ Vrbis numerantur ab Onuphrio & aliis XXXVII.
Hodie sunt XX.
Porta Flumentana vel Flaminia. nunc Porta Populi.
Porta Collatina vel Pinciana.
Porta Quirinalis, quæ & Agonalis & Collina: hodie vocatur Salaria.
Porta Viminalis, vel Ficulnensis, vel Numentana: hodie dicitur S. Agnetis.
Tiburtina porta.
Exquilina, vel Taurina: nunc Porta S. Laurentij.
Porta Næuia, olim Lauicana vel Labicana. dicitur hodie Porta maior.

Porta Cælimontana, siue Asinaria: nunc Sancti Ioannis.
Porta Gabinsa.
Porta Latina.
Porta Capena, vel Camœna, vel Appia, vel Triumphalis, vel Fontinalis: nunc dicitur Sancti Sebastiani.
Porta Tergemina, hodie non attingit mœnia.
Porta Ostiensis: hodie dicitur S. Pauli.
Porta Portnensis: quæ nunc est porta Ripæ.
Porta Aurelia hodie dicitur porta sancti Pancratij.
Porta Septimiana.
Porta Ælia: nunc Castelli S. Angeli.
Sunt & aliæ in Vaticano colle:
Porta Pertusa in altiore collis parte.
Porta Sancti Petri sub hortis Pontificiis.
Porta Sancti Onufrij, ad Palatium Cæsianum.

DE TRIBVBVS VRBIS ROMAE.

AD hunc tractatum de regionibus, Insulis, vicis, & aliis locis, qui in vrbe Romana describuntur ab auctoribus, referri possunt ea quæ de Tribubus vrbis traduntur: quæ quia singulæ loca certa vrbis complectebantur, non absurdè cum gionibus vrbis comparari possunt.

Tribus igitur dicta est aliqua pars vrbis, vel agri Romani: erant enim partes distinctæ locis in vrbe diuersis, & regionibus vndique circum Vrbem per Italiam dispersis.

Cum enim Romulus post interfectum Amulium patruum, & restitutum regnum Albæ Longæ Numitori auo Amulij fratre, à quo pulsus erat regno, accersitis in societatem pastoribus, & aliquot Albanis, quibus se iunxerunt aliquot Græcanici generis homines, qui antea Palatinum montem incolebāt: cum iis, inquam, statuit Alba relicta nouam vrbem condere: Quod vbi factum esset vt testatur Dionysius Halicarnaseus lib. 2. omnem multitudinem eorum, qui ad eum confluxerant, in tres partes diuisit, ac singulis sua loca distribuit habitanda illisque Ducem aliquem virum clarum ac strenuum præposuit. Deinde partes illas populi (quas Tribus vocauit) singulas in decem partitus est Curias: singulisque totidem fortissimos viros præfecit. Tribuum nomina fuerunt: Ramnen-

Ramnensis, Titiensis, & Lucerum. Ramnenses à Romulo Vrbis cõditore nomen sortiti sunt: & ex eorum numero fuere pastores & Albani aliquot, cum Græculis antiquis loci illius habitatoribus quibus Palatinus & Cœlius montes incolendi dati sunt.

Titienses vocati sunt à Tito Tatio Sabinorum rege: contra quem Romulus bellum gessit: iisque victis & superatis, vitam incolumem concessit, eorumque regem Tatium cum Sabinis omnibus Romam transtulit, & in societatem regni admisit. deditque Capitolium & Quirinalem habitandum.

Luceres à Lucumone dicti sunt, vel à Lucretino, vel potius ab Asyli Luco, quem Romulus refugium omnium exulum proposuerat, vt quicunque (cuiuslibet criminis rei essent) ad eum confugerent, vitam saluam, incolumitatem & libertatem adipiscerentur, ac ciuitate donarentur: Ideo multi ex omni circumiacente vicinia quotidie Romam confluebant, ex Latio, Etruria & ex Ardeatibus, illique aduentitiæ multitudini Romulus concesit loca plana; quæ sunt inter Palatinum & Capitolium, quæque circa forum continebantur.

Tres hæ Tribus sub Tarquinio Prisco duplicatæ sunt, aucta mirum in modum multitudine: cumque recenter Ciuitate donatis in alias Tribus vellet distribuere, à Nauio Augure prohibitus est ne nouas tribus faceret; sed iis contentus esset sub quorum nominibus Regni gubernacula fuerat adeptus. Is igitur non audens aliquid innouare, multitudinem nouam in tres alias Tribus partitus est: iisque nomina priora à Romulo indita reliquit: ita tamen vt Ramnenses primos & secundos dixerit, Titienses primos & secundos, & Luceres primos secundosque.

Seruius Tullius hunc postea auxit numerum: de quo ita Dionysius Halic. lib. 4. Tullius postquam septem colles vno muro cõplexus est, vrbem in quatuor partes diuisit, à collibus cognominatas, in Palatinam, Suburranam, Collinam, & Esquilinam. addit idem Dionysius: Diuisit & vniuersum agrum in partes viginti sex: ita vt essent quatuor Tribus Vrbanæ, & viginti sex rusticæ: ita factæ sunt triginta Tribus.

Carolus Sigonius lib. 3. de antiq. iur. ciu. Rom. cap. 3. dicit, Seruium Tullium aucta mirum in modum aduentitia multitudine, vrbem adiuncto Viminali & Esquilino collibus ampliorem fecit:

eamque distribuit in quatuor partes siue Tribus, Suburanam, Palatinam, Esquilinam, & Collinam: Vniuersamque multitudinem rusticam, in quindecim tribus partitus est: quarum sunt hæc nomina: Romilia, Læmonia, Pupinia, Galeria, Pollia, Voltinia, Æmilia, Cornelia, Fabia, Horatia, Menenia, Papiria, Sergia, Veturia, & Claudia.

Postea successu temporis aliæ his additæ sunt: Nam vindicata in Libertatem ciuitate, anno CCLIIX. post vrbem conditam adiunctæ sunt aliæ duæ, Crustumina, & Veientina. Anno autem vrbis CCCLXVI. quatuor iterum additæ sunt, Stellatina, Tromentina, Sabatina, & Arniensis: Anno CCCXVV. Pomptina & Publilia. Anno CCCCXXI. Mitia & Scaptia: Anno CCCCXXXV. Vfentina, & Falerina. Anno CCCCLIV. Aniensis & Tarentina. Anno DXII. Vestina & Quirina. Ita earum numerus creuit vsque ad trigintaquinque.

A principio nouæ vrbis primum locum obtinebant Vrbanæ Tribus, sed postea Rusticæ prelatæ sunt: quod hę in agricultura versarentur, & labore frugifero, illę vero in vrbe inutili aut saltem non necessario marcerent otio. Factumque est vt optimates inter rusticas Tribus censeri voluerint, & ex suo nomine Tribus, in quibus inserti erant, appellare, abolitis prioribus locorum nominibus.

Tribuum singulorum nomina.

I. Suburana Tribus prima fuit inter Vrbanas Tribus. sic dicta, quod sub antiqua esset vrbe: ea occupabat Cœlium montem, & loca circumuicina.

II. Exquilina, dicta est ab Esquiliis: quod in ea vrbis parte consisteret.

III. Collina complectebatur colles Quirinalem & Viminalem.

IIII. Palatina sita erat in Palatino & Capitolio montibus.

V. Romilia prima fuit rusticanarum Tribuum: sita erat in agro Veientum sub Roma, prope vrbis mœnia secundum fluuium, vsque ad maris ostia, protendebaturque trans Tiberim.

VI. Lemonia dicta est à Lemonio pago, qui est ad portam Capenam & viam Latinam.

VII. Pupinia, ab agro Pupino, qui erat in Latio cis Tiberim ad mare vergens.

VIII. Galeria, à Galeso flumine Thusciæ.

IX. Pollia, incertum eſt vnde deriuetur eius nomen.
X. Voltinia: & hæc incertam habet denominationem.
XI. Claudia, ab Actio Clauſo (qui poſtea Appius Claudius vocatus eſt, nomen cepit, quod in eam adſcriptus eſſet cum ſuis clientibus Regillo profugus & ciuitate donatus.
XII. AEmilia ab AEmiliorum gente illuſtri: nam poſtea tribus ruſticæ relictis locorum appellationibus, à familiis ſplendidioribus nomina ſumpſerunt.
XIII. Cornelia, à Corneliorũ gente nobiliſſima inter Romanos.
XIV. Fabia, à Fabiis.
XV. Horatia ab Horatiis.
XVI. Menenia, à Meneniis.
XVII. Papiria, à Papiriis.
XVIII. Sergia, à Sergiis.
XIX. Veturia à Veturiis: hæc prius dicebatur Vetuſia.
XX. Cruſtumina vel Cluſtumina, dicta eſt ab vrbe Thuſcorum Cruſtumino vel Cluſtumino.
XXI. Veientina, à Veiis, vel ab agro Veientum.
XXII. Stellatina à Stellate agro Thuſcorum.
XXIII. Tromentina à campo Tromento in Thuſcia.
XXIV. Sabatina, à Lacu Sabate in Thuſcia: qui vocatur hodie Anguillaria.
XXV. Arnienſis ab Arno Tuſco flumine.
XXVI. Promptina à Promptina vrbe Volſcorum, prope Terracinam.
XXVII. Popilia, vel Poplilia, vel Publilia, à quadam matrona Felici Popilia, cuius nomen erat auſpicatum apud ſuos.
XXIIX. Mæcia, à Caſtro Mæcio prope Lanuuium.
XXIX. Scaptia, ab vrbe Latij Scaptia.
XXX. Vfentina, ab Vfente fluuio agri Priuernatis.
XXXI. Falerina, ab agro Falerno in Campania.
XXXII. Anienſis, ab Aniene amne Sabinorum.
XXXIII. Terentina, à Terento loco in Campo Martio.
XXXIV. Velina à Lacu Velino in Sabinis.
XXXV. Quirina à Curenſibus Sabinis.

P. VICTORIS DE REGIONIBVS VRBIS ROMAE, LIBER.

REGIO PRIMA.

Porta Capena.

Vicus { & ædes Camœnarum. Drusianus. Sulpiti vlterioris. Sulpiti citerioris. Fortunæ obsequentis. Pulucrarius. Honoris & Virtutis. trium ararum. Fabriti. }

Ædes Martis.
Ædes Mineruæ.
Ædes Tempestatis.
Area Apollinis.
Area Spei.
Area Galli, siue Thalli, siue Galliæ.
Area Pinaria.
Area Carsuræ.
Lacus Promethei.
Lacus Vespasiani.
Balineum Torquati.
Balineum Vectij Bolani.
Balineum Mamertini.
Balineum Abascantiani.
Balineum Antiochiani.
Thermæ Seueriæ.
Thermæ Commodianæ.
Arcus D. Veri Parthici.
Arcus D. Traiani.
Arcus Drusi.
Mutatorium Cæsaris.
Almo fluuius.
Vici IX.
Ædiculæ X.
Vicomagistri XXXVI.
Curatores II.
Denunciatores II.
Insulæ IIII. mil. CCL.
Domus CXX.
Horrea XIII.
Balineæ priuatæ LXXXII.
Lacus LXXXIII.
Pistrina XX.

Regio in ambitu continet pedes XII. mil. CCXXII.

REGIO SECVNDA.

Cœlimontium.

Templum Claudij.
Macellum magnum.
Campus Martialis.
Lupariæ.
Antrum Cyclopis.
Castra Peregrina.
Caput Africæ.
Arbor Sancta.
Domus Philippi.
Domus Vectiliana.
Regia Tulli Hostilij, templumq; quod is in Curiam redegit ordine à se aucto id est patribus minorum gentium.

Man-

Mansiones Albanæ.
Mica aurea.
Armamentarium.
Spolium Samarium.
Ludus matutinus.
Ludus Gallicus.
Cohortes quinque Vigilum.
Vici VI.
Ædiculæ VIII.
Vicomagistri XXVIII.
Curatores II.
Denunciatores II
Insulæ III. mil.
Domus CXXXIII.
Horrea XXIII.
Balineæ priuatæ XX.
Pistrina XII.
Regio in ambitu continet pedes XII. mil. CC.

REGIO TERTIA.

Isis & Serapis moneta.

Amphitheatrum, quod capit loca LXXXVII. mil.
Ludus magnus.
Ludus Dacicus.
Domus Bryttiana.
Saimum Choragium.
Prætura præsentissima.
Thermæ Titi Cæs. Aug.
Thermæ Philippi Cæs. Augusti.
Thermæ Traiani Cæs. Aug.
Lacus Pastoris.
Schola Quæstorum.
Schola Capulatorum.
Porticus Liuia.
Castra Misenatium.
Suburra.
Vici VIII.
Ædiculæ VIII.
Vicomagistri XXIV.
Curatores II.
Denunciatores II.
Insulæ II. mil. DCCLVII.
Domus CLX.
Horrea XVIII.
Balineæ priuatæ LXXX.
Lacus LXV.
Pistrina XII.
Regio in ambitu continet pedes XII. mil. CCCCL.

REGIO QVARTA.

Templum Pacis.
Templum Remi.
Templum Veneris.
Templum Faustinæ.
Templum Telluris.
Via sacra.
Basilica Constantini.
Pasilica Pauli Æmilij.
Sacriportus.
Forum transitorium.
Balineum Daphnidis.
Porticus Asidata.
Area Vulcani cum Vulcanali: vbi Lotos à Romulo sata: in qua area sanguine per biduum pluit.
Buccina aurea, vel Buccinum aureum.
Apollo sandaliaris.
* Horea Cartharea, vel tastaria, vel testaria.
Sororium tigillum.
Colossus altus ped. CII. semis habens in capite radios VII. singuli pedum XXII. semis
Meta sudans.
Carinæ.
Domus Pompeij.
Auita Ciceronum domus.

Vici

Vici VIII.
Ædiculæ VIII.
Vicomagiſtri XXXII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Inſulæ II. Mil. DCCLVII.
Domus CXXXVIII.
Horrea VIII.
Balineæ priuatæ LXXV.
Lacus LXXVIII.
Piſtrina XII.
Regio in ambitu continet pedes XIII. mil.

REGIO QVINTA.
Exquilina cum Turri & colle Viminali.

Lacus Promethei.
Macellum Liuiani.
Nymphæum D. Alexandri.
Cohortes VII. Vigilum.
AEdes Veneris Erycinæ ad portam Collinam.
Horti Plantiani vel Plautiani.
Horti Mecænatis.
Regia Serui Tulli.
Hercules Sullanus.
Amphitheatrum caſtrenſe.
Campus Exquilinus & lacus.
Campus Viminalis ſub aggere.
Lucus Petelinus.
Templum Iunonis Lucinæ.
Lucus Faguralis.
Domus Aquilij iureconſulti, Q. Catuli, & M. Craſsi.
Ara Iouis Viminei.
Minerua medica.
Iſis patricia.
Lauacrum Agrippinæ.
Thermæ Olympiadis.
Vici XVI.
Ædiculæ totidem.
Vicomagiſtri LX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Inſulæ III. mil. DCCCL.
Domus CLXXX.
Lacus LXXIX.
Horrea XXIII.
Balineæ priuatæ LXXV.
Piſtrina XII.
Regio in ambitu continet pedes XV. mil. DCCCC.

REGIO SEXTA.
Alta Semita.

Vicus Bellonæ.
Vicus Mamuri.
Templum Salutis in colle Quirinale.
Templum Serapeum.
Templum Apollinis & Clatræ.
Templum Clatræ.
Templum Floræ & Circus.
Floralia.
Capitolium vetus.
Diuus Fidius in colle.
Forum Saluſtij.
Fortuna publica in colle.
Statua Mamuri plumbea.
Templum Quirini.
Domus Attici.
Malum Punicum: ad quod Domitianus DD. templum gentis Flauiæ: & erat domus eius.
Horti Saluſtiani.
Senatulum mulierum.
Thermæ Diocletianæ.

Thermæ Constantinianæ.
Balinea Pauli.
Decem Tabernæ.
Ad Gallinas albas.
Area Calidij.
Cohortes III. Vigilum.
Vici XII.
Ædiculæ XVI.
Vicomagistri XLVIII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Insulæ III. mil. DV.
Domus CXLV.
Horrea XVIII.
Balineæ priuatæ LXXV.
Lacus LXXVI.
Pistrina XII.
Regio in ambitu continet pedes XV. mil. DC.

REGIO SEPTIMA.
Via lata.

Lacus Ganymedis.
Cohortes VII. Vigilum: aliter, primorum Vigilum.
Arcus nouus.
Nymphæum Iouis.
Ædicula capraria.
Campus Agrippæ.
Templum Solis.
Castra Gentiana: aliter Cipsiana.
Porticus Constantini.
Templum nouum Spei.
Templum nouum Fortunæ.
Templum nouum Quirini.
Sacellum Genij Sangi.
Equi æneí Tiridatis.
Forum suarium.
Forum Archemorium.
Horti Argiani.
Pila Tiburtina.
Ad mansuetos.
Lapis pertusus.
Vici X.
Vicomagistri XL.
Curatores II.
Denunciatores II.
Insulæ III. mil. CCCLXXXV.
Domus CXX.
Horrea XXV.
Pistrina XVI.
Balineæ priuatæ LXXVI.
Lacus LXXVI.
Regio in ambitu continet pedes XII. mil. DCC.

REGIO OCTAVA.
Forum Romanum.

Rostra Populi Romani.
Ædes Victoriæ, cum alia ædicula victoriæ virginis DD. à Portio Catone.
Templum Iulij Cæs. in foro.
Victoriæ aureæ statua in templo Iouis opt. max.
Ficus Ruminalis & Lupercal virginis.
Columna cum statua M. Ludii.
Græcostasis.
Ædes Opis & Saturni in vico iugario.
Miliarium aureum.
Senatulum aureum.
Pila Oratia: vbi trophæa locata nuncupantur Curia.
Templum Castorum ad lacum Iuturnæ.
Templum Concordiæ.

Equus æneus Domitiani.
Atrium Mineruæ.
Ludus Aimulius.
Iulia Porticus.
Arcus Fabianus.
Puteal Libonis.
Iani duo, celebris mercatorum locus.
Regia Numæ.
Templum Vestæ.
Templum Deûm Penatium.
Templum Romuli.
Templum Iani.
Forum Cæsaris.
Stationes municipiorum.
Forum Augusti cum æde Martis vltoris.
Forum Traiani cum templo & equo æneo, & columna cochlide, quæ est alta pedes CXXVIII. habetque intus gradus CLXXXV. fenestellas XLV.
Cohortes VI. Vigilum.
Ædicula Concordiæ supra Græcostasin.
Lacus Curtius.
Basilica argentaria.
Vmbilicus Vrbis Romæ.
Templum Titi & Vespasiani.
Basilica Pauli cum Phrygiis columnis.
Ficus Ruminalis in Comitio, vbi Lupercal.
Ædes Veiouis inter arcem & Capitolium prope Asylum.
Vicus Lygurum.
Apollo translatus ex Apollonia à Lucullo XXX. cubitûm.
Delubrum Mineruæ.
Ædicula Iuuentæ.
Porta Carmentalis versus circum Flaminium.
Templum Carmentæ.
Capitolium, vbi omnium Deorum simulachra celebrantur.
Curia Calabra: vbi Pontifex minor dies pronunciabat.
Templum Iouis Opt. Max.
Ædes Iouis Tonantis. ab Aug. DD. in cliuo Capitolino.
Signum Iouis Imperatoris, à Prę neste deuectum.
Asylum.
Templum vetus Mineruæ.
Horrea Germanica.
Horrea Agrippina.
Aqua cernens quatuor Scauros.
Forum Boarium.
Sacellum Pudicitiæ Patritiæ.
Ædes Herculis Victoris duę; altera ad portam Tergeminam, altera in foro Boario cognomine rotunda & parua.
Forum piscarium.
Ædes Matutæ.
Vicus Iugarius, idem & thurarius: vbi sunt aræ Opis & Cereris cum signo Vertumni.
Carcer imminens foro à Tullo Hostilio ædificatus media vrbe.
Porticus Margaritaria.
Ludi Literarij.
Vicus vnguentarius.
Ædes Vortumni in vico Thusco.
Elephantus herbarius.
Vici XII.
Ædiculæ totidem.
Vicomagistri XLVIII.
Curatores II.
Denunciatores II.

Insulæ III. mil. DCCCLXXX.
Domus CL.
Balineæ priuatæ. LXVI.
Horrea XVIII.
Lacus CXX.
Pistrina XX.
Regio in ambitu continet pedes XII. mil. DCCCLXVII.

REGIO NONA.
Circus Flaminius.

Stabula IIII. Factionum.
Ædes antiqua Apollinis cum lauacro.
Ædes Herculi magno custodi Circi Flaminij.
Porticus Philippi.
Ædes Vulcani in Circo Flaminio.
Mimitia vetus.
Mimitia frumentaria.
Porticus Corinthia CN. Octauij, quæ prima duplex fuit.
Crypta Balbi.
Theatrum Balbi: capit loca XXX. mil. XCV. CL. Cæsar dedicauit: & appellatur à vicinitate.
Iuppiter Pompeianus.
Theatrum Marcelli : capit loca XXX. mil. vbi erat aliud templum Iani.
Delubrum Cn. Domitij.
Carcer CIX. virûm.
Templum Bruti Callaici.
Villa Publica: vbi primùm Populi cẽsus est actus in Campo Martio.
Campus Martis.
Ædes Iuturnæ ad aquam virgineam.
Septa Trigaria.
Equiria.
Horti Lucullani.
Fons Scipionum.
Sepulchrum Augustorum.
Ciconiæ nixæ.
Pantheon.
Theatrum Pompeij.
Basilica Macidii.
Basilica Martiani.
Templum Diui Antonini, cum cochlide columna: quæ est alta pedes CLXXV. habet intus gradus CCVI. & fenestellas LVI.
Thermæ Hadriani.
Thermæ Neronianæ: quæ postea Alexandrinæ.
Thermæ Agrippæ.
Templum boni Euentûs.
Ædes Bellonæ, versus portam Carmentalem: ante hanc ædem columna index belli inferendi.
Porticus Argonautarum.
Meleagricum.
Iseum.
Serapeum.
Mineruium.
Minerua Chalcidica.
Insula Phelidij siue Phelidis.
Vici XXX.
Ædiculæ totidem.
Vicomagistri CCXX.
Curatores II.
Denunciatores II.
Insulæ III. mil. DCC. LXXXVIII.
Domus CXL.
Balineæ priuatæ LXIII.
Horrea XXII.

Piſtrina xx.
Regio in ambitu habet pedes xxx. mil. D.

REGIO DECIMA.
Palatium.

Vicus Padi.
Vicus Curtarum.
Vicus Fortunæ reſpicientis.
Vicus Salutaris.
Vicus Apollinis.
Vicus cliuuſque diei.
Roma quadrata.
Ædes Iouis ſtatoris.
Prata Bacchij : vbi fuerunt ædes Vitruuij Fundani.
Ara Febris.
Templum Fidei.
Ædis matris Deûm : huic fuit cõterminum delubrum Soſpitæ Iunonis.
Domus Ceioniorum.
Suelia.
Iouis Cœnatio.
Ædes Apollinis : vbi lychni pendebant inſtar arboris mala ferentis.
Ædis Deæ viriplacę in Palatio.
Bibliothecæ.
AEdis Rhamnuſiæ.
Pentapylon Iouis arbitratoris.
Domus Auguſtana.
Domus Tiberiana.
Sedes Imperij Romani.
Auguratorium.
Ad Mammæam : hoc eſt dictæ Mammeæ.
Ara Palatina.
AEdes Iouis victoris.
Domus Dionyſij.
Domus Q. Catuli.
Domus Ciceronis.
AEdes Dilouis.
Velia.
Curia vetus.
Fortuna reſpiciens.
Septizonium Seueri.
Victoria Germaniciana.
Lupercal.
Vici VI.
AEdiculæ totidem.
Vicomagiſtri XXIIII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Inſulæ II. mil. DC[illegible]LIV.
Domus LXXXVIII.
Lacus LXXX.
Horrea XLVIII.
Piſtrina XX.
Balineæ priuatæ XXXVI.
Regio in ambitu habet pedes XII. mil. DC.

REGIO VNDECIMA.
Circus Maximus.

Circus Maximus qui capit loca CCCLXXXV. mil. XII. portę.
Templum Mercurij.
AEdes Ditis Patris.
AEdes Cereris.
AEdes Veneris : opus Fabij Gurgitis.
AEdes Portumni ad pontem Aimilij, olim Sublici.
Porta Trigemina.
Salinæ.
Apollo Cœliſpex.
AEdes Portumni.

Hercules oliuarius.
Ara maxima.
Templum Castoris.
Ædes Cereris.
Ædes Pompeij.
Obelisci duo, iacet alter, alter erectus,
Ædes Murciæ.
Ædes Consi subterranea.
Forum olitorium: in eo columna est lactaria; ad quam infantes lacte alendos deferunt.
Ædes Pietatis in foro olitorio.
Ædes Iunonis Matutæ.
Velabrum maius.
Vici VIII.
Ædiculæ totidem.
Vicomagistri XXXXII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Insulæ M. DC.
Domus LXXXIX.
Balineæ priuatæ XV.
Horrea XVI.
Lacus LX.
Pistrina XII.
Regio in ambitu continet pedes XI. mil. D.

REGIO XII.
Piscina publica.

Vicus:
- Veneris almæ.
- Piscinæ publicæ,
- Dianæ.
- Ceios.
- Triari.
- Aquæ salientis.
- Laci tecti.
- Fortunæ mammosæ.
- Calapeti pastoris.
- Portæ Raduſculanæ,
- Portæ Næuiæ.
- Victoris.

Horti Asiniani.
Area radicaria.
Caput viæ nouæ.
Fortuna mammosa,
Isis Antenodoria.
Ædes Bonæ Deæ subsaxanæ.
Signum delphini.
Thermæ Antoninianæ.
Septem domus Parthorum.
Campus lanatarius.
Domus Chilonis.
Cohortes III. Vigilum.
Domus Cornificij.
Priuata Hadriani.
Vici XII.
AEdiculæ totidem.
Vicomagistri XLVIII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Insulæ II. mil. CCCCLXXXVI.
Domus CXIV.
Balineæ priuatæ XLIV.
Lacus LXXX.
Horrea XXVI.
Pistrina XX.
Regio in ambitu habet pedes XII. mil.

REGIO XIII.
Auentinus.

Vicus:
- Fidij.
- Frumentarius.
- trium viarum.

Vicus:
- Ceſeti.
- Valeri.
- Laci miliarij.
- Fortunati.
- Capitis Canteri.
- trium alitum.
- nouus.
- Loreti minoris.
- Armiluſtri.

AEdes Conſi.
Vicus Columnæ ligneæ.
Minerua in Auentino.
Vicus Materius.
Vicus mundiciei.
Vicus Loreti maioris : vbi erat Vertumnus.
Vicus Fortunæ dubiæ.
Armiluſtrum.
Templum Lunæ in Auentino.
Templum commune Dianæ.
Thermæ Varianæ.
Templum Libertatis.
Doliolum.
Ædes bonæ Deæ in Auentino.
Priuata Traiani.
Remuria.
Atrium Libertatis in Auentino.
Mappa aurea.
Platanon.
Horrea Aniceti.
Scalæ Gemoniæ.
Porticus Fabraria.
Schola Caſſij.
Templum Iunonis Reginæ à Camillo DD. Veiis captis.
Forum Piſtorium.
Vici XVII.
Ædiculæ totidem.
Vicomagiſtri LXXIIII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Inſulæ II. mil. CCCCLXXXVIII.
Domus CIII.
Balineæ priuatæ LXIIII.
Lacus LXXVIII.
Horrea XXVI.
Piſtrina XX.
Regio in ambitu habet pedes XVI. mil. CC.

REGIO XIIII.

Trans Tyberim.

Vicus:
- Cenſorij.
- Gemini.
- Roſtrati.
- Longi aquilæ.
- Statuæ Siccianæ.
- Quadrati.
- Raciliani maioris.
- Raciliani minoris.
- Ianuclenſis.
- Bructanus.
- Larum ruralium.
- Statuæ Valerianæ.
- Salutaris.
- Pauli.
- Sex. Lucei.
- Simi Publici.
- Vicus Patratilli.
- Laci reſtituti.
- Saufei.
- Sergij.
- Ploti.
- Viberini.

Graianum.
In Inſula ædes Iouis & AEſculapij & Fauni ædes.
Naumachiæ.

Cornifce.
Vaticanius.
Hortus Domitij.
Ianiculum.
Mamæ facellum.
Balineum Ampelidis.
Balineum Prifcillianæ.
Statua Valeriana.
Statua Siciniana.
Sepulchrum Numæ.
Cohortes VII. Vigilum.
Caput Gorgonis.
Templum fortis Fortunæ.
Area Septimiana.
Ianus Septimianus.
Hercules cubans.
Campus Bruttanus.
Campus Codetanus.
Horti Getæ.
Caftra lecticariorum.
Vici XXII.
AEdiculæ totidem.
Vicomagiftri LXXXVIII.
Curatores II.
Denunciatores II.
Infulæ IIII. mil. CCCCV.
Domus CL.
Balineæ priuatæ LXXXVI.
Lacus CLXXX.
Horrea XXII.
Piftrina XXII.
Regio in ambitu habet pedes XXXIII. mil. CCCCLXXVIII.

SENATVLA TRIA. Vnum inter Capitolium & forum vbi magiftratus cum Senioribus deliberant: Alterum ad Portam Capenam: Tertium circa ædem Bellonæ in Circo Flaminio, vbi dabatur Senatus legatis, quos in vrbem admittere nolebant. Quartum Senatulum matronarum in Quirinali Antonius Pius Baſſiani filius fecit.

BIBLIOTHECÆ vndetriginta publicæ: ex iis præcipuæ duæ, Palatina & Vlpia.

OBELISCI magni VI. duo in Circo Maximo: Maior eft pedum CXXXII. Minor pedum LXXXVIII. femis. Vnus in Vaticano pedum LXXII. Vnus in Campo Martio pedum LXXII. duo in Maufoleo Augufti pares, finguli ped. XLII. femis.

OBELISCI parui XLII. in plerifque funt notæ AEgyptiorũ.

PONTES VIII. Miluius. AElius. Ianuclenfis, Fabricius; Ceftius. Palatinus. Aimulius, qui ante Sublicius.

Campi VIII. Viminalis. Exquilinus. Agrippæ. Martius. Codetanus. Bructanus. Lantarius. Pecuarius. Vnus vltra Tyberim. Campus Vaticanus extra numerum.

FORA XVII. Romanum, quod dicitur magnum Cæsaris Augusti. Boarium. Transitorium. Holitorium. Pistorium. Traiani. AEneobarbi. Suarium. Archemorium. Diocletiani. Gallorum. Rusticorum. Cupedinis. Piscarium. Sallustij.

BASILICÆ. Vlpia. Pauli. Neptunnij. Macidij. Martiana. Vastellaria. Floselli. Sinimini. Constantiniana. Basilica Portia, à Portio Catone facta.

THERMÆ XII. Traiani. Titi. Agrippæ. Syriacæ. Commodianæ. Seuerianæ. Antonianæ. Alexandrinæ, quæ & Neronianæ. Diocletianæ. Decianæ. Constantinianæ. Septimianæ.

IANI per omnes regiones incrustati & adornati signis. Duo præcipui, ad arcum Fabianum superior inferiorque.

AQVÆ XX. Appia. Martia. Virgo. Claudia. Herculanea. Tepula. Damnata. Traiana. Annia. Halsia, siue Halsientena, quæ Augusta. Cœrulea. Iulia. Algentiana. Ciminia. Sabbatina. Aurelia. Septimiana, Seueriana. Antoniana. Alexandrina.

VIÆ XXIX. Appia Latina. Labicana. Catapana. Prænestina. Tiburtina. Collatina. Nomentana quæ Figulensis. Salaria. Flaminia. Aimilia. Claudia. Valeria. Ostiensis. Laurentina. Ardeatina. Setina. Quintia. Gallicana. Triumphalis. Patinaria. Ciminia. Cornelia. Tiberina. Aurelia. Cassia. Portuensis. Gallia. Laticulensis.

Capitolia duo, vetus & nouum. Amphitheatra duo. Colossi

II. Columnæ cochlides II. Macella II. Theatra III. Ludi V. Naumachiæ V. Nymphæa XI. Equi æneí inaurati XXIIII. Equi eburnei XCIIII. Tabulæ ſigna ſine numero. Arcus marmorei XXXVI. Lupanaria XLV. Latrinæ publicæ CXLIV. cohortes Prætoriæ X. cohortes Vrbanæ IV. cohortes Vigilum VI. Excubitoria XIV. Vexilla II. Communia caſtra peregrina. Caſtra Miſenatium. Caſtra tabellariorum. caſtra lecticariorum. caſtra victimariorum. caſtra Salgamariorum. caſtra Salicariorum. caſtra equitum, ſingulorum II.
Menſæ oleariæ XXIV.
Mil.

Impreſſum Francofurti apud Iohannem Feyrabend, impenſis Theodori de Bry, ciuis & ſculptoris Francofurtenſis.

M. D. XCVII.

II PARS
ANTIQVITATVM ROMANARVM
ſeu
Topographia Romanæ Vrbis Iam
inde ab V. C. ad noſtra vſq; tempora
maxime quando in ſummo flore fuit,
accuratiſsima Plateæ eiuſdem cum
ædificiis & magnificis ſtructuris pu-
blicis, effigiatę & ordine digeſtæ,
Deſcriptio perſpicua ſingulis
figuris appoſita.
Mariani in-ſuper et Onuphri Topographia
eiusdem Vrbis.
a I. I. Boiſſardo V. primum ad Theodorum de
Bry missa, qui ad vivum ea in ære efficta,
elegantiſsimo artificio illuſtravit
Omnia recens apparata & foras data ab eodem
Theodoro de Bry Leodienſe
Francfordij. A° M D XCVII.

IN EFFIGIEM

IANI IACOBI BOISSARDI VESVNTINI, PETRVS LEPIDVS METENSIS, Regiorum negotiorum summus Procurator apud Mediomatrices, Virdunenses, & Tullianos.

Hospes, qui vagus in scientiarum
Hortis expatiaris, vt Mineruæ
Doctas ingenium excolas per artes;
Quem tu conspicis heic breui tabella

Expressum Bryii arte penicilli,
Ille est Sequanici ad Dubis fluenta
Boissardo genitus parente vates,
Phœbo & Castaliis Deis amatus.
Ille est qui facili stylo & colore
Vrbes OEnotriæ, & situs locorum,
Portus, valla, pharos, lacus, cauernas,
Montes & fluuios scaturientes,
Diuersosque habitus manu erudita
Descripsit, statuasque, imaginesque,
Et prisci monumenta cuncta sæcli,
Impensisque laboribusque magnis,
Publicam vtilitatem vt adiuuaret,
Solers edidit artifex, typisque
AEuiterni operis Theodorici
Libro hoc proposuit tibi intuenda.
Tu de te meritis bene has repende
Grates, vt studium vtriusque vultu
Sereno excipias, probesque. Virtus
Illorum expedit vnicum hoc, nec vltra.

IN EFFI-

IN EFFIGIEM

THEODORI DE BRY LEODIEN. SCVLPTORIS PRAESTANTISSIMI.

TEVC. ANNÆI PRIVATI C. Carmen.

THEODORVS DE BRY LEODIENSIS. ANNO ÆTATIS SVÆ LXIX, A° CHRI 1597.

DOMINE doce me ita reliquos vitæ mea dies transigere vt in vera pietate viuam & moriar.

NVL SANS SOVCY

DE BRY

Iprior est ætas mirata, toreumata cœli
PHIDIACI, *doctasque manus celebresque labores*
ZEVXIDIS, *aut si quos dederit diuinus* APELLES.
Ecquid erit nostris sua gratia cassa Magistris!
Quos nec ab ingenio, seclum hoc, nec ab arte minores
Protulit, aut labor ad meritos euexit honores.

Aſpice quam præſens THEODORI *induſtria multos*
Exuperet, palmamque vſu præuertat & arte;
Dum Podagræ *nodis tophisque innexus inultæ*
Tot monumenta parat magnum celebranda per orbem,
Iamque ſenex plane, ſibi tot vernantibus auſis
Immortale facit nomen, ſeque abdicat vmbris.
Ille & *inacceſſas Nabathæa per æquora gentes,*
Atque alio penitus terras ſub ſole iacentes
Expreßit ſcalpro, moreſque habituſque DEOSQVE
Informes, nudas gentes & prælia cruda,
Arte noua effinxit, ſigniſque inſcripſit ahenis.
Ille Getasque Scythasque *truces; Regeſque Duceſque*
Pannonios, *ſtructasque acies & ſceptra* RODVLPHI
Cæſaris, *Auſtraſiæque Duces, magnoſque penates*
Magnifico inſculpſit operi inſignique labori.
Ille tot aratis Emblemata *publica ſignis*
Protulit, ingenuos formans in imagine mores,
Erudiensque animos deſcriptis ære figuris.
Iamque recens adeo, quo non præclarius vllum
Extat opus, ſtudio nocturno, operaque diurna
Confectum, artificiſque impenſa & ſumptibus amplis
Exactum, quo ſe ter maxima ROMA *ſtupendam*
Exhibet, atque nouis iterum Natalibus exit.
Nec ſeſe formis ſeptem pulcherrima ROMA
Iactarit, quantum monumentis vndique priſcis
Fulſerit, antiquis paßim celebrata Coloßis,
Thermis, magnificis Regionibus, Amphitheatris.
Omnia quæ medios inter nunc publica ſoles
Edita, & artificem THEODORVM *ſculpta fatentur.*
At tibi digna tuo quænam Boiſſarde *labore*
Præmia Dii dedeint merito? qui cuncta perita
Ipſe manu præſcripta notas & præcipis Autor.
Non tua lethæis mergetur fama ſub vndis,
Orbis & Vrbis opus totus mirabitur iſtud,
Par quod amicorum Boiſſardus *& ille* Bryæus
In medium ſocio modo propoſuere labore;
Ambo ſenes ſeptem numerantes luſtra ſenectæ,
Ambo nodoſa diſtorti membra podagra.
Viuito ſorte noua ter florentiſſima ROMA,
Cumque tuo felix operum Boiſſarde Bryæo,
Pro tantis meritis Superos ſperate fauentes.
Pergite in Exemplum ſeros ornare Nepotes,
Nomen & æterna de poſteritate mereri.
Ecquid in Exemplum laus hæc referenda probandum
Nimirum ſtudii tantum, tantumque operarum
Decrepitos potuiſſe ſenes tolerare? quid obſtat
Vt ſimili ſe laude ferant de more minores.
Hæc igitur præſens, quam cernis amice, tabella
Effigiem illius THEODORI *cominus offert:*
Tu grates illi pro exhauſto ſolue labore,
Illius vt que opera quoque deinde fruare, ſenectam
Sculptori vegetam lætamque precare benignus.
Tum ſi fata diem component ſera ſupremum,
Vt menſis Diuum & iucundo Nectare viuat,
AEternumque ferat poſt vltima funera Nomen.

TOPO-

TOPOGRAPHIA ANTIQVAE VRBIS ROMAE, EX IO. BARTHOLOMAEO MARLIANO PATRITIO Mediolanense præsenti instituto accommodata.

CAPVT I.

DE SITV VRBIS.

QVONIAM, quicquid in rerum natura existit, necesse est in certis finibus contineri, certoque determinari loco: ideo facturus operæ pretium mihi videor: si, quemadmodum solent Cosmographi, priusquam ad ædificiorum Vrbis declarationem aggrediar, pauca quædam de situ ipsius attigero. Quod haud scio cur à cæteris in hoc scribendi genere versatis sit prętermissum: nisi forte præsentibus hominibus, temporibusque tantum satisfacere cupientes, huiusmodi laborem sibi superuacuum fore sint arbitrati. Me autem, quem haud ingratum etiam futuris, exterisque nationibus præstare oportet, summa ope niti decet, vt ab illis, quacunque ratione, omissa, diligenter explere valeam, ne Luciani fabulam quandam imitatus, in aëre, araneárumque campo ædificia ipsa instaurasse, vel potius sparsisse iudicer. Quare cum nobis, sicuti poëtis, nō liceat, etiam in re ardua & difficili, à Deorū immortaliū inuocatione, licebit saltē ab illorum domicilio, id est à Capitolio, auspicari.

Capitolinus igitur Mons maiorem vbi ostendit latitudinem, secundum pedis Romani antiquam mensuram, octingentos non excedit pedes: longitudo vero prospiciens occasum æstiuum, mille & quingentos. habet autem vtrunque cornu in hemicycli formam, & in orbem septem ferme stadia amplexatur, à quo, secundum longitudinem, conualle eiusdem, vel paulo amplioris latitudinis disterminatur mons Palatinus: qui vno latere pedum sexcentorum huic ita imminet, vt Capitolium vtrunque vltra ipsum porrigat cornu. Secundum vero latus eiusdem in ortum æstiuum vergens, est primo pedibus centum prolixius. A tertio, ortum hyemalem, Cœliumq; montem respiciente, duplici fere longitudine superatur. Quartum, cæteris omnibus maius. Circum continet Maximum: è regione vero Auentinum spectat. Constituens itaque quadrangulum quatuor laterum inæqualium, mille & ducentos passus continet Palatinus. Ad secundum latus cuius iacet planicies, quæ à capite fori Romani ad extremam collis Quirinalis partem in Suburram vergentem, quingentis perficitur pedibus, interdum tamen latitudo hæc variatur. Longitudo autem comprehensa ab vtroque fronte inter

te inter Capitolium, forum Neruæ, & Cœlium montem: atque hinc ab eodem Cœlio, & Palatino: inde vero à Suburra, & Esquiliis, quod S. Marcellini ædem attingit, mille prope adimplet passus. Ad alterum autem Capitolij cornu, altera est planicies, quæ apud Marcelli theatrum vnde principium habere volumus, ab ipso monte ad Tyberim in quingentos extensa est pedes: mox vero, è regione conuallis, de qua in principio egimus, quia fluuius ipse cursum oblique flectit, Auentinusque mons à Palatino recedit, latius diffunditur, coarctatur deinde inter eosdem montes, secundum variam eorum formam, vsque ad Cœliolum, vlterius vsque ad portam Capenam, ipsa tantum via Auentinus à Cœliolo dirimitur. Longitudo à dextera Tyberim, & Auentinum: à sinistra Capitolium, Palatinum, & Cœlium habet, milleque passibus vix transigitur. Capitolij, Palatinique montis situ descripto, hisque campis, terminisque circumsepto, cum Cœlius tertius vrbi fuerit additus, tertio ordine iure sequi videtur. hic enim planicie Pyramidis formam ita constituente, vt basis quingentorum pedum prope amphitheatrum sit, à Palatino disiungitur. in ea autem est via Appia, quæ apud Circum Maximum sola Cœlium à Palatino disterminat, tenditque ad portam Capenam, relinquens à sinistra inter Cœlium & Cœliolum vallem pedum sexcentorum latitudine, secundum eandem viam: nam ad portam Gabiusam circa dimidiam partem angustior videtur. Longitudo à via Appia vltra eandem portam progrediens, stadia quatuor continet: succedunt deinceps mœnia ad stadium, quæ ad portam Asinariam vsque, cum Cœlio iunguntur, Cœliolus igitur hac valle, via Appia ab ortuque æstiuo, atq; hyemali mœnibus Vrbis clauditur, ambit autem prope mille passus. Sed ad Cœlium reuertamur. hic ab ipsa Asinaria, secundum muros Vrbis, in ortum æstiuum per quatuor fere stadia fertur: occurrunt deinde muri à fronte ad stadia duo, vsque ad portam Neuiam: à qua redeũdo in occasum æstiuum via Labicana ab Esquiliis dispartitur, mox etiam à fronte apud S. Marcellinum sese offerens ad Amphitheatrum vsque progreditur: ambit autem duo mille & quingentos passus: variaturque eo modo, vt nulla certa forma ei constitui posse videatur, quemadmodum nec sequentibus. Nam Auentinus quartus in ordine duos montes complecti videtur, parsque ad Tyberim latior ad dimidiũ ipsius montis secundum longitudinem à Tyberi ad mœnia existentem, oualem formam constituere videtur: mox enim prope portam Hostiensem scinditur via obliqua, quæ ad angulum circi Maximi, & Cœlij montis ducens, à dextera alteram Auentini montis partem reliquit, diuisam à Cœlio via Appia vsque ad portam Capenam, à qua ad Hostiensem muri interius sensim curuati à meridie ortuque hyemali hanc includunt. Ambitum autem totius Auentini non magis ex nostra dimensione, quam ex verbis Diony. libet ostendere, qui tertio libro sic ait: Ancus Auentinum collem modice editum, in orbem stadia ferme decem & octo complectentem muro cinxit. In decimo tamen haud minus duodecim stadiis esse tradit. Sed huius diuersitatis dubium tollit ipse dũ subiungit. Non enim totus M. Valerio, & Spurio Virginio Coss. habitabatur, sed erat publicus, & syluarum plenus. Habet autem Auentinus ab occasu solis hyemali campum late patentem quadrangulum quatuor laterum inæqualium constituentem: quorum primum in meridiem vergens sex propemodum continet stadia, & quinque in occasum: Vrbisque mœnibus ambo cinguntur. secundo oppositũ parum minori transigitur spatio; quatuor vero stadiis quartum Tyberim, inter hunc ipsum campum, & Transtyberinam regionẽ fluentem respiciens. Sequebatur recto ordine Ianiculus mons, verum cum ab Anco Martio, non inopia loci, sed ne aliquando arx hostium esset, additus sit Vrbi, commodius relinquetur ad eam partem, quæ Transtyberinam regionem percurret: ad Exquilias igitur transeamus, quas à meridie via Labicana, ab occasu vero æstiuo

valle

valle inter Cœlium, Palatinum, & ipſas Exquilias poſita, diuiſimus. A Septentrione autem Suburra, & deinceps vicus Patricius à Viminali colle, vſq; ad thermas Diocletiani, dirimunt: vlterius enim iunctę cum eodem colle vſque ad mœnia videntur: ſecundum quæ in portã Exquilinam latius diffunduntur, ambitus autem quatuor millibus paſſ. vix perficitur, nullam certã habens formã, vallesq; interdum breueis includuntur, vt iure optimo Var. Exquilias ipſas duos eſſe mõtes dicat, in pluresq; diuidat partes. At Viminalis collis ab occaſu Quirinalem reſpicit: interiacet autem circa ſtadium Suburra, quę plana appellatur; deinceps à Septentrione, inter eoſdem colles, vallis Quirinalis, quatuor iugerum latitudine, longitudine vero ſtadiorum duorum cum dimidio. Mox enim Viminalis, vt cum Exquiliis, ita cum Quirinali, vſque ad mœnia iungitur, vt nullo modo dirimi poſſe videatur, quod accidiſſe arbitramur, quia montes iactis fornicibus ſunt æquati, & nedum depreſſis locis ſuperimpoſiti ſunt ampliſſimi fornices, verum ipſis etiam montium viſceribus excauatis, perfoſſisq; tota penè Vrbs (vt ait Plinius) penſilis facta eſt. In orbem autem Viminalis ipſe duo millia, & quingentos continet paſſus; oblongam, ſicuti Quirinalis, habens formam, ſed latitudo variatur. Quia demonſtratum eſt quid habeat Quirinalis à dextera, conſequens eſt reliqua percurrere. A ſiniſtra enim recta à turri Militiarum ad ſtadia quatuor, planam Vrbem ad occaſum pertinentem, deſpicit; tertio verò latere, ad ſtadia ſex, collem Hortulorum, in Aquilonem conuerſum. interiacet autem vallis latitudine, vbi maior, quatuor iugerum, ad portam Salariam vſque propemodum producta. Circuit Quirinalis millia paſſuum ferè tria. Sex, ſecundum Var. Vrbis montibus, atque vna conuallibus iam oſtenſis, his collem Hortulorum, quanquam extra antiquum fuit pomerium, addere, non abſurdum opinamur; vt omnes partes Planæ Vrbis melius intelligantur, faciliorq; ſit cognitio eorum, quę ſuis locis veniũt declaranda. Is igitur collis valli Martiæ inter ſeſe & Tyberim iacenti, ad ſtadia vltra tria plurimus incumbit: cuius longitudo à porta Flumentana ad Collatinam, ſecundum muros Vrbis cęteris lateribus eſt longior; nam millibus paſſibus vix perficitur; & in medio ſui ad inſtar curuati ad cubitum brachii exiſtit. quanto enim magis ad Collatinam accedit, eo ampliorem præbet campum; & in orbem ſtadia decem & octo, plus minus, amplexatur. Tempus eſt iam in Planam vrbem deſcendere, quæ à Capitolio inchoans ad portam Flaminiam nunc terminatur, ab ortu æſtiuo, ſiue Septentrione, curriculo octo propemodum ſtadiorũ, Quirinali, Hortulorumq; colle ſepta, ab occaſu verò paulo maiori ſpatio Tyberi alluitur; ideo maiori ſpatio diximus propter ripas ipſius fluminis retortas. Quod ſi ab ea parte collis Hortulorum, quæ Domitiani Naumachiæ imminet, lineam rectam deduxerimus, ſtadiis duobus peractis, ad ripam eiuſdem flum. eregione molis Hadriani perueniemus; quatuorq; laterum inæqualium, paſſuum vltra tria millia complectentem, quadrangulum conſtituemus. relinquetur autem extra vallis Martia, quanta eſt inter collem Hortulorum mœnia Vrbis, & Tyberim. cuius latitudo, quò magis accedit ad portam Flaminiam, eo magis arctatur. Reliquum erat in Tranſtyberinam regionem tranſire, ſed prius videndum eſt, quo curſu ipſam ab Vrbe Tyberis interſecet. Hic enim Vrbis ingrediens, murorumq; extremã partem, Flaminiamq; portam à ſiniſtra relinquens, quanta eſt vallis Martiæ longitudo, fluxu parum obliquo, & retorto defertur; mox verò ſenſim à Septentrione in occaſum cõuerſus, hemicycli formam conſtituit, cuius conuexum Vaticanus, concauum verò Martius exiſtat campus deinceps, infra molem Hadriani, ad priſtinũ curſum redit, vſq; ad primas Auentini radices; vbi oblique in meridiem verſus defluens, haud longè à porta Portuenſi, Vrbem egreditur. At ipſius regionis ſitum aggrediamur. prius tamen ſciendum eſt Ianiculi montis partem vltra dimidiam, intra mœnia non

** eſſe

esse comprehensam. Ea autem pars quæ à campo Vaticano ad stadia tria in meridiem est extensa, flumini quidem adiacet; reliqua verò muris clausa, quanto magis fertur ad exitum eiusdem fluminis, latiorem relinquit campum. Muri enim Vrbis ab ipso flumine recta in occasum per stadia tria ascendunt, mox per dorsum ipsius Ianiculi, totidem fermè peractis in æqualem descendunt planiciem, inde breui spatio ad exitum Tyberis perducti cum fluuio ipso rhombi formam propemodum constituunt, cuius latior pars à porta Aurelia incipiat, desinat autem ad portam S. Mariæ nunc Ægyptiacæ. Ea autem pars Ianiculi, quæ est muris circundata, quinque continet stadia. Ambit autem tota hæc transtyberina regio cum Ianiculo millia passuum circa tria. Hæc de situ Vrbis: cui & collem & campum Vaticanum addere non inconueniens esse duximus Dictum est enim Ianiculi partem à campo Vaticano initium sumere; supra quem campum versus occasum, collis eiusdem nominis attollitur, qui duo porrigit cornua; vnum ad Ianiculum, alterum in Septentrionem, arcumque maxime intensum efficit, cuius conuexum mille passus complectatur. Ab ipso verò colle diffunditur ad Tyberim planicies longè, lateq; patens, à sinistra montibus cincta, qui in longitudinem stadia circa decem producti; cum Tyberi efficiunt latitudinem variam; quam totam, quanta his collibus adiacet; Vaticanum appellant campum. In hac autem dimensione quantum laboris sumpserimus, ne quispiam magis mihi credat, (inquit Marlianus) quàm ANTONIO Alegreto, & ANNIBALI Charo iuuenibus multiplici virtute ornatis, ac LVDOVICO Fabro Fanési viro probo, egregieq; docto, qui eiusdem laboris participes fuere. Et si aliquis nimis seuerus rerum, æstimator hanc vel illam non probet mensuram, tanquam certis stadiis, aut numeris rectè non sit deducta: ob eam rem desinat mirari, quòd forma Vrbis adeò est mutata, vt pristini situs vestigiũ vix retineat, neq; Romulus ipse, si reuiuisceret, vbi suam posuisset Vrbem agnosceret, quod accidisse certum est propter ædificiorum ingentes ruinas, quibus plurimis in locis montibus valles ita sunt æquatæ, vt vbi montes ipsi incipiant, aut desinant, non facilè possit dignosci. Arbitramur tamen vel sic, hanc descriptionem non inutilem fore iis, qui Vrbem non viderunt: & etiam iis, qui eam contemplati sunt. Quia cum multa prisca per ea, quæ nunc sunt, exponantur, eaq; dominum mutent, aut corruant vetustate: cum ipsis sæpe priscorum ædificiorum cognitionem amittimus. quod accidere nequaquam poterit, si ex situs descriptione, singulis rebus proprium locum, quoad fieri poterit, assignauerimus.

CAP. II.

De primis cultoribus, & conditoribus Vrbis.

RBEM Romanam in occiduis partibus, iuxtaq; Tyberim flumen positam, atque centum & viginti stadiis à Tyrrheno mari distantem, barbari Siculi primi omnium tenuere. Antea verò neq; vt habitata sit, neq; vt deserta fuerit, quod dicamus nihil certi habemus. Mox autem Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionẽ agri melioris sponte huc profecti, his expulsis, locum occuparunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Thessalia admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis, fuere. Permanserunt autem in his sedibus vsque ad bellum Troianum, priscam illam Aboriginum appellationem seruantes. Horum autem regem Saturnum fuisse memorant, qui Cretæ rex habens cum Ioue filio, de agris contentionem bello expulsus, in Italiam venit, & cum vsus vinearum, & falcis Ianũ docuisset, ab eo in partem Imperii est admissus,

missus, cæterum Iano defuncto ad eum solum imperium forte peruenit. Annis deinde sexaginta, ante res Troianas, ferunt Arcades ex vrbe Palantio exeuntes, sedemque duce Euandro quærentes, atque in hunc locum, vbi nunc Roma est, delatos à Fauno Aboriginũ rege, & benigne susceptos esse, & agri portionẽ accepisse, illosq; colle haud procul à Tyberi distãte electo, struxisse castellũ, Palantiumq;, à metropoli eorum in Arcadia, appellasse. Paucis vero annis interpositis aliam classem Græcam, ducente Herc. eandem tenuisse regionem, ex hisque quosdam missionẽ ab eodem Herc. precatos in colle, qui tunc Satur. dicebatur, posuisse sedem. Hos Peloponẽnses, Phanetas, & Epios, qui ex Elide, fuisse comperio: quib. nullum erat amplius desyderiũ reditus, euersa eis patria ab Hercule. Hi aliquantulũ temporis rem suam separatim administrarũt: cæterum haud ita multo post victum, leges, sacra cum Aboriginum sacris cõferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdẽ participes facti sunt. Secunda vero ætate, post Herculis profectionem, Lati. ex filia Fauni, authore Trogo, vel vt alii dicunt, ex Hyperboride stupro cõceptus, Aboriginũ rex fuit: quo regnante Æneas post Ilii direptionem, in Italiam cum appulisset, prælio statim exceptus est: cumq; in aciem exercitum duxisset, ad colloquium vocatus, tantam admirationem sui Latino præbuit, vt in societatem imperii receptus, Lauiniaq; in matrimoniũ ei data, gener ascisceretur. Hic deinde Aborigines, Troianosq; cõmuni nomine Latinos nominauit. Post hæc vtriusq; bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit, in quo Turnus & Latinus interierunt. Quare Æneas, soceri regnum suscipiens, quarto anno imperii sui in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, occubuit, in cuius locum Ascanius filius succedens trigesimo anno, post Lauinii constructionem, Albam condidit. Anno deinde octauo & vigesimo, mortuo Ascanio, eius frater Syluius, post mortem Æneæ ex Lauinia natus, imperium accepit, cumque vndetriginta imperasset annos, Æneæ Syluio filio reliquit, hic vero post vnum & triginta, Latino Syluio: Latinusque post quinquaginta Albæ, qui vndequadraginta illud tenuit: post eum viginti quatuor Atys, deinceps Capys viginti octo; inde Capetus tredecim, & Tyberinus postea octo. Tyberino succedẽs Agrippa, quadraginta regnauit annos: Romulus deinde vndetriginta, post hunc triginta, & septem Auentinus, qui Procæ imperium ipsum per manus tradidit. Proca viginti & tres imperauit annos, Numitoremque & Amulium procreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupans, filiam eius Rheam, ne quis vindex regni sexus virilis ex genere Numitoris oriretur, Vestę sacerdotem fecit, quę duos pueros incerto stupro an ex Marte conceptos, enixa est, quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini Romanæ prospiciens, pueros lupę alendos obtulit, quę cum sępius ad paruulos, veluti ad catulos, reuerteretur, rem Faustulus pastor animaduertit, subtractosque feræ, cum Accæ vxori, quæ meretrix erat, nutriendos dedisset, grandiusculos inter greges pecorum agresti deinde vita nutriuit. Quod autem à lupa dicantur educati, fabulosum figmentum est, ad celandam authoris Romani generis turpitudinem: nec incongrue factum est, nam & meretrices lupas vocamus, constatque hoc animal in tutela esse Martis, iuxta illud. *Martius à stabulis rapuit lupus.* Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Romo, siue Romulo fuere. Adultis inter pastores de virtute quotidiana certamina, vires, & pernicitatem auxere. Igitur cum latrones à rapina pecorum frequenter sumouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminique datur quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in vltionem Numitori traditur, qui adolescentia iuuenis permotus, in suspicionem expositi nepotis adducitur: & cum eum nunc lineamentorum filiæ similitudo, nunc ætas expositionis anxium teneret, Fau-

ſtulus cum Romulo ſuperuenit, à quo origine cognita puerorum, facta coniuratione Amulium interficiunt, Numitoriq; auo regnum reſtituunt. Sequenti vero anno regni Numitoris quadringẽteſimo trigeſimoſecundo (vt tradit Cato) poſt Ilium captum, duodecimo Cal. Maias hora poſt ſecundam, ante tertiam, Romam, vbi expoſiti fuerant, condiderunt. Et quanquam vt de tempore, ita de cõditore, mira inter ſcriptores varietas exiſtit, communis tamen opinio Romulum Martis filium vrbis authorem habet. Vnde Cicero de nat. Deorum. *Principio vrbis parens Romulus non ſolum auſpicato, ſed ipſe etiam optimus augur fuiſſe traditur.* Solinus etiam poſt nonnullorum varias de vrbis authore opiniones ſubdit. *Verius tamen putant à Romulo conditam Romam eam, quæ quadrata dicta eſt.* Ser. autẽ grammaticus de Vrbis origine anceps, *Conditarum*, inquit, *vrbium diſſenſio inuenitur, adeo vt ne vrbis quidem origo diligenter poſſit agnoſci.* Nam Sal. dicit. *Vrbem Romam, ſicut ego accepi condidere, atque initio habuere Troiani & cum iis Aborigines.* Alii ab Euandro, ſecundum quos Virg.

Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.

Alii Romulo vt,

En huius nate auſpiciis illa inclyta Roma.

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, non mirum ſi in aliarum opinione dubitatur; vnde nec hiſtoricos, nec commentatores, varie dicentes, imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas in multis creauit errorem: & plerique fundant, plerique augent, & ad ſe tranſierunt nomina. Nam Romam etiam Romulus feciſſe dicitur, quam ante Euander condidit. Romulum autem, non Remum, Romanæ Vrbi, & Ciuibus nomẽ dediſſe ferunt: quia captatis auguriis Remus prior ſex vultures vidit, Romulus mox duodecim, quæ res, cum vnus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo extincto Remo, à Romulo Romani ſunt denominati.

CAP. III.

De Forma, & Magnitudine Vrbis Romuli.

VRBIS nouæ figuram quadrangularem Romulum deſignaſſe, author eſt Plut. & Dionyſ. Quadratam Romam appellatam tradit Solinus, eo quod æquilibra foret poſita. Sed vt de forma certa eſt opinio apud ſcriptores, ita de ambitu, quibuſue terminis finiretur, incerta & varia. Liuius enim refert Romulum Palatinum primum, in quo erat educatus, muniuiſſe: & Gellius antiquum pomerium ab Romulo inſtitutum Palatini montis radicibus terminatum. Secundum hos bene procedit, quod ait Corn. Tac. Capitolium Romanumque forum à Tatio rege Sabinorum Vrbi additum; cuius verba ſunt hæc: *Initium igitur, & quod pomerium Romulus poſuerit noſcere, haud abſurdum reor.* Igitur à foro Boario, vbi æreum tauri ſimulacrum aſpicimus, quia id genus animalium aratro ſubditur, ſulcus deſignandi oppidi cœptus, vt Magnam Herculis arã amplecteretur. Inde certis ſpatiis interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Conſi, mox ad Curias veteres, tum ad ſacellum Larium, forumque Romanum, Capitolium non à Romulo, ſed à Tito Tatio additum Vrbi creditur. Sicque manifeſtum eſſet Tatium deducto muro à ſaxo carmentali in occaſum ad viam, quæ nunc haud longe abeſt à Tyberi; inde in meridiem vſque ad Circi Maximi partem extremam, conuerſoque mox in ortum æſtiuum paulo vltra Amphitheatrum, hincque ad forum Neruæ, & tandem ipſum murum cum altero cornu Capitolii coniungentem, Capitolinum, & Palatinum montem incluſiſſe. Sed cum conſtans ſit opinio Carmentalem portam ad radices Capitolii ſitam, in noua Vrbe à Romulo comprehenſam, Liuiuſque in bel-

in bello aduersus Sabinos Capitolium Vrbis arcem fuisse ostendat: cumq; in Vrbis ampliatione post Romuli mortem quid, quoue tempore, & quibus regibus additum sit commemorans, nullam de Capitolio, tanquam de primę Vrbis parte, faciat mentionem, existimamus vrbem à Cor. descriptam non magis Tatii regis, quam Romuli esse monimentum; nec obstat quod Liuius dicit Romulum primum Palatinum, in quo erat educatus, muniuisse; in eo enim verbo primum, vim esse hanc opinor, vt munito prius Palatino, vrbem condiderit: Sicut eodem in bello ipse Romulus testatur, dum precatur Iouem, vt suorũ fugam sistat. Hic, inquit, in Palatio prima vrbis fundamenta ieci. Si prima, ergo alia postmodum iecerat fundamenta vrbis, illius dico, quam, cõtra eiusdem Cor. opinionem, incipere à sylua, quæ erat in Area Apollinis, & ad supercilium scalarum Caci, vbi postea fuit porta Tergemina finire, legi apud Solinum. Quod mox ab eodem Romulo, & Tatio aucta fuerit, nullum huius rei authorem habemus, nisi Diony. quem ita loquentem audiamus. *Romulus & Tatius vrbem statim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adiicientes, Quirinum & Cœlium, separantesque habitationem alter ab altero in propriis locis vtrique vitam agebant. Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium Palatio propinquum: Tatius vero Capitolium, quod ab initio cœperat, & quirinalem rupem: forumq; ibi constituerunt, quo nunc etiam Romani vtuntur.* Quanquam Ser. ait Alios dicere Romulum septem colliculos ab initio inclusisse, alios velle hos ipsos, qui nunc sunt à Romulo inclusos, id est Palatinum, Capitolinũ, Quirinalem, Auentinum, Cœlium, Viminalem, Esquilinum, & Ianicularem, aliis tamen nominibus appellatos, quæ mutata sunt postea. In quo à Liuio apertissime eos dissentire inferius, vbi de vario Vrbis ambitu loquimur, apparebit. Præterea dicimus, non verisimile esse, pastores, rebus adhuc angustis, tantum campi, in tanta hominum paucitate, complexos esse: cum Plut. velit mille domos tantum fuisse, Dionysiusque cum conditoribus Vrbis non plures tribus peditum millibus, & pauciores equitibus tercentis.

CAP. IV.

De Portis Vrbis Romuli.

E portis autem vrbis Romuleæ sic habet Plinius. Vrbem tres portas habentem Romulus reliquit, aut (vt pluribus tradentibus credamus) quatuor. Harum nec nomina, nec locum ipse ponit: communis tamen est opinio eorum, qui tres tantum à Romulo ferunt relictas fuisse, Carmentalem, Romanam, & Pandanam, Carmentalemq; à matre Euandri denominatam, à dextera sub Capitolio inter saxum Tarpeium, & Tyberim: eregione ædiculæ diuæ Chaterinæ nunc dirutæ; & versus circum Flaminium, vt inquit P. Victor: quam Blondus ad primas Auentini radices ponit, & præter historiæ fidem, Liuiiq; authoritatem ipsum collem in vrbem Romuli comprehendit: dumq; huic suæ vrbi portas accommodare, verisimilemq; suam opinionem efficere conatur, alio ipsas portas, quam fuerant, traducit, & ex vno in alterũ labitur errorem. Liuius enim ipse septimo belli Pu. loquens de vico Lugario, clare docet Carmentalem portam fuisse sub Capitolio, sed apertissime Plut. in Camilli vita: Ad Carmentalem, inquit, portam Pontinus contendit, vt quid ageretur per silẽtium specularetur; nam huic Capitolium maxime directo incumbit: & Solinus his verbis. *Pars infima capitolini montis habitaculum Carmentæ fuit, vbi & carmentale nunc fanum est, à qua Carmentalis portæ nomen est.* Eodẽ modo & Sex. Po. qui templum Iani fuisse extra ipsam portã apud Marcelli theatrũ tradit. Alia est ratio hanc portam non fuisse prope Auentinum. Quod Vir. inducit E-

uandrum ab ara Maxima in Palatinum progredientem monstrare Herculi portam Carmentalē, quæ nimirum, si ad radices Auentini, post fuisset relicta. Huic autem portæ Sceleratæ postea nomē fuit, quod per eam egressi Fabii ad Cremeram Flu. ex lacu attingente Bacchanas orientem, omnes interfecti sint. Vnde idem Sex. Pomp. refert religioni esse quibusdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani, quę erat extra ipsam, senatum haberi, quod ea egressi sex & trecenti Fabii, apud Cremeram omnes interfecti sint, cum in æde eiusdem Iani. S.C. factum esset, vt proficiscerentur. Sed ad reliquas veniamus. Romanam in hortis ædis diuæ Marię nouę haud procul ab angulo Palatini, qui amphitheatrū spectat, fuisse innuit idem author, cum ait: *Romana porta instituta est à Romulo in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus est.* Appellata est autem Romana à Sabinis pręcipue, quod proximus aditus erat Romam; sunt tamen qui Mugoniā, quæ & Trigonia à tribus angulis est denominata, ibi restituant; quibus si assentiri volumus, dicemus à Romulo prius Romanę, deinde ab euentu, hoc est à mugitu boum, vel quod per eam boues introducerentur, Mugoniæ nomē sortitam esse. Sequitur Pandana, dicta, quod rebus illatis in vrbem panderetur, eidem & Liberæ, & Romanulę nomen fuit, quam prope Velabrum fuisse probant quæ sequuntur Var. verba. Laurentalia ab Acca Laurentia; huius sacrificium fit in Velabro, qua in Nouam viam exitur, vt aiunt quidam ad Sepulcrū Accæ; qui locus extra vrbem antiquam fuit, non longe à porta Romanula. Existimamus autem Romanulæ nomen adeptam, postquam Romana Mugoniæ sumpsit cognomē. Miror autem Blondum & Fuluium, Var. authore, velle hanc fuisse non Romæ, sed Saturniæ vrbis, qui dum probat Saturniū oppidum fuisse prope Saturnium montem, sic sequitur: Eius vestigia nunc manent tria, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta, quam Iunius scribit, ibi, quam nunc vocant Pandanā; quæ vltima verba innuunt, Pandanam fuisse à Romulo constitutam, eo in loco, vbi prius in Saturnio oppido, fuerat Saturnia. Qui vero volunt Romulum vrbem quatuor portarum reliquisse, quartam ad radices Viminalis statuere; ab euentu postea dictam Ianualem. Nam bello Sabinorum, cum Romani eam claudere festinarēt, quia in ipsam hostes irruebant, postquam est clausa, mox sponte patefacta est, cumque iterum, ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt, cumque ex alia parte acerrimo prælio certaretur, subito fama pertulit fusos à Tatio Romanos: quam ob causam, qui aditum tuebantur territi profugerunt, cumque Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex æde Iani per hāc portam magnam vim torrentium vndis scatentibus erupisse, multasq; perduellium cateruas, aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida voragine deperiisse, ea re placitum, vt belli tempore, veluti ad vrbis auxilium, fores Iani reserarentur. Hęc autem porta opportuno loco fuerat sita, tamen cum constans sit opinio, pomerium Romuli ad radices Viminalis non peruenisse, nullibiq; legerimus Iani templum eo in loco stetisse, credimus Romulum tres tantum instituisse portas; qui numerus, in vrbe adhuc parua, publico vsui satisfacere posse videbatur.

CAP. V.

De vario ambitu & mœnibus Vrbis.

VM Romulus, Vrbe noua cōstituta, quæ ad Deorum religionem, hominumq; iura pertinere videbātur, curaret, Romam interim alia, atq; alia loca appetebant, vt Vrbs in dies amplioribus munitionibus cresceret, cum in spē magis futuræ multitudinis, quam ad id hominum, quod tum erat, eam munirent. Victis postea Sabinis, & ex duabus vna facta ciuitate, etiam

iam

iam hominum multitudine aucta est, moxque Alba euersa, duplicatoque ex illius ruinis ciuium numero: Tullus Cœlium Vrbi addidit, Exquiliasque, authore Liuio, auxit. ex quo coniicimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, vallibusque adiacentibus, & foro proximioribus domos struxisse. Quæ loca cum iam essent occupata, deuictis Albanis Tullum addidisse Cœlium, Exquiliasque, nondum Vrbi adiectas, auxisse. Secundam autem Vrbis ampliationem capto Politorio, omnique multitudine Romam traducta, fecit Ancus, qui cum circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium, atque arcem, Cœlium Albani impleuissent, Auentinum nouæ multitudini concessit. Multis deinde milibus Latinorum in ciuitatem acceptis Ianiculum quoque Vrbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum in Tyberim facto, Quiritiumque fossam in planioribus Vrbis circunduxit. Hinc constat Auentinum non fuisse Vrbis Romuli partem, vt putauit Blon. minus diligenter Liuii verba considerans. qui etiam primo decadis quintæ Auentinum ipsum extra Vrbem sic collocat. Aediles extra portam Tergeminam in Auentinum porticum silice strauerunt. eodem modo & Gellius, eius verba hæc sunt. *Auentinus solus, quæ pars non longinqua, nec infrequens est, extra pomeriũ est, neque Ser. Tullus, neque Sulla, qui proferendi pomerium titulum quæsiuit, neque postea Diuus Iulius, cum pomeriũ proferret, intra vrbis fines incluserunt.* Causam esse ait Messala, quod in monte Remus vrbis condendæ gratia auspicatus, aues irritas habuerit, superatusque à Romulo in auspicio sit. Iccirco omnes, qui pomerium protulerunt, montem istum excluserunt, quasi auibus obscœnis ominosum. Authore postea D. Claudio receptum, & intra pomerii fines obseruatum est. Tarquinio autem Prisco, qui vrbem muro cingere parauerat, mortuo, eam curam Ser. Tullius suscepit, & Viminalem, Quirinalemque quinque collibus addens, vrbis ambitum ampliauit. Muros verò ruderibus, vilibusque structuris ædificatos Tarquinius superbus primum cœpit saxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romuleæ paulatim, & nomen, & vsum amisisse videntur, licet Carmentalis diutius suum retinuerit. Et constructio vrbis regum tempore vlterius, vt testis est Dion. nõ processit, non permittente numine, quanq̃ omnia circũ vrbem erant habitata. Nam cum antiqui vellent vrbis mœnia, quæ Collinam nõ excedebant portã vsq; ad Miluium pontẽ producere, prohibuere aruspices, quia non licebat in vrbe comitia facere, & milites legere. hinc. Cic. ad Atticũ. *Sed casu, inquit, sermò à Capitone de vrbe augenda à ponte Miluio ad Tyberium: pauci secundum montes Vaticanos, campum Martiũ tum ædificari, illum autem campũ Vaticanum fieri quasi Martium.* Quare arbitror magna parte vrbis planę ædificiis occupata, Senatum sæpe agitauisse de transferendo campo Martio in Vaticanum, nunquam tamen id comprobatum esse. Quod autem Blon. velit eum, quem nos collem Hortulorum dicimus, Quirinalem esse, falsum esse ostendit Appianus, cum ait Syllam vlterius progressum excercitum in campo Martio ante vrbis portas statuisse, & cum hic collis Campo Martio immineat, nimirum necesse est recepto, secundum nos, colle Hortulorum, vt etiam idem campus in vrbem, contra omnium opinionem, sit receptus. Non tamen Fuluii approbamus sententiam, qui quicquid campi inter Capitolium, & Tyberim est, Martium appellari, murosque vrbis Capitolium non excessisse, putet. Nam etsi hoc verum est tempore regum, quod dubito, vltra tamen ipsum montem Consulum aut Imperatorum tempore muros processisse opinor. Plurimis enim authoribus crediderim, Flumentanam portam antiquissimam esse: quod si, secundum Blond. opinionem, sortita est nomen, quod per eam aliquando Tyberis fluxerit, mœnibus montes non excedentibus, non video vbi locorum ipsa possit collocari, vt Tyberis per eam labi potuerit. Præterea non dicimus theatrum Pompei, thermas Agrippinas, Mineruæ

neruæ templum, circum Flaminium in campo Martio: ſicut Ouile, villam Publicam, & multa alia. Quare arbitramur partem vrbis Planæ, priſco etiam tempore, fuiſſe intra vrbem, deducto videlicet muro à Collina ad Tyberim, eregione murorum ab Anco in Tranſtyberina regione collocatorum, Flumentanamque portam, vbi nunc eſt, longo tempore poſt tranſlatam. Nec obſtat quod iſti falsò referunt: Martium campum appellatum, quicquid inter Capitolium & Tyberim eſt; cum Liu. dicat quicquid inter vrbem & Tyberim, quod ſecundum noſtram opinionem, bene procedit, cui etiam P. Vic. ſuffragari videtur, viam Latam, forum Suarium, Pilam Tyburtinam inter montes & Tyberim iacentes in ſeptima vrbis regione ſtatuens. Plin. autem tradit ambitum vrbis ſuo tempore mil. paſ. xx. fuiſſe. Vopiſcus verò Aurelianum Imper. muros vrbis ſic ampliaſſe, vt l. propè milia eorum ambitus teneret. Sed Marcel. dubitationem tollit, cum inquit, Vrbs Roma eſt, quæ muro cingeretur, vt Alphenus ait. Roma eſt etiam quantum continentia ædificia eſſent. Plin. itaque, dum. xx. mil. paſſus ſcribit, & Vopiſcum, dum quinquaginta, Romæ, & ædium continentium conſideraſſe dicimus ambitum. Sciendum autem mœnia vrbis ſæpe à barbaris aperta, & à maioribus inſtaurata ambitum varium habuiſſe. Magnam verò partem Honorium & Arcadium reſtituiſſe, vetus in marmore ſupra portam Portuenſem inciſus hic index oſtendit.

IMPP. CÆS. DD. NN. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO VICTORIBVS ET TRIVMPHATORIBVS SEMPER AVGG. OB INSTAVRATOS MVROS ET TVRRES EGESTIS INMENSIS RVDERIBVS. E' SVGGESTIONIBVS. V. C. ET INLVSTRIS MILITES ET MAGISTRI VTRIVSQVE MILITIÆ AD PERPETVITATEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT.

Ambitus autem Vrbis noſtro tempore vix paſſus mil. tredecim implet. Mœnia verò vtrum in ipſo permaneant priſco veſtigio veteris fundamenti diu anceps fui. Non enim mihi perſuadere poteram, antiquos ita diſtortos, quemadmodũ nunc cernuntur, muros poſuiſſe. re deinde diligentius conſiderata, inueni ſitus ipſorum optimam eos habuiſſe rationem. quia ſi orbicularem, aut quadrangularem, vel quamlibet aliam certam formam Vrbis conſtituere voluiſſent, eueniebat, quod muri interdum per montium crepidines ducti, interdum vero per valles montibus extra relictis facile, per foſſa, & excauata parte montis appoſita, ab hoſtibus euerti potuiſſent, aut valle intus exiſtente, ex montibus vicinis, ſuperioriq; loco ciues opprimi. Quare ſecundum montium circuitum, perq; ipſorum radices deduxere muros, ita vt, vbi accliuis fuiſſet locus, per mediam ferè accliuitatem dirigerent, iacerentq; intro effoſſam terrã, donec montem ipſum æquarent, ne aqua defluens muros lædere poſſet. Si quis autem dixerit, inter Collinam, Numentanamq; portam, rurſusq; inter Aſinariam, & Gabiuſam, & alibi, etiam per valles mœnia deducta, reſpondemus, ideò factum, quia extra non erat mons, qui Vrbi immineret, breuiſſimasq; eſſe valles, quæ ſi extra relictæ fuiſſent, muris radicibus montium appoſitis, deformem, & multis in locis inutilem, Vrbem reddidiſſent. Quapropter credimus ſuper fundamentis priſcis muros nunc exiſtentes, extructos eſſe. Quid enim erat cur ij, quibus muros inſtaurandi, non ampliandi fuerat cura, noua vt iacerent fundamenta, cum priſca longe minorem impenſam, & laborem deſiderarent?

CAP.

CAP. VI.

De Pomerio Vrbis.

OMERIVM verbi vim ſolum intuentes, poſt mœnium interpretantur eſſe, eſt autem magis circa murum locus, quem in condendis vrbibus quondam Hetruſci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato conſecrabant, vt neq; interiore parte ędificia mœnibus continuarentur, & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatiumque neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod poſt murum eſſet, quam quod murus poſt id Pomerium Romani appellarunt. Liuius. Sæpe tamen pro totius vrbis ambitu, locoque certis finibus præſcripto accipitur. Gellius enim tradit Pomerium facere finem vrbani auſpicii, ibique nonnullos cõmemorat, qui Romanum propagarunt Pomerium. Sed poſt Syllam fere omnes gloriæ, honoriſq; magis cupiditate, quam neceſſitate adducti, id facere, inter quos numeratur Claudius Imperator. Cor. Tac. Pomerium, inquit, auxit Claudius more priſco, quo iis, qui protulere imperium, & terminos vrbis propagare datur, mox ſubdit. *Et quos tum Claudius terminos poſuerit facile cognitu, & in publicis actis perſcriptum.* Quod enim Pomerium propagauerit, multa extant exempla, vt in tabula Ænea in Lateranenſi baſilica ſita, cuius rei caput hoc eſt.

VTIQVE EI FINIS POMERII PROFERRE CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT CLAVDIO CÆSARI AVG. GERMANICO.

Et in lapide tiburtino effoſſo ſuperioribus annis apud Cloacam diuę Luciæ, cuius titulus eſt huiuſmodi.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR. AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XVI. COS. IIII. CENSOR. P. P. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMERIVM AMPLIAVIT TERMINAVITQ.

Sed tamen quos terminos Pomerii poſuerit, nullibi inuenies. Vopiſcus vero ſcribit Aurelianum Imperatorem adhibito ſenatus conſulto muros Vrbis dilatauiſſe, neq; tunc quidquam addidiſſe Pomerio, ſed poſtea cum non liceret, niſi ei, qui agri barbarici aliqua parte Ro. Remp. locupletauiſſet, Pomerium propagare. At tam varia eſt de Vrbis ambitu, atq; Pomerio opinio, vt nemo poſſit ſingulis quibuſque temporib. proprios fines determinare. hinc ait Dionyſ. Si quis velit Romæ magnitudinẽ exquirere, nullum habebit ſignum certũ, quo dignoſcatur quouſquę ſit hæc vrbs progreſſa, aut vnde eſſe non amplius vrbs incipiat. Legimus autem ſecundum viam, quæ eſt ab Vrbe ad Otriculi pontem, omnia ædificiis fuiſſe plena. Vnde Ariſtides ipſius Vrbis incredibilem oſtendens magnitudinem, in hunc loquitur modum. Deſcendit hæc vſque ad mare, vbi Commune emporium, communiſque omnium, quæ terra proueniunt, diſpenſatio, quacunque in parte eius Vrbis conſtiterit quis, nihil prohibet quominus ſit pariter & in medio: quidquid nunc Italiæ reſtat, completum iri vniuerſa mihi videtur: vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protenſa.

CAP. VII.

De portis antiquis, quæ hodie non ſunt.

VEMADMODVM ambitus Vrbis varios terminos conſecutus eſt, eodem modo & portæ: quarum nonnullæ in Pomerii ampliatione intra vrbem relictæ, & vſum & portarum nomen licet amiſerint, multæ tamen translatæ priſtinum retinuere, multæ etiam nouum adeptæ ſunt. Et quanquam aliqui Ser. Tulli, Auguſti, Aurelianique temporibus auſi ſunt, certo numero poſito, proprium & nomen, &

locum illis constituere: nulla tamen ratione, nulloue authore, quod scripsere comprobarunt. Plin. autem quatuor & triginta ætate sua fuisse prodidit, eius sunt hæc verba: *Mœnia eius colligere ambitu Imperatoribus, censoribusque Vespasianis, M. P. XIII. complexa montes VII. ipsa diuiditur in regiones XIV. Capita singularum, CLXXV. eiusdem spatii mensura currente à capite fori Romani statuto ad singulas portas: quæ sunt hodie triginta, & quatuor, ita vt duodecim portæ semel numerentur, prætereanturque ex veteribus septem, quæ esse desierunt.* Efficit passuum per directum XXX. M. D. LXV. Ad extrema vero tectorum cum castris prætoriis ab eodem miliario per vicos omnium viarum mensura colligit paulo amplius LXX. M. passuum. Cum sermonem forte haberemus de portis antiquæ Vrbis cum viro præclarissimo, IOANNE GADO Ca. ap. clerico integerrimo, incidissemusque in verba illa. Ita vt duodecim semel numerentur, prætereanturq; ex veteribus septem, quæ esse desierunt, rogauit me ille, vt est omnium bonarum artium studiosissimus, quid eo in loco sibi vellet Pli. Ego vero qui haudquaquam mihi ascisco eam sapientiam, vt de re dubia, & difficili ex improuiso respondeam, sententiam meam in aliud tempus distuli. Igitur aggressus hunc tractatum, quo me ære alieno eximam, eam in medium adducere non grauabor. Vnde sciendum est, ex ipsis portis aliquas esse, quæ duo & plura habuere nomina, quas vult semel numerari. Veluti hæ.

Flumentana, siue Flaminia.
Quirinalis, siue Agonensis, vel Collina.
Numentana, siue Viminalis.
Ianualis, siue Sabiusa, quæ ducebat in Sabinos.
Esquilina, siue Taurina.
Neuia, siue Labicana.
Cœlimontana, siue Asinaria.
Capena, siue Appia.
Tergemina, siue Hostiensis.
Portuensis, siue Naualis.
Ratumena, siue Veientana.
Triumphalis, siue Vaticana. His semel numeratis si

Carmentalis,	Querquetulana,
Mugonia,	Raduscula,
Pandana,	Saginalis, &

Sancualis, quas antiquissimas esse nemini dubium est, prætereantur, relinquentur sequentes.

Collatina,	Catularia,	Salutaris,
Interaggeres,	Laurentina,	Mutia,
Tyburtina,	Fontinalis,	Piacularis,
Gabiusa,	Lauernalis,	Prænestina,
Latina,	Ferentina,	Libitinensis,
Aurelia,	Minutia,	Valeria.

Tarpeia, quibus si duodecim, quas dicit semel numerandas, addiderit, ad numerum XXXIIII. portarum, tres tantum deerunt, quas nullibi inuenimus. Quinimo nec apud antiquos scriptores mentio est de tribus vltimo loco positis. Insuper non Plin. ætate, sed diuersis temporibus prędicta nomina portis imposita esse arbitramur: Pliniumque cum ait, sunt hodiæ portæ vrbis triginta & quatuor, non solum de portis Vrbis: verum etiam de iis, quæ erant in suburbiis intellexisse, cum appellatio Vrbis continentibus ædificiis finiatur; quanquam apud Plin. sunt qui legunt XXIIII. De porta autem Ferentina sic meminit Plut. *Romulus expiationib. ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portã obseruari tradunt.*
Anti-

Antiquarum autem portarum etymologiam docet Var. & Sex. Pomp. quam hic si poneremus, cum illarum nullus vsus, neque vestigium extet, superflua certe videri posset.

CAP. VIII.

De portis antiquis, & mœnibus quæ nunc sunt.

AMBITVM Vrbis à nobis iam dimensum, mœnibus & portis, quæ nunc extant, tempus est circundare. Exordiamur autem ab occasu hyemali, Tyberiniq; fluminis ripa: à qua muri c.xx. pas. producuntur, priusquam Flumentanam portã attingant, denominatam, vt Blon. velle diximus, quod Tyberis per eam aliquando laberetur in Vrbem. Ipsa, inquit, indicat positio, qa nulla, inter omnes vrbis portas, ita Tyberi est apposita, vt eam aliquando is fluuius potuerit influere. At ex verbis Apiani supra de Campo Martio allegatis patet hanc alibi fuisse, cum Flumentanę ei nomen erat. Procopius in loco editiori eam ponit: Liuii etiam verba innuunt olim à Capitolio procul esse, quæ hæc sunt. Ita prædicta die in Petilinum Lucum, extra portam Flumentanam, vnde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum. Quod si Campum Martium extra vrbem relinquimus, non video quomodo Apiani cum Liuii conueniant verba: At cum dictum sit mœnia, quæ Collinã portam non excedebant, deducta olim per vrbem planam, vsq; ad Tyberim, e regione scilicet murorum structorum ab Anco in Transtyberina regione, existimamus portã ipsam in ripa eiusdem fluminis, haud procul à ponte nunc Xysti, tunc positã esse: aut certè in fine viæ Latæ, & in principio Flaminiæ, Flumentanæq; sortitam nomen, quod ad fluuium pertineret, non autem quod per ipsam fluuius in vrbem laberetur. Cic. quidem ad Atticum scribens tanquam de porta Vrbis antiqua ita meminit. *Nescio enim cur cum portã Flumentanam Cœlius occuparit, ego Puteolos non faciã meos.* Qui verò extra antiquum pomeriũ ipsam statuere, mœnia in quibus nunc est, à Belisario condita putant, nos verò nõ condita, sed super aliorum murorum fundamentis instaurata, eaq; multo tempore ante Belisarium fuisse; mœnibusq; Collinam portam non excedentibus, ampliatis, Collatinaq; addita, Flumentanam eo, vbi nunc est, translatam, aut certè extra pomerium triumphalem arcũ fuisse. Sed eo in loco, vbi nunc est, porta ne fuerit, an triumphalis arcus, in medio relinquo. Flaminiæ deinde traxit nomen à via, quam Flaminius strauit. Porta Populi nunc dicitur. ab hac mur. per collis Hortulorum radices pas. vltra mille adimplentes, Collatinę iunguntur Portę, cui à Collatia oppido propè Romam, in quod aliarum ciuitatũ opes fuere collatæ, nomen inditũ esse scribit Sex. Pomp. Liuius Collatia, inquit, & quidquid circa illam agri erat Sabinis ademptũ. Seruat quoq; ętas nostra morem appellandi in Collatia quidquid e regione eius portę habet ager Romanus. Pincianam nunc vocant à proximo Pincii Senatoris olim Palatio, cuius vestigia licet extent, marmora tamen ad ornamentum posita Theodoricus Ostrogothorum Rex Rauennam misit, auth. Cassiodorus. Sita autem est in eodem Hortulorum colle, &, vt Flaminia, Aquilonem spectat. Interiectis deinde stadiis sex peruenitur ad Portam Quirinalem; priscis temporibus ita denominatam, quod ea in collem Quirinalem iretur, siue quod proximè eam Quirini Sacellum, Agonensem etiam, quod in Quirinali esset, qui, veluti sine angulis, Agonos appellabatur, dixere portã. Quod autẽ postea à Quirinali mutatum sit nomen in Collinam, docet Var. Salariæ nouissimè, quod adhuc immutatum retinet, nomen est consecuta; quia per eam Sabini sal à mari in vrbem deferebant. ortum æstiuum prospicit, sicut Viminalis, quæ quarta in ordine stadiis quinq; distat à Collina. Viminalis autem ęst nuncupata, quod ibi

viminum ſylua fuiſſe videtur, vel à Fano Iouis Viminei: cui portæ (authore Liuio) Ficulenſi nomen etiam fuit, à proximo extra ipſam loco, vbi figlinæ olim fiebãt. Nunc S. Agnetis, & Numentana dicitur Porta. Hanc prope Salariam fuiſſe probat Suet. de Nerone loquens, in hunc modum. *Offerente Phanote liberto Suburbanũ ſuum, inter Salariam, & Numentanam viam, circa quartum miliarium.* Inter Viminalem, & Eſquilinam in campo Viminali, quem hodie incolę Viuarium appellant, media eſt Porta Interaggeres, cui Aggeres Tarquinii, inter quos erat condita, celebre ad poſteros fecere nomen. Subit Porta nunc S. Laurentii, quam Tiburtinam eſſe, & in aquæductu aquæ Marciæ conditam, diuerſamque ab Exquilina, contẽdit Ful. ea nempe ratione, ꝙ Str. in cãpo Eſquilino duas Vrbis portas; alteram Exquilinã tunc clauſam, alteram Tiburtinã eſſe memoret. Inter Tiburtinã autẽ & Næuiam ipſam collocat Exquilinã quam Li. in numero aliarũ ſtatuens; antiqui pomerii portam facit, his verbis. *Itaq; Coſ. Valerius, vt eliceret prædatores, edic t ſuis poſtero die frequẽtes parta Exquilina, quæ auerſiſſima ab hoſte erat, expellerent pecus: ſcituros id hoſtes ratus, quod in obſidione, & fame ſeruitia infida transfugerent, & ſciere perfugæ multoque plures vt in ſpem vniuerſæ prædæ flumen traiiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad II. lapidem Gabina via occultatum obſidere iubet: SP. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinam ſtare, donec hoſtis prætereat, inde ſe obiicere hoſti, ne ſit ad flumen reditus. Conſulum alter. L. Lucretius porta Neuia cum aliquot manipulis militum egreſſus. Ipſe Valerius Cœlio monte delectas cohortes educit: hique primi apparuere hoſti. Herminius, vbi tumultum ſenſit concurrit ex inſidiis, verſiſque in Lucretium Hetruſcis terga cædit, dextera, leuaque hic à porta Collina, illinc à Næuia redditus clamor.* Et quia Liuius non meminit de Tiburtina, Ful. autumat poſtea conditam fuiſſe in forma arcus, vbi nunc eſt clauſa Exquilina. Recte ne ſentiat videamus. In primis autem ſciendum, tempore quo condita eſt Tiburtina, mœnia ne ſint propagata. Si ſunt, non video cur Exquilina magis non ſit translata, quam clauſa. Si vero non, quid erat cauſæ antiquiſſimam, eandemque celeberrimam claudendi portam, quo nouam excitarent? Quare haud me pœnitet eorum ſententię eſſe, qui volunt ſuper ipſam aquæductum deriuatum: non ipſam in forma arcus extructam: cum cõſtet vſq; ad Augusti tempora apertam fuiſſe, de qua Circ. ſic meminit. *Cum ego Cœlimontana porta introiiſſe dixiſſem, reſponſione me inimica Exquilinã introiiſſe homo promtiſſimus laceſſiuit.* Sin Tiburtinam eſſe concedimus. Exquilina inter hanc, & Numentanam, ſiue Interaggeres potius erat excitanda, quam inter Nęuiam, ipſamque Tiburtinam: cum Liuius libro ſexto ſecundi bel. Pu. oſtendat Collinam, Exquilinamque inuicem prope fuiſſe, commemorans Flaccum porta Capena cum exercitu Romam ingreſſum, media Vrbe per Carnias Exquilias contendiſſe, inde egreſſum inter Exquilinam, Collinamque portam poſuiſſe caſtra. Et placuiſſe Coſſ. circa portas Collinã, Exquilinamque ponere caſtra. Vnde ſi Exquilina erat, vbi ponitur à Fuluio, non oportuerat conſulẽ Capena ingreſſum in Carinas, inde per Exquilias ad portam ipſam peruenire: cum magis rectum, breuiusq; eſſet iter per Cœlium aut Labicanam viam. Quare magis inclinat animus, vt credam portam nunc S. Laurentii Exquilinam eſſe: & Tiburtinam additam inter hanc, & Numentanam, vbi Exquilinus eſt campus: & mœnia à Numentana ad portam S. Laurentii duodecim ferme implent ſtadia; vt in hoc interuallo porta Interaggeres, Tiburtinaq; commode potuerimt collocari. Non enim ſequitur, Exquilina Strabonis ætate erat clauſa, ergo etiã nunc eſt clauſa. Exquilina ab Exquiliis, vbi ſita eſt, denominabatur, eadem & Taurina, à capite tauri, quod cœlatum adhuc in frontiſpicio interiori cernitur. In ortum ſolis vergit, quemadmodum Næuia, quam Varro à propinquis nemoribus nomen adeptam tradit. Sunt autem qui velint non portam. ſed triumphalem fuiſſe arcum. Quod ſi mœnia manent in priſco veteris fundamenti veſtigio, non

video

video, secundum ordinem portarum à Liuio positum, cur potius alibi fuerit quã eo in loco, qui ad vsum portæ cõmodissimus videbatur. Ego tamen, inquit, Marlianus, ipsam aliquando ascendi, & omnia diligenter perscrutatus, nihil inueni, cur magis portam, quam triumphalem arcum esse, iudicarem. verùm cum arcus triumphales soleant in viis ducentibus ad portas excitari, variumq; ambitum vrbis fuisse probauerimus: potuit aliquando porta prope existens in ipsum arcum, minore facto, vel ampliato pomerio, transferri. Hęc autem porta olim etiam Labicana, nunc verò Maior nuncupatur, Hinc verò ad Cœlimontanam, à Cœlio monte, in cuius margine est sita, ita cognominatam. stadia fermè octo intercurrunt, quam portam L. Cornelio, & Q. Minutio Coss. tactam de cœlo narrat Liuius; cui Asinariæ à regno, vt aiunt, asinorum; quod est Neapolitanum, quo mittit, etiam fuit nomen, nunc vero S. Ioannis, ad ortum hyemalem pertinet, sicut ad æstiuum Gabiusa: quæ in angulo murorum sub Cœliolo occurrit, sed clausa: per quam ingreditur riuus aquæ nunc Marianæ. Gabiusæ autem obtinuit nomẽ quod recta in Gabios oppidum, nunc Galicanum, mitteret. Medrodii deinde porta à mensura est dicta: stadia propè quin que à Cœlimontana distat. Sequitur Latina in Cœliolo, quæ quod in Latium duceret, sortita est nomen, idq; immutatum adhuc retinet. Est autem prope ædem diui Ioannis Euangelistæ, in hyemalem ortum vergens, stadia quinque cum dimidio à Gabiusa abest, & totidem à Capena dicta (inquit Ful.) à Cabenatibus Latinis populis, ad quos mittebat, vel à Capenate flum. vt tradit Silius Italicus, cum inquit.

Quo sacer humectat fluuialia rura Capenas.

Verùm quod à Capenatib. Capena nuncuparetur, authorem non addit, neq; Silii carmen à Flum. portam nomen sumpsisse probat. Solinus autem refert, Italum regem ex Sicilia cum Syracusanis ad Ianum venisse, ac eius consilio, auxilioq; ciuitatem iuxta Albam condidisse, Capenam nomine, & ab eo postmodum Capenæ nomen fuisse. Ser. verò grammaticus huiusce portæ etymologiã aliunde trahit. Nam super eo Virg. hemistichio, *Lucosq; capenos, ait:* Vnde & porta Capena, quæ iuxta Camœnas est, nomen accepit. Asc. enim scribit, extra hanc portam Lucum, & Ædem Camenarum esse: propterea Camœna à nõnullis olim est appellata, nũc verò Porta S. Sebastiani. Et certè nullum est dubium quin sit hęc Capena, cum à P. Victore in prima regione eiusdem nominis ponatur. Appiæ deinde nomen accepit ab Appio censore, qui viam muniuit. Cic. pro Milone. *Hoc enim sæpe ab istis dicitur perinde, quasi Appius ille cæcus viam munierit, non qua populus vteretur, sed vbi impune sui posteri latrocinarentur.* Erat hæc porta multũ celebris. Quidam etiam Triumphalem appellant. Non desunt etiam qui Fontinalis nomen adscribant, à fontium vbertate, propter illud Mart.

Capena grandi qua pluuit gutta.

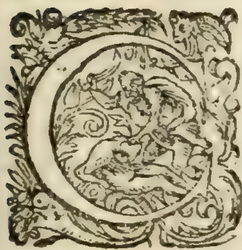
Et Iuuen. *Madidamque Capenam.* Quòd ideo dictum arbitramur propter aquæ ductum super eam deriuatum; vel quod inter cæteras portas depresso sit loco. Vnde Cic. ad Q. Fratrem. *Romæ,* inquit, *& maxime Appia, ad Martis mira proluuies, horti, tabernæ plurimæ, magna vis aquæ, vsq; ad Piscinam publicam.* Restat vltimo loco, citra Tyberim, Tergemina in meridiem vergens, vt Appia. Tergemina dicta est à vetustissima illa, per quam Tergemini Horatij dicuntur egressi, quæ tunc fuit inter Tyberim & Auentinum, sub angulo montis relicta, à dextris, ripa fluminis, iuxta naualia, & prope Salinas; cuius adhuc apparent ruinosa vestigia inter proximas vineas. Huius loci meminit Frontinus in hæc verba. *Ductus aquæ Appiæ habet longitudinem à capite vsque ad Salinas; qui locus est ad portam Tergeminam.* & mox. *Cacus habitauit locum, vbi Salinæ nomen, vbi Tergemina porta.* Hostiensis quod Hostiam mittat, aliquando est appellata, nunc Sancti Pauli. distat à

Capena stadia fermè octo. Ab Hostiensi deinde muri ad Tyberim stadia duodecim implent. A Fluuio verò ipso ad Portuensem Transtyberinā portam stadium dimidium vix intercurrit. Portuensis enim inditum est nomē, quia ducit in portum Hostiensem, à Claudio Imperat. excitatum, nunc portam Ripę vocitant; ad Occasum Solis hyemalis pertinet. Hinc deinceps in Ianiculū ascendens, septem stadiis, vel circa, peractis, ad portā nunc S. Pancratii, olim Aureliam, peruenies; quam quidam ab Æmilio viro consulari, siue ab Aurelio Imperatore nomē sumpsisse autumant: quidam verò à via Aurelia, nōnulli viam ab ipsa porta. Quo autem nomine apud priscos vocaretur, sicuti de Portuensi, incertū habemus; neque solum de nomine, verum etiam de loco dubitatur. Nam Procopius tradit Aureliam portam fuisse iuxta molem Hadriani, &, à basilica propinqua, portam S. Petri nuncupatā. *Sepulcrum* (inquit) *Hadriani extra portam Aureliam iactu lapidis impositum.* Sed velim scire vtrum hæc, extra quam Procopius facit molem Hadriani, citra ne Tyberim fuerit, & vbi. Si erat, miror à Procopii ad nostra tempora, ita cum mœnibus euanuisse, vt nulla prorsus extent vestigia, nisi velimus in aditu pontis Ælij excitatam, & ab ipso Ælio Hadriano Æliam, nō Aureliam, denominatam. Quare videndum est ne apud Procopium, Æliam sit legendum, sitq; ex illis, quę extra pomerium ponuntur, additaque magis ad pontis, & molis ornatum, quam quod esset necessaria, ibi propè porta Vaticana existente, hoc enim modo sequeretur Pancratianam Aureliam esse. & certè via ab ipsa ad martina, hoc nomine appellatur. Ab Aurelia per Ianiculum secundum Vrbis muros descendens inuenies portam, quam Subtus Ianum, quod Ianiculo subiaceat, nunc vocant, olim Septimianam à Septimio Imper. denominatam putant: ex eo q; Spartianus de ipso Septimio loquens Septizonium, Septimanasq; thermas in Transtyberina regione ad portam sui nominis extitisse commemoret: aiuntq; Septimii nomen super ipsam lectum esse, priusquam Alexander Pont. VI. eam instauraret, ibiq; Ianum Septimianum, Septimianamq; Aram fuisse. Blon. autem Fontinalē appellat, id est, deabus fontiū sacram. *Extant*, inquit, *adhuc magnæ molis muri scatentium adhuc fontium receptacula sub monte, qui Aureus nuncupatur, ipsi portæ proximo.* Liuius. *Aediles*, inquit, *alteram porticum ad portam Fontinalem ad Martis Aram, perduxere.* Quod autem hæc sola possit esse Fontinalis, inde certum habemus, qa nulla est porta alia, qua in cāpos Vaticani iter esse possit, nullo pōte, Sublicio excepto, ad Tyberim existente. At Fuluius in campos Horatiorum Liuium intellexisse scribit, qui cum procul ab Vrbe essent, rectius fortasse de Vaticanis diceremus; quorum mentio frequentior est apud scriptores. Cic. campū Vaticanum fieri quasi Martium. Præterea Liuius primo, & tertio ab Vrb. cond. de Capena, & quinto bel. Mac. seorsum de Fontinali meminit. quod facit vt existimem Fontinalem non eandem esse, quæ est Capena; & cum Fontinalis antiquissima sit Vrbis porta, potuit aliquando accidere, quod à Septimio instaurata, ipsius nomen, inscriptione addita, sit consecuta: nam (vt diximus) plerique fundant, plerique augent, & ad se transferūt nomina. spectat Septentrionem, distat autem ab Aurelia stadia quatuor, & à Tyberi iugera septem. Fluuius deinde ipse per stadia duodecim, vel circa, loco murorū, vsq; ad portam Flumentanā, vrbem planam, campum & vallem Martiam ambit. Si quis autem Vrbis circuitum expositorum stadiorū numero collegerit, inueniet profecto tredecim millia pas. vt diximus, non excedere. Turres verò ipsorum murorū tercentum & sexaginta numerantur: quarū multę sunt collapsę; multæ ita vetustate corrosę, vt indies ruinam minentur. Sed quia portæ Triumphalis crebra est mentio apud scriptores, quanquam esse desiit, tamen ex Blon. opinione locū, vbi ea fuerit, indicare, non alienum esse arbitror. Pons cuius pilarum fundamenta nunc infra molem Hadriani cernuntur, & porta ad intimam Tyberis ripā, cuius fundamentorum

moles extat, & via ab eo ponte ad Cæsaris obeliscum protensa, aream q; basilicæ S. Petri subiecta triumphali nomine appellabantur. De porta autem quod diximus probat Iosephus, Vespasiani & Titi describens triumphum. Dicit enim ipsos Imperatores, qui non in Palatio maiori, sed in Isidis templo nocte quieuerant, ad octauianas ambulationes transiuisse, vbi eos Senatus, & honorati equites præstolabantur: & cum fauor militaris eosdem meritis ornasset laudibus, votis rite celebratis ad portam recessisse, quæ ab eo, quod per illam semper triumphorum pompa duceretur, nomen accepit. Territorii etiam triumphalis in vita diui Petri, à diuo Hieronymo, siue à Damasco Papa scripta, est mentio; ibi enim legitur beatum Petrum fuisse sepultũ in Ecclesia sui nominis, quę ad Templum, tunc Apollinis, nunc S. Petronillæ, iuxta territorium triumphale fuerit ædificata: vbi obeliscus est Caii Principis. Suet. commemorat quosdam Senatores censuisse Augusti funus porta triumphali ducendum. Octauianas autem Ambulationes ad ipsius Augusti Mausoleum fuisse ostendit Suet. & Strab.

CAP. VIII.

De variis nominibus Capitolij.

CAPITOLIVM ante vrbem conditam, ab antiquo oppido nomine Saturnia, sub ipos monte existẽte, Saturninum montem appellatum memoriæ prodidit Var. Plinius, Saturnia, inquit, vbi nunc Roma est, Antipolis vbi Ianiculum, in parte Romæ; alii vero quod Saturnus ibi habitauerit; vt Virg. his carminibus.

Hæc duo præterea disiectis oppida muris
Reliquias, veterumq; vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem.
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Sex. Pom. ait Saturniam Italiam, & montem, qui nunc est Capitolinus, Saturninum nuncupatum: quod in tutela Saturni esse existimetur. Solinus loquens de comitibus Herculis, hæc habet Verba. Iidem montem Capitolium Saturninum vocauere. Castelli quoque, quod excitarunt, portam appellarunt Saturniam. Huic deinde Capitolii dixere nomen, quod caput humanum aperientibus fundamenta templi Iouis dicitur apparuisse, quæ visa species haud per ambages arcem eam imperii, caputq; rerum fore spem præbuit, idq; ita cecinere vates. Antea vero Tarpeia eidem monti nomen fecit. Nam cum Romulus contra Sabinos bella tractaret, & Tarpeio cuidam dedisset arcẽ tuendam, filia eius Tarpeia aquatum profecta in hostes incidit, quam cum cohortarentur ad proditionem, illa pro prẽmio poposcit ornatum manuum sinistrarum, id est armilas, facta itaq; arcis proditione, hostes ingeniosa morte promissa soluerunt; nam scuta, id est sinistrarum manuum ornatum super illam iacientes, eam luce priuauerunt, quæ illic sepulta, Tarpeiæ sedi, vt dixi, nomen imposuit. Plut. & Var. Diuiditur autem in Arcem, & Capitolium, Cic. in Cat. *Vobis Arcem, & Capitolium, & reliqua.* Liuius *exules & serui duce Appio Herdonio Sabino nocte Capitolium, & Arcem occupauere.* Et cum lib. septimo, loquens de Iunonis monetæ æde, ostendat domum Manlii fuisse in Arce. Virg. vero ad rupem Tarpeiam, hoc carmine.

Iam summo custos Tarpeiæ Manlius arcis.

Contendunt, qui rupem ipsam ad cliuum Capitolinũ ponunt, Arcem ad Tyberim pertinuisse, nos vero ad aquilonem. Quia dum Corn. Tac. in sequenti capite dicit, Diuersos Capitolii aditus inuadũt, iuxta lucũ Asyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur, & subiungit, *vis acrior per Asylum ingruebat, ædificiaque in altum edita solum Capitolii æquabant*, neq; de Arce vllum faciat verbum: fit verisimile ipsam alibi, quam ad Asylum stetisse, hostesque hanc partem Capitolii, tanquam

quam Arce infirmiorem, aggressos esse. Accedit huic nostræ opinioni etiam hęc coniectura, quod pars Capitolii Tyberi incumbens erat ipsius flu. vicinitate satis munita, atq; ædibus sacris referta. Nec obstat Liuii aut Virg. authoritas, quia totus mons ab historicis, & poetis rupes Tarpeia sæpe appellatur; & Ser. Capitolium vrbis Arcem fuisse tradit.

CAP. X.

Capitolium à quo votum, structum, dedicatum, instauratum, & quoties arserit.

CAPITOLIVM Tarquinius Priscus bello Sabino ædificaturum se vouerat: fundamentaq; iecerat, cum decessit. Verum Tarquinio defuncto Superbus, capta Pometia, ex spoliis hostium consummauit; quo pulso, Horatius Puluillus Cos. Consecrationem obiit. auth. Plut. & Cic. Interiecto deinde quadringentorum, & quindecim annorum spatio, Scipione & Norbano Coss. per Mariana bella igni cõsumptum est; quo autem modo incertum. hinc Appianus. Capitolium, quod sub regibus per quatercentos, & amplius annos conditum fuit, igne correptum vniuersos latuit. Cuius incendii idem Cic. sic meminit. Huius Vrbis, atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, Capitolii autem incensionẽ vigesimus. Eo autem tempore, quo primum arsit, ex saxo quadrato fuisse, eius vestigia pluribus in locis adhuc ostendunt; id quoque Liuius Sexto ab Vr. con. Refectionis autem curam victor Sylla suscepit; dedicationem vero obiit Q. Catulus, cuius nomen, inter tanta Cæsarum opera, vsque ad Vitellium mansit; auth. Plut. Arsit iterum Vitelliano bello: de quo incendio Cor. Tac. sic scriptum reliquit. Faces in prominentem porticum iacere, & sequebantur ignem, ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus vndiq; statuas decora maiorum in ipso aditu, vice muri, obiecisset. Tum diuersos Capitolii aditus inuadunt, iuxta Lucum Asyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur; improuisa vtraque vis, propior atque acrior per Asylum ingruebat, nec sisti poterant scandentes per coniuncta ędificia, quę, vt in multa pace, in altum edita solum Capitolii ęquabant. Hic ambigitur ignem tectis oppugnaturi iniecerint, an obsessi, quæ crebrior fama est, quo nitentes, ac progressos depellerent. Sic Capitoliũ clausis foribus indefensum, & indireptum conflagrauit. Tertio autem vna cum Vespasiani interitu igni direptum est, Sueton. Restitutionem Capitolii Vespasianus aggressus ruderibus purgandis manus primus admouit, ac suo collo quædam extulit. Nam incenso Capitolio cum curasset, vt vna cum publicis tabulis monumentis & fœderibus in tabulis æneis incisis restitueretur, decessit. Domitianus deinde magnificentius, elegantiusque, quam antea fuisset, restituit, cuius impensa duodecim mill. talentorum excessisse autumat. Plut. Turres plurimas habuisse ostendit Cic. in Cat. quarum nonnullas de cœlo tactas fuisse dicit.

Lectori candido

THEODORVS DE BRY LEODIENSIS, CIVIS FRANCFORDIENSIS, SALVTEM.

OPeræprecium videtur à principio statim Lectorem monere, de operis huius nobilissimi serie: Maxime vero quid causæ fuerit, quod maximam & potentissimam totius orbis vrbem Romam suis collibus saltem expressam in primaria & generali tabula repręsentauerim: Nec enim aliter fieri potuit, quod nec cuiuscunque vel Apellis vel Praxitelis opus fuerit omnium stratorum, ædificiorum, theatrorum, portarum triumphalium, thermarum &c. magnificentiam arte sua ad viuum exprimere. Quapropter certo ordine & distinctis tabulis artificiosissime, quam potuit fieri sculptis, tibi Lector inpræsentiarum proponam, primum quidem maximam Romam suis collibus portisque incinctam: Deinde peculiari tabula Capitolium adiecta vrbe quatuor portarum, & arce Tarpeia: Demum Tabulis ordine subsequentibus quatuordecim vrbis Romæ vicos pręcipuos, cum ædificiis suis magnificentioribus exhibeo, &c.

At licet Roma triginta quatuor portarum totidemque vicorum fuerit, maxime cum in summo flore iam esset, cumque à Nerone ex parte incendio deuastaretur. Vicos tamen ad vnum omnes effingere, in promptu nunc non fuit, quandoquidem delineatione eorum accuratiore nunc destituerer, contentus iis quæ ad manus venerant.

Quæ omnia & singula in conspectum tibi Lector beneuole propono, adiuncta simul erudita & concinna explicatione eorum, quæ toreumate præfigurata vides, maxime quidem ædificiorum publicorum, Templorum, Theatrorum, Thermarum, Circorum &c. vti iam ante satis monui. Quę quidem te recte monere volui, tu opera nostra feliciter fruere, & bene vale.

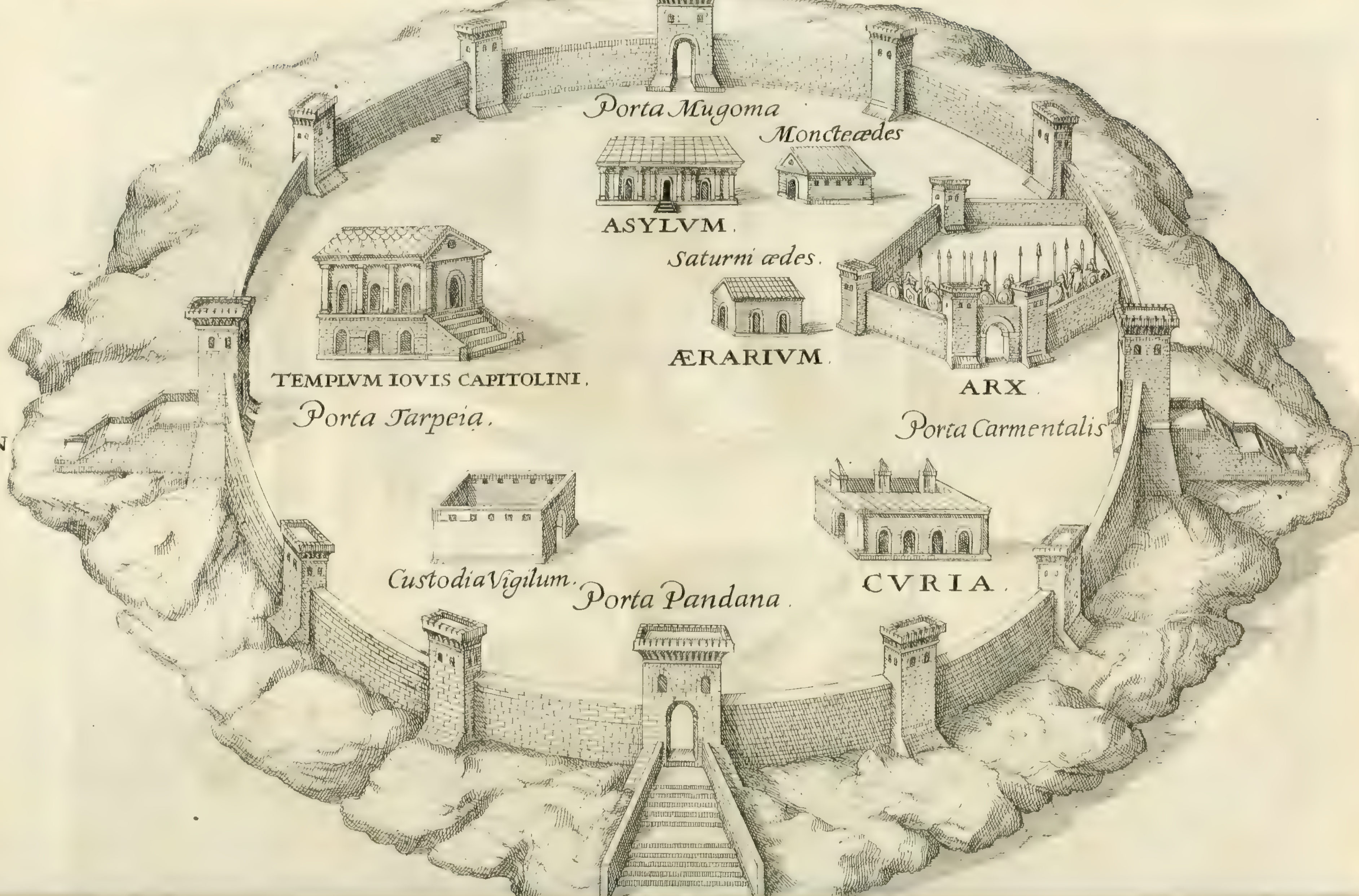
EXPLICATIO TABVLAE GENERALIS VRBIS ROMÆ.

QVatuor Regionum & Portarum, inclusis his quatuor montibus, Palatino ab Ortu, Capitolino ab occasu, Auentino à meridie, & Exquilino, hoc est, S. Petri in vinculis, à Septentrione, Vrbem suam quadratam Rhomus siue Romulus condidit: Seruius Tullius deinde octo Portarum & Regionum: Diuus Augustus postea sexdecim Portarum atque Regionum: demum triginta quatuor Portarum cum singulis Regionibus, & rebus earum potioribus ex Plinij descriptione, vrbem Romam nos inpræsentiarum ob oculos ponimus; Prætermisso earum Circuitu, Balneis, Mensis, Oleariis, Salinis, Laniorum, Piscariorum, Vicorum, Insularum, Domorum, Balneorum, Horreorum, Pistrinorum, Puteorum, quos Lacos secundo declinatu dictitant, numero, plurimisque insuper rebus, quoniam in libellis, qui de vrbis Regionibus circumferuntur, habentur. Tametsi multa in iis temere farciuntur, vti sunt vicorum quorundam nomina. Cur non omnium? quoniam plura non leguntur in Cippo Quadrato statuæ diui Hadriani, qui hodie quoque in Capitolio visitur, in porticus D. Conseruatorum angulo, plurimaque præterea ex Plinio, cæterisque scriptoribus inepte & parum Latine adduntur. Quæ cuncta cum suprascriptis M. Fabius Caluus ciuis Rhauennas Liuium, Varronem, Dionysium, Plinium, Sextum Rufum, multosque alios, qui de his scripserunt, secutus digessit, sedulitate strenui viri Ludouici Vicentini multum coadiutante. Tandem auspiciis & patrocinio Patris amplissimi Flamendialis, hoc est, pileo Cardineo redimiti & Apostolici AErarij Præfecti, D.F. Harmellino Medices. Quippe qui plurima his fere non inferiora faciunda curet. Inter quæ locus est, quo adolescentes sui Perusini disciplinas omnes cum alimentis capessant. Cuius quidem sexdecim Regiones vel quemadmodum Libelli regionum præ se ferunt, & Plinius, & D. Hadriani statuæ inscriptio, quæ in Capitolino monte duobus locis cernitur, quatuordecim, quoniam vt Circum Flaminium & Campum Martium vnam faciunt: Sic & Transtiberinam & Vaticanam vnam ponunt.

OCCASVS
Porta Aurelia
Porta Septimiana
Porta Portuensis
Porta Valeria
Riuulus Tiberis
Portus Ostiensis
Circus Neronis
Templum Apollinis
Templum Februi
Templ Carmente
Templ Neronis
Sepulchrum Numae
MONS
Templum Iani
IANICVLVS ET VATICANVS
T I B E R I S
Pons Milnius
Porta Laurentina
Por Ostiensis
Porta Flumentana siue Flaminia
Porta Rhutumena siue Cetentana
Pons Emilius
Pons Palatinus siue Senatorius
Pons Cestius
Pons Hadrianus
Porta Rhomanula
OSTIA TIBERINA
Porta Trigemina
INSVLA
Pons Vaticanus
Hic adhuc vna porta pingi debebat nomine Collatina
Porta Trigonia
DOMVS Aurea Neronis
Domus Pastorum
Porta Collina
Casa Rhom
Porta Naualis
Armulustrum
Pons Fabritii
TEMPLVM Iouis Capitolini
Templ Sarapidis
Templum Fidis
Por Catullaria
Porta Sancualis
Templum Dianae
Cohors
Domus
Vigilum
Sacerdotu
Ara
Arx
Castra Mesenatium
MONS EXQVILINVS
Templum Quirini
Por Quirinalis
Porta Naeuia
MONS SAVENTINVS
Ara Dianae
Asylum
META Venerts siue sudās
Nympheum publ
SEPTENTRIO
MERIDIES
MONS CAPITOLINVS
MILIARIVM AVREVM
MONS QVIRINALIS
Por Viminalis
Por Badusulana
TEMPLVM Apollinis cum Bibliotheca
Regia Saturni
AMPHITHEATRVM
Porta Lauernalis
Castra peregrina
Castra praetoria
Porta Camena siue Capena
Templ Claudiorum
Saeptum Herculis
Curia hostilia
Porta Piacularis
Dom Augusti
Dom Tiberii
Porta Latina
Armamentum publi
MONS PALATINVS
Porta Salutaris
MONS CELIVS
Porta Labicand
Porta Exqulina
Porta Gabina
Porta Querquetulana siue Caelimontana
Porta Ninutia
Porta Triumphalis siue sacra
Porta Nitta
Porta Tiburtina
Porta prenestina
ORTVS
D

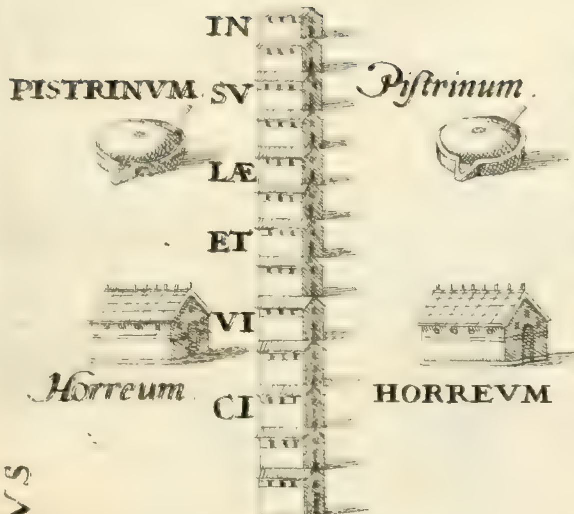
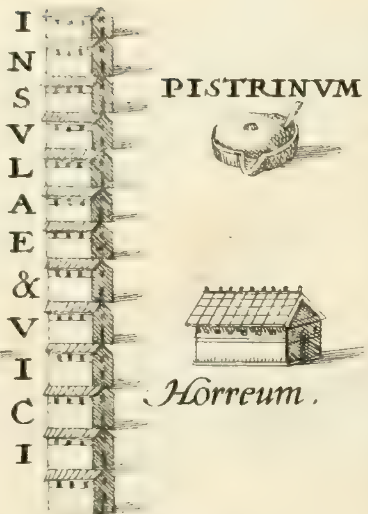
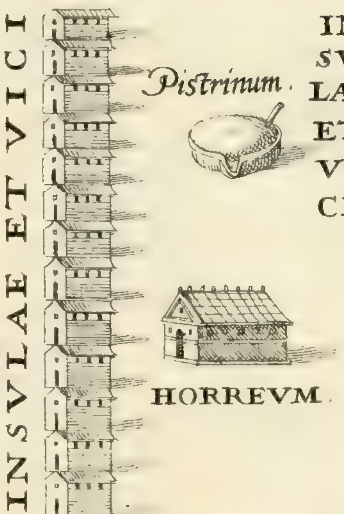
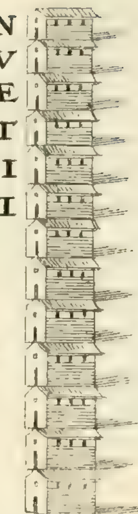

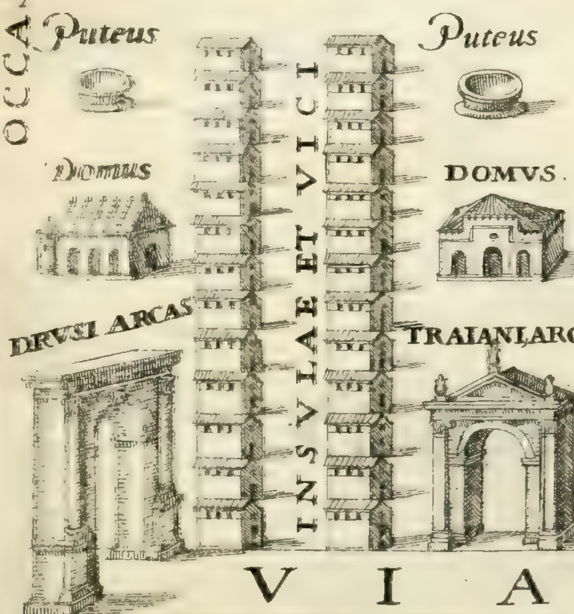
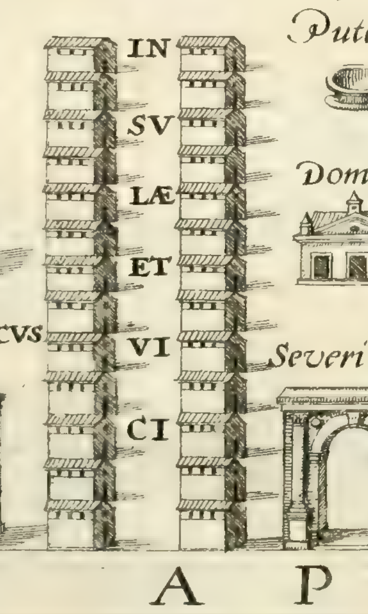
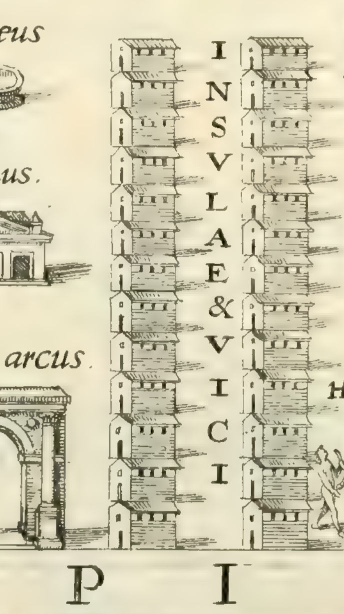
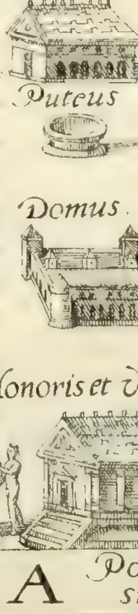
E.

OCCASVS
Caputolium habuit
hæc potiora.
Porta Mugoma
Monetæ ædes
ASYLVM.
Saturni ædes.
TEMPLVM IOVIS CAPITOLINI.
ÆRARIVM.
ARX.
Porta Tarpeia.
Porta Carmentalis
SEPTEN
TRIO.
MERI
DIES
Custodia Vigilum.
Porta Pandana.
CVRIA.
ORTVS

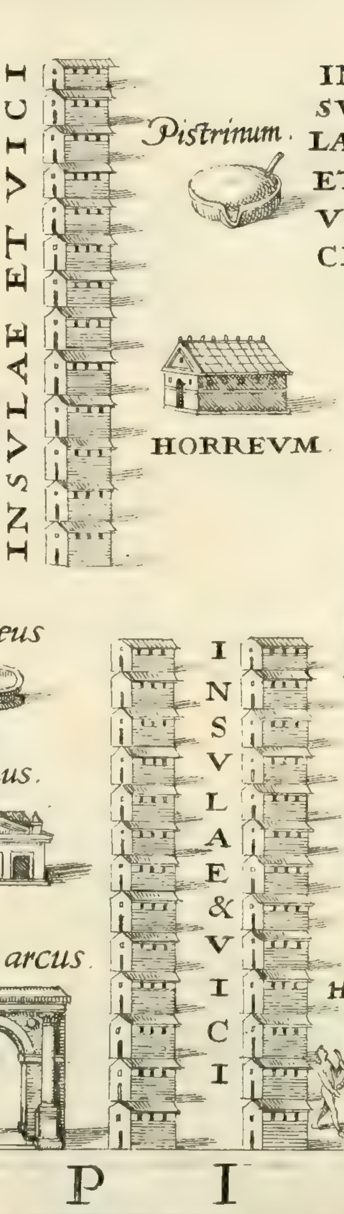
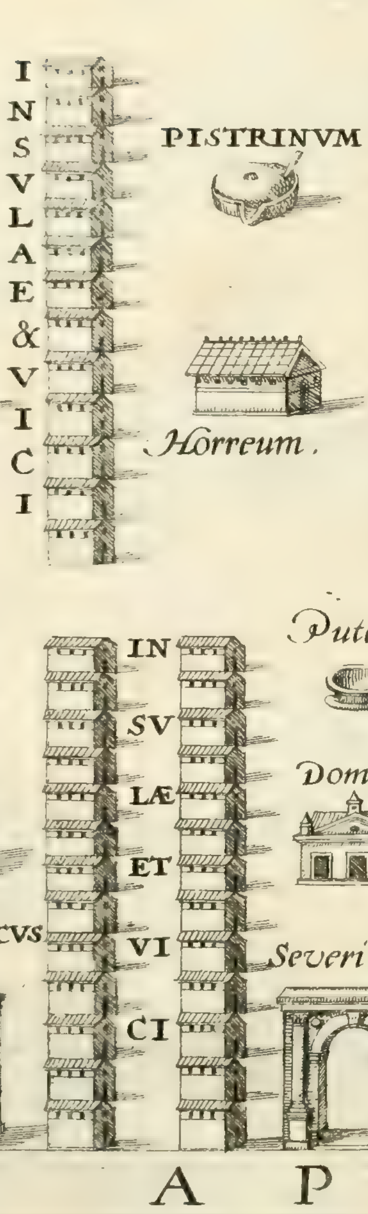
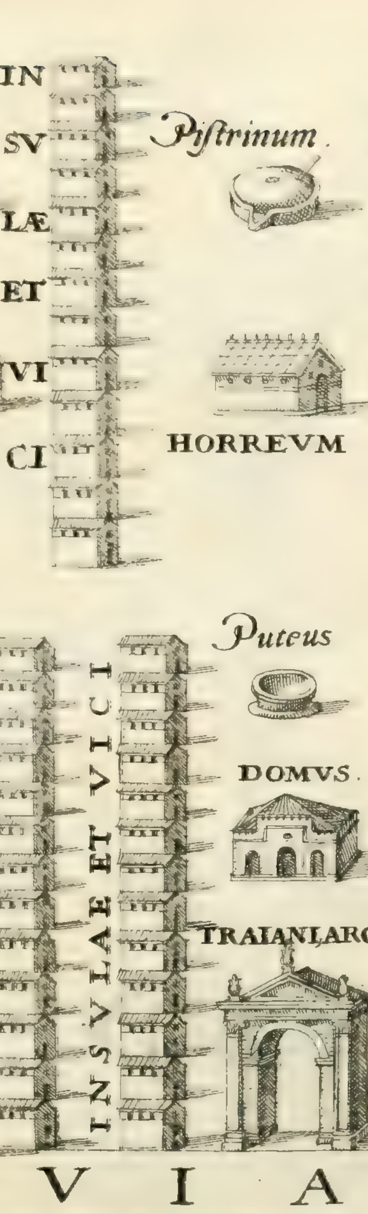
CApitolinum vero montem Romulus ſic partitus fuerat, quem poſtea hoc pacto, vt ait Liuius, circummunierat.

CAPITOLII FORMA ET MVNITIO.

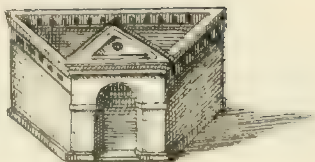
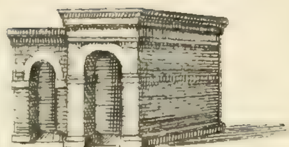
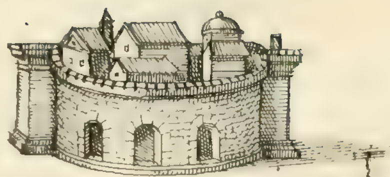
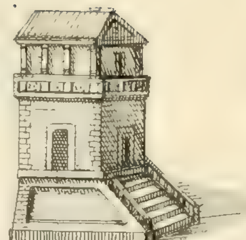
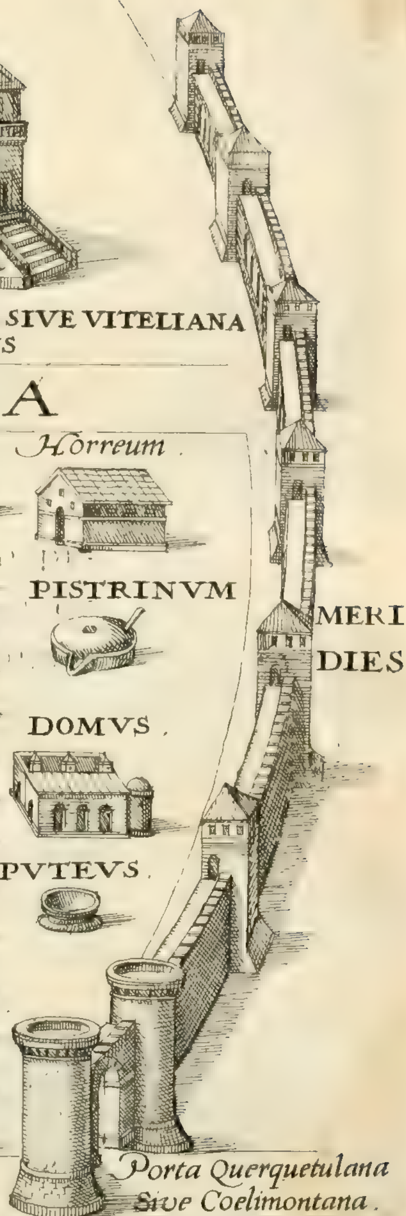
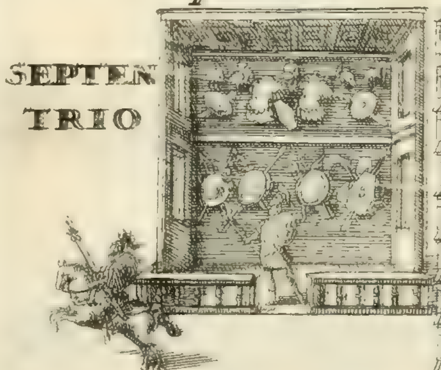

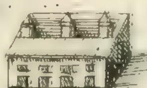

SEPTENTRIO.
OCCASVS
ORTVS
MERIDIES
PISTRINVM
IN SV LÆ ET VI CI
Pistrinum.
Horreum
HORREVM
INSVLAE & VICI
PISTRINVM
Horreum.
INSVLAE ET VICI
Pistrinum.
HORREVM
IN SV LÆ ET VI CI
COMMODI THERME
ÆDES
Puteus
Domus
DRVSI ARCAS
INSVLAE ET VICI
Puteus
DOMVS.
TRAIANI ARCVS
IN SV LÆ ET VI CI
Puteus
Domus.
Severi arcus.
INSVLAE & VICI
Puteus
Domus.
Severi therme.
Honoris et Virtutis ædes.
Camenarum ædes.
CAMAENAE
ALMO FLVVIVS
Cybeles ædes.
Porta siue
Camena Capena.
VIA APPIA

PRima quidem vrbis Romæ regio, Camena Porta dicitur, à Camenarum Templo ſecundum ſeſe dextra ſito, ſiniſtra euntibus Diui Sebaſtiani ædem verſus, quæ poſtea Capena Porta dicta fuit, quoniam illinc populi Capenates peterentur, qui nunc Carpenati dicuntur. Quæ quidem prima regio hæc potiſſima habuiſſe legitur, ab occaſu, & circi maximi aditu auſpicando, & vſque ad Almonem fluuiolum, & S. Sebaſtianum petendo, hoc eſt, eius ædem, quæ ædes Cybeles fuit, cuius ſimulacrum in Almone lauabatur, vti in plurimis locis legere eſt. Hæc inquam primaria continuit Druſi Arcum: Diui Traiani Arcum: Diui Veri, ſiue Seueri Arcum: Honoris & virtutis ædem, vbi nunc eſt S. Siſtus: Thermas Seueri, nunc dicitur eſſe S. Io. ante Portam Latinam: Thermas Commodi, prope S. Io. in Fonte: & extra portam, Templum Camenarum: Almonem Flu. Telluris ædem, ſiue Cybeles, nunc S. Sebaſtianus dicitur.

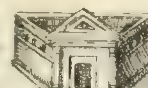
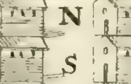
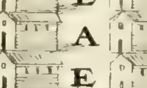
Ne quis ambigat & ignoret, quid inſulæ ſint & vici ac domus, quæ paſſim in his Regionibus ponuntur. Inſulæ ſunt paruæ domunculæ tenuiorum & pauperum: Vici autem ſunt viarum directiones: Domus vero ſunt magnę Potentiorum, Nobilium, Ditiorum, & Optimatum habitationes.

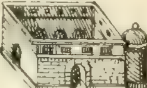
CAMENA SIVE CAPENA PORTA PRIMA REGIO.

ORTVS
PHILIPI DOMVS.
MICA AVREA.
LVDVS MATVTINVS.
VETTILIANA SIVE VITELIANA DOMVS
VIA QVERQVETVLANA
AE DES Horreum. AE DES Horreum. AE DES Horreum. AEDES Horreum.
Armamentarium publicum.
SEPTEN TRIO
INSVLAE ET VICI
PISTRINVM.
DOMVS.
PVTEVS.
IN SV LÆ ET VI CI
PISTRINVM.
DOMVS.
PVTEVS.
INSVLAE & VICI
PISTRINVM.
DOMVS.
PVTEVS.
INSVLAE ET VICI
PISTRINVM
DOMVS.
PVTEVS.
MERI DIES
HOSTILIA REGIA.
CLAVDIORVM TEMPLVM
CASTRA PEREGRINA
ARCVS AQVEDVCTVS
Porta Querquetulana Sive Coelimontana.
VIA COELIMONTANA
OCCASVS

EXPLICATIO SECVNDAE TABVLAE.

SEcunda verò Regio Querquetulana ſiue Cœlimontana dicta fuit, quę poſt Palatinam, & ab Occaſu, hoc eſt, S. Ioannis & Pauli ęde incipit, & in Querquetulanam Portam ſiue Cœlimontanam, & Lateranam portam ortum verſus protenditur: Hęcque illuſtriora continuit, Hoſtiliam regiam, Claudiorum Templum, & Porticum: Caſtra Peregrina, vbi nunc S. Quatuor Coronatorum ædes dicitur eſſe: Armamentarium publicum, vbi nunc S. Gregorij ædes eſt, & ruinæ vltra eam.

COELIMONTANA SECVNDA REGIO.

MERIDIES.

Horti Mœcenatis cum turri.

Therme Tici nunc Capoccie dicuntur.

Amphi theatrum.

Arcus aureę.

Therme Traiani nūc S. Martinellus.

Therme Phillippi Imper.

VIA AD AMPHITHEATRVM.

ÆDES ÆDES ÆDES

Castra pretori sive Misenatia

ORTVS

OCCASVS

IN SV LÆ ET VI CI

HO PI DO PV

IN SV LÆ ET VI CI

R S M TE

IN SV LÆ ET VI CI

R T VS I

IN SV LÆ ET VI CI

E R DO PV

IN SV LÆ ET VI CI

A I M TE

NA VS I

IN SV LÆ ET VI CI

Arcus Galieni Imp.

Domus sacer-dotum.

Domus sacer-dotum.

Curia vetus

Sacrificium

Arcus aureę.

Domus sacer-dotum.

Templum

Preturi presetiss

Domus Bruti.

Domus sive schola pastorum

Arcus Pastorum et Capulatorum.

VIA ISIDIS

Templum Junonis Monete.

ET

Sarapidis et Isidis.

SARAPIDIS

Samium coragium quo parabantur ludi ad amphitheatrum.

PORTICVS LIVIAE

SEPTENTRIO

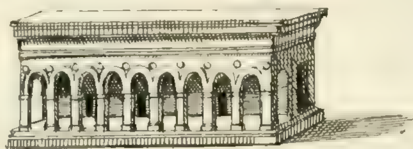
EXPLICATIO TERTIAE TABVLAE.

TErtia quidem Regio Moneta, Sarapis, & Isis dicitur ab horum templo, quamuis Moneta alibi in Capitolio fuisse dicatur. Quondam Exquilina hæc Regio dicta fuit, & mons Exquilinus. Nūc autem S. Pètri in Vinculis Mons dicitur. Quæ quidem Tertia Regio ab Arcu Pastorum, & domo Capulatorum ab Occasu incipit, & vsque ad Galeni Arcum, & S. Vitum Ortum versus protenditur. Hæq; potissima habuisse legitur, Pastorum Arcum & Capulatorum domum siue Scholam: Puteum siue Lacum eorundem; Castra prætoria, & Misenatia: Templum Sarapidis, & Isidis, vbi nunc S. Petrus in vinculis: Domum Bruti, præturam præsentissimam Arcum duplicem Aureæ domus, vnum Septentrionem versus & suburram, alterum ad Meridiem & Amphitheatrum; Monetæ Templum: Curiam veterum Sacerdotum: Mecœnatis hortos cum Turri: Thermas Titi, quæ nunc Capociæ dicuntur: Porticum Liuiæ; Thermas Philippi: Thermas Traiani, nunc S. Marinellus in Montibus: Choragium, vbi parabantur ludi Amphitheatrales.

MONETAE SARAPIDISQ. ET ISIDIS TEMPLVM, HOC EST MONS S. PETRI IN VINCVLIS, TERTIA REGIO.

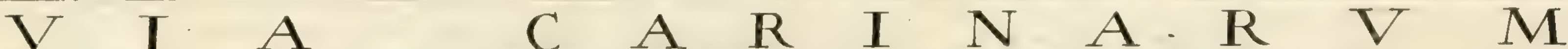
MERIDIES

Forum transitorium.

Templum Iovis Statoris.

QVarta verò Regio Templum Pacis dicitur, quæ quidem à Veneris Meta prout ait Tacitus, siue Seneca vult, & ab Ottu principium ſumit, & vſque ſub Capitolium tendit, quæ quidem Meta Latericia ſemidiruta nunc quoque cernitur ante Traiani ſeu Conſtantini Arcum, de Thracum Victoria. Hæcque celebratiora Regio hæc continuit. Metam ipſam ab Ortu, Titi Templum & Veſpaſiani; Titi Arcum cum quatuor aheneis Equis & auratis in ſuperna parte, qui equi Venetiis nunc viſuntur vecti de Conſtantinopoli illuc: Templum Pacis: Templum Rhomi, Rhomuliue ſiue Rhomæ, nunc S. Coſmæ & Damiani: Templum Fauſtinæ, nunc S. Laurentius in Miranda dicitur: Templum Telluris: Arcum Fabianum, qui poſt S. Hadrianum cernitur: porticum Apſidatam ſiue Arcuatam & Latonæ: Forum tranſitorum: Templum Iouis Feretrij: Apollinem Sandalarium: Aream Vulcani, cum Vulcanali antro: & à Meridie Viam Sacram. Suburra quidem ab Arcu Fabiano incipit, medioque fere ſpacio ſiniſtra magnam Regionem faciebat, rectaque vſque ad Galeni arcum & S. Vitum in Macello Liuiæ tendebat, qui aſcenſus clinus Suburranus dicebatur.

TEMPLVM PACIS QVARTA REGIO.

SEPTENTRIO

Aedes. Aedes. Aedes. Aedes. Aedes. Aedes. Aedes. Aedes.

insu lae & vici.

Thermæ Agrippinæ.

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

Thermæ Nouati Olympij

INSV: LAE ET VICI.

Templum Isidis.

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

Templum Jouis Viminci

insu: lae & vici.

Templum Hèrculis.

Horreum. Pystrinum. Domus. Puteus.

Templum Mineruæ.

INSV: LAE ET VICI.

Templum Junonis lucinæ.

Horreum. Pystrinum. Domus. Puteus.

VIA SACRA SIVE TRIVMPHALIS

OCCASVS — ORTVS.

AE H D I OR C V RI L AE A

PI ST RI NA

DO M V S

PV T E I

INSV: LAE ET VICI.

Arcus Galieni Jmp.

Macellum liuie.

INSV: LAE ET VICI.

Horti Plantiani.

Nympheum Alex andri Jm per.

INSV: LAE ET VICI.

Therme Caij et Lucij.

Puteus Orphei

INSV: LAE ET VICI.

Castra prætoria.

Amphitheatrum

Castrense Lucij Tauri.

MERIDIES

QVinta vero Regio, quæ Exquilina dicitur, ab Occasu & Arcu Galeni, siue S. Vito exordium sumit, & in ortum tendit, vsque ad S. Crucem in Hierusalem, & inde reflectitur, & in Meridiem finit, quæ hæc potissima habuisse dicitur. Galeni Imperatoris arcum. Macellum Liuiæ, nunc S. Vitus in Macello Liuiæ dicitur: Hortos Plancianos Nymphæum Alexandri Imperatoris, Thermas Caij & Lucij, siue domum, Templumve, quæ nunc Thermæ engalluci dicuntur. Puteum siue lacum Orphæi. Castra cohortis secundæ Vigilum. L. Tauri Amphitheatrum castrense, quod nunc quoque Latericium in S. Crucis hortulo cernitur: Templum Iunonis Lucinæ: Templum Mineruæ Chalcidicæ, siue Medicæ: Templum Iouis Viminei: Templum Iouis Fagutalis: Templum Isidis Patriciæ: Templum Herculis: Thermas Nouati Olympij Imperatoris, nunc S. Pudentiana dicitur, Thermas siue lauacrum Agrippinæ matris Neronis, nunc S. Laurentius Panisperna dicitur.

EXQVILINA QVINTA.

OCCASVS.

Æ D E S Aedes Æ D E S

HOR PI DO PV *Regia pau. Æmily*

INSV LAE ET VICI *Templum Salutis cum area*

REA ST MVS TEI *Gallinæ albæ*

INSV LAE ET VICI *Statua Mamurri.*

HOR RI DO PV *Templum Fortunæ pub.*

INSV LAE ET VICI. *Thermæ Caij Cæsaris.*

REA NA MVS TEI. *Templ. Quirini.*

INSV LAE ET VICI. *Circus Floralium*

ALTA SEMITA NVNC MONS CABALLVS.

MERI DIES

Balnea Pau. Aemilij. Jnsu lae & vici.

Templum Sarapidis PV DO PI *Horreum*

Templum Flauiæ gentis. Insu lae & vici.

Domus Flauiorum. TE M STRI *Horreum.*

Capitolium Vetus. Jnsu lae & vici.

Horti Salustij I VS NA *Horreum.*

Forum Salustij Insu lae & vici.

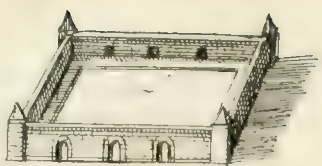
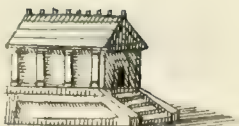
SEPTEN TRIO.

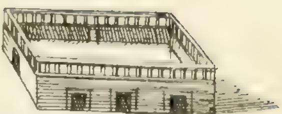
Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes.

ORTVS ORTVS

SExta verò Regio Alta ſemita dicitur, quæ à meridie incipit, & in Septentrionem deſinit, Monſq; Caballus nunc dicitur, quę hæc potiora habuit: Pauli Regiam, ſiue Tiberianam, quę nunc Turris Militiarum dicitur: Templum Salutis: Templum Fortunæ publicę: Thermas Caij Cæſaris, quę poſtea Conſtantini dictę ſunt: quô Equos miſſos Neroni per Tiridatem Regem Harmenię, Tigriſq; & Euphratis Flu. ſimulacra tranſtulit. Niphatis autem Flu. ſaxoſi & voluentis ſaxa in Forum Romanum, vnde Marforum dicitur, ſiue quod ſecundum Martis ædem foret. De quibus Equis Mons Caballus dictus eſt: Thermas Aurelianas, ſiue Diocletianas: Saluſtianum Forum: Saluſtianos Hortos & altera via, ſi ad Meridiem redeas, Pauli balnea: quę nunc Monte mangia Napoli dicuntur: Calidij, ſiue Candidi aream. Gallinas albas Liuiæ. Mamuri ſtatuam: Templum Sarapidis: Domum Flauiæ gentis, & Templum: Templum Quirini, quod nunc S. Suſannæ dicitur: Circum Floralium, cuius Obeliſcus hodie quoque humi ſtratus in Vineto nobilis Ciuis Romani Antoni de Bubalo cernitur.

ALTA SEMITA MONS CABALLVS NVNC DICITVR SEXTA REGIO.

ORTVS.
Forum Suarium.
Templum Solis.
Templum Nympharum
siue Nympheum Iouis.
Forum.
Archemori.
Campus Agrippæ.
A E D E S. A E D E S.
SEPTEN
TRIO.
INSV
LAE
ET
VICI.
HOR
Pistri
DO
PV
Insu
lae
&
VICI
REA
num.
MVS
TEI.
Insulæ
&
Vici.
HOR
Pistri
DO
PV
Insu
lae
&
VICI
REA
num.
MVS
TEI
INSV
LAE
ET
VICI.
MERI-
DIES.
Porta
flumentana
siue popularis
Sepulcrum
Neronis.
Puteus
Hany-
medis
Magnus
Campus
Martius.
Sæpta
campi
marty
Arcus
Domitiani
Templum
Spei.
Templum
Fortunæ.
Templum
Quirini.
Vicus
argentarius
Porta Tarpeia.
V I A L A T A
OCCASVS

EXPLICATIO SEPTIMAE TABVLAE.

Eptima quidem Regio Via Lata dicitur, nunc Campus Martius, & Columna: principium ſumit à porta Flumentana, ſiue Flamina, quæ nunc vulgo de Populo dicitur, & à Septentrione Meridiem verſus ſub Capitolini Montis radices finit. In qua hæc potiſſima fuiſſe recenſentur. Porta Flumentana primo loco ponitur. Neronis ſepulchrum, & buſtum. Mons & Horti nunc S. Mariæ de Populo dicitur. Puteus ſiue lacus Ganymedis. Campus Martius magnus. Sœpta campi Martij. Domitiani Arcus nouus. Cum Elephantorum duabus quadrigis in ſuperna parte, Quarum vna Ortum ſpectat, altera Occaſum. Templum Spei, Templum Fortunæ, Templum Quirini, Campus Agrippæ, Campilianus vulgo. Templum Nympharum, ſiue Nymphæum Iouis. Forum Suarium. Forum Archemori, Vicus argentarius ſub Iouis Capitolini Porta.

VIA LATA HOC EST VIA A POPVLO VSQ. AD CAPITOLIVM SEPTIMA REGIO.

OCCASVS.

Aedes. Horreum. ædes. Aedes. Horreum. ædes. Aedes. Horreum. ædes. Aedes. Horreum. ædes.

Forum Boarium

PI DO PV

Insu lae & Vici

ST MVS TEVS

INSV LAE ET VICI

RI DO PV

Insu lae & Vici

NA MVS TEVS

Arcus Septimij

Elephas Herbarius.

Templ. Cæs. In foro Ro.

Forum Cæs. cum basilica Julia.

Miliarium Aureum.

Arcus Fabianus

Forum Augusti.

Forum Traiani

Templ. Traiani cum Columna.

versus forum Boarium.

VIA FORI ROMANI

MERIDIES.

AEDES. Horreum. Pistrinum. DO Puteus.

INSV LAE ET VICI

Horreum. Pistrinum M Puteus.

AEDES. INSV LAE ET VICI

Horreum. Pistrinum. VS Puteus.

SEPTENTRIO

Arcus Augusti Quadriforis.

Templum Castoris.

Templum Deum Penatum.

Templum Vestæ

Regia Numæ.

Templum Iani

Atrium Mineruæ.

Equus Domitiani.

ORTVS

EXPLICATIO OCTAVAE TABVLAE.

OCtaua autem Regio Forum Rhomanum, & magnum dicitur, à Meridie incipit, & in Septentrionem protenditur, hæcque paucula ex plurimis, quæ in eo fuerant, referuntur. Arcus Augusti quadriforis. Templum Castoris, nũc S. Georgius dicitur. Templum Deûm Penatium. Templum Vestæ. Numæ Regia Comitium. Templum Iani. Domitiani Equus aheneus inauratus, qui Rheni Flu. simulacrum calcabat, quem esse volunt eum, qui est ad Lateranum, cui subductus sit Rhenus, & Aurel. Antonini caput impositum. Mineruæ atrium. Forum Boarium. Elephas herbarius. Templum Cæsaris in Foro, cuius è Regione Columna erat cum Cæsaris statua thoracata, & sub ea simulacrum Equi Cæsaris, Forum Cæsaris cum basilica Iulia, quæ nunc S. Basilius dicitur, Forum Augusti, Miliarium aureum, Forum Domitiani, quod transitorium, & Neruæ dictum est. Forum Traiani, in cuius medio Columna cochlea, & triumphalis erat, in cuius vertice statua thoracata fuerat cum hasta, quam Martis aliqui fuisse volunt, aliqui Traiani ipsius, Templum Traiani, statua equestris ahenea eiusdem. Arcus Fabianus, vnde Suburra incipit. Capitolium, & plurima alia celebrata, quæ longum esset, si quis omnia dissertaret.

RHOMANVM FORVM ET MAGNVM

OCTAVA REGIO.

OCCASVS.

A E D E S A E D E S Æ D ES.

H O R R E A

PI S T R I NA

DO MVS DO MVS DO MVS

PV TE VS. PV TE VS.

Insu lae & Vici. INSV LAE ET VICI. Insu lae & Vici. INSV LAE ET VICI. Insu lae & vici. INSV LAE ET VICI.

Circus Flamminius. Templ. Herculis. Porticus Philippi. Carcer Claudij. Decemuiri. Teatrum Marcelli. Templum Jani. Porticus Balbi. Teatrum Balbi. Porticus Seueri. Teatrum Caracallæ. Teatrum Antonini. Campus Martiu minor. Porticus Pompeii. Teatrum Pompei. Teatrum Antonini Aurelij. Arcus Theodosij Imperat. Templum Adriani.

VIA CIRCI FLAMMINII ET CAMPI MARTII

MERI DIES.

A E D E S A E D ES Æ D ES

Horreum. Horeum. Horreum. Horreum. Horreum. Horreum.

PI DO. STRI MVS. NA DO. PIS MVS. TRI DO. NA MVS.

Insu lae & Vici. INSV LAE ET VICI. Insu lae & vici. INSV LAE ET VICI.

Puteus. Puteus. Puteus. Puteus. Puteus Puteus.

Porticus Agrippæ. Termæ Agrippæ. Pantheõ. Termæ Neron siue Alexãdri. Circus Neronis siue Alexãdri nunc Agon. Templum Apollinis. Templum boni euentus. Thermæ Adriani. Columna Antonini Pii. Templum Antonini. Templum Sarapidis et Isidis. Campus Martius maior. Mausoleum Augusti.

SEPTENTRIO.

ORTVS.

EXPLICATIO NONAE TABVLAE.

NOna Regio Circus Flaminius dicitur, quæ & Campum Martium, qui dicitur Magnus, complectitur, ad minoris differentiam, qui nunc S. Martinellus dicitur in Campo Martis, quæ à Meridie ſumit exordium, & in Septentrionem finit. Circus Flaminius primo loco ponitur, qui nunc non eſt. Templum Herculis. Porticus Philippi nunc S. Maria in porticu dicitur. Carcer Claud. Decemuiri, nunc S. Nicolaus in carcere Claudiano. Theatrum Marcelli, nunc Domus Sabella. Templum Iani. Theatrum Balbi & Porticus, ſiue Crypta, nunc Ponthecæ obſcuræ. Porticus Seueri, nunc Ceura, quæ cernitur apud Iud. Plat. diruta. Theatrum Antonini Caracallæ, nunc Harenula. Campus Martis minor, nunc S. Martinellus, vti dictum fuit ſupra. Theatrum Pomp. & porticus, cuius ruinæ cernuntur è Campo florę. Theatrum Aurel. Antonini, nunc nihil extat niſi ruinæ, vbi repertæ ſunt illæ tredecim Perſonæ Marmoreæ Theatrales, quas Clemens Pon. Sept. emptitauit. Domus Ceioniorum ſiue Cromatiorum, nunc mons Iordanus, ab Iordano quodam Nurſino prout nonnulli ſcripſerunt, Theodoſ. Valent. & Gratiani Imp. Arcus, nunc non extat, ſed vbi nunc ſignantur & cuduntur Numuli, illic fuerat Pons Hardianus. Hinc recurrimus ad porticum Agrippæ nunc Pelliciaria, Thermę Agrippæ, quę ab hoc porticu Pantheon vſque protenduntur, Pantheon nunc S. Maria rotunda, Thermę Neronis, quę poſtea Alexandri dictę ſunt, Circus Neronis ſiue Alexandri nunc Agon dicitur, templum Apollinis, nunc S. Apollinaris. Thermę Hadriani, nunc S. Aloiſius. Templum Sarapidis & Iſidis, nunc Piaccia de Sarra, templum Antonini cum Columna cochlea, & triumphali ſtatua in ſuperna parte, vti in Columna Traiani, nunc ea Regio Columna dicitur, ab ea Scipionum fons, qui defluit in Tiberim ante S. Rochum. Campus Martis maior. Manſolęum Auguſti, nunc Auguſta, hic finit hęc Regio, quę maxima eſt, cum duas, vti diximus, complectatur.

CIRCVS FLAMINIVS NONA REGIO.

ORTVS.

ædes. ædes ædes. ædes. ædes. ædes. ædes.

Horreum. Horreum. Horreum

INSV LAE ET VICI.

Pistrinum. Domus. Puteus Templum matris Deum.

Casa Romuli.

INSV LAE ET VICI.

Templum Apollinis cum Biblioteca.

Pistrinum. Domus. Puteus. Templum Rhamnusie.

INSV LAE ET VICI

Pentapylon Iouis.

Pistrinum. Domus. Puteus. Domus Augusti.

VIA PALATINA.

SAEPTVM solis seueri

Victoria Germanici.

Aedes Iouis. Domus Tiberij.

MERIDIES.

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

Curia vetus.

INSV LAE ET VICI.

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

Auguratorum.

Domus.

INSVLAE ET VICI.

Horreum. Pistrinum Domus. Puteus.

SEPTEN TRIO.

ædes. ædes. ædes. ædes ædes. ædes.

OCCASVS

EXPLICATIO DECIMAE TABVLAE.

Ecima Regio Palatium, ſiue Palatina dicitur, à Meridie auſpicatur, & in Septentrionem protenditur, & vtrinq; tam ab Ortu quam ab Occaſu hæc continuit primaria. Caſam Rhomi, ſiue Rhomuli. Matris Deûm ædem. Apollinis ædem cum Bibliotheca. Rhamnuſiæ ædem. Pontapylon Iouis. Domum Auguſti. Domum Tiberij. Iouis ædem. Curiam veterem, Auguraiorium. Victoriam Germanici. Sæptum Solis Seueri.

PALATIVM SIVE PALATINA DECIMA REGIO.

MERIDIES.

ædes. Horreum. Pistri num. Domus. Puteus.

Aedes.

INSV LAE ET VICI.

Templum Solis et lunæ

Circus Maximus

ædes. Horreum. Pistri num. Domus. Puteus.

Templum Mercurij.

Aedes.

INSV LAE ET VICI.

Ædes matris Deum.

ædes. Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

Ædes Jouis

Aedes

VIA CIRCI MAXIMI

ORTVS.

INSV LAE ET VICI

ædes Cereris.

ædes Apollinis respicietis celum

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

Aedes Herculis.

Porta Trigemina.

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

OCCASVS.

INSV LAE ET VICI.

Aedes. Aedes. Aedes. Aedes. Aedes.

SEPTENTRIO

H

EXPLICATIO VNDECIMAE TABVLAE.

VNdecima Regio Circus Maximus dicitur. Ab Ortu incipit ſub Palatini Montis radicibus,& ad portam Trigeminam,hoc eſt,S.Pauli tendit,per plana inter Auentinum Montem,& Tyberim, quæ hæc continuit: Solis Templum,& Lunæ Templum. Matris Deûm ædem. Iouis ædem. Cereris ædem. Apollinis cælum reſpicientis ædem. Herculis ædem. Ditis patris ædem. Portam Trigeminam.

CIRCVS MAXIMVS DICITVR VNDECIMA REGIO.

SEPTENTRIO.

Æ D E S Æ D E S

HOR PIS DO PV

Thermæ Antonianæ

INSV: LAE ET VICI.

ædes Dianæ.

R TRI MVS. TEI.

ædes bonæ deæ subsaxanæ.

INSV: LAE ET VICI.

ædes Isidis Athenodoriæ.

E N DO PV

ædes Fortunæ mammosæ.

INSV. LAE ET VICI.

Piscina Publica.

A A MVS. TEI.

ædes Plutonis siue ditis Patris

VIA NOVA PISCINAE PVBLICAE

OCCASVS.

Septem domus Barthorum.

INSV LAE ET VICI

Campus

Lanatarius.

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

Domus Hadriani priuata.

INSV: LAE ET VICI;

Cohors Vigilum

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

Horti Asiniani

INSV: LAE ET VICI

Domus Cornificij

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

ORTVS

ædes. ædes. ædes. ædes. ædes. ædes. ædes

MERIDIES.

EXPLICATIO DVODECIMAE TABVLAE.

DVodecima Regio, Piſcina publica vocabatur, quę quidem ſiniſtrâ Portâ Capenâ ingreſſis occurrit, & ab Ortu incipit, tenditq; in Occaſum vſq; ſub Auentini montis radices, aliquantũq; ad Meridiem, & Septẽtrionem verſus dilatabatur. Quę hęc paucula principalia continuiſſe legitur. Veneris almæ Piſcinam publicam. Fortunam mammoſam. Iſidem Athenodoriam. Aedem Bonæ Deæ ſubſaxanæ, nunc S. Balbina. Dianæ ædem. Thermas Antonini Caracallæ, nunc Antonina dicuntur. Domos ſeptem Parthorum, Hadriani priuata, Domum Chilonis. Domum Cornific, Campum lauatarium, Hortos Aſinianos.

DVODECIMA REGIO PISCINA PVBLICA DICTA.

ORTVS

Æ D E S. Æ D E S

Horrea. Pistrina. Domus. Puteus. Templum Dianæ.

INSV LAE ET VICI. Templum Minerue.

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus. Termæ Varianæ.

Insu lae & vici Horrea Galbæ.

Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus. Horrea Aniciana.

INSV LAE ET VICI. Nympheum

Horreum. Pistrina. Domus. Puteus. Thermæ Decianæ.

SEPTENTRIO. VIA AVENTINI. MERIDIES.

Porticus Fabaria. Horrea. Pistrina. Domus. Puteus.

Atrium libertatis. Insu lae & vici

Forum pistorum. Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

Schola Cascij INSV LAE ET VICI

ædes Veneris. Horreum. Pistrinum. Domus. Puteus.

ARMILVSTRVM. Insu lae & vici.

Priuata Traiani Horrea. Pistrina. Domus. Puteus.

Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes.

OCCASVS

EXPLICATIO DECIMAETERTIAE TABVLAE.

TErtiadecima Regio dicebatur Auentinus, quæ quidem à Septentrione incipit & in Meridiem tendit. Hæcq; potiora continuit. Armiliſtrum. Templum Dianæ. Templum Mineruæ, nunc S. Sabina dicitur. Nymphæ atria, hoc eſt, fontes magnos vbi Nymphæ catino aquam ſpargunt. Thermas Varianas, ſiue Sirianas. Thermas Decianas. Mappam auream. Platenona, Horrea Galbæ, Horrea Aniciana. Porticum Fabarium, Scholam Caſſi, Forum Piſtorum, Atrium Libertatis, Traiani Priuata.

REGIO TERTIADECIMA. AVENTINVS DICEBATVR.

MERIDIES.

Æ D E S Æ DES. Æ D E S.

H OR RE A

Insu lae & vici

PIST DO PV

Insu lae & vici

RINA. MVS. TEI.

INSV LAE ET VICI

PIST DO PV

Insu lae & vici

RINA. MVS. TEI.

Insu lae & vici.

Templum Cai Cæs.

Templum Jouis.

Templum Æsculapij

Templum Fauna.

Circus Neronis.

Naumachia Neronis.

Statua valeriana.

Statua Variana

Janiculus Mons.

Sepul. Numæ.

Septimij area.

VIA TRANSTYBERINA ET VATICANA

Thermæ Septimij

Templ. Jani septimiani

Horti Getha

Horti Domitij

Mons vaticanus

Circus c. cæs. & Neronis.

Naumachia eorumdem.

Porticus Neronis

Pyramus diui pij

Theatrum diui pij

Thermæ diui pij.

ORTVS.

OCCASVS.

Insu lae & vici

HOR PIST DO PV

Insu lae & vici.

REA. RINA. MVS. TEI.

Insu lae & vici

HOR PIST DO PV

Insu lae & vici.

REA RINA MVS. TEI.

HADRIANI Mausoleum

Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes.

SEPTENTRIO.

EXPLICATIO DECIMAE QVARTAE TABVLAE.

QVartadecima Regio Transtyberina dicitur, quæ magna est, cum & Vaticanam complectatur, ab Ortuq; incipiat, & in Occasum tendat, & in Septentrionem reflectatur. Hæcq; de multis continuisse dicatur, Caianum, hoc est, C. Principis Templum. Templum Iouis in Insula. Templum Aesculapij in eadem. Templum Fauni in eadem. Naumachiam Neronis. Statuam Valerianam. Statuam Varianam. Ianiculum. Numæ Sepulchrum. Septimi aream. Septimi Thermas. Septimi Ianum. Hortos Getæ. Hortos Domitij. Vaticanũ. Naumachiam C. Principis, & Neronis, vbi nunc S. Petrus est. Porticum Neronis. nunc suburbium, siue burgum S. Petri dicitur. Diui Pij Pyramidem, nunc Meta dicitur quam Alexander Pontifex Sextus diruit, ex Pauli Veneti Pontificis designatione, vti ex Castro Hadriani, siue S. Angeli Palatium vsq; viam dirigeret. Quæ nunc Burgum nouum dicitur. Theatrum Diui Pij, cuius vestigia quædam in Vineto nescio cuius Argentarij Fabri, prata Quintia versus cernuntur, Thermas Diui Pij, vbi nunc surgit Palatium cum vineto Clementis Pontificis Septimi, Templum Hadriani, nunc S. Maria transpontina dicitur, Mausoleum Hadriani, nunc Castrum S. Angeli vocatur.

TRANSTYBERINA REGIO QVARTADECIMA.

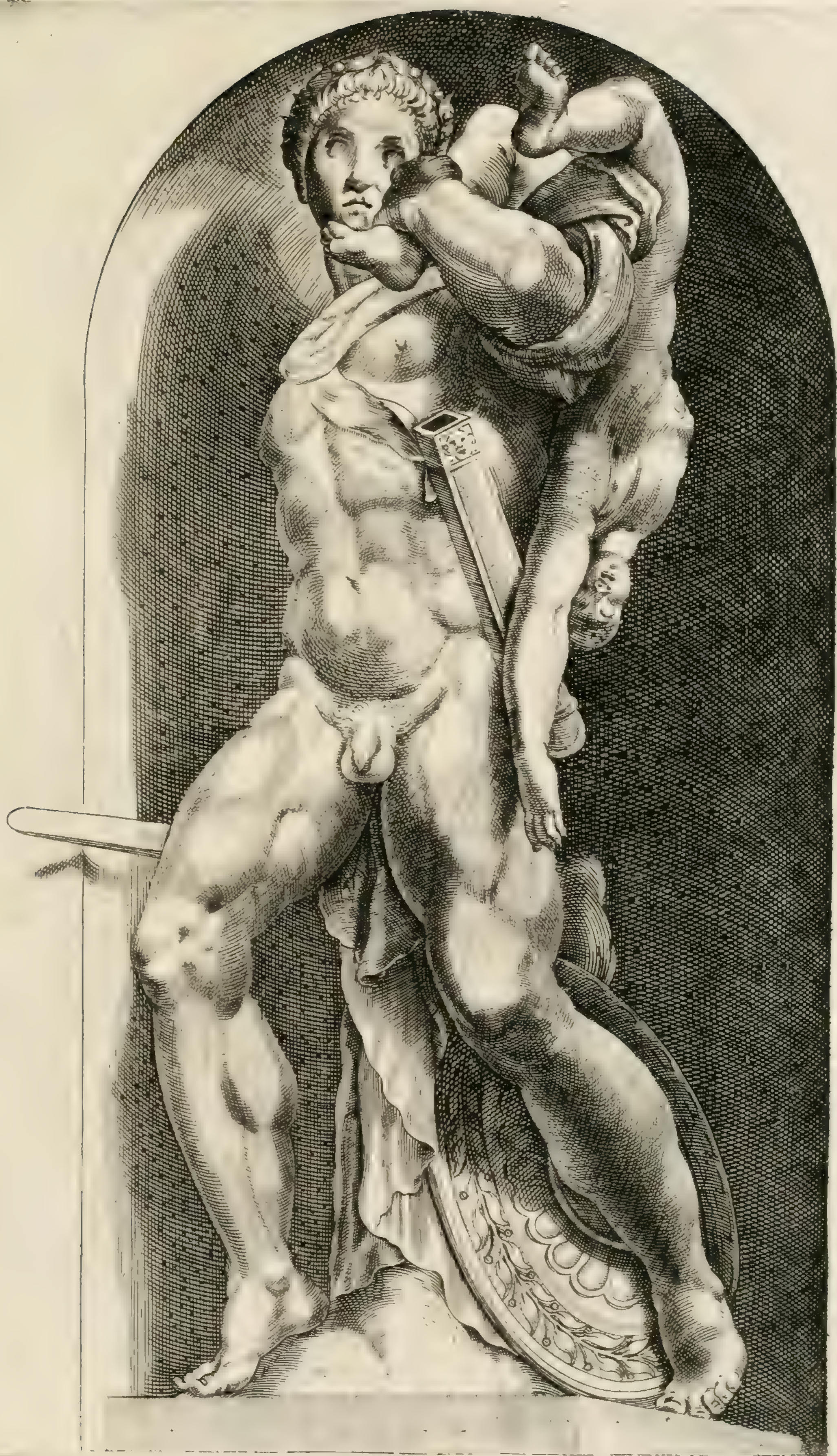
ANTIQVAE VRBIS ROMAE IMAGO.

TER maxima illa longeq; florentissima vrbs Roma, quã paulo prius ob oculos positã spectandãq; tibi ô amice Lector exhibuimus, ea haud aliâ formâ aliaue specie sub Nerone Imp. conspiciebatur, tum cũ ab ipso illo humanæ naturæ monstro ex parte incensa in cineres consideret, adhæc intestinis bellis atq; exterorum incursionibus postea magis magisque conquassata collaberetur; mœnibus circumquaque dirutis, arcibus, propugnaculis, turribusq; demolitis, & magna eius parte quę intra pomœria esset, desolata; ædificijs tamen magnificentioribus interioribusq; sartis tectis subsistentibus. Rebus itaque demum compositis, vrbs ipsa restaurari munirique cœpta, sed forma non ita accuratâ, vt ante, quin nec ordinato aliquo concinnioreue schemate, sed temere nunc hac nunc illac angulis excurrentibus, reflectentibusq;, prout impensę & operæ tum ferebant, qualem in sequenti efformatione expressam conspicere erit: in qua magnam campi partem, & magnifica ædificia complura extra Vrbis mœnia neglecta desolataque vides, ambitu Vrbis nimirum iam multò cõtractiore, mœnibusque vt dictum fuit, arctioribus, quemadmodum in ipsa delineatione effigiata ea LECTORI in conspectum adducemus.

ANTIQVAE VRBIS PERFECTA IMAGO

1 Theatridium
2 Thermæ Seuerianæ
3 Fauonia
4 Hercules Cubanus
5 Domus Domitij nigri
6 Vicus lacute ſitrati
7 Æmina
8 Ianus Septimianus
9 Vicus Saturani
10 Vicus ſtatuæ Valerianæ.
11 Aqua Sabatina
12 Caſtra Lecticariorum
13 Vicus Racliani maioris
14 Inſula Nemeſiani
15 Vicus lati im tarrellium
16 Horrea C. Paui Nemeſiani
17 Campus Bruttanus.
18 Vicus Cenſori
19 Naualium
20 Arcus L. Veri
21 Arcus Traiani
22 Arcus Drul. Neronis
23 Templum Apollinis
24 Templum Iunonis Reginę
25 Ther Traiani
26 Templum Bonæ Deæ.
27 Templum Lunæ
28 Templum Dianæ
29 Caſtrum Annionis vetet
30 Fons Lollianus
31 Templum Iſidis Serapidis.
32 Forum Neruæ.
33 Arcus Marci V.
34 Arcus nouus
35 Horologium
36 Templum Iouis Feretrij
37 Templum Iouis Capitolini.
38 Arcus Seueri Boarij
39 Arcus Iani Quadrifrontis.
40 A Circus Flaminius
41 Th lapideum
42 Th Balbi
43 Ther M Agrippæ.
44 Arcus Arcadi & Honorij.
45 Sep C Cethi
46 Templum Iſidis
47 Domus Pomponi.
48 Temp Lunæ.
49 Inſula Deciorum.
50 Vicus Salultianus.
51 Domus Gordiani
52 Dieta Alexandri Aug.
53 Sep Autidianorum.
54 Cohortes vigilum
55 Caſtrum Aquatum.
56 Domus Mecenatis
57 Domus Titani
58 Domus Sereni
59 Ambul horti Saluſtij.
60 Temp Æſculapij
61 Septa Centuriata.
62 Septa Curiata.
63 Septa Tributa.
64 Septa Trigaria.
65 Panſtuſſula felix.
66 Sep Saueliani.
67 Equiria
68 Baſilica Alex Seueri.
69 Baſilica Marciani
70 Ther Alexandrinæ.
71 Atrium
72 Porta Carmenta
73 Templ pietatis
74 Minutia vetus
75 Templ Diui Antonini.
76 Templ Spe
77 Armamentarium
78 Pons Triumphalis
79 Campus Lanatarius.
80 Sep Didianorum
81 Ar…
82 Do…
83 V…
84 Do…
85 Sep…
86 Do…
87 Ar…
88 Ho…
89 Do…
90 Sa…
91 …
92 …
93 …
94 Ma…ſti.
95 Se…
96 Sep…midorum
97 T Fortunæ
98 Inſula Meridij.
99 Circus Saluſtij
100 Antemi
101 Horti Saluſtij
102 Temp Fidei
103 Temp Mineruæ Flauianæ
104 Tarquinij Montani
105 Temp Floræ
106 Circus Floræ
107 Vilinum
108 Co Antonini
109 Circus Agonalis
110 Temp Sempei
111 Arcus Cordiani
112 Forum Traiani
113 Temp Soſie
114 Temp Quirini
115 Thermæ Diocletiani
116 Aqua Martia
117 Caſtrum Prætorium
118 Viuarium
119 Aggeres Tarquinij
120 Templum Serapis
121 Thermæ Conſtantini.
122 Templ Æſculapij
123 Theatrum Marcelli
124 Aqua Iulia
125 Sacellum Deæ Neniæ
126 Temp Iouis
127 Ædes … Fortunæ.
128 Templ Salutis.
129 Templ Pacis
130 Arcus Titi
131 Arcus Septimij
132 Ædes Veneris placidæ
133 Th Olympiadis
134 Horti Mecenatis.
135 Arc Conſtantini.
136 Forum Boarium.
137 Templ Iunonis Lucinæ
138 Ludus Dacicus.
139 Meta Sudans
140 Atrium Auguſti.
141 Arcus Galieni
142 Ter Traianæ
143 Ter Titianæ
144 Amph Veſpaſiani.
145 Septizonium Seueri.
146 Ter Philippi
147 Ludus Magnus
148 Ludus Gallicus.
149 T Mineruæ Medicæ.
150 Ludus matutinus
151 T Diui Claudij
152 Atrium Libertatis.
153 Tem Spes vetus.
154 Domus Laterani.
155 Arcus Celimontanus.
156 Caſtra peregrina
157 Horti Palantiani
158 Ter Commodi.
159 Horti Aſimant
160 Ver Variana.
161 Amph Caſtrenſ
162 Circus Caſtrenſ
163 Vi a Peduceorum.
164 Sep Acilan
165 Ædes Lauerniani.
166 Sep Deciorum
167 Ædes Mineruæ.
168 Ter Seuerianæ.

Theodor. de Bry.

CIRCI OVATA FORMA.

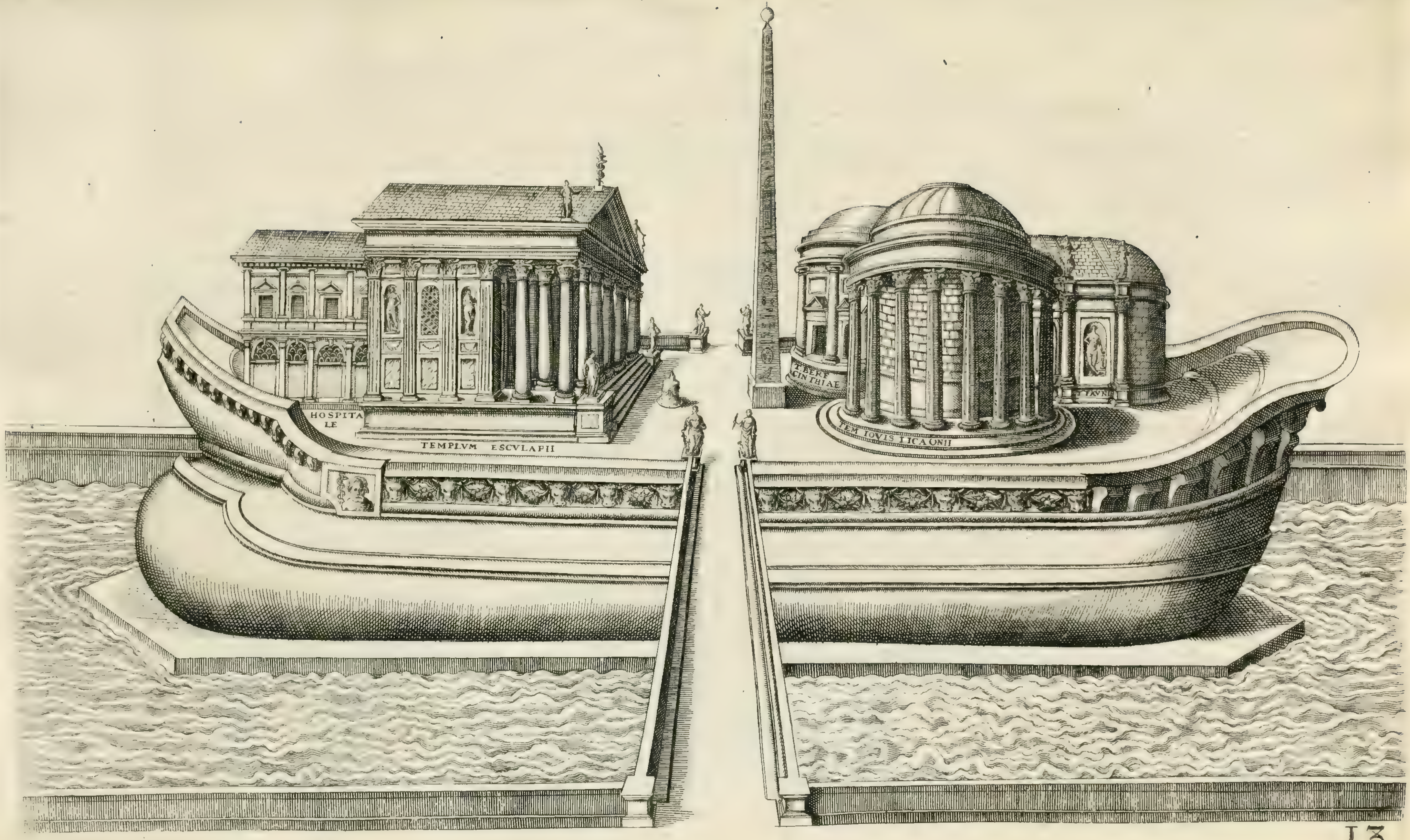
Ircus Ouata forma erat, Cæli inſtar, cum ſeptem Planetis. Obeliſcus medio loco Solis inſigne habebat: Metæ tres vtrinque pro reliquis ſex Planetis erant; quas currendo quadrigę circuibant. Erat autem locus ampliſſimus, vbi equeſtres curſus ſpectacula & certamina Rhomæ exhibebantur, & dicebatur Circus Maximus ad differentiam Circi Apollinaris, qui erat apud AEdem Apollinis; Circus maximus Tarquinij temporibus inſtitutus teſte Liuio lib. 3. Dec. 1. vbi ita ſcribit, Tum primum Circo qui Maximus dicitur, locus deſignatus: Loca diuiſa patribus equitibusque, vbi ſpectacula ſibi quiſque faceret, fori appellati: Diuus Hieronymus à Romulo Circos primum inſtitutos ſcribit, cuius hæc ſunt verba: in Romanis vrbibus iam inde ſeruatur à Romulo, vt propter felicem Sabinarum raptum CONSO, quaſi Conſiliorum DEO, quadrigæ ſepteno currant circuitu, & equos partis aduerſæ fregiſſe victoria ſit. Erant tres omnino Circi Romæ, 1. Armiluſtrum, 2. Circus Maximus, 3. Neronis. Forma Hippodromi ex Heliotropio Ouata datur: Agitatorum quatuor factiones celebrantur, Alba, Ruſſata, Veneta, & Praſſina. Certabatur in eo pernicitate equorum citra pugnę ſimulacrum. Super Quadrigis leuioribus, equis quatuor perniciſſimis iunctis, ſtabant agitatores pueri puellæve omni cura in id edocti. Quæ ſpectacula Romanis olim erant longe celebratiſſima; quorum exemplar hic luculentum expreſſum ſubijcimus.

OCCASVS
ORTVS
QVADRIGAE
CIRCVS
SEPTENTRIO
12

INSVLA TYBERINA.

Cenographia Insulæ Tyberinæ, quæ ab eo tempore esse cœpit, quo Roma Tarquinii pulsi sunt: iis enim Regiis opibus & potestate spoliatis, Romani ideo non quieuere, sed cum tum in illorum agris essent segetes demessæ, eas execrabiles duxerunt, & maxima cum indignatione proiecerunt in Tyberim, fueruntque tantæ, vt in medio eius constiterint alueo, cum aqua etiam non multa deflueret, ibique Insula fortuitu facta est ex illarum cum arena & aliis eiusmodi rebus congerie, quæ postea à Romanis perfecta & munita, Insula Iouis Lycaonii vocata est à templo, quod huic DEO in ea erat dicatum. Ob simulacrum deinde AEsculapii allatum ex Epidauro cum angue, & hoc loco positum, AEsculapio tota Insula consecrata est, & ob memoriam illius Manlii, quo Romam id simulacrum est deuectum, eadem Insula ex marmore & lapide Tiburtino ad modum nauis est efformata. Fuerunt in ea tria insignia Templa, vnum Iouis, alterum Iani, tertium AEsculapii, vna cum aliis ædificiis & domo Hospitali, pro his, qui infirma essent valetudine. Græca inscriptio superius posita reperta est in hac Insula eo loci, vbi nunc est Templum Diuo Bartholomæo sacrum.

HOSPITA
LE
TEMPLVM ESCVLAPII
TEM IOVIS LICAONII
T BERI
CINTHIAE
FAVNI
13

Romulus & Remus.

LVPA AEREA CAPITOLINA.

E æneo Lupæ antiquiſſimo Simulacro, quod noſtram aduſque ætatem in Capitolio, ac ipſius S. P. Q. R. ædibus viſitur, vna cum binis puerulis Romulo nempe ac Remo, lac de illius mammis ſugentibus, tum veteres, tum moderni ſcriptores conuenere. Qua de re Marlianus, teſtimonio quoque antiquorum ſuffultus lib. 2. cap. 9. cum de ſtatuis, quæ in Capitolio ſunt commeminiſſet; ſic ait: In porticu interiori prope aulam, æneum Lupæ eſt ſimulacrum, ex cuius vberibus pendent Romulus & Remus vrbis conditores. de hoc Cicero ſic inquit, *tactus eſt etiam ille qui hanc vrbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum & lactantem vberibus inhiantem fuiſſe meminiſtis.* Huius ſimulacri effigiem expreſſit Virg. & Cicero, quorum alter ſic ait, lib. 9. AEneidos: ..... *geminos huic vbera circum Ludere pendentes pueros.* Alter verò, *Romulum etiam vberibus inhiantem.* Fuerunt autem Romulus & Remus filii Rheæ Syluiæ & Martis, quos Amulius in Tyberim proiici & matrem viuam infodi præcepit, ſed miniſtri miſericordià moti in ripam poſuerunt, qui poſtea à Fauſtulo paſtore inuenti & ab Aca Laurentina vxore eius, quæ meretrix fuerat, ſunt nutriti, ij iam adultiores cognita cauſa Amulium interfecerunt, auoque Numitori regnum reſtituerunt, quibus dum cum eo anguſtum Albæ videretur imperium, receſſerunt, & captatis auguriis VRBEM condiderunt. Quod autem à Lupa dicuntur aliti, fabuloſum figmentũ eſt, ad celandum authorum Romani generis turpitudinem, nec incongrue fictum eſt, nam & meretrices Lupas vocamus: Et conſtat hoc animal eſſe in tutela Martis. Verg. *Donec Regina ſacerdos Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.*

14

SEPVLCRVM BACCHI.

MIrum cur adeo in noſtram vſque ætatem hæc & ſcriptorum & vulgi opinio irrepſerit, vt Beatæ Conſtantinæ, Magni Conſtantini filię ſepulcrum, Bacchi ſepulcrum vocitēt: Bacchus enim aut Semeles nunquam vrbem Romam vidêre, niſi forte ea fuerit ratio, vt à maiori ſumpſerint denominationem, & à Templo, quod ipſa antiquitas Baccho dicauerit, inde & ſepulcrum ibi conſiſtens Bacchi nominaretur; vel forte etiam ab ipſa ſepulcri celatura ſic dictum fuit, totum namque vuarum racemis pampiniſque & paruulis Bacchis circumquaque extrinſecus inſculptum conſpicitur. Sed quid de hoc ſit apud Marlianum videamus; Is lib. 5. cap. 25. de via Nomentanâ, & de Templo Bacchi agens, ſcribit in hæc verba: *Viâ eâdem (Nomentanâ ſcilicet) ad ſecundum lapidem viſitur Bacchi Templum ſphæricâ formâ, cum columnis geminatis, in gyrumque ita diſpoſitis, vt Templi teſtudinem ſuſtineant: vbi vermiculato opere varia ornamenta cernuntur: ibique prophireticum ſepulcrum vitibus & vuis inſculptis exornatum, quod vulgus Bacchi ſepulcrum appellat.* Hactenus Marlianus. Sed in huius ſepulcri mentione illud non eſt prætereundum, quod Io. Baptiſta Platina, qui Vitas ſummorum Pontificum ad ſuam vſque ætatem conſcripſit, in vita Pauli II. Veneti meminit; ait enim in hanc ſententiam, quod cum is Pontifex forma & pulcritudine illius ſepulturæ captus (plurimum enim antiquitatibus & celebrioribus monumentis delectari ſolitum fertur) iuſſiſſet illud in vrbem ad ſe aſportari, ad id, cum itineri iam commiſſum eſſet, ac vrbem adueheretur, quod ſibi forte ad monumentum parare ſtatuiſſet, ſtatim nocte intempeſta repente nunciatur Pontificem ab humanis deceſſiſſe; quod fuit in cauſa, vt Canonici, qui Regulares dicuntur, in S. Petri ad Vincula cœnobio degentes, quiq; S S. Agnetis & Conſtantiæ Eccleſiis præſident, eo vnde ſublatum fuerat illud reſtituerent. Hoc de celeberrimo ac vetuſtiſſimo Sepulchro B. Conſtantiæ, quod vulgo Bacchi nominant, dictum ſatis ſit; quodque prope Eccleſiam D. Agnetis Viâ Nomentanâ ſecundo ab vrbe lapide, ac extra portam Piam, ad hanc noſtram vſque ætatem, in Templo olim Bacchi, nunc vero S. Conſtantiæ dicato integrum videre licet.

ANTIQVI EX PORPHYRITE SARCOPHAGI IN BACCHI AD SECVNDVM AB VRBE VIA NOMENTANA LAPIDEM *ut rudius propter marmoris duritiem vel artificis negligentiam vel ſæculi ſane barbari, tum in fronte et a tergo tum dextro ac ſiniſtro latere totidem, et iiſdem figuris inſculpti, ita ſepulcri Conſtantiæ Conſtantini* MAGNI *Filiæ fama quamquam incerta vulgo noti.*

PRIAPVS.

Riapus Devs Hortorum credebatur, & Liberi patris & Nymphæ ſeu Veneris filius, quia vinum Venerem commouet. Cum enim Venus Bacchum amaret, cum eo cōcubuit, deinde in Indiam Baccho profecto concubuit cum Adonide. Poſtea illo ex India reuerſo, coronam illi obuiam progrediens obtulit, eumque ſic coronatum tanquam Sponſam ſequi ſe iuſſit. ex quo cum concepiſſet in Lampſacum oppidum Helleſponti abiit, Iuno autem infenſa illi ob Zelotypiam, manu vterum illius incantando tetigit, ex quo factum eſt, vt illa pareret filium, non modo prętet omnes alios deformem, ſed & ingenti pene præter modum dehoneſtatum. cuius poſtea cum illā puderet, reliquit in vrbe Lampſaci à ſe reiectum, à quo Lampſacenus dictus eſt. Hunc deinde cum Lampſacenis mulieribus nimium gratus eſſet, à ciuibus eiectum ferunt, ob quam rem, cum neſcio quo malo poſtea premerentur, templa eidem & ſacra conſtituerunt, factus etiam Hortorum Devs eſt Immolabant ei Aſinum, quod cum olim hic Devs in feſto magnæ matris Lothidem Nympham ſtuprare volens, intempeſtiuo Aſini rugitu impeditus eſſet, vel quod mēbri magnitudine ab eo victus eſſet. Ithiphallos ſacerdotes habebat, qui ebriorum perſonas geſtantes coronabantur, & manicas habebant floreas ſiue purpureas, ſemialbiſque tunicis vtebantur, & ſubtili ad talos vſque tegebantur amiculo: cum ſilentio autem per porticum ingreſſi, vbi in mediam venêre ſaltationem, ad theatrum ſe conuertebant, dicentes, Recedite, Deo locum date; vult enim Devs rectus ſublimiſque per medium incedere, hæc fere Athenæus. D. Auguſtinus de Ciuitate Dei inquit: Quid hoc dicam? cum ibi ſit & Priapus, nimirum maſculus, ſuper cuius immaniſſimum & turpiſſimum faſcinum ſedere noua nupta iubebatur more honeſtiſſimo, & religioſiſſimo matronarum. Vide quæſo quo cæcitatis humanum ingenium prolabatur? cum vera Dei cognitio, veruſq; cultus numinis negligitur. Eius ergo Priapi effiem Romæ poſitam nos in appoſito Schemate tibi exhibemus, vt quem fœcunditatis proliſque generandæ Devm veteres nimia impietate coluerint.

ANTIQVA SACRIFICIALIA INSTRVMENTA, ET VASA, EX ORdine in figuris apposito.

I. PRÆFERICVLVM.

PRÆFERICVLVM: à præfero dictum, vas fuit æneum sine ansa, vt Festus ait, patens veluti peluis, quo ad sacrificia vtebantur. Hactenus Festus. Verum vt mihi liceat secundum hodiernam consuetudinem existimare, hoc puto vas ad id fere fuisse, quod ætate nostra thuribulum esse videmus: nam & in eo ignem tulisse veteres crediderim, ideoque præibat, seu præferebatur, nam ignis cæteris elementis præstantiorem sedem retinet, ac cunctis præire videtur; in eoque diis adoleri thura solitos, vti nunc thuribulis summo veroque Deo adoletur, ac pari modo præfertur, dum proceditur.

II. SIMPVLVM.

SIMPVLVM, seu Simpuuium, vtroque enim modo scriptum inuenimus, fuit calix fictilis, quo vinum in sacrificiis libabatur, ita dictum à sumendo, quod eo vinum minutatim sumebant. de quo Plin. lib. 35. cap. 12. sic scribit: In sacris quidem etiam inter has opes, non murrhinis crystallinisve, sed fictilibus prolibatur Simpuuiis. Apuleius autem catinum & Simpulum sacrificiis adhiberi solita ostendit his verbis: Paupertas Populo Romano imperium à primordio fundauit; proque eo in hodiernum diis immortalibus Simpulo & catino fictili sacrificat. Festus vero sic habet: Simpulum vas paruum non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis libabatur. Vnde & mulieres rebus diuinis deditæ, simpulatrices dicuntur. Varro scribit vas esse minutatim fundens, in cuius locum successerit epichysis, id est, infundibulum. Vnde veteres res minutas nulliusque pretij simpularias appellabant. Atque de Simpuuio meminit Iuuenal. Sat. 6.

aut quis
Simpuuium ridere Numæ, nigrumque (alij, priscumque) *catinum.*

Sunt etiam qui velint ſimpullum gemino L, ſcribendum, ea forma qua ampullam dicimus. In ſimpulo aliquid facere prouerbij ſpeciem habet, Cic. de leg. excitabat enim in ſimpulo, vt dicitur Gratidius quos, &c.

III. CANDELABRVM.

CANDELABRVM notæ eſt ſignificationis: eſt enim in quo candelæ figuntur. Cic. in Verr. act. 6. lectos æratos, & candelabra ænea. Verr. Candelabra à candela dicuntur, in his enim funiculi ardentes figebantur, &c. Saluator & Dominus noſter candelabri pariter meminit Matth. cap. 5. ſic dicens: neque accendunt lucernam, & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo ſunt. Variæ etiam fuerunt candelabri formæ, vt ex antiquis marmoribus patet: nam & in arcu Titi Imperatoris prope templũ pacis inſculptum eſt ἑπτάλυχνον hoc eſt, ſeptem luminarium quod aureum Salomon Rex Iudę in templo ſummi Dei conſtituit, vt eſt in Exodi cap. 37. fecit candelabrum de auro puriſſimo, &c. quodque ipſe Titus Imperator debellatis Hieroſolymis, quæ à ditione Pop. Rom. defecerant, inter pretioſiora quæ in Salomonis templo inuenit, candelabrum & arcam fœderis quæ in eius arcu ſunt inſculpta, Romam triumphans inuexit, aliæ candelabri formæ in poſteriori parte porticus Antonini & Fauſtinę, & alibi multis in locis viſuntur.

IIII. MALLEVS.

MALLEVS ſeu ligneus, ſiue ferreus fuerit, inſtrumentum fuit ad boues ante aras Deorum olim percutiendos: ſicuti & hodie ligneo ad eundem effectum lanij vtuntur, nempe ad boues ſimiliter ſternendos, hic vna cum ſecuri à ſacrificulo ſeu ab vno ex victimariis geſtabatur: atque coronatis victimarum capitibus (teſte Plin. libro 16. cap. 4. in his verbis: Poſtea Deorum honori ſacrificantes ſumpſere, victimis ſimul coronatis) malleo primum ante aram percutiebant: deinde ſecuri ceruix abſcindebatur: tum ad euiſcerationem, & exta rimanda, captandaq; auſpicia, procedebant. Sed hactenus de malleo.

IIII. SECVRIS.

SECVRIS autem à ſecando dicta videtur: hoc inſtrumento olim ad varios effectus vſi ſunt veteres; nam & ad ligna ſecanda, & etiam ad bellum; Virg. lib. 11.

— *aratam quatiens Tarpeia ſecurim.*

Vſi ſunt pariter ad ſontes puniendos, quique à magiſtratibus capite plectendi erant, ſecuri percutiebantur. Cic. 3. Verr. Agunt eum præcipitem pœnæ ciuium Romanorum, quos partim ſecuri percuſſit, partim in vinculis necauit. Et Virg. 6. AEneid.

Conſulis imperium hic primus ſæuasque ſecures
Accipiet.

Et Lucan. lib. 7.

Pacificas ſæuus tremuit Catilina ſecures.

Huius inſtrumenti inuentrix fuit Pentheſilea Amazon, teſte Plin. lib. 7. cap. 56. Vnde & Amazones, ſecurigeræ à Poëtis dictæ ſunt. Secures item Magiſtratuum inſignia erant, virgarum faſciculo loro illigatæ. Cic. 6. Verr. Quamobrem faſces Prætoribus præferuntur, cur ſecures datę? Secures demum, vt in noſtram ſententiam veniamus, licet grandiores, erant ad victimarum carnes ſecandas diuidendaſque prout libebat ſacrificolis, victimariis, & id genus hominibus, qui ſacrificiis antiquorũ præerant. Hodie Lanii in Vrbe magno latoque cultro ad carnes diuidendas vtuntur, quem ſpatagium vocant.

V. SECESPITA.

SECESPITA interprete Feſto, culter eſt ferreus oblongus manubrio eburneo, rotundo, ſolido, vincto ad capulum argento, auroque fixo, clauis æneis, ære cyprio, quo Flamines, Flaminicæ virgines, Pontificeſque ad ſacrificia vtebantur, à ſecando ſic dicta; eadem alias dicitur, qua in ſacrario vtuntur: ſacraria namque in templis reticulo æneo olim ſepiebantur, in quo turbæ relictæ ſunt, per quas manibus ſacra tangere licet; eſt hoc in templo Bonæ deæ, ſed & aliis in locis, & ſunt velut

repagula

repagula quædam, ita Secespitæ dicuntur duobus modis. Sueton. in Tyber. nam & inter Pontifices sacrificanti simul, pro Secespita, plumbeum cultrum subiiciendum curauit. Idem alibi: Secespitam alii securim, alii dolabram æneam, alii cultellum putant.

VI. PATERA.

PATERA fuit poculi genus latum ac patens, de quo Virg. I. AEneid.

— impiger hausit.
Spumantem pateram, &c.

Cic. 6. Varr. ait: Patera, qua mulieres ad res diuinas vterentur. Macrobius vero Saturnal. lib. 5. cap. 21. de poculorum generibus loquens, cum de carchesiis loquutus fuisset, sic infert de Patera: Sed Plautus insuetum nomen reliquit, aitque in fabula Amphytrione pateram datam, cum longe vtriusq; poculi figura diuersa sit. Patera enim, vt & ipsum nomen indicio est, planum ac patens est, carchesium vero procerum, & circa mediam partem compressum, ansatum mediocriter, ansis à summo ad infimum pertingentibus: & prosequitur: Asclepiades autem vir inter Græcos apprime doctus, ac diligens; carchesia à nauali re existimat dicta. Ait enim: naualis veli partem inferiorem, Pateram vocari: at circa mediam ferme partem τραχηλὸν dici, summã vero partem carchesium nominari; & inde diffundi in vtrunque veli latus, eaque cornua vocantur, &c. Virgil. autem ostendens pateris libare Ioui solitum, sic infert:

Tum pateras libate Ioui, &c.

Sed hactenus de patera.

VII. DISCVS.

DISCVS, teste Iulio Polluce, vas latum est ad portandas carnes aptum, forte lanx, Cic. de Orat: Quorum auditores discum audire malunt, quam philosophum. hoc in sacris vtebantur veteres, seu ad exta introspicienda, siue ad colligendum sanguinem, quem vna cum vino aris infundebant, postquam diis delibassent.

VIII. ANCLAPRIS.

ANCLAPRIS teſte Feſto, fuit menſa miniſteriis diuinis apta,qui ait, Vaſa quoque ænea quibus ſacerdotes vtuntur Anclabria appellari; ſubdens Anclare [ſeu vt alii malunt Antlare] à Græco ἀντλῶ deſcendit,(quod haurire ſignificat)Liuius:Florem anclabant liberi ex carcheſiis.Hactenus Feſt. Sunt autem , vt ſupra tetigimus , qui putent Antlabra ἀπὸ τοῦ ἀντλεῖν, hoc eſt ab hauriendo, dici. nam ex vaſis quæ in ipſa Anclabri imponebant,vinum inde hauriebant: hac etiam(vt opino) menſa veteres diis dapes delibandas parare ſolitos fuiſſe crediderim, quæ ideo menſa dicta eſt teſte M. Varrone,quaſi ſit meſa,eo quod inter duos poneretur,de qua Virg.lib.1. Aeneid. ſic habet:

Pars epulis onerant menſas,&c.

Duo autem fuerunt apud Romanos pretioſiſſima menſarum genera , Citrea , & Acerna, ſic dicta à genere lignorum,de quibus fiebant.Martial.libro 14. Epigram.5. Ouid. 11.Metamor.

Hunc pede conuulſo menſa Pellæus acernæ
Strauit humi.

Cic.6.Verr. menſam citream à Lutadio abſtuliſti.Horat.1.Serm.Sat.3.

Modo ſit menſa tripes,&c.

Quandoque ponitur pro prandio,vel cœna,Iuuenal.Sat.1.

— *vna comedunt patrimonia menſa.*

Vnde & primę & ſecundæ menſę, id eſt primi & ſecundi cibi,vulgus Introitum,& exitum menſę appellat,ſeu primos,vel ſecundos intermiſſus.Ouid.de Nuce:Poma cadunt menſis non interdicta ſecundis.intelligens de lege Licinia,quæ à P. Licinio Craſſo diuite lata eſt, cuius ſumma erat,vt Calendis, Nonis, Nundinis liceret cuique in dies ſingulos duntaxat tringenta aſſes edendi cauſa conſumere, cæteris vero diebus ne amplius apponeretur, quam carnis aridæ pondo tria, & ſalſamentorum libra,& quod ex terra,vite,arboreve natum eſſet:atque hinc habetur huius verſus Ouidiani ſenſus. Erat pariter & lex Orchia, ab Orchio Tribuno plebis de Senatus ſententia lata, qua conuiuarum numerus præſcribebatur: iubebatque vt patentibus ianuis cœnitaretur, quo obſeruatio eius videri poſſet.Cic.ad Atti.lib.14.ſecundam menſam dixit numero ſingulari:Hæc (inquit)

ad re-

III	II	I
CANDELABRVM	SIMPVLVM	PRÆFERICVLVM
VI	V	IIII
PATERA	SECESPITA	MALLEVS, SECVRIS
IX	VIII	VII
DOLABRVM	ANCLAPRIS	DISCVS
XII	XI	X
VLLA	ACERRA	VAGINA

L

DE FORO ROMANO, COMITIO ET CARCERE TVLLIANO.

ROmanum forum, quod & Latium appellauit Statius, à radicibus Capitolii producebatur, ſecundum longitudinem, vſque ad eccleſiam S. Mariæ Nouæ, vt teſtatur Dionyſ. memorans Valerium in colle imminenti foro domum habuiſſe, cumque ſupra demonſtratum ſit domum hanc in Velia fuiſſe, è regione eiuſdem Eccleſiæ, fuit neceſſe forum eouſque perueniſſe, quo ei immineret; ab origine autem Vrbis anguſtiores fines habuiſſe opinamur. Nam cum Plinius narret, Curtium ab arce decurriſſe, egiſſeque Romanos effuſos, toto, quantum forum eſt ſpacium, vſque ad portam Palatii, viſumque ſit Romulum Iouis Statoris Templum in radice Palatini montis, vbi exercitum firmauerat, poſuiſſe, ſatis coniicimus, forum ipſum non vltra primos radices eiuſdem montis terminos habuiſſe. Multis vero poſt annis ampliauit Auguſtus teſte Suetonio. *Comitium* vero erat foro iunctum, vel potius ipſius fori pars à prædicta porta ad eandem Diuæ Mariæ eccleſiam. At priuſquam de eo agamus, quæ in foro erant videndum eſt.

CARCER TVLLIANVS

In radice Capitolii, qua parte mons ipſe ortum brumalem ſpectat, Carcerem ædificaſſe Ancum Martium ſic docet Liuius: Fecit carcerem media Vrbe, imminentem foro, ad terrorem creſcentis audaciæ. Partem deinde addidit Tullius, cui Tulliano nomen impoſuit, de quo Calp. Flaccus ita ſcribit: Video Carcerem publicum, ſaxis ingentibus ſtructum, anguſtis foraminibus, & oblongis lucis vmbram recipientibus. in hunc abiecti rei robur Tullianum aſpiciunt, & quoties iacentes ferrati poſtis ſtridor excitat, exanimantur, & alienum ſupplicium ſpectando ſuum diſcunt: ſonant verbera intus, recuſantibus ſpurca manus carnificis ingeritur, ſed & ianitor inexorabilis pectore, qui flete matre ſiccos tenet oculos, illuuies corpus exaſperat, manus cathenæ premunt. Deſcribitur perbelle etiam à Saluſtio hoc modo: Eſt locus in Carcere quod Tullianum appellatur. vbi paulo deſcenderis, depreſſus ad læuam circiter X X. pedes, eum muniunt vndique parietes, atque inſuper Camera lapideis fornicibus iuncta, ſed inculta tenebris & odore fœdo, atque terribilis eius facies. Vnde autem dicatur, hæc declarant Var. verba: Carcer à coercendo, quod exire prohibentur; in hoc pars, quæ ſub terra Tullianum, ideo quod additum à Tullio rege, quod Syracuſis, vbi hac de cauſa cuſtodiuntur, vocantur Lathomię. Lathomię enim eſt græcum, & maxime à Syracuſanis, qui Lathomias & appellant & habent, ad inſtar Carceris, ex quibus locis exciſi ſunt lapides, ad extruendam Vrbem, auth. Sex. Pop. Cice. ſeptima actione in Verrem; Lathomias, inquit, Syracuſanas omnes audiſtis, plerique noſtis, opus eſt ingens, magnificum, Regum & Tyrannorum, totum eſt è Saxo in mirandam altitudinem depreſſum & multorum operis penitus exciſum, nihil tam clauſum ad exitus, nihil tam ſeptum vndique, nihil tam tutum ad cuſtodias, nec fieri nec cogitari poteſt. Sen. Sabinum in Lathomias fuiſſe damnatum tradit: Liuius vero principes AEtolorum tres & quadraginta; inter quos Democritus & frater eius erant, Romam à Marco Attilio deductos, in Lathomiasque coniectos. Erat autem Tullianum ſicut hodie videmus duplex ſuperior & inferior Camera: Superiori extat adhuc foramen ſpiraculi cauſa additum, vt retulit Flaccus. Locus nunc Diuo Petro, cognomento eſt dicatus.

ad te scripsi apposita secunda mensa. Accipitur etiam mensa pro abaco numulariorum, quemadmodum apud Græcos; vnde & ipsi numularii à Cicerone. Mensarii vocantur, quos Græci τραπεζίτας vocāt (vulgus nostri temporis bancheriolos, seu bācherottos, ab ipsis pariter mensis, quas banchas seu banchos appellant) Cic. in Pis. stipendium militibus, mensis palam propositis, numeratum. Ponitur quandoq; pro disco, siue quadra, qua vtimur in mensa ad epulas in frustula concidendas. Virg. 7. AEneid.

Accisis coget dapibus consumere mensas.

Antiqui mensam vasorum quadratam habuerunt. vocaueruntq; Vrnarium: de quo vide Varr. Fuit & mensa vinaria rotūda nomine Cylibantum ἀπὸ τῆς κύλικος, sic enim Græci calicem vocant. Altera erat quadrata, vna columella subnixa, cartibulum vocatur. Auctor idem Varr. de ling. lat. Sed vt de mensa ad sacrificia peragenda nonnulla astruamus, de ea sic Festus ait: Mensæ in ædibus sacris ararum vicem obtinent, quia legibus earum omnium sacræ quoq; mensæ sunt, vt velut in aram, vel in puluinaris loco sint. Priuati quoq; in primis ipsis locis habere solent, vbi sacras habituri sint, cuius modo est parentatio non sacrificium. Hactenus Festus de sacra mensa: sed si quis plura de hac re scire velit, legat Scaligeri Annotationes, seu castigationes in Festum eod. verbo.

IX. DOLABRVM.

DOLABRVM, vt ex forma patet: (nam nullibi hoc me alias legisse fateor) fuit culter grandior, sutorio perquam similis, quo olim reor in sacrificiis veteres vti fuisse solitos, ad hostias & victimas deglubendas, postquam malleo hæ percussæ, & iugulatę essent, à quo forte nomen sumpserit, seu potius à dolando, hoc est ab æquandis partibus carnium, quæ aris imponebantur diis immolandarum, sumpta metaphora à dolabra, quę Fabri lignarii est instrumentum, quo ligna dolantur, seu expoliuntur, quanquam & rusticum itidem sit instrumentum, cuius Columella lib. 3. meminit his verbis: Quæ falce amputari non possunt, acuta dolabra abradito. Est & eius diminutiuum dolabella, de qua idem auctor lib. 5. sic infert: Circa crus dolabella dimouenda est terra, &c. Plutarchus vero in vita Tiberii & Caii Gracchorum, de dolone, quod genus est gladii, sic meminit: ille ve-

ro (Tiberium intelligit) palam gladium, quem dolonē vocant, accinctus ambulabat, &c. Quod culter huiusmodi hoc nomine appellaretur, auctorem adhuc desidero, quod autem hac forma vnum ex sacrificialibus instrumentis fuerit, nulli dubium esse puto: nam passim multis in locis marmore antiquo insculptum cernere licet, & pręsertim in arcu marmoreo, quem aurificum nominant, prope Ecclesiam sancti Georgii in Velabro, vbi multa, quæ ad antiqua sacrificia spectant, videre est.

X. VAGINA.

VAGINA, adeo notæ significationis est, vt nulla prorsus alia indigeat declaratione, nisi dixerimus fuisse thecam gladiorum, quam (vt in Secespita diximus) bullis ęneis auratis, aut etiam argenteis ornatam fuisse existimandum est, in qua cultri omnes, nempe dolabrum, Secespita, & alii omnes cultelli ad varios vsus sacrificiorum recondebantur peractis sacrificiis, quam vnus è victimariis, seu sacrificulis de zona pendentem gestabat, vt patet in arcu insculptum, superius citato, in quo ordo ipse pene totus sacrificantium more antiquo; ibique simulacra L. Septimii Seueri Imper. ac Iuliæ Augustæ vxoris, Antoninique, seu Getæ eorum filiorum insculpta videntur.

XI. ACERRA.

ACERRA fuit arcula ærea, siue argentea, qua thus in sacris obeundis olim gestabatur; ex eaque in præfericulo prunis immissis, ponebatur adolendi causa: de hac Festus in hæc habet verba: Acerra, ara, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur. alii dicunt arculam esse thurariam vbi scilicet thus reponebant. hactenus Festus. Hodie vero nostri Nauiculam thurariam appellant, ita dicta à forma quam præsefert. constatque vel ex auro apud principes in locis primariis, vel argento inter mediocres; ex hac namque materia, vt plurimum hac tempestate constant, aut saltem ex auricalcho, aut ærę argento perfecto in locis tenuioribus. hoc itidem instrumentum in eodem arcu aurificum superius citato cernitur, vt cætera pariter quorum hic meminimus.

XII. VLLA.

VLLA quæ & olla, seu aula, vt antiqui dixere, fuit vasis genus teste Festo, qui sic ait: Aulas antiqui dicebant, quas nos dicimus ollas, quia nullā literam geminabant: Itaq; aulico qua exta, quę in aulis coquebantur, dicebant, id est, elixa, inde Plauti Aulularia dicta est. ipse Plaut. quoq; in Captiuis de hac meminit: in hac carnes putatur in sacris coqui solitas, dum diis litarentur, & ideo antiqui aulas quas nos ollas, dicebant, id est, vasa figlina in quibus cibaria coquūtur. Plaut. in Amphytr. infringatur aula cineris in caput. diminutiuū eius est aulula, à qua Plauti comędia Aulularia vocata, hoc est parua olla, à quo aliud diminutiuū auxilla fit, & inde forte vlla per sineresin dicitur. hoc vas, vt dictum est, in sacris iungebatur ad carnes animaliū coquēdas, quas postea

NOVISSIMAE VRBIS ROMAE PERFECTA IMAGO.

EXhibuimus hactenus quatuor Vrbis Romę Typographias, quarum prima quatuor portarum, ſecunda octo, tertia ſedecim, quarta triginta quatuor idque priſcis temporibus diuerſisque conditoribus reſtauratoribusque extitit; addidimus & quintam eius imaginem, qualis nimirum antiqua illa Roma poſt tot ruinas & excidia erat, maiorum noſtrorum ſeculo. Nunc vero SEXTAM hanc nouam & perfectam imaginem Vrbis ſubiicimus, quæ eam eius faciem repræſentat quam hac ætate referre conſpicitur, Cuius ambitus tredecim millia paſſuum non excedit. Turres ipſorum murorum tercentum & ſexaginta numerantur, quarum multæ ſunt collapſæ, multæ ita vetuſtate corroſæ vt indies ruinam minentur. Quæ porro notanda veniunt, ea in Topographia Lectori abunde declarata ſunt, qui & ſtudium & curam noſtram boni conſulet tum hic tum per opus vniuerſum.

Caſtellum

L · 2

DE MARFORII SIMVLACRO, SIVE PANARIO IOVE, SIVE RHENI FLVMINIS SIMVLACRO.

ANte Tullianum, in foro Romano iacet marmoreum ingens simulacrum MARFORIVM vocitatum, quem Pistorum Deum siue *Panarium Iouem*, quod tumores instar panum, circumquaque promineāt, multi esse affirmant. Nam, vt author est Lactantius, eo tempore quo Romani obsessi in Capitolio erant, Iupiter per quietem admonuit, vt ex omni frumento, quod haberent panem facerent, in hostiumque castra jactarent: eoque facto, soluta est obsidio, desperantibus Gallis inopia subigi posse Romanos, quare Ioui Pistori non solum aram, verùm etiam statuam in perpetuam rei memoriam posuerunt. At cum in scopulo simulacrum hoc sit collocatum, RHENI Germiniæ fluminis esse tenemus; quod autem sit *Nar* fluuius, vt vult Fuluius, non placet; nulla enim apparet ratio, cur Nar veniret à Romanis excitandus. Marforium cur vocitēt, nihil est certi quod dicatur, nisi velimus ex eo, quod in Augusti foro esset, vt quorundam est opinio, vbi & Martis Templum.

NOVISSIMA VRBIS ROMAE [DESC]RIPTIO Aº M.D.LXXXXVII.

ORIENS
SEPTENTRIO
MERIDIES
OCCIDENS

PORTA SALARIA
PORTA PIA
PORTA PINCIANA
CASTRA PRAETORIVM
PORTA S. LAVRENTII
PORTA MAIOR
VIA PRAENESTINA
VIA LABICANA
HORTI SALVSTII
THERMAE
AQVA VIRGO
COLLIS HORTVLORVM
QVIRINALIS
VIMINALIS
MARANA
PORTA LATINA
PORTA POPVLI
VIA FLAMINIA
MONS CELIVS
MONS PALATINVS
CIRCVS MAXIMVS
MONS AVENTINVS
MONS TESTACEVS
PORTA S. PAVLI
PORTA PORTVENSIS
MONS VATICANVS
MONS S. SPIRITVS
VALLIS FORNACVM
IANICVLVS
T. S. PANCRATII
MONS
T D. B

- [1]S Petr.
- [ ]enti in Damaso
- [ ]ae Rotondae.
- [ ]ci
- [ ]ul[ ]ni
- [ ]us
- [ ]bi
- [ ]ae super Mineruam
- [ ]ae Aracæli
- [ ]nis Lateran
- [ ]ae maioris
- [ ]ae Transtiberim.
- [ ]nitatis peregrinorũ.
- 14 T SS Trinitatis montium
- 15 T S Mariæ populi
- 16 T S Francisci
- 17 T S Onufrij
- 18 T S Petri in monte aureo
- 19 T S Clementis
- 20 T SS quatuor coronatorum
- 21 T S Crucis in Ierusalem
- 22 T S Matthæi
- 23 T S Mariæ Angelorum.
- 24 T S Stephani rotondi.
- 25 T S Petri in vincula.
- 26 T.S.Susannæ.
- 27 T S Sabinæ
- 28 T S Alexi
- 29 T S Priscæ
- 30 T S Balbinæ
- 31 T S Sabbæ
- 32 T S Laurentij in Panisperna.
- 33 T Societatis Iesu
- 34 Pons S Angeli
- 35 Pons triumphalis.
- 36 Pons Sisti
- 37 Pons S Bartholomei in insula
- 38 Pons S Mariæ
- 39 Pons Sublicius
- 40 Collosseum.
- 41 Amphitheatrum Castrense
- 42 Amphit Marcell.
- 43 Platea Agonalis
- 44 Columna Traiani
- 45 Columna Antonini
- 46 Arcus Titi
- 47 Arcus Constantini.
- 48 Arcus L. Septimij
- 49 Arcus Iani quadrifrontis.
- 50 Obeliscus Vaticanus.
- 51 Arcus S Viti
- 52 Arcus Portugalli.
- 53 Pall Papæ in Vaticano
- 54 Beluedere
- 55 T SS Apostolorum.
- 56 Campus Floræ
- 57 Platea iudaica
- 58 Pasquinus
- 59 Mausoleum Augusti
- 60 Capitolium
- 61 Castrum S Angeli
- 62 Forum Romanorum
- 63 Pall Augustini Chisij
- 64 Rippa
- 65 T.S.Cosmatis.
- 66 T S Gregorij
- 67 T SS Ioannis & Pauli
- 68 T S Mariæ in nauicula
- 69 T S Mariæ in Comeldin
- 70 T Aræcoelorum
- 71 T S Mariæ montium
- 72 T S Praxidis.
- 73 T S Angeli
- 74 Trophæi Marij
- 75 Mons Esquilinus
- 76 Viridarium Ducis Æturiæ
- 77 T SS Cosmæ & Damiani.
- 78 Templum Pacis.
- 79 T S Mariæ nouæ
- 80 Porticus templi Faustinæ.
- 81 Turris Comitum.
- 82 Turris militiæ
- 83 T S Anastasiæ
- 84 T S Georgij
- 85 Forum Boarium
- 86 T S Mariæ Ægyptiacæ
- 87 T S Stephani
- 88 Pal Farnesiorum
- 89 Viridarium in Cæsarini
- 90 T S Martini in montibus.
- 91 Arcus Camilliani.
- 92 Collegium Societatis Iesu.
- 93 Septem Salæ
- 94 Thermæ Titi
- 95 T S Mariæ de Laureto
- 96 T S Mariæ Transpontinæ
- 97 T S Mariæ ad puteum album
- 98 T S Thomæ Farnensis
- 99 T S Laurentij in Lucina
- 100 T S Annunciationis Gallicanæ
- 101 Pall Sapientiæ
- 102 T S Iacobi Scossacaualli
- 103 T S Iacobi Hispanorum
- 104 T.S Mariæ Consolationis.
- 105 T S Fratrum Capucinorum
- 106 T [ ] Spiritus sancti.
- 107 T S Ioannis decollati
- 108 Platea Ducis
- 109 Ripetta
- 110 T [ ]phanorum
- 111 T S Antoni
- 112 T S Mariæ Campisancti
- 113 Turris Mecenatis
- 114 Vinea Iulij Papæ III
- 115 Obeliscus S Ioannis
- 116 Obeliscus S Mariæ maioris.
- 117 Obeliscus S.Mariæ Populi
- 118 Fons aquæ felicis
- 119 Fax Pontilien
- 1[ ] T S Hieronymi Illyricorum
- 1[ ] Monasterium S. Spiritus lancti
- 1[ ] Hospitale S Iaco incurabilium
- 1[ ] T S Mariæ Magdaleonæ.
- 1[ ]4 Bibliotheca Vaticana
- 1[ ] Ecclesia S Iacobi

Theodor. de Bry.

MI

Aº. CHRI. CCCCXII. KL. APR. ALARICVS
GOTTHORVM. REX. ROMAM. OCCVPAT. ET
MAXIMAM. EIVS. PARTEM. INCENDIO. DEVAS:
TATAM DESTRVIT.

Aº CHRI CIↃ. IↃ. XXVII. PRID. KL MAY. ROMA
A DVCE BORBONIO CAPTA PAPA CVM
CARDINALIBVS. SVIS IN EXTREMAS
ANGVSTIAS REDACTVS FVIT.

M

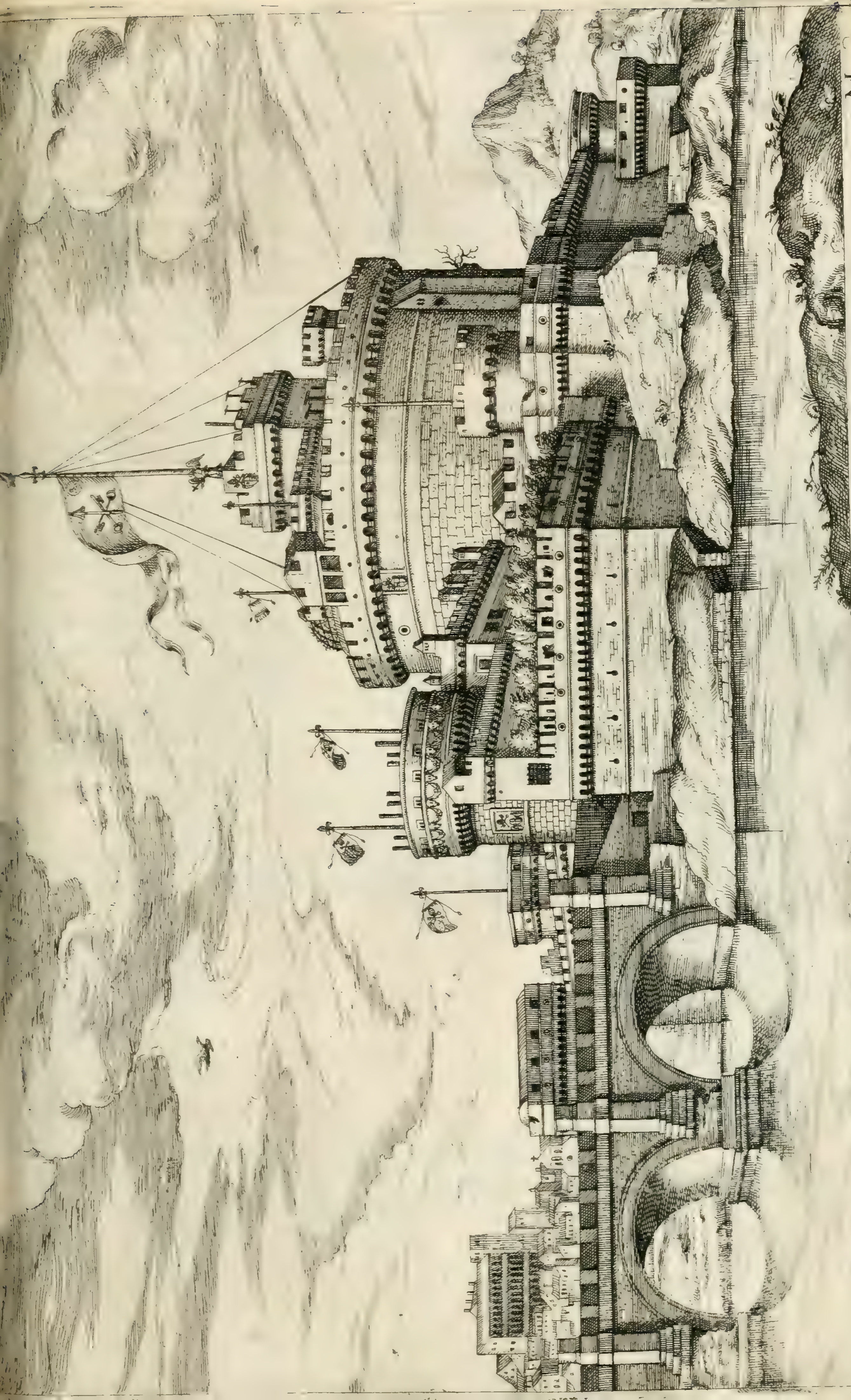
DE MOLE HADRIANI ET PRATIS QVINTIIS.

Elius Hadrianus Imp. iuxta Ælium sui cognominis pontem, Molem siue Sepulcrum è regione Mausolei Augusti, excitauit, vt index in ipsa incisus ostendit huiusmodi: L. HÆLIO CÆS. DIVI HADRIANI AVG. F. CONS. II. F.

Spartianus: Fecit & sui Nominis sepulcrum iuxta Tyberim, in hoc autem ipse primus sepultus dicitur, & post omnium Antoninorum cineres conditos esse, inscriptiones & epitaphia ibidem in marmore incisa ostendunt, ex quibus satis erit hæc quæ sequunrur notauisse: IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI FILIO, DIVI NERVÆ ADNEPOS TRAIANO AVG. PON. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. COS. III. P.P. ET DIVÆ SABINÆ IMP. CÆS. T. ÆLIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS PONT. MAX. TRIB. POT. II. DESIGNATVS IIII. COS. II. P.P. PARENTIBVS SVIS. item. IMP. CÆSARI L. AVRELIO VERO AVG. ARMENI AC MED. PARTHIC. PONTIF. TRIBVNIC. POT. VIIII. IMP. V. COS. II. P.P.

Lampridius autem refert, Commodum iussu Pertinacis, in monumentum Hadriani translatum. Iulius vero Capitolinus Seueri cadauer illatum in Hadriani sepulcrum, in quo & Cæsar pater eius naturalis sepultus fuerat. Idem docet Antoninum Pium Hadriani patris sepulchrum instaurasse, eique Templum dedicasse. Hanc equidem molem hodie Pontifices pro præsidio habent. Est enim ampla, rotunda, solida & inexpugnabilis; olim extrinsecus marmore incrustata. Dicta est etiã arx Crescentii, à Crescentio quodam factioso duce ex oppido Nomento, qui illam in potestatem suam cum redegisset, diu tenuit; donec Theutonicorum fidei, qui illam oppugnabant se committens, ab illis est trucidatus. Describitur à Procopio hoc modo: Hadriani quondam Imp. sepulcrum extra Portam Aureliam, siue vt nobis placet, Æliam iactu lapidis impositum. Primus eius ambitus quadrati figuram habet, constat enim totus ex marmore pario, summa artificum diligentia ædificatus; in medio vero huius quadrati rotunda moles assurgit, excelsa altitudine, & tanta, vt in suprema eius parte area sit, cuius diameter vix iactu lapidis transigitur. Quam molem Bellisarius occupans pro arce & præsidio contra Gothos vsus est. Erant olim in summa parte, vndique magnæ statuæ hominum, equorum, quadrigarum, miro artificio elaboratæ: has partim integras milites demoliti, partim confractas in hostes deiecerunt, visuntur adhuc in hoc monumento boum capita & quædam alia insculpta. Prata autem Quintia à Q. Cecinnato denominata in campo Vaticano fuisse, Plinius sic commemorat: Aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, Viator attulit Dictaturam. Locus enim nunc in pratis vulgo dicitur. Theatrum in pratis Vaticanis inter pontem Miluium & molam Hadriani ponit: Fuluius, authore Procopio, ad ludos gladiatorios ædificatum; à quo autem, non meminit. Extant, inquit, hodie (vt credunt) vestigia quædam in vinea Io. Alberini patricii Rom. At Circum, non Theatrum eum fuisse crediderim, vt forma adhuc præ se fert, nisi perperam interpres locum verterit: nam in Theatris ludi scenici fiebant; in Circis vero equorum cursus agebantur.

Vidnam fuerit ſtatua illa marmorea, quæ iam pridem vulgo Paſquinus dicitur, dubitarunt nonnulli: plures autem in hoc conueniunt, gladiatoris eſſe ſimulacrum, niſi volueris Martis aut militis cuiuſpiam, eo enim geſtu corporis manet, quaſi ferire volentis, ac ſubter ſe marmoreum alium mutilatum truncum ſeu fragmentum habet alterius ſimulacri, vt hoſtem eſſe pro comperto habuerimus, quo cum is dimicaret. Ferunt nonnulli hoc eſſe ſimulacrum vnius ex duobus præcipuis Alexandri Macedonum regis, qui etiam Paſquinus nomine vocatus ſit, quod innuit author quidam, qui vetuſta Vrbis marmora & ænea ſimulacra typis excuſit. Quandiu autem abhinc ibi ſteterit ſignum id, non ſatis liquet, ſed vt coniectura credere facile eſt, ab eo, quo ædes illæ, penes quas extat, erectæ ſunt tempore, ducentis nempe abhinc annis vel circiter. Ædes vero à Franciſco de vrſinis, Vrbis Præfecto, vt in oſtii ſuperſtilio legitur, erectæ ſunt. Duo tantem impræſentiarum dicenda ſuccurrunt, de huiuſmodi termino: Primum quod famoſi libelli, ſeu Paſquilli vt vulgo dicunt, qui ab imprudentibus ac minime piis hominibus olim confici conſueuere, ſub hac ſtatua appenſos eſſe ferunt, eo quod in media fere Vrbe ſit, vt facilius à tranſeuntibus prolegerentur. Alterum, quod mirum quidem eſt, quod tot tantiſque elapſis annis hęc ibi perſtiterit ſtatua, in publicum ac priuatorum præiudicium, nec fuerit vnquam, qui pietatis ac religionis Chriſtianæ zelo auſus fuerit inde eam auertere, vnde amplius affigendi eiuſmodi libellos ſeu paſquillos adimeretur occaſio. Ferunt enim, cum quidam Princeps primarius eam in Tyberim eiiciendam eſſe ſtatuiſſet, ſtatim ab vno ex eius familiaribus vrbane reſponſum, caueret inde eam tolli imperaret, fore enim vt grauius ſub aqua, quam ſuper terram in Principes inueheretur, ſicque inibi, vt cernitur, ab eo vſque tempore perſtitiſſe.

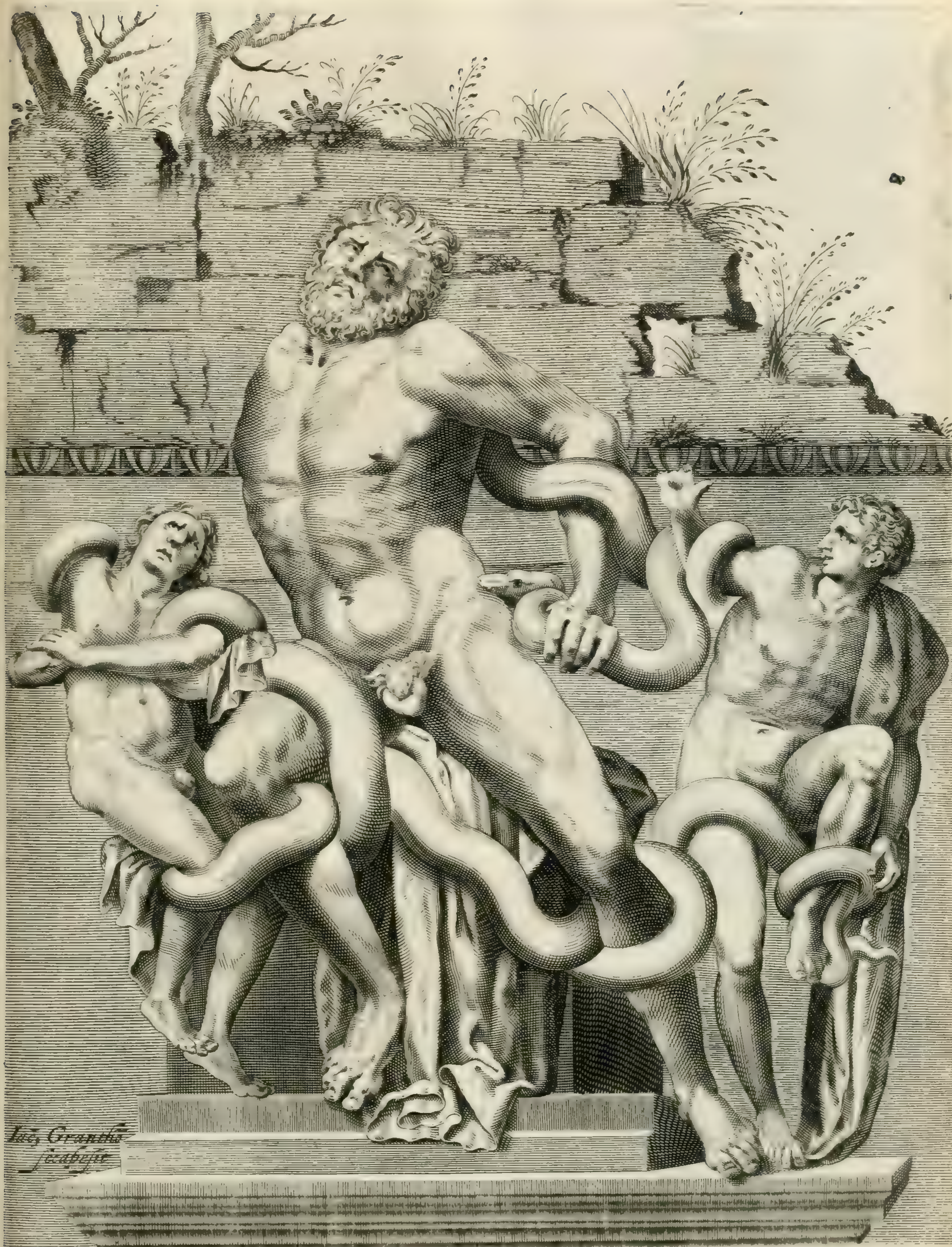

M . 3

DE STATVA LAOCOONTIS, THERMIS TITI ET PHILIPPI, PALATIO VESPASIANI, DOMO BALBINI & POMPEIJ.

Hermarum autem Titi Imp. vestigia non longe ab Ecclesia S. Martini in montibus visuntur, sunt enim Cisternæ, quæ hodie Capaces dicuntur, vulgo septem, Salę, numero Cisternarum septem adhuc existentium. Magnum ambitum amplectebantur, quarum fornices quidam statuunt in Hortis D. Petri in Vinculis. Has autem Titum maxima celeritate absoluisse dictum est. Hâc quidem domus Aurea Neronis prius deducta erat, vt testatur Mar. his carminibus:

Hic vbi miramur velocia murmura Thermas,
Abstulerat miseris tecta superbus ager.

In his Thermis duo marmoris frusta inuenta sunt, in quorum altero erat flamma sculpta cum hoc titulo, IOVI. in altero vero, VESPASIANVS AVG. PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT. Hinc haud procul Anno M.D.VI. Felix Ciuis Romanus in vinea sua Laocoontis statuam reperit, ea specie, qualis à Poeta describitur, de qua Plinius sic meminit: Laocoon in Titi Imperatoris domo, opus omnibus & picturæ & statuariæ artis præponendum, ex vno lapide eum & liberos, draconumque nexus de consilii sententia fecere summi artifices Agesander & Polydorus & Anthenodorus Rhodii. Nunc autẽ visitur in Vaticano. Palatium Vespasiani & Titi apud easdem thermas; post quas inter Ortum & Boream in supercilio montis apparent ingentes ruinæ Thermarum, vt volunt, Philippi Imp. Quidam putant supra Thermas Titianas, iuxta prędictam Ecclesiam S. Martini fuisse Thermas Hadriani, argumento quod ibi repertæ sunt duæ statuę Antinoi pueri Hadriano Imp. dilectissimi; & quod locus hodie Hadrianelus nuncupetur. Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nunc Romæ ostenditur in Carinis, magna & potens, & ab eius familia huc vsque possessa. In iisdem Pompeium Domum habuisse Anth. Tran. in Tib. & in libro de Grammaticis, vbi Lenæus Pompeii Libertus Grammaticam docuit, autor est.

LAOCHOON

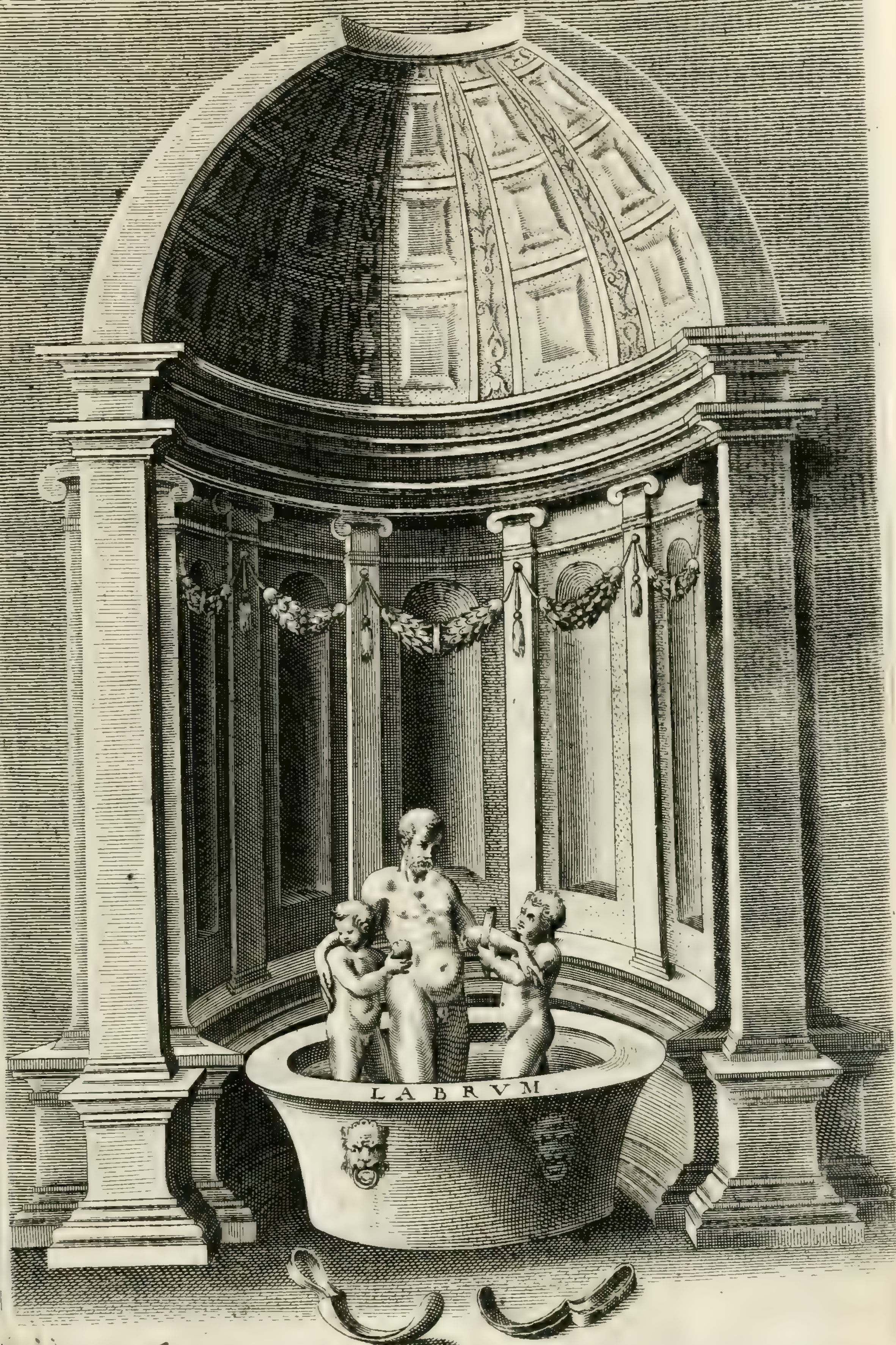
M. 4

THERMARVM VSVS APVD ROMANOS.

IN præsenti Schemate, amice Lector, magnificentiam Thermarum, quæ veteribus illis Romanorum potentissimis in vsu fuit, vna cum aliis rebus ad eas necessariis, instrumentis valde mirificis, ob oculos tibi ponimus: & extant quidem vestigia Thermarum eiusmodi in hodiernum adhuc diem Romæ satis luculenta: Vbi maxime hoc notandum videtur, veteres illos Romanos adeo inter se sibi diffisos fuisse, vt nec viros nec fæminas adultiores ad ministrandum sibi in Thermas admitterent, quorum opera vel in radenda cute, vel in abluendo corpore vterentur. Sed pueros solummodo impuberes ingenuiores, decem duodecimue annorum, sibi adhibebant, qui peculiaribus instrumentis cutem eorum raderent, inungerent, abluerent, spongiisque in id paratis abstergerent. Quodque multo maioris diffidentiæ exemplum erat, veteres cum barbam radere vellent, ne pueros quidem sibi adesse volebant; puellas enim duntaxat tenellas simplicesq; & ad eiusmodi ministeria accurate educatas adhibebāt. Quod sane maximæ prouidentiæ exemplum fuit, ne scilicet incautis quid sinistri eueniret, neue perfide adorti misere trucidarentur; quæ cautio si nostri huius seculi magnatibus esset, minus crebra crudeliave exempla inter eos nefarie sæpe laniatos videre esset, quæ qui ignorare possit velitve, vix vspiam esse putauerim.

DE THER-

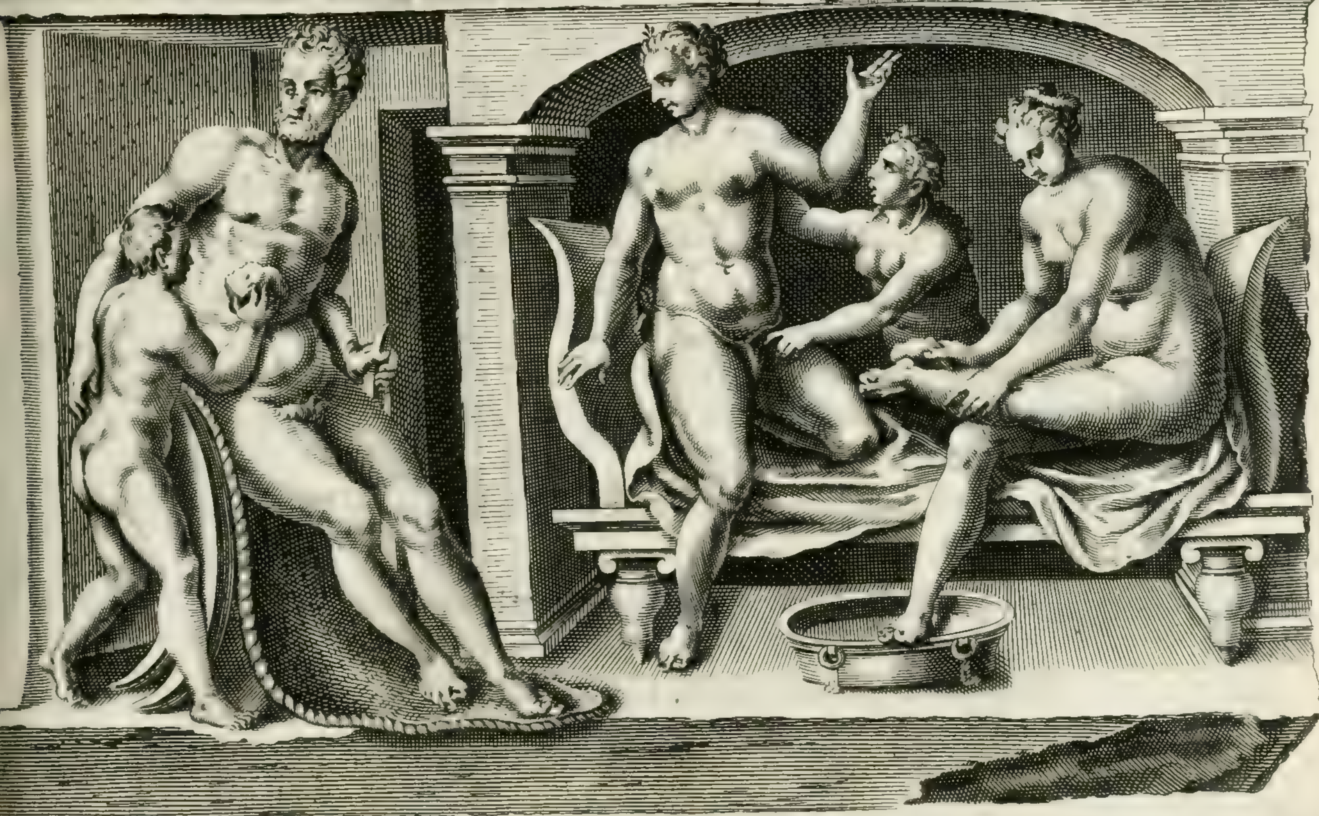

LABRVM
Iacobus granthome fecap
STRIGILES
BALNEVM

Hermæ latinum est verbum quod neque latinum nomen, neq; significationem vnica dictione recipere potest. θερμὸν calidum tantum significat, nos vero loca, quę calentibus aquis, aut sine ipsis solo fornice calefacto lauandi & sudandi vsibus deputata sunt, eodem nomine quo gręci, thermas appellamus. Priscis namq; Romanis lauãdi vsum fuisse prope quotidianum satis constat, quo vel puluerem sordesq; abluerent, vel sudorem prouocarent, crudamque adiuuarent digestionem, quod tetigit Iuuenalis cum inquit:

Et crudum pauonem in balnea portat.

Sæpe tamen voluptatis tantum causa id factitarunt, propterea vel mediocriter diuites priuata balnea, siue lauacra habuisse, illud argumẽto est, quod Cicero Terentiam vxorem monet, vt curet labrum in balneo ne desit; certioremque facit Q. Fratrem Asiæ Procos. de balneis quas in Arpinati extrui curabat. Multa deinde balnea paulatim extructa in quibus ad libitum plebs lauaret. Primus autem omnium Sergius Orata pensilia facere instituit, sicuti Valerius Maximus commemorat. Re postea ad principum luxuriam & fastum producta, cœpere lauacra in modum, vt ait Ammiarum, Prouinciarũ extruere, quas Thermas appellamus, in quibus ædificandis nullũ neq; modũ neq; mensurã seruasse, ex illarum, quę nunc extant vestigiis, facile vnusquisque potest iudicare. Varia enim, & propemodum infinita habebant loca, variis vsibus & voluptatibus deputata, quędam ad calefaciendas aquas forma circulari, ex quibus per siphones & fistulas balneis, nedum in sole expositis, verum etiam pensilibus, calidam ministrabant, quę post lauationem inutilis per canales in inferiorem partem inde subterraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Habebant Thermæ etiam Apodyteria in quibus balnea ingressuri vestes deponebant, vt ostendit Plinius in Epistolis. Habebant & areas amplissimas, porticibus spaciosissimis circundatas, camerataque superbissimis fornicibus ædificia in circuitu habentes, in quibus diuersi coloris marmoreæ, ingentesque columnæ, quarum quædam stantes, nonnullæ vero iacentes adhuc cernuntur, multæ ad Templorum ornamenta translatæ. Pauimenta vero lithostrata diuersis lapidibus conspicua, parietesque marmoreis tabellis in multis incrustati. Erant etiam Xisti nemora & natatoria populi ludus, delitiisq; exposita, qui propterea frequens in Thermis versabatur, Principesq; ad id insanię venerãt, vt cum eo promiscue lauarent. Spartianus de Hadriano; publice, inquit, & frequenter cum omnibus lauit; vnde cum veteranum quendam notum sibi in militia dorsum & cæteras partes corporis vidisset atterere, percõtatus cur se marmoribus distringendũ daret; vbi audiuit hoc idcirco fieri, ꝙ seruum non haberet, seruis eum donauit & sumptibus: Verum cum alio die complures senes ad prouocandã principis liberalitatem hoc idẽ facerent, euocari eos iussit, & aliũ ab alio defricari. Tradunt autẽ M. Aurelium Antoninũ lauacra mixta prębuisse. Lauandi vero tanta fuit Commodo Imp. voluptas, vt septies in die lauerit, in balneisq; sæpe cœnitauerit. Iulius Capitolinus scribit Gordianũ Iuniorem septies in ęstate, hyeme bis lauisse. Qui cum sępe mulieres pulcras & puellas, & cũ iis anus deformes admitteret, se iocose id facere dicebat. Alexander syluas in Thermis deputauit oleumq; luminibus thermarũ addidit, cum ante non ante auroram paterent, & clauderentur ante Solis occasum.

GENIO LAVACRORVM METELLI.

EXCEVPTVM EX LIBRO MANVSCRIPTO IVLII ROSCII .

DE PYRAMIDIBVS ET SEPVLCRO C. CESTII, AC HORREIS Pop. Rom.

PYramides appellantur quadratæ moles, more flammæ ſurgentes, vnde ἀπὸ τοῦ πυρὸς deductas multi volunt. Steph. autem aliam huius nominis tradit Etymologiam. Pyramides, inquit, in Ægypto ędificium, in quod feruntur, expenſas fuiſſe in cepas, allia, & caſeum talenta decem millia & quingēta. Nominatæ ſunt autem pyramides ἀπὸ τοῦ πυρὸς id eſt à tritico, quod illuc conducēs Rex penuriam fecit frumenti per totam Ægyptum. Rationem excidendi atque ſtatuendi pyramides docet Plinius hoc modo: Dicantur Pyramides in eadem Ægypto regum pecuniæ ocioſa & ſtulta oſtentatio, ne pecuniam ſucceſſoribus aut æmulis inſidiantibus præberent, aut ne plebs eſſet ocioſa. Extat adhuc ex omnibus vna apud portā Hoſtienſem mœnibus Vrbis incluſam, quæ fuit Sepulcrum C. Ceſtii Septemuiri Epulonum, quemadmodum huiuſmodi probat index.

C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM.

Inferius vero literæ minores leguntur hæ:

OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO DIEBVS CCCXXX.

ARBITRATV

PONTI. P. F. CLAMELÆ HÆREDIS ET PONTHI. L.

Blondus autem fuiſſe totius collegii Septemuirûm epulonum ſepulcrum exiſtimauit. Epulones enim dicebantur, qui epulas aliis inſtituendi poteſtatem habebant, auth. Cic. tertio de Oratore.

HORREA POPVLI ROM.

HOrrea Pop. Rom. CXXXX. inter Teſtaceum & Tyberim fuiſſe, marmor effoſſum in vinea Marcelli de Capozucchis, tali inſcriptione oſtendit:

NVM. DOM. AVG. SACRVM FORTVNÆ CONSERVATRICI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

Apud Tyberim, in eo ambitu, fuit Hyberna lucus, de quo Ouidius ita meminit:

Adiacet antiquæ Tyberinæ lucus Hyberinæ,
Pontifices illuc nunc quoque ſacra ferunt.

Capenam autem oppidulum in eodem ambitu fuiſſe, quidam tradidere.

AT PORTAM OSTIENSEM
E REGIONE MONTIS TESTACEI
ANNEXVM MOENIBVS.

C.CESTIVS L.F. POB.EPVLO P.R.
TR.PL VII VIR EPVLONVM

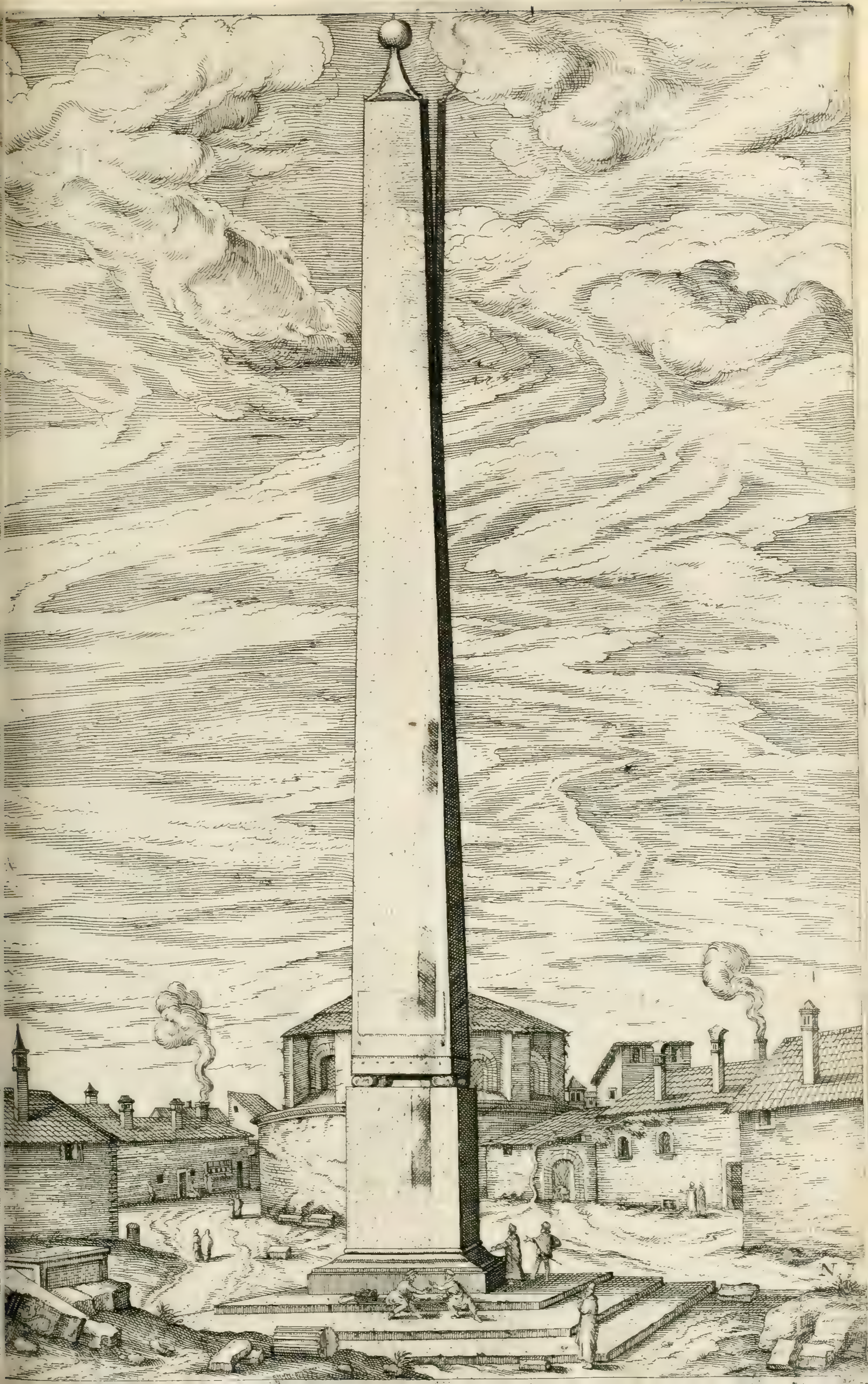
OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMẼTO DIEB.XXX
ARBITRATV
PONTI.PF.CLAMILAE HEREDIS ET POSTHI L

D M
C.TERENTIO
C.L.SCOLONI

N. 2

QVid ſit *Obeliſcus* & cuius rei cauſa inuentus, *Marcellinus* tradidit, eius verba ſunt hæc: In hac autem Vrbe inter labra ingentia, diuerſaſque moles figmenta Ægyptiorum numinum exprimentes, Obeliſcos videmus plures, alioſque iacentes & comminutos, quos antiqui reges bello domitis gentibus, aut proſperitatibus ſummarum rerum elati montiū venis, vel apud extremos orbis incolas perſcrutantes exciſos, erectos Diis ſuperis in religione dicarunt. Eſt autem Obeliſcus aſperrimus lapis in figuram metæ cuiuſdam ſenſim ad proceritatem conſurgens excelſam, vtq; radium imitetur graceſcens paulatim, ſpecie quadrata, in verticem productus anguſtum, manu leuigatus artifici. In pleriſque viſuntur literæ Hieroglyphicæ inſculptæ, de quibus mentionem ſic facit: Formarum autem innumeras notas Hieroglyphicas appellatas, quas ei vndique videmus inciſas, initialis ſapientiæ vetus inſigniuit authoritas. Volucrum enim ferarumq; etiam aliena mundi genera multa ſculpentes, ad æui quoque ſequentes ætates Imperatorum vulgatus peruenire memoria promiſſa, vel ſoluta regum vota monſtrabant. Non enim vt nunc literam numerus præſtitutus & facilis exprimit quicquid humana mens concipere poteſt. ita priſci quoque ſcriptitarunt Ægyptii. Sed ſingulæ literæ ſingulis nominibus ſeruiebant, & verbis nonnunquam ſignificabant integros ſenſus, cuius rei ſcientia in his interim duobus habet exemplū: Per Vulturem naturæ vocabulum pandunt, quia nullos mares poſſe inter has alites inueniri rationes memorant Phyſicæ; perque ſpeciem apis mella conficientis indicant regi moderatori cum iucunditate aculeos quoque innaſci debere, his ſignis oſtendentes & ſimilia plura. De huiuſcemodi literis meminit & Corn. Tacitus; Obeliſcos ex lapide ſimithe eſſe tradit Plinius hoc modo: Trabes ex ſimithe fecere reges quondam certamine, Obeliſcos vocantes, Solis numini conſecratos radiorum eius argumentum in effigie eſt, & ita ſignificatur nomine Ægypti. Primus omniū Rex Methres Obeliſcum inſtituit. Obeliſcos autem, qui Romæ ſunt, nulla Ciuium opera aut cura exciſos conſtat; ſed Thebis ex Ægyptiaciſue vrbibus perductos, vt idem Plinius & Marcellinus teſtantur. Is qui in Schemate hic apponitur, Romæ poſitus, proceritate in excelſum adeo aſſurgit, vt ſuſpiciētium radii viſiui apicem eius nunquam aſſequi valeant, cœlo quatumuis maxime ſereno: Globum autem ſatis ampla mole ſupra extantem, non niſi ſole ſplendente diſcernant; Vnde non iniuria vnum ex ſeptem mundi miraculis celebratur.

FINIS.

N

TOPOGRAPIA VRBIS ROMAE EX BARTH. MARLIANO

LECTORI.

A principio huius operis nouem Capita, Vrbis Romæ descriptionem ex parte complectentia secundum Marlianum præmisimus, quæ nobis Parasceues loco essent. Ne vero Lector in nobis quid desiderare queat, operæprecium duximus, reliqua quoq; ex eodem autore Marliano subnectere. Subsistentes autẽ suprà in Nono Capite, à Decimoq; hic denuo exordientes telam nostram pertexemus, & Capita ordine numerorum prosequentes opus ipsum ita perficiemus.

CAPVT X. EX MARLIANO.

De Iouis Feretrij & Opt. Max. Iunonis, & Mineruæ Templis.

CAPITOLIVM Deorum domicilium ea nempe de causa appellauit Cicero, quod in eo omnium DEORVM simulacra, templaq; multa & celeberrima fuisse cõmemorant. Quorũ Templorum primum omnium Romæ sacratum, Iouis Feretrij in bello Ceninnensium à Romulo votum esse, & post victoriam in vertice ipsius Capitolini collis extructum ferunt. Dionys. Extructo Templo in vertice Capitolini collis Ioui, quem Feretrium vocãt. Cognomen autem Feretrij ea re obtinuit, quod cum Acronem Ducem interfecisset, vt votum suum maxime Ioui gratũ, ciuibusq; suis iucundum efficeret, spolia ipsius ducis, fabricato ad id ferculo, gerens in Capitolium, ad quercum pastoribus sacram in trophœi formam fictam hostis arma deposuerit, designans simul cum dono, templo Iouis fines, cognomenq; addens, Ioui Feretrio, à feriendo hostem, vt votis petierat. Plut. auth. Sex. vero Pomp. quòd pacem ferre putaretur, cum ex eius templo sumerent sceptrum, per quod iurarent, & lapidem silicem, quo fœdus ferirent, feretrium denominatum scribit. Huius autem templi tecta cum vetustate, & incuria prolaberẽtur, ammonitu Pomponij Attici (vt Cor. Nepos in eius vita testatur) restituenda curauit Augustus, quod nisi tum ampliatum etiam sit, miror quid isti dicant, super illius fun-

 damentis

damentis Aræceli templum fuisse excitatum. Nam memoriæ tradidit Dion. ætate sua vestigia vbi maiora, denum, vbi vero minora, quinum pedum tãtum extitisse: & certe, in ea rerum tenuitate, paruum, ibidem tamen fuisse credimus: licet ab Anco Martio amplificatum referat Liuius: Templum Iouis Opt. Max. vouit Tarquinius Priscus. Superbus deinde librarum argenti quadraginta mil. in fundamentis impendit, verum ferè perfecti consecrationem non obiit, parum enim ad absolutionem deerat, quo tempore tyrannide excidit. Quare dedicationis gloria ad Oratium Publicolæ collegam peruenit. Vt etiam probatur indice in marmore inciso existenti in æde diuæ Agathæ huiusmodi.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES, QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSNATVM EST.

Fuit autem celeberrimum & maximum, de quo apud eundem Dion. in hunc scriptum est modum. Extructum est autem super crepidine firmatum alta, octo iugerum in circuitu, ducentorum fermè pedum vnumquodq; latus habens, eminẽtiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris, à parte quidem, qua frons meridiem spectat, comprehensum triplici columnarum ordine: ab obliquis verò partibus simplici. In eo autem tria sunt sacella æqualia, inter se communia habentia latera: medium quidem Iouis, & ab vtraq; parte Iunonis & Mineruæ, sub vna aquila, vnaq; velata tectura. Quidam putant hoc alterum esse à templo Iouis Capitolini, cum idem sit, vt probat Cic. his verbis. Quocirca Capitoline, quem propter beneficia Po. Rom. Optimum: propter vim, Maximum nominauit. Licet enim diuersa sint nomina, vnum tamen templum: vnus erat Deus. Habuit hoc templũ fistulas, quibus aqua suppeditabatur reliquis templis, ac sedibus, vt idem pro Rabirio testatur; qui etiam contra Rullum, pro Domo sua. S.C. & orationes sæpe in eodem habitas esse docet. Eò etiam ibant cum populo noui Consules sacrificatum, qui deinde in Curiam deducebantur. Ioui autem ideò rem diuinam faciebant, quod ei, quemadmodum Iano, omne debetur initium. vnde est. Ab Ioue principium. Plin, prodidit Lauream in gremio Iouis solitam deponi, quotiens lætitiam victoria nouam attulisset, idq; etiam ostendit Suet. in Domitiani vita. In huius templi fastigio Summanum in libris de diuinatione posuit Cic. Nonne, inquit, cũ multa alia mirabilia, tum illud in primis, cum Summanus in fastigio Iouis Opt. Max. qui tum erat fictilis cœlo ictus esset, nec vsquam eius Simulacri caput inueniretur, aruspices in Tyberim id depulsum esse dixerunt. Templum ipsum cum ædibus, & sacellis coniunctis Vitelliano conflagrauit bello, & Titi tẽpore auth. Dion. & Cor. Tac. In ea Capitolij parte fuit, quę, vergens ad Occasum Solis, Tyberim despicit; vbi paucis ante annis fuerat ædes Diui Saluatoris, cognomento in Maximis. Locus ille nunc est prophanus, sed magna & dissipata fundamentorum vestigia extare adhuc cernũtur. Habuit hoc templum Cellam, quæ erat pars templi secretior, in quam non erat fas prophano ingredi, licet Val. Max. dicat Africanum non ante negotia obiisse, quam in Cella Iouis Capitolini moratus esset: sed forte tunc fuerat Dialis. In hac fuere Coronæ aureæ duæ, quarum alteram ex XX. philippeis factam secũdum Gallos Pamphili legati in Curiam tulerunt, petentibusq; iis, vt id donũ in cella I.O.M. ponere, & sacrificare liceret, permissum. alteram tulerunt legati Carthaginensiũ missi Romam gratulatũ ob victoriam partam aduersus Samnites. Dion. à dextra templi Iouis Mineruæ sacellum ponit, sicut & Liuius his verbis. Lex vetusta est priscis literis, verbisq; scripta, vt qui Prætor maximus sit clauũ pangat, fixus fuit dextero lateri ædis Ioui Opt. Max. parte, qua Mineruæ est templum. Eum clauum, quia

raræ

raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eoque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum est. Iunonis ergo à sinistra fuisse consequens est. De Mineruæ meminit Cic. in oratione ad Equites antequam iret in exilium, multisque alijs in locis. Meminit & Cornelius Tacitus.

CAP. XI.

De Saturni Iouis Tonantis & Custodis Fortunæ. Veiouis. Misericordiæ. Iunonis Monetæ, & Iani templo. ac de Orestis sepulchro. Aerario. Domo Manlij, Fanoq; Carmentæ.

ATVRNI Templum condidere Herculis Comites auth. Solinus. Dion. vero antiquis temporibus Aram tantum Saturnum habuisse narrat, secundum viam, qua ex foro in Capitolium ascenditur, collocatam ab ipso Hercule. Verum si ab origine vrbis habuit templum, de eo intelligerem, quod Tatium dedicauisse memoriæ prodidit Var. Licet enim variæ sint opiniones, tamen consideratis temporibus tollitur omnis dubitatio. Duæ enim fuere Saturni sacræ ædes diuerso excitatæ tempore, vel secundum aliquos, tres. Hęc autem Capitolina in meridiem vergens fuit prope saxum Carmentæ, & cliuum Capitolinum. Ser. ossa, inquit, Orestis ab Aritia Romam translata, & condita ante templum Saturni, quod est ante cliuum Capitolinum. Ex quibus verbis patet Blon. haud recte sentire de huius templi loco: restituit enim e regione Diui Nicolai in Carcere, cui si assentiri velimus, oportet fateri etiam cliuum Capitolinum ea parte stetisse, vt secundum Ser. ante ipsum Saturni templum. Quæ opinio, præterquam quod est falsa, destruit omnia argumenta ipsius Blon. ad demonstrationem cliui Capitolini adducta. Nisi dicamus Saturnum alteram ædem in Capitolio habuisse, secundum Critolaum, qui Phanomenon libro tertio scriptum reliquit. Saturnum ab agricola quodam Latini generis hospitio susceptum Enotriam eius filiam vitiasse, quæ Ianum, Hymnum, Festum, & Felicem peperit, quibus serendæ vitis, & rationem vini conficiendi Saturnus pater ostendit, eiusque muneris alijs authores esse concessit. Quare finitimi agricolæ cum insolitæ potionis vi graui somno pressi diu iacuissent, experrecti in suspitionem dati veneni inciderũt, vnde Ianum lapidibus oppressere. Eius autem puellę patris morte dolore laqueo gulam fregerunt. Saturnus vero in cœlum omnes trãstulit. Appellantur autem προτρυγήτηρες, quod vindemiam ortu suo preueniant. insecuto tempore, cum peste Romani laborarent, Apollo respondit, non prius cessaturam, quam Saturni placarent iram, cœlisq; per iniuriam manibus satisfacerent. Luctatius itaque Catalus Aedem ipsi Saturno in Tarpeio monte posuit, Ianumque statuit quadrifrõtem, vel à numero puellarum, quæ patri spiritu parentauerunt, vel à quatuor anni tempestatibus; ab eiusque nomine Ianuarium mensem appellauit. Hæc vero, de qua Ser. dicimus positam esse eo in loco, vbi paucis ante annis fuerat cum turri sacellum cognomento. S. Saluatoris in Aerario, incumbens hospitali. S. Mariæ in Porticu. Turris mutilata adhuc cernitur, quæ cum sacello in vsus humanos est conuersa. Ibi autem proximis diebus effossum est marmoris frustum, quod in frontispicio eiusdem templi fuisse arbitramur. In quo, sensu imperfecto, incisa erant hæc vrba.

AVG. PON. MAX. TRIBVN
CENSOR COS VIII.

ANTONINVS PII. AVGG. FELICES RESTITVERE.

Ideo nostro tempore in ærario vocatur; quia ibi Romani primum ęrarium habuere. Traduntaliqui Val. Publicolam primum omnium exactis regibus Aedem Saturni Aerarium declarauisse. Sequitur Iouis Tonantis Templum ab Augusto propè eundem cliuum, siue, vt vult P. Victor in eodem cliuo positum, quòd liberatus esset periculo cum expeditione cantabrica per nocturnũ iter lecticam eius fulgur perstrinxisset, seruumq; ducentem exanimasset. vergit in meridiem, siue in ortum brumalem; quo in loco nunc noxij puniuntur. Haud procul fuit Fortunæ, vt testantur carmina sita in templo ipsius Præneste, quæ sunt.

TV QVÆ TARPEIO COLERIS VICINA TONANTI.
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM.
ACCIPE, QVÆ PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI
EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS
CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITERA NOMEN.
CÆSIVS HIC IDEMQ. TITVS PRIMVSQVE VOCATVR
QVI LARGE CERERIS MESSES FRVCTVSQVE RENATOS
DIRIGIT IN PRETIVM CVI CONSTAT FAMA FIDESQ.

& reliqua. Templum Veiouis inter Arcem, & Capitolium fuisse legimus, in platæa adium nunc Conseruatorum, cuius simulacrum sagittas teneret, quæ essent videlicet paratæ ad nocendum: quapropter eum Appollinem plerique dixerunt. Veiouem enim appellauere veteres deum, cui iuuandi esset adempta facultas. est enim ve priuatiua particula. immolatur huic ritu humano capra, vt scribit Gellius. Asylum id est Misericordiæ Templum in Capitolio fuisse, his verbis testatur Dion. Lucum vmbrosum medium, Capitolijq;, & arcis, quod vocatur intermontium duorum quercetorum templum, id est Asylum constituit, Quare autem Romulus constituerit, sic docet Liuius. Locus qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos Asylum appellant, eo ex finitimis populis omnis turba sine discrimine liber, an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit: sic & Ouid.

Romulus vt saxo lucum circundedit alto:
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Tiberius cum existimasset hunc malefaciendi causam esse, irritum fecit. Primi autem omnium Herculis nepotes Asylum statuisse dicuntur, timentes insidias illorum, quos auus, priusquam è terris migraret, afflixerat. Hinc Statius Herculeos fama est fundasse nepotes. Blon. verò sicut & Cor. Tac. ponit Asylum in campo, qui est à rupe Tarpeia, & foro Boario ad Tyberim. Quid autem de ipsorum opinione sentiam, vbi de Æquimelio erit mentio, infra aperiemus. Templum Iunonis Monetæ in arcæ domus Manlij ponitur à Liuio: cuius verba sunt hæc. Damnatum Manlium Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: adiectæ mortuo notæ sunt, publica vna, quod cum domus eius fuisset vbi nunc Aedes, atq; Officina Monetæ est, latum ad populum est ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Alibi tamen ait M. Fabio Dorso, & Ser. Sulpicio camerino Coss. Dictatorem creatum. L. Furium, Aruncanoque bello inter ipsam dimicationem templũ Monetæ vouisse. Secundo vero quintæ decadis refert Aedem Monetæ votam à Cicereio prætore in Corsica. Sed forte intelligit de ea, quam in Auentino restituemus, aut certe dicendum eos libros, qui nuper in lucem editi sunt, non esse Liuij. Ouid. vero vult ædem hanc Capitolinam votam esse à Camillo: eius sunt hæc Carmina.

Arce quoque in summa Iunoni templa Monetæ
Ex voto memorant facta Camille tuo.

Moneta (inquit Cicero) à monendo. Nam post cladem illam maximam à Senonibus Gallis factam, audita vox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata est

moneta. Templum hoc fuit, vbi nunc ædes Senatoris. Templum Iani custodis capitolinæ arcis Blon. scribit fuisse eo in loco, vbi nunc facinorosorũ custodiæ, & carceris locus, versus ortũ hyemalem, eregione fori Romani. Et cum vnũ Ianum fuisse priscũ velint, plures verò posteriores, crediderim Capitolinum à Romulo, vel à Tatio excitatum. Nam postquã hi in fœdera conuenerunt, Iano simulacrũ duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorũ populorum. Hinc Virg. Ianumq; bifrontem. Dracon verò Corcyrensis scriptum reliquit, Ianum bicipitem fingi propter ingenitam, summamq; eius solertiam: primus enim coronam, rates, vsum nauis inuenit, æneum quoq; numum primus signauit. Dicitur autem Ianus ab eundo, quòd eat, & vertat cœlum, cæteraq; omnia. Quare eundem & Vertumnum esse aiunt. Templum Iouis custodis Domitianus adeptus Imperium excitauit in Capitolio, seq; in sinu ipsius dei sacrauit. Quidam volunt fuisse, vbi nunc Salinæ, prope Ianum.

CAP. XII.

De Templis deorum incertam sedem in Capitolio nunc habentibus.

MEMORANT Romanos lapidem informem, atq; rudem coluisse Terminum appellantes; cuius Templum à Tatio rege dedicatum fuisse Var. est testis. Plut. verò à Numa conditum tradit, vnde constat antiquissimum esse: propterea libuit primo loco inter ea, quæ nunc certum non habent, collocare. Ratio autem cur Terminus in Capitolio coleretur, huiusmodi traditur. Cum Tarquinius Superbus vellet Iouis Templũ ædificare, cœpit auguriis captare, qui mons huic templo esset aptissimus, & cum in omnibus Tarpeius esset inuẽtus, in quo erant multa diuersorum numinum sacella; actum est, vt exinde ad alia templa nomina euocarentur sacrificiis, quo posset libere, & sine periculo Templum Iouis ædificare; cumq; omnes dij libenter migrassent, Terminus solus, hoc est limitum deus, abscedere noluit, sed illic remansit: tunc de hoc ipso sacrificatũ est, & deprehensum, quòd Terminus cum Ioue remanẽs, æternum Vrbi Imperium cum religione significaret. propterea in Capitolio prima pars tecti patet, quę lapidum ipsum Terminũ spectat: Nam Termino nõ nisi sub Dio sacrificabatur, &, vt ait Lanctãtius, publicè, quasi custodi finium Deo. Augustinus vero scribit vna cum Termino Martem quoq;, & Iuuẽtutem regi deorum cædere noluisse, quòd Imperium Romanum nullos haberet terminos, nec senectã sentiret. Mentis & Veneris Ericinæ sacras Ædes in monte Tarpeio sedem obtinuisse narrat Liuius, his verbis. Interea duum viri creati sunt. Q. Fab. Max. & Attilius Crassus ædibus dedicandis. Menti, Attilius, Fabius Veneri Ericinæ, vtraq; in Capitolio est, canali vno discretæ. De templo autem Mentis Ouid. in fast. sic meminit:

Mens quoq; numen habet, Menti delubra videmus
Vota metu belli perfide pene tui.

Idem Liuius tradit. L. Quintio. & Cn. Domitio Coss. Ædes duas Ioui dicatas esse, quarũ alteram. L. Furius purpurio Prætor Gallico bello vouerat, alterã cõsul dedicauit Q. Mart. Ralla duumuir. Capitolium etiã Iunonis Reginæ Templum habuit, à Cn. Flaminio bello aduersus Ligures votũ: de quo meminit idẽ auth. & Cic. ad Equites anteq̃ iret in exiliũ. Templum Opis vouit Tatius rex. Var. Ops, inquit, terra, quòd hic omne opus ad viuendum, ideo dicitur Ops mater. q. terra mater. hęc. n. terris Giganteis omneis peperit, & resumit denuo, quę dat, cibaria. Eandem quã Maiam, Terrã, Faunam, & Bonã volunt esse. De Opis autẽ templo Cic. Ph. prima mentionẽ sic facit. Pecunia vtinam ad ædem Opis maneret, & secunda. Sed etiã regnas, qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti. Hanc

Sp. Posthumio Albino & Q. Martio Philippo Cos. tactam de cœlo cõmemorat Liuius. Templũ Martis Vltoris ab Augusto in colle Saturnio excitatũ esse, quidã tradidere; Fidei verò in eodem, Cic. de nat. deorũ, in hæc verba. Tum autem res ipsa in qua vis inest maior aliqua, sic appellatur, vt ea ipsa vis nominetur deus, vt Fides, vt Mens, quas in Capitolio dicatas videmus; proxime à M. Æmilio Scauro; ante autem ab Attilio Calatino erat Fides consecrata. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum rerum quia vis est tanta, vt sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Fortunæ Primigeniæ, & Obsequentis Templum ibidem condidit Ser. Tullius. Capta verò vrbe à Gallis cum Romani ex mulierum capillis tormenta fecissent, Ædem Veneri Caluæ in honorem matronarum in eodem colle Capitolino constituerunt. Alteram habuit Ædem Venus inibi, de qua meminit Suet. in Caligula. Iouis autem sponsoris Ædem posuit Tarquinius Superbus, quam Sp. Posthumius Cos. nonis Iuniis dedicauit. Iouis Pistoris Aram in eodem Capitolio quidam statuere: de qua Ouid. sic meminit:

Nomine quam precio, celebratior arce tonantis:
Discant pistoris quid velit ara Iouis.

CAP. XIII.

De Statuis deorum, quæ in Capitolio fuere, vel sunt.

FVERE priscis temporibus marmoreæ, argenteæ, aureæque statuæ innumerabiles in Capitolio: non solum viris præstantissimis, qui de republ. bene meriti essent, erectæ: verum etiam diis immortalibus variis ex causis consecratæ, ex quibus varia etiam sortitæ sunt cognomina. Florus enim scribit, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, Iouis statuam in Capitolio fulmine deiectam. Plinius vero victis Samnitibus eiusdem dei Statuam à Sp. Caruilio factam, inibique erectam, cuius amplitudo cernebatur à Ioue Latiario cum Statua sua ante pedes dicti Iouis posita. Idem Iouis Tonantis Statuam in eodem Capitolio posuit; Liuius autem Iouis Imperatoris Signum, à T. Quintio Præneste deuectum, inter cellam ipsius Iouis, & Mineruæ dicatum. Cic. septima actione in Ver. Iouem, inquit, Imperatorem quanto honori in suo templo fuisse arbitramini: hinc colligere potestis, si recordari volueritis quanta religione fuerit eadem specie, atque forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flaminius. Victorię Statuam in templo Iouis Opt. Max. statuit Plut. Idem verò Cic. tertio offic. iuxta id templum, Fidei Simulacrum; cuius sunt hæc verba. Qui igitur iusiurandum violat, is fidem violat, quam in Capitolio vicinam Iouis Opt. Maxim. vt in Catonis oratione est, maiores nostri esse voluerunt. licet de templo intellexisse videatur. Nemesis simulachrum in eodem colle fuit; Est enim Nemesis dea quæ superbos vlciscitur, cuius latinum nomen non inuenitur: Rhamnusia etiam appellata à Rhamnunte vico Attico, in quo colebatur: Adrasteæ etiam nomen accepit ab Adrasto, à quo primum templum est consecuta. author Antimachus. Habuit Capitolium Herculis plures Statuas, quarum vna dicata, & posita fuit à P. Sulpitio Auerrione, & P. Sempronio Coss. Aliam, victis Tarentinis, Fab. Max. Romam detulit, Liuius, & Plut. Boni Euentus, & Bonæ Fortunæ Simulacra Praxitelis opera in Capitolio collocat Plin. & Apollineam diadematũ, eiusdemq; Colossum, x x x. cubitorum, centum & quadraginta talentis factum, ex Apollonia Ponti à Lucullo in vrbem translatum. In eodem monte Iani Simulacro dextera trecentorum, sinistra sexaginta quinque numerum tenenti, ad demonstrandam anni dimensionem, quidam locum fecere: sicuti Plinius Castoris, &

ris, & Polucis in templo Iouis Tonantis, & Tremellius Iouis Opt. Max. Statuæ aureæ decem pedum á D. Claudio dicatæ. Sed cum in hoc deorum domicilio omnium deorum ſimulacra fuiſſe dicat Ser. ſuperfluum eſt pauca, ex infinitis velle recenſere. Videamus ergo quæ nunc ſitæ ſunt ſtatuæ. Pro ædibus igitur Conſeruatorum duo pari forma marmorea fluuiorum Simulacra ſeminuda viſuntur, quæ, inquit Ful. quantum ex rerum argumento deprehendi poteſt, Nili, ac Tygris flu. numina ſunt; quorum alterum Sphinga Ægypti peculiare animal, cui cubito innititur, habet. Alterũ verò Tygridem Armenię truculentã feram; in quorum ſiniſtris eſt cornucopiæ rerum affluentiam ſignificans. Intra limen á dextris Signum æreum auro perfuſum nudi Herculis, & adhuc imberbis, dextera clauam, ſiniſtra verò Heſperidum aurea mala tenens, conſpicitur. Quod propè Scholam Græcam in ruinis aræ Maximæ, foroque Boario repertum eſſe ſcimus. Viſuntur & marmorea ſigna parietibus incluſa L. Veri Antonini de triumpho Parthico: ſiue. M. Antonini de triumpho Dacico, ſublata ex æde. S. Martinæ. In aula verò ſuperiori Statua ænea Satyri pulcherrima, & quædam alia deorum Simulacra ſunt ſita.

CAP. XIIII.

De Statuis hominum, Regum, & Imperatorum, quæ in Capitolio fuere.

ON ſolum immortalium deorum ſimulacris, verùm etiam, vt diximus, præclariſſimorum hominum, regum, atque Imperatorum Statuis Capitolium illuſtratum eſſe quamplurimi memoriæ prodidere: In eo enim Scipionis, qui bellum in Aſia geſſit, Antiochumque deuicit, Statuam, non ſolum cum chlamide, ſed etiam cum crepundiis, erectam fuiſſe, pro Rabirio refert Cic. Syllæ verò pedeſtrem in Philip. Si quis eſt, inquit, ſenſus in morte ænea ſtatua futura, & ea pedeſtris magis, quam inaurata equeſtris: qualis L. Syllæ prima ſtatua eſt. Qui ad Atticum etiam commemorat Scipionem proauum Metelli ad Opis loco excelſo cenſoriam habuiſſe. Præterea Senatus Aemilij Lepidi pueri Statuã bullatam, & prætextatam, quòd hoſtem in acie interemiſſet, ciuemque ſeruaſſet, in eodem erigi iuſſit. Quo munere dignus habitus eſt etiam Metellus, quòd ex æde Veſtæ palladium ab incendio liberauiſſet. Cornelia Gracchorum mater nõ caruit hac gloria, ſicut & Trebius, quòd in ædilitate ſua frumentum P. Ro. aſſibus præſtitit, Plin. auth. Plut. verò tradit Fabium Maxi. ſuam ipſius equeſtrem ex ære iuxta Herculem ſtatuiſſe, priſcosque Romanos Bruti illius, qui Tarquinios expulit, Statuam poſuiſſe, mediam inter regum Statuas, cum hoc indice. VTINAM BRVTE VIVERES. Domitianum autem non niſi aureas, & argenteas, certique ponderis ſibi poni permiſiſſe, ſcribit Suet. & Eutropius. Quidam non contenti ſolis ſtatuis, tabulis etiam famam & gloriam poſteris relinquere conati ſunt: quemadmodum victoriæ ſuæ Aſiaticæ Aſiaticus ille, de quo ſuperius facta eſt mentio. Bocchus etiam, vt Po. Roma. deliniret, ſimul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales Imagines collocauit; inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Nicomacus Proſerpinæ raptum pinxit in Tabula ſita in templo Iouis Opt. Max. Extat adhuc ingens æneum Caput, quod vt teſtatur Lampridius, demptum coloſſo Neronis ſuæ impoſuit Statuæ Commodus Imp. cuius Coloſſus ex marmore fractus cernitur in ædibus Conſeruatorũ. Innumerabiles autem fuere ſtatuæ in Capitolio, quarum maiorem partem ex prouinciis deuictis Roma. in Vrbem tran-

transtulisse Cicero de natura deorum docet his verbis. Etenim fana multa spoliata, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata videmus à nostris. In frontispicio autem prædictarum ædium, æneum illud Lupæ simulacrum, ex cuius vberibus pendere Vrbis conditores ait Virgil. restitutum nunc videmus. De quo in Catilinam Cic. sic meminit. Tactus est etiam ille, qui hanc vrbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & lactentem vberibus inhiantem fuisse meministis. Et primo de diuinatione his Ennij carminibus.

Hic syluestris erat romani nominis altrix
Martia, quæ paruos mauortis semine natos
Huberibus grauidis, vitali rore rigabat.
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque auulsa pedum vestigia liquit.

Visuntur in superioribus locis domus eorundem duo Simulacra ænea, iuuenili forma, alterum stans serui habitu, alterum nudum pueri sedentis, pastori haud absimilis, curuato corpore è planta suppurati pedis spinam acu euellenti.

CAP. XV.

De Cliuo Capitolino, Tarpeia rupe, & saxo Carmentali.

CLIVVS Capitolinus, per quem publicus in arcem erat ascensus, vbi nam fuerit, permagna est inter antiquitatis diligentiores dubitatio. Blon. enim ad eam arcis partem fuisse, quæ versa in Auentinum, nunc ecclesiã S. Georgij in Velabro è regione respicit, verbis Liuij his nititur comprobare. Quum commissum prælium esset, Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auẽtino ad mille & trecentos erãt, media vrbe transire Exquilias iusserunt, nullos aptiores inter conualles, tectaq; hortorũ, & sepulcra, vacuas vndiq; vias ad pugnandum futuros rati: quos quum ex arce, Capitolioq; cliuo publico in equis decurrentes quidam vidissent, captum Auentinum conclamarunt. Et certè Suet. in Cæsaris vita hunc ipsum innuit locum. Gallici, inquit, triumphi die Velabrum præteruehens penè curru excussus est axe distracto, ascenditq; Capitolium ad limina quadraginta elephantis dextra & sinistra lychnos gestantibus, quemadmodum & Ouidius his carminibus

Inde, velut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in valles, & fora cliuus erat.

Et quanquam omnia hæc verisimilem Blon. rationem faciunt, non tamen certum locum ostendunt; quia, cum cliuus emineret, facilè potuerunt Numidæ ex altiori loco decurrentes ex variis Capitolij partibus spectari. Ser. autem, vt visum est, scribit Saturni templum fuisse ante Cliuum Capitolij, iuxta Concordiæ templum. Quod si intelligimus de templo Saturni Capitolino, non video quomodo stet iuxta Concordiæ, quod valde distabat, erat enim propè Seueri arcum. Verùm cum in vrbe, Concordiæ multæ fuerint sacræ ædes, necesse est Ser. aliam significare: aut certè dicere cliuum Capitolinum fuisse, ab eodem Seueri arcu ad Senatoris stabula, vbi fundamenta antiqua non iugiter recta, sed intro flexa adhuc cernuntur, quę portæ locum vacuum relinquunt, sic enim procedit, quod dicit Ser. Ibi quidem fuit Saturni templum, & intra ipsum, & concordiæ Cliuus collocaretur. Et mehercle Cic. actione sexta in Ver. prope Fo. Ro. fuisse, his admonet verbis. Tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Arcus etiam Seueri ad radices Capitolij in capite fori excitatus, sub quem triumphantes transeuntes Capitolium ascendebant, facit vt Blondi opinionem affirmare dubitem, nisi velimus diuersis tempo-

ribus

ribus vtroq; in loco fuisse, quod caret ratione. Plures tamen aditus habuisse Cor. Tac. verba superius adducta, satis ostendunt. Sed de cliuo Capitolino quisq;, quã probat, eam sequatur opinionem. Hunc autem silice stratum esse Liuius primo decadis quintæ sic docet. M. Æmilio Cos. Censores cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt, & Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senatulum, ac super id Curiam strauerunt. Hæc autem porticus videtur vna ex illis, de quibus idem Cor. sic loquitur. Erigunt aciem per aduersum collem vsq; ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus à latere cliui dexteræ subeuntibus. In eorum cliuo Domum Milonem habuisse scutis refertam commemorat Cic. dubitatur autem vtrum hæreditariam, an conductam, quia superius dicit nullum angiportum esse, in quo Miloni non esset cõducta domus. Blon. in Roma triumphante scribit floralia ad cliuum Capitolinum mẽse Maio celebrari solita esse, vbi propè prostitutæ mulieres paucis ante annis tabernas, & casas habebant. Sed vellem huius rei authorem addidisset. Rupes Tarpeia, ex qua sontes & damnati precipitabãtur, foro Romano superstiti Dion. significare videtur, his verbis. Duci eum iussit in superstantem foro collem. est enim locus is rupes vasta, vnde eis mos est deiicere aduersarios. Meminit & Plin. Metellus, inquit, Capitolio ad Tarpeium raptus, vt præcipitaretur. Ful. verò putat Tarpeiam rupem fuisse, vbi nunc facinorosi puniuntur: quod & nobis magis placet, nec verba Diony. huic sententiæ repugnant, quia de toto colle loquuntur. Saxum Carmentæ, de quo mentio est apud Liuium ab vr. co. Tyberim despicit, eregione pontis Senatorij. Porta Stercoraria in cliuo Capitolino collocatur à Sex. Pomp. vbi sordes ex templo Vestæ sublatæ condebantur, in Tyberim mox transferendæ.

CAPVT XVI.

De Tabulis & Columnis æneis, argenteoq; Ansere.

TABVLAS in quibus leges, & publica acta continebantur, in Capitolio fixas, ac seruatas esse plures testantur. Cic. pro Sex. Inspectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et mox: Sed vnum egregium de rege Deiotaro Pop. Rom. amicissimo decretum in Capitolio fixum. & Philip. tertia: Falsas leges C. Cesaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit. Polibius tertio scribit fœdera, quæ inter Romanos & Carthaginenses icta fuerant, perscripta in tabulis æneis in templo Iouis Capitolini diligentissimè ab Ædilibus conseruata: Vespasianumq; ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio conflagrauerant, inuestigatis exemplaribus, restituendi curam suscepisse, in quibus tabulis publica monimenta cõtinerentur; Quarum vna cernitur adhuc in Lateranensi Ecclesia. Clodius etiam tabulas, in quibus res in tribunatu suo gestæ continebantur, hic affixit; quas Cic. ab exsilio reuersus vi deleuit, auth. Plut. Idem Cic. in Cat. commemorat æra legum in Capitolio tacta de cœlo, & liquefacta. Idem propè modum de Diu. his Ennij carminibus:

Nam pater altitonans stellanti nixus olympo
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.
Tum species ex ære vetus, generataq; natæ
Concidit, lapsæq; vetusto numine leges.

Erant & leges a Romulo institutæ, quarum argumentum tale est.

Ne quid inaugurato faciunto.
Patres sacra, magistratusq; soli peragunto, ineuntoq;.
Plebei agros colunto.
Sacrorum omnium potestas sub regibus esto.

Sacra patres custodiunto.
Populus magistratus creanto.
Leges discunto.
Bella decernunto.
Deorum fabulas ne credunto.
Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.
Nocturnas in templo vigilias ne habento.
Parricidas omnes capite puniunto.
Ne quis præsentibis fœminis obscœna verba facito.
Quisquis demissam ad talos togam in Vrbe habeto.
Monstrosos parta quisquis sine fraude cadunto.
Ne quis, nisi per portas, Vrbem ingreditor, neve egreditor.
Mœnia sacrosancta sunto.
Mulier viro legitimè coniuncta fortunarum, & sacrorum socia illi esto, vt domusq; ille dominus, ita hæc domina.
Filia, vt patri, ita defuncto viro hæres esto.
Adulterij conuictam, vir, & cognati (vti volent) necanto
Si vinum biberit domi, vt adulteram puniunto.
Parentum liberos omne ius esto, relegandi, vendendi, & occidendi.

Erant autem apud Romanos curatores eorum locorum, in quibus tabulæ publicæ seruabantur, vt index hic ostendit:

C. CALPETANVS STATIVS.
SEX. METTORIVS. M. PERPENNA LVRCO T. SARTIVS DECIANVS CVRATORES TABVLARIORVM PVBLICORVM
FAC. CVR.

Augustus victor totius Ægypti, quam Cæsar pro parte superauit, multa de nauali certamine sustulit rostra ærea, quibus conflatis, quatuor effecit Colũnas, quę postea à Domitiano in Capitolio sunt positæ, quas hodieq;, inquit, Ser. conspicimus. Nunc verò in Lateranensi ecclesia sunt sitæ: de his intellexit Vir. cum dixit,

Surgentes ære columnæ.

Legimus aũt Syllam ex Iouis templo Athenis columnas ædib. Capitolinis vexisse. Cùm olim Anseris clangore arx esset seruata, in perpetuã rei memoriã Romani eius argenteum simulacrũ in eadem statuere arce, de quo Lucretius sic,

Romulidarum arcis seruator candidus anser. Et Propert.
Anseris & tutum voce fuisse Iouem.

Ob hoc, inquit Plin. institutum est, vt cibaria anserum censores in primis locent.

CAP. XVII.

De quibusdam Epitaphiis & Titulis in Capitolio existentibus.

OSSA
NERONIS CÆSARIS GERMANICI CÆSARIS. F. DIVI AVGV. PRON. FLAMIN. AVGVSTALIS QVÆSTORIS.

OSSA
AGRIPPINE. M. AGRIPPÆ DIVI AVG. NEPTIS VXORIS GERMANICI CÆSARIS MATRIS. C. CÆSARIS AVG. GERMANICI PRINCIPIS.

OSSA
TI. CÆSARIS DIVI AVG. F. AVGV. PONT. MAXIMI TRIB. POT. XXXIX. IMP. VIII. COS. V.

Vias autem vrbis magna ex parte disturbatas Vespasianus restituit, vt in marmore in porticu ædium Conseruatorum posito ostendit talis index.

IMP.

IMP. CÆSARI
VESPASIANO AVG.
PONT. MAX. TR. POT. III.
IMP. IIX. PP. COS. III. DES. IIII.
S C
QVOD VIAS VRBIS
NEGLIGENTIA
SVPERIOR. TEMPOR.
CORRVPTAS IM
PENSA SVA RESTITVIT.

Sunt enim fornices in publici salis receptaculo, huiusmodi inscriptione vetustate penè consumpta, notati.

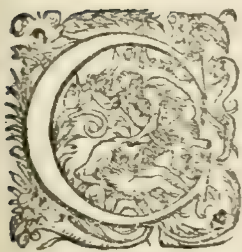
Q. LVTATIVS. Q. F. Q. CATVLVS COS. SVBSTRVCTIONEM
ET TABVLARIVM S. C. FACIVNDVM CVRAVIT.

In æde D. Mariæ de Aracœli, est ara, quatuor pulcherrimis exornata columnis, vbi legitur titulus huiusmodi.

A CVBICVLO AVGVSTORVM.

CAP. XVIII.

De quibusdam ædificiis, aliisq́ rebus in genere.

VRIAM Calabram in Capitolio Romulus culmis texerat, ad quam celebrabatur, id est, vocabatur Senatus & populus à rege Sacrificulo, vt ludorum & sacrificiorum pernosceret dies. Propè hanc ipsius Romuli Casam ponit M. Var. Metelli autem, & Constantini Porticum habuit Capitolinus mons; & Bibliothecam Maiorum pulcherrimis, marmoreisq; columnis exornatam: Atriumq; publicum, quod tactum de cœlo memorat Liuius. Ser. ait locum sacrũ fuisse in Capitolio, ex quo sumebatur verbena, qua coronabantur Feciales, & Paterpatratus fœdera facturi, vel bella indicturi: & lapidem Silicem, quem tenebant iuraturi per Iouem, hæc verba dicẽtes. Si sciens fallo, tum me Diespiter, salua Vrbe, arceq;, bonis eiiciat, vt ego hunc lapidem. Fuisse, inquit Gellius, loca in Capitolio cellis, cisternisq; similia, vbi reponebantur ea, quæ in templo vetustate erant facta inutilia. Seiuges in Capitolio aurati à Cn. Cornelio positi sunt. M. Valerio Messalla, & Liuio Salinatore Coss. eodemque tempore duodecim clypea aureata ab ædilibus. P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam condemnauerant, author est Liuius, qui quinto belli pu. Clypeum Martis cum imagine Asdrubalis statuit in eodem colle, & secundo decadis quintæ columnam Rostratam, sic: In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempestate columna rostrata in Capitolio bello pu. tota ad imum fulmine discussa est. At tertio eiusdem decadis testatur. S. C. in Capitolio solitum haberi: Eo, inquit, facto auocatam à se concionem Tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, vbi erat concilium, abiit. In Templo Iouis Capitolini fuit Pallium breue, purpureum, lanestrum ad quod cum matronæ, atque Aurelianus Impe. iungeret purpureas suas vestes, cineris specie decoloratę videbantur, diuini comparatione fulgoris. hoc munus rex Persarum ab Indis interioribus sumptum Aureliano dedisse perhibetur. Cn. & Q. Oguinio ædilibus curulibus Limina Capitolij ænea sunt fabrefacta: Tegulas autem æreas Q. Catulus inaurauit, auth. Plin. hinc Virg. Capitolia aurea dixit, quanq̃ & propter statuas aureas, aliaq; pretiosa ornamenta aurea dixisse existimauerim. Numam antequam Imperium adiret,

augurium in Capitolio captauisse scribit Plut. Solinus autem T. Tatium in arce, vbi fuit Templum Iunonis Monetæ, habitauisse: Quo in loco prius steterat Domus Manlij; de qua Cic. pro domo sua ita meminit; M. Manlius cum ab ascensu Capitolij Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficij sui gloria, regnum appetisse est iudicatus: ergo eius domum euersam duobus locis conuestitam videtis. Libri Sibyllini in templo Iouis Capitolini sub terra, in arca lapidea ab hominibus decem custodiebantur, author Dion. Cæsar primo consulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati æris reposuit. Suet.

CAP. XIX.

De laudibus Capitolij.

SI quis Capitolij pulchritudinem, diuitias, & ornamenta oratione celebrare, proq; illorum admirabili, & pene incredibili amplitudine verbis illustrare conetur, nullam profectò inueniet tantam dicendi elegantiam, aut copiā, quin verborū exilitate deprimat, quæ sese extollere posse cōfidebat, cui Cic. nullū inueniens epitheton magis conueniens, Deorum & Iouis terrestre domicilium appellauit. Quare in huius laudem ero contentus referre ea tantum, quæ memoriæ traduntur à Marcellino, qui loquens de Constante Cōstantini filio tunc primum Romam veniente, sic sequitur. Deinde intra septem montium culmina per accliuitates, planitiemq; posita Vrbis membra collustrās, & suburbana quidquid erat primum eminere inter alia cuncta spectabat, Iouis Tarpei delubra, quantum terrenis diuina præcellunt. Et infra describens Ægypti mirabilia sic habet. His accedunt altis suffulta fastigiis tēpla, inter quæ eminet Serapeum: quod licet minuatur exilitate verborum, atriis tamen columnaribus amplissimis, & spirantibus signorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita est exornatū, vt post Capitolium, quò se venerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitiosius cernat. Eandem imitatus sententiam Cassiodorus: Traiani, inquit, Forum vel sub assiduitate videre miraculum est, Capitolia celsa conscendere, hoc est humana ingenia superata videre. Nunc verò penè nudus est relictus.

CAP. XX.

De Concordiæ & Iouis Statoris Templo, & quid sit Curia.

IN situs Vrbis descriptione secundo loco vallem inter Capitolium, Palatinumq; mōtem iacentem posuimus, eamq;, secundum longitudinem, nō vltra Palatini latus terminauimus; cuius ædificia & loca par est tandem, vt in antiquam speciem, & splendorem, quoad fieri poterit, restituamus. Et quia nihil est quod magis res augeat, & conseruet quàm Concordia, ab ipsa ritè principium facturi videmur. Cōcordiæ igitur Templum vouit Camillus, si plebem patribus reconciliasset; quod in foro, vt tradit Plut. vt autem Var. inter Capitolium, & forū deinde exstruxit. hunc autem secutus Sex. Pomp. Senatula, inquit, Romæ tria, vnum, vbi nunc est ædes Concordiæ, inter Capitolium & forum, Valer. autem Max. ait Sempronium Asellionem pro æde Concordiæ sacrificium facientem ab ipsis altaribus fugere extra forum creditores coegisse. Sed cum non vnum fuerit Concordiæ templum, videndum ne Plut. de eo intelligat, quod erat supra Comitium, ad forum vsque productum. Huius autem porticus extant adhuc ad radices Capitolij octo ingentes columnæ cum inscriptione hac:

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

Quo autem tempore restitutum sit à Senatu incertum est. Extat tamen in Lateranensi basilica de restitutione memoria huiusmodi.

D. N. CONSTANTINO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REMPVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.

S. P. Q. R.

ÆDEM CONCORDIÆ VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE, ET CVLTV SPLENDIDIOR RESTITVERVNT.

Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis templũ ascendebatur. Cic. Ph. septima. Oculta enim fuit eorum voluntas, iudiciumq; de M. Antonio, qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterunt. Ouid.

Candida te niueo posuit lux proxima templo,
Qua fert sublimes alta Moneta gradus.
Furius antiquum populi superator hetrusci
Vouerat, & voti soluerat ille fidem.
Causa, quòd à patribus sumptis secesserat armis
Vulgus & ipsa suas Roma timebat opes.

In Concordiæ Senatus frequenter habebatur, & conciones. Idem Cicero in Ph. pro Sextio & domo sua. Lampridius: cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc est in ædem Concordiæ Templum auguratum conuenisset. In eodem templo fuit Statua Apollinis, Iunonis, & Latonæ Apollinem & Dianam infantes sustinentis: Aesculapiique, & Hygiæ à Nycerato fabrefacta. Sthenis autem, Cererem Iouem, & Mineruam, flentesque matronas, & adorantes, sacrificantesque fecit, quæ erat in æde eiusdem Concordiæ. Martem verò, & Mercurium Pisicrates. Zeusis manu in Concordiæ delubro erat Marsias religatus; Erat & Liber pater Cassandraque à Theodoro picta. In prono Templi fuit Victoria, quæ M. Marcello Claudio, & M. Valerio Coss. icta est fulmine. Habuit Concordiæ templum Cellam de qua Cicer. ph. tertia sic meminit. Armatos in Cella Concordiæ cum Senatum haberet incluserit, & quinta: in Cella Concordiæ collocari armatos, latrones, sicarios è templo carcerem fieri. Cõcordia dicta, inquit Var. à corde congruente. E regione autem huius, ad radices tamen Palatini montis, Templum Iouis Statoris, á Romulo votum fuisse, testis est Liuius, apud quem ita loquitur Romulus: Iupiter tuis auibus iussus hic, in Palatio, prima Vrbi fundamenta ieci, arcem iam scelere emptam Sabini habent, inde huc armati superata valle media tendunt: at tu pater deum, hominumque hinc saltem arce hostes, deme terrorem Romanis fugamque fœdam siste. hic ego tibi Templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris, tua præsenti ope seruatam Vrbem esse, voueo. & Cicer. Priusquam enim iret in exilium his Iouem precatus est verbis: Teq; Iupiter Stator, quem verè huius Imperij Statorem maiores nostri nominauerunt, cuius in templo hostilem impetum Catilinæ repuli à muris, cuius Templum à Romulo victis Sabinis in Palatij radice cum victoria est collocatum, oro, atque obsecro, ferte opem pariter reip. cunctę que ciuitati, meisque fortunis. Ouid. etiam in Fast. in radice Palatini sic collocat.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora iugi.

Quo in loco nunc sunt spondæ murorum altissimæ ad boream pertinentes. In hoc conciones haberi, Senatusque solebat. Idem in Cat. pro lege agraria, & alibi

 sæpe.

ſæpe. Nam. S. C. iure fieri non poterat, niſi in loco per augures conſtituto, quod templum appellaretur. non enim omnes ædes ſacræ templa erant. Curia in qua habebatur Senatus templum erat, auth. Gellius, & Var. Vnde inter Aedes ſacras, & templa illud intereſt, quod in his. S. C. poterat haberi, in illis verò nequaquam. Ego tamen cauſa euitandi crebras eiuſdem verbi repetitiones, & quo per nomen templi facilius inueniatur, quod quiſque cupit, hanc differentiam non planè ſeruaui. Hoc autem templum incendio Neronis exuſtum fuiſſe docet Cor. Tac. Liuius vero votum bis, bello videlicet Samnitico, & in pugna ad Luceriam. Miror autẽ quid eſt cur quidam Iouis Statoris templum ad radices Capitolii poſuerint, ad eam inquam partem, quæ in planam Vrbem vergit, vbi nunc eſt ædes Diui Andreæ in Statera, decepti ſolo cognomento; qui ſi Ciceronis & Ouid. verba obſeruaſſent, & Romuli dicentis apud Liuium in Palatio, non tam fœde in hunc lapſi eſſent errorem.

CAP. XXI.

De Templo Veſtæ, & Romuli, ac de Luco eiuſdem Veſtæ.

TEMPLVM autem Veſtæ inter Capitolinum, & Palatinum montem, vbi Diuæ Mariæ Gratiarum ædes nunc eſt ſita, collocari à Diony. videtur. Quod autem non fuerit ſub Palatio, vt putat Ful. probant, quæ ſequuntur Plut. verba: Reſtitere Romani quo nunc loco Iouis Statoris ſitum eſt templum, ita confertiſſimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugantque, & vſque ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Veſtæ palantes agunt. Nam ſi Romani reſtitere ad radices Palatij, quomodo ſequitur fundunt fugantque Sabinos ad templum Veſtæ, quod ſecundum Ful. fuiſſet, vbi reſtitere Romani, non autem quo fugati ſunt Sabini, contra opinionem Plutar. Diony. & Liuij, qui de hoc templo ita meminit. M. Cœditius de plebe nunciauit tribunis ſe in Noua via, vbi nunc ſacellum eſt, ſupra ædem Veſtæ, & reliqua. Erat enim prope forum Romanum. Hinc Apianus ait. Aſellium prætorem fortè ſacra Caſtori, & Polluci in foro facientem, cum quidam lapide fialam excuſſiſſet, ad templum Veſtæ cucurriſſe. Cor. Tac. de Piſone loquens: ex foro, inquit, fugit in ædem Veſtæ. Condita autem fuit à Romulo, vt infra demonſtrabimus ex verbis Diony. qui etiam memoriæ prodidit, Caſtora, & Pollucem in pugna aduerſus Thuſculanos duce Poſthumio dictatore viſos pugnantes pro Romanis, eodemque tempore in foro equos abluiſſe ad ſcaturiginem manantem iuxta templum Veſtæ. Fuit eiuſdem deæ Lucus, qui à Palatij radice in Nouam viam deuexus erat, ex quo, ante Vrbem captam exaudita vox eſt, vt muri & portæ reficerentur: futurum eſſe, niſi prouiſum eſſet, vt Roma caperetur. auth. Cicer. de Diu. Atrium, ſiue Regia Numæ propè Veſtæ ſacellum Plut. fuiſſe exiſtimat, nõ autem, vt Ser. ædes Veſtæ Atrium Numæ. Videamus autem obiter, quid ſibi velit Vir. cum inquit.

Cana Fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt.

Per fidem enim Fidei templum intelligit, antiquiſſimum, vtpote ab Ænea, vel (vt alij volunt) à Numa in Palatio extructum, quò cogebatur Senatus cum de rebus ad ſtatum reip. ſicut in Atrium Veſtæ cum Pon. max. cum de rebus ad religionem pertinentibus eſſet deliberaturus. Apianus his ita ſe habentibus Senatus in Fidei templum contulit per Remum autem & Quirinum Fo. Ro. in quo erant ſimulacra conditorum Vrbis lambentium vbera lupæ. Liuius ædiles ad fiſcum ruminalem (erat enim in comitio) ſimulacra infantium conditorum Vrbis ſub vberibus lupæ poſuerunt. Et cum in foro cauſæ agerentur, vt idem author

author de Virginia loquens ostendit, sic interpretamur. Romanos leges, & ciuiles, & pontificias ad religionem pertinentes vniuerso orbi daturos, omniumque terrarum Imperium, quemadmodum Iuppiter pollicebatur, habituros. Templum Romuli steterat ad radices Palatini, in medio eius lateris, quod Capitolium respicit, vbi nunc est ædes Diuo Thodoro dicata, de quo videtur intellexisse Diony. cum de lupercali loquitur in hunc modum. Ostenditur secundum viam, qua itur ad Circum, templumque ei proximum, in quo est lupa præbens pueris duobus vbera, antiquæ operæ simulacra ærea.

CAP. XXII.

De Lupercali, & ficu Ruminali.

VPERCAL autem fuit quædam spelunca sub monte Palatini in qua de Capro luebatur, id est sacrificabatur: vnde & Lupercal dictum putant. Alij verò dicunt quod illic lupa Romulum & Remum nutrierit, Alij, quod est verisimilius lucum hunc esse sacratum Pani deo Arcadiæ, cui etiam mons Lycæus in Arcadia est consecratus, dictus quòd λύκους, id est lupos non sinat in oues sæuire. Ideo Euander sacrauit locum, Lupercalque nominauit, de quo Dionysius sic scriptum reliquit: Arcades in colle ipso firmati, cum ædificia alia more patrio exornassent, templa quoque construxerunt, atque primum quidem Pani lycęo admonente eos Carmenta. est enim apud Arcades Pan vetustissimus, plurimum in honore habitus. Nunc tamen, circunsepto ædificiis templo, priscam loci naturam comprehendere nequit coniectura. Erat enim antiquitus, vt dicitur, antrum magnum sub colle arbusto contectum, & fontes sub petris profundi, adhærensque rupibus saltus & quidem opacus, vbi Ara deo constructa sacrificia patria perficiebant. Idem tradit apud Lupercal Romulum, & Remum expositos fuisse, quem in locum lupa vadens sese condiderat. Aliorum autem fama est Lupercaliū morem á Romulo & Remo originem traxisse, tunc cum lætitia exultantes, quod iis auus Numitor eo loco, vbi educati erant, Vrbem condere permiserat. Facto enim sac rificio, cæsisque capris epularum hilaritate, ac vino largiore prouecti, cūcti ouinis pellibus immolatarum hostiarum iocantes, gestierunt. Verùm vt de nominis etymologia, & origine, ita de loco varia est opinio. Pom. Letus ita scribit. Sub Capitolio Tyberis inferebat sinum, qui pertingebat radices Palatij, vbi nunc est ædis S. Theodori, vbi expositus Romulus, & Remus in alueolo, ibique fuit ficus Ruminalis: supra in Capitolio eregione istorum locorum Lupercal, hoc est mansio lupæ. Erat autem Lupercal propè tres columnas. Vt autem (secundum aliquos) accipimus, quæ de ficu Ruminali eius est sententia, ita, quæ de Lupercali, prorsus reiicimus; de vtroque verò quæ est Seruii, qui in circo Maximo ponit Lupercal; eius sunt hæc verba: Rumon Tyberis dictus est, vnde ficus Ruminalis, ad quam eiecti sunt Romulus & Remus, quæ fuit vbi nunc est Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis ātequam Vertumnus factis sacris auerteretur. Et vbi Virg. inducit Aeneam ex Tyberi muros Palanteos spectantem, inquit: Nec situm præsentem cōsiderare debemus. tunc enim nullis obstātibus ædificij per Lupercal Tyberi fluente facilè mons poterat videri Palatinus. Quod autem Tyberis sinum inferret ad radices Palatini bene procedit; verū ꝙ per Circū laberetur caret ratione; quia Auen. ad alteram fluminis ripam esset relictus, nec sequeretur, ꝙ refert Liuius; Herculem traiecisse Tyberim, &, dum fessus procubuisset, Cacum boues furatum eos in speluncam traxisse; fuerat enim necesse per Tyberim quod est dictu absurdum, nisi dicamus per Circum lapsum

lapſum ante Herculis aduentum in Italiam. Præterea idem Ser. eodem in loco vtrunque reſtituit, ſicut & P. Victor, cum Lupercal fuerit, vbi nunc eccleſia S. Theodori, quemadmodum ſuperiori capite, vbi de templo Romuli ſumus locuti, tetigit Diony. Ficus vero Ruminalis in Comitio eregione ædis Diui Coſmæ & Damiani, & ad latus Palatini circo oppoſitũ Maximo, quod Cor. Tac. ſic probat. Eo anno quo certatum eſt inter Harmum duros, & Cattos, Ruminalem arborem in Comitio, quæ ſupra octingentos & quadraginta annos Remi Romuliq; infantiam texerat, mortis ramalibus, & areſcẽte trunco diminutam, prodigi, loco habitum, donec in nouos fœtus reuiuiſceret. Si autem volumus, quod ait Liuius, pueros in proxima alluuie, vbi ficus Ruminalis, expoſitos ſecundum Tacitum dicemus, Tyberi forum Romanum alluiſſe, ferenteſq; pueros deſcendiſſe ex Palatio in Comitium, ibiq; expoſuiſſe infantes, nulla enim eſt ratio alia, vt Liuij cum Taciti conueniant verba. veriſimilius eſt, ſecundum Diony. apud Lupercal expoſitos eſſe, nutritos verò apud ficum Ruminalem, vt innuit idem Tacitus, cum inquit, texit infantiam Romuli & Remi: aut fluitante ſcapha in Comitium delatos. Nam Var. ait infantes non expoſitos, ſed delatos ad ficũ Ruminalem, & L. Florus repertos ad arborem, quæ non fuiſſe (vt vult Ser.) vbi Lupercal oſtendit etiam Plut. his verbis. Locum Cremonum vocant, ſed pridem Germano nomen fuerat, quod germanos fratres vocemus, nec porrò longius ficus Ruminalis. Non deſunt autem qui Lupercal eregione Septizonij Seueri fuiſſe putent, quos ſecutus eſt Blon. in Roma triumphãte at hoc ſtultum eſt credere. Quo modo enim Euander à Tyberi in Vrbem rediens, potuit oſtendere gelidum, vt ait Vir. Lupercal ab altero latere montis auerſo exiſtens, meridiemq; ſiue ortum æſtiuum reſpiciens, cum ad boream pertineret? vnde recte Poeta, gelidum appellauiſſe videtur. Quis autem Lupercalia inſtituerit, vbi, & quo modo fierent, ſcribit Val Max. Ser. & Plut. in Antonij vita. Ruminalem autem ficũ ſunt qui volunt à Romulo, quaſi romularem denominatam. Alij à lacte infantib. dato. nam pars gutturis ruma dicitur. Huius autem arboris etiam Auguſti tempore veſtigia extitiſſe docet Ouid. his carminibus,

Arbor erat, remanent veſtigia, quæq; vocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

CAP. XXIII.

De via Noua, vico Iugario, & Thuſco.

IAM Nouam fuiſſe eregione templi Iouis Statoris, perq; vallem inter Capitolium, & Palatium productam, ſignificãt hæc Liuij verba. Ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in Nouam viam verſus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Idem. Templum in Noua via ſupra ædem Veſtæ Aio exſtructum. Quanquam Cic. de diuinatione non templum dicit, ſed Aram. De via hac meminit & Ouidius. eius ſunt hæc carmina,

Fortè reuertabar feſtis veſtalibus illac,
Qua noua Romano nunc via iuncta foro eſt.

Crediderim hanc viam antiquiſſimam, diuerſamq; ab ea, quæ inſtaurata à Caracalla ſub thermis ipſius fuit. Vicus Iugarius qui, auth. P. Vic. & Thurarius dicebatur, per radices Capitolij à porta Carmentali ad forum Romanum aditum præbuit. Liuius; ab æde, inquit, Apollinis boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in Vrbem ductæ: poſt eas duo ſigna cupreſſea Iunonis Reginę portabantur: tum ſeptem & viginti virgines longam indutæ veſtem carmen in Iunonem

Reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens, & inconditum si referatur. Virginum ordinem sequebantur decem viri coronati laurea, prætestatique à porta Iugario vico in forum venere. Blon. verò ait, nihil aliud habere quam quod idem author dicit saxum ingens à Capitolio in ipsum vicũ procidisse; quę verba certum locũ non designant, sicuti quæ nos allegauimus. Fuluius autem ponit vicum Iugarium interRomanũ, Boariumq; forum, quod falsum esse prædicta Liu. verba ostendunt. In hoc vico fuit DomusL. Amerimni equitis Ro. vt ex filij epith. legitur. Iugarij autẽ nomen obtinuit q, ibi fuerat Ara Iunonis Iugę quam matrimo. iũgere putabant. auth. Sex. Pom. Queẽadmodum autem vico Iugario per radices Capitolij à portaCarmentali in forũ Romanum, ita vico Thusco per radices Palat. montis ab eodẽ foro in Velabrũ patebat accessus; sicuti eiusdem Liuij verba, quę sequuntur, ostendunt. In foro pompa constitit, per manus reste data virgines sonũ vocis plausu pedum modulantes incesserunt, inde vico Thusco, Velabroque per Boarium forum in Cliuum Publicum, atque in ædem Iunonis Reginæ perrectum. Pater ergo virgines ingressas porta Carmentali, Iugario vico per radices Capitolij producto in forum: postea vico Thusco, ad Palatij radices iacenti, per Velabrum, forumque Boarium in Auentinum; peruenisse. Nescio autem quo auth. Fuluius venit id campi, quod est inter Capitolium, Palatium montem Auentinum, & Tyberim, vicum Thuscum appellatum: si ita esset, satis fuerat Liuio dixisse. Inde vico Thusco in cliuum publicum, atque in ędem Iunonis Reginæ perrectum: sed Velabrum à vico Thusco diuidens, ostendit ibi finem fuisse vici Thusci, vbi velabrum incipiebat, quod cum foro Boario, in eo campo fuisse, demonstrabitur. Ab eodem autem Liuio huiusce vici etymologia est petẽda. Narrat enim in bello aduersus Aricinos cæsis Hetruscis, partem exiguam ipsorum Romam profugisse, ibique benignè exceptos, diuisosque in hospitia: deinde curatis vulneribus, alios domum profectos, multos autem Romæ hospitium, vrbisque charitatem tenuisse, locumque ijs ad habitandum datum, quem deinde vicum Thuscum vocauere. Diony. Dedit, inquit, eis Senatus regionem vrbis, inter Palatium & Capitolium, quatuor fermè extensam stadia conuallem, quæ ad ætatem vsque meam vicus Thuscus appellatur, per quem quidem transitus est à foro ad circum Maximum. Propertius his consensisse videtur, his versibus.

At tu Roma meis tribuisti præmia Thuscis,
Vnde hodie Thuscus nomina vicus habet.

Alij aliter referunt historiam. Videlicet vicum ipsum Thuscum appellatum à Cœlio Vibieno Thusco, qui cum sua manu Romulo contra Latinum in auxilium venerit, & post Cœlij obitum, quod nimis munita loca tenerent, neque sine suspitione essent, deductos in planum, & ab eis vicum Thuscum denominationem accepisse. In hoc vico lenones habitauisse ostendit Plautus in Cistel. hinc Horatius. Ac Thusci turba impia vici.

CAP. XXIIII.

De Arcubus Romuli. Senatulo, & Ouidij Domo.

RCVS veteres, quos Romulus lateritios posuit, & florentes postea opibus Romani nunquam passi sunt in marmoreos mutari, ne conditoris vrbis suæ memoria deperiret, Blon. scribit ætate sua collapsos, vbi nunc sunt ecclesiæ S. Marię de gratia, & de inferno. eam, inquit, viam ad portam Appiã expeditissimam videmus. Alij verò volunt de his arcubus intellexisse Iuu. cum dicit.

Subſtitit ad veteres arcus, madidamq; Capenam.

Quod ſi accipimus, Blondi repugnabimus opinioni, niſi velimus bis ſubſtitiſſe. Sed neſcio qua ratione velint Romulum arcus poſuiſſe, cum ea tempeſtate non eſſet adhuc excitandi triumphales arcus conſuetudo. Senatulum, in quo ſenatores conſultandi cauſa cōſiſtebant, fuit inter Capitolium & Forum, vbi ædes Concordiæ, vt viſum eſt ſupra. Ouidius autem domum ſuam ſub Capitolio his carminibus poſuiſſe patet.

Hanc ego ſuſpiciens, & ab hac Capitolia cernens,
Quæ noſtro fruſtra iuncta fuere lari.

Quidam volunt fuiſſe propè ædem diuæ Mariæ de conſolatione, Secunda autem parte ſitus Vrbis expedita, Palatinum montem aſcendamus.

CAP. XXV.

De varia Palatij etymologia.

QVANQVAM Palatinus mons multis iam annis ante Vrbem conditam ædificiis eſſet conueſtitus, ab Roma Itali filia Valentia, ab Euandro deinde arce conſtituta, Vrbeq; orta, Reges & Imperatores ſedem inibi habuerunt, vt nihil ſit apud hiſtoricos, aut poetas magis celebratum, at tamen eius etymologia tam varia traditur, vt ex multis authoribus, quem ſequaris, habeas neminem. Var. quartæ, inquit, regionis Palatium, quòd Palantes, qui cum Euandro venere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi conſederunt. Aliqui verò à Palante proauo Euandri Palatino nomen manſiſſe referunt, ſecundum quos Virgil. ait.

Arcades has oras genus à Palante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, & poſuere in montibus vrbem,
Palantis proaui de nómine palanteum.

Liuius montem hunc à Palateo vrbe Arcadiæ Palantium, deinde Palatium appellatum tradit. Alij à Palatia Latini vxore. Alij quòd Palanto Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum ſuſcepit, hunc incoluerit. Alij à Palantia Euandri filia, ab Hercule vitiata, & illic ſepulta. Alij à Palante, qui & ipſe inibi ſepulcrum eſſet conſecutus. Eundem hunc locum à pecore dictum putant multi, quod paſcens ibi balare conſueuerit. Tibullus.

Sed tunc paſcebant herboſa palatia vaccæ,
Et ſtabant humiles in Iouis arce caſæ.

Vnde Næuius Balantium nominauit. vel quòd palare, id eſt, errare ſolerent armenta. Cephalon autem Gergitius memoriæ prodidit, hominem quendam comitem Æneæ occupato monte, qui nunc Palatinus dicitur, vrbem condidiſſe, Romamq; denominaſſe. Tremellius verò Palatinum Romuleum montem vocat, cum inquit: Fuit eius ſtatua in pede montis Romulei ante Sacram viam, inter templum Fauſtinæ, ad arcum Fabianum. In mons hodie Palatium Maius vocitatur.

CAP. XXVI.

De Victoriæ, Cereris, Iunonis Sospitæ, Matris deum, & Libertatis Templo, & eiusdem Porticu, ac de domo Cassij.

VM Romani plurimis victorijs partis, imperij fines propagassent, Victoriæ deæ gratiam referentes & quo in futurum prosperos successus daret, ei Templum in Palatio consecrauere, in ea inquam parte, quæ videt hortos diuæ Mariæ nouæ. in infimo cliuo cuius supra indicauimus Romulum Romā portam instituisse. Vbi autem Victoria prius (vt prodidit Antias) Val. Max. inter alios honores domus publicè ædificata fuerat. Licet L. Iginius dicat P. Val. Volesi filio Publicolæ domum, quæ sub Velis erat, vbi postea fuit ædes Victoriæ, ex lege, quam ipse tulerat, populum cōcessisse. De Victoriæ æde meminit & Liuius L. Posthumius inquit, Cos. ædem Victoriæ, quam Ædilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Diony. verò scribit in vertice Palatini montis ab Arcadibus, qui cum Euandro venerant, Victoriæ Templum erectum esse, cui deæ anniuersaria fierent sacrificia, ab eisdemque Cereris Ædem, cuius sacra à solis mulieribus celebrarentur. Sed de alia Victoriæ æde intellexisse Diony. & locus, & tempus satis ostendunt. Propè hanc, Ædiculam Victoriæ Virginis posuit Portius Cato, quam biennio ante vouerat. iuxta quam fuit & Iunonis Sospitæ. In Victoriæ templum Matrem Deum Pesinunte oppido Phrygiæ aduectam perlatam fuisse memorant; ibique mansisse donec illi Ædem statuis, columnisque pretiosis cum pauimentis diuersorum lapidum exornatam struxere Romani. Vnde Liuius: ædes Magnæ Matris Ideæ dedicata est; quam deam P. Cor. aduectam ex Asia in Palatium à mari detulerat. Locauerant ædem faciendam M. Liuius C. Claudius Censores. Dedicauit Iunius Brutus. Ludique ob dedicationem eius facti, Megalesia appellati. de quibus Cicer. ita meminit: Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Magnę matris conspectu Megalensibus fieri, celebrarique voluerūt, qui sunt more, institutisq; maximè casti, solennes, religiosi? Aducta est autem Mater deorum carmine in libris sibyllinis inuento. Pelli Italia alienigenam hostem posse, si deportata esset Romam. Erat enim lapis, quem incolæ hoc appellabant nomine. Libertatis autem & Templum, & Porticum struxit P. Clodius in parte domus Ciceronis, prope Iouis Statoris templum.

CAP. XXVII.

De Fano, & Ara Febris, Aede Larum, Deæ viriplacæ Sacello, ac de Templo Fidei, & Iouis Victoris Aede.

ANVM febris in Palatio fuisse Val. Max. sic docet: Febrem ad minus nocendum templis colebāt, quorum adhuc vnum in Palatio, alterum in ara Marianorum, tertium in summa parte vici Longi in eaque remedia, quæ corporibus ægrotorum annexa fuerant, deferebantur. Docet & Cic. his verbis: Illud profecto confiteamini, longe aliter rem se habere, atque hominum opinio sit, eos enim, qui dij appellātur, rerum naturas esse, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, vt perniciosis etiam rebus non nomen deorum tribueretur, sed etiā sacra constituerentur? Febris enim

Fanum in Palatio videmus. Et secundo de lege Ara, inquit, vetus stat in Palatio Febris. Hic autem notandum secundum Stoicos, vnum esse deum, cui nomina variantur pro actibus, & officijs: vnde etiam duplicis sexus nomina esse dicuntur, vt cum in actu sint, mares sint, fœminæ cum patiendi habent naturam. Aedem Larum idem Cicer. Palatinam facit: sicuti Val. Max. deæ Viriplacæ sacellum: in quo viri & vxores contentione animorum deposita, concordes domum reuertebãtur. Agathocles, Diony. ceterique Græci scribunt, Æneam cum Ascanio,& eius filia Rhoma in Italiam venisse, condidisseque in Palatio Templum Fidei,à puellæ nomine dicatum, sub hoc titulo TEMPLVM FIDEI. Orta deinde multis post annis inter Romulum & Remum contentione de nomine vrbis appellandæ. S. P. Q. R. placuisse vrbem Romam à puella nominare, cuius eulogium in templi frontispicio ex inscriptione legissent. Sext. Pomp. refert Romam Æneæ neptem hoc templum posuisse; Numam verò Dion. & Liuius longis post seculis vetustate lapsum Augustus instaurauit. Templum Iouis Victoris à Q. Fabio bello Sabino votum, in eodem Palatino monte fuisse volunt, dedicatumque Idibus Aprilis Ouid. sic.

Occupat Apriles idus cognomine victor
Iupiter, hoc illo sunt data festa die.

CAP. XXVIII.

De Heliogabali, Apollinis, & Penatium Templo, ac de Aede Orci, locoq́ Palladij.

NTONINVS Heliogabalus, Heliogabalum deum in Palatino monte consecrauit, eique Templum fecit, eo in loco, vbi prius Orci ædis fuerat, studioseq; curauit Matris deum Typum,& Vestæ ignem,Palladium Ancylia, & omnia Romanis veneranda, religionem Iudęorum, & Christianorum deuotionem in illud transferre contendit, agens ne quis deus, nisi Heliogabalus coleretur, auth. Lampridius. Quo in loco cyphum, non typum legendum puto, propter ea, quæ infra sequuntur, videlicet. Et adeo debacchatus est vt cyphum eriperet. Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus Augustus excitauit,quam fulmine ictam desiderarit à Deo aruspices pronunciarunt,eisque Porticum auth.Suet.addidit, quam laudat Propertius, & fores templi eburneas facit: super fastigium autem currum solis ex auro splendentem,quatuorque boues, id est pretidas æneas à Myrione factas in ara, ponit: Ouid. verò in Apollinis Belides,cum ait.

Ducor ad intonsi candida templa dei,
Signa peregrinis vbi sunt alterna columnis
Belides, & stricto stat ferus ense pater.

In hoc Templo Augustus iam senior,sæpe Senatum & decurias iudicum recognouit. In eodem pendebant Lychni instar arboris mala ferentis, vbi probati poetæ scripta sua reponebant. hinc Horatius in arte Poetica.

Scripta Palatini quæcunque reponit Apollo.

Huius autem templi vestigia extare videntur supra circum Maximum propè vineam Fedræ, in qua Tiberiana fuerat Domus.

De Appollinis etymologia plura Plato in Cra. de Apollinaribus verò ludis Mac. in Sat. Ædis deorum Penatium in ea parte Palatini montis fuit,quæ boream spectans, Velia dicebatur. Liuius quinto quintæ dec. De prodigiis deinde nunciatis Senatus est consultus, Ædes deorum Penatium in Velia de cœlo tacta erat. Dion. Templum, inquit,Romæ ostenditur haud procul à foro, in quo sunt deorum

deorum Troianorum imagines inscriptionem habentes D. PENATES. Sunt enim adolescentes duo sedentes, pilam tenentes, veteris artis opera. Timæus autem historicus ferreos & æneos lituos, atque Troianum vas quoddam fictile esse, scriptum reliquit, Labeo vero Apollinem & Neptunum. Exhausta incendio æde Vestæ, in Veliam translatum fuit Palladium, à quo ecclesia S. Andreæ inibi sita cognomen deinde accepit, in Pallaria enim vocatur. Memorant quidam Liuiam, D. Augusto templum in Palatio erexisse.

CAP. XXIX.

De domibus Palatinis, & Saliorum Curia.

VM Romulus & Remus vitam pastoralem agerent, sæpe ex lignis, & harundinibus tabernas struxere, quarum vnam scribit Dion. ætate sua fuisse in angulo ex Palatio in circumducente, Casam Romuli dictam, per multasq; ætates mansisse, & si quid vetustate, aut alio quouis casu corruisset, custodes loci nihil magnificentius addentes, verùm omnia prioribus restituentes, reficere consueuisse. Quo in loco hunc Virgilij de mantaco ciuis Rom. domuncula visitur. Tullus autem Hostilius, priusquam Curiam condidisset, in Velia domum habuit, vbi postea fuit ædes prædicta deorum Penatium, auth. Solinus: Catilinæ verò haud procul hinc, in ea parte Palatij, quę videt forum Romanum, & inde ad M. Scauri breuis transitus. de qua Asc. sic inquit: Demonstrasse vobis memini hanc domũ in ea parte Palatij esse, quæ cum ab Sacra via discesseris, & per proximum vicum, qui est ab sinistra parte, prodieris, posita est. Domum Ciceronis emptam vicies sextertio à L. Crasso volunt fuisse supra ædem Iouis Statoris: Et certè in celeberrima Palatini montis parte erat, propeq; Palatium sita, vt pro domo sua ipse Cic. his verbis testatur: Domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio, & infra: In conspectu totius Vrbis domus est mea. Admonendi autem estis eo in loco, vbi dicit: Ardebat in Palatio, non accipi secundum nunc vulgi opinionem pro monte Palatino, cum iis temporibus Palatium exiguam eius partem occuparet: neque etiam significare domum Ciceronis intra Palatium ipsum comprehensam, sed inuidiose additum esse in Palatio, ac si diceret Orator: Catilina in comburendo domum meam adeo ira erat accensus, & furore amens, vt nullam prorsus rationem haberet locorum publicorum, & ipsius Palatij, cui eadem domus mea fuerat iuncta. Iuxta quam ponit domum M. Flacci: qua euersa Q. Catulus de manubriis Cimbricis Porticum extruxit. Crassi oratoris, & Viturbij Domos in Palatio euersas fuisse L. Æmilio Mamerco, & C. Plantio Coss. Plin. est auth. Vani ducis domum in Palatio statuit Liuius. Sicut Augustanã Tiberianamq; Cor. Tac. de quibus superiori capite memini. Augustanam autem ab Augusto, qui vt scribit Sueton. natus est in regione Palatij ad capita Bubula, vbi nunc, inquit, Sacrarium habet, aliquanto postquam excessit constitutum. Et alibi refert primo iuxta forum Romanum, supra scalas Annularias in domo, quæ Calui Oratoris fuerat, habitauisse, postea in Palatio, nihilominus ædibus modicis Hortensianis. De Tiberiana idem Cor. mentionem sic facit: Otho ex æde Apollinis discedens per Tiberianam domum ad Miliarium aureum peregit. Curia Saliorum in Palatio, quæ cum flagrasset inuentus est Lituus Romuli illæsus, auth. Cic. Plut. vt L. Iginius, tradit Publicolam domum habuisse Subueliam nuncupatam, foroq; imminentem. Tarquinij vero Prisci domus ad Iouis Statoris templum fuit. Liuius: Quum clamor, impetusque multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in viam Nouam versus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) po-

pulum Tanaquil alloquitur. Ser. ait Augustum, post Actiacum bellum, Palatium ex suo præcepto ædificatum, quum esset domus priuata, reipub. donauisse.

CAP. XXX.

De Summa Velia, statuis Palatinis, alijsq; rebus in genere.

ELIAM Summam ad eam Palatij partem, quæ celsior versa est in ortum æstiuum, diuæq; Mariæ Nouæ ædem fuisse, diximus; cui, vt vult Var. ex eo inditum est nomen, quod ibi pastores Palatini, ante tonsuram inuentam, vellere lanam consueuerint. Augustus in Palatio iuxta Fidei Templum Bibliothecam exstruxit latinam, græcamq; cum Porticu, quæ Palatina dicebatur, in qua Senatus statuam Numeriano Imper. posuit, cum inscriptione:

DIVO NVMERIANO ORATORI POTENTISSIMO.

Statua M. Var. viuentis adhuc eandem porticum exornauit, teste Pollione: Bibliothecam vero Apollinis, Colossus Thuscanicus L. pedum à pollice ære nobilior, an pulchritudine, dubium. Fuit in Palatio Auguratorium, id est locus vbi auguria captabantur: & Apollo cognomento Palatinus, opus Scopæ, Latonaque in palatij delubro, vt ait Plin. Suet. commemorat Titum Imp. statuam auream Britannico in palatio posuisse. Arbor fuit in eodem Palatino nata ex hasta Romuli, qui captato augurio hastam ipsam de Auentino monte in Palatinum iecit, quæ fixa fronduit, & arborem fecit: Laurusq; nata eo die, quo Augustus: vnde triumphantes coronari consueuerunt, Balneæ quoque, quas Cicero pro Roscio palatinas appellat, cuius vestigia exstant supra circum Maximum, haud procul à vinea Fedræ. Iulius Capitolinus refert locum fuisse in eodem monte, qui Sicilia dicebatur: & alterum, qui Iouis Cenatio: & Lampridius Plateas pulcherrimas saxis Lacedemoniis, ac porphyreticis stratas, quas Antonianas vocauit. Quæ saxa, inquit, vsque ad nostram memoriam manserunt, sed nuper eruta & excecta sunt. Fuit in colle Palatino Vicus Padi, & Fortunæ respicientis, ibiq; feriæ celebrabantur, in quibus sacrificium, quod fiebat, Palatual dicebatur, auth. Antistius Labeo.

CAP. XXXI.

De Palatio nunc Maiori, Atrio, & veteri Porta ipsius Palatij.

VALIS autem & quanta fuerit Palatij moles, & pulchritudo indicant ruinæ ingentes, quæ ibi conspiciuntur, indicant & picturæ, statuæq; præclarissimæ, preciosæq; columnæ in eo repertæ. Quis autem tanta ædificia auxerit, nullus, inquit, Blon. scribit, quod nulla alia ratione factum crediderim, quam quòd vnusquisq;, nulla insigni constructione facta, particulas redidit, quas scriptores, vt parum dignas, mandare litteris omiserunt. Nos autem diximus Augustum suam priuatam domum reip. donauisse, quæ iuncta fuerat Palatio. Præterea Plin. prodidit Caligulam partē Palatij ad forum vsq; promouisse, seq; bis vidisse Vrbem totā cingi duab. domibus duorum principum, scilicet Caligulæ & Neronis. Caligula autem in eo promouendo effecit, vt ædes Castoris & Pollucis, quæ erat in medio foro, eregione vestibuli suarum ædium esset. Sed quod scribit Blon. de Palatio Maiori, id quoque de Pala-

de Palatio Vaticano nunc dicere possemus. Atrium autem Palatium habuit augurato conditum, in quo consulebatur Senatus, arietesq; immolabantur. Palatij vetus porta ad quam bello Sabino fusos esse Romanos commemorat Liuius, fuit prope Rostra, & si quis ad illius verba diligenter attenderit, nullibi, quam e regione ædis Diui Laurentij in Miranda existimabit. Quidam hanc Romuli portam appellant. Palatinus autem collis præter vnam atq; alteram domunculam & ædem. S. Andreæ prædictam, nullum nunc habet ædificium: totus enim vinetis plenus, aut pascuus ager, non ouibus magis, quam caballis & capris est relictus, vt verè Balantium possit nominari.

CAPVT XXXII.

De Templo Iani, Augusti & Faustinæ.

ARTEM quartam situs Vrbis aggredientes, à rebus diuinis, diisq; immortalibus principium facturi rite videmur, in primisq; ab eo, qui omnium rerum ianua habetur, hoc est, à Iano, cuius templum præter Capitolinum, aliud in foro Transitorio fuisse, sic probat Ser. Captis Faliscis, ciuitate Thusciæ, inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor, (fuerat ènim bifrons apud theatrum Marcelli) vnde quod Numa instituerat translatum est ad forum Transitorium, & quatuor portarum vnum templum institutum: In qua autem parte fori, parũ liquet; sed crediderim in ea, quæ in fo. Rom. est versa, propè Basilicam Pauli, vt sequatur quod ait Mar.

Et fora tot numeras Iane, quot ora geris.

Procopius tradit ætate sua iam templum fuisse in medio foro ex aduerso Capitolij, paulo supra eum locum, quem tunc Romani, tres Parcas appellabant. Erat, inquit, sacellum totum ex ære constitutum, quadrata quadam dimensione, tanteq; amplitudinis, quanta integri Iani statua poterat ænea quinquepedalis capi, capite dumtaxat bifrons; portæ vtrinque æneæ, quæ pacis tempore claudebantur; instante autem bello aperiebantur, vocabaturq; Ianus Geminus. Verum alterũ erat ab eo, de quo Ser. quia, vt diximus, plures fuere Iani. De quadrifronte autem intellexit Mar. cum dixit,

Et lingua pariter locutus omni.

Nam omnes de duobus non dicitur. Templum Augusti in fo. Rom. positum erat, quod Tyberio imperante imperfectũ Caligula absoluit, pôteq; super ipsum transmisso Capitolium Palatio coniunxit. vnde ex tribus columnis eius pontis propè Palatinum montem, & totidem ad radices Capitolij adhuc erectis, facilè possumus coniicere, vbinam esset Augusti templum, super quod pontem transmiserit Caligula. Vestigia Templi Faustinæ, quam Antoninus maritus permisit diuinis honoribus à senatu coli delatis circensibus, Flaminibusque, multa, insigniaq; extare videmus, post hunc ecclesiam S. Laurentij in Miranda. De quo Spartianus sic meminit. Inter deos relatus est, habet templum, habet Salios, habet sodales Antonianos, qui Faustinæ templum, quod ei sub tauri radicibus fundauerat maritus; in quo postea filius huius Heliogabalus Antoninus sibi, vel Ioui Syrio, vel Soli incertum, id est, templum fecit.

CAP.

CAP. XXXIII.

De Castoris & Pollucis templo.

Astoris & Pollucis templum in fo. Rom. ab omnibus scriptoribus collocatur. Lucretio Ofellæ consulatum petenti Sylla impedimento erat: ille autem solicitatus à multis in forum venerat, quem missus ab eo centurio iugulauit; ipse in Castoris æde sedens cædē è suggesto superne spectabat, Plut. Martius de Hernicis triumphans in Vrbem rediit, statuaq; equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est; Liuius: Nonne ab A. Posthumio ædem Castori, & Polluci in foro dicatam vides? Cicero. In qua autem parte fori permagna est dubitatio, & inter antiquæ Vrbis scriptores varia opinio. Volateranus vbi Diui Cosmæ & Damiani est ecclesia, ponit. Pomponius vero Lætus, certum non signans locum, in fine fori. Quidam in via Sacra, Fuluius sub Palatio iuxta Iuturnæ fontem, vbi nos Iouis Statoris templum; cui videntur adstipulari Diony. verba quæ sequuntur: Huius autem inopinatæ, admirabilisque apparitionis cum signa adhuc Romæ multa, tum vero est ædes Pollucis, & Castoris, quam supra foro exstruxit ciuitas, vbi visa sunt illorum simulacra; & rursus: Specie pugilum, equosq; madidos sudore ad scaturiginem, iuxta ædem Vestæ manantem, abluisse ait: Ouidius locum tetigit his carminibus,

Fratribus illa dies, fratres de gente deorum,
Iuxta Iuturnæ composuere lacus.

Vnde cum Diony. dicit ædem ipsam structam vbi illorum visa fuerant simulacra, & subiungit, iuxta ædem Vestæ, cum Ful. vt diximus, videtur conuenire, à Blon. verò discrepare. Var. namque, inquit Blon. cum dixisset, Tullum Hostiliū curiam Hostiliam ædificauisse, sic sequitur: Ante hanc Rostra, sub dextera huius Comitio locus substructus, vbi nationum subsisterent Legati; qui ad Senatū essent missi, hinc Græcostasis à parte, vt multa: Senaculum supra Græcostasim, vbi ædes Concordiæ, & Basilica Opima. Qui ergo descriptum supra à nobis forum Romanum cognoscit, & Var. verba considerat, facile intelliget Rostra templum ad radices Palatij fuisse, vbi nunc est parua S. Mariæ de Inferno ecclesia. Si igitur & Castoris templum ad radices Palatij, vbi Ful. ponimus: non video quomodo habebit Rostra e regione, quemadmodū vult Plin. cuius verba hæc sunt. Ex his Romuli sine tunica, sicut & Camilli in Rostris, ante ædem Castorum fuit. Cic. in Ver. locutus de Castóris templo, eiusq; columnis subdit: Qui ædem Castoris testem furtorum tuorum esse volueris, quam Pop. Rom. quotidie, iudices etiam tum, cum de te sententiam ferrent, viderent. Et cum sententiæ in Rostris ferre solerent, patet quod Plin. etiam testatur, Castoris ædem ante Rostra, videlicet apud Faustinæ templum, nunc S. Laurentij in Miranda, fuisse. Quo in loco paucis diebus ante Vrbis direptionem à barbaris factam, vidimus marmora mira arte sculpta, columnasq; pulcherrimas effodi, vt existimem eas esse columnas, eaque esse ornamenta, de quibus memini Cic. multa loqui. Quod nisi velimus ibi Castoris ædem, vt par est, collocare; necesse est, secundum Ful. alibi, quam in radice Palatij, Rostra statuere; non enim procedit, quòd vtrunque sit ad radices Palatini montis, & Rostra ante ædem Castorum. Si autem eandem ædem apud Vestæ libet ponere: dicendum duas fuisse apud forum, quarum alteram A. Posthumius dictator bello Latino vouit, eiusq; filius duumuir creatus dicauit. Alteram L. Metellus Dalmaticus de manubiis posuit; quanquam Asc. dicit Metellum instaurasse, non posuisse. Non desunt autem qui ædem Diuo Cosmæ & Damiano nunc sacram, Castori, & Polluci attribuant: quorum templum cum maximum,

ximum, nobilissimumq́;, ac multis columnis exornatum fuisse in Verrem, vt dixi, ostendat Cicero, horum opinionem refutamus: Cosmæ enim & Damiani talium columnarum nullum præ se fert vestigium, aut signum. Huius ædis gradus reuulsos à Clodio memorat idem author pro domo sua, & pro Sex. Qui alibi etiam S.C. concionesq́; in eadem sæpe habitas esse docet. Fuit autem statuis & nobili pictura à Cæcilio Metello perbelle exornatum, qui, vt refert Plu. Floræ simulacrum pulchritudine insigne in eodem posuit. Inerat & tabula monimentum ciuitatis equitibus campanis datæ.

CAP. XXXIV.

De Cæsaris & Veneris Genetricis Templo, eiusdemq́; Veneris Atrio.

DIvvs autem Cæsar Templum prope forum suum habuisse dicitur, de quo Cor. Tac. sic meminit. Ante ædem Diui Iulij iacuit primo ictu: loquitur enim de Galba ad lacum Curtium interfecto. Plin. narrat Augustum in Templo Cæsaris patris Castores, ac Victoriam posuisse. In eodem foro Veneris Genetricis Templum statuit Appianus: Post victoriam, inquit, contra Pompeium Cęsar Atrium templo Veneris circumduxit, quod Hadrianus longo tempore post instaurauit. Nam, vt scribit Diony. Apollodoro architecto descriptionem, & formam templi Veneris misit, significans sine illius opera, & ministerio etiam ingentia ædificia exstrui posse. Quærebat itaque an ædificium illud rectè & commodè se haberet. Rescripsit de templo, sublime illud, & cõcauum fieri oportere, vt ex loco superiori in Sacram vsque viam insignior prospectus esset, & magis conspicuum concauum ad excipiendas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci possent. Quòd si aliud fuit ab eo, quod posuit Cæsar votum bello Pharsalico, fuit omnino prope viam Sacram, sicut & Cæsaris, videlicet post Faustinæ templum, nunc S. Laurentij in Miranda. Augustus Ædem Martis Vltoris bello Philippensi votam in suo excitauit foro, de qua Suet. ita meminit: Publica opera plurima exstruxit, è quibus præcipua forum cum æde Martis Vltoris meminit & Ouidius his carminibus.

Vltor ad ipse suos cælo descendit honores,
Templaq́; in Augusto conspicienda foro.

Plin. autem dicit se vidisse Scyphos è ferro dicatos in eodem templo, anteq́; ipsum duas Statuas, Alexandri Magni tabernaculum sustinentes. Cor. vero Tac. Senatores decreuisse vt Germanicus, atque Drusus ouantes Vrbem introirent, circumq́; latera eiusdem templi structos esse arcus cum effigie Cæsarum. Arbitramur autem Martis Diuæ Martinæ cessisse templo, aut certe prope fuisse.

CAP. XXXV.

De Volcani, Concordiæ, Pacis, Romuli, ac Veneris Cloacinæ Templo.

OLCANI Templum supra Comitium locauit Sex. Pompeius sunt hæc verba. Statua Ludienis, qui quondam fulmine ictus in circo, sepultus est in Ianiculo, cuius ossa postea ex prodigiis, oraculorumq; responsis Senatus decreto intra Vrbem relata, in Volcanali, quod est supra Comitium, obruta sunt. Et cum Comitium, vt videbimus, sit intra Palatinum montem, Romuli & Remi, atque Pacis templum dicimus Volcani ad radices Palatini e regione fermè eiusdem Pacis fuisse. Dionys. de Tatio & Romulo loquens. Tractantes, inquit, in Volcani templo negotia, quod superstat Foro. Hinc constat Volcani ædem in Vrbe Romulum posuisse, contra Blondi opinionem, qui scribit Romulum existimauisse Volcanum quidem colendum; sed, ne Vrbs incendiis esset exposita, Vrbe excludendum. cui suffragari Vitruuij hæc verba videntur: Extra murum Veneris, Volcani, Martis phana ideò collocari, vti non assuescat in Vrbe venerea libido, Volcaniq; vis è mœnibus, religionibus & sacrificiis euocata, à timore incendiorum videantur liberari. Quod si consideremus tempora, inueniemus Vitruuium quidem cum Pompeio & Diony. optimè conuenire, Blondum verò non rectè sensisse: Nam Romuli ætate cum mille, vt ait Plut. domus tantum essent, admodum in eo ambitu raræ, non erat metu incendij Volcanus Vrbe excludendus, sicuti, vt hominum, ita ædificiorum Vrbe aucta; Verùm si Blon. in locorum descriptione rationem temporis habuisset, quia aliter, vt ipse vult, in primis conditæ Vrbis, & nascentis reip. temporibus: aliter nata, & aucta rerum opulentia ædificatum sit, non tam facilè in hunc incidisset errorem. Volcani templum dedicauit Tatius, vt Solis & Lunæ, Saturni, Rheæ, Vestæ, Dianæ, Quirini. Idem Diony. tradit, sicut & Plut. Romulum secundum triumphum ducetem currum æreum templo Volcani obtulisse, eumq; prope effigiem sui ipsius collocasse, Coclitisque Statuam in eo positam esse, & conciones solitas haberi. In huius autem area Concordiæ Templum statuit Sex. Pomp. & Plin. Si intelligit de eo, quod Fuluius ille, libertino patre natus, vouit, si populo reconciliasset ordinem Senatorum, & equestrem, structum, annis CCCIII. post Capitolinum, summa inuidia nobilium, ex multaticia pecunia fœneratoribus condemnatis, in radice Palatini montis fuisse opinamur: non autem in Palatio, vt putat Blon. sequeretur enim, secundum ipsum, in eodem monte fuisse, & Volcani, quod adduci ad suspicanda nullo modo possum, cum in Concordiæ area à dictis auth. collocatum sit. Insecuto verò tempore Gracco, & Fuluio trucidatis, templum hoc instauratum fuit ab Opimio Cos. summo populi dolore; Vnde noctu inscriptum fuit. OPVS VECORDIÆ TEMPLVM CONCORDIÆ FECIT. Appianus ait iussu Senatus erectum esse. In huius autem area Liuius refert C. Bebio Pamphilo, & L. Æmilio Coss. per biduum sanguine pluisse. Concordiæ templum erexit & Liuia Drusilla, ob viri cum ea concordiam, quod Tiberius dedicauit, Suet. meminit, & Ouid. ita.

Templaq; fecisti, quam colis ipse, deæ,
Hæc tua constituit genetrix, & rebus, & ara.

Quod in porticu Liuiæ his carminibus collocasse ostendit.

Te quoq; magnifica Concordia dedicat æde
Liuia, quam charo præstitit illa viro.

Quoniam

Quo in loco deinde Vespasianus mira celeritate Templum Pacis, á Claudio prius inchoatum, post bella ciuilia ædificauit. cuius templi pars propè diuæ Mariæ ædem adhuc exstare videmus. Fecit inquit, Suetoni. noua opera templum Pacis foro proximum, & Iosephus. Post triumphum, & Romani Imperij firmissimum statum Paci templum ædificauit. Fuit autem hoc templum maximum longitudine, & latitudine, quadrata forma, maximis, pulcherrimisque exornatum columnis, quarum vna ibidem adhuc est erecta tantæ crassitudinis, vt tribus vlnis vix amplectatur. In eodem templo, vasa, & ornamenta templi Hierosolymi triumpho Titi aduecta reposuit Vespasianus; & vniuersa donaria in eo consecrauit, auth. diuus Hierony. Veneremque dedicauit. Incendio autem exhaustum esse tempore Commodi Imp. scribit Herodianus in hæc verba. Nam cum neque imbres, neque nubes, tantumque exiguus terræ motus antecessit, seu nocturni casu fulminis, seu igni aliquo in ipso terrarum motu veluti extrito totum deimprouiso Pacis templum consumptum incendio est, quod vnum scilicet opus cunctorum tota vrbe maximum fuit, atq; pulcherrimum: idem templorum omnium opulentissimum, egregieque munitum, multoque ornatum auro, & argento. Quippe vniuersi ferme illuc diuitias, quasi in thesaurum, congerebant. In Pacis Ganimedis Statuam fuisse ostendit Iuu. cum inquit.

Et Ganimedem Pacis, & aduecta secreta palatia matris.

Aram autem Pacis primus excitauit Augustus; auxit deinde Agrippa. Ouid.

Ipsum nos carmen deduxit pacis ad aram,
Hæc erit à mensis fine secunda dies.

Quo autem in loco parum liquet. Intra Pacis, & Faustinæ exstat antiquissimum Templum, & eius porticus duæ columnæ, nunc diuis Cosmæ, Damianoq; dicatum, quod. P. Vic. Remi fuisse significat: Petrus verò Lateran. bibliothecarius, & alij, Romuli, siue Quirini & Remi. idque à Caruilio Cos. victis Samnitibus dedicatum est, atque spoliis hostium exornatum: quorum tanta fuit copia, vt non modo templum hoc, & forum, sed etiam sociis ad templorũ publicorumque locorum ornatum diuiderentur, author Liuius. Var. verò vult Tatium regem Quirini dedicauisse templum: sed de eo intellexisse arbitror, cui ad radices Palatini montis, locum dedimus. Hoc autem habet primam partem in ipso ingressu circularem cum testudine, & foramine, sicut Pantheon, æneas quoque valuas, quæ prius signis æreisq; ornamentis erant conspicuę. Sed quæ olím ad ornatum erant maximè, nunc tantum ad claudendum factę esse videntur. Veneris Cloacinæ Ædem propè sacram viam statuit Ouid. in fast. Cloacinæ autem Simulacrum in Cloaca maxima repertum consecrauit Tatius rex. & quia cuius esset effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit.

CAP. XXXVI.

De Telluris, Salutis, Victoriæ, Solis & Lunæ templo, de domo Cassij; & de Armamentario.

EMPLVM Telluris, quod in quarta regione antiquæ vrbis constituit P. Victor, Palatio propius, quam Exquilijs fuisse putat Ful. Aliqui verò in Suburra, vbi nunc Ecclesia S. Saluatoris in Tellure, e regione diui Petri in vinculis. At Ser. super eo hemistichio: Lautis mugire carinis, contra Fuluij opinionem, videtur propè Exquilias collocasse, dicens Carinas intra templum Telluris esse. Quare ego crediderim fuisse propè cliuum, qui ducit ad prædictam diui Petri ædem, vbi nunc ecclesia diui Pantaleo-

taleonis: cui opinioni adstipulantur, quæ sequuntur Dionysi. verba. Post Cassij mortem domus eius euersa fuit, & hucusq; sub dialis dimittitur. is locus extra ædem Telluris, q̃ postea exstruxit ciuitas in parte quadam eius, secundum eam viam, qua itur ad Carinas. Patet ergo Fuluium, & reliquos antiquitatis authores locum ignorasse. Sempronium autem hoc templũ vouisse probat L. Florus sic: Domiti hinc Picentes. Sed caput gentis Asculum Sempronio duce, Qui tremẽte inter prælium campo, Tellurem deam promissa æde placauit. Val. autẽ Max. ait S. P. Q. R. hanc ipsam ędem designauisse in area ædium Cassij regnum affectantis, in qua patres frequenti senatu de rebus dubiis consultare solerent. quod Cic. pluribus in locis testatur, sed in ph. sic: Te autem M. Antoni appello vnũ illum diem, quo in ædem Telluris senatus fuit. Ad Q. Fratrem autem inquit. De Telluris æde, & porticu Q. Catuli me admones, fit vtrunque diligenter; ad Telluris quidem etiam tuam Statuam locaui: & pro domo sua, Sp. Cassij domus ob eandem causam euersa est, atque in eodem loco ædes posita Telluris. Alibi verò ad Telluris Armamentarium fuisse sic memorat. Putant enim nonnulli ad me pertinere Armamentarium Telluris aperire. In hoc ambitu fuit Salutis Ædes, vota bello Samnitico à C. Iunio Bibaculo Cos. ab eodemque Censore locata, & Dictatore dicata. Liuius author. Habuit hæc pars situs Vrbis Victoriæ Ædem, quam prope forum L. Volumnius Ædilis ex multatitia pecunia faciendam curauit. Habuit & Apollinis Aram, de qua meminit Solinus, & Liuius. Pomp. Lætus vult Concordiæ, & Æsculapij templum fuisse in hortis diuæ Mariæ Nouæ, versus Amphiteatrum: Isidis autem & Serapidis autumat Fuluius, quod P. Victor scribit tertię Vrbis regionem fuisse Isidis, & Serapidis, in qua ea sunt templa, & quod Vitruuius ita dicit: Templa dijs sic distribuenda, Mercurio in foro, Isidis & Serapidis in emporio: quodque Var. innuit emporiũ ibi fuisse sic; huiusce, inquam, pomarij summa Sacra via. Ego vero Solis & Lunæ crediderim, cum ex duabus testudinibus duorum templorum videamus alteram ortum solis: alteram vero occasum spectare, Varroque tradat Tatium regem Solis, Lunæ, & Volcani ædes dedicauisse, quæ inuicem prope erant.

CAP. XXXVII.

De Foro Traiani, & de ijs quæ in eo fuere, vel sunt.

NSTAVRATIS maxime locis sacris, ac renouatis, quæ ad hominum memoriam, & laudem spectant, breuiter restituamus, ab optimoque illo Traiano auspicemur. Traiani igitur Forum fuit inter Neruæ, Capitolium, & collem Quirinalem, cuius architectum Apollodorum fuisse, his verbis ostẽdit Dionysi. Hadrianus Apollodorum architectum, qui Traiani forum Metodeum, & Gymnasium, illo iubente, fabricauerat, primum Vrbe expulit: postea interfecit. Huius autem fori tectum æneum fuisse, scribit Pauf. Gellius, in foro, inquit, Traiani simulacra sunt sita circumundique inaurata equorum, atque signorum militarium, subscriptumque est, ex manubijs. Quæ simulacra ob aliquod in remp. meritum sumptu publico locari consueuisse, ostendit titulus excisus in marmore, in eodem foro reperto, qui est talis.

ANNIO PAVLINO IVN. PROCOS. ASIÆ ET HELLESPONTI COS. ORDINARIO PRÆFEC. VRBI VICE SACRA IVDICANTI OB MERITVM NOBILITATIS ELOQVII IVSTICIÆ ATQVE CENSVRAE

RÆ QVI PRIVATIM ET PVBLICE CLARVS EST PETITV PO. ROM. TESTIMONIO SENATVS IVDICIO D. D. N. N. TRIVMPHATORVM AVGG. CÆSARVMQ. STATVAM SECVNDAM AVRO PERFVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT.

Huius autem Porticus cum amplissimis, excelsisq; columnis, magnisq; epistyliis tantam afferebat intuentibus admirationem, vt non hominum, sed Gigantum manu omnia facta crederētur, in qua summorum virorum statuas pulcherrimas vndiq; ab Alexandro Seuero translatas fuisse admonet Lampridius. Ad quem nempe locum cum Constans Constantini filius peruenisset, singularem structuram primum attonitus cernens, perq; giganteos contextus circunferens mentem, omni spe talia conficiendi amota, Traiani equum solum locatum in atrij medio imitari se velle dicebat: cui regalis Ormisda respondit. Stabulum prius tale condas. Huius autem equi imaginem in eius numismatibus vidimus, cum hoc indice.

S. P. Q. R.

OPTIMO PRINCIPI.

Ex columnis vero, quas diximus, duæ mirę magnitudinis sub tellure adhuc iacent prope ecclesiam S. Mariæ cognomento Loreti. Forum autem exornauit etiam Arcus triumphalis eiusdem principis, de quo Diony. sic loquitur. Triumphalis tunc arcus, præter alia multa, quæ in honorem eius, & decreta & facta fuerant, in illius foro substructus est. Traianus quidem inibi Palatium etiam variis marmoribus, intus vero picturis, statuisq; exornatum habuisse dicitur: Vopiscus vero scribit Aurelianum Imperat. iussisse tabulas publicas ad priuatorum seueritatem in Traiani foro exuri. In cuius medio stat adhuc cochlidis eius Columna, in qua circunquaque rerum gestarum Simulacra ipsius mira arte cælata visuntur: & in primis Dacicum bellum. Intus verò gradus centum octuagintaquinque in eius fastigium præbent ascensum, habet autem fenestellas quadraginta quinque: altitudinem vero pedum centum viginti octo, vel, vt scribit Eutropius, centum quadraginta: in summo Traiani ossa aurea pila condita fuere: quanquam Diony. ait Hadrianum in Columna ossa Traiani condidisse, cuius sunt hæc verba: Ingentem Columnam in Foro statuit, siue vt ea pro sepulcro esset, siue in ostentationem eius operis, quod ille circa Forum egit. Cliuus surgebat, quem effossa quoquo versus terra ita complanauit, vt vndiq; Columna conspiceretur, forumq; deinde in areæ modum æquatum mansit. Hanc autem Columnam Traiano bellum gerenti apud Parthos Senatum dedicauisse, ipsumque principem eam non vidisse ferunt. nam è Persis rediens apud Seleuciam Syriæ Vrbem fluxu sanguinis decessit. Hunc vero solum omnium Imperatorum in Vrbe sepultum esse tradit Eutropius. Quod autem in Columna ratio est. quia apud maiores, principes, nobilesque sub montibus sepeliebantur. Hinc Virgil.

Monte sub aerio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur.

Et cum in omnibus locis, vbi erant sepulcra excitanda, non essent montes, natum est vt super cadauera, aut pyramides fierent, aut ingentes collocarentur Columnæ, quę licet propriè sint, quę culmen sustinent, tamen & ad magnificentiam erectæ hoc nomine appellantur; qualis hæc, in cuius basi talia leguntur.

S. P. Q. R. IMP. CÆSARI DIVI NERVÆ NERVÆ TRAIANO AVG. GERM. DACICO PONTIF. MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P. AD DECLARANDVM QVANTÆ ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANTIS OPERIBVS SIT EGESTVS.

CAPVT XXXVIII.

De Foro, Palatio, & Porticu Neruæ.

ERVÆ autem Forum occurrit post ædem nunc S. Hadriani in tribus foris, in medio cuius columna ęnea ingentis magnitudinis existens, tectum ex laminis aurichalci extructum, sustinebat, intrinsecus vero lumen erat ambiguum, auth. Pauſ. Hoc forum iam antea inchoauerat Domitianus. Suet. Nouam, inquit, excitauit ædem in Capitolio Ioui custodi, & forum, quod nunc Neruæ vocatur. Fuisse autem variis columnis, & statuis exornatum testatur Spartianus de Alexandro Seuero loquens, his verbis: Statuas iocosas vel pedestres nudas, vel equestres Diuis Imperatorib. in foro Neruæ, quod nunc Transitorium dicitur, locabat. omnibus cum titulis & columnis æreis, quæ gestorum ordinem continerent. Transitorij inde traxit nomen, quòd ab eo in Augusti Cæsaris, & Romanum forum transiretur. Exstare enim adhuc videtur pars Porticus ipsius fori incendio absumpta, cum quibusdam columnis excelsis & pulcherrimis, vbi literæ leguntur titulos Neruæ præ se ferentes, quæ sunt huiusmodi. IMP. NERVA CÆSAR. TRIB. POTEST. II. IMP. II. collapsis epistyliis desunt nonnulla. is locus corrupto vocabulo pro arcu Neruæ, Arca Noei dicitur. Eiusdem Neruæ Palatij pars ex lapidibus quadratis, ingentesq; columnæ cernuntur adhuc inter Comitum, & Militiæ turrim, cum Ecclesia S. Basilij inclusa.

CAP. XXXIX.

De Secretario Populi Romani, Arcu Septimij, Templo Saturni, ac de Ærario, & Officina cudendi pecuniam.

OST autem Marforij simulacrum, eregione arcus Septimij, sequitur ædes Diuæ Martinæ nunc sacra, vbi olim Secretarium populi Romani fuisse, in marmore incisus index probat huiusmodi.

SALVIS. DD. NN. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS. SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR INLVSTRIS FLAVIANVS ANNIVS INSTITVERAT: ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT: FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS EPIFANIVS. VC. PRÆF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT. ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.

Eregione huiusce ædis ad radices rupis Tarpeiæ stat adhuc Arcus, vt diximus L. Septimij, omnium pulcherrimus, & parum mutilatus: in vtroque frontispicio cuius incisæ sunt alatæ victorię cum Trophæis & terrestris, naualisq; belli simulacra, cum hac inscriptione.

IMP. CÆS. LVCIO SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI AVG. PATRI PATRIÆ. PARTHICO. ARABICO. ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS.

PROCOS. ET IMPER. CÆSA. M. AVRELI. L. LIL. ANTONINO AVG. PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P. OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS. OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQVE POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE.

S. P. Q. R.

Habet hic arcus à latere marmoreos gradus, per quos ego multoties euasi ad fastigium. Illud autem sciendum Seuerum triumphum respuisse, ne de ciuili victoria videretur triumphare, tum etiam quod morbo articulari in curru haud facile cōsistere poterat. Sequitur statim recta nunc Diui Hadriani, olim Saturni Templum à Numatio Planco conditum, auth. Suet. vel instauratum, quia constat antiquissimum esse. Et quidam dicunt inscriptionem locationis accepisse T. Largium. Var. autem L. Tarquinium regem, ipsum Largium dedicauisse. Liuius vero A. Sempronio & M. Minutio Coss. ait esse dedicatum, & à Planco restitutum. In quod ex Capitolino ærarium Po. Ro. translatum ferunt, vt etiam Asc. significare videtur his verbis: Dum testes examinarentur (agebatur enim causa pro Rostris) Pompeius ad Ærarium sedēs tumultu Clodianæ multitudinis perturbatur, & mox: Euntibus ad tabellam ferēdam postero die iudicibus, clausæ fuere tota vrbe tabernæ, præsidia in foro, & circa omnes fori aditus Pompeius disposuit; ipse pro ærario, vt pridie, consedit. Ærarium in Saturni templo ideo reponit Sex. Pomp. & Macrobius, quod sub illo nullum furtum fuerit commissum, aut quia nihil erat cuiusquam priuatum. Plut. in prob. quærens causam cur ærarium fuerit in æde Saturni: an, inquit, ex eo quod fama obtinuit, Saturni tempore, nec auaritiā, nec improbitatem vsquam in hominibus fuisse, sed iustitiam, & fidem. Cyp. autem refert Saturnū in Italia primum instituisse nummos signare; & propterea Saturni ærarium vocari. In ærario promulgata seruabantur: Cic. tertio de le. Qui agent auspicia seruanto: Auguri publico parento: Promulgata proposita in ærario cognita agunto. Seruabantur & libri elephantini, in quibus. XXXV. essent conscriptæ tribus, omnesque publicarum rationum libri. Suc. in Cæsaris rebus gestis: Tabulas veteres ærarij, & debitorum vel præcipuam calumniandi materiam, exussit. Seruabantur & signa militaria, Liuius: Signa inquit, eo die à Quæstoribus ex ęrario prompta; quorum duo communia erant, roseum pro peditibus, cum titulo. S. P. Q. R. & ceruleum pro equitibus, color enim ceruleus est maris, à deo cuius inuentum equum fabulantur. Asc. dicit veterum diligentiā fuisse, vt quod quisque de subiugata prouincia per triumphum apportauisset, perscriptum in tabulis in ærarium reponendis conseruaretur, idq; etiam Cicer. tertia actione in Ver. hinc L. Florus ait Catonem Cyprias opes Liburnis per Tyberinum hostium inuexisse, quæ latius ærarium Pop. Rom. quam vllus triumphus impleuere. & Liuius primo decadis quintæ Ap. Claudium Centonem ex Celtiberis ouantem milia pondo argenti, & quinque milia auri in ærarium tulisse. Censores in Saturni iusiurandum subire cogebantur. Inter hanc diui Hadriani, & Castoris Pollucisque olim templum cudendi pecuniam priscis temporibus stabat Officina, argumento quod eo loco vidimus effodi ingentem numorum copiam, eius pretij, vt coniectura assequebamur, cuius nunc est quadrans, cæterum igne corrupti.

CAP.

CAP. XL.

De Miliario Aureo, Ponte Caligulæ, & de Rostris ac Curia.

ILIARIVM autem aureum in capite fori Romani collocatur à Plinio: à Cornel. verò Tacit. iuxta Saturni ædem, narrante cohortem ad aureum Miliarium sub æde Saturni perexisse, vterque rectè. Erat autem Miliarium aureum columna propè arcum Septimij, in qua incisæ omnes Italiæ viæ finirent, & à qua ad singulas portas mensuræ regionum currerēt. Meminit Suet. his verbis: Ergo destinata die præmonitis consciis, vt se in foro, sub æde Saturni, ad Miliarium aureum opperirētur, mane Galbam salutauit. Caligula per forum Romanum à colle palatino ad Capitolinum pōtem Marmoreum duxit; quo nihil ambitiosius tota vrbe: sustentabatur enim octuaginta ingentibus columnis candidissimi marmoris, quarum tres ad huius, totidemq; ad illius montis radices adhuc stantes cernuntur, propè quas paucis ante annis effosa fuere marmora cum circulari huiusmodi inscriptione. VICENALIA IMPERATORIVM. Altera autem pars habuit sacerdotes taurum sacrificantes. Secus ipsum pontem, in medio foro, atque eregione ædis diui Hadriani exstat ingens marmorea columna, quam existimo vnam ex illis esse, quę equum æneum inauratum Domitiani sustinebant, de quo quidem equo Papinius mentionem sic facit.

Quæ super imposito moles gemmata colosso
Stat Latium complexa forum.

Ad pedes cuius procubuit Rheni flum. Germaniæ simulacrum, de qua prouincia triumphum egisse Domitianum diximus, & idem author tetigit, cum inquit.

Ænea captiui crinem tegit vngula Rheni.

Cui simulacro Marforium nunc dicunt nomen. Ex rostris nauium Antiatiū suggestum in foro, quod Rostra denominauere Romani, fabricatum esse, Liuius sic commemorat. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensę, Rostrisq; earum suggestum in foro extructum adornari placuit, Rostraque id templum appellatum. Romanum forum vbi nunc Rostra sunt, ait Ser. Fuere autem Rostra ad radices Palatij, vbi nunc diuę Mariæ liberatricis est sacellum, in medio foro. Vnde Appianus loquens de capite Marij iunioris abscisso, narrat Syllam fori in medio, ante Rostra, illud appendisse. Quod autem M. Var. dicit fuisse ante curiam Hostiliam, sic accipimus, inquit Blondus, vt partim curia Hostilia à Cœlio monte, in quo eam fuisse certissimum est, pro sui magnitudine Rostra versus, partim Rostra à Palatino monte in illam protenderentur. Hāc profecto rationem, si quis locorum sitū consideret, planè absurdam, & ineptam iudicabit, nimirum viam expeditissimam, quæ deinde Appia est denominata, omnesq; Palatij fermè aditus occupassent. præterea non fit verisimile in ea rerum frugalitate tam amplam, tamq; magnificam curiam Tullum ædificauisse. Quare dicimus fuisse Rostra Noua ad radices Palatini montis, & Vetera apud Curiam. De nouis quidem paulò ante Ser. meminit, de veteribus verò Suet. in funere Augusti, his verbis: Bifariam laudatus est, pro æde diui Iulij à Tiberio, & pro Rostris veteribus à Druso Tiberij filio, ac Senatorum humeris delatus in Campum, crematusq;. Asc. scribit Clodij corpus, vt vulnera videri possent, delatum in foro, &

pro Rostris positum, populumque deinde in Curiam tulisse, atque cremauisse, eoque igne Curiam, Portiamque basilicam ei coniunctam conflagrasse. subdit longe post: Erant enim Rostra, non eo loco, quo nunc, sed ad Comitium prope iuncta Curiæ. Si ergo Rostra in Comitio ante Curiam, vt vult Var. dicimus fuisse, intelligendum est duas extitisse Curias Hostilias, vnam prope forum, vbi nunc templum Pacis, in cuius ruinis inuentum est marmor cum indice huiusmodi. IN CVRIA HOSTILIA. aut certe iuxta ipsum, vt possit Rostra ante se habere. alterā vero in Cœlio monte, de qua infra videbimus. In Rostris agebantur causæ, quemadmodum apud Liuium legitur de Virginia, vtrum serua, an libera esset. ferebantur leges auth. Cicer. pro Rab. habebantur conciones, idem in Pis. Cæsar Iuliam amitam, vxoremque Corneliam defunctas pro Rostris laudauit. Sueto. & Plut. auth. Plinius, concionaturi, inquit, Rostra ascendebant. In eisdem clarissimorum virorum statuæ erigi solebant. hinc Cicer. in ph. Cn. Octauij clari & magni viri, qui primus in eam familiam, quę postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, Statuam videmus in Rostris. Asc. pro M. Scauro Camilli togatam, sine tunicis in his collocat. ante hæc vero Appianus Syllæ equestrem ex auro conflatam, cum hac inscriptione. COR. SYLLÆ IMPERATORI FORTVNATO. In præclaro fori Romani loco, pro Rostris, super leonem lapideum impositum fuisse corpus Faustuli, qui ibi cecidit, dum certamen Romuli, & Remi dirimere vellet, tradit Diony. M. autem Var. post Rostra Romuli sepulcro locum fecit. Fuit pro Rostris Herculis statua tunicati, habitu æleo, facie torua: subscripta.

L. LVCVLLVS IMPERATOR DE MANVBIIS HOSTIVM DEDICAVIT.

Plin. Sibyllæ, inquit, tres iuxta Rostra in foro sunt, vna, quam Pacuuius Taurus ædilis Pli. instituit, duæ, quas M. Messalla. Inter antiquissimas fuere Tullij Cœlij L. Roscij, & Sp. Matici Fulcinij à Fidenatibus, & Gn. Octauij apud Antiochum in legatione interfectorum. Propterea L. Florus ait Romæ capita cæsorum proponere in Rostris vsitatum esse.

CAP. XLI.

Di Lacu Curtio, Cloaca Maxima, & Doliola.

M. Var. refert in foro Romano Lacum Curtium fuisse, priusquam cloacæ essent, per quod innuit Cloacam per ipsum lacū sequenti tempore deriuatam, quam alta tellure opertam vidimus nuper in radicibus Palatini montis, per forum Romanum fluentem, perque eiusdem montis radices in Velabrum, & inde cadentem in Tyberim. Quare patet lacum Curtium, sicut & Cloaca Maxima, in medio foro extitisse, haud procul ab equo Domitiani, hinc Papinius.

Ipse laci custos, cuius sacrata vorago,
Famosusq. lacus nomen memorabile seruat.

Cum igitur dictum sit equum Domitiani stetisse in medio foro, vbi nunc vnica erecta cernitur columna, præter alias rationes, ex his Statij carminibus iudicamus lacum Curtium fuisse in hortis dictæ columnæ adiacentibus. Diony. Est, inquit, hic locus repletus, vocaturque ab illo casu lacus Curtius in medio maxime Romani fori. Liuius: Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia, forum medium fermè specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur, nec eam voraginem coniectu terræ, quum pro se quisque gereret, expleri potuisse, priusquam deum monitu quæri cœptum, quo plurimū Populus Romanus posset, id enim illi loco dicandum vates canebant, si remp. Rom. perpetuam esse vellent, tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitātes, an vllum

S magis

magis Romanum bonum, quam arma virtusq; esset: silentioq; facto templa deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumq; intuentem, & manus nũc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem, se deuouisse, equo deinde quam poterat maximè exornato, insidentem armatum se in specum immisisse, donaq; ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas, lacumq; Curtium, non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. At de hac re cum triplex sit historia, hanc sequitur Val. Max. & Porcilius. Piso verò in annalibus bello Sabino, quod fuit Romulo & Tatio, virum fortissimum Metium Curtium Sabinum Romulo cum suis ex superiore parte impressionem faciente, in locum palustrem, qui tum fuit in foro, antequam cloacæ essent factæ, secessisse, atq; ad suos in Capitolium illæsum peruenisse, ab eoq; lacum inuenisse nomen memoriæ prodidit. Cornelius verò & Luceius cum locum esse fulguratum, & ex S. C. à Curtio Cos. septum, & ab eo lacum Curtium appellatum, apud quem Galbam interfectum, & morientem sanguine lacum ipsum infecisse ait Cor. Tac. & Suet. Sequitur Cloaca Maxima, de qua ita scribit Liuius. Tarquinius foros in circo faciendos curauit, cloacamque Maximam receptaculum omnium purgamentorum Vrbis sub terram agẽdam, quibus duobus operibus vix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. Eundem ferè sensum Plinij hæc habent verba. Cloacam operum omnium dictu maximum suffossis montibus, Vrbe pensili, subtus nauigata fecit. Hæc autem ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuiditur, quorum duo nunc clausi, tertius limpidissima fluens aqua in Velabro ostenditur, deinde canali è saxis quadratis extructo in Tyberim, vt dictum est, dimittitur. Plures fuisse Vrbis cloacas sic ostendit idem Liuius: Post incensam Vrbem à Gallis, dum instauraretur, festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui, alieniq; discrimine in vacuo ædificant, ea est causa, vt veteres Cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta, formaq; Vrbis sit occupatæ magis, quam diuisæ similis. Quod si tunc difficile, difficillimum certè nunc videri potest, vt quis Vrbis regiones diuidere possit, cum locorum & viarum vestigia vix exstent, & ea quidem perpauca & incerta. Quare nos non more prisco regiones diuisimus, verũ eo ordine, quo omnia faciliora, & magis perspicua videri possunt. Sed ad rem redeamus. Cloacarum autem curatores fuisse inscriptio in marmore apud pontem Aurelium inuento, huiusmodi.

IMP. CÆSARIS DIVI TRAIANI PARTHICI. F. DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI ET ADRIANI AVG. PON. MAXI. TRIB. POT. XXII. IMP. II. CONS. III. TIRR. RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM.

Rursus in alio marmore.

EX AVTORITATE IMP. CÆSARIS DIVI NERVÆ. F. NERVÆ TRAIANI AVG. GER. DACI. PONT. MAX. TRI. POT. VII. IMP. IIII. COS. V. PP. IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS. ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM. R. R. PROX. CIPP. PER. CXV. A. FABIO. A. F.

Cloaca, inquit Pompeius, à cloacando, id est, inquinando, vel à colando, id est fluendo. Iuxta Cloacam erat locus, qui vocabatur Doliola, à Doliolis sub terra, vbi non licebat spuere. vetustior autem memoria est eo in loco mystica quædam Numæ condita esse, sunt qui putant Gallorum senonum cineres.

CAP.

CAP. XLII.

De Comitio, Templo Veneris Genetricis, Statuis & simulacris, quæ in eo & Foro Romano fuere, ac de Cæsaris Columna.

OMITIVM Fori Romani partem esse superius dictum est, incipiens à porta Palatij, terminansq; apud ædem Diuæ Mariæ Nouæ: ita appellatum, quod fœderis conditiones ibi inter Tatium & Romulum firmatæ, sancitæq; sint, vnde à coeundo Comitio nomen mansit, auth. Plut. Asc. ait Comitium esse locum propter Senatulum, quo coire equitibus & populo Romano liceret. Blondus verò quo coibant Comitiis centuriatis, & litium causa, neque ibi Consules, Prætores, Ædiles, Censores & Tribunos, sed in Campo Martio, fuisse delectos. Subdit deinde. Locus autem ita euanuit, vt post diruta iam pridem, quæ solo supereminebant ædificia, effodiendis fundamentorum lapidibus in calcem coquendis, intra sanctorum Hadriani & Laurentij in Miranda basilicas, interq; fora Magnum & Neruæ transitorium, multo sudore decimo tandem anno inspexerimus, hæc in triumphanti Roma. In instaurata verò, inter turrim, quæ Pallara appellatur, & lacum Curtij, collisq; Palatini radices, & Faustinæ monumenta fuisse commemorat, in qua quidem re sibi cõtradicit. Etenim attendere diligenter si velimus, quæ supra ex Cor. Tac. de ficu Ruminali adducuntur, illa explosa, hanc comprobabimus sententiam. Satis enim constat ficum Ruminalem, quam in Comitio statuit, in Palatij radicibus fuisse, consequens ergo est & ibi Comitium, de quo meminit Cicer. pro Sex. Is locus diu caruit tecto. eo autem anno, quo primum Annibal in Italiam venit, tectus fuit, vt docet Liuius septimo bell. pun. qui tamen trigesimo aliter sentire videtur, cum dicit Comitia indicta perfici tempestates sæpe prohibuisse. Longo autem tempore post Cæsar locum instaurauit, authore Tranquillo. & Asc. Ludi sæpe in eo celebrati sunt, inibiq; libri Sibyllini P. Cornelio, & M. Bebio Coss. cremati, vt in Numæ vita scribit Plut. In Comitio fuit Coclitis Statua, quæ cum de cœlo tacta esset, ex aruspicis responsis in area Vulcani, loco altiori, posita est, ex qua re bene Pop. Roman. successit: Liuius. In cornibus verò eiusdem Comitij fuit statua Pithagoræ & Alcibiadis, in gradibus vero ad læuam Curiæ Actij, Plin. author, cuius Actij cotem, & nouaculam ibidem defossam, superque impositum Puteal ait Cicero, idemq; Liuius. Statæ matris Simulacrum in foro colebatur, postquam id collustrauit, ne lapides igni corrumperētur: qui plurimus ibi fiebat nocturno tempore, magna pars populi in suos quisque vicos retulerunt eius deæ cultum, vt refert Sex. Pompe. In foro, ante Veneris Genetricis ædem, fuit Cæsaris statua, equestris, & Q. Marcij ante Castoris, equestris & ipsa, ac Tremellij togata, æream. M. Attio velatam in eodem foro posuit Tarquinius: Plinius vero Cæsaris Simulacrum cometam in capite habens. At hoc in loco si statuas præclaris viris in Foro Romano, sicut in Rostris erectas recensere vellem, finem profecto non inueniret oratio. Illud autem satis erit admonuisse, hoc munere dignos habitos esse eos omnes, qui, vt diximus, aliquod egregium facinus obiissent pro republic. aut mori non dubitassent, quod probant Cicer. hæc verba: Ac si tunc P. Sextius Iud. in templo Castoris, animam, quam vix retinuit, edidisset, non dubito quin, si modo esset in republ. Senatus, si maiestas Pop. Roman. reuixisset, aliquando statua huic ob rempubl. interfecto in foro statueretur. Nec vero illorum quisquam quos à maioribus nostris morte obita positos in illo loco,

atque in rostris collocatos videtis, esset P. Sextio præponendus. Populus autem Romanus in Cæsaris gratiam Columnam marmoream lapidis numidiæ x x. pedum, cum Titulo hoc. PATRI PATRIÆ. in foro statuit, de qua Lactantius meminit, & idem Cicer. in hæc verba. Talis animaduersio fuit Dolabellæ cum in audaces, sceleratosq; seruos, tum in impuros, & nefarios liberos, talisq; euersio illius execratæ Columnæ, vt mirum mihi videatur tam valde reliquum tempus ab illo vno die dissensisse.

CAP. XLIII.

De Columna Mœnia, Pila Horatia, De Cæsaris Constantini, Domitianiq; Equo, ac de Templo, & Ara eiusdem Cæsaris.

COLVMNAM habuit Forum Mœniam denominatam, à qua Labeo iureconsultus Mœniana deduxit, cum inquit. Inter immissum & proiectum hoc interesse putant, quod proiectum esset id, quod ita proueheretur, vt nusquam requiesceret, qualis Mœniana, & subgrunda essent. Immissum, quod in aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur. In quæ verba cum ANTONIVS Triuultius, & SCARAMVTIA eius frater nobilissimi adulescentes, & in iuris ciuilis scientia supra ætatem egregie docti, incidissent, rogarunt me, vnde dicerentur Mœniana, quibus ita responsum est: Mœnius cum domum suam venderet Catoni, & Flacco Cens. vt ibi Basilica ædificaretur, exceperat ius sibi vnius columnæ, super quam tectum proiiceret, & prouolantibus tabulatis inde ipse, & posteri eius spectare munus gladiatorum possent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Columna Mœnia vocitata est, hinc Mœniana. Mœniana, inquit Sex. Pomp. à Mœnio censore, qui primus in foro vltra columnas tigna proiecit, quo ampliarentur superiora spectacula. De Columna meminit Asc. & Cic. de Diu. ac pro Sex. in hæc verba. Venit, vt scitis, ad Columnam Mœniam, tantum est ex omnibus spectaculis vsque à Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, vt nunquam maior consensio. Fuit enim in ea parte fori, vbi Basilica Portia, de qua infra erit mentio. In foro, inquit Diony. erat petra angularis, super qua posita fuerant spolia Tergeminorum Albanorum, Pila Horatia dicta, sed arma collapsa sunt vetustate. Decorauit autem forum Romanum equus Cæsaris, & Constantini, sicut Domitiani, Atrium Mineruæ, & Tabernæ Nouæ, ac Veteres, de quibus sic loquitur Liuius: Eodem tempore septem Tabernæ, quæ postea quinque, & argentariæ, quæ nunc Nouæ appellantur, arsere. De his intellexit Iuuenalis cum dixit, sed quinque tabernæ quadraginta parant. In foro magistratus Imperium Romani deponere consueuere, auth. Herodianus. Appianus memoriæ prodidit cadauer Cæsaris in forum relatum, eoq; in loco Aram, mox Templum illi erectum esse.

CAP.

CAP. XLIIII.

De Foro Cæsaris, Basilica, & Bibliotheca Pauli.

XPOSITIS iis, quæ ad Fo. Ro. pertinere videbantur, redeamus ad Templum Saturni, vnde digressi sumus de ærario locuti; videamusq; quid post ipsum ad latus eiusdem fori in ortum æstiuum vergens fuerit, aut sit. sed in primis de Foro Cæsaris, quod (vt quorundam est opinio) fuit in eo loco, qui post Faustinæ Templũ valde depressius cernitur, de quo sic loquitur Appianus. Post victoriam cõtra Pompeium Cęsar Atrium Templo Veneris circumduxit, quod Romanum forum esse voluit, non rerum quidem venalium, sed eorum quæ ad iura conuenirent. In hoc statuas pulcherrimas collocauit, inter quas loricatam sibi dicari passus est. Breui quidem, ait Plin. spatio forum, sed inter Vrbis ornamenta perspicuum Area supra sextertium millies constitit. Pauli Basilicam Cic. in medio foro statuit, verba ipsius ex lib. quarto ad Atticum hæc sunt: Paulus in medio foro Basilicam iam penè texuit, iisdem antiquis columnis; Illam autem quam locauit fecit magnificentissimam: Hanc Plin. inter Vrbis magnifica enumerat, columnis ex phrygibus mirabilem. Papinius autem Domitiani equum describens à sinistra Pauli regiam posuit his carminibus.

Ad laterum passus hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri sublimis regia Pauli,
Cæsar pater, blandoq; videt Concordia vultu.

Cæsar, inquit Plut. Paulum Æmilium collegam Caij Marcelli in consulatu mille & quingentis talentis sibi amicum, defensoremq; parauit, ex qua mox pecunia nobilissimam ille in foro Basilicam exstruxit, quæ Pauli Basilica dicebatur; Quã publicam constituisse refert Appianus. Fuit autem prope Castoris & Pollucis Templum, quo in loco vidimus effodi multa frusta earum columnarum, qui[illegible] mirabilem fuisse dicit Plin. In hac ad Ianum stabant fœneratores: Vnde Hor. [illegible]nus summus ab imo perdocet. Et in Sermonibus. Postquam res mea Ia[illegible]l mediũ fracta est. Cic. Ita ne? Ianus medius in L. Antonij clientela sit? quis [illegible]u in illo Iano inuentus est? qui L. Antonio mille nummum ferret expen[illegible] Eiusdem Pauli Bibliothecam Basilicæ iunctam fuisse, quibusdam authori[illegible] crediderim.

CAP. XLV.

De Foro Augusti, Porticu Antonini, Faustinæ & Liuiæ, ac de Cæsaris domo.

ORVM Romanum, Cæsaris, & Augusti inuicem prope fuisse innuit Papinius in syluis cum dicit.

Nec saltem tua dicta continentem,
Quæ trino iuuenis foro tonabas.

Et Mart. his carminibus.

Causas, inquit, agam Cicerone disertius ipso,
Atq; erit in triplici par mihi nemo foro.

Augusti autem forum licet apud Marforij simulacrum quidam ponant, nonnulli tamen post Faustinę templum, sed prior opinio magis probatur. Breue quidem, sicut etiam Cæsaris, fuit, quia ipse princeps non est ausus proximas domos possessoribus extorquere, erat tamen multis statuis ornatissimum. Inerat enim Castoris & Pollucis cum victoria Alexandri Magni. Coruini & in eius casside pu-

gnacis corui simulacrum. Apollinis eburnea, de qua Hor. Sic me seruauit Apollo: & Iuu. Iurisq; peritus Apollo. Fori autem extruendi causa fuit hominum, & iudiciorum multitudo; quæ videbatur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere, itaque festinantius, necdum perfecta Martis æde, publicatum est, cautumq; vt separatim in eo publica iudicia, & sortitiones iudicum fierent, sanxitq; vt de bellis & triumphis hic consuleretur Senatus. Prouincias cum imperio potituri hinc deducerentur; quique victores rediissent huc insignia triumphorum inferrent. Quod forum instaurauit postea Hadrianus, auth. Spart. Idem Sueto. docet, forum ipsum duas Porticus habuisse, in quibus statuas omnium triumphali effigie dedicauit Augustus. Blon. autem in Roma triumphanti hoc forum, & Martis Templum in Campo Martio his restituit verbis. Campi Martij proprium locum fuisse ostendimus, cui columna Antonina fuit apposita, eoq; continebatur Campo Augusti forum, templo Martis contiguum. Sed quum Suet. dicit breue forum struxisse, quia non est ausus proximas domos possessoribus extorquere, & extruendi causam hominum, & iudiciorum multitudinem fuisse: satis ostendit, sicut & P. Victor, in celeberrima Vrbis parte stetisse: cum Campus Martius extra Vrbem; neque priuatorum domibus occupatus, latissimum, cuicunq; foro, præberet cãpum. Quare Blondi opinio prorsus reiicienda. Porticus Antonini & Faustinæ pulcherrimæ, variisq; marmoribus exornatæ exstant apud Diui Laurentij in Miranda Columnæ ingente: cum huiusmodi indice.

DIVO ANTONINO ET DIVÆ FAVSTINÆ EX S. C.

Fuit autem in via Sacra, in qua via publica domo, sita vbi templum Pacis, Cæsarem habitauisse scribit Suet. quam domum Augustus à Liuia nepte nimis sumptuose ornatam, solo æquari iussit; in cuius area excitata est deinde Porticus Liuiæ. Plin. tradit Cæsarem Dictatorem totum forum, viamq; Sacram à domo sua ad cliuum Capitolinum, in munere gladiatorio linteis operuisse. De domo & porticu Ouid. in fast. sic meminit.

Disce tamen veniens ætas, vbi Liuia nunc est
Porticus, immensæ tecta fuere domus.

At de porticu etiam primo de arte ita.

Nec tibi vitetur, quæ priscis sparsa tabellis
Porticus, authoris Liuia nomen habet.

Dion refert Neruam in Augusti foro, nunc in porticu Liuiæ pro tribunali litigantes audiuisse. Claudiam etiam porticum appellatam accepimus. Mar.

Claudia diffusas vbi porticus explicat vmbras,
Vltima pars aulæ deficientis erat.

A Nerone autem euersam sub nomine prisco Domitianus restituit; cuius pars vmbraculis vnius vitis erat opera. Plin. Vna, inquit, vitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales ambulationes vmbrosis operculis opacat, eademque duodenis musti amphoris fœcunda.

CAP. XLVI.

De Sororio Tigillo, Vico Cyprio, & Scelerato, atq; M. Antonij domo.

SORORIVM Tigillum locus erat sacer causa expiationis ab Horatio, ob sororem à se interfectam, in honorem Iunonis constitutus, quem locum propè Carinas statuit Dion. Libro enim tertio ait, locum, in quo Horatium purgarunt, in angiportu ferente à Carinis deorsum esse, iis qui ad Cyprium peragerent angiportum, vbi aræ manerẽt tunc erectę, & tigil-

& tigillum, duobus inter se contrariis parietibus fultum super eas extenderetur. Quibus verbis signat Vicum Cyprium prope cliuum, qui ad templum Diui Petri in Vinculis nunc ducit. Sequenti vero libro Vicum Cyprium prius, deinde Sceleratum ex facinore Tulliæ vocitatum tradit. Var. tamen Vicum Cyprium (sic enim apud ipsum legitur,) prope Sceleratum: non auté eundem esse ostendit, his verbis: Vicus Cyprus à Cypro, quod ibi Sabini ciues additi considerunt, qui à bono omine id appellarũt, prope hunc Vicus Sceleratus. Miror autem qua ratione Blon. Sceleratum vicum esse velit viam, quæ nunc ducit ad Triuij fontem, contra Diony. opinionem, & præter historiæ fidem. Solinus enim tradit Ser. Tullium in Exquilijs supra cliuum Virbium habitauisse; quem vico Patricio supereminere probat Sex. Pom. quum dicit, Vicum Patricium appellatũ, quod ibi iubente Ser. Tullio patricij habitauerunt, vt si quid aduersus ipsum molirentur, ex locis superioribus opprimi possent. Vnde postquam Tullia interfecto patre properans à Curia, foroq; Romano in paternam possessionem ad vicum Cyprium peruenit, auriga, vt inquit Liuius dextera in Virbium cliuum carpentum flexit, vt in collem Exquiliarum exueheretur, quocirca stultum erat per viam Triuij, fuerat enim necesse, secundum nos, per Quirinalem, Viminalemque collem transire; quod absurdum esse videtur, cum breuior & expeditior esset per eum, quem diximus cliuum, qui haud procul à Virbio erat, cui iam propinquum interfectum esse regem fugientem innuit Dionysi. Alia est ratio contra Blon. quod constat inter omnes viam Triuij extra Vrbem tunc fuisse. Haud procul à templo diui nunc Pantaleonis, olim Telluris, M. Antonium domum habuisse testatur Appianus his verbis. Iis peractis decretum noctu perlectum est; Antonium sequenti die in templo Telluris, haud longe ab ipsius domo, Senatum habiturum.

CAP. XLVII.

De Bustis Gallicis.

Vsta Gallica locus vbi Galli, à Camillo interfecti, sepulti fuere. Liuius vero commemorat Gallos morbo interemptos bustorum Gallorum nomine locum, vbi fuere sepulti, insignem fecisse. Is autem locus fuit vbi nunc ecclesia S. Andreæ ad busta Gallica, quæ corrupto nomine Portugallo vocatur, abest haud multum ab Amphitheatro, quod in media vrbe à Tranquil. in Tib. collocatur, sicut à Liuio busta Gallica, cuius sunt hæc verba: Quum esset satis altum Ianiculum, vbi sedens prospectaret hostem, descendit in equum, atque illo ipso die media Vrbe, qua nunc busta Gallorum sunt; Et alibi refert Flaccum porta Capena ingressum, media Vrbe per Carinas, Exquiliasque contendisse, recta ergo ad Amphiteatrum. Var. autem contra Liuij opinionem, vt infra demonstrabitur, Busta Gallica prope Æquimelium statuisse videtur. Æquimelium inquit, quod æquata Melij domus publice quod regnum occupare voluit. Is locus ad busta Gallica, quod Roma recuperata Gallorum ossa, qui possederũt Vrbem, ibi coaceruata, ac consepta, locus qui vocatur Doliola ad Cloacam Maximam. Si vero ita libet distinguere vt verba hæc: Is locus ad Busta Gallica, iungantur cum subsequentibus, optime Var. conueniet cum Liuio, cæterum ordinem & sensum vix elicies. Quare videndum ne aliquis error hos authores discordes efficiat. Quidam prope Marforium Busta Gallica fuisse perperam putarunt.

CAP. XLVIII.

De via Sacra, Arcu Fabiano & Vespasiani.

IAM Sacram principium habuiſſe à Curia Veteri in angulo Palatij, iuxta Arcum Conſtantini, vulgaris eſt opinio. Var. autem à Carinis. Carinæ, inquit, Cerionia, quòd hinc oritur caput Sacræ viæ, ab Sterniæ Sacello. Quibus verbis adducor in maximum dubium, ne hæc via aliquando per hortos diuæ Mariæ Nouæ, ſecus templum Pacis, & forum Cęſaris recta ad arcem Capitolij eſſet producta, præſertim quod in eiſdem hortis ſecundum eum, quem dicimus curſum, vidimus viam ex lapide quadrato ſtratam. Si quis dixerit arcum Veſpaſiani ſignare nobis fuiſſe ſecundum radices Palatini montis, reſpondebimus. ampliata curia Veteri, erectisq; baſilicis partem ipſius eò tranſlatam. Sacræ quidem obtinuit nomen, quòd per eam augures ex arce profecti ſolerent inaugurare, ſacraq; quotquot menſibus in arcem ferre, ſecundum Var. Sex. autem Pomp. Sacram ideo vocat, quod in ea fœdus ictum ſit inter Romulum & Tatium. In ſumma huius habitauit Ancus Martius, propè ædem Larum, de qua in Vrbis Romuli deſcriptione facta eſt mentio. Quo in loco ſi quis conſiderauerit quæ dicuntur à Cor. Tac. de ſpatio eiuſdem Vrbis, non improbabit forte quæ de via Sacra diximus. Sacra in hac via Cœliæ Statuam ponit Plut. In ſumma verò parte fuit Mutij. In eadem fructus venundatos eſſe Ouid. de arte ſic docet.

Rure ſuburbano poteris tibi dicere miſſa
Illa, vel in ſacra ſint licet empta via.

Var. de re ruſtica, huiuſce inquam pomarij ſumma Sacra via, vbi poma veneũt. Arcus Fabianus in hac via ſtetit, iuxta regiam à Fabio cenſore, qui deuicit Allobroges excitatus, vt ſcribit Aſc. in quo ſculpta fuerant eius ſcuta, & ſigna victoriæ. In oratione pro Cn. Plancio Cic. de eo hæc habet verba: Equidem ſi quando, vt fit, iactor in turba, non illum accuſo, qui eſt in ſumma Sacra via, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. fuit apud baſilicam Pauli, ad quem arcum Scribonius Libo ſedem, & Prætoris tribunal, Puteal dictum, poſuit, de quo Horat. meminit, cum inquit:

Putealq; Libonis mandabo ſiccis. Et Ouid hoc carmine.
Qui Puteal, Ianumq; timent, celeresq; Calendas.

Fœneratores enim ſtabant ad Ianum, & apud Fornicem Fabianum ius dicebatur. CATELANVS autem Triuultius Epiſcopus Placen. & Coſ. ſummi ingenij nobiliſſimus adoleſcens, & probe doctus, qui orationem quandam, qua Bocc. Pinum Florentinum patria eiectum conſolatur, felici ſtylo ex vulgari in latinum conuertit ſermonem, oſtendit mihi numiſma argenteum eius pretij, quo denarius, in altera parte cuius viſitur caput Libonis cum hac inſcriptione, LIBO BONEVENT. in altera vero tribunal cum indice, PVTEAL SCRIBONI. In eadem via Sacra ſtat adhuc Arcus marmoreus Veſpaſiani Imperatoris, omnium antiquiſſimus nunc exiſtentium: ſed mutilatus: in quo legitur titulus talis.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. DIVO TITO DIVI VESPASIANI F. VESPASIANO AVGVSTO.

Exſtructus autem fuit deuictis Hieroſolymis, in quo ſculptę ſunt victorię cum arca fœderis præcedentibus duodecim faſcibus conſularibus, ab altero fronte ſpectantur triumphi ſpolia, aureum candelabrum, ſeptem habens ramos, in quibus erant ſeptem Lucernæ, erraticas ſignificantes ſtellas, duæq; tabellæ legis Moſaycæ. Vaſa tẽpli, menſa aurea ponderis talentis magni. de qua plura Ioſephus. Licet ipſe

ipse arcus melius, quam Iosephi descriptio, nobis ea omnia declaret. Huius autem victoriæ mentio habetur etiam ex marmore in circo Maximo effosso, quæ est hæc.

S. P. Q. R

IMP. TITO CÆS. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MAX. TR. POT. X. IMP. XVII. COS. XIII. P. P. PRINCIPI SVO QVI PRÆCEPTIS PATRIÆ CONSILIISQVE ET AVSPICIIS GENTEM IVDÆORVM DOMVIT ET VRBEM HIEROSOLYMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT.

CAP. XLIX.

De Grægostasi, Curia, Basilica Opimij, & Portia.

RÆGOSTASIS locus ad dexteram Rostrorum è Comitio, vbi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum missi essent. Var. At animaduertendum Var. de veteribus Rostris intelligere. Idem propè Grægostasim Opimij Basilicam sic statuit. Senaculum supra Grægostasim, vbi ædis Concordiæ, & basilica Opimij. Senaculum vocatum, vbi Senatus, aut vbi seniores consisterent, dictum γερουσία, apud Græcos. Liuius primo ab vr. con. ait Curiam in Comitio, sed idem quod Senaculum esse innuunt Var. verba. Plin. memoriæ prodidit Cæsarem in Curia, quam in Comitio consecrauit, duas tabulas impressisse. cui Curiæ Plut. iuxta forum locum fecit. Curia locus vbi publicas curas gerebant: duplex tamen, vbi sacerdotes res diuinas, & vbi Senatus humanas curabat. Curia vbi dabatur Senatus templum erat, vt diximus. Var. in libris ad Opianicum ait, S.C. non posse fieri, nisi in loco per auguriũ constituto, quod templum appellaretur, propterea & in Curia Hostilia, & in Pompeia, & post in Iulia, cum prophana ea loca fuissent, templa esse per augurium constituta, vt in iis S.C. more maiorum iuxta fieri possent. In Curia Aram Victoriæ fuisse Herodiani hæc docent verba: Cæteris ante fores præstolantibus, duo, tresve ad summum curiosiores audiendi Curiam ingressi sic, vt vltra Aram quoque Victoriæ, penetrarent. Ferunt quidam huius deæ Signum ex auro puro in gradibus Curiæ fuisse: Nescio autem quo authore iuxta forum à Fuluio Curia Calabra collocetur, quam nos, ex Ser. opinione, in Capitolio posuimus. Plutarc. commemorat Catonem Basilicam, ex ære publico vicinam foro sub Curia à se ædificatam, Portiam appellauisse. Erat, inquit, basilica quædam Portia, quam Magnus Cato in censura ediderat, eius basilicæ trib. pleb. quoniam in illa ius dicere consueuerant, columnam, quæ sellas eorum impedire videbatur, decreuerant tollere. Asc. etiam basilicam hanc iunctam Curiæ fuisse tradit. Palatium Romuli apud ædem diuæ Mariæ Nouæ nonnulli restituunt. Illud autem sciendum, hęc omnia inuicem prope fuisse, totumq; id spatium occupauisse, quod est à Comitio eundo versus Pacis, diuæ Mariæ Nouæ templum, & hortos, penè ad Exquiliarum radices; nisi quod interiacebant templa quædam, quibus superius à nobis sedes est assignata.

CAP. L.

De Templo Iani, & Pietatis, ac de Carcere Pleb. Rom.

VATVOR Vrbis partibus iam descriptis, rectè videmur quintam, à dextera Tyberim, Auentiniq; partem, à sinistra verò rupem Tarpeiam & Palatium, vallemq; inter ipsos montes comprehensam habentem, à theatro Marcelli auspicati, quibuscunque certis sedibus, quoad fieri poterit, locatis, aggredi. Nam cum multa memoratu digna contineat, nisi ordine quodam perspicuo fuerimus progressi, maiorem partem illorum, & locum incertum sortiri, & obscura fieri, erit necesse. Quare relicto Marcelli theatro ad eam partem, quæ planam Vrbem complectitur, quæ ab ipso ad extremam Circi partem fuere, hodieve sunt, singulatim percurramus. Et quia Ianus omnium rerum principium habetur, ab eo exordiri conueniens erit. Numam regem Iani Templum circa imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli in duobus breuissimis templis fecisse, scribit Ser. cuius portæ duæ, quas legitimum erat aperire cum bellum esset: in pace verò claudi, vt apertis in armis esse ciuitatem, clausis verò pacatos circa omnes populos significarent. Clausum esse ferunt Ianum semel ab ipso, à quo conditum; iterum à T. Manlio Cos. Tertio ab Augusto post bellum Actiacum. Orosius scribit Augustum ter Iani templum clausisse. Claudendi autem vel aperiendi ratio, varia est. Alij, vt diximus, volunt Romulo contra Sabinos pugnante, quum eo esset vt vinceretur, calidam aquam ex eo loco, vbi templum Iani, erupisse, quæ exercitum Sabinorum fugauit, hincq; tractum morem, vt pugnaturi aperirent templum, quod in eo fuerat constitutum, quasi ad speciem pristini auxilij. Alij verò, quod Tatius & Romulus facto fœdere hoc templum constituerint, vnde & Ianus ipse duas facies habet, quasi vt ostēdat duorum regum coitionem. Huius quidem templi postes is Cos. aperiebat, qui prior creatus esset. Virg.

Insignis aperit stridentia limina consul.

Cor. autem Tac. refert Cn. Duilium Iani templum ædificasse, eius sunt hæc verba: Eodem in loco à L. M. Publiciis Iano templum, quod apud forum holitorium Cn. Duilius struxerat, Speiq; Ædes à Germanico sacratur. hanc Attilius vouerat eodem bello. Idem alibi, narrant Tiberium Cæsarem Iani templum dedicauisse apud forum holitorium, votum à Duilio bello maritimo aduersus Pœnos prospere peracto. Quod in platea nunc Montanaria statuit, diuersumq; ab illo Numæ putat Ful. Sed cum Xenon primo Italicarum velit Ianum omnium primum diis templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum, ob idq; in sacrificiis præfectionem meruisse perpetuam, figurariq; cum clauo & virga, quasi portarum custos, & rector viarum, censemus Numam ei templum instituisse apud portam Carmentalem, post sacellum S. Catharinæ, nunc solo æquatum, vt sit, ad imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli, vt Ser. placet, & vt Liuio & Ouid à dextera Fabiis exeuntibus ad bellum, ac extra portam Carmentalem, quod ait Sex. Pom. Si verò, vt quibusdam placet, legimus apud Var. secundum Tyberim ad Ianum forum Piscarium, de eo intelligere opinamur, quod posuit Duilius. Dictum est enim apud priscos vnum fuisse Ianum, plures verò apud posteriores, vt mirum videri minime possit, hæc duo templa propè inuicem stetisse, sicut & fora. Vnde Ouid. inquit.

Cum tot sint Iani, cur stas sacratus in vno,
Hic, vbi iuncta foris templa duobus habes?

Neque Ouidius (vt Blon. est opinio) de Boario, sed Holitorio & Piscario intelligit

intelligit foro, aitque ex multis in hoc solo sacratũ, propter eius simulacrum ab Augusto ex Ægypto, vt auth. est Plin. aduectum, & in eodẽ Iani templo collocatum. Templũ Pietatis in foro holitorio, apud nunc ecclesiam S. Nicolai cognomento in carcere, vel certe eo ipso in loco, quod à M. Attilio Glabrione dedicatum tradit Liuius. Plin. autem locum his verbis patefacit: Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, supplicij causa carcere inclusam matrẽ, cum impetrasset aditum à ianitore, semper excussa ne quid inferret cibi, deprehensa est vberibus suis alens: quo miraculo matri salus donata filiæ pietate est, ambęq; perpetuis alimentis, & locus ille eidem consecratus est deæ, C. Quintio, & M. Attilio Coss. templo Pietatis extructo in illius carceris sede, vbi nunc Marcelli theatrum est. Sex. autem Pom. non matrem, sed patrem inclusum carcere vberibus filiã clam aluisse scribit. Et quia Plin. vbi theatrum est Marcelli dicit, ita accipiendum, theatrum eo vsque peruenisse, vt vestigia ex saxo quadrato, apud eandem ædem extstientia, satis ostendunt.

Hoc autem templum tactum fuit de cœlo Coss. Cotta, vt primo de diu. testatur Cice. Causa quidem carceris extruendi fuit, quod aucta multitudine, cum in dies magis, magisque flagitia crescerent, neque tot scelestis, noxiisque vnus satis esset carcer, creatis decemuiris alterum extruere decreuerunt, quare electo ad id opus Ap. Claudio decemuirum vno, eum inter Capitolium, & Tyberim, vbi nunc prædictam ecclesiam S. Nicolai sitam videmus, constituit, quem locum Carcerem, siue domicilium pl. Rom. nuncupauit, in quo reus iudicij ipse sibi mortem consciuit, vt docet Liuius tertio ab vr. co.

CAP. LI.

De Foro Holitorio, Æde Iunonis Matutæ, & Spei, Sacrario Numæ, Columna Lactaria, ac de Ara & Fano Carmentæ.

FORVM Holitorium extra portam Carmentalem fuisse testis est Asc. in toga candida. Eum locum plateam Montanariam nunc esse quidã arbitrantur. In quo fuit Ædes Iunonis Matutæ, que cessit Diui Andr. ecclesiæ cognomẽto in mentuccia pro Matuta, in radice Capitolij nunc sitæ. Sed Iunoni Matutæ vota, & locata à C. Cornelio Cos. gallico bello: qui deinde Censor eam dedicauit, auth. Liuius quarto belli Mac. Idem in eodem foro Spei Templum variis exornatum marmoribus fuisse tradit, idque primo belli pu. libro fulmine ictum, quarto eiusdem belli Q. Fabio consulis filio, & T. Sempronio Graccho Coss incendio conflagrasse. Consecrauit autem Collatinus. Cic. de legibus. Recte etiam Spes à Collatino consecrata est. Columna Lactaria, ad quam infantes lacte alendi deferebantur, in foro Holitorio stetisse asserit Sex. Pomp. quod forum vbi holerum copia antiquum fuit Macellum, auth. Var. Sacrarium Numæ apud theatrum Marcelli circa imum Argileum, Ser. ait Euandrum Aram matri extinctæ iuxta portam fecisse, quæ à Carmenta Carmentalis est dicta. Ara autẽ hæc sub Capitolio ponitur à Dio. Habuit Carmenta & Templum, siue vt author est Solinus, Fanum apud eandem portam, vbi diximus extare ruinas ædiculæ Diuæ Catharinæ. Nam cum vehicula, quibus S. C. priuatæ erant mulieres, fuissent deinde ipsis restitua, gratiam deæ referentes ei ædificarunt Templum, quæ Euandri mater fuit, Nicostrata prius appellata, & quia carminibus oracula ederet, Carmenta est dicta, ob quam & carmina auth. Plut. in probl.

CAP. LII.

De Foro Piscario, & Templo Fortunæ Virilis.

ECVNDVM Tyberim ad Iunium Forum Piſcarium vocant, inquit Var. Quibus verbis iuxta incendium, quod ſexto belli pun. deſcribitur à Liuio, licet exiſtimare fuiſſe inter Sanct. Mariæ in Porticu, & Ægyptiacæ templa, intraque portam Carmentalem: quod haud longe à Boario ponitur à Volaterano, ſed certe neq; prope eſt dicendum. In eo autem male ſentire videtur, quod Cupedinis, Piſtorium, & Holitorium iuxta ædem Veſtæ eſſe putat, ſi enim ita eſſet, ſequeretur contra Aſc. forum Holitorium intra portam Carmentalē fuiſſe, quod falſum eſſe multis argumentis apparere poteſt, niſi velit Veſtam extra ipſam portam Templum habuiſſe, ſed id quoq; caret authore. Templum autem S. Mariæ Ægyptiacæ nunc dicatum, iuxta Tyberim, & eiuſdem cognominis pontem, quidam Aſyli, id eſt miſericordiæ Templum dicunt, Alij Fortunæ, Alij Pudicitiæ, vt Vol. & Ful. Sed Fortunæ, Pudicitiæq; patriciæ ſacras ædes in foro Boario fuere, vt infra demonſtrabitur. Non eſt enim veriſimile (quod innuit Ful. quum dicit Pudicitiæ ędem eſſe, quā nunc dicatam S. Mariæ diximus, eamque in foro Boario ſtatuit) ipſum forum à Velabro, & Iano vbi conſtat eſſe, perueniſſe ad hanc vſque ædem, in ripa Tyberis ſitam; eo maxime quod is locus eſt extra rectam viā ab ipſo Velabro in Auentinum, neq; conueniret cum Liuio, qui ait virgines à foro Romano, vico Thuſco Velabroque per Boarium forum in cliuum Publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ (erat enim in Auentino) peruenſſe; quibus verbis oſtendit forum Boarium fuiſſe prope Ianum nunc quadrifrontem ſiue quatuor portarum, verſus Auentinum, non autem Tyberim. De templo Miſericordiæ nihil certi habetur, niſi quod Blon. eo in loco, ductus tantū cōiectura, quia ibi Aſylus, collocauit. Sed nos dicimus eſſe Fortunæ Virilis templum, deamq; ipſam in eo ambitu duo habuiſſe templa, alterum in foro Boario, alterum vero prope Tyberim. Huic enim opinioni ſuffragantur Diony. verba, quæ ſequūtur. Duobus exſtructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis ei, quam virilem appellauit. In hoc autem fuit ipſius Ser. Tullij lignea ſtatua auro perfuſa, quæ orto incendio cæteris concrematis ſola incorrupta permanſit. auth. Val. Max.

CAP. LIII.

De Templo Veſtæ, Salinis, & Coclitis Arcubus.

D Mariæ autem Ægyptiacæ exſtat ædes antiquiſſima Diuo Stephano nunc dicata: cuius forma circularis eſt, columnæque in circuitu diſpoſitæ eius teſtudinem, quæ vnica totam operit ædem, ſuſtinent. hanc Matutæ, ſiue Auroræ Pompo. Letus adiudicat: quam Liuius in foro Boario ſtatuit, quare eadem ratione, quæ eſt de S. Marię Ægyptiacæ æde, non recte ſentire arbitramur, quemadmodum nec Vol. nec Fid. qui volunt hanc ipſam Herculis eſſe. Romulus enim, vt ſupra ait Corn. Tacit. à foro Boario ſulcum deſignandi oppidi incipiens, Magnam Herculis aram, vbi poſtea templum habuit, complexus eſt. Si templum, vt autumat Fului. fuiſſet vbi nunc Diui Stephani eccleſia, & Ara ad portā Tergeminā, quomodo ipſam intra mœnia comprehendens Romulus quadratam, vt eſt omnium opinio, vrbem poſuiſſet? Quapropter velim iſtos diligentiores eſſe, neque incerta pro certis affirmare. Blon. autem ex Ouidij carminibus Veſtæ eſſe nititur comprobare. Ouidij carmina hæc ſunt.

Sylnia vestalis (quid enim vetat inde moueri?)
Sacra lauaturas mane petebat aquas.
Ventum erat ad molli decliuem tramite ripam,
Ponitur è summa fictilis vrna coma.
Fessa resedit humi, ventosq; accepit aperto
Pectore, turbatas restituitq; comas.
Dum sedet, vmbrosæ salices, volucresq; canoræ,
Fecerunt somnos, & leue murmur aquæ.

At hi versus non probant ædem Vestę propè Tyberim exstitisse, sicuti Diony. hæc verba. Sunt qui constructionem Templi Vestæ Romulo ascribant, consentaneum esse existimantes, Vrbe condita à viro diuinationis perito constructam esse primum Vestam communem, Vrbis conditore, eius præsertim Albæ nutrito, in qua vetus huius deæ, ex quo Vrbs condita fuit, templum erectum erat, neque quicquam antiquius Romulo esse debuit, quam Vestam colere, qui eius deę simulacrum ex Ilio transtulerat. Sed de constitutione templi, quod nunc exstat, isti videntur ignorasse. neque enim locum illum, in quo nunc sacer custoditur ignis, Romulus dedicauit deæ, cuius rei magnum argumentum est, quod is extra eam est, quæ quadrata dicta est Roma, quam Romulus muro cinxit. Hinc apparet Templum Vestæ, quod inter Capitolium & Palatium obtinuit locum, à Romulo: hoc vero à Numa excitatum, de quo Sex. Pompe. ita meminit. Rotundam ædem Vestæ Numa rex consecrasse videtur, quod eandem esse terram, qua vita hominum sustineretur, crediderit, eamq; pilæ formam esse, vt sui simili templo dea coleretur. Ouidius autem vult anno Vrbis quadragesimo erectum esse, sphericamque formam sicut Pomp. ascribit. Et nos vidimus Albæ ædem vetustissimam ipsius Vestæ circulari forma, in vertice foramen lucis causa habentem. Simulacrum autem nullum ipsam deam habuisse, vt ignis nullam certam habet effigiem, idem poeta testatur his versibus.

Esse diu stultus, Vestæ simulacra putaui:
Mox didici curuo nulla subesse tholo.

Dicta enim est Vesta, quòd variis vestita sit rebus. Cicer. de Nat. deorum: Vesta, inquit, nomen à Græcis, ea enim est, quæ ab illis Ἑστία dicitur. vis autem eius ad aras, & ad focos pertinet, itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio externa est. Propè Vestæ Matrem deum Cellam habuisse auth. est Blon. Salinæ fuit salis receptaculum in ea ripa Tyberis, quæ nunc à prædicta æde Vestæ in Auentinum & ad naualia pertinet, de quibus Liuius sic meminit: Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem vnum tenuit; solo æquata omnia inter Salinas, ac portam Carmentalem. Hinc constat hanc portam non fuisse ad radices Auentini, quemadmodum Blon. putauit. Arcus Horatij Coclitis ad primas Auentini radices, inter ipsum scilicet montem & Tyberim fuere, vbi paucos ante annos eruta saxa huiusmodi inscriptionem habebant.

P. LENTVLVS. C. N. F. T. QVINTIVS CRISPINVS VALERIANVS COSS. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERE IIDEMQ. COMPROBAVERE.

CAP. LIIII.

De Foro, & Arcu Boarium, seu aurificum.

Xpositis iis, quæ in hac quinta parte à dextera secundum Tyberim steterant, cõsentaneum esse videtur, vt in sinistram diuertamus, & quidquid occurrerit explicemus. Sed quia ex fori Boarij descriptione vnaquæq; res proprium locum facilius accipiet, de ipso prius videbimus. Forum igitur Boarium licet inter Romanum & Tyberim à Fule sit collocatum, tamẽ Liuij verba, in ipsum per nos paulò ante adducta, clarè indicant fuisse propè Velabrum & Ianum, inter Palatinum montem, & Scholam græcam. ostendit & descriptio Vrbis Romuli à Cor. Tac. ab æneo Tauri Simulacro incœpta. Vnde ex vno in plures incidere errores Ful. apparet. Boarium ab eodem Tauri simulacro dictum quidam volunt, quidam verò ob Taurum immolatum interfecto Caco, atque bobus recuperatis, Ouid. priorem sequitur opinionem, eius sunt hæc carmina.

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter vnum
Victor, & Euandrum, ruricolasq; vocat.
Constituitq; sibi, quæ maxima dicitur, aram,
Hic, vbi pars vrbis de boue nomen habet.

& alibi.

Pontibus, & magno iuncta est celeberrima circo
Area, quæ posito de boue nomen habet.

Sex. verò Pomp. quod ibi boues venundarentur, cui adstipulatur Var. cum inquit. Quo quidem genera conferrent forum appellatum, additumq; ab eo cognomen, vt forum Boarium. Liuius etiam primo belli pu. innuit boues ibi venũdatos esse, memorans in eodem foro bouem in tertiam contignationem ascendisse. In frontispicio autem portæ marmoreæ, adhuc apud ecclesiam S. Georgij existentis, insculpta hæc sunt verba.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTH. MAXIMO. FORTISSIMO. FELICISSIMO. PONT. MAX. TRIB. POT. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI. PATRIÆ. ET IMP. CÆS. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POT. VII. COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSIMOQVE PRINCIPI. ET IVLIÆ AVG. MATRI AVG. N. ET CASTRORVM ET SENATVS ET PATRIÆ. ET IMP. CÆS. M. AVRELII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITANNICI MAXIMI. ARGENTARII ET NEGOTIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT DEVOTI NVMINI EORVM.

Ibidem autem visuntur taurorum immolationes, & instrumenta cum victimariis, & sacrificolis ad sacrificia ipsa peragenda accinctis. In foro Boario gladiatorum munus primum Romæ est datum. Liuius refert Fabio & Marcello Coss. in eodem sanguinem pluisse, puerumq; semestrem triumphum proclamasse: Val. Max. licet Liuius in Holitorio dicat.

CAP.

CAP. LV.

De Templo Herculis Victoris, & Ara Maxima.

EMPLVM Herculis Victoris, præter illud, quod ad portam Tergeminam, iuxta Tyberim Octauium Herenum impetrato à magistratibus loco consecrauisse scribit Macrob. alterum rotundũ in foro Boario ponitur á Liuio, & Solino, in hæc verba: Sacellum Herculis in Boario foro est, in quo argumenta, & conuiuia maiestatis eius remanent, nam diuinitus neque muscis illo, neque canibus ingressus est. Etenim cum visceratione sacricolis daret, Miagirum id est muscarum congregatorem deum dicitur imprecatus, clauam vero in aditu reliquisse, cuius olfactu refugerunt canes, idq; vsque nunc durat: Romæ, inquit Plin. in ædem Herculis nec muscæ, nec canes intrant. Hoc templum cum multis antiquitatibus dirutum tempore Xysti IIII. Pont. Max. scribit Pomp. Letus haud procul à schola Græca, vbi ænea ipsius dei statua fuit reperta, quę hodie, vt diximus, in ædibus Conseruatorum est sita. Eodem autem in loco, quo Simulacrum, effossum est marmor cum hoc tit.

DEO HERCVLI INVICTO
C. IVL. POMPONIVS PVDENS SEVERIANVS. V. C. PRÆF. VRB. Item.
HERCVLI INVICTO
M. CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVNDIS DONVM DEDI.

Idem Plin. ait Euandrum Statuã Herculi in foro Boario sacrauisse, quę triumphalis Hercules dicebatur: per triumphos enim triumphali habitu vestiebatur. Verum non arbitramur hanc esse statuam, de qua egimus, quę enim nunc exstat, in æde ipsius Herculis M. Fuluio, & Cn. Manlio Coss. posita fuit. Ædes autem ipsa celebrata est Pacuuij poetæ nobili pictura, in qua lectisternium esse non licebat, & in sacris nec seruis, nec libertis interesse, quorum sacrorum initium docet Ser. gram. & Liuius, hanc eandem ædem Neronis incendio conflagrasse testatur Corn. Tac. Tertiam Herculi ædem fuisse ibi pro pe putauit Ful. à Senatu monitu carminum sibyllinorum consecratam, Sylla dictatore eius dedicationem approbante, adducitque Ouidij hæc Carmina.

Altera pars circi custode sub Hercule tuta est.
Quod deus euboico carmine munus habet.

Et reliqua. Sed Ouid. intelligit de circo Flaminio, vt, vbi de ipso agetur, infra apparebit. Regnante autẽ Euandro; Aram solum Hercules habuit, in foro Boario prope Scholã græcam, quam Maximã à magnitudine fabricæ appellarunt. Est enim ingens sicut hodieq; videmus, inquit Ser. de qua poeta sic meminit.

Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.

Et Propertius.

Maxima quæ gregibus deuota est ara repertis,
Ara, per has inquit maxima facta manus.

Fuit autem venerationi inter accolas pręcipuæ, ad quam Hercules bonorum decumas obtulit, dixit que illos vitam beatissimam victuros, qui sibi bonorum decumam dicauissent, quod fecit Sylla, Lucullus, M. Crassus, & decima herculanea nuncupatur. Plaut. Detraxit, inquit, partem herculaneam. Ab hac sequestrari mulieres voluit, quæ nihil attingerent, neque degustarent, quod supra aram immolatum esset.

CAP. LVI.

De Pudicitiæ, Fortunæ prosperæ, Matutæ, Fortis Fortunæ, Æde, ac de Vico Publico, Velabro, & Accæ Laurentiæ Sepulcro.

AD Herculis autem Pudicitiam Patriciam Ædem, ab Æmilio conditam, habuisse, sic testatur Liuius: Certamen in Sacello Pudicitiæ Patriciæ, quę in foro Boario est ortum. Non vnam quidem, sed plures Pudicitiæ sacras ædes fuisse in Vrbe affirmant, quæ sequuntur, Propertij carmina.

Templa Pudicitiæ quid opus statuisse puellis,
Si cuius nuptæ quidlibet esse licet.

Et Sex. Pom. hoc modo Pudicitiæ Signum in foro Boario, vbi familia edisset Herculis, cuius sacra non obibant plebeiæ. Quare in vico Longo Pudicitiæ Plebeię Sacellum á virgine plebeia excitatum est. Fortunæ Prosperæ, & Matutæ Ædes sacras in eodem foro constituit Ser. Tullus. Prosperam ideo appellauit, quod in se ipso Cœca non fuisset. hinc Ouid.

Cæca in hoc vno non fuit illa viro.

Eo autem in loco mel ex olea fluxisse tenet fama, aruspicesque dixisse summa nobilitate illas sortes futuras, eorumque iussu ex illa olea arcam esse factam, eaque conditas sortes, quæ Fortunæ monitu pueri manu miscebantur, atque ducebantur. Plut. in prob. scribit Ser. Tullium omnes actus fortunæ adscripsisse, à qua subleuatus fuerat ab ancilla matre ad regnum prouectus, hincque Fortunæ Primigeniæ, & Masculæ Templa erexisse; aliud conuertentis; aliud bene sperantis; aliud Fortunæ videntis, quasi ea nos procul capiamur, negotijs, ac rebus inhęreamus. Construxit etiam Fortunæ Paruæ Templum, quasi docens homines diligenter attendere debere, ne ea, quæ accidunt, quasi parua, contemnerent. Liuius tertio quintæ dec. prodidit. Q. Marcio Philippo iterum, & Q. Ser. Cepione Coss. in Vrbe duos æditůos nuntiasse alterum in æde Fortunę, anguem iubatum à compluribus visum esse, alterum in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle erat, duo diuersa prodigia, palmam in area enatam, & sanguine interdiu pluisse. Matutæ Ædes, refecta prius à Ser. Tullio, longo tempore post à Camillo fuit dedicata, qui bello Veientium eam vouerat. Vtriusque autem deæ festum eodem celebratur die, eodem etiam incendio vtraque ædes exhausta est, eodem auth. qui alibi narrat Caruilium Cos. ex bello Hetrusco æris grauis tulisse in ærarium trecenta nonaginta milia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubiis faciendam locauisse, prope ædem eiusdem deæ. Et primo quintæ dec. in ęde Matris Matutæ tabulam cum hoc indice positam.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPERIO AVSPICIOQVE LEGIO EXERCITVSQVE P. R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVINCIA HOSTIVM CÆSA AVT CAPTA SVPRA LXXX. MILIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS EXERCITVM SALVON ATQVE INCOLVMEN PLENISSIMVM PREDA DOMVM REPORTAVIT. ITERVM TRIVMPHANS IN VRBEM ROMAM REDIIT CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT.

A foro autem Boario incipiebat Vicus Publicus, in Auentinum ad templum Iunonis Reginę ducens, vt idem Liuius supra ostendit, cum inducit virgines ab foro in cliuum ascendentes publicum, quo in loco signat sedem Velabri prope forum Boarium, vbi nunc ædes diui Georgij cognomento in Velabro. Auentinus

nus olim erat ab reliquis montibus disclusus; itaque eo ex Vrbe via qui aduehebantur ratibus quadrantem soluebant, vnde Velabrum à vehendo. Velaturam facere, inquit Var. etiam nunc dicuntur, qui id mercede faciunt. Propert.

At qua Velabri regio patet, ire solebat
Exiguus pulsa per vada linter aqua. Ouid.
Qua velabra solent in circum ducere pompas,
Nil præter Salices, crassaq; canna fuit.
Hic, vbi nunc fora sunt, lintres errare videres,
Quaq; iacent valles maxime circe tua.

Priusquam enim Tarquinius Priscus alueum mutaret, ex eruptionibus Tyberinis sinus ibi fiebat in morem lacus, vt statim ex Prop. percipiemus. Sepulcrum Accæ in Velabro celeberrimo Vrbis loco fuisse scriptum reliquit Antias: de quo in Vrbis Romuli descriptione supra facta est mentio.

CAP. LVIII.

De Vertumno, eiusq; templo, Iano Quadrifronte, Ædibus Africani, & Basilica Sempronia, ac de Laneis Tabernis.

ERTVMNVM Deum antiqui dixere, qui non solum rebus vendendis, emendisque, sed etiam humanis mentibus præesset, à vertendo, quia hominum cogitationes verteret. Vertumnus autem ipse duabus aliis ex causis se id nomen adeptum ait apud Propert. Cuius carmina, quia affirmant, quæ dicta sunt de sinu Tyberino, non grauabor subiungere, ea enim sunt hæc.

Quid mirare meas tot in vno corpore formas,
Accipe Vertumni signa paterna dei.
Thuscus ego Thuscis orior, nec pœnitet inter
Prælia Vulscinos deseruisse focos.
Nec me turba iuuat, nec templo lætor eburno,
Romanum satis est posse videre forum.
Hac quondam tyberinus iter faciebat, & aiunt
Remorum auditos per vada pulsa sonos.
At postquam ille suis tantum concessit alumnis
Vertumnus verso dicor ab amne deus.
Seu quia vertentis fructum percepimus anni.
Vertumni rursus credidit esse sacrum.

Asconius signum fuisse in vltimo vico Thurario, siue, vt ait Var. Thusco, sub basilicę angulo plectentibus se ad dexteram partem: eumq; Deum inuertendarum rerum, id est, mercaturæ esse vult. Fuit enim propè Ianum nunc quadrifrontem, vbi Ara Opis & Cereris. Quidam Vertumnum & Ianum eundem tradidere. Cic. in Ver. locum innuit his verbis. Quis à signo Vertumni in circum Maximum venit, quin is vnoquoq; gradu de auaritia tua commoneretur? Vertumnalia dies festus à Vertumno dictus, cuius feriæ Octobri mense celebrabantur. Sex. Pomp. refert Vertumnum Templum habuisse M. Fuluij Flacci triumphantis pictura clarum, quod in vico Thusco posuit. P. Victor. si id est, quod Iani, certè aliud esse ab hoc, quod marmoreum, quadrifronsq; extat in Velabro, opinamur. est enim pene integrum, vt ab aliquo nouissimorum Imperatorum excitatum putem, non autem à Numa, vt falsò edit Blon. cuius opinionem quisq; facillimè

respuet, attendere diligenter si velit ad ea, quæ dicta sunt supra, vbi de eodem tractauimus templo. Huius vero testudo quatuor tantum pilis sustinetur, quatuor portarum institutum, vt diximus, ad quatuor anni temporum similitudinem, vnde in singulis frontibus duodecim loculi, siue fenestræ spectantur; quæ videntur significare ipsum diuum principium, & Ianuam esse totius anni in duodecim menses diuisi. Hinc Cic. de nat. deo. cum in omnibus, inquit, rebus vim haberēt maximam, prima & extrema principem in sacrificando Ianum esse voluerunt, quod ab eundo nomen est deductum: ex quo transitiones peruiæ Iani, foresque in liminibus profanarum ædium Ianuæ nominantur. Ædes. P. Africani, & Basilicam Sempronij ad signum Vertumni, propè nunc S. Georgij in Velabro ecclesiam fuisse, docēt Liuij verba, quæ ex libro quarto dec. quintæ sunt hæc. T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes. P. Africani ponè veteres ad Vortumni signum, Laneasque, & tabernas coniunctas in publicum emit, Basilicamque faciendam curauit, quæ Sempronia appellata est.

CAP. LVIII.

De Argileto, Domo Cornelij, Aequimelio, & Socordiæ Sacello.

RGILETVS à fine vici Thusci incipiens ad Marcelli theatrum terminabatur. Fabius autem pictor à principio vici Thusci sub Cœliolo, inter circum Maximum, & Auentinum, deduxit. Huius etymologia secundum Var. trahitur ab argilla, quòd ibi esset id genus terræ; siue à fabula. Nam Euander Argum quendam hospitio suscepit, qui cum de eius cogitaret interitu, vt ipse regnaret, Euandro hæc non sentiente, socij intellexerunt, qui Argum necarunt, cui Euander & sepulcrum fecit, & locum sacrauit: de quo poeta sic ait.

Nec non & sacri monstrat nemus Argileti.

Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit, vt supra de Iano locuti ostendimus. In hoc vico erant opificum Tabernæ, Bibliopolarum præsertim, quas Argiletanas appellat Mar. hoc carmine.

Argiletanas mauis habitare tabernas.

Cornelium Domitiani patris clientem domum iuxta Velabrum habuisse testatur Cor. Tac. in qua fugiens Domitianus delituit. Æquimelium sub Capitolio statuit Liuius, cum inquit: Substructionem super Æquimelium in Capitolio, & viam silice sternendam à porta Capena ad Martis ædem locauerunt. Ad quam partem Capitolii indicat libro quarto bel. pu. inter Salinas, ac portam Carmentalem cum Æquimelio, Iugarioq; vico omnia sacra, & prophana igni absumpta esse commemorans. Et tertio eiusdem belli lupum Exquilina porta ingressum frequentissima vrbis parte decurrisse in forum, Thuscoq; vico, atque Æquimelio per portam Capenam propè intactū euasisse. Hinc iudicamus Æquimelium fuisse inter Velabrum, & Capitolium ad tabernas Laneas. Vnde autem diceretur idem author Sp. Melii regnum affectantis mortem describens, sic ostendit: Nec satis est eius sanguinem expiatum, nisi tecta, parietesq;, intra quæ tantum amentiæ conceptum esset, dissiparentur, bonaq; contacta pretiis regni mercandi publicarentur. Iubere itaq; Quæstores vendere ea bona, atq; in publicum redigere, domum deinde, vt monimento area esset oppressæ nefariæ spei, dirui ex templo iussit, idque Æquimelium appellatum est. Ostendit & Cic. pro domo sua. Sequebatur circus Maximus; sed quia socordia, licet sero, occurrit, huic

huic ordini postremo loco addetur. Murtiæ igitur Socordiæ deæ Sacellum sub Auentino stabat, ad cliuum publicum, quo ascenditur ad ædem S. Priscæ. vnde Auentinus Murtius aliquando est denominatus, de hoc vero Sacello Liuius sic meminit: Tum quoque multis milibus latinorum in ciuitatem acceptis, quibus, vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Quidam autem in hoc ambitu Asylum ponunt, at supra ostendimus in Capitolio fuisse, idq; etiam Strabo affirmat. Corn. Tac. ad radices saxi Carmentalis statuere videtur. Sed dicendum in Capitolio à principio institutum: multis vero templis in eo iam excitatis, alio translatum. Non enim verisimile creditur in domicilium deorum, vbi omnes diuitias, vbi spem salutis Vrbis, vbi infinita auri, & argenti simulacra collocassent, vbi frequens Senatus de rebus pub. deliberaret, latrones, & infames confugere S. P. Q. R. permisisse.

CAP. LVIIII.

Circus quid, vnde dictus, & cuius rei causa institutus.

OCVTVRI de Circis, & in primis de eo, qui primus institutus, Maximus est appellatus, consentaneū esse videtur, de iis quędam præfari, non minorem vtilitatem allatura, quam ipsorum locorum, & sedis cognitio possit afferre. Circus igitur olim locus vbi ludicra celebrabantur certamina, forma oblonga, ad instar arcus, in circuitu habens gradus spectatoribus sedem commodissimam præbentes, ita vt alterius prospectum non impediret. In medio campi duæ metæ pari interuallo stabant, de quibus Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur sublatę metæ, inque earum locum bina castra ex aduerso constituta erant. Idem in Claudio: Circo vero Maximo marmoreis carceribus, auratisque metis, quæ vtraque tophina, & lignea fuerant, exculto. Quo enim anno Priuernum Romani obsidebant Carceres, qui in prima parte circi erant, primum ædificatos ferunt: dicti quod iis coercerentur equi, ne inde exirent, quam magistratus signum misisset. Dicebatur autem circus secundum Var. quod circum spectaculis ædificatis ibi ludi fierent, & quod ibi circum metas ferretur pompa, & equi currerent. Ludorum vero celebrationes deorum festa erant, si quidem ob natales eorum, vel templorum nouorum dedicationes sunt constituti, & primitus quidem venationes, quæ vocantur munera, Saturno attributæ, Ludi scenici Libero, Circenses Neptuno, & alij alijs dijs, varijsve ex causis, sicuti Sisinius in libris spectaculorum memoriæ prodidit. Circenses etiam in honorem Cereris celebratos esse, probant Corn. Tac. hæc verba: Tandem statuta Circensium ludorum die, qui Cereri celebrantur, & Ouid. sic.

Circus erit pompa celeber, numeroq; deorum,
Primaq; ventosis palma petetur equis.
Hinc Cereris ludi, non est opus indice causa:
Sponte deæ munus, promeritumq; patet.

Circenses dicti sunt quod in littore fluminis agitabantur in altero latere positis ensibus. Sed ad circi Maximi descriptionem aggrediamur.

CAP. LX.

De Circo Maximo.

IRCVM autem Maximum Tarquinium Priſcum inſtituiſſe commemorat Liuius, & Diony. in hæc verba. Extruxit Circum Max. Tarquin. qui eſt inter Auentinũ & Palatinũ, circa eum primus faciens ſedilia cooperta. primũ enim ſpectabant ſtãtes ſub tabernaculis ligneis, harundinib. aridis fultis. Longitudo circi eſt triũ ſtadiorũ cum dimidio: latitudo quatuor iugerum. Circum vero ſecundum maiora latera & ſecundũ vnum minorum, ſtagnum in ſuſceptionem aquarum defoſſum eſt, altum, latumque pedes denos, poſtq; ſtagnum ædificatæ ſunt porticus, tectura triplici, harum autem pauimenta habent, vt in theatris, parum ſuperſtantia lapidea ſedilia, in ſuperioribusq; lignea. Conducuntur autẽ in vnum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita vt fiat porticus vna circularis ex tribus, quæ ab vno ſimul omnes verbere recluduntur, octo ſtadiorum: capax hominum centum & quinquaginta millium. reliquum autem minorum laterum apricum, atque habet apertum in modum forficum, equorum emiſſiones, quæ per vnum ſimul omnes ſtimulũ recluduntur. Eſt autem circa eundem circum extrinſecus alia porticus vnius tecturæ officinas in ſe habens, & habitationes ſuper eas, per quam ſunt ingreſſus, & aſcenſus venientibus ad ſpectaculum, iuxta quanq; officinam, ita vti nihil turbet tot millia ingredientium & abeuntium. Non credimus autem in eam amplitudinem & magnificentiam, quam deſcribit Diony. Tarquinium circum poſuiſſe. legimus enim apud Plinium extructum à Cæſare longitudine ſtadiorum trium, latitudine vero vnius cum ædificiis. Exornauit deinceps Auguſtus, Claudius, vt diximus, carceres marmoreos fecit, metasq; deaurauit. Collapſum verò ampliorem, elegantioremq; reſtituiſſe Traianum ſcribit Diony. Mox Heliogabalus columnis pulcherrimis, auroq; illuſtrauit, cuius pauimentum ex chryſocola fecit. Eſt enim Chryſocola materies naſcens poſt aurũ effoſſum, auri quidem colorem retinens, cum ſit lapis. Suet. in Calig. de Chryſocola ſic meminit. Et quoſdam præcipuos minio, & Chryſocola conſtrato circo. Circo quidem Maximo pauimentum ideo fuerat poſitum, quo, poſt naumachiam, emiſſa in Tyberi aqua (adhuc enim ſubterranei ductus, ab ipſo circo ad Tyberim, videntur.) nullo cœno impediente, reliqua celebrarentur certamina. quod pauimentum etiam nunc extat multa coopertum tellure. De Circi autem pulchritudine Nazarius in pan. refert talia. Circo ipſi Maximo ſublimes porticus, & rutilantes columnæ tantum inuſitati ornatus dederunt, vt illo non minus cupidè conueniatur loci gratia, quam ſpectandi voluptate. Partem verò huius Auentino contiguam Tiberij tempore deuſtam eſſe teſtatur Corn. Tac. Annius Viterb. Maximi obtinuiſſe nomen putat, quia maximo deorum Vertumno ſacratus eſſet. Alij à ludorum ſumptuoſitate & excellentia. Alij ab amplitudine, quòd longè maior eſſet, quam circus Flaminius, & Intimus. Plin. enim, vt dixi, facit longitudinem trium ſtadiorum, latitudinem verò vnius. Capiebat ducenta & ſexaginta millia hominum ſedẽtium. Quod autem Dion. dicit centum quinquaginta: intelligendum à principio hunc numerum, ampliatum verò illum cœpiſſe. Quinimo exiſtimo Maximi cognomentum inditum longo tempore poſt Tarquinium, quod innuit Liuius cum dicit, qui nunc Maximus dicitur. nunc, quaſi olim hoc epitheto careret.

CAP. LXI.

De Templis & Aris, quæ in circo Maximo, vel apud fuisse leguntur.

ONSVS consiliorum deus in Circo Max. Templum habuit, sub tecto, vt ostenderetur tectum debere consilium esse. Ideò autem dicato Consi simulacro rapuerunt Sabinas, vt tegeretur initum de rapto consilium. Iste Consus & eques Neptunus dicitur, vnde & in eius honorem circenses celebrabantur. Plut. verò ait Romulum cuiusdam dei Aram conditam sub terra in circo inuenisse, eique deo indidisse nomen Conso, siue à consilio, quòd consiliarius foret, siue Neptuni equestris: aramq; ipsam reliquum tempus latere, in equestribus verò certaminibus aperiri. Diony. libro tertio prodidit Arcades Neptuno equestri Templum, solennemq; diem constituisse. Aram vero postea Genio cuidam arcano occultorum consiliorum duci, atque custodi constructam, quibus verbis innuit Consum aram tantum, Neptunum verò templum habuisse, neque eundem esse Neptunum, qui Consus: cui adstipulari videntur Var. verba, quæ sunt. Consualia dicta à Conso, quòd tum feriæ publicæ ei deo, & in Circo Maximo ad aram eius ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Sabinæ sunt raptæ. Præterea anno M. D. XXVI. repertum est sacellum in ipso circo, post Diuæ Anastasiæ Templum, in radicibus montis Palatini, ipsius circi fundamentis inclusum, variis conchis marinis, variisq; lapillis inuicem consertis pulcherrimè exornatum; sub maioribus conchis latebat rubra pictura, nullam tamē videbas imaginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cæterum cristā rubram habentem, in testudine templi ex huiusce lapillis & conchis fabrefactam; quo in loco Deum Patrem nunc ponere solemus. Hoc Templum Neptuni fuisse constans erat omnium opinio. quod cum longe esset remotum ab ea parte circi, vbi Corn. Tacit. in descriptione Vrbis Romuli Aram Consi collocauit, non possum non probare quod Diony. videtur velle, videlicet, templum Neptuno, aram verò Conso fuisse sacram. Quanquam Liuius Consualia Neptuno attribuit, & Sex. Pompe. admonet Consuales celebrari mulis solitos esse in Circo Maximo, quia id genus quadrupedum primo putaretur currui, vehiculoque adiunctum. Habuit Circus etiam tres Aras sacras, vnam Magnis diis, alteram diis Penatibus; tertiam diis Cœli & Terræ: à quibus omnia oriūtur. Hos Romani Genios & Penates, Vrbisq; præsides & custodes vocant. Liberi Liberæq;, atq; Cereris Templo iuxta circum Maximum sedem Cor. Tac. sic fecit. Iisdem Temporibus dum ædes vetustate, aut igni abolitas, cœptasq; ab Augusto dedicauit, Libero, Liberæq;, etiam Cereri iuxta circum Maximum. Tradunt alij Cassiū Coss. ædem Cereris & Liberi, Proserpinæq;, quæ erat supra Circi terminos, vltra ipsas missiones, dedicauisse, cum vouisset diis eam repromissionem pro Vrbe Posthumius aduersus Latinos pugnaturus. At de Veneris talia habet Liuius: Q. Fabius Gurges Cos. filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multauit, ex quo multatitio ære Veneris ædem, quę prope circum est, faciendam curauit. & in bello mac. scribit in eodem Ædem Iuuentutis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius vero Mercurij templum circum Maximum spectauisse. Solis autem, & Floræ eodem in loco, quo Cereris locauit Corn. Tac. Verum Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauisse testis est Var. Plinius narrat Simulacrum Fortunæ Seiæ suo tempore in circo fuisse.

CAP. LXII.

De Naumachia Circi Mall.

AVMACHIA locus ita appellatus, ὅτι αὐθοπῖταις ναῦσι μαχέοιντο id eſt, quod ibi nauibus certarent. Nam loca inſtar lacunarum fodientes naualis pugnæ ſimulacra ibi committebant, ad exercendam iuuentutem Romanam, quæ diſceret & in aquis aduerſus hoſtes pugnare, huiuſmodi ludicra certamina non ſolum in circis, verùm etiam in amphitheatris commiſſa eſſe teſtatur Suet. Veſtigia autem illius, quam diximus, comprehenſam inter circum Maximum, & Auentinum, ad radices eiuſdem montis adhuc apparent. eſt enim locus ibi depreſſus hortis, perpetuis aquis, irriguis.

CAP. LXIII.

De Obeliſcis duobus Circi Max.

N Circo Maximo alter duorum obeliſcorum octuaginta octo erat pedum; alter verò iacens adhuc in naumachia, obrutus tellure, centum triginta & dodrantis, præter baſim, quem Auguſtus ex Hieropoli Ægyptiorum Vrbe tranſtulit, nunc eſt in duas partes fractus, quod quidem accidit cum ipſe princeps erigere vellet. Exciſus à rege Semnefreto, quo regnante Pithagoras in Egypto fuit.

ADNOTATIO.

Anno M. D. LXXXVII. Sexti V. Pont. Max. iuſſu (poſtquam è priori ſede Obeliſcum Vaticanum auulſerat, ac in Foro Principibus Apoſtolorum dicato non minori ſumptu quàm ingenio locauerat) eruti ſunt è Circi maximi cauea percelebres duo Obeliſci miræ magnitudinis, pœnè cōfracti, quorum maior, Conſtantij nempè Auguſti, vt inſcriptio carminibus in eius cippo inſculptis teſtatur, pedum verò 112. longitudinis, in Lateranenſe forum, ingenti Pontificis ſumptu, ingenio ductuq; Dominici Fontanij Architecti è pago Mili, agri Honocomenſis tranſlatus & erectus, ac ſanctiſſimæ Cruci Saluatoris noſtri ad perpetuam rei memoriam dicatus eſt. Alter verò minor Auguſti Cæſaris, vt inſcriptio in illius baſi docet, longitudinis pedum LXXXII. Soli ab eodem Auguſto dicatus, ante Baſilicam Sanctæ Crucis (quæ dicitur in Hieruſalem) in agro Seſſoriano, eidemq; Sacratiſſimæ Cruci eodem Pontifice iubente, ipſoq; Architecto vehente erectus & ſacratus eſt.

ADDITIO.

Addendum nobis fuit his quæ ſuperius diximus de Obeliſcis, inſcriptiones, quæ repertæ ſunt in ambobus Obeliſcis effoſſis hoc anno M. D. LXXXVII. è Circo Maximo. In eo enim Conſtantij qui maximus eſt omnium qui in Vrbe fuerunt tranſlati eius baſe, vel cippo (vt aiunt) licet ſatis perfracto, aderat ſubſequens carminibus inſcriptio, è quatuor lateribus, quæ à viris literarum præditis, ac ingenio præſtanti Ioanne Hieronymo Catena à ſecretis epiſtolis Illuſtriſſimi Cardinalis Alexandrini, & Michaele Mercato Phyſico, & à ſimplicium herbarū notione, Viridario ſummi Pontificis Præfecto, ſic fuerunt concinnati.

Pars Auſtralis.

PATRIS OPVS MVNVSQVE SVVM TIBI ROMA DICAVIT
AVGVSTVS TOTO CONSTANTIVS ORBE RECEPTO
ET QVOD NVLLA TVLIT TELLVS NEC VIDERAT ÆTAS
CONDIDIT VT CLARIS EXÆQVET DONA TRIVMFIS

HOC DECVS ORNATVM GENITOR COGNOMINIS VRBIS
ESSE VOLENS CÆSA THEBIS DE RVPE REVELLIT.

Pars Orientalis.

SED GRAVIOR DIVVM TANGEBAT CVRA VEHENDI
QVOD NVLLO INGENIO NISVQVE MANVQVE MOVERI
CAVCASEAM MOLEM DISCVRRENS FAMA MONERET
AT DOMINVS MVNDI CONSTANTIVS OMNIA FRETVS
CEDERE VIRTVTI TERRIS INCEDERE IVSSIT
HAVT PARTEM EXIGVAM MONTIS PONTOQVE TVMENTI.

Pars Septentrionalis.

CREDIDIT ET PRACIDO VECTA EST VELOCIVS EVRO
LITVS AD HESPERIVM POPVLO MIRANTE CARINAM
INTEREA ROMAM TAPORO VASTANTE TYRANNO
AVGVSTI IACVIT DONVM STVDIVMQVE LOCANDI
NON FASTV SPRETI SED QVOD NON CREDERET VLLVS
TANTÆ MOLIS OPVS SVPERAS CONSVRGERE IN AVRAS.

Pars Occidentalis.

NVNC VELVTI RVRSVS RVFIS AVVLSA METALLIS
EMICVIT PVLSATQVE POLOS HÆC GLORIA DVDVM
AVCTORI SERVATA SVO CVM CÆDE TYRANNI
REDDITVR ATQVE ADITV ROMÆ VIRTVTE REPERTO
VICTOR OVANS VRBIQVE LOCAT SVBLIME TROPÆVM
PRINCIPIS ET MVNVS CONDIGNIS VSQVE TRIVMFIS.

In base verò seu cippo obelisci Augusti Cæsaris,qui ex eodẽ Circo paulò post, eodem tamen anno erutus,quiq; multo minor Constantiano est,tales incisę sunt literæ, quo sequitur ordine.

IMP. CÆSAR DIVI F.
AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS
IMP. XII. COS. XI. TRIB. POT. XIV.
ÆGYPTO IN POTESTATEM
POPVLI ROMANI REDACTA
SOLI DONVM DEDIT.

CAP. LXIIII.

De Fornice Sertinij in Circo, Loco Tuberonum, Lupanaribus, Pompei domo; & Iuturnæ Fonte.

DECORATVS autem circus Max. erat Fornice à Sertinio excitato, vt refert Liuius his verbis: Sertinius ex vlteriore Hispania, ne tentata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit, & de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matutæ, vnum in Maximo circo fecit; & his fornicibus signa aurata imposuit. Heliorum familia fuit haud diues, eodem autem tempore fuere sexdecim in vnis ædibus Tuberones, quibus, vt ludos spectarẽt, in Circo Max. & Flaminio locus ob virtutẽ publicè est donatus: auth. Val. Max. Apud circum Lupanaria, vbi meretriculæ corporis quęstum faciebant, vnde Iuu.

Et ad circum iussas prostare puellas. Fuere etiã nostro tempore inter Ianum quadrifrontẽ, Tyberim & scholã græcam, penè ad ipsum circũ producta, à prostitutis mulieribus occupata; cæterũ quatuor ab hinc annis solo æquatis ædificiis remansit area ruinis oppressa. Sunt qui in circo fuisse columnam Bellicam tradunt, propter Ouid. quæ sequuntur, carmina.

Prospicit

Prospicit à tergo summum breuis area circum,
Est ibi non parua parua columna notæ.
Hinc solet hasta manu belli prænuntia mitti,
In regem, & gentem cum placet arma capi.

Nos vero dicimus Ouid. de Flaminio, non autem de circo Max. intellexisse, vt infra, vbi de circo Flaminio agitur, apparet. Pompei Domus apud circum, de qua Plin. sic meminit. Hercules apud circum Maximum in æde Pompei Magni. Iuturnæ aquę Fontem in Velabro adhuc scaturire putat Ful. & olim fecisse lacum in foro Romano iuxta templum Vestæ, aquamq; ipsam saluberrimam habitam. Sed, vt declarauimus, antiqua est cloaca, vel aquæductus, vt fornices ex saxo quadrato in Tyberim vsque producti, clarè ostendunt.

CAP. LXV.

De Septizonio Seueri.

SEQVITVR in sexta parte situs Vrbis tertio ordine montium Cœlius, quem tertium additum Vrbi supra demonstratum est, sed priusquam hunc ascendamus, pauca quædam dicenda occurrunt de Seueri Septizonio, & Constantini arcu, inter ipsum Cœlium & Palatinum montem excitatis: Prius autem quid sit Septizonium, vt videamus, illud nos admonet, quod annis ab hinc quatuor, dum Rhodobium natalem mihi patriam proficiscerer, essentq; verba de reliquiis Vrbis cum comitibus, & conterraneis meis IAC. Bubino, & IAC. Scaramutia, viris literatis & probis, alter rogauit, quid esset, & an aliquod Romæ exstaret Septizoniũ, cui memini me his verbis respondere. Est Septizonium magna quædam moles quadrata, quæ septem cingulis, id est, columnarum ordinibus inuicem superimpositis in modum quatuor porticuum, ambitur; ita vt columnæ quanto altiores, eo minores, breuioresq; disponantur, in cuius medio quatuor parietes loculos quosdam facientes surgunt, in summo regum, vel imperatorum condebantur cineres. Duo autem Romæ fuisse inueniuntur; antiquiores meminit Plin. & Suet. qui ait Titum apud Septizonium cubiculo paruo, & obscuro natum quarto Cal. Ianuarij. Manet, inquit, adhuc, & ostenditur locus. vbi autem, dubitatur, constat tamen in via Noua, haud procul à Seueri fuisse Septizonio. Seueri autem adhuc supersunt e-regione templi S. Gregorij tres operis ambitiosi veluti Zonæ, columnarum pulchritudine, magnificentia, altitudine spectabiles, ex quibus connectuntur, vix credibilis reliqua altitudo fastigium ad culmen æstimantibus, si moles integra cum totis septem zonis superesset. Quod autem sit illud antiquum instauratum à Seuero, vt autumat Ful. stultum est credere, cum Seuerus multis annis post Titum imperauerit, & Spartianus Septizonium Seueri in via Appia, & à Seuero exstructum constituat. Funus, inquit, Getæ illatum est maiorum sepulcro, hoc est Seueri, quod est in Appia via, euntibus ad portam dextera, specie Septizonij extructum, quod sibi ille viuus ornauerat. Idem quum septizonium faceret, nihil aliud cogitauit, quam vt ex Africa venientibus suum corpus occurreret. Duplex autem, præter illam, quam diximus, traditur etymologia. Iulius enim Capitolinus Septodium legit. scimus enim Græcos locum ciuibus frequentatum, ad quē multæ perducantur viæ, Septodium appellare, nam ἑπτὰ septem καὶ ὁδὸς via, quasi septem concurrerent viæ. Plin. Septisolium vocat, à septem solariis, in singulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus superius inuicem iungebantur, aliis verò trabibus cum mole ipsa in interiore parte excitata: & ita singuli ordines vnam faciebant porticum, siue solarium. In huius Septizonij frontispicio literæ huiusmodi leguntur.

AVG.

AVG. TRIB. POT. VI.
COS. FORTISSIMVS NOBILLISSIMVSQVE.
Moles enim quæ superest, ita est inclinata, vt iam iam lapsura videatur.

CAP. LXVI.

De Arcu Triumphali Constantini Imperatoris.

Rcvs autem Triumphales in honorem illorum erigebãtur, qui prouincijs, aut exteris nationibus debellatis, reb. Po. Ro. feliciter gestis, triumphũ meriti essẽt, à quo triũphales denominantur, in quibus simulacra oppidorũ, fluuiorum, nauiũ illorũ, quos deuicerat, in rei perpetuã memoriam, incidebant, quemadmodum in his, qui adhuc stant, cernere licet. Sed arcus triũphales ante imperatorum tẽpora excitauit nemo, vt quorundam est opinio. neque antiquiorem, quàm Titi, arcum in Vrbe videmus. Plin. hunc morem suo tempore cæpisse narrat, prius enim triumphales statuas, vel trophæa ponere solebant. Romæ triumphales arcus plures, ex his verò, qui hodie, Constantini ad angulum montis Palatini, iuxta Amphiteatrum, triumphalibus ornamentis conspicuum, cumque tropheis, & victorijs allatis, parum læsum conspicimus: superato Mezentio apud Miluium pontem, à Constantino ipso positum, cum hoc indice.

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAXIMO. P. F. AVGVSTO S. P. Q. R. QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In maiori autem fornice, parteque interiori à dextris, & sinistris legitur, hinc. LIBERATORI VRBIS. illinc FVNDATORI QVIETIS. Superius extra sic. VOTIS. X. VOTIS. XX. quemadmodum apparet in quibusdam numismatibus, quæ sunt apud nos.

CAP. LXVII.

De Cæliomonte, & Cæliolo.

Oelivm montem Querquetulanũ prius appellatũ scribit Cor. Tac. quòd talis Syluę frequens, fęcũdusq; esset mox, Cœliũ à Cœle Vibenna, qui dux gẽtis Hetruscæ fuit, sedẽq; in eo acceperat à Tarquinio Prisco, seu quis alius regũ dedit. nam scriptores in eo dissentiũt. Rectè ait dissentiũt. Sex. enim Põp. refert. Cœlen Romulo auxilium præbuisse aduersus Sabinos. M. autem Var. contra Latinum regem. hinc post Cœlij obitum, quòd nimis munita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deductos in planum, & ab eis vicum Thuscum appellatum, & ideò ibi Vertumnum stare, quòd is Deus Hetruriæ princeps. De Cœlianis, qui à suspitione liberi essent, traductos volunt in eum locum, qui vocatur Cœliolus, idest minor Cælius, de quo Mart. ita meminit. Maior Cœlius, & minor fatigat. Cœliolus, siue Cælicolus, is est, vt diximus, vbi nunc diui Euangelistæ ędes, olim Dianæ, virgo enim virgini cessit. In hoc autem nihil aliud memoria dignum fuisse inueni; præter ipsam ædem Dianæ, quemadmodum de resp. arusp testatur Cic. Quare ad Cœlium reuertamur, quem Tiberius, appellatione mutata, vocari Augustum iussit. auth. Suet.

CAP. LXVIII.

De Fauni, Veneris & Cupidinis Templo: Curia Hostilia Castris Peregrinis, Domo Lateranorum; de Constantini & Sesoriani Palatio, ac de Equo, L. Veri.

N medio igitur Cœlij montis dorso exstat Templum circulari forma, nūc diuo Stephano, olim verò Fauno dicatum, Faunus enim dictus ἀπὸ τῆς φωνῆς, quod voce, non signis, futura ostenderet. Ex peregrinis autem diis quodam tempore hunc solum Romani coluere. Mansiones Albanæ vbi S. Mariæ in Domnica ædes. Veneris & Cupidinis Templum haud procul à porta Næuia statuit P. Vic. siue Sex. Ruffus, eo in loco, vbi nunc ecclesia S. Crucis in Hierusalem fuisse, accepimus: Curiamq; Hostiliam duobus in locis, vnam, vt diximus, iuxta forum, in qua Hostilius rex prius habitauit, propè Pacis templum, alteram in Cœlio monte, vbi nunc D. Ioannis & Pauli ædes. Liuius: Tullus rex in Cœlio monte templum, ordini ab se aucto, curiam fecit, quæ Hostilia vsq; ad patrum nostrorum ætatem appellata est; & quo frequentius habitaretur, eandem sedem regiæ cœpit. Castra peregrina Augustus in Cœlio constituit, in ea parte, quæ ad ortum æstiuum, Exquiliasq; pertinet, quo in loco nunc ædes Sanctorum quatuor coronatorum est sita. Domus Lateranorum vbi basilica eiusdem nominis: de qua Iulius Capitolinus ita meminit. Educatus est (de M. Antonio enim loquitur) in eo loco, in quo natus est, in domo aui sui, iuxta ædes Laterani. & Iuuenalis ita.

Clausit, & egregias lateranorum obsidet ædes
Tota cohors.

Flauij Constantini Palatium propè hanc domum inter Cœlimontanam, & Gabiusam portam sedem habuit. Sesoriam vero apud Næuiam inter ipsam portam & ecclesiam S. Crucis in Ierusalem. In Platea Lateranensi stat ærea equestris Statua, quam M. Aurelij Antonini esse multi putant, aliqui tamen L. Veri, nō desunt etiam, qui Septimij Seueri. Herodianus enim literis tradidit post adeptum Imperium ex somnio, quod viderat, statuam sibi posuisse.

ADNOTATIO.

Hæc ænea equestris statua translata est tempore Pauli Papæ III. anno 1536. in aream Capitolij, vt ex illius inscriptione in marmorea base cernere licet.

CAP. LXIX.

De Amphitheatro Statilij Tauri.

EQVITVR Statilij Tauri Amphitheatrum. Sed priusquam de ipso agamus, pauca quædam prælibanda sunt, vt quid sit amphitheatrū, & cuius rei gratia exstrueretur, intelligamus. Theatrum igitur à græca trahitur etymologia, dicitur enim ἀπὸ τοῦ θεῶμαι, quod est specto, & habet hemicycli formam. Amphitheatrum autem oualem, appellatum ἀπὸ τοῦ ἀμφὶ καὶ θεῶμαι; quod est circumspecto, quasi in vnum iūcta duo visoria. Cassiod. Titum omnium primum amphitheatrum inuenisse putauit, eius sunt hæc verba. Hoc Titi potentia principis diuitiarum profuso flumine excogitauit ædificium fieri, & cum Theatrum hemisphæriū græce dicatur, amphitheatrū, quasi in vnū iuncta duo visoria, rectè cōstat esse nominatum, quod speciem eius arena concludat

concludat, & vt currentibus aptum daretur ſpatium, & ſpectantes omnia facilius viderent, dum quædam prolixa rotunditas vniuerſa collegerat. At prius C. Cæſarem amphitheatri molem in Campo Martio poſuiſſe, teſtis eſt Cor. Tac. quam ab illo deſtinatam Auguſtus mox Mauſoleum ædificaturus deſtruxit, aut. Sueto. qui etiam in Cæſaris vita commemorat Statilium Taurum prius Tito amphitheatrum poſuiſſe, alterumq; deinde à Tyberio inchoatum ſed non perfectum. In amphitheatro autem multi ſpe premii, quod publicè dabatur, cum beſtiis pugnabant. Capite etiam damnati, & bello capti hoc miſerrimo certamine capitis diſcrimen ſubire cogebantur. Claudius enim Imp. pacatis Ægyptiis, cum militum non parua manus rebellaſſet, partem illorum occidit, partem Romam miſit cum beſtiis pugnaturos. Vnde, inquit Iulius Capitolinus, tractum ſit vt proficiſcẽtes ad bellum imperatores munus gladiatorum, & venatus darent, breui dicendum eſt. Multi apud veteres dicunt hanc deuotionem factam contra hoſtes, vt non ſanguine litato ſpecie pugnarum ſeuerioris vim quandam fortunæ ſatiarent. Ituros autem ad bellũ Romanos debuiſſe pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter ſe cohortes, ne in bello armatos hoſtes timerent, neue propter vulnera, aut ſanguinem horrerent. Eius autem ſæuiſſimi inſtituti cauſa conſueuerunt ituri ad bella exhibere in ſpectaculis multa gladiatorum paria, & quò quiſq; ditior erat, eò plura. De partibus autem amphitheatri vide Vitruuium. Statilii Tauri amphitheatrum magnam partem adhuc extare cernimus apud Eccleſiam S. Crucis in Ieruſalem, prope vrbis mœnia quod extruxit Auguſto ciues Romanos hortante, vt quiſq; pro viribus Vrbem exornare niteretur, auth. Suet. Qui in Caligula narrat ipſum principem munera gladiatoria partim in hoc amphitheatro, partim in ſeptis aliquot egiſſe.

CAP. LXX.

Aquæ ductus cur inuenti, Quibus modis aquæ deducerentur, cui vſui, quis prius deduxit, & quot aquæ deductæ.

QVONIAM de ductu aquæ Claudiæ locus poſtulat, vt loquamur, crebraq; in ſequentibus de aquæductibus erit mentio, placet quædam de iis præmittere, quò cauſam aquas deducendi, quibus modis, cuiue vſui, & à quo primum, & quot diuerſis temporibus in vrbem ducta ſint, intelligamus. Vrbe enim & ambitu, & hominum numero aucta, paulatim á fluuio hunc, atq; illum locum appetendo, magna ciuium pars receſſit, quæ cum longo interuallo aquam petere cogeretur, maximumq; ſentiret incommodum, cogitauerunt priſci velle huic inopiæ ſubuenire, hinc deducendi aquas origo. Aqua enim ex omnibus elementis mortalibus maxime eſt neceſſaria. Quare Pindarus ait ipſam optimam eſſe, & vt aurũ inter metalla, cæteris præſtare elementis. Adhæc vrbis ſalubritati maximè contuliſſe, ſic teſtatur Frontinus: Sentit hanc curam Imperatoris piiſſimi Neruæ principis ſui Roma regina orbis, & terrarum domina, cui par eſt nihil, & nihil ſecundum, & magis ſentit ſalubritas eiuſdem æternæ Vrbis aucto caſtellorum, operum, munerum, & lacuum numero, nec minus ad priuatos commodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. Nam immunditiarum facies, & impurior ſpiritus grauioris cœli, quibus apud veteres Vrbis infamis aer fuit, ſunt remoti. Duobus autem modis deductas eſſe: arcuato videlicet opere, & ſubterraneis cuniculis, idem ita declarat. Hi ſunt arcus altiſſimi, ſubleuati, in quibuſdam locis pedes centum nouem, tot aquarum, tam multis neceſſariis molibus pyramides videlicet ocio-

 ſas com-

ſas comparem, aut cætera inertia, ſed fama celebrata Græcorum: per ſubterraneos vero meatus probat Strabo hoc modo. Tanta autem per aquæductus aquarum vbertas influit, vt per vrbẽ, atq; cloacas omnes inundare videantur, & vniuerſæ propemodum ædes ſubterraneos meatus, Siphones, ac fiſtulas vndoſas habeant. Præterea etiam hodie ad radices Quirinalis in villa Car. Grimaldi, in dorſo eiuſdem montis, in vico patricio, & Suburra, in via Latina, in Auentino, apud Iudæorum plateam, multisq; aliis in locis ſubterraneos aquæductus videmus. Ii autem ſoli in Vrbem per arcus influebant, qui iuſto æquilibrio per congruentia loca poterant deduci. Deducebantur enim aquæ ex diuerſis locis, & quia Anio Nouus omnium erat altiſſimus, neceſſitate vrgente, cęteris ſubueniebat. Quinq; ſunt, inquit Fron. ductuum altitudines in omnem partem Vrbis, ſed his aliæ maiore, aliæ leuiore preſſura coguntur. Altiſſimus Anio eſt Nouus. Proxima Claudia, tertium locum tenet Iulia, quartum Tepula, dehinc Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat, ſextum tenet locum Anio vetus, ſequitur hanc libram Virgo, deinde Appiana, omnibus humiliter Alſietina, quæ Transtyberinæ regioni, & maxime ſubiacentibus locis ſeruit. Mox vero cui vſui eſſent, ſic oſtendit. Auctores cuiuſque aquæ, ætates, præterea ordinem, & longitudinem riuorum, & ordinem libræ cum proſecutus ſim, non alienum mihi videtur ſingula ſubiicere, & oſtendere quanta ſit copia, quæ publicis, priuatiſq; non ſolum vſibus, & auxiliis, verumetiam voluptatibus ſufficit, & per quot caſtella, quibusq; regionibus deducatur, quantum extra Vrbem, quantum intra Vrbem, & ex eo quantum lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine Cęſaris, quantum priuatis vſibus erogetur. Quid autem ſit Caſtellum in aquæductibus, Vlpianus ita declarat. Caſtellũ eſt receptaculum quod aquam publicam ſuſcipit. Cum itaq; ductus aquarum ad viarum diuortia, vel regionum Vrbis fines perducti erant, caſtella in formarum ſummitate erant, ex quibus aqua per digitos, vncias, & modulos ædificiis, operibusque, & muneribus publicis, ac priuatorum vſibus diuidebatur à Caſtellario. Erat enim Caſtellarius caſtelli aquarum cuſtos, vt probatur epitaphio ſequenti videlicet.

D M

CLEMENTI CÆSARVM N. SERVO CASTELLARIO AQVÆ CLAVDIÆ FECIT CLAVDIA SABBATIS ET SIBI ET SVIS.

In ſolo autem lacus erant alia aquarum receptacula, ex quibus cum Romanæ plebis, & fullonum, coriariorum, aliorumque opificum neceſſitatibus ſatisfieret, tum horti irrigabãtur. Idem vero Fron. cuſtodiam aquis adhibitam eſſe, ſic teſtatur. Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam inuenio, poſitamq; redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa ductus extra Vrbem centum ab Vrbe ſeruorum opificum habendi, & quidem ita, vt nomina quoque eorum, quos habituri ſunt in miniſterio per quaſque regiones in tabulas publicas deferrent, eorumque operum probandorum curam fuiſſe per Cenſores aliquando, & Ædiles, interdum etiam Conſulibus eam prouinciam obueniſſe, vt apparet ex eo quod factum eſt C. Luctatio, & Cæſone Coſſ. Quantopere autem curæ fuerit ne quis violare ductus aquarum, nec non conceſſam deriuare auderet, cum ex multis apparere poteſt, tum ex hoc, quod Circus Maximus, ne diebus quidem ludorum circenſium, niſi Ædilium, aut Cenſorum permiſſu, irrigabatur. Agri vero, quos aqua publica contra legẽ, quis irrigaſſet publicabãtur, cuius rei cauſa Ædiles curules iubebantur per vicos ſingulos, qui in vnoquoq; vico habitarent, prædiaue haberent, binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum ſaliret. Primus autem M. Agrippa poſt ædilitatem, quam geſſit conſularis, operum ſuorum, & munerum velut perpetuus curator fuit, qui iam copia per-

pia per-

pia permittente, descripsit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Omnium autem primum Ap. Claudium ex agro Lucullano arcuato opere deduxisse aquam, ab eodem authore literis traditur, qui nouem solum aquas suo tempore in Vrbem fluxisse sic commemorat. Nunc autem in Vrbem influunt Appia, Anio vetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alsietina, quæ eadem vocatur Augusta, Claudia, Anio Nouus. Quæ autem fuerint istæ aquæ, & vnde, quotq; passuum millibus, vel sub terram, vel arcubus ducerentur, pluribus verbis ipsemet recenset. Sex. vero Ruffū, eo posteriorem, quem Diocletiani temporbius Vrbem Romam descripsisse putat Blon. nouem, & decem aquas posuisse animaduerti.

CAP. LXXI.

De Aquæductu Claudiæ aquæ.

DIVVM Claudiū duos aquæductus à Caligula inchoatos perfecisse, sic declarat Fron. altero Imperii sui anno duos ductus inchoauit, quod opus Claudius magnificentissime consūmauit, dedicauitque alteri, quod ex fontibus Ceruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum nomen: hæc bonitate proxima Marciæ. Altera, quoniam duæ Anienis aquæ in Vrbem fluere cœperant, vt facilius appellationibus dignoscerentur, Anio Nouus vocari cœpit. Suet. opera, inquit, magna, potiusquam necessaria, quam multa perfecit, sed vel præcipue aquæductum à Caio inchoatum. Meminit & Pli. his verbis: Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à Caio, & perfecti à Claudio; quippe lapideam excelsitatem omnes vrbes, & montes æquantem, vt lauacra impleret, Curtios, atq; Ceruleos fontes adductos, erogata ad id opus talentum sexaginta millia. Is est aquæductus, quem à porta Næuia per Cœlii montis dorsum in Auentinum perducit Cassi. In frontispicio autem eiusdem portæ de restitutione eiusdem aquæductus hæc leguntur.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA POTESTATE XII. COS. V. IMPERATOR XXVII. PATER PATRIÆ AQVAS CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CERVLEVS ET CVRT. AMILIARIO. XXXXV. ITEM ANIENEM NOVAM. A MILIARIO XII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS CVRAVIT.

IMP. CÆSAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIBVN. POT. II. IMP. VII. COS. III. DESIG. IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILLAPSASQVE PER ANNOS NOVEM SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI F. VESPASIANVS. AVGVSTVS PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC. POTESTATE X. IMPERATOR XVII. PATER PATRIÆ CENSOR COS. VIII. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO. ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO, VRBI RESTITVTAS. CVM A CAPITE AQVARVM SOLO VETVSTATE DILAPSÆ ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

In eodem aquæductu iuxta hospitale lateranense, inter alios, hic positus est index.

M. AVRELIVS ANTONIVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POT. IIII. PROCOS. ARCVS COELIMONTANOS PLVRIFARIA MVETVSTATE CON-

LAPSOS ET CONRVPTOS A SOLO SVA PECVNIA RESTITVIT.

Partem autem huiusce aquæ in Capitolium à Caracalla fuisse deductam ferunt. Extant enim ruinæ formarum in Palatium vsque. In arcu vero tiburtino, huic aquæductui cõiuncto, propè ædem diuę Mariæ in Dominica, vetustate corrosæ sunt literæ tales.

P. COR. P. F. DOLOBELLA COS. C. IVNIVS. C. F. SILLANVS FLAMEN MARTIAL. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERVNT IDEMQVE PROBAVERVNT.

Aquam quidem ipsam à Traiano in Auentinum perductam, Traiani nomen accepit, auth. Front. cuius adhuc apparent formarum vestigia apud S. Priscam, & in ruinis Thermarũ Decij marmor paucis ante annis effossum id, quod Frontini verba, significabat.

ADDITIO.

Pius IIII. Pontif. Maxim. Anno circiter quarto sui Pontificatus, qui fuit M. D. LXIII. cogitare cœpit de perducenda in vrbem Aqua, quæ à nostris hodie Salonia dicitur, sicuti & deferendam ob Vrbis ornatum & commoditatem curauit. Hæc aqua concipitur octauo circiter ab Vrbe milliario inter viam Tiburtinam & Prænestinam, & ea putatur esse, quæ olim Alsietina dicebatur; nam & de distantia, & de loco cum Iulio Frontino conuenit, nisi fortè fuerit Appia, quam inde pariter originem habere idem auctor asserit. Hæc aqua in Vrbe miscetur cum aqua virgine, & deriuatur primum sub colle hortulorum producens fontẽ in medio plateæ S. Mariæ de Populo, ad publicum & communem vsum, aliumq; ibidem ad sordes abluendas publicæ pariter commoditati, tribuit pariter artificio rotarum & machinarum instructione aquam in summitate ipsius collis hortulorum, ad hortos amplissimos & magnificentissimos Ferdinandi Cardinalis Medici, Cosmi magni Hetruriæ Ducis filij, deinde in regiones Triuij & Campi Martij affluenter suppeditat priuatos fontes & riuulos, & præsertim sub ipso colle hortulorum, vbi dicitur ad Sãctissimæ Trinitatis, regio tota perfunditur: Tum egregij fontes patent in hisce Plateis, nempè Columnæ Antoninæ vnus, S. Marci vnus, Rotundæ in qua Pantheon est vnus, in Agone tres, in platea Matthiorum, vnus: Ad fontes Triuij totius aquæ & virginis & Saloniæ caput deducitur. Præterea multis vndiq; locis per Vrbẽ ablutorij fontes, seu lauatorij, (vt vulgò dicunt) visuntur, tum priuatim, tum etiam ad publicum omnium commoditatem fabricati, qui tempore Pij IIII. in hunc vsque diem constructi fuere.

Aquæductus aquæ felicis nostro tempore exstructus est à Sixto V. Pont. Max. Anno M. D. LXXXV. primo sui Pontificatus, prout testatur inscriptio, imposita arcui erecto in ipsis aquæductibus intra Mœnia Vrbis, prope portam S. Laurentij, quæ talis est.

SIXTVS V. PONT. MAX.
DVCTVM AQVÆ FELICIS
RIVO SVBTERRANEO
MILL. PASS. XIII.
SVBSTRVCTIONE ARCVATA VII.
SVO SVMPTV EXSTRVXIT.
ANNO DOMINI M. D. LXXXV.
PONTIFICATVS I.

Hæc aqua ducta est ex agro Lucullano, vel Tusculano potius, ac ea esse putatur, quæ olim Claudia vocitata est, ab ipso Appio Claudio, vt habetur ex Andrea Fuluio, qui primus eam in Vrbem duxit: constat enim hanc, Romam fuisse ductam; ex subterraneis meatibus, qui propè illius fontem apparent. Concipitur autem via

tem via Labicana, seu Prænestina. XVI. ab Vrbe milliario, diuerticulo sinistrorsum MM. pas. ex fonte, seu palude, quam nostrates hodie Pantanum Gryphem vocant: ego verò Paludem Agrippæ potius dicerem, paucis immutatis. Nam cõstat M. Agrippã (vt ex Plin. Iulio Frontino, & aliis) multas in Vrbem aquas deduci curauisse, ac veteres aquæductus restaurasse, quorum vnus aquæ huius fuisse legitur: à quo & fons ipse fortè nomen accepit. In hoc opere exstruendi aquæ felicis ductum, ferunt ab eodem Pontifice centum millibus nummis aureis impensum fuisse.

Caput huius aquæ ad Thermas Diocletianas primum producitur, ibi in partes distribuitur: nam quadrans, seu quarta pars ad hortos, seu suburbanum summi Pontificis Sixti V. sub Exquiliis tendit, portionem ex reliqua Illustrissimus Ferdinandus Cardinalis Mediceus ad eius amœnissimos hortos in colle hortulorum irrigandos, & fontibus exornandos accepit. Tum in area Sanctæ Susannæ prope Thermas ipsas Diocletianas Summus Pontifex tres amplas ingẽtesq; fornices ad aquas ibi subministrandas erexit. Inde S. P. Q. R. eandem aquam in Capitolium ducendi per viam Piam facultatem tradidit: quiq; ductu subterraneo, opere tamen arcuato, per Siphones in aream Capitolinã transtulit, impensa vt relatum est, triginta quinque millium nummum aureorum.

CAP. LXXII.

De ijs quæ incertam sedem nunc in Cœlio monte habent.

DRVTVS primus Cos. pulso Tarquinio Carnæ deæ Templum in Cœlio monte exstruxit, sacrumq; voti reus fecit, quia cordis beneficio, cuius dissimulatione habebatur idoneus, emẽdationi publici status exstitit. Hanc enim deam vitalibus humanis præesse credebant, ab eaq; petebatur vt iecinora & corda, quæque sunt intrinsecus viscera salua conseruaret. Templum Claudij Cæs. conditum à Vespasiano, sed prius cœptum ab Agrippina in Cœlio monte Neronem funditus destruxisse auth. est Suet. Mamurra Formianus fabrorum Cæsaris in Gallia præfectus, Domum, quam in mõte Cœlio habebat, primus omnium Romæ marmoreis crustis exornauit. Plin. In Cœlio Domum Claudij Centimali fuisse, ait Valer. Maxim. de qua Cic. meminit. Cum in arce augurium augures acturi essent, iussissentq; T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auspiciis, emit Calphurnius Lanarius. Domus Tetricorum (inquit Pollio) qui duo, ex triginta tyrannorũ fuerunt, hodieq; extat in monte Cœlio; inter duos lucos, contra Isium Metellinum pulcherrima. In eodem monte Iunij Senatoris Domum constituit Cor. Tac. Adduntur, ait, sententiæ, vt mons Cœlius in posterum Augustus appellaretur, quando cunctis conflagrantibus sola Tiberij effigies in domo Iunij Senatoris inuiolata mansisset. Habuit Cœlius Domum T. Claudij clypti hymnologi, quemadmodum in eius epithaphio legimus, & Cornelij Domum, qui, vt alij volunt, primus eam marmoreis tabellis exornauit: Martialis Campus, in quo, si quando aquæ Tyberis Martium campum occupassent, equiria fiebant, in Cœlio à Sex. Pompe. collocatur, sicut ab Ouid. his carminibus.

Altera gramineo spectabis equiria campo,
Quem Tyberis curuis in latus vrget aquis.
Qui tamen eiecta si fortè tenebitur vnda,
Cœlius accipiet puluerulentus equos.

Fuit

Fuit in eodem monte Macellum Magnum, Antrum Cyclopis. Spoliarium, & Armamentarium. Sed de Cœlio ſatis. Videamus quid à latere ipſius, quod Auētinum reſpicit, ſit, aut fuerit.

CAP. LXXIII.

De Appia, & Noua via, ac de Iſidis, Virtutis, Honoris, atque Quirini, ſiue Martis Aede, & Almone flu.

IN ſitus Vrbis deſcriptione dictum eſt conuallem, Appiamque viam, quantum ad Septentrionem ſpectat, à Palatino, quantum verò ad occaſum hyemalem, à monte Auentino, Cœlium dirimere. Pom. autem Letus Appiam Brunduſium vſque producit, à porta autem ad thermas Antonianas Nouam vult appellari. Sed Appiam etiam intra Vrbem fuiſſe vſq; ad Conſtantini arcum innuit Spartianus, in ea Septizonium Seueri cum collocauerit, potuit tamen aliquando accidere, quod huius pars à Caracalla munita Nouæ nomen adepta ſit. Quod autem Solinus dicit Tarquinium Priſcum habitauiſſe ad portam Mugoniam ſupra ſummam Nouam viam, de alia intellexerim. Sunt qui putant viam Nouam à porta Palatii inchoaſſe, & per radices Palatini montis ſupra circum Maximum ad infimam Piſcinam perueniſſe, vbi nunc Diui Sixti ædes viſitur. Verùm, vt diximus, viæ Nouæ diuerſis temporibus à diuerſis hominibus nouiter deductæ, aut munitæ plures, & multis in locis fuere. Quocirca, niſi diſtinguantur tempora, infinita occurrent apud ſcriptores, quæ inter ſeſe contraria videbuntur. Ad caput autem viæ Nouæ in regione Piſcinæ inter prædictam ædem, ſpectandasq; thermarum Antoniarum ruinas, fuit Templum Iſidis Antenodoricæ, ab Antonio Baſſiano conditum, iuxta ipſius Thermas, vbi quædam marmora eruta ſunt, cum inſcriptione mutilata huiuſmodi.

SÆCVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

In altero verò fragmento ſic legebatur.

PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANÆ REIP. ARCANAQVE MORBIS PRÆSIDIA ANNVANT QVORVM NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

In via autem Appia, haud longè à porta Honoris, & Virtutis ſteterat Templum, quod M. Marcellus dedicauit, decimo ſeptimo anno poſteaquam à patre eius primo conſulatu votum in Gallia ad Claſtidium fuerat. huius meminit Cic. de natu. deorũ Martis Templa duo, inquit Ser. vnũ Quirini intra Vrbẽ, propè portam; quaſi cuſtodis, & Tranquil. alterum in Appia via extra Vrbem, quaſi bellatoris, & gradiui. Ful. verò ſcribit duo extra portam fuiſſe Martis templa. Vnum quatuor miliarijs ab Vrbe diſtans: alterum paulò extra portam. quod ſi ita eſt, cur Ser. dixit duo, & non tria eius templa, vnum Quirini intra Vrbem, & duo extra, quod erat conſentaneum, ſecundum ipſum. Almo. flu. per viam Appiam, Auentinique radices in Tyberim fluens, longè ab Vrbe ad. X. mil. paſſ. in agro maritimo oritur, Appijque Riuam vulgò nunc nominant. in quo Mater deorum Cal. Aprilis ſingulis annis à Gallis ſacerdotibus abluebatur. vnde Papinius.

Eſt locus ante Vrbem, qua primum naſcitur ingens
Appia, quaq; Italo genitus Almone Cybelle
Ponit, & Idæos iam non reminiſcitur amnes. Ouidius.

Eſt locus,

Est locus, in Tyberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen à magno perdit ab amne minor.

ADDITIO.

De via quæ vocatur Pia, quæq; ætate nostra æquata, & recta ducta est, aliquid bonis in præsentiarum est deliberandum. Hæc namque sub Pio Papa IV. anno M. D. LXII. aperta fuit, vel potius ad rectitudinem strata; quæ antea per anfractus, vt plurimum ducebat ad Exquilinam, seu Nomẽtanam portam. Hæc vero via incipit ab ipsis equis Viridatis, qui in Quirinali locati sunt, quibus ostendũt colossi bini, simulacra nempe Alexandri M. Macedonum regis, opera egregiorum ac præstantissimorum artificum Fidię & Praxitelis. Hæc vero via ad põtem vsque Numentanum recta protenditur, tribus fere millibus pass. Ipse autem Pontifex ex valuis ædium Sancti Marci, quo æstus tempore suadebat, illam incipere voluit, sed morte præuentus non perfecit opus. Sublata ergo Altasemita antiqua via, ac Nomentana porta, idem Pontifex de suo nomine vtrasq; vocauit, prout in frontispicio illius portæ inscriptio talis legitur.

PIVS IIII. PONT. MAX. PORTAM SVBLATA NOMENTANA EXSTRVXIT VIAM PIAM ÆQVATA ALTA SEMITA DVXIT.

Huius etiam portæ Sciographiam delineauit egregius, ac celeberrimus artifex Michael Angelus Bonarota Florentinus, tribus artis generibus præstantissimus, prout eius opera testantur, hoc est sculptor eximius, pictor admirabilis, architectus vero singularis, ex tot qui nostra ætate floruere, qui paulo post, nempe anno M. D. LXIIII. nonagenarius, & vltra è vita decessit. Porta vero ipsa Nomentana ad iactum lapidis, vel paulo, amplius ab ipsa pia clausa est, vt cernere licet inscriptiuncula in marmoreo lapide cum insignijs illius Pontificis ipsis mœnibus affixa.

Hic Pontifex in elegantiorem formam, ornatum, & amplitudinem renouauit & aperuit portam, ac viam Flaminiam strauit, vt in præsentiarum cernitur, superimposita ipsi portæ à parte exteriori, subsequenti inscriptione, videlicet.

PIVS IIII. PONT. MAX. PORTAM IN HANC AMPLITVDINEM EXTVLIT VIAM FLAMINIAM STRAVIT ANNO III.

Idem pontifex anno circiter M. D. LXIII. postquam fossa, vallo & aggeribus molem Hadrianam, seu castrum Sancti Angeli, & Vaticanum, & vicos ipsos, qui intermedii sunt satis munierat, cœptum est ibi prope mœnia, ob loci commoditatem ædificiis hinc inde deductis, exurgere vicus, qui de nomine ipsius Pontificis Pius vocitatus est, in cuius capite dextrorsus aperuit portam, quam pariter de suo proprio nomine Angelicam vocauit, ipse enim Pontifex Ioannes Angelus in baptismate vocatus est, è domo Medicea Mediolanensi.

Gregorius vero XIII. Pont. Max. ad maiorem populi cõmoditatem ac vsũ, viam quæ à basilica diuæ Mariæ Maioris ad sancti Ioannis Lateranensis tendit, aperuit anno Iubilei M. D. LXXV. vt cernitur in superepistiliis porticus ipsius basilicæ hac inscriptione.

GREGORIVS XIII. PONT. MAX. EVGENII LABANTEM PORTICVM DEIECIT AC MAGNIFICENTIVS RESTITVIT VIAM RECTAM AD LATERANAM APERVIT ANNO IVBILEI M. D. LXXV.

Quæ porticus cum ab Eugenio III. Pont. annis circiter 430. elapsis, erecta esset, iamque vetustate collaberetur, tamen pietas, & modestia Gregorii Pontificis non tulit aboleri penitus monumentũ illius optimi Põtificis, sed inscriptionẽ, quæ carminibus illius tempestatis in ipsis superepistiliis columnarum insculpta erat, iussit reponi, sicut antea reperiebatur, quæ talis est.

Tertius Eugenius Romanus Papa benignus,
Obtulit hoc munus virgo Maria tibi.

Quæ mater Christi fieri merito meruisti,
Salua perpetua virginitate tibi.
Es via, vita, salus, totius gloria mundi
Da veniam culpis virginitatis honor.

E basilica D. Mariæ Maioris, præter viam Lateranam quæ à Gregorio XIII. vti diximus, aperta est, duæ aliæ nuper certæ sunt viæ, quas Sixtus V. Pont. Maximus initio feri sui Pontificatus, hoc est anno 1585. aperuit, & strauit, quæ sese ad inuicem ac in biuium ita disterminant, vt literæ Pythagoræ Y. formam quandam præseferre videantur, dextra enim ad Basilicam sanctissimæ Crucis in Hierusalem in Agro Sesoriano tenditur, quæ ampla satis & recta spectabilem præbet obtutum, in cuius medio, paulò vltra, ac prope veteres aquæductus aquæ Claudiæ in lapide marmoreo parieti nuper affixo sub insigniis eiusdem Pontificis adest subsequens inscriptio.

SIXTO V. PONTIFICI MAX. QVOD VIAM FELICEM APERVIT STRAVITQVE PONT. SVI ANNO I. M. D. LXXXV.

Sinistra vero non minus recta, lataue quam altera, tenet portã Esquilinam, nunc sancti Laurentii, & deinde templum ipsius sancti extra mœnia, prope quam videtur erectus arcus insignis in mediis ipsius aquæductibus, qui felix dicitur, in cuius fronte è latere læuo, versus eandem portam, legitur hæc inscriptio.

SIXTVS V. PONT. MAX.
VIAS VTRASQVE ET AD S. MARIAM
MAIOREM ET AD S. MARIAM
ANGELORVM AD POPVLI
COMMODITATEM ET DEVOTIONEM
LONGAS LATASQVE
SVA IMPENSA STRAVIT
ANNO DOMINI M. D. LXXXV.
PONTIFICATVS I.

Hæc via de qua superius diximus à nonnullis Montaltam appellari audiui, de nomine patriæ ipsius summi Pontificis, altera vero, cuius ante hanc commemini felicem etiam ex illius lapidis, quẽ citauimus, inscriptione, vocatam esse probatur.

Aliam quoq; viam aperuit & strauit idem Summus Pontifex, quam æque felicem appellauit, nisi malimus vuam eandemque esse cum illa felice, cuius supra meminimus, interiecta media tantum Basilica eadem Sanctæ Mariæ Maioris: Hæc enim de qua nunc agimus, incipit ab ipsamet Ecclesia, sed ab ea regione quæ partem occiduam & septentrionem spectat, ac mõtem ipsum Exquiliarum infra se habet, obeliscum ex Augusti Mausoleo ab ipso summo Põtific. erectum, obuium tenet, ac ad templum vsque sanctissimæ Trinitatis in monte Pincio protenditur, viam Piam mediam intersecans. Hæc pariter Felix (vt dixi) vocata est, cui à latere dextro, prope suburbanum Pontificis est alia noua via nuper aperta & strata, qua ad thermas Diocletianas itur, hoc est ad diuæ Mariꝫ Angelorum templum. Hæc via à dextra tantum habet ipsius Põtificis suburbanum, in cuius capite porta est ingens & ampla, præfati Summi Pontificis.

E Thermis Diocletianis seu potius è templo ingenti S. Mariæ Angelorum surgit alia via lata, recta & æqua, ab eodem summo Pontifice aperta & strata, quæ ducit pariter ad portam Exquilinam, nũc S. Laurentii, cuius meminit inscriptio superius à nobis citata, dum viam Montaltam adduceremus.

Aperta est pariter & strata alia via ab eodem summo Pontifice, licet non penitus æquata, quæ à Basilica præfata sanctæ Mariæ Maioris ducit ad montem, qui dicitur ad Balnea Pauli, vulgo autem, Bagnanapoli. Hæc exactis Exquiliis, Vimina-

Viminalem aſcendit deſcenditque, ac domum montem ipſum ad balnea Pauli ſcandit, nec vlterius hucuſque protenditur, atq; inter omnes vias ab eodem ſummo Pontifice apertas minus æqua, & ſtrata videtur, ob exaggerationis ſiue exæquationis difficultatem: nam valles profundæ nimis, æquandæ & aggerandę forent, cum aliarum forte non modico viarum incommodo, vt intuentibus patet.

Supererat de celeberrima viarum, quæ nunc inſtat aperienda, aliquid dicendum. Hæc namq; ab area Capitolina ad diui Ioannis Lateranenſis ædes recta ferre debet, ac ibi terminare, ad ſcalas marmoreas, quæ ſanctæ appellantur, quęque paulum amouendæ ſunt, à propria ſede, habebitq; Obeliſcum Conſtantii, Deo fauente erigendum ante ipſos ædes, obuium. Hanc vero creditur, nobiliſſimam, & ampliſſimam omnium, quæ ab eodem Summo Pontifice viarum apertæ ſunt, futuram.

CAP. LXXIIII.
De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ.

ANTONINVM Caracallam Thermas, quæ ab eo Antonianæ ſunt denominatæ, ſtruxiſſe, in eius vita Spartianus ſic teſtatur: Opera Romæ reliquit, thermas ſui nominis eximias, quarum cellam ſolearem architecti negant poſſe vlla ratione fieri, niſi qua facta eſt, nam ex ære cupro cancelli ſuppoſiti eſſe dicuntur, quibus cameratio tota concredita eſt, & tantum eſt ſpatii, vt id ipſum potuiſſe fieri negant docti mechanicis. Lamp. vero has inchoatas ab Antonino, Seuerum perfeciſſe, atque exornaſſe refert. Viſuntur adhuc in radicibus Auentini, ad viam olim Ardeatinam, & apud nunc S. Balbinam, harum ingentes ruinæ, cum altis parietibus, columniſque ſemiſepultis miræ & magnitudinis, & pulcritudinis. Magnum autem ambitum amplectebantur, & ductus ille aquarum, qui ante portam Capenam tranſit, in eas olim aquam deducebat. Sub thermis Antoninus ipſe nobiliſſimũ poſuit Palatium, cuius veſtigia vix ſuperſunt.

CAP. LXXV.
De Auentino.

COLLIS autem Auentinus, quartus in ordine montium fuerat collocatus: de cuius ambitu & forma, cum multa ſupra dicta ſint, reliquũ eſt, vt quibus ædificiis exornatus eſſet nunc videamus, primum tamen vnde dicatur. Auentinum igitur montem ab auibus, quæ veſperi ex Tyberi illuc cubitum aduolabant, denominatum quidam volunt. Hinc Virg.

Dirarum nidis domus opportuna volucrum.

de Auentino locutus. Alii a rege Aboriginum illic & occiſo, & ſepulto. Var. tamen dicit ingentem Po. Rom. Sabinos à Romulo ſuſceptos iſtum accepiſſe mõtem, quem ab Auante prouinciæ ſuæ fluuio, appellarunt Auentinum. Conſtat ergo varias opiniones poſtea ſecutas. Nam à principio Auentinus dictus eſt ab auibus, vel rege Aboriginum, vnde hunc Herculis filium conſtat nomen à monte accepiſſe, non præſtitiſſe, auth. Ser. Idem autem Var. poſt varias quorundam opiniones, ſubdit. Ego maxime puto ab aduectu, nam olim paludibus mons erat ab reliquis diſcluſus, itaq; eò ex vrbe via qui aduehebantur ratibus, quadrantem ſoluebant. Alii ab aduentu hominum, quod commune Latinorum ibi Dia-

næ templum ſit conſtitutum. Huic autem monti Remurio aliquando dixerẽ nomen. Et quanquam Sex.Pom. refert Remuriam locum eſſe in ſummo Auentino, vbi Remus de vrbe condenda auſpicatus fuerat; non tamen obſtat quin totus mons Remurius appellaretur, quem Romulus neminem paſſus eſt habitare, ſed ſacrum fratri eſſe voluit vſque ad hylernam. Dionyſius autem prodidit, Ancum Martium Auentinum muro cinxiſſe, contra Gellii opinionem, qui, vt demonſtratum eſt, dicit neque Ser. Tullium neque quempiam aliũ, ad diui Claudii tempora vſque, hunc montem, tanquam auibus obſcœnis ominoſum, intra pomerii fines recepiſſe. Quare aut poſt Ancum ſtatim excluſus, aut ſecundum Liuium, ab eo nouæ multitudini datus, non tamen Vrbi aditus eſt iuxta eiuſdem Gellii opinionem, qui vult vrbanum auſpicium pomerii finem facere. Quæ autem in eo fuiſſe traduntur, breuiter exponamus.

CAP. LXXVI.

De Dianæ, Bonæ deæ, Herculis Victoris, Iunonis Reginæ, & Monetæ, Lunæ, Victoriæ, Mineruæ, & Libertatis Templo, ac Ara Iouis Elicij.

IN vertice autem Auentini montis, qui Tyberim deſpicit, ſtat Diuæ Sabinæ Templum, quo in loco olim Dianę, ad eam nempe partem, quæ naualia ſpectat. Appianus enim commemorat Gracchum hoc aſcendiſſe templum, atque inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum tranſiuiſſe. De hoc quidem templo Sex. Pomp. ſic meminit. Seruorum dies feſtus exiſtimatur idibus Auguſti, quod eo die Ser. Tull. natus è ſerua ædem Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ ſunt cerui, à quorum celeritate fugitiuos vocent ſeruos. Cõmune autem erat omnibus Latinis, quod ideo inſtituiſſe videtur, vt oſtenderet lege naturali ſeruos nihil diſtare à cęteris hominibus. Dion. enim huius Templi Ancum Martium authorem feciſſe videtur traductis, inquit, ex Tillenis, Politorio, aliisq; Vrbibus quoſcunq; cœperat colonos, ibi collocauit, perſuaſitque vt templum Dianæ ædificarent, adiicerentque ſtatutis temporibus inducias, vt ſi qua facta inter eos offenſio eſſet, per hæc ſacra diſſoluerent, poſteaque rex pecuniis, quas contulerant Vrbes eæ omnes, exſtruxit Dianæ fanum, in maximo Romæ collium Auentino collocatũ, legesq; in baſe ærea conſcripſit, in delubro Dianæ ſita. Hinc patet, quod ſi prius hoc templum non fuit in Auentino, quàm tempore Anci regis, non potuiſſe ab aduentu hominũ Auentinus appellari: cum conſtet ante Anci imperiũ hoc nomen obtinuiſſe. Sequitur in eodem vertice, haud procul hinc, ædes S. Mariæ cognomento Auentinæ, vbi Bonę deæ templum extitiſſe ferunt, in honorẽ Fatuæ caſtiſſimæ ſororis Fauni à Claudia veſtali conditũ, poſtea vero à Liuia reſtitutum. Bonæ deæ autem ſacra à ſolis fœminis peragebantur, neq; licebat viris intereſſe: vnde Cic. criminatur P. Clod. quod auſus ſit hæc ſacra, quæ pro ſalute Po. Ro. fiebant, ſua præſentia turbare, atq; polluere. Spartian. ait Hadrianum ædem Bonæ deę tranſtuliſſe, quo autem non dicit. In crepidine ad eundem fluuiũ pertinente, vbi nunc Diui Alexii, fuit Herculis victoris templum, & ab eo haud procul Iunonis Reginæ, ex parte Veientanæ prædæ à Camillo conditũ, de quo ſecundo bel. pu. mentionem facit Liuius. Sed Hercules alterum habuiſſe dicitur, eo in loco, vbi nunc in ruinis thermarum Decii Imperatoris eccleſia D. Priſcæ eſt ſita. In dorſo autem Lunæ conſtituit Ouid. his carminibus.

Luna regit menses, huius quoq; tempora mensis
Finit Auentini Luna colenda iugo.

Liuius: Atrox cum vento tempestas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit. Istis autem certum locum à peritis topographiæ Vrbis assignari solet, incertum vero sequentibus, veluti Victoriæ Templo, quod ab Arcadibus exstructum, ab eisdemque sacra eidem deæ constituta narrat Diony. Mineruæ autem à Sex. Pomp. Iunonis vero à Valerio Max. in eodem monte collocatur: à Liuio vero Libertatis, multatitia pecunia cum æreis columnis, & statuis pulcerrimis à patre T. Gracchi, & conditum, & dedicatum, cuius atrium ab Helio Peto, & Cor. Cethego censoribns fuit refectum & ampliatum, & nouissime à Pollione, vt tradit Suetonius, instauratum, de quo Liuius quinto decadis quintæ meminit his verbis. Hæc inter ipsos disceptata, postremo eò descensum est, vt ex quatuor Vrbanis tribubus, vnam palam in atrio Libertatis sortirentur. Libertatē enim Deam inprimis coluere Romani, vtpote Libertatis assertores. Habuit Auentinus & aram Iouis Elicii à Numa dicatam, quæ ab eliciendo secundum Var: nomen adepta est. Habuit & Murceæ veterem aram, nam prisci Venerem Murceam vocabant, à myrto ei dicata, vel, vt alii, quod præter modum non moueret ac faceret hominem murcidum, ac nimis desidiosum & inactuosum. Iunonis Monetæ ædem etiam in Auentino fuisse, literis traditur. Camillus autem dictator in eodem, Matutæ matri templum consecrauit, auth. Blon. qui ex Plin. refert Laurentium Syluam Ioui sacram fuisse in hoc ipso colle, & in ea Valentinianum Gallæ Placidiæ filium interfectum. De Sylua hac vide Var. & Liuium.

CAP. LXXVII.
De Caco & eius Spelunca.

CACI Speluncam supra ædem Diuæ Mariæ in schola græca, qua parte Auentinus palatium videt, fuisse, putat Blon. at locus accliuis nullum speluncæ præsefert vestigium. Virgil. autem in montis crepidine, loco maxime edito, ponit his carminibus.

Stabat acuta silex præcisis vndiq; saxis
Speluncæ dorso insurgens altissima visu.

Melior est ratio, quod facit ad Tyberim incumbere dum subdit.

Hanc, vt prona iugo læuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduersum nitens concussit, & imis
Auulsam soluit radicibus, inde repente
Impulit, impulsu quo maximus insonat æther.
Dissultant ripæ, refugitq; exterritus amnis.

Quod si placet speluncam ipsam ad Palatinum montem pertinere, non procedit, quod ait Poeta: incumbebat ad amnem, abest enim locus ille à fluuio ad teli iactum, à Tyberiq; est auersus. Quod autem Ser. dicit Tyberim per circum Maximū fluxisse, de alio tempore, quam quo Hercules in Italiā venit, loqui opinamur. Si enim ad Herculis aduentum referre volumus, obstant, que de ipso à Vir. & Liu. tradita sunt, quemadmodū de ficu ruminali scribentes supra demonstrauimus. Arbitramur igitur Caci speluncam e regione S. Mariæ Auentinæ ædis fuisse, vbi fluuius accedit quam maxime prope Auentino, & mons ipse plurimus attollitur, rupesque tota est scabra, & spelūcis aptissima, quod innuit Dio. prope portam tergeminam speluncam ipsam qui constituit, narrans Herculem Caco clauo mactato & spelunca euersa, arā Iouis Inuentoris erexisse ei loco proximam, eamq; suo tempore iuxta portam tergeminam extitisse. Cacus autem

ſecundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem, ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen habet, hunc fuiſſe Euandri nequiſſimum ſeruum ac furem, nouimus enim malum à Græcis κακὸν dici, quidam ita Arcades illo appellabant tempore: poſtea tranſlato accentu Cacus dictus. Scalæ autem Caci ad ipſam ſpeluncam fuiſſe fabulantur.

CAP. LXXVIII.

De Armiluſtro, & quibuſdam aliis rebus in genere poſitis.

VOLATERANVS inquit, Armiluſtrum putauerim, id ſpacii, quod in Teſtaria nunc eſt: nam in regione Auentini ponitur, nec ſane aptior locus recenſendis armis, ac militibus oſtenditur, hanc ſequitur Ful. Plu. autem ait Armiluſtrum locum in Auentino, vbi Romulus Tatium ſepeliuit. Vnde apparet iſtos non recte ſentire, quia aliud eſt eſſe in Auentino, aliud in Auentini regione. Var. tamen Armiluſtrum, & circũ Maximum eundem eſſe arbitratur. Sex. vero Pom. feſtum quo res diuinas armati faciebant, ac dum ſacrificarent tubis canerent. Quare opinor locũ in quo feſtũ hoc agebatur, ſiue in Auentino ad Tatii ſepulchrum, ſiue in circo Maximo, eodem nomine appellatum, quo & locus, vbi perfectis bellis arma reponebãtur. Romani enim arma priuatim non tenebant, ſed in reditu exercitus in Armiluſtrũ, aut in Tarpeiam rupem reponebant: hinc Spartianus dicit, Veſpaſianum ex Armiluſtro arma legionibus permiſiſſe, & Lucan. iam rupes Tarpeia ſonat. In Auentino autem, iuxta Reginę Iunonis templum, fuere Gemonię ſcalæ per quas nequã & ſontes vnco trahebãtur, erat enim locus præceps in quem facinoroſi tracti excarnificabantur. Suet. in Tyb. Imp. funere: Alii, inquit, vncum & Gemonias minabantur, & in Vitel. Tandem apud Gemoniam munitiſſimis ictibus excarnificatus, inde vnco tractus in Tyberim. Domum Phylidis apud Dianæ templum. Propertius.

Phylis Auentinæ quædam eſt vicina Dianæ.

& reliqua. Remoria locus, vt dixi, in Auentino, vbi Romulus Remum ſepeliuit, quandoquidem & viuens eum locum ille ſedibus deſtinabat. Thermas Decianas in honorem Decii Imp. à S. P. Q. R. ædificatas in eodem monte fuiſſe volunt, & apud has Varianas. Traiani vero cum priuatis ædibus in vinea Franciſci Albertini eius, qui quædam curſim de antiquitatibus Vrbis in lucem edidit. Fabulantur in Auentino fuiſſe Fauni, & Pici antrum, fontemq; ex quo bibebant, atq; Numã illic vino appoſito eos ebrios factos conieciſſe in vincula, & ab his fulmina elicere didiciſſe. De hoc autem fonte Ouid. in Faſt. meminit.

Lucus Auentino ſuberat niger ilicis vmbra,
Quo poſſes viſo, dicere, numen adeſt.
In medio gramen, muſcoq; adoperta virenti
Manabat ſaxo vena perennis aquæ.

M. Cato Italum Auentinum coluiſſe, Liuius vero in eodem, cum plebs à patribus in montem ſacrũ ſeceſſiſſet, decem tribunos plebis creatos & Cor. Tac. Diui Tiberii tempore incendio exuſtum eſſe memorant. Hactenus autem de Auentino.

CAP.

CAP. LXXIX.

De Testaceo monte, & de ijs, quæ in eo ambitu fuere.

NTER Auentinum montem, & Tyberim, ac vrbis mœnia, quatuor laterum inæqualium planiciem collocauimus: in qua, haud procul à mœnibus ad ortum hyemalem pertinentibus, surgit collis, quem vulgo Testaceum vocāt. Quo cum animi recreandi gratia munificentissimus vir NICOLAVS Rens, prot. ap. qui rerum experientia, & singulari fide Gallorum regis à secretis existit, me adduxisset, essentq; vna AMBROSIVS Recalcatus, & ANTONIVS Carpanus Mediolanen. & quidam alii honesti viri, in quorū numero fuit etiam BART. de forbicibus, ac FRAN. pontius Placen. (hos enim omnes literis, honestisque moribus ornatos, & integerrimos honoris causa nomino) rogassentque, an collis ipse ex fragmentis vasorum fictilium, in quibus prouinciæ tributum Popul. Roman. ferebant, esset coaceruatus? respondi, inueteratam opinionem illam prorsus ridiculam esse, neque apud aliquē scriptorem inueniri, subditos Romanis tributa testaceis vasibus detulisse, sed (vt etiam Blon. refert) consueuisse Quæstores in prouincias mitti, quibus ea exigendi cura esset, exactaque legionibus in stipendia distribuendi, nisi in ærarium Romam mallent deferri, Catonemque Vticensem Quæstorem in Asiā Cypramq; missum, habita à prouincialibus tributa non fictilibus vrnis, sed sacculis in summa nauis puppi gestauisse, subere ea ratione longissimis alligatis funibus, vt si naufragio cum naui ipse periisset, supernatans suber ostēderet in fundo depositum, tributorumq; pecunia Pop. Ro. salua esset, propterea me credere collem ipsum aggeratum quidem esse ex fictilium fragmentis, at ex iis, quæ à figulis in ista regione officinas habētibus, contulissent, quandoquidem Pli. ostendit fictilium maximum vsum fuisse apud maiores, adeo vt deorū simulacra, templorumque ornamenta, & ipsa parietum crustamenta ex fictilibus conficerentur, cuius sunt hæc verba: Turianumque à Fregellis accitum, cui locarat Tarquinius Priscus Iouis effigiem in Capitolio dedicandam, fictilem fuisse eam, & ideo non mirari solere fictiles in fastigio templi eius quadrigas, de quibus sæpe diximus: ab hoc eodē factum Herculē, qui hodieq; materiæ nomen in vrbe retinet. Hæ enim tamen effigies Deum laudatissimæ erant, nec pœnitet nos illorum qui Deos tales coluere, aurum enim, & argentum ne in Diis quidem conficiebatur. Durant etiamnum plerisque in locis talia simulacra. Et mox: Atqui Numa Rex septem collegia figulorum instituit. Quin & defuncti sese fictilibus doliis condi maluere. maior pars hominum terrenis vtitur vasis, M. etiam Var. figulos vno in loco fuisse indicat, cum dicit Venerem Myrteam fuisse inter figulos, & Sex. Ruff. Vrbis Romæ descriptio habet, in regione prima porta Capena fuisse vicum vitrariorū. Cum itaq; figulorū eam esse opificii conditionē videamus, vt longe ab aquis haberi non possit, cum etiā eius artis purgamenta, si nimis multa in aruis dispergantur, ea reddant cæteris vsibus inutilia, sin in flumen abiiciantur, aut illud in breui compleant, aut difficillime eruantur: prudenti consilio factum tenemus, vt tam multa figulorum collegia à Numa Rege instituta myrteis, & secus flumen apud Vitrariorum vicum ibi fuerint locata, vbi nunc testaceum inter montem & Tyberim vineas videmus: Quod si Numę regis temporibus figulorum collegia fuerunt septem, quanto plura credimus esse addita, Romani populi multitudine non minus aucta, quam fuit imperium dilatatum. Hæc omnia attente considerantes mirari solemus, cur Testaceus mons supra fidem eorum, qui non viderunt, arduus, non in alpem potius insurrexerit.

Ambi-

Ambitus autem huius duobus millibus vix perficitur pedibus, altitudo vero cētum sexaginta, cucurbitæq; habet formam, cuius latior pars ad Tyberim, inter transtyberinam regionem, & vrbem fluentem, pertinet. In eadem planicie fuisse etiam Lignarios, & Emporium ostendit Liuius.

CAP. LXXX.

De meta, quæ sudans dicta est, & Iouis Simulacro.

POST Auentini montis descriptionem, Ianiculum recto ordine sequi dixeramus, eum autem commodius relicturos ad eam partem situs Vrbis, quæ Transtyberinam complectitur regionem. Succedent igitur Exquiliæ, quas à meridie, siue ortu hyemali via Labicana, ab occasu vero vsque ad Amphitheatrum conualle, CCCC. pedum latitudine eandē viam complectente, à Cœlio monte diuisimus, prius tamen quam ipsas aggrediamur, quid in hac ipsa via, & conualle fuerit, aut sit, breuiter dicendū. Ab hortis itaq; templi diuæ Mariæ nouæ, vnde digressi sumus, auspicari conueniēs erit. Ante Constantini triumphalem arcū exstat antiquæ metæ latericia, & dimidiata rotunditas, quæ Meta Sudans à P. Victore appellatur, quod ex ea aquas manasse fama est, quibus plebs ex proximi Amphitheatri spectaculis sitim extingueret. In huius vertice Iouis æneum simulacrum stabat. Illud autem hoc loco notandum, maiores ad percutiendum fœdera Iouis simulacrum adhibere consueuisse, quod cum tediosum esset, præcipue quando cum longe positis gentibus percutiebantur, inuentum est, vt sceptrum tenentes quasi imaginem simulacri redderet Iouis, cuius proprium est sceptrum, ea peragerent.

CAP. LXXXI.

De Amphitheatro Titi Vespasiani, ac de Templo Fortunæ, & Quietis.

SVRGIT inter Cœlium montem, & Exquilias Amphitheatrum, vulgo Colosseum appellatum, quod media vrbe, vt destinasse compererat Augustum, Vespasianus excitauit, Titum deinde eius filiū dedicauisse ostendit Suet. his verbis. Et tamen nemine ante se munificentia minor amphitheatro dedicato, thermisq; iuxta celeriter extructis munus apparatissimum largissimumq; dedit. Vtrique tamē, id est patri Vespasiano & Tito eius filio, amphitheatri opus attribuere videtur. Eusebius vero exstructionis & dedicationis Titum authorem facit. & Cassiodorus, qui, vt diximus, asserit ipsum Titum, falso tamen, primum omnium huiuscemodi excogitauisse molem. Titum autem vel inchoauisse, & perfecisse, vel cum genitor cœpisset, absoluisse nemini dubium videri potest; si quis reliqua ædificia ab eodem prope exstructa cognorit. Mar. vero hanc ipsam molem Domitiano attribuit, sed id factum est per adulationem, Colosseo enim fuit nomen à Neronis Colosso, qui erat in porticu domus, vt in æreis eius numismatibus sæpe vidimus. Verum vtrum Titus intra amphitheatrum concluserit, aut postea eò transtulerit, aut ædificando prope stare permiserit parum liquet, & tamen à Colosso nomen obtinuit, quo in loco ipsius Neronis stagna prius fuisse, idem Martial. sic testatur.

Hic,

Hic, vbi conspicui venerabilis amphitheatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant.

Ipsum autem amphitheatrum Arenam appellatum legimus, quòd solum arena sparsum esset, ea nempe de causa vt gladiatores, certatoresq; reliqui sine periculo caderent; simulq; sanguis illico tegeretur, ne illius aspectu pugnantes aduersarios timerent, minusq; alacriter in certamen descenderent: & nudati perunctiq; pugiles eo puluere perfusi solidiores vicissim præberent amplexus. Amphitheatrum, inquit Plin. Tiburtino lapide exstructum tantæ altitudinis, vt eo vix humanis oculus inspicere possit. Habet autem forinsecus porticum vnius structuræ, per quam fuerant ingressus, & ascensus. In singulis verò arcubus superioribus marmoreæ statuæ cũ incrustatione, & signis intrinsecus, & extrinsecus. in quibusdam verò fornicibus ornamenta ex gypso adhuc cernuntur. sub ipsa mole deductæ sunt Cloacæ, quibus magna pars sustinetur, author Pomp. Letus. Caueam, quæ ludorum diebus linteis operiebatur, loca septem & octuaginta millia cœpisse refert. P. Victor. At sedentium loca, & cunei qualiter essent diuisi, & quibus gradibus singuli ordines ad sedes suas ascẽderent, facilius ex Veronensi, quam è Romano amphitheatro cernere licet. cuius, cum vetustate, tum barbarorum inuidia, & immanitate magna pars euersa est. Quæ enim penitus delere non poterant, impia lancinarunt manu. quemadmodum in plerisq; aliis ædificiis fecisse videmus. Exstãt, & Albę in hortis S. Pauli antiquissimi amphiteatri vestigia. Fortunę Equestris Ædem, apud amphitheatrum, à Fuluio Flacco positam esse Liuius secundo, quintæ dec. his verbis declarat: Q. Ful. Flaccus censor ædem Fortunæ equestris vouerat, faciebat enixo studio, ne vllum Romæ amplius, aut magnificentius templum esset, magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ marmoreę essent, profectus in Brutios Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Fortunam autem pluribus in locis templa habuisse testatur Tacitus septimo libro. In via Labicana fuit Quietis Ædes.

CAP. LXXXII.

De Exquiliis.

EXQVILIAS in plures partes à M. Var. diuisas esse dictum est, & quia ipsius verba nõ modo earum partium nomina, verùm etiam vnde denominatæ sint Exquiliæ, declarant, subtexere hic non grauabor. Secundæ, inquit, regionis Exquiliæ. Alij has scripserunt ab excubiis regis dictas. alij quòd excultæ à rege Tullo essent. huic origini magis conueniunt luci vicini, quod ibi lucus Martis, Iunonis Laciniæ, Fagutalis, & Larium querquetulanum Sacellum, & Lucus. Exquiliæ duo montes habiti, quòd pars Cespius mons suo antiquo nomine etiam in sacris Argeorum scriptum est sic. Oppius mons princeps Exquilinum lucum fagutalem sinistra, quæ sub mærum est. Oppius mons terticeps lucum Exquilinum dexterior via in Tabernola est. Oppius mons quadriceps lucum Exquilinum viam dexteriorem in figulis est. Septius mons quinticeps lucum pætilium, ex quibus est. Cispius mons sexticeps, apud ædem Iunonis Laciniæ, vbi æditimus habere solet. Hæc autem montium nomina aduẽtitiorum Ducum fuisse, memoriæ proditũ est, qui eos ante Vrbem conditam coluere. His etenim Varoni opinionibus, alteri quidem suffragantur Ouidij hæc carmina.

Adde, quod excubias, vbi rex Romanus agebat,
Qui nunc Exquilias nomina collis habet.

Alteri verò M. Cato, qui ait Exquilias ab excubiis, sed quas Romul. Locumo dedit XII. lictorum, & CCC. armatorum ad corporis custodiam, simulq; dignitatem, cùm T. Tatius in fide societatis non sine suspicione esse videretur. Alij ab aucupibus, quod ibi quisquiliis sparsis aues illuderentur. Volunt tamen eã partem, quæ secundum viam Labicanam, hinc ad sanctorum quadraginta Martyrum, & Clementis, inde ad S. Petri in vinculis, & Martini in montibus ecclesias perducit, Carinarum nomen habuisse, quod Liuius probat, cum sexto belli pun. inquit: Media Vrbe per Carinas Exquilias contendit, vbi vnum ab altero diuidit. Et quoniam hæc pars, antequam Ser. Tullius Exquilias augeret, prima Vrbi erat iuncta, ab ipsa rectè auspicaturi videmur.

CAP. LXXXIII.

De Carinis, Curia Veteri & Noua.

CARINÆ sunt ædificia facta in modum Carinarum; quæ erant intra templum Telluris, author Seruius. Lautas dixit Poeta, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Augustum, qui natus est Cunis veteribus, & nutritus in lautis Carinis. Quo in loco videndum ne apud Ser. vlubris, non cunis sit legendum. Scribit enim Porphyrio Augustum nutritum esse in auito suburbano iuxta Velitras, locumq; Vlubrem appellari. quamquam, vt dixi, Suet. velit ipsum natum ad capita Bubula. & Porphy. nutritum, non natum scribit. Carinæ, inquit Var. postea cerionia, quod hinc oritur caput sacræ viæ ab Sterniæ Sacello. In ea autem parte Carinarum, vbi nunc apud ædem S. Petri ad vincula fornices maximos, inter ruinarum vastitatem, contra amphitheatrum exstare cernuntur, Curiã veterem fuisse autumat Blon. fuerunt & Nouæ proximè compitum fabricium ædificatæ, quod parum amplæ erant veteres à Romulo factæ, vbi is populum, & sacra in partes XXX. distribuerat, vt in iis ea sacra curarent, quæ quando ex veteribus in nouas euocarentur, septem curiarum per religionem euocari nõ poterat, ita quod Foriensis, raptæ, velliensis: velitiæ res diuinæ fiunt in veteribus curiis auth. Sex. Pomp. Curia in qua habebatur senatus templum fuit. hinc Virg. hoc illis Curia templum. Quod autem hæ, quas Blon. dicit Veteres, sint à Romulo ædificatę, non sequitur, quia fuissent extra Vrbem à se conditam, & Romulum in Vrbe curiam fecisse omnium est opinio. Arbitramur igitur aut nouas fuisse, aut veteres appellatas ratione aliarum, longo tempore post, quam fuerunt ædificatæ.

CAP. LXXXIIII.

De Cliuo Virbio, & Domibus Ser. Tullij, Aurea Neronis, Virgilij; ac de Turri Mecœnatis, & hortis, simulq; de Fortunæ & Felicitatis Templo.

PARS autem ea Exquiliarum, quæ plurima ecclesiæ S. Laurentij in fontana imminet, Cliuus Virbius est appellata, vbi lucus Fagutalis, quo in loco Ser. Tullium domũ habuisse visum est supra, vbi de vico Scelerato egimus. Domus Aurea Neronis totũ id spacij occupauit, quod est ab ea Palatij parte, quæ nunc S. Gregorij ædem e regione habet, recte veniẽdo per Constantini arcum Colosseum, atque Carinas, quousque in Exquilias, paulo vltra S. Mariæ Maioris ecclesiam, perueniamus, & Mecœnatis attingamus

gamus hortos.quod probat Cor. Tac.his verbis. Eo tempore Nero Antij agens, non ante in Vrbem regressus est,quam domui, qua Palatiū & Mecænatis hortos continuauerat, ignis propinquaret, neq; tamen sisti potuit, quin & Palatium, & domus, & cuncta circum haurirentur & infra: Cæterum Nero nixus est patriæ ruinis exstruere domum, in qua nō tam gemmæ, & aurum miraculo essent solita pridem,& luxu vulgata, quam arua & stagna,& in modum solitudinum,hinc syluæ,inde aperta spatia & prospectus. Suet. Nero,inquit,domum à Palatio Exquilias vsque fecit,quam primo Transitoriam, mox incendio absumptam, restitutamque Auream nominauit; Huius autem amplitudinem ostendit ille, qui dixit:

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites;
Si non & Veios occupat ista domus.

Tanta quidem fuit eius laxitas,vt porticus triplices miliarias haberet,item stagnum maris instar, circumseptum ædificiis ad vrbium speciem,rura insuper aruis,atque vinetis & pascuis,syluisq; varia cum multitudine omnis generis pecudum & ferarū. In cæteris partibus cuncta auro lita,distincta gemmis, vnionumq; conchis. erant cænationes laqueatæ, tabulis eburneis versatilibus, vt flores fistulis, & vnguenta desuper spargerentur. præcipua cœnationum rotunda,quæ perpetuo diebus ac noctibus,vice mundi,circumageretur.Balneæ marinis,&albulis aquis fluētes. Huiusmodi domum cum absolutam dedicaret hactenus comprobauit, vt se diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse. in cuius vestibulo stabat,vt dixi,eiusdem principis Colossus, altitudine c x x. pedum, qui eo defuncto mutato nomine, Soli fuit dicatus: hunc Zenodorum è Gallia accitum fecisse tradit Plin.statuarumq; moles turribus pares Colossos vocari. Sex. Pomp. à primo inuētore Colossum denominatum scribit. Idem Plin. commemorat Neronem in domo aurea Ædem Fortunæ inclusisse, quæ ex lapide phengite translucens foribus clausis claritatem diei intus haberet, hancq; prius à Ser. rege sacratam,& Seiam à segetibus appellatam. Apud thermas Diocletiani, secundum eam viam, quæ nunc est ab ipsis ad S.Antonij ædem, loco Exquiliarum editissimo,fuit celeberrima illa Mecœnatis Turris,ex qua crudelissimus Nero scœnico habitu aliosim Troiæ canens,Vrbis incendium spectauit. cuius incendij initium ab ea parte circi Maximi originem habuit,quę Palatino,Cœlioq; montibus contigua est,finis autem ad imas Exquilias, auth. Suet. quanquam Corn.Tacit. vult Neronem Antij tunc fuisse,vt visum est. De hac turri sic meminit Hor. Molem propinquam nubibus arduis omitte mirari, vbi interpres in Mecœnatis hortis statuit. qui amœnissimi erāt in campo Exquilino,de quibus Suet.hæc habet verba: Deducto in forum filio Druso statim è Carinis, ac Pompeiana domo in hortos Mecœnatis transmigrauit. In his colebatur Priapus,vt idem Hor.Satyr.octaua innuit,cum inquit. Nunc licet Exquiliis habitare salubribus. Virgilius apud hos hortos Domum habuit, quanquam secessu Campaniæ & Siciliæ plurimum vteretur. Felicitatis Templum, quod erat in parte domus aureæ, combussit Nero. Supra Mecœnatis hortos Tarquinij aggeres adhuc apparent. de quibus Plin. ita scribit:Clauditur vrbs ab oriente aggere Tarquinij Superbi inter prima opere mirabili. namque eum muris æquauit, qua maximè patebat aditu plano, cætero munita erat excelsis muris, aut abruptis montibus, nisi quod expatiantia tecta multas addidere vrbes. De his verò Aggeribus perperam sensit Blon.

CAP. LXXXV.

De Basilica Sisimini, Campo & Foro Exquilino, Luco Querquetulano, Iunonis Laciniæ, & Martis: ac de Fano & Ara malæ Fortunæ.

ASILICA Sisimini ciuis Romani apud ædem S. Mariæ Maioris fuisse memorant. Campum vero Exquilinum, ab Exquiliis denominatum, propè Mecœnatis turrim, inter montem superaggere & Vrbis mœnia, quo in loco apud priscos cadauera sepeliebantur. hinc Cic. ait Senatum censere, atq; è rep. existimare Ædilium curulium edictum, quod de funeribus habeant Ser. Sulpitij Q. F. Lemoniæ Rufi funeri mittere: vtique locum sepulcro in campo Exquilino C. Pansa Cos. seu quo in loco videtur, pedes triginta quaq; versus designet, quo Seru. Sulpitius inferatur: quod sepulcrum ipsius liberorum, posteriorumq; eius sit. Hunc autem campum nunc Focalum vocant, ab antiquis vstrinis. Nam prisci cadauera ibi comburere solebant: cuius rei nidor cum Vrbi esset perniciosissimus, Augustus studuit aerem emendare, & S. P. Q. R. consensu campum illum Mecœnati concessit, vbi ille, vt dixi, hortos suos fecit. In his quidam scribunt inuentum marmor cum indice huiusmodi.

CVRTIA. L. PRAPIS CVIVS PARS DIMIDIA HVIVS MONVMENTI CONCESSA EST AB C. MECOENATE HELIO SIBI ET P. CVRTIO SP. F. COL. MAX. FILIO ET TI. IVLIO AVG. L. GLICONI ET SVIS POSTERISQVE EORVM.

Illud autem notandum Plin. velle, ante Syllam, neminem crematum esse, eumque ideo cremari voluisse, quia reliquias Marij apud Anienem cum dissipari iussisset; verebatur ne suæ hostibus itidem ludibrio essent. Si de patriciis intelligimus verum est, nam prius cremari consueuisse ostēdit Terentius in And. in campo Exquilino Claudius Imper. ciuitatem Romanam vsurpantes securi percussit. Forum Exquilinum in Exquiliis. Appianus. Dum Martius & Sulpitius ad Exquilinum forum illi occurrunt. Hæc autem pars, quæ pertinet ad collem Viminalem, habuit Lucum Querquetulanum, & Iunonis Laciniæ, de quibus supra, sicut apud Ouid. his carminibus fit mentio.

Monte sub Exquilio multis inceduus annis
Iunonis magnæ nomine lucus erat.

In eisdem Exquiliis Fanum & Ara malæ Fortunæ. de Fano meminit Plin. de Ara vero Cicer. in libris de Natur. deorum. his verbis: Aram malæ Fortunæ in Exquiliis videmus. In eo autem supercilio Exquiliarum, qui imminet templo S. Laurentij in Fontana circum fuisse putauit Ful. argumento, quod formam circi vestigia ostendant. Sed conuallis illa inter Viminalem, & Exquilias non facilem locum circo præstare videtur. interclusisset enim Vicum Patricium, vel suburræ partem; neque magis circi, quam maximarum domorum illa sunt vestigia; cum ibi Ser. Tullius habitauerit, habitauerint & Patricij, à quibus vicum nomen adeptum esse, ostendimus. In ea autem via, quæ ad portam Interaggeres ducebat, in ipsis Tarquinij aggeribus, Gordiani Arcus steterat, marmoreis ornamentis, triumphis insculptis conspicuus, cuius marmora ad Palatij S. Laurentij in Damaso substructionem fuere translata.

CAP. LXXXVI.

De Cliuo Suburrano, Arcu Galieni, Macello Lybiæ, Via Prænestina, & Marij Trophæis.

N capite Suburrę sequitur cliuus ab ipsa Suburra Suburranus appellatus, in Exquilias facilem præbens ascensum. Recta mox, apud ædem S. Viti, occurrit Arcus triumphalis Galieni Imper. ex Tiburtino lapide haud ornamentis insignis, in quo legitur tantum hic titulus.

GALIENO CLEMENTISSIMO PRINCIPI CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE SVPERATA EST M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS NVMINIS MAIESTATIQVE EIVS.

Propè fuit Lybiæ, siue, vt scribit P. Victor, Liuianum Macellum, à quodã Macello denominatum, qui in Vrbe latrocinium exercebat, quo damnato, Censores Æmilius, & Fuluius statuerunt, vt domus eius publicaretur, venderenturq; ibi obsonia, auth. Plut. in Prob. Var. verò, præter hanc, aliam ponit huius nominis etymologiam: Hæc omnia, inquit, postquam contracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebant, & ædificatus locus Macellum appellatus, vt quidam scribunt, quòd ibi fuerit hortus. Alij, quod ibi domus fuerit, cui cognomen fuerat Macellum, quæ publicè sit diruta, & ædificatum hoc, quod vocetur ab eo Macellum. Prænestina autem Via, ad Exquilinam ducens portam, hinc principium sumit, in qua à sinistra occurrit semidiruta moles lateritia. in ea erecta sunt duo marmorea Trophæa, id est trunci cum spoliis, quorum alterum habet thoracem cum ornamentis & clypeis, & ante se imaginem captiui iuuenis brachiis post tergum vinctis. alterum vero instrumenta omnia ad pugnandum, & clypeos, quæ fuisse dicuntur C. Marij de triumpho Cimbrico erecta. Hæc sunt quæ à Sylla disiecta C. Cæsarem dictatorem instaurasse memorat Suetonius. Locus hodie ab incolis Cimbrum vocatur. Erant autem Romæ pluribus in locis trophæa; Marij autem duo, vt testatur Valer. Maxim. Trophæum enim dixere saxum, aut arborem decisis, vt inquit Poeta, ramis, aut arcum, aut columnam erectam, cum aliqua in laudem victoris inscriptione. Truncatis aut Sueton. arboribus, & in modum trophæorum adornatis. Plutarch. conqueritur imprudenter simul, & aspere nimis egisse primos ex Græcis, qui trophæa, aut marmore incisa, aut ære sculpta facientes, odium simul & bellum à cõseruata victi ignominia perpetuum reddidissent. Figebantur trophæa locis eminentioribus. Sal. de Pomp. Deuictis Hispanis trophæa in Pyreneis iugis constituit.

CAP. LXXXVII.

De Domo Æliorum, Sacello Mariano, Regione Tabernola, Thermis, & Domo Gordiani, Basilica Caij & Lucij, ac de Palatio Liciniano.

OMVS Æliorum, inquit Valer. Max. vbi nunc sunt Mariana monimenta, & Sacellũ Marianum, in quo illud S. C. de reditu Ciceronis in patriam, Lentulo Cos. referẽte, factum est. Hinc ea tota Exquiliarũ pars, quæ est plana, Exquilias inter, & Cœlium montẽ, basilicamq; Lateranensem, vergit. hodie dicitur Merulana pro Mariana. apud veteres regio Tabernolæ dicebatur,

batur, vt refert Var. his verbis: Exquilinus dexterior via Tabernolæ. A sinistra via Prænestina, propè S. Eusebij templum Thermæ & Domus Gordiani Imp. fuere, de quibus Capitolinus ita loquitur: Domus Gordianorum etiam nunc exstat, via Prænestina ducentas columnas vno stilo habens, & Thermas quales, præter Vrbem, nusquam haberet orbis terrarum. quod ruinæ multæ ac ingentes, etiam nunc ostendunt. Inter portam Exquilinam & Næuiam haud procul à mœnibus, vetusti, insignisq; ædificij ruinæ spectantur, & inter has concameratus fornix penè integer, quo post Pantheum nullus nunc in vrbe maior. locum hunc Galutij thermas vulgo vocant. Fuit autem insignis illa Basilica, & Porticus, quam Cæsar sub nomine nepotum Caij & Lucij erexit. Haud hinc procul, iuxta S. Bibianæ ædem, ad vrsum Pileatum fuit Palatium Licinianum.

CAP. LXXXVIII.

De Aqua Marcia, siue Traiana: & Isidis Templo.

AQVÆ autem Marciæ ductus super Taurinam transiens portam per Exquilinum campum ad Diocletiani thermas primum, deinde in proximos colles, vt vestigia ostendunt, perducebatur. de aqua ipsa sic loquitur Plin. Clarissima aquarum omnium toto orbe frigoris, salubritatisq; palma præconio Marcia est, inter reliqua deũ munera vrbi tributa. Vocabatur hęc quondam Aufeia. Fons autem ipse Piconia oritur in vltimis mõtibus Pelignorum. transit Marsos, & Fucinum lacum Romam haud dubie petens. mox specu mersa in tiburtina se aperit. Primus eam in vrbem auspicatus Ancus Martius vnus ex regibus: Postea Q. Marcius rex in prætura deduxit, rursusq; restituit M. Agrippa Frontinus hanc via Valeria ad miliarium XXXIII. suo tempore in Auentinum à Traiano deductam, & ab eo denominationem habuisse docet. Marciamq; potui, reliquas verò aliis vsibus assignat. Plin. autem natationi, Virginem verò tactu præstitisse scribit. In frontispicio autem portæ Exquilinæ ita legitur.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. PARTH. MAXIM. BRIT. MAXIMVS. PONTIFEX. MAXIMVS. AQVAM MARCIAM. VARIIS. KASIBVS. IMPEDITAM. PVRGATO FONTE. EXCISIS ET PERFORATIS MONTIBVS. RESTITVTA FORMA. ADQVISITO ETIAM FONTE. NOVO. ANTONIANO IN SACRAM VRBEM SVAM PERDVCENDAM CVRAVIT.

IMP. TITVS CÆSAR DIVI F. VESPASIANVS AVG. PONTIF. MAX. TRIBVNICIÆ POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS. VII. DESIG. RIVOM AQVÆ MARCIÆ VETVSTATE DILAPSVM REFECIT. ET AQVAM QVÆ IN VSV ESSE DESIERAT REDVXIT.

Huius autem aquæ Cor. Tac. ita meminit. Luxus cupido infamiam & periculum Neroni attulit; qui fontem aquæ Marciæ ad Vrbem deductæ nando incesserat. Isidis templum in regione Exquilina ponitur à P. Victore.

CAP.

CAP. LXXXIX.

De Suburra, Domo Cæsaris, & Leliæ, ac de vico Patricio.

RIVSQVAM Viminalem collem aſcendamus, pauca quædã diceda ſunt de Suburra, & Vico Patricio. Suburra igitur principium habuit à Foro Roman. & recta veniendo per forum Neruæ ad cliuum Suburranũ, vnde initium viæ Præneſtinæ eſt, deſinebat. Alij tamen (quod non probatur) à regione Tabernolæ ſupra Coloſſeum, vbi caput viæ Labicanæ eſt, inchoaſſe volunt, & per Exquiliarium radices vſque ad ædem S. Luciæ in Orphea perueniſſe, dicta quod ſub muro terreo Carinarum eſſet. Iunius vero ſcribit ab eo, quòd fuerit ſub antiqua Vrbe. Var. autem à Pago ſuccuſano litera detrita, & c. in b. mutata. De Suburra meminit Liuius tertio ab vr. co. Iuuen. vicum frequentiſſimum fuiſſe his oſtendit carminibus.

Cædere namq; foro iam non eſt deterius, quàm
Exquilias à feruente migrare Suburra.

In hoc vico Cæſarem Dictatorem Domum habuiſſe Suet. ſic probat. Habitauit prius in Suburra modicis ædibus. & meretrices quæſtum corporis feciſſe, ſic Mart.

Famæ non nimium bonæ puellæ,
Quales in media ſedent Suburra.

Ser. autem Tullius Vrbem in quatuor regiones diuidens vnam ex his ſuburranam appellauit, cuius princeps fuit Cœlius, auth. Var. Vicus Patricius, oblique Exquilias à Viminali ad Diocletiani thermas propè vſque diſterminans, à Patriciis eſt denominatus; qui iubente eodem Tullio ibi habitauere, vt, ſi quid molirentur aduerſus ipſum, ex locis ſuperioribus opprimi poſſent. In hoc Læliam Domum habuiſſe oſtendit idem Mart. cum ait.

Sed domus in vico Lælia Patritio.

CAP. XC.

De Suburra Plana, Templo Siluani, & teſtamento militari Iocundi.

IMINALIS autem collis ab occaſu partem Quirinalis oppoſitam habet, & valli interiacenti Planæ Suburræ fuit nomẽ, vbi ad radices tamen Viminalis fermè eregione S. Agathæ, Siluani Templum exſtitiſſe, cùm ex marmoris fruſto ipſius diui memoriam continenti, tum ex militari teſtamẽto in Luſitania reperto, dicimus, quod pulcherrimum, memoratuq; dignum IACOBI Simonetæ Epiſc. Piſaurien. & Rotæ auditoris clariſſimi monitis, libuit hic ſubiungere.

IOCVNDI.

GO Gallus Fauonius Iocundis P. Fauonij F. qui bello contra Viriatum occubui. Iocundum & Prudentem, filios è me, & Quintia Fabia cõiuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum, quæ mihi ipſe acquiſiui, hæredes relinquo. hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant, & oſſa hinc mea intra quinquennium exportent, & via Latina condant, in ſepulcro iuſſu meo condito, & mea voluntate.

In quo

In quo velim neminem mecum, neque seruum, neque libertum inferri. Et velim ossa quorumcunque sepulcro statim meo eruantur, & iura Rom. seruentur in sepulcris ritu maiorũ retinendis voluntatem testatoris. Et si secus fecerint, nisi legitimę oriantur causæ, velim ea omnia, quæ filiis meis relinquo, pro reparãdo templo dei Siluani, quod sub Viminali monte est, attribui, Manesq; mei à Pont. Max. & à Flaminibus Dialibus, qui in Capitolio sunt, opem implorent ad liberorum meorum impietatem vlciscendam. Teneanturq; sacerdotes dei Siluani me in Vrbem referre, & sepulcro me meo condere. Volo quoque Vernas, qui domi meæ sunt, omnes à Prætore vrbano liberos cum matribus dimitti, singulisq; libram argenti puri, & vestem vnam dari. In Lusitania in agro. VIII. Cal. Quintiles, bello Viriatino. De templo Siluani meminit Vopiscus. In eadem autem valle fuere decem Tabernę, ita à numero denominatæ, quemadmodum apud ædem S. Agathæ effossi tiburtini lapides indicarunt. Puteus diuæ Probæ, quem Proba fecit, iuxta ædem S. Mariæ, cognomento in Campo.

CAP. XCI.

De Viminali, Palatio Decij, Lauacro Agrippinæ, Thermis Olympiadis & Nouati, ac de Domo Q. Catuli, Craßi, & C. Aquilij.

VIMINALIS autem inter Exquilias à M. Var. connumeratur, collemq; non montem appellat, à Ioue Vimineo, quòd eius aræ ibi essent, & quod ibi Vimina nata. Angustam sed oblongam formam habere in situs Vrbis expositione visum est. In primo autem cliuo, apud S. Laurentij in panis perna ædem, Decij Imper. Palatium fuisse inuenio, & ruinę ingentes ostendunt. Hinc haud procul, in ea parte, quę S. Vitalis despicit ecclesiam. Lauacrum Agrippinæ matris Neronis. vbi superioribus annis duo simulacra Bacchi reperta fuere, cum hoc indice.

IN LAVACRO AGRIPPINÆ.

At quæ Suburram, Thermæ Olympiadis ponuntur ab iis, qui beati Laurentij gesta narrant. Nouatianæ verò vbi S. Pudentianæ templum. Blon. tamen vnas potius putat, quam duas. Sed Olympiadis in montis supercilio exstant vestigia, ad radices verò Nouati: quas paruas fuisse canales fuliginosi, qui nunc sunt in eadem, apertè ostendunt. Habuit Viminalis inter cætera, tres nobilissimas domos, vnam M. Crassi, aliam Q. Catuli illius, qui cum Mario Cimbros fudit, ac Capitolij tegulas inaurauit. Tertiam verò C. Aquilij equitis Romani, quem clarissimum iuris Ciuilis scientia fecit. harum domorum vestigia ex fundamentis vinetis contectis in dorso eiusdem montis adhuc cernuntur. In eodem colle fiebat olim sacrificium nomine Fagutal, vt memoriæ prodidit Antistius Labeo.

CAP. XCII.

De Thermis Diocletiani, Bibliotheca vulpia, Campo Viminali, Porta interaggeres, & valle Quirinali.

THERMÆ Diocletiani in dorſo Viminalis maiori ex parte dirutæ adhuc cernũtur. Fornices tamen ampliſſimi exiſtentes, & colũnæ, atq; concamerata loca miræ amplitudinis & capacitatis, operis magnificentiam ſatis declarant. Has Diocletianus, & Maximianus Herculeus Impp. inchoarunt, in quibus exſtruendis memorant XL. millia Chriſtianorum pluribus annis in modum ſeruitij habuiſſe. Inchoatæ igitur à veteribus principibus a nouis Conſtantio, & Maximiano dedicatæ fuere, & ſtatuis propriis, conditorumq; erectis exornatæ, vt marmor ibi effoſſum oſtendit huiuſmodi titulo.

M. AVRELIVS VAL. MAXIMIANO INVICTO AVG. PONT. MAX. IMP. VIII. COS. III. P. P. P.

In altero verò hæc legimus.

THERMAS DIOCLITIANVS A VETERIBVS PRINCIPIB. INSTITVTAS OMN. Itèm. D. D. N. N. DIOCLITIANVS ET MAXIMIANVS INVICTI SENIORES AVGVSTI PATRES IMPERATORVM ET CÆSARVM CONSTANTIVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGG. ET SEVERVS ET MAXIMIANVS NOBILISS. CÆSARES THERMAS FELICES DIOCLITIANI AVG. FRATRIS SVI NOMINE CONSECRAVIT COEPTIS ÆDIFICIIS PRO TANTI OPERIS MAGNITVDINE OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS SVIS DEDICA.

Quàm autem inſano ſumptu exſtruerentur, docet Sen. his verbis: At nunc quis eſt, qui ſic lauari ſuſtineat? pauper ſibi videtur, & ſobrius, niſi parietes magnis & pretioſis orbibus refulſerunt, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſunt, niſi thaſius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo, piſcinas noſtras circumdedit; in quas multa ſudatione corpora exanimata dimittimus, niſi aquam argentea epitonia fuderint: & adhuc plebeias fiſtulas loquor. Quid cum ad Balnea libertinorum peruenero? quantum ſtatuarum? quantum columnarum eſt? nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, impenſæ cauſa. quantum aquarum per gradus cum frigore labentium? Hinc Iulius Capitolinus. Lauacra in modum prouinciarum exſtructa. Bibliothecam autem Vulpiam Hadrianus in Diocletiani thermas poſuit, & in ea libros linteos, elephantinosq; principum geſta, & S. C. conſcripta, author. Pollione. Locus hic, quoniam obſcuritatem fortè haud paruam legentibus parere potuerit, habito reſpectu & temporum & Imperatorum; quippe cum Hadrianus ex Eutropij numeratione, annis fermè centum ſeptuaginta ante Diocletiani tempora exſtiterit; ideo ita forte legendum videtur. Bibliothecam autem Vulpiam Hadrianus eo in loco ſtatuit, vbi longo tempore poſt Diocletianus thermas excitauit; & in ea libros linteos, Elephantinosq;, principum geſta, & S. C. conſcripta, auctore Pollione, poſuit. De hac etiã Vopiſcus ita meminit. Vſus ſum præcipuè libris ex Bibliotheca Vulpia, ætate mea thermis Diocletianis, & alibi. Bibliotheca Vulpia elephantini pugillares in ſexto armario ſiti. Sunt qui huiuſmodi conſtitutionem Traiano adſcribant. In vinea enim poſita inter ipſas thermas, & viam ad portam Numentanam ducentem, me ſpectante repertum eſt Sacellum, cuius teſtudo in morem conchæ marinæ ſculpta, ex duobus fruſtis marmoris candidiſſimi,

constabat. huius autem ornamenta contemplatus, cui Deo esset dicatus nullo potui signo comprehēdere. Post thermas, sub aggere Tarquinij, Viminalis campus vsque ad mœnia diffunditur, vbi porta Interaggeres clausa adhuc cernitur. quanquam nobis placet ipsam in Exquilino campo sitam esse. Inibi autem fuerat Puteus aquæ salientis, qui dicebatur puteus Viuarij, quo nomine nunc appellatur campus ille ab incolis, quia in eo loco apud antiquos animalia includerentur. Exstant adhuc ad mœnia cauernæ opera hominum ad id factæ, veluti ferarum latibula. Hæc de Viminali, qui licet à thermis Diocletiani ad mœnia, hinc cum Exquiliis, inde cum Quirinali iungatur, pars tamen, quæ est à Diocletiani vsque ad Constantini thermas, diuiditur valle, quæ Quirinalis dicitur: de qua meminit Iuu. cum inquit. Officium cras, primo sole mihi peragendum valle Quirini. Et alibi. In vallem descendo Quirini. In hac ferunt Romulum cum cœlum ascenderet, Iulio Proculo Alba redeunti ante lucem apparuisse. Sunt autem qui velint in cliuo montis, supra ædem nunc S. Vitalis. In eadem valle fuit Fortunæ Publicæ Ædes. de qua Ouid. sunt hæc carmina.

Qui decet quondam sacrata in valle Quirini
Hac fortuna die publica, ver vt erit.

CAP. XCIII.

Montem nunc Caballum Quirinalem esse, contra Blondi opinionem.

DESCRIPTIS quinq; montibus ex septem, quos Vrbs Roma complexa est, restat citra Tyberim vltimus Quirinalis, cuius ædificia priusquam attingamus, libet cōtra Blon. opinionem eum esse, qui vulgo mons Caballus dicitur, demonstrare, & quamquam diligenter consideratis iis, quæ de Vrbis ampliatione scripta sunt, quisque in nostram sententiam facillimè veniet, tamen ad ea, hæc addimus: quod P. Victor, postquam Exquilinam regionem, cum turri, & colle Viminali in quinto regionum statuit ordine: in sexto altam semitā ponit, & in eo Domum Pomponij Attici, cæteraq; omnia, quæ ex variis rationibus, & authoribus in Quirinali fuisse traduntur, in ea inquam parte, quæ à Blond. inter Exquilias est comprehēsa. Quod si, vt ipse vult, accipimus collem, quem nos hortulorum dicimus, Quirinalem esse, multa sequentur inconuenientia: verum illud maxime, quòd Campus intra Vrbem receptus videretur, quem extra fuisse dubium est nemini: vnde Appianus ait Cæsarem exercitum propius Vrbi admouisse, in campum qui Martius diceretur. Præterea cum Diony. libro secundo inquit, inter Quirinalem & Capitolium castra posuit, satis innuit Caballum montem Quirinalem esse. non enim aliter procederet, castra inter ipsos montes posita esse, si eum in Exquiliis statueremus. Huic opinioni suffragantur, & quæ sequuntur, eiusdem authoris verba. Vrbem maiorem effecere, adiicientes Quirinalem & Cœlium. Romulus quidem Palatinum occupans, & Cœlium Palatio propinquum, Tatius verò Capitolium, quod ab initio cœperat, & Quirinalem rupem. Quàre non fit verisimile Tatium interiecta, secundum Blon. Exquiliarum parte, secundum nos Quirinali, collem hortulorum occupauisse. Insuper si Mecœnatis horti in monte Caballo fuerant, qui erat necesse, vt ait Sueton. Tiberio deducto filo in forum, inde in Carinas, & in domum Pompeianam peruenire, vt hinc in illos transmigraret; cum rectior, breuiorque esset via à sinistra, quàm à dextera. Adhæc natura loci satis ostendit Blondum non bene de Quirinali sentire. Miror autem Pomp. Lætum in frontispicio Domus suæ, in Exquiliis scripsisse, cum in eius monimentis

mentis eum collem, vt Quirinalem, agnoscat. Sed iam ipsius etymologiam, & quid in eo sit, aut fuerit, videamus.

CAP. XCIV.

De Quirinalis etymologia, Turri Militiarum, Balneis Pauli, Sacello Neptuni, Thermis Constantini, & de Domo, & Vico Corneliorum.

ONTIS Quirinalis etymologiam docet Var. his verbis. Tertiæ regionis colles quinq;, à deorum fanis appellati, è queis nobilissimi Viminalis, à Ioue vimineo; Quirinalis à Quirini Fano. Var. secutus Ouid. in fast. ait.

Templa deo faciunt, collis quoq; dictus ab illo est.
Et referunt certi sacra paterna dies.

Sunt autem qui à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus venientes ibi castra posuerunt, eam denominationem accepisse velint. Collis est oblongus, sicut Viminalis, sed eo ampliorem habēs ambitum, quod etiam (vt quibusdam placet) complectitur eum collem, qui est à Collina ad Collatinam portam, in quo iacet obeliscus Ægyptiacis literis inscriptus, Lunæ, vt ferunt, dicatus. Et secundum verò latitudinem Viminalis porrigitur à Septētrione in meridiem, instar curuati ad cubitum brachij, vsque ad turrim nunc Comitum, vnde exordiri ex situs Vrbis descriptione optimè conuenit. In primo igitur cliuo, supra forum Traiani, statim occurrit Turris Militiarum, cui milites Traiani, ibi stationem olim habentes, nomen fecere. quo in loco, inferius tamen, exstant triplici concameratione fornices, & in hemicycli forma cryptoporticus, à fronte caueam theatralem reddentes, propè quæ loca effossa fuere marmora hoc titulo notata.

POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA.

Haud ita multo post, eodem cliuo Balnea Pauli stetisse ferunt. qui locus corrupto vocabulo Bagnanapoli nunc dicitur. In descensu verò eius partis Quirinalis, cui planam Suburram subiacere scriptum est, in hortis Leonardi Bartholini stat adhuc Sacellum variorum piscium, marinarumq; concharum nobili pictura elegāter exornatum, quod ex ipsa pictura Neptuno sacrum fuisse suspicari licet. Hinc autem in septētrionem quis progrediens, in maximi olim ædificij illico incidet ruinas, quas, licet domum Corneliorum reliquias esse multi opinētur, fornices tamen amplissimi, & concamerata loca ingentia, non aliam, quam thermarum ostendunt formam. quòd si consueuere principes omnia sui monimenta vno in loco ædificare, dicimus statuas Constantini pedestres, militari habitu, quales in numismatibus ipsius vidimus, nunc in angulis basis equorū Phidiæ, & Praxitelis stantes, argumento esse thermas Constantini ibi fuisse. Domus vero Corneliorum in vico eiusdem gentis adhuc retinenti nomen. Sed ad thermas redeamus, quas Ful. auth. Apollodoro & Marcellino asserit à Constantino exstructas esse. At Marcellinus de Lauacro Constantiano tantum meminit, neq; apud veterem scriptorem vlla apparet ratio cur pro certo teneamus, has Constantinum excitauisse, præter illam, quam diximus, & quod in his olim legebatur talis inscriptio.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS. V. C. MI. PRÆF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDÆ CIVILIS. VEL POTIVS FOEDALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER

AFFLICTAS ITA AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONE CVNCTIS REPARATIONIS ADFERANT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICÆ PATIEBANTVR ANGVSTIÆ AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQ. RESTITVIT.

Et quod inuentum est marmor continens ipsius Constantini memoriam huiusmodi.

Q. FABIVS HONORA-
TVS. T. ANNÆVS
PLACIDVS AMPLIFI-
CATORI VRBIS ROMÆ
DOMINO NOSTRO
CONSTANTINO MA-
XIMO PIO FELICI VI-
CTORI AC TRIVM-
PHATORI SEMPER
AVG. ANITIVS PAVLI-
NVS IVN. V. C. CON-
SORDANIVS PRÆF.
VRBIS ET IVDEX SA-
CRARVM CONSTITV-
TIONVM PIETATI EIVS
SEMPER DEDICATIS-
SIMVS.

CAP. XCV.

De Saturni, Bacchi, Solis, & Quirini Templo & Porticu; Capitolio Veteri, Sacello Iouis, Iunonis, & Mineruæ, ac de Domo Pomp. Attici.

POLLODORVS, de quo proximè est mentio, memoriæ prodidit, in vico Corneliorum fuisse statuas duas Colosseas senum seminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerãt erecti, alteraq; manu cornucopiam tenerent, quas Saturno & Baccho adiudicauit, addiditq; in proximis ruinis, quorum frontispicium non omnino corruisset, eorum deorum extitisse templa. Eregione autem thermarum Constantini, in montis supercilio planam Vrbem despiciente, surgit marmorea dimidiata Turris, Mesa vulgò appellata, quam Blon. Mecœnatis esse putat, quod mesa sincopato nomine pro Mecœnatiana dicatur. At multis rationibus supra patuit, Mecœnatis turrim sub Aggeribus Tarquinij fuisse. Non desunt enim qui hanc turrim ponant inter ornamenta templi Solis ab Aureliano Imperatore excitati, quòd si non ibi, haud inde procul certè fuit, de quo Vopisc. ita scribit: Aurelianus Romæ Soli templum posuit in maiori honorificentia consecratum. Ferunt quidam eius matrem Solis sacerdotem, & ob id Solis templum in eius gratiã excitauisse. Nos verò in huius principis numismatibus legimus. SOLI INVICTO. In dorso montis, propè dictas thermas, Equi duo marmorei, Praxitelis vnus, alter verò Phidiæ, vt tituli indicant. quibus equis astant viri nudi loro eos trahen-

trahentes. Tiridatis regis hos fuisse Sex. Rufi Vrbis descriptio admonet. Romã enim delati, quo tempore Nero, vt laute ipsum regem exciperet, vno die Pompei theatrum inaurauit. Ea autem Quirinalis pars, quę vallem Martiam despicit, Mons cum templo Clatræ, & Apollinis vocitata est. Haud ita multo post surgit collis alter, vbi Capitolium vetus, Sacellum Iouis, Iunonis & Mineruæ fuisse literis traditur, eaq; prius capitolinis condita. A dextera, eregione horum locorũ, propè S. Vitalis ædem Pomponius Atticus Domum habuit, cognomento Pamphilianam, ab auunculo hæreditate relictam, cuius amœnitas non ædificio, sed sylua constabat auth. Cor. Nepos, quo in loco Quirini templum postea conditũ fuit. ex cuius ornamentis in vinea Hieronym. Genutij effossis structi sunt gradus in Capitolio, ad Aræcœli ecclesiam. Quirini autem templum omni tempore erat clausum, quod aperire non licebat, quasi arcanum habere vellent, humi ne iaceret, an in deorum numerum relatus esset. Quidam propè Quirini templum, volunt fuisse Porticum eiusdem nominis, quo conueniebant homines componendorum negociorum causa, ibiq; aliquando sponsalia esse peracta, de qua porticu Mart. ita meminit:

Vicini pete porticum Quirini.

ADNOTATIO.

Cum de equis (vulgo) Tiridatis regis Ponti seu Armeniæ hic ageretur, is enim Romam Neroni asportandos curauit; non piguit hic pauca subnectere: Simulacra namq; ipsa marmorea alterũ Phidiæ, alterum Praxitelis præstantissimorum artificum opus, quæ equos regere vidẽtur, pro certo est inter antiquarum rerum peritos esse ipsius Alexandri Macedonum regis effigiem ad viuum repręsentantia, vt ex eiusdem aureis argenteis, æreisq; numismatibus compertum est.

CAP. XCVI.

De Alta Semita, Domo Sabini, Vico & Statua Mamurri, Foro & Hortis Sallustij; ac de campo Scelerato.

ALTA autem Semita à thermis Constantini ad portam Viminalem per Quirinalis dorsum erat producta, cuius vestigia (erat enim ex quadrato lapide strata) nuper in vinea Sodoleti vidimus ipsi. in eademq; ad Malum Punicum fuisse Domum Flauij Sabini, in qua Domitianum natum esse scribit Suet. ex Tiburtino lapide ibi effosso didicimus. In eo enim legi Indicem huiusmodi.

INTER DVOS PARIETES PRIVATVS ANDITVS FLAVI SABINI.

Extant in eadem vinea, vno lapide sculpta, tria deorum simulacra, quorum à sinistra sedens vnum, Genio Cœlimonteis, vt titulus ostendit, erat cõsecratum. alterum à sinistra stans, Herculi Iulio. Tertium Ioui Cœlimonteis. Visuntur ibidẽ, in radice montis antiqui aquæductus vestigia, cum aquis limpidissimis, & potui non ingratis. Vicus autem Mamurri, in quo illi statua fuerat posita, apud ecclesiam S. Susannæ à diuo Ambrosio collocatur. fuit enim haud procul à Sallustij foro, cuius Horti ab eadem ecclesia ad campum Sceleratum, propè portam Collinam existentem, diffundebantur: in quibus hortis volũt fuisse aquas subterraneas hominum opera scaturientes, ad irrigandum ipsos hortos commodissimos. At de Hortis Cor. Tac. meminit his verbis: Ventitabat Nero ad pontem Miluiũ, quo solutius Vrbem extra lasciuiret. Igitur regrediente per viam Flaminiam compositas insidias fatoq; euitatas, quoniam diuerso itinere Sallustianos in hortos remeauerit. & Vopiscus de Aureliano loquens sic. Displicebat ei, cum esset Romę, habitare in Palatio, ac magis placebat in hortis Sallust. vel Domitij viuere.

Sallustius enim patrocinio & Cæsaris fauore consecutus dicitur præturam Africæ interioris, ex qua diues factus hos hortos comparauit, & villam Tiburtinam, quæ illi à Cic. identidem obiicitur. Exstant adhuc hortorum vestigia in profunda valle inter montem,& viam quæ ducit ad portam Salariam, cuius vallis partem hi horti cum cisternis occupabant. vnde collis, in quo quota pars Domus Sallustij conspicitur, ab incolis Sallustricum dicitur. quo in loco effossum fuit marmor cum hoc indice.

M. AVRELIVS PACORVS ET M. COCCEIVS STRATOCLES ÆDITVI VENERIS HORTORVM SALLVSTIANORVM BASEM CVM PAVIMENTO MARMORATO DIANÆ. D. D.

Vltra autem hos hortos, propè portam Collinam, locus est editus, vbi olim Vestales, quæ incestum commisissent, viuæ sepeliebantur, & totus ille campus, sicut & via ad eum, Sceleratus appellatus, auth. Sex. Pomp. Liuius; Eo anno, inquit, Mutia Vestalis facto inditio viua sub terra ad portam Collinam dextera via strata defossa scelerato campo; ab incesto id ei loco nomen factum.

CAP. XCVII.

De Templo Salutis, Dij Fidij, Fortunæ primigeniæ, Gentis Flauiæ, Honoris, Herculis, Quirini, ac de natali loco Domitiani, & Senatulo mulierum.

VIRINALIS habuit multas ædes sacras, quibus non est certus in eo locus, veluti Apis Salutis, à Fabio pictore depicta, Claudij verò tempore incensa. hanc cum Iunius Bibaculus dictator de Equis triumphans vouisset, Censor locauit, & Dictator dicauit.

Sanctus, Fidius dij fuerunt Sabinorum; quos domo demigrantes in collem Quirinalem cum cætera supellectile detulerunt, idq; nomen verbis trinum, re vnicum esse dixerunt. vnde licet tribus ipsis esset in eodem colle Templum dicatum, vnius tamen sancti vocabulo appellabantur, obtinuitq; huiusmodi nominis opinio sanctitatis magnam vim habere iusiurandum, quo in trino & vnico numine medium esse quis Fidium affirmaret. Plaut. Per deum fidium credis iurato mihi. Fortunæ primigenię Ædes in eodem monte à Domitio prætore vrbano posita fuit. Herculis Templum in eodem, e regione Quirini. similiter Honoris, vt testatur Cicero de leg. Senatulum mulierum. inquit Lampridius in Heliogabali vita, id est, mulierum senatum, in Quirinali fecit, in quo ante fuerat conuentus matronalis solennis duntaxat diebus. Agonalia etiam in Quirinali celebrata fuisse legimus.

CAP.

CAP. XCVIII.

De Foro Archimonij, pila Tiburtina, Domo Martialis, Circo Floralium, Floræ Templo, Officinis minij; & Cliuo publico.

INSTAVRATIS Vrbis Romæ reliquiis, iis quæ ad ſex mõtes citra Tyberim pertinere videbantur, reliquum fuerat in Tranſtyberinam tranſire regionem, & Ianiculũ, ſeptimum antiquæ Vrbis montem, his adiungere. verùm cum multis iam annis, ne dicam ſeculis, collis Hortulorũ cum campo Martio intra pomerium ſit receptus, prius hunc, totamq; Vrbem planam percurrere optimum fore arbitramur. Inter igitur ipſum collem & Quirinalem, vallem quadrangularem, ſed oblongam formam habentem iacere, in deſcriptione ſitus vrbis declaratum eſt, in cuius parte ſub Clatræ, & Apollinis monte, Archimonium forum fuiſſe memorant. argumento quòd ibi ſit ædes S. Nicolai cognomento de Archimoniis. Haud ita multo poſt fuit locus, Pila Tiburtina, quaſi Tibur, denominatus: vbi Mart. ſe Domum habuiſſe, his teſtatur carminibus.

Sed Tiburtinæ ſum proximus accola pilæ,
Qua videt antiquum ruſtica Flora Iouem.

Sequebatur deinceps Circus vbi Floralia in honorem deæ Floræ agitabantur. Flora enim cum magnas opes ex arte meretricia quæſiuiſſet, Popul. Roman. ſcripſit hæredẽ, certamq; pecuniã reliquit, cuius ex annuo fœnore ſuus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellabant Floralia. quod quia Senatui flagitioſum videbatur, vt pudendæ rei quædam dignitas adderetur, deam finxerunt eſſe, quæ floribus præeſſet, eamq; oportere placari, vt fruges cum arboribus bene, proſpereq; floreſcerent. Sunt autem qui huiuſce deæ templum in Quirinali ſtatuant: ſed ſiue in colle, ſiue in valle, omnino fuit prope circum. Paulo vltra circum, Officinæ conficiendi minium occurrebant, vt ſcribit Vitruuius. propè quas Publicum cliuum fuiſſe ſic docet Var. Cliuus proximus ad florales, verſus Capitolium Vetus.

CAP. XCIX.

De Colle Hortulorum, Templo Solis, & Sepulcro Neronis.

EXPOSITIS iis, quæ videbantur pertinere ad vallem ſupradictam, ipſum aſcendamus Hortulorum collem, qui licet magnum habeat ambitum, tamen ob eam rationem, quòd priſcis temporibus extra pomerium fuerat, pauca memoratu digna complectitur, inter quæ Domum Pincij Senatoris, qui & colli, & portæ cognomen fecit. hodie enim mons Pincius, Pincianaq; dicitur porta. Huius autem domus veſtigia exſtare traduntur apud partem antiqui muri laxata compage inclinati, cadentiq; ſimilis. Hinc autem ſecundum muros progrediens longo interuallo occurrit moles in hemicycli formam, quam Solis templum quidam fuiſſe autumant. In hoc ipſo colle fermè eregione, ſecundum aliquos, ſepulcri Marcelli in via Flaminia poſiti, Nero ſuum ſortitus eſt, vt docet Suet. his verbis. Reliquias Ægloge, & Alexandria nutrices, cum Actia concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt, quod conſpicitur è Martio campo, impoſitum colle Hortulorum. in eo monumento ſolium porphyretici marmori ſuperſtanti lunenſi ara circumſeptum

ptum è lapide thasio. Hic collis Hortulorum quidem obtinuit cognomen, quod sub ipso olim fertilissimi, & perpetuis aquis irrigui fuerant horti, vt vbi de Augusti Mausoleo mentionem facimus, infra apparebit. Ex hortulorum colle magistratus petituri in Martium campum olim descendebant. Descendamus nos in eundem Vrbemq; planam.

CAP. C.

De Vrbe plana, & Theatro in genere.

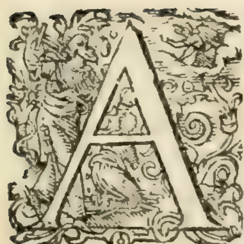

IN Vrbis planæ descriptione vt quid, quoue loco sit, aut fuerit certis sedibus collocatis magis pateat, à Capitolio per Pantheona (est enim Pantheon huius Vrbis vmbilicus) ad fluminis ripam, propè S. Rochi ædem, linea recta deducatur, quæ ita deducta in duas propemodum æquales partes hanc vrbem intersecabit. quarum altera à fronte, & à latere ad Tyberim, altera vero à foro Traiani, vsque ad portam Flumentanam, ad Quirinalis, hortulorumq; collis radices, iacebit. Illud autem in primis sciendum, difficillimum esse omnia ad huius partis cognitionem pertinentia ad vnguem explicare, quòd prioris sęculi homines prisca illa, & diuina quodammodo Vrbis ornamenta, quo sordidissimas exornarent domunculas, ita distraxere, aut vilissimis oppressere ædificiis, vt veteris fundamenti vestigia paucis in locis agnoscantur. Quare velim doctos, Vrbisq; priscæ studiosos non mihi magis, quàm impiis istorum manibus irasci, si pauca videbor attigisse. Sed iam ad locorum declarationem aggrediamur. & quia à Theatro Marcelli principium rectè facturi videmur, pauca de theatro prælibanda sunt. Theatri igitur originem huiusmodi tradit Cassiodorus. Cum agricultores feriatis diebus sacra diuersis numinibus per lucos vicosque celebrarent, Athenienses primum agreste principium in vrbanum spectaculum collegerunt, Theatrum græco vocabulo visorium appellantes, quod eminus astans turba conueniens sine aliquo impedimento videatur. Et infra: Ritus Romani, sicut cætera externa, ad suam remp. non inutiliter trahentes, ædificium alta cogitatione conceptum magnanimitate mirabili condiderunt. Theatra prius ad tempus lignea posita fuere: postea versatilia inuenta, quæ modo vnam, modo alteram faciem ostēderent, qualia duo M. Curius in funebri patris munere iuxta fecit. Primum autem theatrum Romę fecit M. Scaurus in ædilitate sua XXX. dierum spacio duraturum, omnium maximum quæ vnquam humana manu facta fuere. cauea enim hominum octuaginta millia capiebat. L. Mumius primus, theatro temporaneo ludos suo triumpho dedisse dicitur, deinde Scaurus. Vitruuius autem scribit post Scænam porticus esse constituendas, vti cum imbres repentini interpellarint, habeat populus quo se recipiat ex theatro, & non modo porticus, sed etiam ambulationes, quæ ita collocabantur, vt duplices essent, haberentque exteriores columnas doricas, cum epistyliis & ornamētis ex ratione modulationis perfectas. & alibi: Tectum, inquit, porticus quod futurum est, in summa gradatione cum scænæ altitudine librarum perspiciatur, ideo quod vox crescens æqualiter ad summas gradationes, & tectum perueniet. Sed symmetrias, & locorum distinctiones docet libro quinto.

CAP.

CAP. CI.

De Theatro Marcelli, & Bibliotheca, ac de Porticu, & Curia Octauiæ.

VGVSTVS multa ſub alieno nomine condidit, & inprimis Theatrum Marcelli nepotis ex ſorore Octauia, cuius pars vetuſtate, igneque corrupta, vbi nunc eſt Palatium Sabelliorum inter Capitolium & Tyberim, adhuc cernitur. Capiebat autem loca octuaginta millia, opus ſane maximum, ſimul & pulcerrimum, vtpote ab eo excitatum, qui maxime exoptabat multis & præclaris ornamentis Vrbem illuſtrare. In hoc, ſcena reſtituta, Veſpaſianus ludos edidit: at de hoc theatro lege Aſconium. Iuxta theatrum Porticum Octauiam in gratiam Octauiæ ſororis idem Auguſtus condidit, quam mox incendio deformatam, reſtituit. In hac porticu raptus Proſerpinæ, Bacchus, & Satyrus fuere, Praxitelis opera. In eadem Apollinem, Dianam, nouem Muſas fecit Timarchites. Intra hanc ipſam porticum Iunonis Ædem ponit Plin. in qua eiuſdem deæ ſimulacrum Dionyſius, & Polycles fecere. Idem auth. de Octauiæ curia meminit, & in ea Cupidinem fulmen tenentem ponit. Conſentaneum autem eſt hanc curiam fuiſſe vbi porticus, quã ante theatrum ſtatuit Appianus. Includebatur autem inter ædes ſacras D. Nicolai in carcere, & S. Mariæ, quæ ab ea in porticu cognomen obtinuit, qui locus ex ruinis, & curiæ, & porticus eminentior cernitur, ibiq; ſaxa tiburtina, & marmora plurima effodiuntur. Defuncto vero Marcello prope theatrum Octauia mater Bibliothecam inſtituit, id eſt, librorum repoſitorium, quæ Liberaria etiam dicitur. Gellius: forte, inquit, in liberaria ego, & L. Paulus poeta vir memoria noſtra clariſſimus conſederamus. Tradunt autem Piſiſtratum tyrannũ primum omnium Athenis diſciplinarum liberaliũ libros publicè legendos poſuiſſe, Romæ verò Aſinium Pollionem.

CAP. CII.

De Circo Flaminio, & Templo Apollinis.

IRCVS autem Flaminius vbi fuerit, permagna eſt inter ſcriptores dubitatio, & contentio, Blo. namq; quibuſdam coniecturis admodum leuibus conatur oſtendere, quem nunc Agona, olim Circum Flaminium appellatum, cuius rei nullum habens argumentum, Pandulphum Lateranẽſis Eccleſiæ oſtiarium tantum adducit, qui ſcribit Hadrianum Pontificem S. Apollinaris ædem ædificauiſſe, vbi prius Apollinis fuerat. Po. vero Let. quẽ deĩde ſecutus eſt Ful. eũ eſſe vult, cuius veſtigia quibuſdã in locis adhuc extant apud Apothecas obſcuras, in cuius medio nunc ædes S. Catharinæ eſt ſita, & funes torquentur. Quidam vero Blon. opinionem approbantes Balbi Theatrum hoc in loco fuiſſe contendunt. Quare in re tam antiqua, tam dubia, in tantaq; ſcriptorum varietate, quem potiſſimũ ſequeremur, nulla erat certa ratio, coniecturæ vero non valde probabiles, in his animi anxietatibus diu verſatus, tandem forte fortuna, quid probarem, invenimus. Sedebamus enim nuper in Liberaria Pontificis Max. Ego, IOHANNES Moronus Epiſcopus Mutinen. magni ingenii, magnæq; probitatis iuuenis nobiliſſimus, nec non THOMAS Cadamuſtus patricius Lauden. iiſdem ornatus animi virtutibus, humanarumq; literarum ſtudio virorum doctorum fautor & ſingulare præſidiũ. Sedebant & quidam prudentes viri, incideratq; mentio de Mario iuniore, de cuius morte cum quidã dubitarent, quid, inquit Epiſc. dubitatis de re omnibus

nota: heus puer affer M.T.Ciceronis orationes.Legebatur in toga candida. Catilinam caput Marii plenum adhuc animæ, & spiritus gestauisse ab Ianiculo ad ædem Apoll. tunc Thom. antiquitatis vrbis studiosissimus, & in medicina alter Apollo,in me conuersus: vbi inquit,erat Apollinis ędes. Iube inquam Asc.Ped. afferri, apud ipsum quædam vidi, quæ nunc memoriæ non occurrunt, eo allato hæc legimus. Omnia sunt manifesta,sed tamen ne erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobilissima,admonendi estis, non hanc à Cicer.significari,quam post mortem Ciceronis multis annis Imp.Cæsar, quem nunc D. Augustum dicimus, post actiacam victoriam fecerit:sed illam demonstrari, quæ est extra portam Carmentalem,inter forum Holitorium,& circum Flaminium. Quibus verbis obseruaui nullo modo Agonium campum circum Flaminium esse. Et si quis consideret forum Holitorium, ædemq; Apollinis inter ipsum & circum Flaminium voluerit collocare,certe Pomponii opinionem facilime probabit: non enim procul à porta Carmentali fuit Apollinis ædes. Liuius. Ab æde Apollinis boues fœminæ duæ, albæ, porta Carmentali in vrbem ductæ. Quæ vero à Blon.adducuntur,ea omnia, præter Pandulphi argumentum, non magis suam confirmant, quam destruunt opinionem. Quid enim sibi volunt hæc Liuii verba? Itaque inde Consules ne criminationi locus esset,in prata Flaminia,vbi nunc ædes Apollinis est, iam tum Apollinarem appellabant, aduocauere Senatum, nempe nihil aliud, quam sæpenumero Romanos è proximo Capitolio consultandi gratia in circum Flaminium descendisse. Vnde alibi Liuius: Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Quid Cassiodori? solitos esse ab Augusti Mausoleo sex portis dimitti iunctos currus,qui per Equiria in Flaminium circum currerent? nihil, nisi ab Equiriis, vbi ædes S. Mariæ in Equiro recta currus solitos esse venire ad Apothecas obscuras,& per portam antiquam,cuius vestigia adhuc existũt, circum ingressos,metas circuire,quod si de Agonio intelligatur campo, non recta à Mausoleo Augusti, verum ad dextram necesse erit currus flectere, vt in Agonium peruenias campum, quem in Martio, cum in pratis Flaminiis, circus Flaminius esse constet. Circus Flaminius,inquit M.Var.dicitur,qui ædificatus est circum Flaminium campum, & quod ibi quoque ludis tauricis equi circum metas currunt. Sex. vero Pom.à Flaminio Cos.apud lacum Trasumenũ ab Hannibale interfecto circum,simul & viam,denominationem cœpisse refert. Plut.vero in probl.de huius nominis etymologia dubitare videtur. Quid est,inquit, quod circus Flam. dictus est, an quod Flami. quidam priscus, cum ciuitati agrum reliquisset equestribus ludis eius fructu, & vectigalibus vtebantur, nam cum pecunia suppeteret, viam quoque Flaminiam munierunt. Cui autem vsui esset illa indicant Var. verba paulo ante adducta,& quæ retulimus ex Liuio,quod circo Flaminio mundato ludi Apollinares extra portam Collinam portati sunt. Inter S. nunc Angeli,olim,vt quidam putant,Iunonis Ædem,& Citranguli turrim, marmoreæ columnæ tres miræ altitudinis, & crassitudinis adhuc extant, quo in loco Martis templum fuisse tenemus, columnæ enim reliquiæ videntur earum, quæ in huius diui templo ab Ouidio mirum in modum celebrantur. Apollinis vero Ædes, vbi nunc Ecclesia diuæ Mariæ cognomento sub Capitolio, inter forum Holitorium,& circum Flaminium,secundum Asc.& prope portam Carmentalem,quod innuit Liuius. qui primo dec. quintæ docet S. C. in ea sæpe factum esse, eius sunt hæc verba: Cn. Cornelio Scipione Hispalo, & Q. Petilio Spurino Cos.senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis, supplicationem in biduum decreuit. In eodem circo etiam Neptunum ædem habuisse testatur epitaphium quod sequitur.

ABSCANTO AVG. LIB. ÆDITVO ÆDIS NEPTVNI QVÆ EST IN CIRCO FLAMINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS CÆS.

CÆS. N. SER. ADIVTOR A RATIONIBVS PATRI PIISSIMO FEC.

CAP. CIII.

De Vulcani, Martis, Bellonæ, Herculis, Iouis Statoris Templo; ac de Columna Bellica, Ara Neptuni, Porticu Corinthia, & Colosso Martis.

VERE autem cum in circo Flaminio, tum apud, aliæ celeberrimæ deorum ædes sacræ, veluti Vulcani, in qua pro edituis canes fuisse fabulantur, sacrilegis tãtum allatrantes. Martia iuxta eundem circum, vt diximus: Simul & Bellonæ: versus portam Carmentalem inquit P. Victor. inter Martis & Apollinis templum, ac portam Carmentalem, qui locus ex ruinis eminentior nunc cernitur, vbi frequenter Senatus habebantur. Liuius quinto dec. quintæ: M. inquit, Pompilius Cos. Romani rediit, Senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato. Ante Bellonæ existentis, auth. Sex. Pom. ante portam Carmentalem, fuerat Columna marmorea index belli inferendi, Bellica denominata, à qua Romani in bellum profecturi hastam in eam partem versus mittebant, in quam ituri erant, quia laboriosum admodum videbatur propagato imperio ad hostium fines ex instituto peruenire, in eorũq; agros iacere.

Hanc Columnam Blon. iuxta circum Maximum perperam statuit, deceptus illis Ouidii carminibus, quæ sunt supra à nobis adducta, vbi de ipso circo, & iis, quæ in eo erant, sumus locuti. Ædis Bellonæ Appium Claudium cæcum authorem Ouid. sic facit.

Hac sacrata die thusco Bellona duello
Dicitur, & Latio prospera semper adest.
Appius est author Pyrrho qui pace negata
Multum animo vidit, lumine cæcus erat.

Herculi magno custodi circi Flaminii Ædis ponitur à P. Victore, de qua idẽ author vt quidam aiunt, sic meminit.

Altera pars circi custode sub Hercule tuta est,
Quod Deus Euboico carmine munus habet.

Steterat autem in aditu circi, vbi nunc ecclesia diuæ Luciæ in Apothecis obscuris, & propterea Ouidius custodem illius ipsum Herculem appellauit, argumento etiã, quod aperiẽtibus Vespillonib. sepulchrũ quoddam, legimus in frusto marmoris reperto cognomentum, quod in antiquis monimentis vbiq; Herculi datur, videlicet: INVICTO. Decoratus est arcus Flamin. altera æde cognomento Herculis Musarum, quod cum Musis esset communis, à M. Fuluio Nobiliori ex pecunia censoris ædificata, ea ratione quod in Græcia acceperat Herculem Musagetem esse, id est comitem, ducemque Musarum, idemque primus nouem signa, hoc est omnium Camœnarum simulacra, ex Ambraciensi oppido translata sub tutela fortissimi numinis consecrauit, quia mutuis operibus, & præmiis ornari, iuuariq; deberent, Musarum quies defensione Herculis, & virtus Herculis voce Musarum: lege Eumenium. Ædem autem hanc vetustate deformatam, Martius Philippus Augusti vitricus refecit, quod Oui. in fast. sic detegit.

Sic ego, sic Clio, clari monimenta Philippi
Aspicis, vnde trahit martia casta genus.

In eodem Circo Macro. Iouis Statoris statuit delubrum. Et calices fieri solitos, sic testatur Mar.

Accipe de circo pocula Flaminio.

Plin. vero aram Neptuni fuisse ait, eamque olim sudore manasse. Et à Consulatu Octauii, qui de Perseo rege triumphum nauale egit, factam Porticum duplicem apud eundem circum, quæ à capitulis æreis columnarum Corinthia, & ab authore Octauia est appellata. Fuit autem inter ipsum circum, & ecclesiam S. Nic. cognomẽto in chalcaria, quod ab ipsa porticu cognomẽ retinuisse videtur, χαλκὸς enim ædes dicitur. Idem tradit Colossum Martis fuisse in templo Bruti Callaici apud circum Flaminium.

CAP. CIIII.

De porticu Mercurij, & Octauij, Pompei theatro, Domo, Atrio, & Porticu eiusdem, ac de Templo Veneris Victricis.

NTER Flaminium circum, & Tyberim extat porticus in vestibulo ædis nunc S. Angeli in piscina, olim Mercurio, vel, vt alii, Iunoni sacra, quam igne exhaustam L. Septimium Seuerum restituisse inscriptio ostendit huiusmodi.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS
SEVERVS PIVS PERTI-
NAX AVG. ARABIC.
ADIABENIC. PARTHIC.
MAXIM. TRIB. POTE-
STAT. XI. IMP. XI. COS.
III. P. P. &
IMP. CAES. M. AVRELIVS
ANTONINVS PIVS FELIX
AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. VI. COS. PROCOS. IN
CENDIO CONSVMPTAM
RESTITVERVNT.

Porticum autem illam, quæ nunc diruta apud plateam Iudæorum Ceuram appellant, Seueri Impera. fuisse tenet fama, nos vero de hac nihil certi habemus. Sequitur Theatrum Pompei, inter Marcelli, & molem Hadriani fere medium, quod mansurum primus omnium ipse Pompeius extruxit. Quin, inquit, Cornelius Tacit. Cn. quoque Pompeium accusatum à senioribus ferunt, quod mansuram theatri sedem posuisset: Nam antea subitariis gradibus, scæna in tempus structa. Sed consultum parsimoniæ, quod perpetua theatro sedes locata sit, potius quam immenso sumptu per singulos annos consurgeret, ac strueretur. Et licet Pompeius inchoauerit, magnaque ex parte extruxerit, C. Caligulam tamen absoluisse scribit Sueton. cum fortuito igne consumptum se extructurum pollicitus est Tyberius. Longo autem tempore post, Theodoricus Ostrogothorum rex magna ex parte disturbatum instaurauit, sicuti Cassio. verba ad Senatum indicant, quæ sunt: Et ideo theatri fabricam se mole soluente, consilio vestro credimus esse roborandam, vt quod ab authoribus nostris in ornatum patriæ constat esse concessum, non videatur sub melioribus posteris immunitum. Quid nõ soluas senectus, quæ tam robusta quassasti? Montes facilius cadere putarentur, quam soliditas illa, quæ tenetur, quando moles ipsa sic tecta cautibus fuit, vt præter artem additam, & ipsa quoque naturalis esse credatur. Hoc potuissemus fortè ne-

te negligere si nos contigisset talia non videre: & reliqua. Huius magnitudinem ex eo etiam coniicimus, quod Nero nobilibus Germanis Po.Ro. multitudinem ostensurus, eos in hoc theatrum populo plenum introduxit. Capiebat enim loca LXXX. millia cuius vestigia in cella vinaria, & in stabulo Vrsinorum in campo Floræ adhuc cernuntur. Veneris Victricis ædem in eo fuisse scribit Porphyrio, & Plutar. in ipsius Pompei vita. Ego vero anno M. D. XXV. post ædem S. Mariæ cognomento in cripta picta, vidi effodi marmor in quo erat index talis. VENERIS VICTRICIS. Prope theatrum autē Atrium, siue curiam, & domū, & ante ipsam porticum Pompeius habuisse dicitur. Plutarchus. Atqui inquit, Pompeius ipse vsque ad tertium triumphum modice, atque incomposite habitauit, pulcrum deinde theatrum longe à Romanis diffamatum cum struxisset, splendidiorem domum, veluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit, in qua C. Cæsarem occisum esse docet Sueton. Is locus nunc Satrium addita litera s. pro atrium appellatur. De porticu vero Ouid. sic meminit.

Tu modo Pompeia lentus spaciare sub vmbra,
Dum sol herculei terga leonis adit.

Campum, quem Floreum vocitant, à Flora à Pompeio adamata, ita denominatum putauerim, non a loci præstantia, quasi floreum, vt autumat Ful. Hæc autem Pompei monimenta Philippo, qui post Gordianum imperauit, regnante, igni absumpta sunt, auth. Pomp. lætus: Nam cum Philippus ipse in theatro ludos scenicos celebraret tribus diebus, totidemque noctibus peruigil populus spectauit, funalibus atque lychnis tenebras vincentibus, & cum multitudo solennibus ludis intenta esset, incendium, aut ex luminaribus, aut ex ignibus coalitum, in Curiam deuagatum est, arsit theatrum, & ei propinquum hecatonstylon, id est centum columnarum porticum. Iuxta theatrum Tyberio Cæsaris arcum marmoreum, prius à Senatu decretum, sed omissum, peregit Diuus Claudius. Suetonius.

CAP. CV.

De Thermis Agrippinis, Pantheone, eiusq; Porticu, ac Boni Euentus Templo.

ISCEDENS quis à Pompei theatro in septentrionem ad locum perueniet, qui nunc Cyambella dicitur, prope Pantheona, vbi M. Agrippæ Thermarum reliquiæ adhuc extant: eis namque Agrippinis à suo nomine nomen imposuit Agrippa, de quibus meminit Plin. his verbis: M. Agrippa rusticitati, quam deliciis propior, vnicumq; felicitatis exemplum multa, & egregia in vrbe perfecit opera, Augusto eius socero imperante. Idem thermas de suo nomine excitauit, has lithostrato, & encausto pinxit, arcus, & pauimenta ex vitro posuit. Et rursus: Lithostrata, & pauimenta cæptauere iam sub Syl. paruulis certe crustis, exstatq; hodie quod in Fortunæ delubro Pręneste fecit: pulsa deinde ex humo pauimēta in cameras trāsiuere, vt pronū vitium, & hoc certe inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit, figlinum opus encausto pinxit, reliqua albaria adornauit, non dubie vitreas facturus cameras, si prius inuentū fuisset. Conspicitur prope thermas templū inter antiqua vrbis ædificia valde cōspicuū, & ferme integrū: ab antiquis, quasi omnibus diis sacrum, Pantheona, à nostris, à circulari forma S. Maria rotūda, nūcupatū. Est enim sphęrica forma, & veteri structura, quod Ioui vltori ab eodē Agripp. positū

esse testatur Plin. Dion. vero, siue quod Matri deum, atque omnibus diis sacrum esset, siue quod mundi formam haberet, Pantheona appellatum tradit. Id cum Agrippa Augusto vellet dedicare, ac ille respueret, Marti & Veneri consecrauit. Huius autem magnificentiam, & pulcritudinem non facile verbis quis exprimeret. Habet enim intrinsecus lithostratum variis marmoribus perpulcrè exornatum, columnasq; circumquaq; nobili structura, & epistyliis optime cōcinnatas, ac inter ipsas, sacella, in quibus per ambitum statuæ olim erant collocatæ: Syracusana, inquit Pli. sunt in Pantheo capita columnarum à M. Agrippa posita, in columnis templi eius probantur inter pauca eius opera, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Altitudo enim bracchia cōtinet LXXVII. & totidem latitudo. Huius templi concamerata testudo, mira arte laqueata, habet in summo vertice circulare foramen, quo solo liberum lumē cœli admittitur, & ad huius imbres excipiendos recto diametro in ipso lithostrato impluuium. Verum ne testudo immenso pondere grauaretur, vacui circumquaque specus ab imo ad summum relicti sunt. Intus tota ædes, aut marmorata, aut marmoreis crustis exornata est, exterius tectorio illita, à fronte vero æreis laminis argento, auroq; illitis tecta. Testudo nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Constantinus tertius Heraclii nepos Romam veniens sustulit, simulque omnes statuas ex ære, & marmore ad vrbis ornatum positas, omniaque templorum ornamenta paulò decentiora detraxit, nauibusq; ad id paratis impositis asportauit. Portæ vero templi æreæ, miræ magnitudinis, veteri structura, cum æreis supra valuas cancellis. In pronao Augusti, & Agrippæ fuere simulacra. In ipso vero templo Martis, & Veneris, ex cuius auribus pendebat vnio miræ magnitudinis, & taxationis, quem, vt scribit Macro. Cleopatra in auribus gerebat, cuius magnam partem, aceto consumpserat in cōuiuio, quo M. Antonium sumptibus superare contendebat, quæ vno haustu centies sestertium ebibit, sed qui superfluit victa regina, capta Ægypto Romam delatus, dissectusq; est, & factæ ex vna margaritæ duæ, positæ, vt diximus, Veneris simulacro: Phidias, inquit Plin. fecit ex ebore Mineruam Athenis, quæ est in Pantheo. astans. Herculem in Pantheone, ad quem Pœni omnibus annis humanas sacrificant victimas humi stans. Virg. enim Didonis describens templum alludere videtur ad hoc, in quo tot gradibus nunc descenditur, quot olim ascēdebatur, vt columnarum basis in porticu ipsius existentium ostendit, simul & area ex quadrato lapide superioribus annis detecta, ex quo deprehendi potest quantum ruinis creuerit Vrbis solum. Notandumque etiam hoc in loco omnia templa apud veteres in sublimi condita gradibus ascendi, atq; vnum tantum habuisse aditum. Vnde Var. Omne enim templum debet esse continuo septum, nec plusquam vnum introitum habere. Agrippa autem templo porticum addidit, à quibusdam prothyrum appellatam, cuius verbi significationem Accursius Iurecon. se ignorare fatetur. Est autem locus ornamenti causa ante ianuam, veluti vestibulum, aut porticum, quasi πρὸ τῆς θύρας. Hæc vero porticus pulcerrima, & ferme integra adhuc stat, cuius tectum æreis, ac inauratis trabibus canalium modo compactis sustentatur: rotundis, ingentibusq; attollitur columnis, de qua Baptista Leo hæc habet verba: Extant in hunc vsque diem ad porticum Agrippæ contignationes æneis trabibus pedum XL. opus in quo nescias impensam ne magis, an artificis ingenium, mirere. Præter columnas rotundas, habet quasdam alias quadratas, quæ dicuntur anthæ, anthes quadraturam significare Nonius affirmat. In huius frontispicio literæ cubitales, operis authorem ostendentes, sunt hæ.

M. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT.

De instauratione vero eiusdem templi infra minores literæ leguntur, hæ.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX ARABICVS

ADIA-

ADIABENICVS PARTHICVS MAXIMVS PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. PP. PROCOS.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. TRIB. POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEON VETVSTATE CORRVPTVM CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT.

Spartianus autem ait Hadrianum prius Pantheum instauraſſe. Iulius Capit. in vita ipſius Antonini pii de ipſa instauratione ita meminit: Opera eius hæc extāt, templum Hadriani honori patris dicatum, instauratum Amphitheatrum, ſepulcrum Hadriani, templum Agrippæ. Porticus autem numinibus priſcos dedicare conſueuiſſe, probat in marmore exciſus hic index.

SILVANO SANCTO L. VALLIVS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT DEDICAVITQVE KAL. APRILIB. PISONE ET BOLANO COSS.

In area autem Pantheonis viſuntur pari forma duo leonum ſimulacra ex marmaridum lapide ſubnigro, ſub ſuis baſibus collocata, cum hierogliphicis literis, inter duo porphyretica labra, quæ in proximis Agrippæ, aut Neronis thermis fuiſſe multi opinantur. Templi Boni euentus veſtigia quadrata, & oblonga ſpectantur inter Mineruæ, & Sancti Euſtachii plateas. Colebatur autem Euentus, vt omnia proſpere, feliciterq; euenirent: quare Var. ad Fundaniam ſcribens ipſum inuocauit, cuius ſimulacrum erat habitu pauperis, dextera manu pateram, ſiniſtra vero tenens ſpicam. Praxitelem huius diui ſimulacrum in Capitolio feciſſe, teſtatur Plinius.

CAP. CVI.

De Thermis Neronianis, & Alexandrinis, ac de Circo, qui Agon dicitur.

HERMARVM olim Neron. fornices, & arcus quidā adhuc extare videmus, poſt S. Euſtac. ędē, inter Pantheonis & Longobardorum plateas: de quibus Mar. Quid Nerone peius, quid thermis melius Neronianis? Has Alexandrum instaurauiſſe nōnulli arbitrantur. Lampridius vero nouas iuxta Neronianas Alexandrum excitauiſſe: cuius ſunt hæc verba: Thermas ſui nominis fecit, iuxta eas, quæ Neronianæ fuerūt, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus thermis de priuatis ędibus ſuis, quas emerat, diruptis ędificiis fecit. Pulcherrimum fere omnium artium vectigal inſtituit: ex eoque iuſſit thermas, & quas ipſe fundauerat, & ſuperiores populi vſui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit, & quia thermarum veſtigia late patent, à S. Euſtachio vſque ad domum Gregorii Narnien. viri optimi & humaniſſimi, in cella vinaria, cuius vidimus thermarum pauimenta, & plumbeas fiſtulas, Lampridii opinionem potius probamus, videlicet Alexandrum nouas prope Neronianas excitauiſſe thermas, præſertim quod in eadem domo, & in proximis, ſunt putei aquis limpidiſſimis, qui nulla arte poſſunt exiccari, vt exiſtimem eſſe ductum illius aquæ, quæ ab Alexandro inducta, eiuſdem adquiſiuit nomen. Iuxta autem has P. Victor thermas Hadriani poſuit: quidam ferunt fuiſſe, vbi nunc S. Aloyſii templum, ſed cum nulla ibi appareant Thermarum veſtigia, certum locum illis non audeo aſſignare. Viſuntur hodie in celeberrima Vrbis planæ parte veſtigia ſpacioſiſſimi Circi, quem nunc Agonem vocitant, quod in eo ad nonum diem Ianuarii Agonalia Iano ſacra celebrarentur, à Numa, vt ſcriptum reliquit Antias, inſtituta. Is enim Deus rebus agen-

agendis præſidere credebatur. Ego vero crediderim ibi non ſolum Agonalia, verum varios ludos, variaq; edita ſpectacula, & communi nomine Agonem denominatum, quo nomine cuiuslibet generis ſpectacula appellant Greci. Non enim placet, quod vult Ful. huic loco Equiriæ nomen fuiſſe, quia, vt diximus, rectior erat via ab Auguſti Mauſol. ad S. Mariæ in Equiro ædem, vt inde currus in circum Flaminiũ, ſicuti Caſſio. ait, dimitterentur. Præterea ædes ipſa in Equiro dicitur, non in Aquiro, neq; legitur vſquam, locum ibi fuiſſe paludoſum, vt ab aquis ædes ipſa nomen ſit adepta. Leue ſane eſt argumentũ, quod æreæ anates in ea fuiſſe dicantur, ſolent enim antiqua hominum, & deorum ſigna ſimul, & animalium ad locorum ornatum, huc, illuc transferri, ſicuti videmus æneos pauones in S. Petri baſilica, quos olim in pinu ænea ad Scipionũ ſepulcrum fuiſſe memorant. Quare cum ſolerent principes, vt ſupra patuit, omnia ſui monimenta vno in loco extruere, Neronis, ſiue Alexand. circum exiſtimauerim. Sunt enim horum thermarum veſtigia prope, & ferme contigua. Non negamus tamẽ in eo Equiria ſicut alia certamina, fuiſſe celebrata. Sunt autem Equiria ludi, quos apud Elidẽ Græcię ciuitatẽ Oenomaum primum omniũ edidiſſe ſcribit Sex. Pom. & Pindari interpretes. Romulus poſtea eum imitatus eóſdem in raptu Sabinarum Italiæ oſtendit, de quibus Ouid. 2. faſt. ita meminit.

Iamq; duæ reſtant noctes de menſe ſecundo,
Marsq; citos iunctis curribus vrget equos.
Ex vero poſitis permanſit equiria nomen.
Quæ Deus in campo præſtitit ipſe ſuo.

Quidam autem aiunt in via triumphali Arcum Theodoſii, Valentiniani, & Gratian. Im. fuiſſe, quo in loco nũc pecunia ſignatur, nos vero de his nil certi inuenimus, niſi quod fragmenta quædam ſuperioribus annis apud ædem S. Celſi inuenta dicuntur, horum principium de arcu inditium facientia. Aliqui dicunt in eo arcu titulum inſculptum eſſe huiuſmodi.

IMPP. CÆSSS. D. D. D. N. N. N. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS PII FELICES ET SEMP. AVGG. ARCVM AD CONCLVDENDVM OPVS OMNE PORTICVM MAXIMARVM ÆTERNI NOMINIS SVI PECVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQ. IVSSERVNT.

CAP. CVII.

De Templo Neptuni, Terento, Ara Ditis ac Palude Caprea.

IN ripa autem Tyberis, vbi nunc S. Baſilii, olim Neptuni ſtabat Ædes, ab Hadriano reſtituta, quemadmodũ in marmore ibi inuento titulus nobis ſignificauit. In Neptuni naufragio ſeruati ſolebant tabellas naufragium ipſum pictum habentes ponere, auth. Fulgentius: Terentus, inquit Pom. locus in cãpo dictus quod eo loco ara Ditis patris occultaretur, vel quod profluẽtis Tyber. ripas aquarũ curſus tereret. Quo in loco Euand. ex Arcadia profectus cũ claſſe ſubſtitiſſe dicitur, hinc Ouid.

Iamq; ratem doctæ monitu Carmentis in amnem
Egerat, & thuſcis obuius ibat aquis.
Fluminis illa latus, cui ſunt vada iuncta Terenti
Aſpicit, & ſparſas per loca ſola caſas.

Notãdum autem non ſolum Ditis, ſed & Proſerpinæ aram ſubterraneam fuiſſe quam Val. Max. tradit egeſta terra ad XX. pedum altitudinem, apud Terentum inuentam Valeſio quodam authore, è Sabinis locuplete, & ruſticæ vitæ homine

mine

mine, qui liberatis tribus filiis ibi trinoctium furuæ hostiæ sacrificium exhibuit. vnde Ausonius.

Terna terentino celebrata trinoctia ludo.

Ipsam quidam aram Romani bello Albano constituerant, atque alta occultauerant terra, vt omnibus, præterquam ipsis, esset ignobilis. Capream Paludem in campo Martio ante Vrbem statuit Liuius. Plut. verò locum esse dicit versus mare in rheumatibus Tyberis, ad quem vnus erat aditus, & propterea tutus; vbi Romulus cum exercitum recenseret, subita orta tempestate, sublatus è medio apparere desiit.

CAP. CVIII.

De Domo Coruina, Via Lata, & Templo Isidis.

ALTERÆ autem pars Vrbis planæ, secundum radices Quirinalis, à foro Traiani ad portam Flaminiam producta, habuit prope Capitolium Domum Coruinam: à qua locus in hanc vsq; diem nomen seruat, Macellum enim Coruorum vulgo dicitur. vbi in pariete domus Virgilij de Mantaco tiburtinis saxis insculpta leguntur hæc.

C. POBLITIO. L. F. BIBVLO ÆD. PL. HONORIS VIRTVTISQVE CAVSA SENATVS CONSVLTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS INFERRENTVR PVBLICE DATVS EST.

Vbi notandum honoris, virtutisq; causa additum, quia Duellio Cos. cautum fuerat S. C. ne quis in Vrbe sepeliretur nisi, qui virtutis causa, legibus non tenerentur. Vnde Cic. Hominem mortuum, inquit, lex in XII. tabulis, in Vrbe ne sepelito, neve urito. credo propter ignis periculum, atqui in Vrbe sepulti sunt clari viri. Credimus eos, quibus ante hanc legem, virtutis causa tributum est, vt Publicolæ, vt Tiburtæ, quod eorum posteri iure tenuerũt: aut eos, si quibus hoc, vt C. Fabricius virtutis causa soluti legibus non sunt secuti. Propterea Imperatores, & virgines Vestę, quia legibus non tenerentur, in ciuitate habebant sepulcra. Denique etiam nocentes virgines Vestæ, licet viuæ, tamen intra Vrbem campo Scelerato obruebantur. Sed vnde digressi, eo reuertamur. A Macello Coruorum ad septa campi Martij via Lata, adhuc priscum obtinens nomen, producitur: à qua ædes S. Mariæ in via lata nomen accepit: propè quam nunc multa eruuntur marmora, in quibus trophœa, triumphalesq; imagines vidi, cum hac inscriptione. VOTIS. X. ET. XX. qualem esse in arcu Constantini dictum est supra, ex quo coniicimus arcum triumphalem ibi stetisse. hactenus tamen nihil aliud apparuit, vt cuius esset, iudicaremus. Ferunt Innocentium octauum Pontificem, in renouatione prædictæ ædis, hunc diruisse. In hac ipsa via Isidis Templum extitit. Blo. autẽ ex Sex. Ruff. descriptione, vbi ædes nũc S. Marcelli ponit: in quo Vespasinum & Titum nocte illa, quæ triumphum præcessit, quieuisse memorat Suet. Iuuenalis verò propè septa statuit, cum inquit.

A meroe portabat aquas, quas spargat in ædem
Isidis, antiquo quæ proxima surgit ouili.

Et licet ædes prædicta non multum à Septis distet, non tamen proxima dicetur. Vnde alij posuere Isidis in Platea nunc Sciarræ, nonnulli apud ædem S. Mariæ in Equiro. At certũ locum nobis non licet assignare, nisi quod propè S. Marcelli templum inuentum est marmor hoc titulo insculptum.

TEMPLVM ISIDIS EXORATÆ.

Fuit autem Isis Ægyptiorum dea, & in magna apud ipsos veneratione, cuius sacra Romam aducta esse testatur Lucanus. Lampridius in Com. Ant. Imp. vita Sacra, inquit, Isidis ita coaluit, vt & caput raderet, Isiacos vero pineis vsque ad perniciem pectus tūdere iubebat. Colebatur autem Isis cum Osiride viro, qui Serapis est nominatus; à quibus Iseum & Serapeum loca publica in regione Flaminia nomen sumpsere. In Isidis autem templo magna dabatur adulteriorum occasio, vnde Ouid. ad amantem.

Ne fuge niliacæ memphitica sacra iuuencæ,
Multas illa facit, quod fuit ipsa Ioui.

Quò in loco non de latrociniis, quemadmodum opinatur Fuluius, verùm de adulteriis & stupris intelligit. Ouid. Nam & Iosephus commemorat iuuenem quendam nomine Mundum Paulinam generosam, & pudicam alioquin matronam, cum impatienter amaret, sacerdotes Isidis pecunia corrupisse, qui nouo religionis commento mulierem in templum vocarent, eosq; finxisse, per noctem cum Osiride collocutos, persuasisseq; eam à deo desiderari, illam vero cum in templum venisset à iuuene, tanquam ab Osiride, compressam, & cum mox petulātius stuprum ei exprobrasset, mulierē marito rem detulisse Tiberio, atq; ipsum indignatum sacerdotes cū Mundi liberta, quæ facinoris fuerat conciliatrix, crucibus affixisse, temploq; Isidis euerso, simulacrū eius in Tyberim præcipitari iussisse. De incendio autem huius templi meminit Dion. his verbis: Ignis diuinitus, potius quam ab homine Romæ excitatus, eamq; depopulatus. Nam Serapis & Isidis templum, & Septa, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheum, Diribitorium, Balbi theatrum, Pompei Porticum, Octauiæ domum cum Bibliotheca, Templum Iouis Capitolini cum ædibus & sacellis coniunctis exhausit. Pluribus autem in locis fuisse Isidis templum testatur Spartianus in vita Caracallæ. Idem ait sacra Isidis Romam deportauisse, & templa vbique magnifice eidem deæ fecisse.

ADNOTATIO.

Cum de viis, quæ nostris temporibus in Vrbe apertæ sunt, aliquid non ab re fuerit hic inserere: sciendum itaq; est anno 1561. à Pio IIII. Pont. Max. vbi olim alta semita fuerat, ductam & stratam esse viam, quæ de suo nomine Pia vocata, hæc autem ab equis Tiridatis incipiens in ipso Quirinali, vsque ad portam eiusdem quoque nominis ducit, & inde etiam recta ad pontem qui Nomentanus, vulgo Lamentano, dicitur, trium circiter mill. pass. Tempore verò Gregorij Papæ XIII. anno 1575. via quæ à diuæ Mariæ Maioris ad basilicam Lateranēsem ducit, aperta est, vt ex inscriptione in porticu illius Ecclesiæ ab Eugenio III. exstructo apparet. At S. D. N. Sixtus V. qui nunc viget Viam Felicem de suo nomine, quæ ab ipsius diuæ Mariæ Maioris templo ad ædes Sanctissimæ Trinitatis in colle Hortulorum, seu monte Pincio, duxit. Aperuit & eam qua à diuæ Mariæ Maioris ad Sanctę Crucis in Ierusalem in agro Sesoriano recta tenditur, eamque pariter, qua ab ædibus diuæ Mariæ Maioris ad portam S. Laurentij recto tramite itur. Dum vero hæc scribebamus agebatur de aperienda via, quæ à Capitolio recta ad Lateranum duceret, ac etiam alia, quę à templo diui Pauli extra mœnia in via Hostiensi ad Lateranum ipsum pariter deueniret, quæ Deo adiuuante quamprimum aperiendas fore creditur.

CAP. CIX.

De Arcu Camilli, Templo Mineruæ, & Foro Suario.

ISCEDENS quis à via Lata versus Pantheona, non multò post illi occurret rudis, nullisque ornamentis insignis arcus: cæterum, vt videtur, antiquissimus, quem Camillianum, tanquam Camillo erectum, nunc vocitant. At nescio quo modo velint Camillum arcum habuisse triumphalem, cuius vsus multis seculis post Camillum inuentus à multis dicitur. prius enim triumphalia tantum signa cum statuis, & trophæis, ducibus & triumphatoribus erigi solebant, qualia Marij esse adhuc videmus. quòd si, vt par est, triumphalem arcum esse concedimus, non alicuius imperatoris, aut ducis fuit, quam ex ijs, qui post C. Cæsarem fuerunt. Sequitur statim inter Pantheona, & hunc arcum, Templũ Mineruæ, à quo nunc diuæ Mariæ sacrum, nomen retinet. Illius autem antiqui exstant in cœnobio fratrum parietes, oblongam & quadratam formam templi ostendentes, sed non magnam. Quod templum olim testudinatum, multisque ornamentis insignitum Pompeius condidit; in quo triumphalia, & gestorum breuiarium posuit, vt in marmorea tabula legimus, & eisdem ferè verbis Plin. sic testatur. Toties Imperator antequam miles, postea ad tot maria, & deinde solis ad ortus missus hos retulit patriæ titulos, more sacris certaminibus vincentium, neque ipsi coronantur, sed patrias suas coronant. hos ergo honores Vrbi tribuit in Delubro Mineruæ, quod ex Manubiis dedicabat Cn. Pompeius Magnus Imperator. Bello XXX. annorum confecto, fusis, fugatis, occisis, & in deditionem acceptis hominum centies vicies semel LXXXIII. millibus, depressis aut captis nauibus DCCCXLVI. Oppidis, castellis mille quingentis. XXXVIII. in fidem receptis. terris à Mæotis lacu ad Rubrum mare subactis, votum merito Mineruæ. hoc breuiarium eius ab oriente. Ad radices autem Quirinalis in hortis Columnensium propè cliuum, qui nunc in montem Caballum ducit, Forum Suarium olim fuerat, ita denominatum, quod eo in loco sues venundarentur. quapropter Sancti Nicolai ædes inibi nunc sita, in Porcilibus cognomentum retinet. M. quidem Var. docet antiquos habuisse loca constituta, vbi res peculiariter venderentur, quæ loca nomen sortirentur ab ipsis rebus, vt Boarium vbi boues, Piscarium vbi pisces, Holitorium vbi holera; Suarium vbi sues. Quidam in radice eiusdem montis, in regione viæ Latæ, campum Agrippæ, & Septa fuisse, authore Lampridio, asserunt. Sed certum locum non ostendunt Lampridij verba, quæ sunt hæc. Instituerat & Alexander Seuerus basilicam Alexandrinam inter campum Martium & septa Agrippina.

CAP. CX.

De Campo Martio siue Tyberino.

VANQVAM in eo capite, quod est de vario Vrbis ambitu, satis declaratum arbitror, quid de campi Martij terminis, finibusq; sentirem: tamen cum ad eum peruenerimus, libet quædam inter sese contraria quæ videntur, addere, quo euidentioribus coniecturis, & argumẽtis pateat Ful. haud rectè hunc montium radicibus, fluminisque ripa terminauisse. licet Liuius, quem habet authorem, agrum Tarquiniorum Marti consecratum inter Vrbem & Tyberim iacere dicat. quia aliud est inter Vrbem & Tyberim, ab eo, quod ipse vult, inter montes & Tyberim. ex quo Liuij verba non repugnant iis, quæ diximus, videlicet mœnia à porta Collina deducta per mediam Vrbem planam ad ripam Tyberis fuisse, e regione murorum structorum ab Anco rege in Transtyberina regione. At melior est ratio. Si Vrbis mœnia montes non excedebant, cur idem Liuius in pratis Flaminiis ea omnia acta dixit, & non in campo Martio, cum Flaminij prata inter montes & Tyberim quin iaceant, negare possit nemo, nempe, quia non erant campi Martij pars. Non fit quippe verisimile eum agrum, qui fuerat Marti sacer, in ius priuatum transiuisse. Præterea cum Diony. omnia circum Vrbem habitata commemoret, domusque priuatas in hac planitie fuisse legerimus, vt Coruinorum, Pompei, Martialis, in campo Martio has statuemus; iusq; priuatis hominibus struendi domos in loco sacro dabitur, aut forum in quo sues venundentur instituetur. Quare huius planiciei partem ædificiis, tanquam Fo. Rom. proximiorem, secundum Diony. occupatam, Martij campi non esse partem, tenemus. Nunquid Vrbis? & intra mœnia receptam? Licet locorum natura, quibusdam ve coniecturis quandoque muris septam coniicere videar; Liuius tamen sexto belli pu. facit, vt quo tempore fuerit septa, non ausim affirmare. Scribit enim ab æde Apollinis boues fœminas duas, albas, porta Carmentali in Vrbem ductas. cui portæ cum sub Capitolio fuerit locus, omnia ab ipso ad Tyberim extra Vrbem extitisse videntur. Illud autem non prætereundum. Ful. non satis de campo Martio sibi constare. Nam in eo capite, quod est de Quirinali, ex Suet. refert Domitianum natum ad malum Punicum in domo, quam postea in Templum gentis Flauię conuertit, iuxta hortos Sallustianos, quorum, inquit, vestigia adhuc exstant in profunda valle inter portam Salariam, montem Quirinalem, & collem Hortulorum; & sic ipsos hortos in Vrbe ponit. vbi verò de obeliscis agit: Alter, ait, obeliscus Lunæ dicatus adhuc cernitur in colle Hortulorum, in hortis Sallustianis, qui locus Gyrlus ab incolis nunc dicitur. & cum collis Hortulorum fuerit extra Vrbem, necesse est eosdem hortos extra fuisse. & ita non solum de loco, verum & de vulgari nomine titubat. Hic enim Gyrlum: illic Sallustricum ait. Quinimo campum ipsum Martium totum, nedum partem, mœnibus modo excludit, modo, portam Aureliam prope Hadriani molem transferendo, intra Vrbem recipit. Sed ad Campi descriptionem aggrediamur, qui Martius ideo cognominatus dicitur, quia Marti à maioribus fuerat consecratus. Nam cum cæteri campi regis Tarquinij, qui ob iustitiæ contemptum dictus est superbus, post eius exilium dati iis essent, qui agros non haberent, vnus hic ager Marti fuit consecratus, campusq; Martius dictus auth. Liuius & Dionys. meminit & Strabo in hæc verba: Veteres illi Romani necessariis rebus magis intenti, Vrbis pulchritudinem contempsere. Posteri verò, & ij præsertim qui nostris fuere temporibus, innumerabilibus, & præclarissimis

rissimis impleuerunt insignibus. Pompeius enim & D.Cæsar,& Octauius,& eius filij & familiares, & vxor,& soror cunctorum studium simul,& impensas ad præparanda decora superauerunt. Maximam autem horum partem Martius campus habet, præter natiuam locorum amœnitatem,artis, & solertiæ exercitationes admittens. Campi enim admirabilis magnitudo,simul & curules pariter cursus, & alia equestria certamina expedita suppeditat. nec minus tam multis, pilam, circulum, palæstram exercitatione tractantibus aliaq; incumbentia simul opera. Quid perennes solo herbas, coronatosque ad fluminis alueum colles? Scœnicarum ostentatio picturarum, eiusq; generis spectacula, præstant, vt difficulter, & inuitus abscedas. Priusquam enim Marti consecraretur, Tyberinus, auth. Gellio, dicebatur Campus, sicut Tyberis Martius, vt testis est Statius secundo Syl. Belisarium autem huius campi partem (erat enim ad pontem Miluium vsque productus) muris per radices collis hortulorum,& inde ad Tyberim ductis, intra Vrbem recepisse, scribit Procopius. Sciendum quod in campo Martio, veluti in Capitolio, statuæ virorum illustrium erigebantur. Vnde Caligula quasdam ab Augusto ex capitolina area, propter angustias illo translatas, ita subuertit, atque disiecit, vt restitui saluis titulis non valuerint. Sed alia eius ornamenta iam percurramus.

CAP. CXI.

De Porticu, Templo, Columna, & palatio Antonini Pij, ac de Septis, siue Ouilibus.

EXSTAT hodie inter Sciarræ, Pantheonisq; plateas, iuxta ædem S. Stephani de Trullio, Porticus, cuius principium & finis licet non appareat, columnæ tamen marmoreæ, ingentesq; numero vndecim, quæ supersunt, ita dispositæ cernuntur, vt stadiatam porticum Antonini Pij Impe. fuisse multi arbitrentur. quo in loco Templum etiam habuisse dicitur, argumento quod literæ cubitales, in marmore ibi inuento incisæ, huius templi memoriam continerent. Sunt tamen qui Martis templum ibidem fuisse contendunt. Hinc enim ipsius Antonini cochlidis Columnam parum distare videmus, quam instar Traiani ipse sibi erexit. altitudinis pedum CLXXVI. cum interiore cochlea, & gradibus CVI. ac fenestellis LVI. incendio parum deformatam, circumquaq; res à se gestæ incisæ nunc spectantur. in vertice vero eius olim simulacrum nudum, quale in ipsius numismatibus cernere licet. Columnam aūt Sex. Ruffus in ara Flaminij esse scribit. inter quam, & porticum Imper. ipse Palatium habuit. ex cuius ruinis locus paulo eminentior factus videtur. Inter ipsam autem columnam, & aquam Virginem Septa fuere. Erant enim septa loca tabulis inclusa,& vallata, in quibus Po. Ro. suffragia laturus claudebatur. Martialis. In septis Mamurra diu multumq; rogatus. Ouilia etiā sumpta similitudine ab ouiū septis, sunt appellata. licet Blon. velit Ouilia fuisse minoris ambitus loca, in quibus centuriæ à tota tribu separatæ de agendis, priusquam citarentur, consultabant. de iis Lucanus. Et miseræ maculauit Ouilia Romæ. Hæc iuxta viam Fornicatam, Flaminiamq; a Liuio ponuntur. Notandum & hoc in loco Fuluij contrarietatem. Lucanus, inquit, non de Septis, vt creditur, sed de villa Publica intellexit, vbi IX. debitorum millia cæsa dicuntur authore Sylla. Demus autem in villa Publica istos cęsos fuisse, nunquid ipsam villam Ouilia appellauit Lucanus: certè non: sed ideò Ouilia maculasse ait Syllam, quia ex ea nonnulli fugientes in Oui-

libus ſunt interfecti, niſi dicemus ratione vicinitatis locum pro loco poſuiſſe. cui opinioni verba ipſius Fuluij apertè repugnant, quæ ſunt: Satis conſtat ſepta fuiſſe in eo ambitu, vbi nunc columna cochlidis Antonini pij. Supra verò villam Publicam ſub Capitolio ponit, quæ, ex verbis Ciceronis, per ipſum etiam adducta, prope ſepta fuiſſe, mox apparebit.

CAP. CXII.

De Monte Citatorum, Villa Publica, Templo Neptuni, & Ponte in Campo Martio.

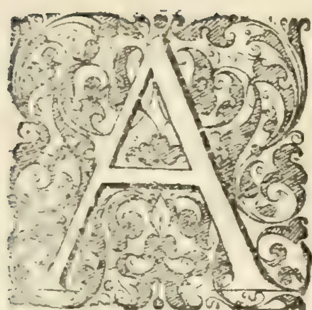

SVRGIT inter columnam Antoninam, & S. Laurentij in Lucina ædem tumulus, nunc Citorus mons, pro, Citatorum, vocatus. non quòd ibi eſſet mons, verum quod eo Po. Rom. ad creandos magiſtratus citatus olim conueniret. Sunt qui Acceptorium ab acceptandis ſuffragiis, ſiue Septorum à proximis ſeptis, nomẽ obtinuiſſe volunt. Non placet autem, quod putat Fuluius, locum editum factum ex egeſtione terrę ex fundamentis columnæ Antonini. quia non fit quippe veriſimile tumulo terræ, & ruderibus eum locum occupatum eſſe, qui celeberrimus erat ædificiis & comitiis, aliisq; publicis negociis deſtinatus. Et cum planities illa æqualis latè pateat, niſi ab ea parte, vbi mõs ipſe Citorus attollitur, abſurdum eſt etiam dicere, quod Fuluius, poſitum pro aggere ad reprimendum Tyberis inundationes. quia circularem propemodum habens formam, nullã præ ſe fert aggeris ſpeciem. Quare credimus potius ex ruinis alicuius ædificij, veluti porticus, Amphitheatri, aut villę publicę locum excreuiſſe. Erat enim Villa Publica domus ampla, veluti Curia, in qua hoſtium legati, quibus neque in Vrbem aditus patebat, neque in Græcoſtaſi hoſpitium concedebatur, recipiebantur; & de publico alebantur. Liuius. Macedones deducti extra Vrbem in villã Publicam, ibiq; iis locus, & lautia præbita. Quod autem hoſtium legati intra Vrbem non ſuſciperentur, Rhodiorum legati apud eundem Liuium quinto dec. quintæ conquerentes, ita probant. Antea Carthaginenſibus victis, Philippo, Antiocho ſuperatis, cum Romam veniſſemus, ex publico hoſpitio in curiam gratulatum vobis P. C. ex Curia in Capitolium ad deos veſtros dona ferentes, nunc ex ſordidiſſimo diuerſorio vix mercede recepti, ac propè hoſtium more extra Vrbem manere iuſſi, in hoc ſqualore venimus in Curiam Romanam Rhodij. Notandum eſt etiam, eodem authore, Romanos conſueuiſſe ſumptum, & locum præbere de publico, nõ ſolum legatis verum etiam amicis Pop. Roma. eius ſunt hæc verba ex quarto eiuſdem dec. Oneſimo Pythonis filio nobili Macedoni ad Romanos cum transfugiſſet Senatus locum, Lautiam præberi iuſſit. Sed ad Villam Publicam reuertamur, in qua etiam cenſum haberi ſolitum ferunt. Sylla, inquit Val. Max. in Publica villa, quæ in campo Martio erat, quatuor legiones contrariæ partis fidem ſuam ſecutas, obtruncari iuſſit. Meminit etiã L. Florus, & Cic. ad Atticum his verbis. Efficiemus rem glorioſam. nam in campo Martio Septa tribuniciis comitiis marmorea ſumus, & tecta facturi, eaq; cingemus excelſa porticu, vt mille paſſuum conficiatur, ſimul adiungetur huic operi Villa Publica. Quo in loco innuit villam publicam propè Septa excitari ſolitam eſſe. neq; intelligit Cicero ſe ſepta alibi, quam vbi prius erant, ſed lignea, quæ erant ex marmore, facturum. Quod tamen nec Cicero ipſe, neque alius poſtea fecit, bello ciuili, poſt eam epiſtolam ſuborto, prohibente. Iuxta autem Septa Neptuni Templum cum Porticu pulcherrima fuiſſe, ſcri-

se, scribit Dionys. quem locum M. Agrippa multis decorauit ornamentis. Erat autem apud Citatorum montem, Antoniniq; columnam Pons, per quem citati, postquã tulerant suffragia, ne laturis se immiscerent, & cui fauissent dicere possent, transeuntes separabantur. de quo Sueto. intelligit, vbi de consiliis coniuratorum his disserit verbis. Qui primi cunctati vtrum illum in campo per comitia, & tribus ad suffragia vocantem partibus diuisis è ponte deiicerent, atque exceptum trucidarent, an in Sacra via, vel in aditu theatri adorirentur. Nonius Mar. refert sexagenarios per pontem non mittendos, quia suffragium non ferant, quod pro ponte fiebat.

CAP. CXIII.

De Aqua Virgine, Lacu, & Æde Iuturnæ, ac Pietatis.

QVA autem Virgo, quæ nunc potu suauis antiquum retinet nomen, propè pontem Solarium concipitur, & profundissimo fluẽs cuniculo, per Collatinamq; ingrediens portam, sub colle Hortulorum attollitur. opere deinde arcuato per Marcium campum deducta multis fistulis priuatis ędibus, & accolis commodissimè aquam subministrat. Sub hortis verò Lucullanis in eodẽ campo, sicut Appia & Alsietina olim finiebatur. In eius aquæductu marmor inclusum, hunc indicem incisum continet.

TIBERIVS CLAVDIVS DRVSI FILIVS CÆSAR AVG. DVCTVS AQVÆ VIRGINIS DESTINATOS PER CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS REFECIT AC RESTITVIT.

In hortulo vero Angeli Colotij antiquitatis viri studiosissimi, tiburtino lapide sculpta huiusmodi leguntur.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIFEX MAXIM. TRIB. POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIG. IIII. ARCVS AQVÆ DVCTVS VIRGINIS DISTVRBATOS PER C. CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

Suetoni. tamen aquæ Virginis in Vrbem perductæ M. Agrippæ laudem attribuit, vt infra ostendemus. Forma autem huius aquæ magnam Martij campi obibat partem. Ouidius.

Te quoque lux eadem Turni soror æde recepit.
Hic, vbi virginea campus obitur aqua.

Ex quo apparet Iuturnam Ædem in campo habuisse, iuxta eiusdem nominis lacum. Fuit enim Iuturna Turni soror, quæ lacui, in quo submersa est, nomen dedit, qui locus nunc pro Iuturna corrupto nomine dicitur Lotreglio. Hæc autem aqua apud veteres salubris habebatur. Vnde Varr. Nympha, inquit, Iuturna quę iuuaret: Quare ægroti propter id nomen ex eo fonte aquam petere solebant. Pietatis Templum, vt quidam tradidere, fuit in campo Martio, vbi nunc ædes Sancti Saluatoris de Pietate.

CAP

CAP. CXIV.

De Arcu Domitiani, Obelisco Campi Martij, Amphitheatroq; Claudij Imperator.

RIVMPHALIS arcus mutilatus, suisq; spoliatus ornamentis & titulis inter S. Syluestri & Laurẽ. in Lucin. sacras ædes, viam amplexus Flaminiam, Domitiano Imper. adiudicatur, argumento, quod in ipso cernitur talis, qualis à Suet. describitur, videlicet somnians se à Minerua destitutum, & illam excedere sacrario, negantemq; se vltra tueri eum posse, quod exarmata esset à Ioue. De arcu autem ipso sic meminit Mart. Stat sacer, & domitis gentibus arcus ouans. Domitianus enim per omnes regiones fecit Ianos, arcusq; cum insignibus triumphalibus. quos in ipsius vnius titulum, ac nomen substructos, postea disturbatos esse affirmat Dion. Qui verò nunc exstat arcus Tripholi vulgo appellatur, quasi tripolis, vt quibusdam placet, ob victoriam trium vrbium. vel, vt aliis, à deuicta Tripoli Thessaliæ ciuitate; de qua Liuius secundo 5. dec. sic meminit: Consul cum III. milia fermè abesset à Tripoli (Sceam vocant) super Peneum amnem posuit castra. Vetus autem huius arcus inscriptio patrum nostrorum memoria adhuc legebatur. Augustus ex vrbe Hieropoli duos Obeliscos Romam transtulit, quorum maiorem in circo Maximo iacere dictum est. Alter verò minor ped. IX. in campo Martio, propè S. Laurentij in Lucina ædem, in cella vinaria cuiusdam ciuis Rom. visitur confractus, in cuius base huiusmodi legitur titulus.

CÆSAR. DIVI. IVL. F. AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS IMP.
XII. COS. XI. TRIB. POT.
XIV. ÆGYPTO IN POTESTATEM.
POPVLI
ROMANI REDACT.
SOLI DONVM DEDIT.

De quo loquitur Plin. his verbis. Is obeliscus, qui est in campo Martio centum decem pedum est à Mersodide inscriptus, rerumq; interpretationem Ægyptiorum philosophiæ continet. cui Augustus addidit mirabilem vsum ad deprehendendas solis vmbras, dierumq; ac noctium magnitudines, strato lapide ad obelisci magnitudinem, cui par fieret vmbra Romæ, cõfecto die, sexta hora, paulatim per regulas, quæ sunt ex ære inclusæ, singulis diebus decrescerent, ac rursus augesceret. digna cognitu res, & ingenio fœcundo. Manlius mathematicus apici pilam auratam addidit: cuius vertice vmbra colligeretur in semetipsam alia, atque alia incrementa iaculante apice, ratione, vt ferunt, à capite hominis intellecta. hæc dierum obseruatio triginta ferè annis non congruit, siue solis ipsius dissono cursu, & cœli aliqua ratione mutato, siue vniuersa tellure aliquid à centro suo dimota, vt deprehendi, & in aliis locis accipio, siue Vrbis tremoribus ibi tantum gnomone intorto, siue inundatione Tyberis sedimento molis facto. Ibidem autem effossum fuit Horologium cum lineis, & gradibus deauratis. in singulis verò quatuor ventorum imagines ex opere musiuo sculptæ visebãtur, cum hac inscriptione. VT BOREAS SPIRAT. Claudium autẽ Imp. Amphitheatrũ iuxta septa ædificauisse statuis, & columnis pulcherrimè exornatum, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, scribit Suet. item, Neronem ludos spectauisse è proscenij fastigio munere, quod in amphitheatro ligneo, in regione Martij campi intra anni spacium fabricato, dedit. Iunonis Lucinæ ædes vbi nunc Sancti Laurentij in Lucina.

CAP. CXV.

De Valle Martia, Palatio & Porticu Augusti, & de Domitiani Naumachia, ac Flauiæ gentis Templo.

VALLIS autem Martia à campo, cui cohæret, vel in quo est, nomen sortita, iacet inter Tyberim & collem Hortulorum. In hac autem ad radices eiusdem collis, loco maximè depresso, apparent Naumachiæ Domitiani vestigia. Nam Suet. ait ipsum edidisse nauales pugnas penè iustarum classium effosso, & circumstructo iuxta Tyberim lacu, atque inter magnos imbres spectauisse; struxisseq; Stadium Methodeum, & Naumachiam, ac ex eius lapide postea circum Maximum, deustis vtrinq; lateribus, exstructum. Hanc quidem Domitiani Naumachiam, vbi prius Augusti, fuisse opinamur, Augustiq; stagnum longa dissuetudine limo repletum, ab ipso expurgatum, denominationemq; accepisse. Sed cum circa Tyberim dicat Suet. non sub colle hortulorum, de loco dubium facere videtur. Solutio est. Quod parum distat, iuxta dici potest. Nam & Strabo colles, qui plus distare cernuntur, coronatos ad fluminis alueum dixit. Legimus autem Augusti, & Domitiani monimenta quædam circa hunc locum fuisse, vt par sit credere (sicut & natura loci ostendit) ibi vtriusque Naumachiam stetisse. Iuxta quam idem Suet. gentis Flauiæ Templum collocauit. cuius quadratos lateres amplissimos ex ruinis, quæ ecclesiam S. Syluestri, eiusq; monialium monasterium sepiunt, extractos se vidisse ait Blon. quorum nonnulli literas haberent in hæc verba. DOMITIANA MAIOR PARS. DOMITIANA MINOR.

Ex quo se coniicere dicit, quidquid, siue Thermæ, siue Methodeum, siue Naumachia fuerit, Domitiani opera omnia, quæ ad S. Syluestrum vndiq; nunc cernuntur, vsq; ad S. Laurentij in Lucina ædem. Illud autem incertum, Naumachia & lacus vnum & idem, vno in loco: an nomine & loco diuersa. Iulius Capitolinus refert Augustum instituisse Porticum in campo sub colle pedum mille, ita vt ab altera parte porticus mille pedũ fieret, atque inter eas spatium hinc inde viridaria essent, lauro, myrto, & buxo frequentata. medium vero lithostratum breuibus columnis intrinsecus positis, & singulis per pedum mille, quod esset deambulatorium, ita vt à capite esset Basilica pedum quingentorum. cuius vestigia in radicibus collis Hortulorum secus Naumachiam adhuc apparere dicũtur. Sunt qui putant eiusdem principis Palatium fuisse inter ædem S. Felicis in pincis & Augustam.

CAP. CXVI.

De Augusti Mausoleo, & ad eum de duobus Obeliscis; ac de Marcelli sepulcro.

AVGVSTVS in valle Martia, interq; viam Flaminiam, & ripam Tyberis, sexto suo consulatu Mausoleum, non suum modo, sed omnium Imperatorum & cognatorũ sepulcrum, exstruxit. Hinc Sueton. in ipsius Augusti funere: Reliquias, inquit, Mausoleo cõdiderunt. de eodem Cassio. ita scribit: Sed mundi dominus ad potentiam suam opus extollens mirandum Romanis, etiam erigens fabricam in vallem Martiam tetendit Augustus, immensa moles firmiter præcincta montib. cõtinetur, vbi magna-

rum rerum inditia clauderentur. Bissena quippe ostia ad XII. signa posuerunt. Commemoratione, inquit Strabo, dignissimum est, quod Mausoleum appellant, in excelsis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ viriditatis arboribus coopertum. in summum vsque ad verticem cubitorum CCL. ad fluminis ripam aggeratum. In summo autem positum est Cæs. Augusti simulacrum ex ære fabricatum. Sub aggere ipso sunt eius loculi, & cognatorum & necessariorum. A tergo verò locus est mirifica continens ambulacra. In medio autem campi spacio busti exstat ambitus, & hic ipse niueo perfectus lapide, in circuitu ferreos cancellos habens, & plantatas interius præ se ferētes populos. Huius autem Mausolei meminit & Hierony. primo contra Iouianum. Exstat adhuc vbi vulgo Augusta dicitur, iuxta S. Rochi ecclesiam interior circumferentia reticulato opere. olim verò tres circumferentias fuisse, vestigia satis ostēdunt, inuicem ita distantes, vt in plures partes intersecarentur, pluresq; efficerent loculos, quo quisq; seorsum à cæteris sepeliretur. Habuit enim hic locus in honorem Augusti, Pacis, ac Victoriæ, & P. P. inscriptionem. Quod verò cognati, & non modo Imperatores in eo conderentur, probat Virg. in Marcelli funere, cum ait.

Quantos ille virum magnam Mauortis ad Vrbem
Campus aget gemitus? vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem?

Quamquam nonnulli molem illam instar turris, quæ est ad portam nunc Populi ornamentis spoliatam, Marcelli sepulcrum esse putent. sed cum vltra Scorpionis iactum distet à Tyberi, rectius intelligemus de Mausoleo Tyberi incumbenti. Nam poeta eo verbo præterlabere, innuit Marcelli sepulcrum iuxta fluuium. Et in Mausoleo etiam libertos, vel certè apud, conditos esse probat epitaphium cuiusdam liberti Augusti in marmore excisum, ibique inuentum, quod est.

D. M.
VVLPIO MARTIALI AVGVSTI LIBERTO A MARMORIBVS.

Mausolei autem nomen imposuit Augustus, quia ad similitudinem sepulcri Mausolei regis Cariæ ab Artemisia eius vxore structi fabricauerat. Apud hoc enim duo fuere Obelisci magnitudine pares, singuli pedum XLII. quorum alterum inter ipsum Mausoleum & Tyberim confractum iacere in via videmus. Alter verò inuentus, nec effossus, post S. Rochi ædem sub tellure latet.

ADNOTATIO.

Iacuit ad nostram vsque ætatem, per multa sæcula (vt creditur) vnus ex obeliscis Mausolei Augusti Cæsaris fractus ante ædes diui Rochi, in ipsa valle Martia, seu via Flaminia, quem inde Anno 1586. Sixtus V. Pon. Max. ornandæ basilicæ D. Mariæ Maioris gratia, vbi etiam sacellū eminens instar templi, maximo sumptu & ornatu erexerat, ac Natali Saluatoris Domini nostri ad Pręsepe, insigni pietate dicauerat, asportari iussit, Dominico Fontanio Architecto vehente & erigente; qui hodie ante ipsas ædes è conspectu viæ Felicis, quam idem summus Pontifex de suo nomine eodem anno aperuit, & strauit, sublatus cernitur.

CAP.

CAP. CXVII.

De Via Flaminia, Trophæis Marij, & quibusdam aliis ornamentis campi Martij in genere.

VIAM Flaminiam, quæ olim iuxta Antonini Pij columnam inchoabat, Cn. Flaminius M. Lepidi collega in consulatu victor Ligurum strauit. Hæc autem per Narniam, Fulignum, Nuceriam, Callium, Fanum fortunæ, Pisaurum, Ariminum ducebat. Liuius verò scribit: M. Æmilium Cos. Liguribus subactis, viam à Placentia productam Flaminiæ coniunxisse, & Q. Flaminium viam, quam flaminiam appellauit, strauisse, innuitq; habuisse fines ab Isauro, nũc Folia, ad Vaternum Fori Cornelij amnem. Æmiliam verò inde ad Trebiã Placentiæ vrbis fluuium. Sed Flaminia erat consularis; de qua Suet. in Augusto ita meminit: Quo facilius vndiq; Vrbs adiretur, desumpta sibi Flaminia via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex nauali pecunia sternendas curauit. Et Cicer. ad Atticum; Propterea, inquit, quod Thermus curator est viæ Flaminiæ, quæ cum erit absoluta; & reliqua. In hac autem Augusti Mausoleum inter, & collem Hortulorum Trophæa Marij de Iugurtha fuere, argumento quòd ibi marmorea tabula inuenta est, cum indice C. Marij de triumpho Iugurthino huiusmodi.

PR. TR. PL. Q. AVGVR. TR. MIL. EX SORTEM BELLVM CVM IVGVRTHA NVMID. VEL PROCOS. GESSIT. EVM COEPIT ET TRIVMPHANS IN IOVIS AVTEM SECVNDO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSSIT. III. CONSVL. APSENS CREATVS EST. IIII. TEVTONORVM EXERCITVM DELEVIT. V. CONSVL CIMBROS FVGAVIT EX EIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVMPHAVIT. REMP. TVRBATAM SEDITIONIBVS ET TR. PL. ET PRÆTOR QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT. VI. COSS. VINDICAVIT POST LXX. ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS ARMIS RESTITVTVS. VII. COS. FACTVS EST DE MANVBIIS CIMBRICIS ET TEVTONICIS ÆDEM HONORI ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHALI CALCEIS PVNICEIS.

Trophæi autem significatio à V.. Humarco ita traditur. Fuga hostium græcè vocatur τϱοπὴ, hinc spolia capta fixa stipitibus appellantur trophæa. Syllæ sepulchrum Martio in campo statuit Appianus, Liuius Hircij & Pansæ, Florus vero Iuliæ. Nam Augustus Iulias filiam, neptemq;, si quid eis accidisset, vetuit sepulchro suo inferri. auth. Suet. In eodem campo Cor. Tac. Britanici sepulcrum posuit, in quo prius expugnationem fecerat. Suet. Drusi, diui Claudij patris. In domo autem & hortulo Angeli Colotij hæc visuntur, Socratis Statua Alcibiadem amplexantis. Iouis Hammonis, Protheique & Æsculapij simulacra. Menses cum signis, & diis tutelaribus. Scyphius, & Arion equi, quos in Thessalia, percussa terra tridente, Neptunus eduxit, Mensuraq; pedis Romani, qua nos Vrbem sumus dimensi. Verũ in priuatis ædibus, quæ nunc sunt ex priscis ornamentis si numerare vellemus, longũ simul, & laboriosum vtiq; foret, fructus verò pertenuis: cum ibi non sint inuenta, sed hinc, inde translata. Quare hæc plus satis curiosis relinquimus. Martio autem alterum minorem campum proximum fuisse quidam volunt, propter, qui sequuntur, Catulli versus.

Si me quæsieris minore Campo.

Tum innumerabiles circum circa porticus, horti numerosi, theatra tria, simul & amphitheatrũ, templa magnificentissima inter se contigua, vt quasi aliud agentia, reliquam vrbis venustatem ostentare videantur. Viam rectam appellatam, in campo Martio fuisse scribit Sen.

CAP. CXVIII.

De Tyberino Flumine.

EMPVS erat in Ianiculum, siue, vt nunc aiunt, in Transtyberinam regionem transeuntes antiquę Vrbis monumentis extremam manum imponere: occurrente aũt Tyberino flumine, quem regionem ab Vrbe disterminare supra declaratum est, nõ videtur alienum de eius etymologia, variis nominibus, latitudine, altitudine, natura & lapsu, pauca quędam prius exponere. Tyberis igitur vnde dictus varia est opinio. Aliqui dicunt quodam tempore Syracusanos victores cœpisse Atheniensium hostium ingentem multitudinem, & eam cœsis montibus fecisse, vt adderent munimenta ciuitati, & tunc auctis muris, & fossam intrinsecus factam esse, quæ flumine admisso repleta munitiorem reddidit Vrbem, hancq; fossam per hostium pœnam, & contumeliam factam Thybrim vocasse ἀπὸ τῆς ὕβρεως. i. à contumelia, & postea profectos Siculos ad Italiam, eam tenuisse partem, vbi nunc Roma est, Albulamq; flumẽ ad imaginem fossæ Syracusanæ Thybrim, quasi ὕβριν vocauisse. Alij vero Thybrim regem Thuscorum fuisse, & iuxta hunc fluuium pugnãtem cecidisse, fecisseq; ei nomen. Alij volunt istũ ipsum regem latrocinatũ esse circa huius fluminis ripas, & transeuntib. crebras iniurias intulisse, Thybrimq; quasi ὕβριν dictum. Quidam à Tyberi vicino regulo Veientum Tebrim appellatum putant, auth. Varr. Quod autẽ à Tiberino Albanorum rege sit Tiberinus nuncupatus, vt scribit Ful. non procedit, ideo quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur. In sacris quidem Tyberinus: in communi sermone Tyberis; in poemate Tybris vocatur. Sed quod prius Albula diceretur, ostendit Virg. cum inquit. Amisit verum vetus Albula nomen, quod à colore aquarum prius obtinuerat. Antea vero Rumon vocabatur, quasi ripas ruminans & exedens, & in sacris Serra. vnde est. Et pinguia culta secantem. In aliqua etiam Vrbis parte, Terentum, eo quod ripas tereret. Idem poeta cęruleum, Horatius verò flauum appellat. Oritur autem ex Apennino paulò supra Arnum, tenuis primum, deinde XLII. amnibus auctus, excrescit, præcipuè Nare & Aniene. Thusciam primum ab Vmbris, deinde à Sabinis, nouissimè à Latinis dirimens, Vrbemq; à septentrione ingrediens, à meridie inter Hostiensem & Portuensem viam à dextris Ianiculum, à sinistris Vrbem relinquens, egreditur, in mareq; Tyrrhenum propè Hostiam vno legitimo ostio se exonerat; qualibet magnarum nauium mercator placidissimus. hinc Dion. Ex Ianiculo conspicua est Roma, latitudo Tyberis quatuor est iugerum, altitudo tanta, vt possit magnas perferre naues, neq; pedibus transiri queat, nisi per pontem, qui Cos. L. Ebutio. & P. Seruilio vnicus erat. Sinum autem, vt dictum est, Tyberis effundebat vsque ad radices Capitolij, Tarquinius enim primus omnium Alueum direxit. Postea Agrippa ædilis, & cursum direxit, & alueum mutauit, magnisq; saxorum molibus in vtraque ripa locatis solidauit. Augustus verò ad coercendas inundationes eundem laxauit ac repurgauit. Longo tempore post Aurelianus Imperator firmissimo muro vtrinque vsque ad mare extructo, coercuit; cuius operis vestigia multis in locis adhuc cernuntur. Ancum autem Martium naualia exstruxisse commemorat Dionys. his verbis: Cumque esset amnis vsque ad pontes fluuialibus scaphis latis, magnis nauigari idoneus: ad Romam autem maritimis quoq; nauibus, onerariis, magnis, nauale aliquod excogitauit ad egressum eius exstruere, vtens, vt portu, ostio amnis ipsius. Panditur autem multum in latitudine coniungens se mari, sinusq; concipit magnos, quales portuum maritimorum illustrium, nec distruitur ad ostium marino litore, incorruptus sicut pleraque alia flumina, nec paludibus, aut stagnis errans aliquo in

loco

loco consumitur priusquam mare contingat riuus: sed est peruius vbique nauibus, vno tantum effluit ostio legitimo, persecans dorsum maris. Naues igitur actuariæ per ostium eius intrant, & Romam vsque remigio, & funibus tractæ adducuntur, maiores vero ante ostium & anchoram fluctuantes fluuialibus euacuatæ scaphis exonerantur. Plinius. Pluribus propè solus in omnibus terris amnis accolitur, aspiciturq; villis, nulliq; fluuiorum minus licet inclusus vtrinque lateribus, nec tamen ipse pugnat, quanquam creber, & nunquam magnis aquas, quam in ipsa Vrbe, restagnantibus. quinimmo vates intelligitur potius monitor auctu semper religiosus. Plura autem erant hoc in loco dicenda de huius flu. natura, & cur Plin. auctu suo religiosum esse velit. Sed cum LVDOVICVS Gometius (quem iuris diuini, & humani scientia, ac vitæ integritas præstantissimum Rotæ auditorē fecere) de his libellum elegāti oratione in lucem ediderit, eadem in nostrum transferre superuacaneum esse duximus. Quare de Tyberino flu. hactenus. Illud tamen vos monitos velim, priscis temporibus non licuisse in huius ripa quidpiam ædificare, tanquam numini sacra, fuisseq; aluei & riparum curatores, vt ex indice, apud pontem Ælium reperto habetur huiusmodi.

EX AVCTORITATE IMP. CÆS. VESPASIANI AVG. P. M. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. V. CENSOR. CAIVS CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS. VALERIVS CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TYBERIS TERMINAVIT. R. R. PROXI. CL. P. P. CLXXIIII.

CAP. CXIX.

De pontibus supra Tyberim exstructis.

CVM Tyberis, nisi per pontes, in transtyberinam regionem transmittat, operæpretium erit videre, quis omnium primus supra Tyberim pontem struxerit, quot nunc exstent, quibus appellentur nominibus, à quibusve excitati singuli dicantur. Epicardus enim memoriæ prodidit Herculem, occiso Geryone cum victor per Italiam armenta duxisset, pontem supra Tyberim ad tempus struxisse. Vnde si quis sitū locorum & ea, quæ de Caco, ipsoq; Hercule narrantur, consideret, facillimè iudicabit non alibi Herculem ipsum posuisse, quam ad radices Auentini, vbi postea Sublicius fuit. Ful. autem scribit ante Vrbem conditam fuisse pontem Sacrum, ex authoritate Dionysi cuius sunt hæc verba: Nam cum per cædes hominum Saturno sacrificaretur, ad placādam dei iram, hoc more sublato ab Hercule, factum est pro hominibus, qui in Tyberim deiiciebantur, simulacra eorum scirpea deiicerent, quos argeos vocabāt. creditur ibi ante fuisse, vbi postea Sublicius, vel idem pons, argumēto est, quod etiam inde simulacra scirpea eodē more in Tyberim deiecta scribit M. Var. cum inquit: Argei fiunt ex scirpeis virgultis simulacra hominum, & quotannos è ponte Sublicio à sacerdotibus iaci solent. Ouid. in Fast.

Tum quoq; priscorum virgo simulacra virorum,
Mittere roboreo scirpea ponte solet.

Sed in his verbis nulla fit mentio de ponte Sacro. Sublicium verò post Vrbem conditam positum esse satis constat. Lactantius verò de ponte Miluio præcipitari solere ait, in hæc verba: Saturnus in Latio ita cultus est, vt homo in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex responso quodam factitatum Varro est author. Sunt autem pontes numero octo; Miluius, Ælius, Vaticanus, Ianiculensis, Cestius, Fabricius, Palatinus, Sublicius, quos præter Sublicium, Totilas olim demolitus est.

CAP. CXX.

De ponte Miluio.

ILVIVS Pons, quem nunc vulgo Mollium vocitant, in via Flaminia ſitus, vltra primum lapidem diſtat ab Vrbe. Ferunt autem hunc ſæpius euerſum, ſæpiusq; inſtauratum, nihil ex veteri ſtructura, præter fundamenta retinere. de quo meminit Plinius de viris illuſtribus, & Ammianus Marcellinus, atque à M. Scauro (qui fuit tempore Syllæ) in cenſura exſtructum: ad quem pontem Neronem ventitaſſe, ſupra demonſtratum eſt. In eodem legati Allobrogum nocturno tempore cum literis ad Catilinam deprehenſi ſunt, quibus coniurationem patefactam eſſe ſcribit Cicero. Apud eundem pontem Conſtantinus Magnus Imper. Maxentium tyrannum Maximiani filium magicis artibus deditum, militari ſtratagemate materia, ac nauibus ſupra Tyberim diſpoſitis certaſſet præliis, conſpecto demum in æthere crucis vexillo, clamantiſq; voce audita, ἐν τούτῳ νίκη, id eſt, in hoc victoria: tandem victor fuit, quæ victoria exſtat in eius triumphali arcu ſculpta, & in aureis numiſmatibus ſæpe vidimus ipſi.

CAP. CXXI.

De ponte Ælio, nunc S. Angeli, Vaticano, ſiue Triumphali; ac Ianiculenſi, ſiue Aurelio.

SEQVITVR, poſt Miluium, Pons nunc S. Angeli, olim Ælius, ab Ælio Hadriano, qui eum iuxta ſui ſepulcri molem excitauit, denominatus. Spartianus; Fecit, inquit, & ſui nominis pontem, & ſepulchrum iuxta Tyberim. Quem pontem nulla alia de cauſa poſuiſſe credendum eſt, quam vt per ipſum tranſeuntes propius molem ipſum ſpectarent; eo maximè, quod inferius erat pōs, quod in Vaticanū montem & campū mitteret, Vaticanus, alio verò nomine Triumphalis nuncupatus: quia per ipſum triumphantes tranſeuntes via eiuſdem nominis, in Capitolium Ioui gratulatum aſcenderent. & cum nobilium tantum eſſet, nulli ruricolæ per ipſum tranſire licebat. Huius pontis pilæ eregione hoſpitalis S. Spiritus in Tyberi adhuc exſtant. Tertius eſt in ordine, à proximo Ianiculo, Ianiculenſis, qui & Aurelij, à via, vel portu Aurelia, nomen obtinuit. Legebatur olim in eo titulus huiuſmodi.

IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI ET HADRIANI AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IMP. IIII. COS. III. DERESIVS RVSTICVS CVRATOR VALETRIARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS. R. R. RESTITVIT SECVNDVM PRÆSIDENT. TERMINATIONEM PROXIMAM. CC. P. P. C. II.

Tradunt autem Antoninum Pium marmoreum feciſſe, & ciuilibus bellis demolitum, pontem ruptum vocitatum. Longitudo eſt pedum CCXV. Xyſtus verò quartus Pon. Max. multis poſt ſeculis in eam, quam cernimus, magnificentiam & pulchritudinem inſtaurauit, quemadmodum titulus ibidem in marmore exciſus oſtendit. vnde ab eodem nomen accepit.

CAP. CXXII.

De Ponte Fabricio & Cestio.

OST Aurelium pontem ad stadium, eregione theatri Marcelli, surgit in mediis Tyberinis fluctibus insula, quam vrbi cõiungit Pons prius Tarpeius à Tarpeia rupe propinqua: deinde Fabricius à L. Fabricio, qui eum faciendum curauit, denominatus. vt testatur index in arcu pontis insculptus huiusmodi.

L. FABRICIVS. C. F. CVR. VIAR. FACIVNDVM COERAVIT. IDEMQVE PROBAVIT. Q. LEPIDVS. M. F. M. LOLLIVS. M. F. COS. S. C. PROBAVERVNT.

Nunc dicitur pons quatuor Capitum, à quatuor marmoreis simulacris quadrifrontibus in aditu pontis collocatis. Qui verò eandem insulam transtyberinæ regioni connectit, Exquilinus, siue Cestius olim, nunc verò Pons S. Bartholomæi, à propinquo huius diui templo, nuncupatur, quem Valentinianum & Valentem instaurasse à dextris & sinistris, in tabulis marmoreis ibi collocatis hæ inscriptiones testantur.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CÆSARES FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAXIMVS GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRAN. MAX. GOTH. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. PPP. II. &

FL. VALENS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. P. P. P.

&

FL. GRATIANVS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III. IMP. II. COS. PRIMVM. P. P. P.

PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS AC POPVLI ROM. CONSTITVI DEDICARIQ. IVSSERVNT.

Longitudinem autem passuum nostratium LX. habere dicitur, superior verò LXX.

CAP. CXXIII.

De Insula Tyberina.

RIVSQVAM autem ad reliquos pontes deueniamus, videndum est, vnde origo Insulæ tyberinæ, quam formam habeat, quanta sit, quidue in ea fuerit. Principium vero huius nihil magis cognoscitur, quã ex verbis Dio. Postquam.n. Tarquinij in Lucretiam stuprum commemorat, ob idq; Tarquinios omnes ad vnum vrbe eiectos ostẽdit, subdit: Decretum consilium, deinde bona omnia tyrannorum ferentes in publicũ ciuibus omnibus exposuerunt, vt quicunque ex eis caperent, quisquis obtineret, agrumq; omnem, quantum illi possederant, iis, qui nullam haberent sortem, diuiserunt; vnum tantum capientes campum, inter Vrbem & Tyberim iacentem, quem sacrum esse Marti antea decreuerunt, equis gratum, atque iuuenibus ad bellicas exercitationes ludum opportunissimum. Hunc campum, priusquam Marti sacrum, ascribens sibi Tarquinius fuerat. Nam cum cætera tyrannorum

norum bona populo auferenda concessissent, sed quod in campo illo natum erat frumentum, aliud in areis adhuc iacens, aliud in culmis, & quoddam tritum erat auferre nemini permiserunt, sed vt execrabile, nec idoneum quod in ædes portaretur, iaciendum furcis in flumen esse decreuerunt, vnde insula creuit Tyberina. Liuius etiam eadem ferè, quæ Dion. de origine insulæ dicit. Formam autem biremis habet, vt malus sit inter ipsos pontes, parsq; superior in acutum magis tendens prora, inferior vero tanquam latior puppis. Latitudo, vbi maior, teli iactum non excedit. longitudo verò stadiorum duorum, vel circa. Hanc quidem describit Ouid. his carminibus.

Scinditur in geminas partes circumfluus amnis.
Insula nomen habet, laterum quà à parte duorum
Porrigit æquales media tellure lacertos.

Priscis autem temporibus Insula lycaonia vocabatur, licet tota Æsculapio esset sacra, propter eius simulacrum ex Epidauro in eam aduectum, vnde formam eius nauis, qua aduectum est, locus accepisse dicitur. Quum enim ciuitas pestilentia vexaretur, inspectis libris sibyllinis sacerdotes animaduerterunt non aliter pristinam recuperari salubritatem posse, quam si ab Epidauro Æsculapius esset accersitus. Itaq; missi legati Epidaurum in templum Æsculapij perducti, benignissimè deum inuitarunt. Numen autem ipsius subsecutum est. Siquidem is anguis, quem Epidaurij venerabantur, in triremem Romanorum perrexit, vbi Q. Ogulini legati tabernaculum erat. Legati læti Vrbi aduexere in insulam, vbi ei templum dedicatum. Plin. Atqui inquit, anguis Æsculapius Romam aduectus est, vulgoq; pascitur, & in domibus. Visitur adhuc in hortis S. Bartholomei forma nauit ex lapide tasio, & in eius latere reptantis serpentis simulacrum. Ædis verò Æsculapij exstant adhuc vestigia quædam in eisdem hortis, cui iuncta erat aui sui Iouis Ædes. Ouid.

Quod tamen ex ipsis licuit mihi dicere fastis
Sacrauere patres hæc duo templa die.
Accepit phœbo, nymphaq; Coronide natum
Insula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iuppiter in parte est, cœpit locus vnus vtrumq;,
Iunctaq; sunt magno templa nepotis auo.

Iouis autem C. Seruilius duumuir dedicauit, votam sex annis ante Gallico bello à L. Furio Purpurione prætore, & ab eodem consule locatam. In insula ideo ægroti exponebantur, quia Æsculapius medicinæ deus habetur: & ob hanc scientiam in deorum numerum acceptus, auth. Cor. Celsus. Ad Æsculapij templum, fuit Nosocomion, id est, locus vbi ægroti curabantur. Vnde Aristophanes in Pluto inducit languentes in æde Æsculapij, vt medelarum fomentis refocillentur, & Plutan Curt. Lenonem Capadocem, lienosum, iecorosum, pulmonarium in eiusdem dei ædem incubantem. Sunt qui velint Æsculapio ædem in insula, ideo constitutã, quod ægroti in primis aqua indigere arbitrarẽtur, vel auth. Plut. quod fluxu, motuq; aquarum aer esset salubrior, nam alioquin huius sacræ ædes extra Vrbem excitari solebant. Claudius Imper. quum quidam ægra & affecta mancipia in insula tædio medendi exponerent: liberos esse sanxit. Liuius tertio quintæ dec. commemorat Lucretium prætorem tabulis pictis ex præda fanum Æsculapij exornauisse. Habuit hæc insula in prora, & Fauni ædẽ, quæ ita fluctibus cessit, vt, ne vestigia quidem, appareãt. Meminit huius Vitruuius, in hæc verba: Prostyli exemplar est in insula Tyberina, in æde Iouis & Fauni. Ouidius.

Idibus agrestis fumant altaria Fauni
Hic, vbi discretas insula rumpit aquas.

Liuius autem ait Cn. Domitium Ænobarbum, & Cn. Scribonium ædiles multos

multos pecuarios ad populi iudicium adduxisse, tresq; ex his damnatos esse, & ex eorum multatitia pecunia ædem Fauni in insula fecisse. Probus scribit Faunum primum ædificia numinibus, lucosq; sacrasse, & ab eo Fana dicta esse. In hac insula fuit Statua D. Iulij, quæ sereno & immoto die ab occidente in orientem conuersa est: sicuti Cor. Tac. & Sueton. testantur.

CAP. CXXIV.

De Ponte Senatorum, siue Palatino, & Sublicio.

INFRA insulam autem succedit, ad teli iactum, septimus pons, à Senatoribus Senatorum, qui & Palatinus à Palatino monte propinquo est denominatus. Nam aucta Vrbe & mœnibus, & ciuium numero, cum Sublicius non satis videretur facere, hunc, qui via Aurelia in maritima, Thusciamq; mitteret, addidere; de quo intellexisse opinantur Liuium, cum inquit: M. Fuluius maioris vsus locauit portum, & pilas ponti in Tyberi, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio, & L. Mumius censores locauerunt imponendos. Est enim pons multiplici fornice compactus ad excipiendos bifidos proximæ imminentis insulæ alueos, hodie Pons S. Mariæ Ægyptiacæ à propinqua eius æde nuncupatur, in eo autem insculpta sunt hæc, videlicet.

NVMINI DEORVM AVG. IOVI OPT. MAX. ÆDEM VOTO SVSCEPTO.
Q. LEPIDVS. M. F. M. CVRIVS. M. F. COS. III.
S. P. Q. R.
IMP. CÆSAR DIVI TRAIANI PARTHICI NERVÆ NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II. QVOVIS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS REMITTENDO SEXTERTIVM NAVES MILLIES CENTENA MILLIA ENIM DEBITVM FISCI PATRES EIVS SVAQ. ET POSTEROS SVOS RESTITVIT HAC LIBERTATE SECVROS
IVLIA AVG. MATER AVGG. ET CASTORVM MATRONIS RESTITVIT.
SABINA AVGVSTA
MATRONIS
DIVVS AVG. PON. MAX. EX. S. C. REFECIT.

Vltimus vero & antiquissimus omnium sequitur Sublicius, ab Anco Martio rege non ad tempus, vt prius Hercules, at in vsu Po. Rom. perpetuo mansurus, exstructus, licet totus ligneus. Nam sine ferreo clauo, sine fulturis ita dispositus erat contignatione, vt trabes per bella eximerentur, ac reponerentur. quod quidem sic facere religiosum fuerat, postquam Coclite defendente ægrè reuulsus est, auth. Plin. Sublicius autem dictus, quia ilex species est quercus, ex qua confici solebat. vel, vt alij, à sublicibus lignis. lingua enim Volsca magnæ trabes sublices vocantur. Lapideum deinde Æmilium Lepidum prætorem fecisse memorant, & ab eo Æmilium pontem denominatum. Vnde Ant. in itin. Post iterum, inquit, vnus effectus (de Tyberi enim loquitur) per pontem Lepidi, qui nunc abusiuè lapideus dicitur, & reliqua. Hunc tyberinis fluctibus læsum restituit Tiberius. Cor. Tac. refert Othone imperãte subita inundatione fuisse per ruptum. quem longo tempore post Antoninum Pium restituisse, author est Iulius Capitolinus. Quidam marmoreum posuisse dicunt, & in hunc vsque diem pontem marmoratum appellari. Huius enim vestigia in medio alueo ipsius fluminis, pa-

rum ſupra Naualia, adhuc cernuntur. Et quanquam de loco varia traduntur, conſtat tamen ad Auentini montis radices fuiſſe, quod innuit Appianus, cum inquit: Auentinum aſcenderat Gracchus; mox inde fugiens per pontem ligneũ ad alteram fluminis partem euectus eſt. In Sublicio autem ponte conſidebant pauperes ſtipem à tranſeuntibus petentes. Sen. In ſublicium pontem me transfer, & inter egenos abige, non ideo tamen me deſpiciam, quod in illorum numero conſedero, qui manum ad ſtipem porrigunt. Ex eodem facinoroſi præcipitabantur in Tyberim: ex quo & Heliogabali Imp. cadauer annexo pondere, ne fluitaret, deiectum eſt. Poſt vero incenſam à Gallis Vrbem ob inopiam cibariorum decretum tulerunt, vt ſexagenarij è ponte Sublicio in Tyberim, tanquam patriæ inutiles, deiicerentur, vnde depontanei ſexagenarij dicebantur. Veritas tamen hoc habet, quòd ſexagenarij à ſuffragio repellebantur, & ita eos ponte deiici ſolitos ferunt. qui pons, vt retuli, olim erat apud Septa. Illud autem ſciendum pontes, tam qui extra, quàm qui in Vrbe erant, variis temporibus à diuerſis fuiſſe reſtitutos hominibus, & inter alios ab Vrſo Alo, vt hoc eius epitaphium teſtatur.

VRSVS ALVS CIVIS SATRAPES EX VMBRIA IN ARMIS FLORVIT ADVLESCENS VERO POSTQVAM FACTVS EST ÆQVATVM CAPITOLIVM RECONDIDIT TABVLARIVM LEGES SERVAVIT. R. P. A FALISCIS LIBERAVIT QVIRITES IN EXILIVM PONTES REFECIT PLEBEM PACAVIT DIVISVM IMPERIVM RECONCILIAVIT.

VIX. AN. XLIII. MEN. X. D. IIII.

ADDITIO.

Pons Senatorius, ſeu Palatinus nunc Sanctæ Mariæ, qui vi & impetu fluminis Anno M.D LVII. deiectus ferè medius fuerat. S.P.Q.R. Anno M.D.LXI. tempore Pij Papæ IIII. ex ligneis machinis illum reficere curauit. Sed cum opus iam abſolutum eſſet, dum hinc illuc, ex latere nempe ad latus conantur attrahere, perfracto vno ex validioribus rudentibus, quod maxime tota machina ſubnitebatur, præceps in Tybrim proruit, quaſſata mole, & abrupta; in qua ad nummum octonum millium impenſum fuiſſe conſtat; ſicq; ad vſque tempora Gregorij XIII. hoc eſt, Anno M.D LXXIIII. inuius perſtitit. quo demum tempore cum ſacri Iubilei annus aduentaret, idem Pop. Rom. auctoritate Pontificis, ſubſtructione arcuata, ingenti ſolidaq; paraſtata Flumini iniecta, duobusque eminentibus fornicibus è Tiburtino lapide ſuperimpoſitis, ad priſtinam formam, & decorem reſtituendum curauit: in quo opere impēſi ſumma ad quatuor & quinquaginta millia nummum aureorum extitit; vt ex Matthæo Typhernate illius fabricæ Architecto accepimus. In cuius lateribus vtrinq; legitur in tabulis marmoreis ſequens inſcriptio.

EX AVCTORITATE GREGORII XIII.

PONT. MAX.

S. P. Q. R.

PONTEM SENATORIVM CVIVS FORNICES VETVSTATE COLLAPSOS ET IAMPRIDEM REFECTOS FLVMINIS IMPETVS DENVO DEIECERAT IN PRISTINAM FIRMITATEM AC PVLCHRITVDINEM RESTITVIT ANNO IVBILEI M. D. LXXV.

Sed pontibus exſtructis, in Tranſtyberinam regionem tranſeamus.

CAP.

CAP. CXXV.

De Transtyberina regione, Rauennatium, & Fortis Fortunæ Templo; Thermis Seuerianis, Hortis Cæsaris, ac de Aqua Alsietina, & de Pratis Mutiis.

EGIO TRANSTYBERINA priſcis temporibus Ianiculi, à monte, qui plurimus ei imminet, nomen accepit. Rauennatium etiam Vrbem nominatam inuenio. Auguſtus enim contra Antonium & Cleopatram victoria potitus, binā inſtituit claſſem, vnam apud Meſenium Lucaniç portum, qua Italiæ inſula, oramq; Galliarum maritimam, Hiſpanias, Africam, Mauritaniasq; tueretur. Alteram apud Rauennam, cuius partes eſſent Adriatici ſinus, Illyrici, Dalmatiæ, Græciæ, Thraciæ, Ponti & Aſiæ, atque Ægypti oræ neceſſitatibus ſubuenire. Cum itaque Romano Senatui ea in primis eſſet cura, vt nulla poſſet Romam frequentare multitudo, cui non eſſet habitandi locus publice aſſignatus, attributa eſt Rauennatis claſſis militibus regio Transtyberina, quæ exinde vrbs Rauennatium dicta eſt, ſicut & Templum, Meritoriaq; taberna; vbi nunc S. Mariæ ædes. In hac autem regione pauca admodum memoratu digna extitere, quia addita cum fuiſſet Vrbi non inopia loci, ſed ne Ianiculus mons arx hoſtium quandoque eſſet, propter peſtiferos auſtros, quibus infeſtabatur, à viliſſimis tantum hominibus, ſordidiſſimasq; exercentibus artes, culta erat. Quare minime mirum videri poteſt, ſi paucis tranſigi verbis videbitur. Spartianus tradit Seuerum Imp. Thermas ſui nominis in regione Transtyberina feciſſe. & Vopiſcus, Aurelianum hyemales, quod aquæ frigidi aeris illic deeſſent. Quarum veſtigia, licet quidam inter montem aureum, & S. Franciſci ædem eſſe dicant, nullibi tamen certa apparent. Cæſar Hortos, & Naumachiam iuxta Tyberim habuiſſe dicitur, vbi Fortis Fortunæ templum, Tiberij tempore dicatum. Alſietina aqua, quæ & Auguſta dicebatur, ex lacu Alſietino via Claudia miliario XIIII. ab Auguſto in hortos & naumachiam perducta Transtyberinç ſeruiebat regioni, de qua ita ſcribit Fron. Quæ ratio mouit Auguſtum prouidentiſſimum Principem, producere Alſietinā aquam, quæ vocatur Auguſta, non ſatis perſpicio nullius gratiç, imò & parum ſalubrem, & nuſquam in vſus populi fluentem; niſi fortè cum opus naumachiæ aggrederetur, ne quis ſalubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit, & quod naumachiç cœperat ſupereſſe, hortis ſubiacentibus, & priuatorum vſibus conceſſit. Solet tamen ex Transtyberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aquæ ex neceſſitate in ſubſidium publicarum ſalientium dari. Hanc autem aquam Hadrianum primum Pontificem reſtituiſſe, eiusq; aquç fontem in platea S. Mariç transtyberinæ exſtare, tenet fama; Albionamq; in hac regione agrum ab Albionatū luco, quo in loco bos alba immolabatur fuiſſe. Prataq; Mutia e regione Naualium. Dionyſ. Mutium autem mori eligentem pro patria regionem Transtyberim donauere de publico. hic locus prata Mutia vſque ad hanc ætatem vocatur. Ludi piſcatorij in ripa Tiberis, propè vbi nunc Naualia, olim celebrabantur, auth. Sex. Pomp.

CAP. CXXVI.

De Sepulcro Numæ & Cecilij poetæ, Tribunali Aurelio, Ianiculo, & Hortis Martialis.

VMA rex ſub Ianiculo ſepultus eſt, inquit Solinus. Dionyſ. Iacet autem Numa in Ianiculo tranſtyberim. Caſſius Hemina quarto annalium libro prodidit. Cn. Terentium ſcribam agrum ſuum in Ianiculo repaſtinantem offendiſſe arcam, in qua Numa ſitus fuiſſet, in eademq; libros eius repertos P. Cornelio L. filio Cethego M. Bebio Q. filio Pāphilo Coſ. ad quos à regno Numæ colliguntur anni D. XXXV. & hos fuiſſe ex Cartha. De Numæ libris & ſepulcro Liuius hæc habet verba: In agro L. Petilij Scribæ ſub Ianiculo, dum cultores altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos latæ, inuentæ ſunt; operculis plumbo deuinctis, literis latinis, græcisq; vtraque arca inſcripta erat. in altera Numam Pompilium regem ſepultum eſſe, in altera libros Numæ ineſſe. Eas arcas cum ex amicorum ſententia dominus aperuiſſet, quæ titulum ſepulti regis habuerat, inanis inuenta: ſine vllo corporis humani veſtigio: aut alterius rei, per tabem tot annorum omnibus abſumptis. in altera duo faſces candelis inuoluti ſeptenos habuere libros, non integros modo, ſed recentiſſima ſpecie. ſeptem libri latini de iure Pontificio, ſeptem græci de diſciplina ſapientiæ: in quibus cum animaduerteretur pleraq; friuolas religionum cauſas continere, ex S. C. in Comitio cremati ſunt. Tribunal Aurelium in tranſtyberina regione fuiſſe arbitramur. de quo Cicero ad Quirites ita meminit: Ego cum homines in tribunali Aurelio palā conſcribiq; vidiſſem. Naualia autem priſcis temporibus vbi & nunc, de quibus Liuius quinto quintæ dec. hæc ſcribit L. milio Coſ. naues, quæ in Tyberi paratæ, inſtructæq; ſtabant, vt ſi rex poſſet reſiſtere in Macedoniam mitterentur, ſubduci, & in naualibus collocari, Senatus iuſſit. Sed in Ianiculum tempus eſt aſcendere, quem montem Ouid. arcem appellauit, his carminibus.

Arx mea collis erat, quem cultrix nomine noſtri
Nuncupat hæc ætas, Ianiculumq; vocat.

Hoc illi nomen fuiſſe putant, quod Ianus ibi, vel ſit ſepultus, vel habitauerit, Virgilius.

Hic duo præterea disiectis oppida muris
Relliquias, veterumq; vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem.
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Alij quod ex Ianiculo Romani primum iter in Hetruriā fecere, & ab eo tranſitu Ianiculum dictum. Ianus enim tranſitus vocatur, vt viſum eſt ſupra. Plinius: Saturnia, inquit, vbi nunc Roma eſt, Antipolis, vbi Ianiculus, in parte Romæ. In hoc colle Martialis hortos amœniſſimos habuit, quos ipſemet libro primo multis celebrat verſibus. Idem Plin. tradit Q. Hortenſium dictatorem, cum in Ianiculum ſeceſſiſſet legem in æſculeto tuliſſe. Euſebius verò Cecilium Statium, poetam, in eodem ſepultum eſſe. Huius autem collis forma in longum porrigitur, auſpicatur à porta nunc Turrionis, & ſex plus minus ſtadiis in meridiem extenditur: aſſurgit plurimus ad portam Aureliam.

CAP. CXXVII.

De Monte & Campo Vaticano, Templo Apollinis & Martis, Naumachia, Circo; & hortis Neronis, ac de Obelisco Cæsaris.

EXPOSITIS iis, quæ ad Transtyberinam regionem, siue Ianiculum, pertinere videbantur, Vaticanum dico montem, & campum (quanquam extra Vrbem) his proximum addere, ex situs descriptione, admonemur. Vaticanus igitur Mõs is est, in quo S. Petri templum, Pontificisq; Palatium spectatur. Vaticani autem varia traditur etymologia. Gellius enim scribit, agrum Vaticanum, & eiusdem agri deum præsidem appellatum à Vaticiniis, quæ vi & instinctu dei eius in eo agro fieri solita essent. Var. in libris diuinarum aliam tradit istius nominis rationem. Nam sicut Aius, inquit, deus, araq; ei statuta, quę est in infima Noua via, quod in eo loco diuinitus vox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus, penes quem essent vocis humanę initia, quoniam pueri simulatq; parti sunt, eam primum vocem edunt, quæ prima in Vaticano syllaba est. Sex. vero Pompeius, vult collem hunc Vaticanum nuncupatum, quod pulsis Hetruscis eo potitus sit Po. Rom. vatum responsis. Plinius refert tempestate sua Ilicem in Vaticano fuisse, in qua titulus æneis literis, Hetruscis religione iam tum dignum arborem fuisse, signaret. Apollinis templum eo in loco statuunt, vbi nunc sacellum S. Petronillæ, sicut Martis, vbi Sanctæ Mariæ cognomēto de Febribus, in via olim triumphali Iulium Paulum Poetam, Prædiolum in Vaticano possedisse commemorat Gellius. Cor. autem Tac. Neronem clausisse in valle Vaticani spacium in quo equos regeret, apudque nemus, quod nauali stagno circumposuit, consueuisse. Conuenticula & cauponas exstruxisse, obtulisseq; hortos suos ad varia in Christianos tormentorum genera; spaciumq; illud circum appellatum. In quo idem Nero circense ludicrum habitu aurigæ edebat, permixtus plebi, vel * circulo insistens. Et quia Plinius Obeliscum Vaticani in Caij & Neronis Circo ponit, arbitrantur nonnulli nauale stagnum, siue Naumachiam secus ipsum montem, qua ad portam Pertusam itur, fuisse: Hortos verò à clausura illius circi ad Tyberim. Obeliscus autem secus ecclesiam Apostolorum in via olim triumphali, solus ex maioribus omnibus, nunc est erectus, his titulis inscriptus.

DIVO CÆSARI DIVI IVLII F. AVGVSTO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM. Ab altero vero latere.

DIVO CÆSARI DIVI IVLII. F. AVGVSTO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM.

In cuius vertice pila aurata posita est. De hoc autem obelisco Plin. ita scribit. Tertius est in Vaticano Caij, & Neronis principiũ circo, ex omnibus vnus omnino fractus in molitudine eius, quem fecerat Sostridis filius Nuncoreus, & post cœcitatem, visu reddito, Soli sacrauit, altitudine cubitorum cētum. Idem vbi de magnitudine arborum tractat hæc habet verba: Abies admirationis præcipuę visa est in naui, quæ ex Ægypto Caij principis iussu Obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuorq; truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum adduxit. qua naui nihil admirabilius visum in mari certum est: centum viginti modij lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spatium obtinuit magna ex parte Hostiēsis portus, latere læuo: ibi namq; demersa est à Claudio principe. Arboris eius crassitudo quatuor hominum vlnas complectentium implebat.

ADNOTATIO.

Obeliscus Vaticanus qui vnicus ad ætatem vsque nostram erectus permansit, antequam è priori illa sua sede amoueretur, in eo stabat loco qui sacrario basilicæ Principis Apostolorum est proximus, è regione celeberrimi Vrbis cœmeterij, totumq; basi, & vltra obrutus, quod vulgo Campi Sancti fertur via publica; At Sixtus V. Pont. Max. Pontificatus sui anno primo, qui fuit salutis humanæ 1585. de eo transferendo in forum Principis Apostolorum, sanctissimæque Cruci consecrando statuit, gentium superstitione amota. Itaque paratis iis quæ ad tantam molem amouendam, vehendamq; necessaria erant, anno sequenti 1586. ingenti sumptu est translatus, ingenio, & opera Dominici Fontanij Architecti è pago Mili Agri Monocomensis, imposita Cruce, magna populi frequentia, & deuotione.

CAP. CXXVIII.

De via Triumphali, Aqua Sabbatina, & sepulcro Scipionis.

TRIVMPHALIS aũt viæ mentio licet facta sit supra, tamen libet hic ostẽdere quo tramite in Capitoliũ pduceret. Parata igitur triumphali põpa in territorio triũphali, per viã procedebant triumphalẽ, cuius stratæ silicib. particula adhuc cernitur sub S. Spiritus hospitali, vt per nunc dirutũ põtem Tyberis triumphalẽ, cuius ampla cernere est fundamẽta, in vrbem, & ad Capitolium duceretur. Cõtinuabatur autem via triumphalis ad posteriorem olim porticum S. Celsi. inde S. Laurentij in Damaso ecclesiam, & post Floræ campum petebat. idque hinc maximè proximis temporibus cernere fuit, quod in continuatis super eam domibus fundamenta iacere, aut puteos effodere molientes, siliceam veterem offenderunt, spaciosissimam, à campo Florę ad nunc plateam Iudæorum, inde Iunonis templum, nunc S. Angeli ecclesiam, postea ad S. Georg. in velabro procedens via, sub nouis ædibus, ruinisq; ab effodientibus inuenitur, quousq; Iani templo, velabroq; proxima in cliuum desitura capitolinum detecta cernitur, Blon. In hortis Pontificis visitur hodie Nili simulacrum, & circumquaque animalium genera in eo flu. nascentium, ac Tyberis, cum pueris vrbis conditoribus lupæ mammam tractantibus. Apollinis cum arcu & spiculis Signum, Laocoontisq; Virgiliani cum duobus filiis, de quo supra facta est mentio: Veneris paruum Cupidinem iuxta se despicientis, & Cleopatræ fonti appositum, exangui similis. Quæ omnia exornandi locum gratia hinc inde eo sunt translata. Exstant & multa alia antiqua monimenta in porticu eiusdem Pontificis, ac in vinea ad primum lapidem fermè eregione pontis Miluij, quæ, cum ibi non sint inuenta, nullam antiquorum locorum præbent cognitionem. Quare his omissis ad vtiliora veniamus. Sabbatina aqua à Sabbatino Anguillariæ lacu Romam perducta erat, cuius formæ vestigia quędam extra portam Aureliam exstare dicuntur. hanc Adrianus primus pontifex restituit, perduxitque in Basilicam diui Petri ad vsum sacerdotum, & ad lauandos pauperum pedes in cœna domini. In campo Vaticano, haud procul à mole Hadriani fuit ingens Meta, siue Pyramis, quam Alexander sextus Pontifex destruxit, vt viam ad eandem basilicam aperiret, vel ne esset hostibus, tanquam propugnaculum contra propinquam arcem, cuius fundamenta vidimus effodi superioribus annis. Sunt autem qui velint Septem Epulonum fuisse sepulcrum, vel Scipionis de quo Acron. Horatij interpres sic meminit. Deuicta Carthagine virtute Scipionis Africani, cum Afri aduersus Romanos denuò rebellarent, consulto oraculo responsum est, vt Sepulcrum Scipionis fieret, quod Carthaginem respiceret, tunc leuati

uati cineres sunt de pyramide in Vaticano,& humati in sepulcro eius in portu,vt Carthaginem respiceret.Gentile tamen Scipionum sepulcrum in via Appia fuisse declarabimus. Huius autem pyramidis forma visitur in porta ænea ecclesiæ Apostolorum celata.

CAP. CXXIX.

De iis quæ extra portam Flumentanam, & Collatinam fuere, vel nunc sunt.

VANQVAM ex situs descriptione antiquæ Vrbi, & nouæ iure optimo finem imponere liceret, tamē cum maiorē quandoq; ambitum adepta sit,suburbiaq; in eum producta essent spacium, vt hinc Tyrrhenum mare,inde Ocriculi attingerēt pontem, multa memoratu digna extra relinquuntur,ex quibus & temporis vetustate,& bellorum iniuria pauca quędam in nostram peruenere cognitionem,quę percurrisse non minus conducere,grataq; fore arbitramur iis,quæ intra Vrbis mœnia sunt comprehensa. Quare,ex ordine instituto, à porta Flumentana exordium sumamus: à qua vltra primum lapidem occurrit Miluius pons: de quo paulo ante satis declaratum est,sicut de ortu,naturaq; Tyberis,ac via Flaminia: quæ,vt diximus, à Cn. Flaminio Ariminum vsque strata,ab eodem etiā denominationem accepit. Vias enim vrbis ex silice fermè omnes stratas fuisse indicant vestigia, tam extra,quam intra Vrbem multis in locis existentia. Ideo,fermè omnes, dictum est,quia Liu. primo dec.quintæ ait, M. Æmilio Cos. Censores vias sternendas silice in Vrbe, glarea extra vrbem substruendas, marginandasq; omnium primos locauisse. & Plutarch.Cn.Gracchum certis regionibus vias direxisse,&eas passim lapide strauisse, partimq; arenæ muniuisse aggeribus,iniqua adæquantem,& quantum valles, torrentesq; abrumpebant pontibus æquali altitudine coniungentem. Quibus verbis patet non omnes silice fuisse stratas. Idem autem Gracchus dimenso viarum spacio singulis miliariis columnas lapideas,spacij signa præferentes,constituit,lapidesq; parum inter se distantes ex vtraq; viarum parte disposuit,vt ex illis facile in equos esset ascensus. In Flaminia Augustus quatuor pontes, præter minorum pontium turbam,maximo exstruxit opere, atque impendio, ex quibus nunc integer solus exstat, qui Ariminum,suburbiumq; coniungit. Miluius multa, quæ ab eo accepit ornamenta, prorsus amisit: & qui Tyberim item sub Ocriculo iungebat parte vnam succisus, in arcis fundamenta concessit. Is verò qui sub Narnea Narem amplectabatur Flu. multis, vt videtur, seculis, vel succisum, vel collapsum vetustate,fornicem medium amisit,Blon. In eadem autem via sepeliebantur defuncti. Iuu.

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

Visuntur & hodie in ea magnæ sepulcrorum moles. Plinius docet in Flaminia Cæsaris villam, quæ ad Gallinas dicebatur, positam esse, eius sunt hæc verba:Sed & circa diuum Augustum cuncta eius digna memoratu. Namq; Liuiæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonij nomen accepit,cum pacta esset illa Cæsari, gallinam conspicui candoris sedenti aquila ex alto abiecit in gremium, illæsam: intrepideq; miranti accessit miraculum, quoniam tenentem rostro laureum ramum onustus suis baccis: cōseruari alitem,& sobolem iussere aruspices, ramumque eum seri, ac rite custodiri, quodq; factum est in villa Cæsarum fluuio Tyberi imposita, iuxta nonum lapidem Flaminia via,quæ ob id vocatur ad Gallinas. Eadem fermè scribit Suet. in Galbæ vita. Huic autem viæ iuncta erat Claudia, vbi Horti Ouidij, vt ipse testatur his versibus.

Nec quæ pomiferis positos in collibus hortos
Spectat flaminiæ Claudia iuncta via.

Æmilia via à Lepido Flaminij collega strata, vt quorundam est opinio, ab Æmilia regione Bononiam vsque, cuius vestigia multis in locis adhuc cernuntur. Fuerunt autem Æmiliæ duæ, altera, quæ Flaminiam excipiebat, altera quam strauit Scaurus per Pisas, & Lunam in Sabatios vsque. Fuit & Tyberina via, & Cassia extra portam nunc Vicilariam, quæ Sutrium, Vetrallam, Viterbiumq; & Vulsinensem mittebat, cuius quota pars, ex saxo quadrato strata, alicubi adhuc videtur. Clitellæ, inquit Sextus Pompeius, dicuntur non tam hæ, quibus sarcinæ colligatæ mulis portantur, sed etiam locus Romæ per similitudinem, & in via Flaminia loca quædam deuexa, & accliuia. Galienus autem Imperator parauerat porticum Flaminium vsq; ad pontem Miluium, vt tetrastice fieret, siue pentastice, vt primus ordo pilas haberet, & ante se columnas cum statuis, secundus & tertius deinde diatessaron columnas, auth. Tremellius. Perfecerit ne, incertum. Extra autem portam Collatinam via eiusdem nominis exit, in qua Virgo aqua concipitur: Collatiam olim mittebat, nunc verò, haud procul à porta, Salariæ viæ iungitur. Et quia mœnia Collinam portam non excedebant, Collatina priscæ Vrbis porta non erat, ideo pauca, quæ extra hanc fuere, in cognitionem nostram possunt peruenire.

CAP. CXXX.

De iis quæ extra Portam Collinam fuisse traduntur.

SEQVITVR porta Collina, cuius via nunc, vt olim, Salaria nuncupatur, quod per eam Sabini salem in Vrbem deferebant: ducit in Sabinos, & apud Eretum in ipsam incidit Numentana. De Salaria meminit Cor. Tac. hoc modo: Tertium agmen per Salariam Collinæ portæ appropinquabat. In hac Veneris Erycinæ Templum fuisse diximus, vbi restagnante Tyberi Apollinares celebrabātur. hoc autem templum prope portā fuisse Appianus sic docet. Cum copiis subinde prouectus Sylla ad Collinam portam castra locat, non longe à Veneris templo. & Ouid. sic.

Templa frequentari collina proxima portæ
Nunc decet, à Siculo nomina rege tenet.
Vtq; Syracusias Aretusidas abstulit armis
Claudius, & bello te quoque cœpit Erys.

Votum quidem ferunt à Fabio dictatore: dicatum verò L. Portio, idq; insignē Porticum habuisse scribit Strabo. Veneri autem virgines paruas imagunculas, quas in delitias habebant, olim offerebant. Persius. Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine Pupæ. Ad id etiam matronæ virilis membri figurā diuinis præcolentes honoribus, magna sacrorum pompa perferebant. vbi fuit & simulachrum Veneris Verticordiæ, quod homines ab effusa libidine auerteret. Ouidius.

Roma pudicitia proauorum tempore lapsa
Cumæam veteres consuluistis anum.
Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis
Inde Venus verso nomine corda tenet.

Pudicissima, inquit Plin. fœmina semel matronarum sententia iudicata est Sulpicia Paterculi filia, vxor Fuluij Flacci, electa ex centum præcipuis, quæ simulacrum Veneris ex Sibyllinis carminibus dedicaret. Eadem via, ad II. lapidem insigni

ſigni monumento ſepultus fuit Licinus tonſor Auguſti, prædiues. Secus eandem viam extat ſepulcrum quoddam, in templi formam conſtructum, in quo Cereris, Bacchique picturæ cum vitibus, & hydriis cernuntur. Extra vero Collinam portam Honoris templum ſtatuit Cic. ſecundo de le. cum inquit: Noſtis extra portam Collinam Ædem Honoris? & aram in eo loco fuiſſe memoriæ proditũ eſt: Ad eam cum Lamina fuiſſet inuenta, in qua ſcriptum, domina honoris, ea cauſa fuit ædis eius ædificãdæ. Sed cum multa in eo loco ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt. Statuit enim Collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Per Collinam autem memorant Gallos Senonas ingreſſos, vrbem diripuiſſe. Ab ipſa porta tertio miliario procul Annibal caſtra cum poſuiſſet, ad Herculis templum progreſſus eſt, vrbem expugnaturus, ſed ter imbribus, & grãdine repulſus, obſidione Vrbem ſoluit. Via ſalaria ad III. lapidem ſupra Anienem occurrit pons Salarius, priſcum adhuc ſeruans nomen, ſicut & via: In eo autem inciſa ſunt huiuſmodi.

IMPERANTE. D. N. PIISSIMO. AC. TRIVMPHALI. SEMPER. IVSTINIANO. P. P. AVG. ANN. XXXVIII. NARSES. VIR. GLORIOSVS. EX. PRÆPOSITO. SACRI. PALATII. EX. CONS. ATQVE. PATRICIVS. POST. VICTORIAM. GOTHICAM. IPSIS. EORVM. REGIBVS. CELERITATE. MIRABILI. CONFLICTV. PVBLICO. SVPERATIS. ATQVE. PROSTRATIS. LIBERTATE. VRBIS. ROMÆ. AC. TOTIVS. ITALIÆ. RESTITVTA. PONTEM. VIÆ. SALARIÆ. VSQVE. ADAQVAM. A. NEFANDISSIMO. TOTILA. TYRANNO. DISTRVCTVM. PVRGATO. FLVMINIS. ALVEO. IN. MELIOREM. STATVM. QVAM. QVONDAM. FVERAT. RENOVAVIT.

Item carmina hæc.

Quàm bene turbati directa eſt ſemita pontis,
Atq; interruptum continuatur iter.
Calcamus rapidas ſubiecti gurgitis vndas,
Et libet iratæ cernere murmur aquæ.
Ite igitur faciles per gaudia veſtra Quirites,
Et Narſin reſonans plauſus vbiq; canat,
Qui potuit rigidas Gothorum ſubdere mentes,
Hic docuit durum flumina ferre iugum.

Anio, inquit Dionyſ. ex vrbe Tybure effuſus per excelſum ſcopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorumq; fertur, diſterminans vtranque regionem, influitque in Tyberim parum infra pontem Salarium, aſpectu pulcher, & potu dulcis. Et quia ex ſublimi in vallem ſubiectam fertur, & præcipitem Horatius appellauit: ſicut & Statius primo Syl. In hoc ſepultam fuiſſe Iliam ſcribit Acron. Apud eundem pugnauit Torquatus. Meriique ſepulcrum fuiſſe teſtis eſt Cic. de legib. Simulacrum Sibyllæ Tiburtinæ, quæ Tiburi colebatur, vt dea, in gurgite Anienis inuentum eſt, tenens in manu librum, cuius ſacra ſenatus in Capitolium tranſtulit.

CAP. CXXXI.

De ijs quæ extra portam Numentanam, & Interaggeres fuere, vel hodie sunt.

QVARTO ordine succedit porta Numentana, ab ipsa incipit eiusdem nominis via, qua itur Numentum, quod est in Sabinis. Dicta est etiam Ficulnensis via. Liuius: Decemuiri Numentana, cui tum ficulnensis nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere. Ficulnensem autem appellauit à loco vbi figulinæ, sicut apud Testac. fiebant. Extra eandem portã Neniæ, quæ cantu quærulo funeribus adesset, templum fuisse legitur. Nam Deorum, quos obesse putabant, Templa, extra Vrbem, vt plurimum, ponebantur, ideo, vt plurimum dicimus, quia in Palatio Febris Fanum, in Exquiliis Malæ Fortunæ, ad radices Auentini Socordiæ, & apud Augusti forum Martis Vltoris templum fuisse, visum est, quæ numina, non vt opem ferrent, sed ne obessent, colebantur. Via Numentana, citra secundum lapidem, occurrit à sinistra S. Agnetis ædes, prope quam visitur vetustissimum Bacchi Templum, Sphærica forma, columnis circumquaque in gyrum dispositis, templiq; testudinem sustinentibus, vbi è musiuo opere ornamenta picturæ, & ipsius Dei gesta effigiata cernuntur, & Porphyreticum sepulcrum vitibus, & vuis insculptum, quod Bacchi esse multi fabulantur. Apparent autem apud hoc templum, versus septentrionem, magni cuiusdam ædificii ruinæ, vbi theatrum extitisse memorant, nos vero nihil certi habemus, quod de ipso dicatur. Hinc vero ad stadia quatuor iterum se offert Anio, super quo est pons Numentanus, priscũ retinens nomẽ, sicut & via, quem pontẽ Narses eunuchus exstruxit. Inter hanc quidem viam, & Salariam ad IIII. miliarium fuit Suburbanum liberti Neronis, quo fugiens ipse Princeps, se ipsum interfecit, auth. Suet. Extra autem portam Interaggeres occurrit statim locus planus, instar magnæ areæ, quadrata forma, parietibus circumseptus, qui dicebatur Castrum Custodiæ, vbi fuerant olim in statione milites prætoriani Dioclitiani Imp. Procopius verò scribit e regione Viuarii forinsecus veteres Romanos alterum breuem murum modico interuallo adiecisse, non ad tutelam, sed ad delicias, vt leones eo loco, & alias bestias seruarent. Vnde olim locum ipsum Viuarium, hodie vero Viuariolum vocant.

CAP. CXXXII.

De ijs quæ extra portam Exquilinam, Næuiam, Cœlimontanam, & Gabiusam fuere, vel sunt.

EXIT á porta Tyburtina eiusdem nominis via, quæ Tybur mittit. In hac apud S. Laurentium iacet Obeliscus in vinetis confractus, haud ita multo post obuius fit supra Anienem pons Mammeus, vulgo Mammolo appellatus, ab Antonino Pio extructus, qui à Mammea Alexandri matre instauratus, eius nomen acquisiuit. Quartus pons super eundem fluuium Lucanus nuncupatur, qui propior est Tiburi, quam Romæ, ibiq; est sphęrica moles. In ponte vero legitur index Ti. Plantii authoris. Supra Tibur autẽ XX. miliar. cõcipitur Anio vetus, partim in Tiburtinũ vsum, partim Romam deductus, qui minus salubris in hortorũ rigatorem, atq; vrbis sordidiora extaret ministeria: hanc aquam post annos XL. quam Appia perducta est, an. ab vr. co. CCCCLXXX. Curius enim dẽtatus censor cũ L. Papir. deducendam

curauit

curauit ex manubiis de Pirrho captis. Item post biennium actum est in Senatu de consũmatione eius, tamen ex S.C. duumuiri aquam perducentes creati, Curius,& Fuluius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem decessit, gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in vrbem fluebant, vt facilius dignoscerentur, Anio nouus cœpit vocari, priori vero cognomẽ vetus adiectum. Nouus autem Anio Sublacensi concipitur via, ad miliar. X L I I. iungitur ei riuus Herculaneus, oriens eadem via ad miliarium XLII I. Ductus Anienis noui efficit pas. L V I I I. milia, cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquarum constitutus, restituit, & in vrbem deduxit.. Strabo extra Exquilinam portam Labicanam, & Prænestinam viã egredi ostendit, his verbis. Porro in vnum cadit Labicana via à porta quidem exquilina, à qua & Prænestina, à sinistra vero hanc, & Exquilinum campum omittas, vltra centum viginti stadia pergit, tum & Labio propinquat, & Thusculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticulæ dicebatur, quod ibi essent frequentes putei in quibus condebantur combustorum ossa ex propinquo campo Exquilino. Puticulæ inquit Elius, quod putrescant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus vltra Exquilias. Via prænestina, inter sextum, & octauum miliarium, in agro Lucullano concipitur aqua Appia, diuerticulo sinistrorsus passuum DCCLXXX. habet longitudinem à capite vsque ad Salinas, hæc M. Valerio Max. P. Decio Mure Cos. anno X X. post initium Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio censore, cui postea Ægro fuit cognomen. Collegam autem habuit C. Plautium, cui ob inquesitas eius venas Venocis cognomen datum est, sed is intra annum, & sex menses deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit à censura, nomen aquæ ad Appii honorem tantum pertinuit, qui multis tergiuersationib. extraxisse censuram traditur, donec & viam, & aqueductum consummaret. Plin. Agrippa, inquit, & Virginem adduxit ab octauo lapide diuerticulo I I. mil. pas. via prænestina, iuxta Herculaneum riuum, quem refugiens Virginis nomen obtinuit, & rursus: Agrip. in ædilitate sua adiecta virginea aqua, cæterisq; corriuatis, atq; emendatis lacus septingentos fecit. Ex quo Augustũ Po. Ro. vinum petenti subiratum respondisse ferunt: Tot aquas introduxit Agrippa gener meus, & vinum quæritis: Addidit autem Agrippa omnibus aquis signa ærea, aut marmorea, vtpote dei aquarum, qualia nunc quædam in vrbe cernuntur. Quod etiam testantur carmina insculpta in marmore, iacenti inter spineta, in platea S. Pauli, quæ sunt hæc:

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN CVRIA CVRSVS.
QVOS TIBI NVNC PLENO CANTHARVS ORE VOMIT. & Propertij hæc.

Et leuiter lymphis tota crepitantibus vrbe,
Cum subito Triton ore recondit aquam.

Ædicula, inquit Frontinus, fonti apposita hanc virginem pictam ostendit. Alii autem Virginem appellatam tradunt, quod quærentibus aquam militibus, Virguncula venas quasdam mõstrauit, quas secuti ingentem aquę modum inuenerunt. Fuluius autem ab ea porta, quæ maior nunc vocatur, tanquam olim ab Exquilina, aut certe prope quæ fuerit, Labicanam, & Prænestinam viam nunc egredi, scribit. Labicana à dextris, iuxta formam aquæ Claud. ad Columnam oppidum, Prænestina vero Gallicanum nunc, olim Gabios, deinde Præneste, à quo nomen accepit, tendit. A Cœlimontana vero incipit, via Campana, quæ statim extra portam in duas dirimitur semitas, sed post pauca stadia vtraq; Latinæ iungitur. Inter Cœlimontanam, & Latinam Gabiusam locauimus portam, á qua olim exibat via Gabina, de ea ita meminit Liuius: P. Valerius T. Herminium cum modicis copiis ad I I lapidem Gabina via occultatum obsidere iubet. Idem:

ad III. lapidem venere via Gabina, fuerunt autem Gabii, vt diximus, via prænestina, Strabo: Sunt & Romanorum oppida à sinistra Latinæ, inter eam, & Valeriam Gabii extant, in via prænestina, vbi lathomiæ sunt plusquam reliquæ, lapides Romæ suppeditantes, distantes Roma, & Præneste ex æquo stadiis centum.

CAP. CXXXIII.

De ijs quæ extra portam Latinam; & Capenam fuere, vel sunt.

LATINA autem porta Via, eiusdem nominis exit, quæ in Latinos populos ducit, videlicet per Leuicanum, nunc Valmontonum, & nunc Campaniam vsque ad Casinatem S. Germani Saltum, de qua Strabo sic scribit: Præclarissimæ sunt viæ, Appia, & Valeria, media inter has Latina est, ad Casinum oppidum iungitur Appiæ XIX. à Capua distans stadiis. In hac III. ab Vrbe lapide, fuit Templum Fortunæ Muliebris, eiusdemque deæ simulacrum, nephas attingi nisi ab ea, quæ semel nupsit, Valer. Max. Muliebre inquit, Fortunæ simulacrum, quod est in via Latina ad quartum miliarium eo tempore cum in æde sua consecratum Cal. Decembris, quo Coriolanum ab excidio Vrbis maternæ præces repulerunt, non semel, sed bis locutum constitit, his verbis: Rite me vidistis: Rite me dedicastis. Eadem concipitur aqua Tepula XI. miliario diuerticulo euntibus ab Roma dextrorsus, sub terra prius: deinde arcuato opere, Iuliæ post admista. M. Agrippa ædilis proprias vires collegit, & Tepulæ riuum intercœpit, acquisitæque ab inuentore nomen Iuliæ datum. Iulia autem reuocatis deriuationibus, per quas subripiebatur, modum suum, quamuis notabili siccitate, seruauit. Tepula igitur inuenta, & deducta ab Agrippa est, anno ab Vrbe co. DCCXIX. Imp. Cæs. Iulia vero ab Aureliano, vt scribit Ant. in Itinerario. Via autem Valeria ad miliarium XXXIII. Fron. aquam Marciã concipi scribit, de qua plura superius locuti sumus. Penultimam enim omniũ portarum cis Tyberim, Appiam appellauimus, à qua eiusdem nominis, cuius & portæ, egreditur via; Ab Appio Claudio Censore, qui Capuam vsque eam strauit, denominationem accepit, ea latitudine, vt plaustra duo, ex aduerso inuicem occurrentia, libere exciperet. Liuius: Memoriæ felicitatis nomen Appii, & viam muniuit, & Appiam aquam in Vrbem deduxit. Quam quidem viam Cæsar Dictator, vel exornauit, vel restituit. Plut. Commissa dehinc illi Appiæ viæ cura, ingentes prodegit pecunias. Nouissime vero Traianus eam restituens Brundusium vsque strauit, desiccatis paludibus, excisis collibus, aggeratis vallibus, saxis constratis reliquis iis circum, ac pontibus magnificentissimi operis excitatis, permeabilis fecit. auth. Dionys. Traianum autem quamplurima ædificia restituisse, ex literis in marmore apud circum Maximum inuento incisis, satis apparet, quæ sunt huiusmodi.

IMP. CÆS. DIVI NERVÆ, F. TRAIANO GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IX. COS. PP.* TRIB. QVOD LIBERALITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA EARVM ETIAM LOCORVM ADIECTIONE AMPLIATA SINT.

Appia, inquit Strabo, ad mare protendit: prius tamen in Albæ, Aritiæque ruinas perducit, & muros olim Pontinæ paludis ad Terracinam, inde per Fundos, Molas, & postea Sinuessam, & medium stellatum campum vsque Brundusium, mox transuerso itinere per Atellam nunc aduersam, Puteolis, & circum Baianum olim sinum, nunc Tripergulæ Balneas vsque Cumas. Huic viæ & Claudiæ nomen datum inuenio. Sen. in ludo mortis Claudii ait, Augustum, & Tiberium

rium

rium Cæſ. Appia via ad deos iuiſſe. Templum Martis celeberrimum eadem via. Ouidius.

Lux eadem Marti feſta eſt, quem proſpicit extra
Appoſitum rectæ porta Capena viæ.

Liuius. Viam Cenſores ſternendam à porta Capena ad Martis templum locauere, ſemitamq; ſaxo quadrato ſtrauerunt, hoc templum à Sylla in ædilitate ſua conſecratum fuit, ſupra centum columnas poſitum. Memorant autem Martis duo fuiſſe templa, vnum intra vrbem Quirini, quaſi cuſtodis, & tranquilli, alterū, de quo nunc, extra vrbem, quaſi bellatoris vel gradiui. In Mart. Ancyle fuiſſe ſcribit Ser. gram. Verum cum præter hoc, & in vrbe, & in Campo Martio fuerint Martis Templa, de quo intelligat Ser. ignoratur, ſicuti & de Senatulo, quod erat apud Bellonæ, iuxta Martis fuit Manalis lapis, quo per ſiccitatem in Vrbem relato, pluuia ſtatim manabat, hinc Manalem dixere, Sextus Pomp. author. Martis Signum in via Appia, idque Cneio Seruilio, & Flaminio Coſſ. ſudaſſe memorat Liuius. In eadem fuit Bonæ deæ Sacrarium, apud quod Clodium & M. Papirium interfectum fuiſſe, ait Cic. Lucus, & ædes Camœnarum extra portam Appiam à Fuluio Nobiliori condita fuit, auth. Aſcan. Ara Apollinis Ædis ſpei, Mineruæ, extra eandem portam præterea Lucus Honoris, Virtutis Ædes: Liuius. Ædem Virtutis ad portam Capenam Marcellus dedicauit. At Honoris, & Virtutis intra vrbem fuiſſe crediderim, ad ipſam tamen portam, vt dixi. Sunt enim hæc numina optimi ominis, quorum templa in vrbe excitanda venirent, potiuſquam extra. Ad portam autem quaſi admonerent proficiſcentes ad bella, niſi per virtutem res ſtrenue geſſiſſent, aditum ſibi non futurum ad honorem, & gloriam, hoc eſt ad triumphum: Hinc eſt quod Auguſtinus ait Neminem honoris templum ingredi poſſe, niſi prius virtutis eſſet ingreſſus. Marcel. autem in Corſicam & Sardiniam nauigans, grauiſſimam paſſus eſt tempeſtatem: cumq; naufragio eſſet ſeruatus, Romam reuerſus Tempeſtatis Ædē extra portam Capenam excitauit. Ouidius.

Te quoq; tempeſtas meritam delubra fatentur,
Cum penè eſt Corſis obruta puppis aquis.

Extra eandem portam, ad II lapidem, Templum Ridiculi, cui nomen inditum eſt, quod ibi Annibal caſtrametatus illuſus reuerſus eſſet. Via Appia hortos Terentianos XX. iugerum fuiſſe legimus. Eadem via ad ſecundum lapidem inter ædem Sancti Sebaſtiani, & Caput Bouis in prælonga conualle extat Circus, ſiue Hippodromus, ſatis rudis, ab Antonino Baſſiano (vt creditur) extructus, vbi in medio adhuc apparent metarum ſigna, & Obeliſcus miræ magnitudinis, in plures contractus partes, cum notis Aegyptiorum, vbi olympici olim fiebant ludi, ad exercendos milites prætorianos, qui illic contubernia à Tyberio Cæſare conſtituta habebant. Calori amni ſecundo ſupra Sabbatum miliario Valentinus pons fuit, in via Appia poſitus, & appellatus à Valente Imperatore, nunc dirutus. In eadem via vbi ea primum attingit Maſicum montem, vrbs eſt Sinueſſa, olim Pometia. Fuit priſcis temporibus Appia veterum ſepulchris à dextris & ſiniſtris frequentiſſima, quorum multa adhuc cernuntur veſtigia, velut ex Tyburtino lapide extructa ſpherica forma ſine apice meta, cognomento nunc caput bouis, quod illic vndiq; bubulorum capitū ſimulacra lapide cęlata viderentur, vbi ſepulcrum Metellæ vxoris Craſſi fuiſſe hic index oſtendit.

CÆCILIÆ. Q. CRETICI. F.
METELLÆ CRASSI.

Cic. primo Tuſc. an tu egreſſus, inquit, porta Capena cum Colatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum ſepulcra vides, miſeros putas illos? in eadem Appia. VI. ab vrbe lapide M. Tullii, & Tullior. monumenta fuere, vt marmora

inſcripta ibiq; inuenta aperte ſignificarunt. In gentili autem Scipionum ſepulcro Ennium poſitum commemorat Cic. pro Archia. Charus, inquit, fuit Africano ſuperiori noſter Ennius, itaque in ſepulcro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus. Ad huius ſepulcri ornamentum tres fuerant ſtatuæ, duæ P. & L. Scipionum, tertia ipſius Ennii, auth. Liuius, qui de loco vbi Publius mortuus, & ſepultus anceps, ſic ſequitur. Alii Romæ, alii Literni, & mortuum, & ſepultum, vtrobique monimenta oſtenduntur, & ſtatuæ. Nam & Literni monimentum monimentoque ſtatua ſuperimpoſita fuit, quam tempeſtate diſiectam nuper vidimus ipſi, & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monimento tres ſtatuæ ſunt, duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe, tertia Poetæ Q. Ennii. Et tamen quinto quintæ dec. pro certo videtur tenere Africanum Literni eſſe ſepultum. Sunt enim apud ipſum M. Seruilii Coſſ. contra Ser. Galbam pro L. Paulo Æmilio verba hæc. Satis peccatum in Camillo à maioribus noſtris eſt, quem tamen ante receptam per eum à Gallis vrbem violauerunt. Satis inſuper vobis in P. Africano, Literni domicilium, & ſedem fuiſſe domitoris Africæ, Lit. ſepulcrum oſtendi. In baſi autem ſtatuę Ennii, hæc erant inciſa carmina.

ASPICITE. O. CIVES. SENIS. ENNII. IMAGINIS. FORMAM. HEIC. VOSTRVM. PANXIT. MAXIMA. FACTA. PATRVM. NEMO. ME. LACRVMIS. DECORET. NEQVE. FVNERA. FLETV. FAXIT. CVR. VOLITO. VIVVS. PER. ORA. VIRVM.

Sepulcrum ſororis Horatii, eius qui ex tergeminis ſuperſtes ipſam interfecit, ex ſaxo quadrato conſtructum fuit ante portam Capenam, quo in loco ipſa ceciderat. Extra eandem portam Horatiorum ſepulcra, Campuſque vbi pugnauerunt collocatur, & locus Mercurio ſacer, Aquaque Mercurii appellata, ad quam cum conueniſſet Po. Ro. vnuſquiſq; lauri ramo alterius caput ea aſpergebat aqua, Mercurium inuocans vt aſperſis peccata, pręſertim periuria dilueret.

Eſt aqua Mercurii portæ vicina Capenæ.
Si iuuat expertis credere, numen habet.

Statius autem Appiam omnium aliarum viarum reginam appellauit, in qua ad quintum lapidem ſepultus eſt Pomponius Atticus, in monimento Q. Cecilii auunculi ſui, vt inquit Cor. Nepos. Cæditiæ Tabernæ in via Appia, Domini nomine ſunt vocatæ. Sextus Pom. Lucus Egeriæ extra portam Capenam, quod Camœnis ſacrauit Numa. Via Laurentina in Appiam incidebat, in qua ſexto ab Vrbe miliario, ferme vbi S. Sebaſtiani eſt paſſionis locus, Terminalia, id eſt feſta Termino Deo ſacra, magno populi concurſu celebrabantur. Eſtque is Terminus, qui cum in Capitolio ædes Iouis dedicaretur, cæteris diis cedentibus cedere noluit.

CAP. CXXXIV.

De ijs quæ extra portam Hoſtienſem, & reliquas in genere.

LTIMA Vrbis porta cis Tyberim, & ab ea, quæ egreditur via Hoſtienſis dicitur: quod Hoſtiam Tyberinam, ab Anco rege conditam, mittat, hæc autem porta prius Tergeminorum ſortita nomen ad radices Auentini, vt viſum eſt, ſteterat, extra quam Liuius primo dec. quintæ Emporium ſic ponit. Ædiles extra portam Tergeminam Emporium lapide ſtrauerunt, ſtipitibuſque ſepſerunt, & Porticum Æmiliam reficiendam curarunt, gradibuſq; aſcenſum ab Tyberi in Emporium fecerunt. Sed nunc locum intra vrbem eſſe opinamur, quod innuunt verba Li. vltimo loco poſita,

ſita, emporium ipſum prope Tyberim oſtendentia. In Tranſtyberina regione tres extant portæ: Portuenſis, Aurelia, Fontinalis, ſiue, vt alii volunt, Septimiana. A Portuenſi inchoat via eiuſdem nominis, quæ ducit ad portum Hoſtienſem: à quo, ſicut & porta, nomen accepiſſe fertur. In eo autem portu fuit ædes Portumni, qui portubus præeſt, in cuius ædis ædificatione portumnalia celebrata eſſe traditur. Via autem Aurelia egreditur à porta eiuſdem nominis, quæ vt diximus, tendit per maritima Thuſciæ, Piſas verſus, ab Aurelio conſulari viro, & ſtrata, & denominata, vnde conſularis erat via, huius meminit Cic. in Catil. & Eutropius ſic. Etruriæ per Aureliam vſque ad Alpes maritimas ingentes agri ſunt. Traiana etiam eſt dicta à Traiano Imper. qui eam reſtituit: In hac fuerunt Horti Galbæ Imp. vbi idem princeps ſepultus fuit auth. Suet. Fontinalis, ſiue Septimiana porta, in Campum Vaticanum olim mittebat, & Ianiculum, ſicut Vaticana, ſeu Triumphalis, de qua ſupra facta eſt mentio: Sueto. tradit viam Viteliam fuiſſe ab Ianiculo vſque ad mare.

CAP. CXXXV.

Zethi, Amphionis & Dirces fabula, quam egregia ſimulacra vnico ſaxo ab Apollonio, & Taurisco præſtantiſsimis artificibus olim inſculpta repræſentant, ſic ſe habet.

LYcvs Bæotiæ rex, Antiopam Nictei regis filiam, vxorem duxit: quam poſtea, cum à Ioue in ſatyrum conuerſo compreſſam cognouiſſet, repudiauit, Dircenque vxorem duxit, quæ verita ne Antiope cum Lyco in gratiam rediret, arctiſſimis eam vinculis aſſeruauit, quibus Iouis miſeratione diſſolutis, in Cithæronem profugit, vbi Amphionem & Zethum peperit: qui poſtea à paſtore, qui ipſos nutrierat, de Lyci iniuriis edocti, eum interfecerunt, Dircē vero caudæ indomiti equi, vel, vt alii malunt, cornibus ferociſſimi tauri alligarunt, quæ diu ita per terram raptata, tandē Deorum commiſeratione in ſui nominis fontem conuerſa eſt. De qua Proper. lib. 3. eleg. 13. fere per totam, ſic meminit:

Teſtis erit Dirce tam verò crimine ſæua
Nycteos Antiopem accubuiſſe Lyco.

Et paulo inferius ſic ſubſequitur:

Tu reddis pueris matrem, puerię trahendam
Vinxerunt Dircem ſub trucis ora bouis.
Antiope cognoſce Iouem, tibi gloria Dirce
Ducitur in multis mortem habitura locis, &c.

Amphionem vero Dirces filium, adeo lyra ſuauiter ceciniſſe traditur, vt ſaxa ad ſtruendos muros Thebanos traxiſſe dicatur: de quo Horatius de arte poetica:

*Dictus & Amphion Thebanæ conditor * vrbis* * al. arcis
Saxa mouere ſono teſtudinis, &c.

Quod ideo fictum, quia eloquii ſuauitate homines rudes, & incultis moribus ad obſequii ciuilis pellexerit diſciplinam. Item de Amphione habetur in Apollonii Rhodii Argonaut. lib. 1. Sed, vt eò quò cœpi pergam, ſimulacra hæc, quæ C. Aſinii Pollionis fuerunt, commemorauit Plin. lib. 36. cap. 5. his verbis: Pollio Aſinius, vt fuit acris vehementiæ, ſic quoque ſpectari monumenta ſua voluit. In iis ſunt Centauri nymphas gerētes Archeſitę, Theſpiades Cleomenis, Oceanus, & Iupi-

& Iupiter Eutochi, Hippiades Stephani, Hermerotes Taurisci, non cælatoris, sed Tralliani, Iupiter Hospitalis Pamphili Praxitelis discipuli: Zethus, & Amphion & Dirce & Taurus, vinculumque ex eodem lapide à Rhodo aduecta opera Apollonii, & Taurisci. Parentum ij certamen de se fecere, Menecratem videri professi, sed esse naturalem Artemidorum &c. Hactenus Plinius de huiusmodi simulacris, qui ad ostendendam eorum, & artificum excellentiam, pluribus in iis verbis immoratus est. Verum cum hæc variis temporum casibus agitarentur tandem M. Antonini Pii L. Septimii Seueri filii temporibus, cum Thermas, quæ in hunc vsque diem Antonianæ dicuntur, prope piscinam publicam sub Auentino construxisset, eadem ornatus causa adhibuit, quæ tandem ibi reperta sunt in effodiendis ruinis, & ruderibus Thermarum earundem Pauli III. Pontificis Max. tempore, ac restaurata: nunc vero in ædibus celeberrimis Illustriss. Alexādri Cardinalis Farnesii, maxima admiratione, tum præstantissimorum artificum opere, tum & auctoris celeberrimi mentione, nempe Plinii, qui eorum, vt superius vidimus, commeminit, visuntur in posteriori atrio ipsarum ædium Farnesiorum, & licet vndique clausa sint, venia tamen impetrata, ad introspiciendum perhumaniter patet aditus.

CAP. CXXXVI.

Taberna meritoria.

TABERNA meritoria insigne legitur ædificium fuisse Transtiberina in regione, vbi præsens templum ingens beatæ Mariæ Virginis cernitur, à populo Rom. pietatis ergo olim erectum, quasi Nosocomium, aut Xenodochium quoddam esset veteranis militibus, qui pro Romana republica aliquandiu meruissent, vnde forte meritoriæ nomē sibi vendicauit, in ea namq; milites ij, qui aut senio confecti, aut vulneribus in prælio susceptis, claudi seu māci quoquomodo effecti fuissent, quoad reliquū supererant alebantur, ne victum emendicare cogerentur, aut à mæreo forte meritoria dicta est, eò quod in ea non nisi senes & claudi degerent, qui vt plurimum mæsti & tristes esse solent: alii vero existimant, hanc militibus tantum prætorianis erectam fuisse, ac inibi tanquam in castris constitisse, atque castra Rauennatum diu postea appellata. Hic autem Deum Opt. Max. eius pietatis, & misericordiæ signa ostendisse pro comperto est: nocte enim ea qua Saluator noster in mundum prodiit, fontem ibi olei vberrimum scaturisse testantur, quem toto insequenti die, populo inspectante & admirāte, ad Tyberim vsque procurrisse: quod signum & inditium fuit, natum esse in mundo Dominum Iesum, nempe Saluatorem mundi, cuius nomen oleum effusum est, testante scriptura Cantic. 1. de fama Domini; atque ita ex tanti memoria miraculi, templum ibi primum à Callisto summo Pontific. huius nominis primo, beatæ Virgini est erectum, quo postea diruto, à Gregorio Papa III. à fundamentis denuo est constructum, quod templum S. Mariæ in Transtyberim vocitatum est. Sed quid de hoc dixerit Marlianus, videndum: ille enim lib. 5. cap. 19. loquens de Transtyberina regione, sic scriptum reliquit: Rauennatum etiam vrbem nominatam inuenio. Nam Augustus victoria contra Antonium, & Cleopatram potitus, binam instituit classem, vnam apud Mesenium Lucaniæ portum, alteram vero apud Rauennam. Cumque Senatui esset cura, vt nulla Romam frequentaret multitudo, cui non esset habitandi locus publice assignatus, militibus Rauennatis classis hæc regio fuit assignata, quæ exinde Rauennatium vrbs cœpit appellari: quo nomine appellatum est templum, & meritoria taberna: quam vbi nūc est ędes diuæ Mariæ fuisse legimus.

legimus. Ex quo templo Augusti tempore fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largissimo riuo fluxit, significans ex gentibus gratiam Christi, vt scribit Eutropius. Sed hæc regio propter pestiferos austros, à vilissimis sordidasq; artes exercentibus habitabatur: vnde pauca memoratu digna continet, &c. Hactenus Marlianus.

CAP. CXXXVII.

Domus Flauiorum.

FLAVIORVM domus in Exquiliis fuisse, authorum testimonio comprobatur, Marlianus enim lib. 4. cap. 23. de Flauii Sabini domo hæc innuit: Alta semita à thermis Constantini ad portam Viminalem vsque per dorsum Quirinalis erat producta, cuius vestigia sæpe nec vno tantum loco vidimus: & prope eum locum, qui dicebatur ad Malum Punicum, fuit Flauii Sabini domus, in qua natum esse Domitianum testatur Suet. consentitq; hic titulus ibidem repertus, & adhuc iacens

INTER DVOS
PARIETES
AMBITVS PRIVAT.
FLAVI SABINI

C. enim Suetonius Tranquillus in initio vitæ ipsius Domitiani, hæc habet verba: Domitianus natus est IX. Calend. Nouembris, patre Cos. designato, inituroque mense insequenti honorem, Regione vrbis sexta, ad Malum Punicum, domo, quam postea in templum gentis Flauiæ conuertit, &c.

CAP. CXXXVIII.

Asylus.

ASYLVS quidnam fuerit, quo tempore, vbi & à quo institutũ, facile innuere videntur Liuii verba libro primo circa principium, ita scribentis: Crescebat interim vrbs munitionibus cum alia atque alia appetẽdo loca, in spem magis futuræ multitudinis, quam ad id, quod tum hominum erat, munirent. Deinde ne vana vrbis magnitudo esset, adiiciendæ multitudinis causa vetere consilio condentium vrbes, qui obscuram, atque humilem conciendo ad se multitudinem natam è terra sibi prolem mẽtiebantur, locum, qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, Asylum aperit, eò ex finitimis populis turba omnis sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit: idq; primum ad ceptam magnitudinem roboris fuit, &c. Hactenus Liu. Plut. vero in vita Romuli de Asylo Romano hæc inquit: Primis deinde Vrbi fundamentis iactis, sacrum quendam locum eò cõfugientibus perfugium statuentes, Asylum vocarunt: eòque omnes sine vllo discrimine exceperunt, nec domino seruus, nec debitor creditoribus, nec homicida magistratibus debebatur, cum dicerent firmum ac ratum id omnibus Pythico oraculo esse oportere. Itaque quàm celeberrimè Vrbs hominibus abundabat, &c. Marlianus autem cum de colle Capitolino ageret, libro 2. cap. 2. ostendens Asylum fuisse in summo Capitolio, diffusius in hæc verba protulit: Veiouis ædem in area nunc Capitolina locum obtinuisse hec verba Gellii docent. Est autem etiam ædes Veiouis Romæ inter arcem, & Capitolium, & mox subdit: Cum Iouem igitur, & Diiouem à iuuando nominassent, eum quoq; contra, Deum qui

non iuuandi, ſed vim nocendi haberet (nam deos quoſdam, vt prodeſſent, celebrabant, quoſdam ne obeſſent placabant) Veiouem appellauerunt, dempta atq; detracta iuuandi facultate. Eius ſimulacrum, quod eſt in æde de qua ſupra dixi, ſagittas tenet, quæ ſunt videlicet paratæ ad nocendum. Quapropter eum Deum plerique Apollinem eſſe dixerunt: immolaturq; illi ritu humano capra, eiusq; animalis figmentum iuxta ſimulacrum ſtat: & paulo poſt ſubdit: Aſylũ templum in dicta area fuiſſe ſignificat Dionyſius, ſic enim inquit: Lucum vmbroſum medium Capitoliique & arcis, quod vocatur inter montium duorum quercetorum templum Romulus conſtituit, de eodem Strabo: Romulus Aſylum aperiens inter collem & Capitolium, huc perfugientes ciuitate donatos deſignat, & Liuius (quem ſupra citauimus) locum, inquit, qui nũc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos, Aſylum appellat. Ex eo finitimus populus omnis turba ſine diſcrimine, & ſeruus & liber, auida nouarum rerum perfugit, & hunc locum Ouidius attigit his verſibus:

Romulus, vt ſaxo lucum circundedit alto
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Varios autem terminos habuiſſe teſtatur Strabo his verbis: Templum & nunc, & olim Aſylum erat, cuius libertatis termini ſunt mutati: Alexander ad ſtadium extendit: Mitridati vero dimiſſa ab angulo Cerami ſagitta viſum eſt paululum ipſum ſtadium tranſcendere: Antonius huic proxime acceſſit, & cum eo termino Vrbis partem comprehendit. Poſtea Cæſ. Aug. cum id damnoſum exiſtimaret, & nihil aliud eſſe, quam multis malefaciendi cauſam exhibere, irritum fecit. Suet. de Tiberio loquens: Aboleuit, inquit, & vim moremq; Aſylorum, quæ vſquam erant. Primi autem omnium Herculis nepotes timentes inſidias illorum, quos auus, priuſquam è terris migraret afflixerat, Aſylum inſtituiſſe dicuntur, hinc Statius:

Aſylum herculeos fama eſt fundaſſe nepotes.

Et quia nonnulli ex quibuſdam Ouidii carminibus, ſub rupe Tarpeia Aſylum ſtetiſſe volunt, quid de hac opinione ſentiam, vbi de baſilica Sempronii erit ſermo, dicetur. Et ſubdit poſtea idem auctor lib. 4. cap. 13. vbi de ipſa baſilica & de aliis agit, in hæc verba: Apud ædem nunc D. Georgii fuit domus P. Africani, vbi deinde T. Sempronius baſilicam fecit, de qua Liuius quarto decadis quintæ ſic loquitur: T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipſi attributa erat, ædes P. Africani pone veteres ad Vertumni ſignum laneasque & tabernas coniunctas in publicũ emit, baſilicamque faciendam curauit, quæ Sempronia appellata eſt. Qui autem volunt Aſylum, de quo dictum eſt, fuiſſe ſub rupe Tarpeia, vt id comprobent citant Ouidii hæc carmina:

Tum quoq; vicini lucus celebratur Aſyli,
Qua petit æquoreas aduena Tybris aquas.

Et quanquam hi verſus non faciunt de loco Aſyli certam fidem, tamen cum in Capitolio, in quo prius fuerat conſtitutus, fuiſſent multa templa, atque ædificia excitata, credendum omnino eſſe cenſemus, in alium locum eſſe tranſlatum, atque in eum quem dicunt totum id ſpatii occupauiſſe, quod eſt à rupe Tarpeia, hinc ad forum boarium vſque, inde ad pontem Senatorium, & ad radices vſque Auentini montis. Hactenus Marlianus de Aſylo, nos autem quod de hac re apud auctores ſcriptum inuenimus, retulimus: quod ſatis eſſe factum deſiderio legentium exiſtimauimus

CAP.

CAP. CXXXIX.

Templum Carmentæ.

ICTVRI de templo, seu Fano Carmentæ, non ab re videtur aliquid prius de ipsius Carmentę nomine, & quænam ea fuerit, attingere: Plutarchus namque in vita Romuli sic habet: Carmentam quidam proprium hominum procreationis fatum opinantur esse, ob id hæc sacra matres agitare. Alii Euādri Arcad. matrē fatidicā, eam Phæb. dicatā fuisse tradunt, & Carmentam, quod carmine responsa ederet nuncupatam: Nicostratæ enim proprium illi nomen fuerat: hæc communior de Carm. opinio est, quæ plurimos auctores habet. Nonnulli tamen nomen Carm. sane haud inepte interpretantur, vt sit Carmenta amens & mente carens quod numine afflata furere, atq; insanire sit solita. Hactenus Plutarchus de nomine ipsius Carmentæ, Marlianus vero lib. 1. cap. 3. vbi de portis vrbis Romuli agit, postquam de porta Carmentali nonnulla disseruit, citat Solinum his verbis: pars infima Capitolini montis habitaculum Carmentæ fuit, vbi Carmentale fanum nunc est, à qua Carmentalis portæ nomen est, &c. Deinde vero libro tertio, capite duodecimo, vbi de Foro Holitorio, & de quibusdam Templis agit, hæc infert: Fanum Carmentæ sub Capitolio esse scribit Dionysius: meminit & Gellius libr. 18. ca. 7. Obiter tangens Fanum Carmentis (vt ipse ait) Positum autem fuit apud portam Carmentalem à Carmenta, vt supra diximus, nuncupatam: vbi reliquiæ S. Catharinæ hodie cernuntur. Quod si fanum mulieres Romanæ ei deæ ædificarunt, gratiam referentes, quod vehiculo, quibus S. C. priuatæ fuerant, ipsis est restituta. Carmenta enim Euandri mater fuit, Nicostrata prius appellata: quæ quia carminibus oracula edebat, Carmenta postea est dicta, ab eaque carmina auctore Plutarch. in problem.

CAP. CXL.

Templum Æsculapij in Insula Tiberina.

ARLIANVS de templo Æsculapii in Insula Licaonia (sic enim vocitata est Insula Tyberis, à templo nempe Iouis Licaonii ibidem constructo) sic scriptum reliquit, collectis ex authoribus fidedignis iis, quæ sequuntur: ait enim lib. 2. cap. 16. loquens de Insula Tyberina, ac templis quæ in ea fuere in hunc qui sequitur ordinem: Tota erat Æsculapio sacra, propter eius simulacrum ex Epidauro in eam aduectum, vt refert Liuius. De eo autem Plin. lib. 29. cap. 4. n. 50. sic meminit: atqui anguis Æsculapius Romam aduectus est, vulgoque pascitur, & in domibus. Vnde forma nauis, qua simulacrum aduectum dicitur, non modo Insulæ est data, verum memoria eius rei causa, nauis etiam ex lapide thasio sculpta in eiusdem Insulæ puppi collocata fuit, quæ etiam hodie visitur, & in altero eius latere serpentis simulacrum. Ædes eiusdem Dei posita erat vbi nunc S. Bartholomęi est templum: de qua Sex. Pom. sic meminit: In Insula Æsculapio facta fuit ædes, quòd ægroti à medicis aqua maxime sustententur: Eiusdem esse tutelæ draconem aiunt, quod vigilantissimum sit animal: quæ res ad tuendam valetudinem ægroti maxima est. Canes adhibentur eius templo, quia is vberibus canis sit nutritus: bacillum habet nodosum, quod difficultatem significat artis. Laurea coronatur, quod ea arbor sit plurimorum remediorū. Huic gallinæ immolabantur, eo quod infirmis eiusmodi præcipue altilibus opus sit. Aliqui vero volunt ædem hanc in Insula fuisse constitutam, quod fluxu & motu

aquarum aer ſit ſalubrior: alioquin extra vrbem collocari ſolebat, quod Plin. etiã affirmat lib. 29. c. 1. his verbis: Ideo Romani templum Æſculapii, etiam cum reciperetur is deus, extra vrbem feciſſe, iterumque in Inſula traduntur. Hoc templum Lucretium Prætorem tabulis pictis ex præda exornauiſſe cõmemorat Liu. tertio decad. quintæ. Prope ipſum fuit Noſocomion, vbi ægroti curabantur. Quo in loco cũ quidã ægra, & affecta mancipia tædio medendi expoſuiſſent, Claudius Imp. liberos eſſe ſanxit. Ad Æſculapii autem fuiſſe Iouis templum docent Ouidii hæc carmina.

Quod tamen ex ipſis licuit mihi dicere Faſtis
Sacrauere patres hac duo templa die.
Accepit Phœbo, nymphaq; Coronide natum
Inſula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iupiter in parte eſt, cœpit locus vnus vtrunq;
Iunctaq; ſunt magno templa nepotis auo.

Hæc à Marliano de templo Æſculapii, quod in Inſula Tyberina fuit.

CAP. CXLI.

Balnea Pauli Æmilij.

PAVLI Aemilii Balnea prope Quirinalem fuerunt, qui locus olim dicebatur, Mons ad balnea Pauli, nunc autem corrupto vocabulo Mons ad bagnanapoli, vel magnanapoli vulgo dicitur: in eo maxime loco vbi ad præſens cœnobium monialium Sancti Sixti, & in ſequenti cliuo vergens ad Eccleſiam Sanctæ Agathæ, quo loci dum in exequanda via, quæ ſtrata eſt à Sixto Papa V. de menſe Septembri anni 1586. reperta ſunt balinea quædam tabulis marmoreis incruſtata: prope hæc ſunt ædes hinc Vitellior. inde Comitum, ac turris quæ militiarum dicitur: ſed videndum quid de illis ſpecifice Marl. dicat, ipſe enim lib. 4. cap. 22. eius Vrbis Topographię loquens de monte Quirinali, ſic ait: Balinea Pauli Aemilii in proximo fuere, vbi nunc Monialium eſt habitaculum, locuſq; dicitur Bagnanapoli. In deſcenſu cliui qui ad Viminalem vergit, à dextra annis ab hinc duodecim vidimus ſacellum variorum piſcium, marinarumq; concharum nobili pictura adornatum, quibus inditiis Neptuni fuiſſe omnes aſſerebant, &c.

CAP. CXLII.

Baſilica Diui Antonini.

BASILICA principio dicta fuit domus ampla & ſpatioſa, cauſarũ cognitioni deſtinata, ab eo (vt creditur) dicta, quòd principes eò ad ius dicendum conuenirent, aut quod Græci τοῦ βασιλέος appellatione, etiam iudicem intelligerent, aſtipulante etiam Heſiod. qui δωροφαγῆς appellat βασιλῆας hoc eſt, doniuoros iudices interprete Budæo. Plinius in epiſtol. Deſcenderam in baſilic. Iuliam auditurus, quibus proxima comperendinatione reſpondere debeam. Erat autem baſilica templo perſimilis, ambulationibus ampliſſimis inſtructa, ad quam multi tota ex vrbe, alii cauſas agendi, alii conſultandi, alii aliud agendi gratia confluebant, Cic. ad Attic. li. 2. Baſilicam habeo, non villam frequentia formianorum. Poſtea etiam baſilicæ ædificatæ in vſum negotiorum, eæque in locis foro proximis, de quo videndus Vitru. li. 5. Baſilica

silica autem Antonina, quam Marlianus porticum, seu palatium Antonini Pii vocitat, ita de ea lib. 5. cap. 4. asserit: Extat, inquit, iuxta ædem Sanct. Stephani de Trullio porticus, cuius principiũ & finis non apparet: columnæ tamen marmoreæ ingentes numero vndecim stantes ita dispositæ cernuntur, vt ex his, aliisque eiusdem generis nuper à tergo harum effossis, porticum quadratã fuisse dubium non sit: siquidem sub ipsis columnis locus est amplissimus concameratus in modum cellæ vinariæ, vt falsum esse constet, quod aliqui dicunt, ibi fuisse templum eiusdem Antonini vel Martis, &c. De hac porticu seu Basilica hactenus habet Marlianus, quem primum ex recentioribus in hac re sequendum duxi, cum explicatius præ cunctis de vrbis locis, ac cæteris aliis agat.

CAP. CXLIII.
Castra Prætoria.

CASTRVM quid sit, vel potius castra multitudinis numero, ipse nominum compilator sic docet: Castra, inquit, appellantur loca in quibus milites tentoria fixerunt, vel ipsa tentoria vbi milites diuersantur. Cic. ad Atti. Cum Cæsar ad oppidum castra haberet: Vnde & de nauibus Virgil. dixit: Nos castra mouemus, quoniam in illis milites essent. Cæsar 5. bell. Gall. imperat, vt castra naualia adoriantur, dicta à castri similitudine, quod fossa valloque quasi muro circundari solent. Hinc Castra Prætoria dicta vbi prætoriæ cohortis milites diuersabantur, Prætorii dicti à Prætore, id est, Imper. corporis sui custodiæ causa delecti Cicer. pro Cœlio. Nemini vnquam Præt. maiores honores habuerunt. & Plin. lib. 9. c. 6. sic meminit. Prætendi iussit Cæs. plagas multiplices inter ora portus, profectusq; ipse cum Pretorianis cohortib. pop. Romano spectaculum præbuit, &c. Marlian. vero de his castris li. 5. c. 27. loquens de via Appia, ac de aliis quæ in ea fuerunt, sic ait: Circus Antonini Caracallæ is est, vt pleriq; omnes consentiunt, cuius ingentes ruinæ, & inter eas Obeliscus metarumq; vestigia non procul ab æde S. Sebastiani cernuntur, vbi aiunt, prius Prætoria castra à Tiberio Cæsare fuisse constituta. Nam Suetonius scribit, hunc Romæ castra constituisse, quibus Prætorianæ cohortes vagæ ante ea tempora, & per hospitia dispersæ continerentur. Hactenus Marlianus. At Pyrrhus Ligorius Neapolitanus, qui nostra tempestate pictor, antiquarius, & architectus non contemnendus extitit, in chorographia quam protulit antiquæ vrbis, quæ in hunc vsque diem multis in locis cernitur, Castra Prætoria intra vrbis mœnia locauit. Sed iam videamus quid de hisce castris diffusius quam cæteri Blondus Flauius scriptum reliquerit, ipse enim libro secundo, numero 87. & seq. agens de re militari, ita prosequitur: Res militaris, cuius disciplina rem auxit, & tutata est Romanam, nullum ante violatam à principibus libertatem, locum in vrbe habuit. Nam etsi Capit. Arcẽ videmus vbiq; appellari: tamen Romani nullo vnquam præter inuasionis Gallor Senonum tempore, pro munitione & tutela sunt vsi. Etsi vero Octauianus Augustus locum castris in vrbe primus omnium principum constituit, nulla tamen alia ratione id fecit, quam ne milites vagi, & per vrbem dispersi, rapinis, tumultu, & contentionibus ciuitatem redderent inquietam. Hinc Rauennatium in Ianiculo, & Misenatium, peregrinorumq; militum in Cœlio monte castra sunt ab illo constituta. Tiberius autem perniciosissimam ciuitati libertatiq; etiam impiorum exorsus, castra, sicut ait Suet. Romæ constituit, quibus Prætorianæ cohortes vagæ ante id tempus, & per hospitia dispersæ continerentur. Fuitq; eius arcis, & tyrannidum fomitis locus, quem apud S. Sebastia. via Appia, ad caput bouis appellant. Primus autem qui horum Castrorum

& corruptę præmio eius militiæ præsidio, Consulibus, Senatuque renitentibus, imperium assumpserit, fuit Claudius, quod Sueto. verbis ostendere libet: Claudium latentem forte discurrens gregarius miles animaduersis pedibus ex studio sciscitandi quisnam esset agnouit, exauctumque & præ metu ad genua sibi accedentem Imperatorem salutauit. Hinc ad alios cõmilitones fluctuãtes, nec quicquam adhuc, quam frementes perduxit, ab his lecticæ impositus, & quia sui diffugerant, vicissim succolantibus, in castra delatus est tristis ac trepidus, miserante obuia turba, quasi ad pœnam raperetur insons. Receptus intra vallum, inter excubias multum pernoctauit, aliquanto minori spe quam fiducia. Nam Coss. cum Senatu cohortibusq; vrbanis forum Capitoliumq; occupauerant, asserturi Romã in libertatem: accitusq; & ipse per Trib. Pl. in curiam, ad suadenda quæ viderentur, vi & necessitate teneri respondit. Verum postero die & Senatu segniore in exequendis conatibus, per tædium, & defensionem diuersa crescentium, & multitudine quæ circumstabat, vnum rectorem iam, & nominatum exposcente, armatos pro concione in nomen suum iurare passus est, promisitq; singulis quindena sestertia, primus Cæsarum fidem militis etiam pręmio pignoratus. Hactenus Suetoni. & prosequitur idem Flauius. Si quis autem Castra Prætoriana, vtrum in Vrbe sicut aliqui contendunt, an extra Vrbem, sicut diximus fuerint, certius nosse cupit, Corne. Tacitum legat, vbi de Galbæ morte, & nouo Othonis Imperio tractans, prælium narrat, quod acerrimum est commissum in Circo Maximo, in Capitolio, & Palatio, vbi apertissime apparet prætorianos milites munimento Castrorum innixos Coss. Senatui, & Romano Populo aliter sentientibus, quos voluerunt tyrannos effecisse, & multorum bonorum cædem in Vrbe cõmisisse. Helius Spartian. ingressum Seueri Imperatoris in vrbem Romam talem describit: Quum Romam venisset Seuerus, Prætorianis cum subarmalibus inermes iussit sibi occurrere: eosdem sic ad tribunal vocauit armatis vndique circundatus. Eo autem processit Prætorianorum militum, siue auctoritas, siue audacia, vt quem vellent Imperatorẽ facerent, factumq; Imperio deturbarent. Helius Lampridius narratis Heliogabali flagitiis, talia scribit, per quæ ostendit Imperii ac vitæ, & necis illius arbitrium in Prætorianos fuisse constitutum. Suntque hæc Lampridii verba: In castris vero milites precanti Præfecto dixerunt, se parsuros esse Heliogabalo sic, vt impuros homines, & aurigas ab se dimoueret, atq; ad bonam frugem rediret, & Iul. Capitolinus in Maximor. vita ostendit ędẽ fuisse in Prætorianis castris, in quam Senatus aliquãdo vocari consueuerit, præsertim cum de abrogando alicui Imperio agendum esset. Sicq; abrogato Imperio Maximinis patri & filio, Gordiani duo pater item & filius in æde Castrorum declarati sunt Augusti: cuius Senatus consulti hanc formam Lampridius ponit. Quum ventum esset in ędem castrorum sexto Calendarum Iuliarum &c. Iul. Capitolinus Pupieni, & Balbini Imperatorum gesta describens, quantum Castra Prætoria Romæ obfuerint ostendit his verbis: Et Maximino quidem ad bellum profecto, Romæ Prætoriani remanserunt, inter quos & populum tanta seditio fuit, vt ad bellum veniretur intestinum, Romæ pars maxima incenderetur, templa fœdarentur, omnes plateæ cruore polluerentur, & infra; Interea Romæ iterum seditiones inter populum, & milites ortæ, vt nec cum edicta proponeret Balbinus audiretur. Veterani se in castra Prætoria contulerunt cum ipsis Prætorianis, quos cœpit populus obsidere; nec vnquam ad amicitiam essent reducti, nisi fistulas aquarias populis incidisset. Et idem Capitolinus prædictorum Imperatorum vitæ exitum narrans, hæc habet verba, quæ Castra Prætoria extra Vrbem fuisse demonstrant; In hac contradictione illis contendentibus, milites superuenerunt, atque eos nudatos ambos vestibus regalibus, de Palatio cum iniuriis perduxerunt, & per mediam ciuitatem ad castra raptare voluerunt magna

ex parte

ex parte laniatos. Sed vbi compertum est Germanos ad defensionem illorum superuenire, ambos occiderunt, & in itinere medio reliquerunt. Inter hæc Gordianus Cæsar sublatus à militibus, Imperator est appellatus Augustus, quia non erat alius in præsenti, insultantibus militibus Senatui, & Pop. Rom. qui se statim in castra receperunt. Idem quoque Capitolinus scribit, Senatusconsultum de Imperio Valeriani principis optimi in Prætorianis castris factum fuisse, &c. Hactenus Blondus Flauius de Castris Prætoriis: quæ vti ipse scribit, & ex superius narratis, nulli dubium esse puto, quin bina fuerint Castra Prætoria, altera nēpe Vrbana, scilicet in ipsa vrbe erant: altera vero externa, quæ extra Vrbem, seu mœnia ipsius Vrbis, & via Appia fuisse traditur.

CAP. CXLIV.

Circus Antonini Pij Seueri, qui & Caracalla.

CIRCVS M. Antonini Pii Aug. L. Septimii Seueri Imp. filii, qui & Caracalla vocitatus est, exstat adhuc pene integer via Appia secundo ab vrbe lapide, vbi Castra Prætoria fuisse nonnulli prodidere, inter ecclesiam S. Sebastiani, & sepulcrum Ceciliæ Metellæ M. Crassi vxoris, qui locus hodie dicitur caput bouis, in quo etiam nostra ætate cernitur iacens obeliscus confractus, notisq; hieroglyphicis incisus, ac metarum signa, & sedilia circumiacentia: de quo Marlianus lib. 5. c. 27. loquens de via Appia, ita scribit: Via præterea Appia hortos Terentianos fuisse legimus X X. iugerum. Circus Antonini Caracallæ is est, vt plerique omnes consentiunt, cuius ingentes ruinæ, & inter eos obeliscus, metarumq; vestigia non procul ab æde D. Sebastiani cernuntur: vbi aiunt prius Prætoria Castra à Tyber. Cæs. fuisse constituta, &c. Raphael Volaterranus putat circum hunc ob Prætorianorum exercitationem fuisse conditum, lib. 6. Comm. Vrban.

CAP. CXLV.

Amphitheatrum Statilij Tauri.

STATILII Tauri Ampitheatrum, qui inter primarios ciues Roman. Augusti tempore floruit, videtur adhuc dirutum in cœnobio basilicæ S. Crucis in Hierusalem in agro Sessor. & in ipsis mœnibus vrbis, quod lateritium, vt plurimum est. De hoc Marl. lib. 4. c. 9. loquens de Palatio Sessoriani, & ceteris ibi proximis, in hęc habet verba: In proximo loco extant Statilii Tauri Amphitheatri reliquiæ, quod Statilius posuit, Augusto ciues Roman. hortante, vt pro viribus quisq; conaretur vrbem exornare, auth. Sueton. qui etiam commemorat Caligulam munera gladiatoria partim in Statilii Amphitheatro, partim in septis aliquot egisse, &c. Blondus Flauius Romę iustauratæ libro 1. numero 87. de hoc Amphitheatro obiter, sic ait. Visitur quoque in Cælio monte portam inter nunc dictam Maiorem, quam olim diximus fuisse Neuiam, & Amphitheatrum semidirutum, quod Statilii Tauri maiores appellauerunt S. Crucis in Hierusal. ecclesia, Helenæ Constantini Flauii genitricis opus, &c. & Raphael Volaterranus Commentariorum Vrbanorum, lib. 5. sic infert. Amphitheatra duo, primum Titi notissimum fontes habebat duos ad recreandum æstu laborantē turbam: alterius sane fontis, nunc in via inter Amphit. & Arcū Const. supersunt vestigia, habuiq; ego iam vetus numisma habens à tergo Amphitheatrum cum his fontibus. Alterum Tauri Statilii ex hortis cœnobii S. Crucis ostenditur, &c. Sed de his hactenus.

CAP.

CAP. CXLVI.

Templum Fortunæ Virilis.

ONNVLLI scriptorum ex recentioribus opinati sunt, templum Fortunæ Virilis fuisse pudicitiæ dicatum, inter quos & Marlianus lib.3.cap.16. in figura Vrbis, vt ipse ait, communẽ est opinionem secutus. Sed tamen ipse quoque fatetur esse fortunæ, quod præter verba Dionysii eius quoque structura suadeat, cum sit Ionica, quæ media est inter Corinthiam, & Doricam: Nam ex Vitruuii sententia, huic potius Deæ conuenit. Nam & ipsa media est, bona scilicet & mala, cuius templi longitudo est pedum 56. latitudo 26. De hoc itidem ipse Marlianus eodem ferme loco, postquam de foro piscario commeminit, ita scribit: Diuæ autem Mariæ Ægyptiacæ hodie sacratum, olim vero Fortunæ Virili Templum pene integrum etiam nunc extat. De eo Dionysius sic ait: Duobus extructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyb. quam appellauit virilem. Et quanquam de hoc variæ opiniones sint, nemo tamen suam sententiam probato auctore tuetur. Subdit deinde idem auctor, in hoc templo fuisse statuam ligneam Ser. Tullii auro superfusam, quæ, orto incendio cæteris concrematis, sola incorrupta permansit, auctore Val. Max. Legimus apud Strabonem, Lucull. Fortunæ templum struxisse, eius sunt hæc verba: Lucullus cum ædem Fortunæ cõstruxisset, & porticum quandam, statuas, quas Mamius habebat, petiuit in eum vsum, vt ædem exornaret ad ostentationem: mox deinde fore, vt restitueret, minime restituit, sed eas, vt dona deæ posuit. De qua autem Fortunæ æde Strabo intelligat, dubium est, &c. Hactenus Marlianus.

CAP. CXLVII.

Viuarium.

VO loco Viuarium fuerit multi ex Romauis incolis probe norunt, nam & idipsum nomen adhuc retinet, (extat enim prope Vrbis mœnia intra portam quæ nunc Pia vocatur, & S. Laurentii) quid autem fuerit oppidò, quam pauci. Nam putant nonnulli hoc fuisse viridarium quoddam, aut huiusmodi quidpiam virens, arboribusq; consitum: sed horum nihil in eo, tantum enim abest virentis quicquam in eo fuisse, vt Syluestrium animalium belluarumq; cubilia & diuersoria totum id spatii passim occupauerit. Nam Pop. Roman. publica cum edere spectacula soleret, in quibus multa variaque animantium belluarumque siluestrium genera, vtputa leones pardos, pantheras, tygres, rhinocerotas, elephantosque, & id genus similia producere vellet, hæc in aliquo loco publico, suo tempore emittenda, alere, & asseruare consueuit: & quoniam ibi animalia quæque viua seruabantur ad huiusmodi spectacula, hinc locus ille Viuarium est appellatus. Sed quid Marlianus de eo scripserit, iam videamus. Ille enim libro quinto capite 25. loquens de Via Nomentana, & aliis, quæ in ea sunt, sic ait: Extra Querquetulanam autẽ portam, locus est quadratus, parietibus circumseptus, qui dicebatur Castrum Custodiæ, vbi fuerant olim in statione milites prætoriani Diocletiani, vt quidam testatur. Procopius scribit: E regione Viuarii extra muros veteres alterum breuem murum modico interuallo adiecisse, non ad tutelam, sed ad delicias, vt leones, & alias feras ibi seruarent, quem locum olim Viuarium, nunc vero qui ibi prædia habent, Viuariolum vocant. Hactenus Marlianus.

CAP.

CAP. CXLVIII.

Campus Exquilinus.

CAMPVM Exquilinum, in summitate Exquiliarum fuisse constat, vnde nomen sumpsit, in ea parte qua domus postea Mecœnatis exstructa est: Campus namque locus patens, & apertus esse videtur, quasi à capiendo dictus, quod longe lateque in planum pateat. Campus Iudæorum etiam Romæ ætate nostra, dicitur ager ille Transtyberinus sub Ianiculo positus, ac prope portam olim Naualem, quæ & Portuensis hodie dicitur, vbi Iudæi defunctorum suorum cadauera humantur. In Exquilino igitur Campo pauperes qui ob inopiam funus sibi efferre, & conflare non erat, hic publico officio cremabantur, ac busta eorum in puticulis, quos vocabãt, eodem fermè loco circumquaque dispositis deiiciebantur. Sed cum nidor vstrinæ huius diu multumq; Vrbem affecisset, tandem Augustus Cæsar ex eo loco funus hoc amouendum curauit, Mecænatiq; tradidit locum hunc. Sed quid de hac tota re Marlianus dicat, quæso videamus; ipse enim libro 4. cap. 19. dum loquitur de aggere Tarquinij Superbi, & hortis Mecœnatianis, quæ in Exquiliis fuerunt, ita scribit: Hi horti fuerunt in Campo Exquilino, inter dictum aggerem & mœnia Vrbis sito, vbi prius cadauera sepeliebantur. Locum innuit Sex. Pomp. his verbis: Puticuli sunt appellati, quod vetustissimum genus sepulturæ, vt puteus fuerit: & dicti puticuli, quia ibi cadauera putrescunt: quem locum publicum vltra Exquilias fuisse prodidit Helius. Eundem locum attingit Cic. vbi inquit: Senatum censere, atque è Repub. existimare Ædilium Curulium edictum, quod de funeribus habeant Ser. Sulpitij Q. Fil. Lemonię Rufi funeri mittere vtique locum sepulcro in campo Exquilino C. Pansa Cos. seu quo in loco videtur pedes triginta quoquo versus designet, quo Ser. Sulpitius inferatur: quod sepulcrum ipsius, liberorum, posterumq; eius sit. Fuit autem postea consuetudo, vt ibidem cadauera comburerentur. Sed cum nidor esset Vrbi perniciosus, Augustus studens aerem emendare S. P. Q. R. consensu Campum hunc Mecœnati concessit, vbi fecit hortos, quos superius demonstrauimus. In eodem Campo plurima variaq; sepulcra effodi vidimus variis exornata marmoribus. Quædam erant concamerata vnica testudine, alia duplici concameratione, vt ex superiore in inferius sepulcrum esset descensus. Erant & pauimenta tesellata vermiculataq; in parietibus per ambitum loculi, in singulis vrnę binę: extra cameram sepulcri longitudinis latitudinisq; inscriptio. Quædam verò sepulcra ex pluribus constabant parietibus parum inuicem distantibus, in quibus vrnæ similiter binæ ferè contiguæ, modicoq; interuallo aliæ binæ, & super his totidem, ita vt ex ordine decedentium vrnæ additæ nouo includerentur muro. Hæc pauperum, illa diuitum sepulcra fuisse opinamur. In vrnis autem ossa, cineres & carbones adhuc erant. Erat & vas vstrinum appellatum, quod in eo cadauera comburerentur, in quo & vitreum vasculum fuit repertum, in eoq; suauissimos liquores multi fuisse asserebant, quibus etiam cadauera aspergerentur, &c. Hactenus Marlianus de Campo Exquilino. Ego verò Campum hunc extitisse crediderim, vbi ad præsens ætate nostra visuntur vineta Cœnobij Monachorum Sanctę Praxedis, qui vallis Vmbrosæ dicuntur; quibus ex multis Carinarum locis patet prospectus; nam & ea Campi superficies plana est & ampla, ac (quod maxime ad rem facit) supra ipsarum ædium ruinas, quæ Mecœnatis existimantur, posita est.

CAP. CXLIX.

De Agricultura.

SI figuram hanc ritè rectéq; consideremus, neutiquam prorsus aliud innuere videbitur, quàm quod à præstanti aliquo viro, cuius nomen ignorare me tædet, quod & hic apposuissemus, sequenti interpretatione ostendisse videmus, & licet pluribus locis in Vrbe huiusce simulacri videantur fragmenta, nempe vnum affixum muris ædium S. Marci sub turri in ipsa platea, alterum pene integrũ in ædibus Cæsianis prope Vaticanum; tertium vero perfectius aliis vnde hęc sumpta sunt, ex ædibus (vt ipse interpres ait) quondam Octauiani Zeni, propè Theatrum Pompeij integrum adhuc cernitur, cuius tenor talis est, vt sequitur.

Hac vetusta marmorea tabula, quæ Romæ in ædibus Octauiani Zeno prope Theatrum Porr peij, & Campum Floræ exstat, vbi satrium dicitur, hisce signis ornata; veteres rerum naturalium periti, optimi Agricolæ munus significare voluerunt.

K M G H C A F D B
Qui assiduo labore die noctuque tribus Solis, quatuor Lunæ stationibus, & na-
E Q P O I
turali vtriusque sideris cursu obseruatis, fortitudine, prouidentia, fide, & dili-
L N T
gentia terram fatigando, rem agrariam tractat: & proinde earum frugum, quæ
X V R S
lucis & tenebrarum tempore creantur, oriuntur, excoluntúrq; vberrimum prouentum fert.

Declaratto specifica omnium imaginum in hac Tabella contentarum.

A. Sol oriens.
B. Rerum natura solis comes.
C. Tria solis tempora Oriens, Meridies, Occidens.
D. Luna occidens.
E. Rerum natura velox Lunæ sideri præcipiti comes: ideò alata.
F. Quatuor Lunæ tempora, noua, semiplena, plena, iterũ semiplena.
G. Dies facem extollens.
H. Nox facem deiiciens.
I. Coruus, qui diligentiam significat.
K. Terræ laborator optimus & diligens agricola.
L. Bos siue taurus, qui terrã designat.
M. Gladius tauro infixus, qui laborem ostendit.
N. Sanguis qui terræ fructus demonstrat.
O. Canis quo amor & fides.
P. Serpens quo prouidentia.
Q. Leo quo robur vel fortitudo significatur.
R. Cancer qui creationem.
S. Scorpio, qui generationem.
T. Spicæ, quæ terræ fructus designant.
V. Arbor nocturna cũ Scorpione, quæ generationem.
X. Arbor diurna cum bouis capite laborem significant.

Hactenus de signis quibus totius Agriculturæ scopus designatur.

CAP.

CAP. CL.

Obeliscus Sanctæ Mariæ Maioris in Exquiliis.

Beliscvs qui ætate nostra hoc anno M. D. LXXXVII. erectus est à Sixto V. Pont. Max. ante basilicam S. Mariæ Maioris in Exquilils, diu iacuit ante fores ecclesiæ Sancti Rochi; vnus enim est è duobus qui erecti erant in Mausoleo Augusti prope eandem ecclesiam, multasq; erat fractus in partes; cui superimpositum est sacrosanctæ Crucis signum, vna cum stigmatibus, seu insigniis ipsius Pontificis, tribus nempe montibus & stella, ac è conspectu viæ Felicis ab ipso summo Pontifice apertæ & stratæ cernitur: cuique quaterna latera talibus sunt ad memoriam, & perpetuum monumentum inscriptionibus obsignata, videlicet.

In eo latere qui Orientem seu Ecclesiam ipsam spectat, sic habet.

CHRISTVS PER INVICTAM CRVCEM POPVLO PACEM PRÆBEAT QVI AVGVSTI PACE IN PRÆSEPE NASCI VOLVIT.

In eo verò, qui Meridiem Carina versus.

SIXTVS V. PONT. MAX. OBELISCVM ÆGYPTO ADVECTVM AVGVSTO IN EIVS MAVSOLEO DICATVM EVERSVM DEINDE AC IN PLVRES CONFRACTVM PARTES IN VIA AD SANCTVM ROCHVM IACENTEM IN PRISTINAM FACIEM RESTITVTVM SALVTIFERÆ CRVCI FELICIVS HIC ERIGI IVSSIT AN. M. D. LXXXVII. PONT. III.

In latere Occidentis viam Felicem versus, hæc leguntur.

CHRISTVM DOMINVM QVEM AVGVSTVS DE VIRGINE NASCITVRVM VIVENS ADORAVIT SEQ. DEINCEPS DOMINVM DICI VETVIT ADORO.

Ea verò quæ Septentrionalem plagam, ac aggerem Tarquinij, & Suburbanum ingens ipsius summi Pontificis spectant, hæc sunt, in personam ipsius Obelisci.

CHRISTI DEI IN ÆTERNVM VIVENTIS CVNABVLA LÆTISSIME COLO QVI MORTVI SEPVLCRO AVGVSTI TRISTIS SERVIEBAM.

CAP. CLI.

Statua Herculis ænea.

Nfantis Herculis serpentis occidentis duo quam mira antiqua simulacra Romæ visuntur, alterum æneum, alterum marmoreum, illud olim Reuerendiss. Antonij Fusconij Nursini Episcopi Aquinatis, vt ferunt; hoc verè quond. Reuerendiss. D. Hieronymi Garimberti Parmensis Episcopi Gallesani, omnigenæ dum viueret selectę antiquitatis excultoris: quę ambo inter se operis excellentia æquè certare videntur. Sed quid hæc simulacra velint, iam videamus. de hisce enim auctorem non habeo quem sequar: sed quod ad historiam pertinet agamus. Macrobius Saturn. lib. 3. c. 6. vbi de sacris quæ teste Virg. Apollini Delio & Herculi fieri solita scribit, sic ait: Idem curauit Herculem vocando victorem.

. . . *hæc (inquit) limina victor.*

Alcides subiit. Varro rerum humanarum lib. 4. victorem Herculem putat dictum, quòd omne animalium genus vicerit, & infert: Romæ autem victoris Herculis ædes duæ sunt, vna ad portam Trigeminam, altera in foro Boario, &c. Hæc Macrobius. Sed cum de statua hac ænea Herculis, in infantia constituti nostrum

ſit inſtitutum ediſſerere,& quid ſibi velit labor ille in ea ætate cum ſerpentibus dimicare,ac eius hiſtoria, eam rem totam ordine pendamus. Nam vt prætereamus id quod M. Varronem ſcripſiſſe conſtat, nempe 43. quos ipſe nominauit, Hercules fuiſſe,ac quod idem Macrobius,omnes quotquot robore præſtiterunt Hercules fuiſſe vocatos, & quod Cic.lib.3.de Nat.Deor. ſex hoc nomine appellatos fuiſſe commemorauerit: vnum tantum nobis Herculem Thebanum, Iouis nempe & Alcmenæ filium, qui ob fortitudinem & gloriam creditus fuit inter deos eſſe relatus,ac duodecim eius præcipuos labores quos viriliter ſuſtinuit ad præſens enitendam. Primò itaque cum adhuc in cunabulis infans iaceret, geminos angues (vt in hoc ſimulacro cernitur) à Iunone immiſſos,vt eum occiderent, eliſit. Sed vt paulo altius id tractemus, ſic ſe res habet. Cum Iuno reſciuiſſet Alcmenam Electrionis filiam Amphitrioniſq; Thebanorum regis vxorem, à Ioue cognitam, atque ex eo Herculem infantem eſſe prognatum, odio accenſa, miſit duos angues, vt puerulum ſtatim deuorarent; quos Hercules in cunabulis adhuc vagiens vtraque manu comprehenſos occidit: vt in hoc ſimulacro oſtenditur,& ſic primas à Iunone ſibi paratas inſidias euaſit: Secundo verò iam adultus Hydram colubris & capitibus pullulantem, face & ferro in lerna palude oppreſſit. Tertio Ceruam æripedem, aureaq; habentem cornua in Menalo monte curſu comprehendit,atque interfecit. Quarto in Nemea ſilua,iuxta Cleonas inuſitatę magnitudinis leonem iugulauit,& detractam pellem pro inſigni geſtauit. Quinto Diomedem Thraciæ regem,qui equos ſuos hoſpitum carnibus & ſanguine paſcebat,deuicit,victumq; ipſius equis in pabulū dedit.Sexto in Erimātho Arcadiæ monte terribilem aprum,& omnia circa illum locum deuaſtantem,cepit,eumq; viuum ad Euryſtheum Stheneli Mycenarum regis filium attulit. Septimo Stymphalides aues,ſagittis,vt quidam volunt,interfecit,vt alij ſonitu ahenei crepitaculi,vſq; ad inſulam Aretiada fugauit. Octauo Taurum cui Neptunus furorem immiſerat,eo quod Minos Neptuno ſacrificaturus, optaſſet victimam maieſtati illius dignam, cui cum pulcherrimus taurus ab eodem deo fuiſſet oblatus ipſum Minos ſeruare voluiſſet inſulam Cretam fere totā deuaſtantem, domuit,eumq; vinctum ad Euryſtheum attulit,qui poſtea eum Atticæ regione immiſit,cui plurimum damni intulit, ſed à Theſeo interfectus fuit apud Marathonem, vt canit Ouid. lib. 7. Metam. Nono Buſiridem Ægypti regem hoſpites ſuos mactantem occidit. Decimo Antæum gigantem in Lybia,luctu victum ſuffocauit. Vndecimo Calpen & Abilan montes antea coniunctos diuiſit. Duodecimo Aurea mala in Heſperidum hortis, interempto prius dracone peruigili, qui ea cuſtodiebat, ſuſtulit, & tandem vt Decimumtertium addamus, Cœlum iam feſſo,& ſuccūbente ponderi Atlante,humeris tulit. Multos alioſq; tulit Hercules labores, ob quos Alcides eſt appellatus,hoc eſt viribus, robore & fortitudine præſtans: nam & Geryonem Hiſpaniæ regem tricorporem, bello ſuperauit, eiuſq; armenta abduxit.Cacum latronem Vulcani filium ſemihominem &flammiuorum oppreſſit. Centauros domuit, Heſionem Laomedontis filiam monſtro marino expoſitā liberauit,occiſo prius Ceto: Amazonas debellauit, earumque reginam Hippolyten cepit,cui baltheum abſtulit,Euryſtheoq;regi tradidit: captam vero Amazonem Theſeo bellorum ſocio dedit. Ad inferos deſcendit, & Cerberum iter prohibentem triplici catena vinctum ad ſuperos traxit. Tandem Eurytum Oechaliæ regem occidit, ipſamq; Oechaliam Vrbem deleuit ac Iolem Euryti filiam ſibi in vxorem denegatam (quam tamen parens antea ei deſponderat) vi obtinuit eamq; ſecum in Euboiam adduxit. Quod cum Deianira cōiux reſciuiſſet, maritum ſuum Ioles amore detineri, per Lycham ſeruum veſtem illi miſit,Neſſi Centauri ſanguine infectam, futurum rata, vt ea ratione languentem viri amorem excitaret,eumq; ab aliis auulſum ad ſe vnam reuocaret,quem-

ret, quemadmodum Centaurus ipsi persuaserat. Cum itaque Hercules vestem sacrificaturus induisset, in tantam rabiem versus est, vt constructa pyra seipsum combusserit. Post mortem verò in deorum numerum relatus est. Habentur & aliæ res ab eo gestæ apud Diodorum Siculum, quas inde cupidus lector haurire poterit.

CAP. CLII.

Pinea ænea quæ in atrio principis Apostolorum cernitur.

YRRHVS Ligorius, qui nostra tempestate floruit, quiq; dum viueret pictor egregius, necnon Architectonicæ artis & antiquarius præstantissimus fuit, in sua quam protulit antiquæ vrbis chorographia, in Hadrianicæ molis summitate pineam æneam miro artificio fabrefactam locauit; quam ad præsens, ac diu ab hinc in medio atrio principis Apostolorum in Vaticano videmus, altitudinis pedum duodecim, latitudinis sex. Et licet alias vulgo prædicetur, hæc tamen coniectura verisimilis fit, cũ hactenus auctorum neminem reperimus, qui de huiusmodi singulatim ad vnguẽ perscripserit: & si de mole Hadriani multi sunt qui tractent, inter quos Marlian. adeundus, qui lib. 5. cap. 22. loquens de aqua Sabatina, seu Sabbatia, ac de sepulcro Scipionis & Hadriani, sic prosequitur: Inter hunc fontem & Hadriani sepulcrum fuit ingens meta, cuius fundamenta nonnullis ab hinc annis effodi vidimus. Sunt qui velint septem Epulonum fuisse sepulcrum, vel Scipionis de quo Acron sic inquit: deuicta Carthagine virtute Scipionis Africani; cum Afri aduersus Romanos denuo rebellarent, consulto oraculo responsum est, vt sepulcrũ Scipionis fieret, quod Carthaginem respiceret: tunc leuati cineres sunt de pyramide in Vaticano, & humati in sepulcro eius in portu, vt Carthaginem respiceret. Gentile tamen Scipionum sepulcrum in via Appia fuisse ostendemus. Huius autem pyramidis & molis Hadriani forma, siue simulacrum visitur in porta ænea ædis S. Petri. Sepulcrum Hadriani iuxta sui nominis pontem positum esse adhuc videtur, licet suis ornamentis expoliatum, in quo legitur titulus, qui sequitur.

L. HÆLIO CÆS. DIVI HADRIANI AVG. F. COS. II. F.

Spartianus: Fecit, inquit, & sui nominis sepulcrum iuxta Tyberim. In hoc autem ipse primus omnium sepultus dicitur. Et deinde omnium Antoninorum cineres conditos esse ostendunt epitaphia quædam in ipso sepulcro incisa, quæ hic apponere superfluum esse putauimus. Lampridius etiam refert Commodum iussu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum. Iulius vero Capitolinus Seueri cadauer illatum in Hadriani sepulcrum in quo & Cæsar pater eius naturalis fuerat sepultus. Idem ait, Antoninum Pium Hadriani patris sepulcrum instaurauisse, eiq; templum dedicasse. Hanc autem molẽ describit Procopius his verbis: Hadriani quondam Imperatoris sepulcrum extra portam Aureliam iactu lapidis impositum: primus eius ambitus quadrati figuram habet. Constat enim totus ex marmore pario, summa artificum diligentia ædificatus. In medio huius quadrati rotunda moles assurgit excelsa altitudine, & tanta, vt in suprema eius parte area sit, cuius diameter vix iactu lapidis transigitur. Hæc moles in arcis formam redacta est, castellumq; Sancti Angeli vocitant, &c. Hactenus Marlianus de Hadriani mole. Sed nõ ab re apposuimus de Scipionis sepulcro mentionem: circum enim pineam, de qua loquimur, superimposita sunt simulacra aliquot ænea pauonum, ac delphinorum, quæ inaurata olim fuisse videntur: quæq; ad ornatum huiusmodi sepulcri Scipionis fuisse inter antiquarũ rerum existimatores

creduntur. Cæterum de pinea ænea satis sit dictum, quam, vt superius demonstrauimus, in ipsa summitate Molis Hadriani ad pulchritudinem & ornatum extitisse traditur.

CAP. CLIII.

Forma molis, seu ligneæ machinæ, quod castellum vocitatum est, quo subductus est Obeliscus Vaticanus, ac tum idem, & Circenses, & qui in Mausoleo Augusti fuerat, sublati sunt.

VM Sixtus V. Pont. Max. in ipsis initiis sui pontificatus anno nempe M. D. LXXXV. de transferendo Obelisco Vaticano a sua priori sede (abditus enim quodammodo erat, ac semisepultus in latenti, & angustiori loco) in forum principis Apostolorum, vbi ad præsens cernitur, ageret: multi ex præcipuis architectonicę disciplinæ artificibus, nedum Vrbis verum etiam variis ex Italiæ locis (fama audita) conuenere; spectaculum enim ingens, & nouum mirandumq; in Vrbe parabatur, qui singula singuli, & plasticen, & modulum (vt aiunt) certatim producentes, varios pro suo quisque ingenio & viribus ostendere modos, & structuras Obeliscum huiusmodi amouendi, atque euehendi. Verum tandem iussu Pontificis negocium, & tota rei summa Dominico Fontanio ex pago Mili agri Nouocomensis demandata est, vtpote qui illius ædificiis longè ante quam ad Pontificatum eueheretur præfuisset: atque ita vt in imagine cernitur erecta est machina ad tollendam, curuandam, erigendamq; molem maximam, Vaticani nempè Obelisci. Primum enim quaternæ vtrinque maximæq; antennæ sublicesve erectæ sunt, ab vno scilicet & altero obelisci latere; dein totidem singulæ suffultæ sunt trabibus à summo ad imum, ne huc illuc cederent, aut quaterentur: eæ verò quatuor quæ in angulis extitere, duplicatis fulturis pronis à duobus nempè lateribus sunt innixæ. Tum variæ dispositæ sunt hinc inde ligneæ colligationes, transuersis vndiq; intrinsecus & extrinsecus ligaminibus ex arte, & ingenio architectonico; rudentibusq; demum in summitatibus antennarum alligatis, easq; contra fulcimenta trahentibus. Superius verò ad totius molis attollendæ sustentationem compositæ sunt trabes arculeatæ quatuor, antennis superimpositæ, laquearium seu tignorum instar, quos equos ligneos artifices vocitant: ac multa alia instrumenta & machinę. quod non facile in hac plastice delineare omnia fuit. Atque ita primum amoueri Vaticanum Obeliscum vidimus pridie Cal. Maij, Anno 1586. tum itidem non diu post, eodem nempe anno, ac die quarto Iduum Septembris, eodemque armamento, seu castello eundem assurgere: quod quidem maius constructum est in erectione, quam in declinatione. Nam prius, quàm e sua sede amoueretur, bases ambæ, seu columina ex eodemmet lapide, quæ eundem sustinent, sepultæ erant, adeo quod vnusquisque hominum manibus ferè antiquam inscriptionem illius Obelisci attingebat, quæ talis est:

DIVO CÆSARI DIVI IVLII F. AVGVSTO TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI F. AVGVSTO SACRVM.

qua ostenditur, cui primum dicatus fuerit, à C. Cæsare, vt creditur, qui Caligula est appellatus. Sed vt nonnihil etiam de ipso amotionis actu eiusdem Obelisci pro viribus, & ingenio edisseramus, vnum erit nobis agendum, vt de quantitate rotarum equorumque, quibus motus illius molis est actus breui tangamus, vt poste-

Vt posteri (si tamen tenuia scripta hæc tamdiu viuent, vt ad manus eorum perueniant) qui huiusce rei spectaculo non interfuerunt, hisce saltem aliquatenus scriptum inueniant, aut secum perpendant, quonam hoc fieri pacto potuerit. Mane namque summo, fuit autem hoc nonis Maij eiusdem anni, cum parata essent omnia, quæ ad amotionem tanti saxi opportuna erant, circumquaq; Obeliscum pro loci & situs opportunitate quadraginta machinarũ volubilium instrumenta, seu rotæ, vt Ammia. Marcell. vocitat (argana nostrates appellant) sunt disposita, singula singulos triplicatos habentia rudentes, quaternosq; equos validos, qui ea in gyrum agerent, vicinosq; viros in singulis itidem, qui & auxilium diuerticulis, & vbi esset opus ferrent, ac ad alia suppeditandum extra adminicula præsto essent, nam & ipsis machinis, centum & sexaginta equi, quatuor nempe in singula, ac octingẽti homines diuerticulis ipsis astitere. Sed vt ordine quodam præuio ad hanc rem procederetur, ac vno eodemq; tempore tum simul verterent, tum etiam vbi esset opus sisterent, adhibitus est tibicen ex cohorte equitum leuis armaturæ, à custodia summi Pontificis, vt omnes simul dato signo ad tubæ sonitum equos incesserent: tum interim, si quid non æqui processisset, ipse operis auctor & caput, pulsata campana, quæ ad hoc in summitate molis locata erat, omnes simul consistebant. Inter vertendum vero adeo ingens trochlearum, ac poliarum strepitus, stridorq; rudentum & rotarum erat, vt terræmotui aut tonitrui simile quidpiam esse videretur, & vix humanæ voces exaudirentur: sed & campana, & manibus, & pileis ad consistendum annuerent. Deinde cum exactum esset, quod resarciendum & colligendum erat, tum denuo signo dato ab ipso architecto, ad tubæ sonitum opus instaurabatur, atque adeo vicissim pluries, prout opus erat, tum ad motum, tum etiam ad consistentiam est processum, donec primo die ternos circiter pedes à columine sublatus est: atque lignea eidem fulcimenta supposita, vt inde ad vehendum curuaretur. Octauo deinde subsequenti die, qui fuit Nonis Maij, ad id peragendum paratis eodem ordine structuris: sed magna ex parte dies ea actione consumptus, tandem vesperi incolumis Obeliscus, & illæsus in via stratus, & coæquatus est. Verum in ipsa coæquatione hic ordo, vt memini, seruatus: cum enim lapis hic erectus esset prope antiquam tribunam, quod sacrarium hodie est basilicę principis Apostolorum, frangendus fuit paries eiusdem sacrarij ab vtroque latere, (ex eoque sepulcrum Calisti III. summi Pontificis, quod in ea sacrarij parte intrinsecus exstabat tollendum, atque in Ecclesia reponendum) vt dum curuaretur calx Obelisci sensim retrotraheretur, senis (si probè memini) rotis seu arganis; quò mox paulatim in ipsa declinatione pondus machinæ ad terram vergentis tum diminueretur, tum etiam quo rectius res procederet, vt penitus scilicet prostrata mole, radix Obelisci leniter in columine reperiretur; sicq; ita demum ex animi sententia res processit, vt manibus propemodum in planum reposita, & collocata moles videretur. De euectione à suo priori loco ad forum vsque nihil referre attinet, tum modicum ob interuallum, tum etiam ob facilitatem euehendi, nam via qua vectus est, ab vna ad alteram sedem in æquum strata ac complanata est, aggeribus vbi esset opus additis, qui ad duorum columinum ipsius Obelisci coæquationem extitere, vt facilius eleuaretur. In subleuatione deinde, quæ acta est die quarto Iduum Septembris sequentis, postquam in forum est deuectus, vbi ad præsens exstat; fabricata denuo eadem mole lignea, seu castello aliquatenus altiori, ob altitudinem nempe duorum columinum, seu basarum, quibus superimponi debebat, eodem ordine, forma, machinis, & instrumentis, quibus ad declinationem sunt vsi, in pristinam faciem restituerunt. Iam verò quàm à primæua sede conspicuus appareat, Leonumque inauratorum simulacris æneis quatuor, quasi in Obelisci fulcimentum additis, in singulisq; angulis dispositis, facilè

facilè ſecernere licet, quãtum ab eo quo prius vidimus ſtatu diſtet, honorificentiorq; ſit; ſuperimpoſito maximè ſtigmatibus ſummi Pontificis ſacratiſſimæ crucis ſigno, in quo eſt ſalus, vita, & reſurrectio noſtra. Nam etſi antea pila ænea impoſita ei erat, (in qua Iulij Cæſaris extitiſſe circunferebant) quæ nempe figura eſt orbis, & mundi huius: nunc demum pila ablata, & cruce repoſita. Hæc eſt quæ vincit mũdum & poteſtatem diaboli, in qua Saluator noſter triumphauit; quam vtinam ſic recipiamus, vt gloriam in ea triumphati videamus.

Inſcriptio autem quæ vndiq; poſt Obeliſci tranſlationem à ſummo Pontifice addita eſt, talis exſtat.

In ſuperiori primum parte ab occiduo latere, qui nempe baſilicæ principis Apoſtolorum opponitur, ſic habet.

SANCTISSIMÆ CRVCI SIXTVS V. PONT. MAX. SACRAVIT E PRIORI SEDE AVVLSVM ET CÆSS. AVG. AC TIB. I. L. ABLATVM. M. D. LXXXVI.

In eodem latere in cippo, ſeu baſi, qua Obeliſcus ſuſtinetur.

CHRISTVS VINCIT CHRISTVS REGNAT CHRISTVS IMPERAT CHRISTVS AB OMNI MALO PLEBEM SVAM DEFENDAT.

In eo latere, qui Meridiem ſpectat.

SIXTVS V. PONT. MAX. OBELISCVM VATICANVM DIS GENTIVM IMPIO CVLTV DICATVM AD APOSTOLORVM LIMINA OPEROSO LABORE TRANSTVLIT, ANNO. M. D. LXXXVI. PONT. II.

In eo qui ad Orientem vergit.

ECCE CRVX DOMINI FVGITE PARTES ADVERSÆ VICIT LEO DE TRIBV IVDA.

In ea parte, quæ Septentrioni opponitur.

SIXTVS V. PONT. MAX. CRVCI INVICTÆ OBELISCVM VATICANVM AB IMPVRA SVPERSTITIONE EXPIATVM IVSTIVS ET FELICIVS CONSECRAVIT ANNO M. D. LXXXVI. PONT. II.

Inferius verò minoribus litteris, ſic habet.

Dominicus Fontana ex pago Mili agri Nouocomenſis, tranſtulit & erexit.

CAP. CLIV.

Equi ænei ſimulacrum in ædibus Oricellariorum.

EQVI ænei ſimulacrum ingens, quod ad præſens in ædibus Oricellariorum viſitur, prope arcum Domitiani (decem enim cubitorum, ſeu maius viginti palmorum altitudinis, totidemq; lõgitudinis exſtat) de anno 1563. & 1564. pro Henrici II. Galliarũ regis memoria, & monumento in ſummitate montis Quirinalis, in ipſis Thermis Conſtantinianis, ac domo Martij Cæcij, prope paruam Eccleſiam S. Hieronymi conflatus eſt à Daniele Ricciarello Volaterrano, præſtanti illius temporis artifice, cui cum Michaele Angelo Bonarota artifice celeberrimo, ac præſtantiſſimo ſumma familiaritas interceſſit: qui cum plaſticen, ſeu formam ipſius equi, antequam conflaretur animaduertiſſet, plurimum collaudaſſe ferunt præſtãtiam ingenij viri illius ex eo opere; Nam cum ipſi Michaeli Angelo negocium hoc equi conficiendi demandatum eſſet; ipſeq; iam ſenio confectum ſe videret, nonagenarius

narius enim & vltra tunc degebat, huius operis prouinciam cum regiis agentibus Danieli demandandam curauit: fore enim vti ipsa cõflatio egregia prodiret: Sed eo fere tempore quo simulacrum id est conflatum, ipse Michael Angelus vita functus est, ac paulo post ipse etiã Daniel eum est sequutus. neuter enim eorum conflatũ vidit opus. Interea mortuo Henrico Galliarum rege, ac bellis intestinis & tumultibus vexata Gallia, mansit idem equus eo quo conflatus fuerat loco, annos fermè duos & viginti: Lutetias enim Parisiorum asportandus erat, ac in principali illius ciuitatis foro locandus, ob ipsius Henrici regis monumentum, vna cum eius itidem æneo simulacro assidente, vti videmus in equestri statua ænea M. Aurelij Antonini in area Capitolina locata, ad cuius ferè imitationem exemplar effictum est, præter id, quod Antoninus pedem dextrum, hic verò sinistrum attollit, ne vnum & idem opus artificem cõfecisse videretur: sub cuius solea sublati pedis, auctoris nomen insculptum cernere licet. Verum cum ob diutina bella (vt diximus) quæ in Galliis diu consequuta sunt, regij simulacri opus destitutum esset: cumq; Horatius Oricellarius negociator primarius Florentinus, quo Henricus III. Galliarum rex, eiusdem Henrici cuius supra meminimus, filius, in publicis aliquot regni negociis vtebatur, bene de ipso rege commeruisset: ob ingenij præstantiam fideiq; integritatem, ab eodem, (vt ferunt) equi ipsius quem diximus simulacro liberaliter donatus est, quod anno 1586. è Quirinali ad suas ædes deuehendum curauit, vbi ad præsens sub vna ex porticibus domus parastatæ impositum extat. Feruntin hoc simulacro ad sex millium & quingentorum numorum aureorum summam impensum: ac quinque & viginti millium pondo constare, quod à Michaele Albertio, qui & operi equi illius interfuit, & totius negotij & impensæ notitiam habebat, nobis relatum est.

CAP. CLV.

Fons in Platea Matthæiorum.

OSTEAQVAM aqua quæ Salonia dicitur, Gregorij XIII. Pon. Max. tempore in vrbẽ ad fontes producẽdos, aliosq; varios vsus cœpta est deriuari; inter alios qui sumpto publico ad eiusdem vrbis ornatum & commodum, fabricati sunt fontes, præstantissimus, ob artificij excellentiam Pop. Rom. iubente, ac Mutio Matthæio viro inter Romanos ciues primario curante, ille videtur, qui in foro Matthæiorum cernitur, vbi olim circum Flaminium fuisse scribitur. In eo namq; quatuor sunt vasa ad conchiliorum similitudinem ex Africano marmore insculpta, quibus totidem ænei Delphini superstant, ore in vasis hisce suppositis aquam promentes; superq; his quaterna iuuenum ænea simulacra miro artificio conflata, quæ pedes alternos attollentia, delphinorum capita premunt, alternosque extendunt, sicut itidem manu altera caudam ipsius marinæ belluæ vicissim attrectant, altera ad inuicem quasi labrum, seu concham superiorem fulcientia, eniti videntur. Hic inter cæteros, qui nostra ætate Romæ constructi sunt fontes, præstantioris atque absolutioris operis spectatur. Quæ simulacra ænea, anno 1585. conflata sunt ab egregio artifice Thadæio Landino Florentino. In hoc toto fontis opere ad mille ducentos nummos aureos impensum esse, nobis à fide dignis relatum est.

CAP. CLVI.

Hippodromus.

YRRHVS Ligorius qui præstans fuit nostra tempestate artifex,& antiquitatum vrbis Romæ peritus, cuius etiam alibi (vt decet) honeste meminimus, ac eius sententiæ plurimum in hoc assentimur,in illius quam protulit antiquæ vrbis chorographia, Hippodromum Caii & Neronis Cæs. in ea Vaticani parte locauit, vbi ingens Obeliscus (qui ad præsens media in area principis Apostolorum erectus cernitur)etiam ætate nostra fuerat locatus; qui locus prope sacrarium, ac ingentem ipsius Basilicæ fabricam extat,ac celebre cœmeterium,qui vulgo Campus Sanctus dicitur: ibi namque equorum cursus & exercitatio habebatur, atque ludi, & spectacula quadrigarum nonnunquam exhibebantur: Hippodromus enim ab ἵππος Græcè hoc est equus,& δρόμος,hoc est cursus,dicitur,quasi equorum cursus, seu agitatio, vt nostrates aiunt.Locus hic latus ac patens in planum campum fuisse, nulli dubium esse opinor: de quo Martialis libro duodecimo, & Plaut. in Cistellaria meminere. Marlianus autem noster in pratis Quintiis Hippodromum extitisse scriptum reliquit, libro enim quinto, c.22. in fine, cum de pratis Quintiis egisset in hæc ait verba: Prata autem Quintia à L. Quintio Cincinnato denominata in Campo Vaticano fuisse,Pli.sic commemorat.Aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellatur, viator attulit dictaturam. Nunc hic locus,Prata,dicitur,nec longe distat à dicta Hadriani mole.In eodem campo cernuntur adhuc vestigia(vt videtur)cuiusdam Circi siue Hippodromi. Hactenus Marlianus: At idem auctor lib.eodem capit.superiori,vbi de campo Vaticano tractat,sic suggerit. Cornelius vero Tacit. ait Neronem clausisse in valle Vaticana spacium,in quo equos regeret,atque permixtum plebi circense ludicrum habitu aurigæ edidisse, obtulisseq; hortos suos ad varia in Christianos tormentorum genera.Et quia Pli.Obeliscum Vaticani in Neronis circo stare scribit, arbitrantur nonnulli non tantum circum ipsum, sed & nauale stagnum eo in loco secus montem,qua ad portam itur nunc Pertusam appellatum, hortosque eius à clausura Circi ad Tyberim fuisse,&c.Meminit & Circi Neronis Blon.Flau.lib.1. Romę instauratæ n. 45.& 46 .his verbis: Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat,& circense ludicrum edebat habitu aurigæ, permixtus plebi, vel curriculo insidens. Vnde quanquam aduersus sontes, & nouissima exempla meritos animaduerteretur miseratio oriebatur, tanquā nō vtilitate publica,sed in sæuitiā vnius absumerētur.Ostendimus autem supra Cor.Tacitum scripsisse,Neronem clausisse in valle Vaticana spacium in quo equos regeret, haud promiscuo spacio, & hoc in loco dicit hortos illum suos spectaculo supplicii Christianorum obtulisse,& circense ludicrum edidisse. Clausum itaque in valle Vaticana spacium illud non dubitamus esse,cuius nunc multis in partibus demoliti muros,& sediliū dimidiatos fornices per vineas, quæ moli Hadriani subiacent,cernuntur, quandoquidem Plin.semper,vbi de Obelisco, qui est in Vaticano mentionem facit, illum designat in Caii & Neronis circo positum fuisse. Et cum neque ipsa Had. moles, neq; coniunctus pons tunc essent, quæ anno ab inde centesimo Hadriani Imperatoris opera fuerunt,non immerito (vt mihi videor)crediderim circum Caii,& Neronis partem suburbii,qui nunc est Vaticani,occupauisse,& hortos à Circi illius clausura,ad Tyberim pertinuisse. Hactenus Flauius: quibus verbis & superius citatis clare videtur Hippodromum in ipso circo Caii, & Neronis penitus extitisse, licet vno tantum nomin Circus appellabatur.

CAP.

CAP. CLVII.

Templum Pudicitiæ.

VOD duo fuerint templa Pudicitiæ, alterum nempe Patriciæ alterum Plebeiæ ex variis auctoribus patet, licet satis fuerit ex vno Liuio hoc ostendere, cuius locum totum hic subnectendum duxi, ait enim lib. 10. ab V. C. anno 456. de templo, seu sacello Pudicitiæ, in hæc verba: Eo anno multa prodigia fuerunt, quorum auerruncandorum causa, supplicationes in biduũ Senatus decreuit: publice vinum ac thus sacrificiis præbitum supplicatum iere frequentes viri fœminæq;. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario est ad ędem rotundam Herc. inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam patriciam plebeio nuptam L. Vol. Cos. matronæ quòd è patribus enupsisset, sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit, cum se Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingressum, & vni nuptam, ad quem virgo deducta sit, nec se viri honorumq; eius, ac rerũ gestarum pœnitere, vero gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. In vico longo vbi habitabat ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello exclusit, aramq; ibi posuit, & conuocatis plebeiis matronis, conquesta iniuriam Patriciarum: Hanc ego aram, inquit, pudicitiæ plebeiæ dedico, vosq; hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit, detisque operam, vt hæc ara, quam illa, si quid potest esse sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hæc ara quo illa antiquior culta est, vt nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ vni viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata deinde religio à pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis fœminis, postremo in obliuionem venit, &c. Hactenus de Pudicitiæ sacellis habet Liuius, cuius etsi solo testimonio satis superq; esset inniti, tamen Marliani etiam in hoc videnda est assertio, qui quidem eius vrbis Topographiæ libr. tertio, capite 15. cum ædis aræ, ac simulacri Herculis commeminisset, in hæc verba de templis ipsius Pudicitię subdit. Non procul ab hac ara fuit Pudicitiæ patriciæ ædes ab Æmilio condita, auctor Liuius: Cuius deæ plures ædes sacras Romæ fuisse innuunt Prop. hæc carmina, lib. 2. Eleg. 6.

Templa Pudicitiæ quid opus statuisse puellis?
Si cuiuis nuptæ quidlibet esse licet?

Et prosequitur idem author: Signum Pudicitiæ, quam quidem (vt refert Sex. Pompeius) fortunam esse existimant, fuit in foro boario, vbi familia sedisset Herculis, cuius sacra non obibant plebeiæ: quare in Vico longo Pudicitiæ sacellum à Virginia plebeia excitatum est, vt in eo eius deæ sacra plebeiæ peragerent. Hactenus Marlianus, quibus colligitur vbi fuerint Pudicitiæ templa, & à quanam alterum eorum, plebeiæ nimirum, excitatum fuerit.

CAP. CLVIII.

Pons Triumphalis.

E Ponte Triumphali quicquid apud probatos authores scriptum inuenimus, & quo nempe loci, & ad quem finem & effectum erectum fuerit, in medium nunc afferamus. Blondus enim Flauius lib. 1. eius Romæ instauratæ num. 41. de eo sic habet: Pons cuius pilarum fundamenta nunc ad Sancti Spiritus hospitale in Tyberi cernuntur; & porta in intimam Tyberis ripam cuius fundamentorum moles extat, & via ab

eo ponte ad Cæſaris Obeliſcum ad aream Baſilicæ S. Petri ſubiectum: ſecundum radius montis Vaticani protenſa triumphali nomine appellabantur, nec alterius quam ad Beati Petri Baſilicam, ea via (quod coniicere potuerim) protendebatur. Quin mihi conſtat, viam ipſam nullatenus fuiſſe largiorem, quicquid ſoli prædictam Baſilicam, aut Obeliſcum, & Apollinis Templum adiacebat, Triumphale appellabatur. De porta autem quod diximus, clare & copioſe probat Ioſephus in libro ſeptimo de captiuitate Iudaica, vbi Veſpaſiani, & Titi Imperatorum deſcribit Triumphum. Dicit enim ipſos Imperatores, qui non in Palatio maiori, ſed in Iſidis templo nocte quieuerant, ad Octauianas deambulationes tranſiuiſſe, vbi eos Senatus, & honorati equites præſtolabantur. Et cum fauor militaris eoſdem meritis ornaſſet laudibus, votis rite celebratis, ad portam receſſiſſe, quæ ab eo quod per illam ſemper triumphorum pompa duceretur, nomen accepit, finiſque pompæ fuit Capitolini Iouis templum. Territorii etiam triumphalis non leue teſtimonium habet vita Beati Petri Apoſtolorum principis à beato Hieronymo presbytero, vt titulus præfert, ſiue, vt aliqui volunt à Damaſo Papa ſcripta, vbi dicitur beatum Petrum fuiſſe ſepultum in Eccleſia ſui nominis, quæ ad templum Apollinis, iuxta territorium Triumphale fuerit ædificata, & conſtantem retinet famam ætas noſtra, pontem de quo diximus, nobilium fuiſſe, nec ille vnquam ruricolas tranſiuiſſe. Habet etiam incidenter monumenta commutationis factæ Calendis menſis Aug. ſiue Sextilis à memoria victoriæ Octauiani Cæſaris Auguſti de Anton. & Cleopatra, ad liberationem Beati Petri à carcere, & catenis Herodis: Vnde feſtũ ipſius D. Petri ad Vincula celebramus. Cineres C. Cęſar. Obeliſco inſigni poſitos, qui cernitur in territorio triumphali. Hactenus Flauius de Ponte, Porta, Via, ac territorio Triumphali, quem diffuſius quam cæteri hanc rem ſequutum, hic ad verbum totumque eius locum apponendum cenſui. Marlianus autem fere ad verbum locum Flauii deſcribens libro ſecundo, capite 8. in hæc habet verba: Vrbis portis tandem deſcriptis, portæ etiam Triumphalis licet extra pomerium eſſet, operæpretium fuerit locum oſtendere. Pontem igitur cuius pilarum fundamenta infra pontem Helium cernuntur, & portam, cuius veſtigia ad intimam Tyberis ripam olim extabat, viamque ad Cæſaris Obeliſcum protenſam, Triumpali nomine appellatos eſſe nonnulli opinantur: quoniam Ioſephus Veſpaſiani, & Titi triumphum deſcribens, ait ipſos, non in palatio maiori, ſed in Iſidis templo nocte quieuiſſe, tranſiuiſſeque ad Octauianas ambulationes, votiſque rite celebratis, receſſiſſe ad portam, quæ ab eo, quod per illam ſemper triumphorum pompa duceretur nomen acceperit. Quibus verbis conſtat Capenam non eſſe eandem quæ triũphalis: Nam ambulationes Auguſti fuere ad Mauſoleum. Fit igitur veriſimile hinc per portam & pontem Triumphalem eò profectum eſſe, vbi nunc eſt hoſpitale Sancti Spiritus. Suetonius commemorat, quoſdam Senatores cenſuiſſe Auguſti funus porta Triumphali ducendum. Hactenus Marlianus. Sed idem auctor libro quinto cap. 18. cum de pontibus in ſpecie loqueretur, ac præcipue de ipſo Triumphali, ita ſubſcribit: Pontis autem Triumphalis pilæ in Tyberi adhuc cernuntur è regione hoſpitalis Sancti Spiritus. Triumphalis eſt nuncupatus, quod per ipſum triumphantes tranſirent, ſequitur ſupra hunc ad teli iactũ pons, nunc Sancti angeli dictus, olim vero Hælius ab Hælio Hadriano, qui eum prope ſui ſepulcri molem excitauit: Spartianus: Fecit, inquit, & ſui nominis põtem & ſepulchrum iuxta Tyberim: quem pontem nulla alia de cauſa poſuiſſe arbitramur, quam vt per ipſum tranſeuntes propius dictam Molem ſpectarent, cum Triumphalis publico vſui ſatisfacere videretur. Quibus verbis deprehenditur pontem Triumphalem non ad alium finem excitatum eſſe, quam vt per eam tantum Triumphantes vrbem ingredientes cum pompa, manubiis, &

captiuis

captiuis transire solitos fuisse, non vt triumphantes tantum, & nobiles per ipsum vt Flauius innuere videtur, sed (mea quidem sententia) vt Triumphantes, Vrbem, vt diximus, ingressuri, cum pompa apparata, & captiuis per pontem illum tantum, & non aliunde transire deberent. Hunc autem quando, & à quo excitatum, nihil adhuc certi nobis est, nisi coniectari liceat Consulum tempore, cum primum Romæ triumphari est ceptum, vt aliquis esset peculiaris triumphantibus in Vrbe locus, tum in ingressu ipsius Vrbis, tum etiam in transitu, ac demum accessu ad ipsum Capitolium, vbi certum est triumphantes Ioui Victori constitisse, ædificari sit cœptus ad publicum Vrbis decorem & ornatum. Itaque & porta primum, & territorium, & pons, atque via, hac de causa Triumphalia vocitata fuisse. Pontem hunc vel fluminis impetu deiectum, prout Senatorium ætate nostra vidimus, ac denuo refectum, seu barbarorum sæuitia & feritate euersum adhuc nobis exploratum est: iamdudum vero pro certo est esse desiisse.

CAP. CLIX.

Pons Sublicius.

PONTEM Sublicium ab Anco Martio ligneum primo excitatum fuisse Liuius memorat, ab eoq; Sublicius dictus, quasi subligatus: postea vero ab Æmilio lapideus factus, Æmilius dictus est, licet Sublicii nomen nunquam amiserit. Super hunc pontem narrat idem Liuius Horatium Coclitem Romanum ciuem præstantissima virtute, & robore virum, solum Hetruscorum in vrbem irrumpentium impetum vsque adeò sustinuisse, quoad Romani pontem ipsum post illius terga perfregissent: atque cum inde se vna cum equo in Tyberim præceps deiiceret, incolumis vterque vna cum patria seruatus est. Vnde pariter ob tanti viri, & facti memoriã egregiè veteres ex ponte illo Argeos, hoc est Scirpeas imagines quotannis per Virgines Vestal. in Tyb. proiicere solitos fuisse, quod & testantur nonnulla argentea vetusta, ac parua numismata Argeorum hac historia insculpta: de quibus etiam Festus sic ait: Argeos vocabant scirpeas effigies, quæ per Virgines Vest. annis singulis iaciebantur in Tyberim. Põtis huius in hunc vsq; diem pilarum fundamenta cernuntur ad eam pertinentia Tyberis ripam, vbi naualia sunt ad pręsens. De ponte hoc Pli. ita meminit lib. 36. c. 15. vbi de ædificiis sine clauo & aliis mirabilibus ædificiorum Rom. agit, in hæc verba: Olympiæ autem arte, mirabili modo, in porticu, quam oppidani heptaphonon appellant, quoniam septies eadẽ redditur. Cyxici & buleutorium vocant ædificium amplũ sine ferreo clauo, ita disposita contignatione, vt eximantur trabes sine fulturis, ac reponantur. Quod itẽ Romæ in Ponte Sublicio religiosum est, postquam Coclite Hor. defendente ægrè reuulsus est, &c. Hactenus Plin. Legitur etiam ex Blondi Flauii Rom. instauratæ lib. 1. num. 29. Antoninum Pium Imperatorem marmoreum fecisse, seu potius instaurasse, nam ex Liuio Æmilium Lepidum marmoreum construxisse constat. De eius pontis prima constructione sic habet Liuius primo ab Vrbe condita in Anci Marcii gestis: Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci, sed nequando ea arua hostium esset id non muro solum, sed etiam ob commoditatem itineris, Ponte Sublicio tum primum in Tyberi facto, iungi vrbi placuit, &c. Sed quid de hac tota re Liuius habeat, dum ne lectorem legere pigeat, totam huius rei seriem & historiam ex Liuio hic subtexuimus, quam ex libro 2. Annalium 246. ad V.C, sic refert: Cum hostes adessent, pro se quisque in vrbem ex agris emigrant: Vrbem ipsam sæpiunt præsidiis, alia muris, alia Tyberi obiecto videbantur tuta. Pons Sublicius iter pene hostibus dedit, ni vnus vir fuisset Hor. Cocles id munimentũ illo die Fortuna vrbis R. habuit, qui positus forte in statione põtis

cum captum repentino impetu Ianiculum, atque inde citatos decurrrre hostes vidisset, trepidamque turbam suorum, arma aditusque relinquere, reprehensans singulos, obsistens obtestansque Deum & hominum fidem, testabatur nequidquam, deserto præsidio eos fugere, si transitum pontem à tergo reliquissent: iam plus hostium in Palatio Capitolioq; quam in Ianiculo fore, itaque monere, præcipere, vt pontem ferro, igni, & quacunque vi possent interrumpant: se impetũ hostium, quantum corpore vno posset obsisti excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis, insignisque inter conspecta cedentium pugnæ terga obuersis cominus ad ineundum prælium armis ipso miraculo audacię obstupefacit hostes, duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium, ac T. Herminium, ambos claros genere factisque, cum his primam periculi procellam, & quod tumultuosissimum pugnæ erat, parumper sustinuit: deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis relicta, reuocantibus, qui rescindebant cedere, in tutum coegit: circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruscorum, nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes: sęuitia regum superborum suæ libertatis immemores alienam oppugnatum venire. Cunctati aliquandiu sunt, dum alius alium, vt prælium incipiant, circumspectant. Pudor deinde commouit aciem, & clamore sublato, vndique in vnum hostem tela coniiciunt, quæ cum in obiecto cuncta scuto hæsissent, neque ille minus obstinatus, ingenti pontem obtineret gradu, iam impetu detrudere conabantur virum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles; Tyberine pater, inquit, te sancte precor, hæc arma, & hunc militem propitio flumine accipias. Inde sic armatus in Tyberim desiluit, multisq; super incidẽtibus telis, incolumis ad suos transnauit, rem ausus plus famæ habituram ad posteros, quam fidei. Grata erga tantam virtutem ciuitas fuit, statua in Comitio posita, agri quantum vno die circumarauit, datum: priuata quoque inter publicos honores studia eminebant: nam in magna inopia pro domesticis copiis vnusquisque ei aliquid fraudans se ipse victu suo contulit. Porsenna primo conatu repulsus, consiliis ab oppugnanda Vrbe ad obsidendam versis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisque Tyberis castra posuit, nauibus vndique accitis, & ad custodiam positis, ne quid Romam frumenti subuehi sineret, &c. Hactenus Liu. de historia Hor. Cocli. super ipso ponte gestorum. Marlianus vero de ponte hoc variis in locis subscribit, primum namque libro primo capite 4. vbi de vario vrbis ambitu differit, sic habet; Ancus Vrbem ampliauit, nouæque multitudini Auentinum concessit. Multis postea Latinis in ciuitatem acceptis, Ianiculũ quoq; vrbi coniunxit, ponte Sublic. tunc primum facto, Quiritium fossam in planioribus Vrbis circumduxit, &c. Idem auctor deinde li. quinto cap. 14. vbi ex professo de ponte sacro, & Sublicio edisserit, sic apponit: Auspicemur autem ab eo qui omnium primus positus est. Epicardus enim prodidit, Herculem, occiso Gerione, cum victor per Italiam armenta duxisset, pontem supra Tyberim ad tempus struxisse, quem pontem sacrum appellatum esse ait Dionysius: Fuitque ea parte, qua postea Sublicius ab Anc. rege perpetuo mãsurus extructus, licet totus ligneus. Nã sine ferreo clauo, sine fulturis ita dispositus erat contignatione, vt trabes per bella eximerentur, ac reponerentur. Quod quidem sic facere religiosum fuerat, postquam Coclite defendente ægrè reuulsus est, auctor Plinius. Hunc pontem Sublicium Lapideum, deinde Æmilium Lepidum Prætorem fecisse memorant, & ab eo Æmilium pontem, Lepidiue denominatum. Vnde Antoninus imperator in Itinerario: Post iterum inquit vnus effectus per pontem Lepidi, qui nunc abusiuè Lapideus dicitur. Hunc Tyberinis fluctibus læsum restituit Tiberius. Cornelius Tacit. refert Othone imperante, subita inundatione fuisse diruptum, quem longo tem-

go tempore post Antoninum Pium restituisse scribit Iul. Capitolin. Huius pontis supra naualia extant vestigia ex magnis marmoreisque saxis. Neque enim est cur non credamus hæc fuisse huius pontis vestigia, quanquam de eius loco varia traduntur: constat enim ad Auentini radices stetisse, quod etiam innuit Appian. his verbis: Auentinus ascenderat Gracchus mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus est. Sublicius autem dictus est quia ilex species est quercus ex qua confici solebat, vel vt alii à Sublicibus lignis, lingua enim Volsca magnæ trabes ad perpendiculum directæ Sublices vocantur, quales in pontium substructionibus fere defiguntur, quia pronæ nimio sui pondere minus firmiter iacerent, & ideo Cęsar in pontis supra Rhenum institutione ait se tigna posuisse, non sublice modo directa, sed prona. Hactenus Marlianus de ponte Sublicio, cuius ne longior sim, cætera omittenda duximus.

C A P. CLX.

Senaculum seu Senatulum.

VBI & quid fuerit Senaculum, facile innuitur (si Blondo Flauio credimus) ex eius libro secundo, nu. 62. & 65. his verbis: Varr. namque cum dixisset Tullum Hostilium regem curiam Hostiliam ædificasse, sic sequitur: Ante hanc Rostra, sub dextra huius Comitio substructus, vbi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi: hic Græcostasis à parte vt multa, Senaculum supra Græcostasim, vbi Ædes Concordiæ & Basilica Opimia, Senaculum vocatum, vbi Senatus, aut vbi Seniores consisterent. Quatuor hic, Rostra, Comitium, Græcostasim, & Senaculum, quæ in Reipublicæ administratione maximo semper vsui fuerunt indicaturi, ordinem Varronis sequimur: Et sequitur idem auctor infra numero 65. Senaculi autem locus supra Græcostasim exstructus, vbi fuerit, vltra dicere non expedit, cum vtriusq; ædificii ruinas in vineis coniunctas confusasque cernamus, &c. Sed cum hic de Senaculo mulierum dicere aggressi, nonnihil edisseramus, videndum nobis primum est quid de eo Marlianus scripserit, is enim lib. quarto, cap. 23. Senaculum mulierum in colle Quirinali Lampridii testimonio fuisse subscribit, dum ea quæ in eodem colle fuerant recenset his verbis: Senatulum mulierum in Quirinali Heliogabalum fecisse, eo in loco in quo antea fuerat conuentus matronalis solennibus duntaxat diebus refert Lampridius, &c. De Senaculo autem in genere idem auctor alibi insinuat, & vbi ab initio fuerit, libro enim secundo capite secundo sic ait, cum de nonnullis, quæ in Capitolino Colle fuerunt, sermonem haberet, in hæc Vitruuii verba: Item in Capitolio commonefacere potest & significare mores vetustatis, Romuli casa in arcu sacrorum stramentis tecta. Ad eandem autem, vel vbi illa fuerat, Senaculum stetisse innuit Liuius, cum ait, Censores porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senaculum, ac super id Curiam strauisse, &c. & alibi nempe libro tertio capite decimo, ostendens Curiam & Senaculum idem prorsus esse, ait his verbis: Non enim omnes ædes sacra erant templa: Curia augurato condita erat templum, ædes sacræ non augurato conditæ, templa non dicebantur, neque in illis poterat haberi Senatus, auctor Varro, qui cum duo Curiarum genera fuisse ostendat, videlicet Curiam vbi curarent Sacerdotes res diuinas, vt Curiæ veteres, & vbi Senatus humanas, vt Curia Hostilia, apparet Curiam & Senaculum idem esse, alterumque à cura, alterum à Senatu, id est seniorib. publicas res curantibus denominatū. Et quia in hostilia res humanæ tantū curabantur, ideo alibi ait eā esse quidē templū

&san-

ſacrum non eſſe. Verum quoniam Sex. Pompeius ex Nicoſtrato memoriæ prodidit, Senacula Romę tria fuiſſe: Vnum inquit, vbi nunc ædes Concordiæ inter Capitolium & forum, in quo ſolebant magiſtratus cum ſenioribus deliberare: alterum ad portam Capenam: tertium intra ædem Bellonæ, in quo exterarũ nationum legatis, quos in Vrbem admittere nolebant Senatus dabatur, ſignificat ſuo tempore deſiiſſe S. C. fieri in Concordiæ templo, alioquin ſolent, non ſolebant, dixiſſet, & templum nõ ædem appellauiſſet. Eius enim verba innuunt, Senaculum diuerſis temporibus variis in locis inſtitutum. Sed nec te moueat quod cum ipſe tria Senacula tantum cõmemorarit, nos quartum ex verbis Cor. Tac. in Capitolio fuiſſe oſtenderimus: Varroq; ſupra Græcoſtaſim quintum. Nã pleriq; augent, plerique fundant, & ad eos tranſeunt nomina; & in tam multis ſæculis: in tanta etiam rerum varietate, nomina, locaq; & numerus ipſorũ ſæpè eſt mutatus, &c. Idem etiam auctor alibi, eodẽ nempe li.2.c.16. cum de Græcoſtaſi, & aliis quæ in dorſo Palatini mõtis fuere, ſermocinaretur, in hæc ait verba: Quod autem ait Plin. in delubro Concordiæ cornu aureo Auguſtæ dono fuiſſe gemmam ſardonichen incluſam, Marſyamq; religatum, & Caſſandram à Theodoro pictam, de quo delubro intelligat dubium eſt. Senaculum autem fuiſſe ſupra Græcoſtaſim, vbi ædes Concordiæ, & Baſilica Opimij Senaculumq; vocatum, vbi Senatus, vel vbi Senatores conſiſterent; dictumq; à γερύσια auctor eſt Varro. Hactenus Marlianus de Senaculo; cuius ſatis abundè ſit dictum ne longior ſit ſermo quàm res expoſcere videatur. Ego verò quid de Senaculo mulierum exiſtimem, breui ſubſcribam: Duplici namque ratione id mihi inſtitutum fuiſſe videtur publicum ædificium; primò quod inibi mulieres tantum, & fortè pauperculæ tanquam ad proprium tribunal in ius vocarentur, vel alias euocarent, vt quamprimum earum lites & cauſæ ſub certis iudicibus expedirentur, ne ad Curias, aut alia frequentiora Vrbis loca, ac tribunalia trahi cogerentur: vel ad hoc vt matronæ, & quæ moribus & ætate præſtantes in Vrbe erant, ſtatis quibuſdam diebus, vt Marlianus ipſe innuit, ad earum ſacra peragenda ſiſterent, quicquid alij de hoc ſenſerint.

Templum Serapidis.

X Pub. Victoris, ſeu Fabij (vt nonnulli malunt) libello, quatuordecim in regiones Vrbem fuiſſe olim diuiſam accepimus; quod & antiquus lapis marmoreus, in area Capitolina adhuc noſtra tempeſtate exſtans, id pariter indicat, cuius inſcriptio talis eſt.

IMP. CÆSARI DIVI TRAIANI PARTHICI FIL. DIVI NERVÆ NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT: XX. IMPER. II. COS. III. P. P. MAGISTRI VICORVM VRBIS REGIONVM XIIII.

Cuius tertia regio, eodem auctore Iſidi & Serapidi tribuitur; ſic enim in eodem libello habetur; quem etiam & Blondus Flauius, & Raphael Volaterranus, & alij auctores citant, in hæc verba: Regio III. Iſis & Serapis continet Monetam, Amphitheatrum, quod capit loca 387. milia, Ludum magnum & Dacium, domum Bruti, Suburam, Lucum paſtorum, ſcholas quæſtorũ, & capulatorum, Thermas Titi & Traiani, Porticũ Liuiæ, Caſtra Miſenatium, &c. ex quo patet, ac pro comperto habetur, Serapidis templum in ipſa regione ſui nominis extitiſſe; quanquã nõ deſunt qui velint eodẽ in templo Iſidi & Serapidi ſacra olim veteres factitaſſe, Macrob. fulti teſtim. qui li.1.Sat.c.20. Iſida & Serapidem vnũ & idem cũ ſole eſſe oſtendit, nec ab eo diſtingui; illiusq; ſimulacrum tricipitis animãtis ſigno effingi: quod

quod exprimat medio eodemq; maximo capite leonis effigiem: à dextera parte caput canis manſueta ſpecie blandientis exoriri: pars verò leua ceruicis, rapacis lupi capite finiri: easq; formas animalium draconem ſuo volumine connectere, capite redeunte ad Dei dexteram, qua conſpicitur monſtrum: quodq; leonis capite præſens tempus demonſtretur, quia conditio eius inter præteritum futurumq; actu præſenti valida feruensq; ſit. Sed præteritum tempus lupi capite ſignari, quod memoria rerum tranſactarum rapiatur & auferatur. Item canis blandientis effigiem futuri temporis deſignare euentum, de quo nobis ſpes licet incerta blanditur. Tempora autem ritè proprio famulantur auctori, cuius vertex inſignitus calatho, & altitudinem ſideris, & potentiam capacitatis oſtendit, quia in eum omnia terrena redeunt. Hæc ex Macrob. Sed & vt aliquid etiam liceat de ipſo Serapide ſubnectere, quis nam fuerit, & vbi primum cultus, attendamus. Serapis igitur apud Ægyptios idem ſonat quod ſacer bos (apis enim bos appellatur eorum lingua) cuius hiſtoria fuſius tum apud Herodotum, ac Diodorum Siculũ, tum etiam Ammian. Marcellin. libro 22. innuitur. ſic namq; ſe habet. Apis nomen fuit bouis apud Ægyptios, quem pro deo colebant, alio nomine Serapis: corpore erat niger, candida fronte, in tergo alba nota inſignis, duplicibus pilis in cauda, & lingua cantharo notatus, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Hunc in lacum demerſum Ægyptij indicto iuſtitio, veſte ſciſſa, & laceratis crinibus defunctum plangebant: inuento verò alio mirificè lætabantur. Reſponſa autem dare non vt cætera oracula ſolitus: ſed ſi manu oblatum pabulum ſumpſiſſet à conſulentibus, ſecundus euentus, atque omnia proſpera decernebat: ſi verò abnuerat, omnia ſiniſtra protendebat. Ideo cum à Germanico Cæſare pabulum oblatum renuiſſet, funeſtum omen & indubiam necem, quæ paulo poſt ſecuta eſt, pronunciauit.

Ipſe etiam Serapis Oſiris prius dictus eſt, qui fuit Iouis filius ex Niobe Phoronei filia: qui Phroneo in regnum Argiuorum ſucceſſit, qui poſtea Ægialem fratrem præfecit regno Achaię, & ad Ægyptios transfretauit gloriæ deſiderio, quos cum ſubegiſſet, Iſidem quæ & Io vocabatur, Inachi primi regis Argiuorum filiam duxit vxorem. Vbi cum illa literas, Oſiris varias artes Ægyptios docuiſſet, vterque diuinos honores meruerunt. Tandem à Sityphone Ægyptio, vel (vt Seruius ait) à Typhone fratre clam occiſus ab Iſide diu quæſitus eſt. Demum apud Phialam iuxta Syenem laceratus repertus eſt; curauitq; eum Iſis ſepeliendum in Abato inſula eius paludis, quæ Memphi proxima eſt, quam etiam Stygeni, id eſt, mœrorẽ appellauit, nec niſi ſacerdotes certis diebus, eosq; vittatos eò accedere voluit. Sed cum apparuiſſet Ægyptiis deinde bos quidã, Oſirim putarunt, adorauerūtq; vt deum, & vocauerunt Apim, id eſt bouem, eorum lingua; deinde verò dictus eſt Serapis, de quo Tibull. lib. 1. eleg. 7.

Te canit atque ſuum pubes miratur Oſirim
Barbara, Memphitem plangere docta bouem.

De Oſiride ſic habet Euſeb. lib. de Præpar. Euangel. Diodorum Siculum inducens: Ægyptios ferunt primos omnium motum, ordinemq; cœleſtium corporum admiratos, Solem & Lunam, deos putaſſe, ac Solem quidem Oſirim, Lunam Iſim nuncupaſſe. Ferunt Oſirim apud Ægyptios, inſitionem & aratrum, viniq; vſum primum reperiſſe, aliaq; nonnulla, quæ latè proſequitur Tibull. loco ſuperius citato.

De templo quopiam Serapidis, quod Thebis fuit, meminit Plin. lib. 36. cap. 7. vbi de generibus marmorum & porphireticis agit in hæc verba: Nunquam hic maior repertus eſt, quàm in templo Pacis ab Imperatore Veſpaſiano Auguſto dicatus, argumento Nili 16. liberis circa ludentibus, per quos totidem cubiti ſummi incrementi augentis ſe amnis eius intelliguntur. Non abſimilis illi narratur in

Thebis delubro Serapis, vt putant Memnonis statua dicatus, quem quotidiano solis ortu contactum radiis, crepare dicunt, &c. Idem etiam auctor lib. 38. cap. 5. de colosso quodam Serapis sic habet: Apion cognominatus Plistonius paulo ante scriptum reliquit, esse etiam nunc in Labyrintho Ægypti colosseum Serapim à Smaragdo nouem cubitorum, &c. Sed vt de templo Serapidis quę nobis supersunt complectamur, nonnulli insinuant eo loci in Vrbe stetisse, vbi ad præsens in Cœnobio sanctæ Mariæ Nouæ propè celeberrimum Templum Pacis extat fornix quædam ampla & ingens vtrinque, seu ab vtroque latere concamerata, in ea parte hortorum, quæ Amphitheatrum spectat; licet alij velint id Iano esse sacrū; quodq; auctore Tito Vespasiani Aug. filio erectum æstimatur, sicut & templum ipsum Pacis ab ipso Vespasiano constructum, & Amphitheatrum ipsum ædificari cœptum, à Titoq; eius filio, debellatis Hierosolymis perfectum: licet aliqui in cœnobio S. Crucis in agro Sesoriano, ac nonnulli in Exquiliis extitisse credant. Mihi autem, ex superius deductis verisimilius fit, fuisse in eius regione Vrbis III. vt supra docuimus; cum ab iisdem Iside & Serapide nomen sumpserit. Sed cum neminem adhuc legerimus qui Serapidis templo constanter locum præbuerit, opinamur id fuisse sub monte ad balnea Pauli: nam & in ea regione quam P. Victor describit fuisse compertum est, nempe Isidis & Serapidis, cui opinioni adstipulatur titulus sequens in vetusto marmoreo lapide incisus, etsi ab vtroque latere mutilus, quique ad præsens hac nostra ætate legitur palmulariis literis in pauimento Ecclesiæ S. Agathæ, sub ipso monte vel balnea Pauli, qui talis est.

SERAPIDI DEO
. . M. AVRELIVS ANTONINV . .
. . IFEX MAX. TRIBVNIC. POTE . .
ÆDEM . .

Comitium.

COMITIVM, hoc est, ipse Comitiorum locus, nam nostrum id primum institutum est aggredi, vbi, quid, vnde dictum, & ad quid esset, reliquum est vt videamus. Ipsa namq; quæ ad Comitia & ad varia eorum genera spectant, tum Agellius lib. 15. cap. 27. tum etiam ex recentioribus accuratissimè Nicolaus Gruchius Rotomagensis, vir nostra ferè tempestate eruditissimus, ad vnguem perscripsit. Ideo vt ad rem nostram veniamus, Comitium fuit locus, seu ædificium latum & patens in foro, seu propè ipsum forum, in ea parte Palatini montis, mea quidem sententia, quæ propè circū Titi Imperatoris exstat, seu parum infra ipsum arcum, vbi turris satis magnæ ac vetustæ fragmentum adhuc cernitur, quæ vulgo Pallaria nuncupatur, & infra ipsum Palladium, qui locus superior fuit Comitio, vt ex ipso aspectu patet. Et videtur ab eo Comitij nomen deductum, quasi à coeundo teste Festo, qui sic ait: Comitiales dies appellabant, cum in Comitio conueniebant, qui locus à coeundo, id est, simul veniendo dictus est. Hactenus Festus, vel vt nostro more loquamur à populi multitudine & frequentia, quæ stato quodam tempore & præscriptis diebus illuc, vel ad magistratus eligendos, vel ad alias res quæ ad Rempubl. pertinerent acturi, se conferebant. Sed quid de ipso auctores mei referant, videamus; Blondus namque Flauius in eius Romæ instauratæ libro secundo, numero 62. de Rostris & aliis quæ in foro Romano erant, sic pergit: Varro namque cum dixisset Tullum Hostilium regem Curiam Hostiliam ædificasse, sic sequitur: Ante hanc Rostra, sub dextra huius Comitio locus substructus; vbi nationū subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi, hic Græcostasis apertè vt multa;

Senaculum

Senaculum ſupra Græcoſtaſim, vbi ædes Concordiæ, & baſilica Opimia Senaculum vocatum, vbi Senatus, aut ſeniores conſiſterent. Quatuor hic Roſtra, Comitia, Græcoſtaſim, & Senaculũ, quæ in Reipub. adminiſtratione maximo ſemper vſui fuerunt, indicaturi, ordinem Varronis ſequimur, &c. & ſubdit idem auctor paulò inferius, numero nempe 67. de Comitio vbi fuerit, his verbis: Comitium fuiſſe in foro Romano inter turrim, quæ Pallata appellatur, & lacus Curtij locum, collisq; Palatini, quem foro imminere videmus, radices & Fauſtinæ monumenta, ſiue ſancti Laurentij in Miranda Eccleſiam, facilè intelligi poterit ex ſuperius dictis: de quo quid fuerit, priuſquam dicamus, doloris impetu nos trahente, noſtris & futurorum ſæculorum hominibus notum fore volumus: Porcos nunc ex publico ætatis noſtræ inſtituto, ibi, & nullo alio in loco (quod ſæpe vidimus) venundari, &c. & proſequitur infra numero 68. Comitij vocabulum, ſicut A. Gellius in noctibus Atticis oſtendit, & loco, & actui commune fuit. De loco quidem, quando ſatis dictum eſt, de actu plura dicamus. Duobus in locis, ſupradicto ſcilicet, & Campo Martio omnes deligebantur, ſiue Dictatores, ſiue Conſules & Prætores, ſiue alij Magiſtratus, &c. Hactenus Flauius: ſi quis autem plura de his noſſe cupiat, illum conſulat, & ſuperius citatos auctores. Marlianus vero noſter lib. 3. cap. 1. vult Comitium in ea parte Palatini montis extitiſſe, quæ vergit ad Arcum Titi, his verbis: Ab eadem autem Palatij parte ferè ad arcum Veſpaſiani, Comitij nomen obtinuit; & proſequitur inferius eodem cap. Nam quæ pars fori Comitium appellabatur, nomen fori obtinebat; & inferius ſic ſubdit: quod Plinius etiam ſignificat, qui lib. 14. ait, ficum arborem in foro atque Comitio coli; cum tamen vnica eſſet arbor, eaq; in Comitio. Verum tempore quo primum Hannibal in Italiam deſcendit, cum Comitium tectum eſſet, vt Liuius ſeptimo belli Punici prodidit à foro, cæpit diſtingui. Cur autem Suetonius non dixerit templum Pacis poſitum eſſe Comitio, ea videtur ratio, quia inter vtrunque media intercurrebat via ſacra, &c. Et ſubdit idem auctor de Comitio libro eod. cap. 6. vbi de his quæ in foro fuere agit in hæc verba: Comitiales dies appellabant, cum in Comitio conueniebant, qui locus à coeundo, id eſt, ſimul veniendo eſt dictus, auth. Sex. Pomp. Plutarch. verò, quod illuc Titus Tatius & Romulus coierint, & inter eos fœderis cõditiones ſancitę firmatæq; fuerint, Comitium dictum putat. Aſconius ait eſſe locum, quo coire equitibus Po. Rom. liceret, &c. Hactenus Marlianus de Comitio. Meminit & Comitiorum Sueton. in vita Cæſaris, vbi agit de coniuratis, qui Cæſarem ipſum interfecerunt, quænam eorum conſilia fuerint in conſtituendo ſeu deligendo occiſionis loco, in hæc verba: Conſpiratum eſt in eum à 60. amplius, C. Caſſio, Marcoq; & Decio Bruto principibus conſpirationis: qui primum cunctati, vſumne illum in Campo per Comitia tribus ad ſuffragia vocantem, partibus diuiſis è ponte deiicerent, atque exceptum trucidarent: an in ſacra via, vel in aditu theatri adorirentur poſtquam Senatus Idibus Martiis in Pompeij Curiam edictus eſt, facile tempus & locum prætulerunt. Hæc de Comitio ſatis dicta nobis ſufficiant.

FINIS.

INDEX ANTIQVITATVM ET INSCRIPTIONVM ROMANARVM, HOC I. VOLVMINE ORDINE PROPOSITARVM.

Numerus Præpositus seriem pagellarum notat, qui verò suis locis ad monumenta apponitur, is ordinem eorundem numerat.

50. In

50. *In palatio Cæsiano.*

IX. P.Scanius Florus Herculi D. D.

51. *In domo Cæsiana.*

X. Statua cum hac inſcriptione καλῶς τελωνήσαντι.

52. *In domo Card. Cæsij in Burgo.*

XI. Ex autoritate Imp. Cæſaris Diui Neruæ F. Neruæ &c. Titus Iulius Ferox Curator aluei & riparum Tyberis & cloacarum vrbis terminauit, &c.

53. *In domo Cæsiana.*

XII. Diua Plotina Aug. ſtatua.

54. *In domo Cardinalis Cæsij.*

XIII. Caio Heluio Caij filio Cor. Celeri & Heluio felici patri, &c.

55. *In domo Cæsiana.*

XIV. Imp. Cæſaris Diui F. Auguſtus pontifex maxim. &c.

56. *In domo Cardinalis Cæsij.*

XV. Colleg. II. Augurum autore Imp. Cæſari Diui Traiani Parthici F. &c. terminos pomerij reſtituendos curauit.

57. *In domo Cardinalis Cæsij.*

XVI. Anubis in forma matronæ Statua cum literis Hieroglyphicis.

58. *In domo Cæsiana.*

XVII Lemno Aug. l. proc. patrimoni & Hered. & Domitiæ Phyllidi, L. Domitius Lemnus.

59. *In palatio Cardinalis Cæsij.*

XIIX. C. Domiti C. F. Pal. Veri vixit annis XXXXI. Menſibus VII. Dieb. XII. Voluſia Seuera Coniunx Marito optumo & indulgentiſsimo.

60. *In palatio Cardinalis Cæsij.*

XIX. Des Manibus. Cn. Ofillio Cn. F. &c. Cn. Ofillius Succeſſus & Antonia Reſtituta parentes filiis pientiſsimis fecerunt, & ſibi & ſuis libertis libertabusq; poſterisque eorum.

61. *In domo Cardinalis Cæsij.*

XX. D. M. Q. Val. Q. F. Poſtimio Romulo patri dulciſſimo equo publico, &c. Poſtimius Romulus filius & nepotes.

62. *In domo Cardinalis Cæsij.*

XXI. D. M. Otacilia L. L. primigenia fecit ſibi & colli-bertis,&c.

63. In palatio Cæſiano.

XXII. Statuæ matronæ. EAE. Pyrallidi.

64. In palatio Cardinalis Cæsij.

XXIII. De M. L. Iauoleno Phœbi marito optimo Licinia Cynegis fecit.

65. In domo Cardinalis Cæsij.

XXIV. D. M. Eugrapho F. Apate matri eius, Eugrapho nepoti eius, Adeptus & ſibi & ſuis.

66.

XXV. D M M. Ogulnio ab Aſcanto vixit ann. L. &c.

67. In ædibus Cardinalis Cæsij.

XXVI. Dis Man. M. Numiſio Loto, &c. patri optimo indulgentiſsimo,&c.

68. In ædibus Cardinalis Cæsij.

XXVII. D. M. Clodiæ Auitæ, hæredes ex teſtamento.

66. In ædibus Cardinalis Cæsij.

XXVIII. Diis Manibus. Claudio Hylio, vixit ann. IIII. &c. pater filio Kariſsimo.

70. In ædibus Cardinalis Cæsij.

XXIX. Dis Mani. Sacr.

71. In palatio Cardinalis Cæsij.

XXX. Dis Manibus, C. Vmbricius Veteranus, ſibi & Vmbriclæ Delphidi coniugi ſuæ,&c.

72. In domo Cardinalis Cæsij.

XXXI. L. Veturio Aug. L. ab Epiſtulis latinis, Manto Vxor marito poſuit.

73. In domo Cardinalis Cæsij.

XXXII. Flauiæ Aug. L. Doris fecit & ſuis,&c.

74. Jn domo Cardinalis Cæsij.

XXXIV. Sexto Petronio Probo Anitianæ domus columni, &c. deuotiſsimi filij dedicarunt.

75. In ædibus Cæſianis.

XXXV. Epitaphium M. Ogulinij primi.

XXXVI. Epitaph. Philippidis.

XXXVII. Epitaph. Aniciæ Falconiæ probæ.

76. *Apud Cardinalem Cæsium.*

XXXVIII. D.M. Vllæ Secundinæ filiæ Corneliæ Tyches vxoris, &c.

77. *Apud Cardinalem Cæsium.*

XXXIX. Diis Man. Mystil Volusi &c. permissu Q. N.

78. *In ædibus Cæsianis.*

XL. P. Scantius Phieetus fecit, sibi & Scantiæ Nice lib. requietorium. Amicis benefacere semper studiosus fui.

XLI. Diis Manibus. Succesi Eil Cæsia Gemella mater piisimo filio de suo. Vixit ann. IX. Mens. IIII. Dieb. XV.

Fatis peractis mater eodem est condita, quæ post obitum filij vix. ann. IIII. Mens. XI. D. VIII.

XLII. Sexto Petronio Probo Prouinciæ Africæ præfecto.

XLIII. DIs Manibus. Libano Aug. L. à cura amicorum. vix. ann. XXXIX.

79. *In hortis Cæsianis.*

XLIV. Cæsoniæ M. F. primæ, &c.

XLV. D. M. M. Cæsio Epaphrodito.

XLVI. T. Cæsius Priscillæ L. Hermes, &c.

80. *Apud Cardinalem Cæsium.*

XLVII. Dis Manib. L. Munati. Plancinæ L. Polycliti.

81. *Apud Cardinalem Cæsium.*

XLVIII. Ingratæ Veneri spondebam munera supplex
Erepta Coniux virginitate tibi, &c.

82. *In hortis Cæsianis.*

XLIX. D. M. Cæsiæ Daphe Dianæ & coniugi optimus maritus.

L. I. O. M. D. Aur. Iulianus Eq. R. sacerdos huius loci DD.

83. *In ædibus Cardinalis Cæsij.*

LI. Atimetus Pamphili Ti. Cæsaris Aug. L. L. Anterotianus sibi & Claudiæ Homonoeæ collibertæ & cōtubernali, &c.

84. *In domo Cæsiana.*

LII. Dis Manibus Athaniæ Epierlidis, &c.

85. *In domo Cæsiana.*

LIII. D.M.L. Statio L. F. Asclepiadæ, &c.

86. *In hortis Cæsij Cardinalis.*

LIV. Cn. Cæſio Zoſimo, &c.

LV. Magno & inuicto Imp. Cæſ. C. Val. Aurel. Conſtantino.

LVI. D. M. Cæſellæ Mauræ.

Ibid. In horto ſub Palladis Statua.

LVII. Vipſanam Vipſani Muſæi L. &c.

LVIII. D. M. Fabiæ Theophilæ.

87. *In Burgo in domo Cardinalis Pariſini.*

LIX. D. M. Timbræo Aug. L. Caſtellario & marito optimo.

LX. Imp. Cæſ. Diui Traiani Parthici, &c.

88. *In Burgo.*

LXI. Vrſus Alus Ciuis Satrapes ex Vmbria in armis.

89. *In Burgo.*

LXII. Dis. Man. L. Memmio, L. Fil. &c.

90. *In Burgo qua itur ad portam S. Honufrij.*

LXIII. Monumentum græcum.

91. *Ante ædes Alexandri Machinari.*

LXIV. Ap... us auct. Memmius &.

Ibid. Apud Euforium fratellum ad Templum S. Apollinaris.

LXV. M. Liuius Aug. Secondio Accenſus Druſi, &c.

Ibid. In templo S. Benedicti della Trinita, ſub Baptiſmatis fonte.

LXVI. D. M. Laberie Irene.

92. *In domo Euforij Fratelli.*

LXVII. Inutio Aeliano Euok, &c.

LXVIII. Dis Manibus C. Iulio C. F. &c. ſibi & ſuis, poſterisq; aeuourum.

93. *Apud Euforium Fratellum.*

LXIX. Ti. Claudio Ti. F. Camil. &c.

LXX. Iunoni Iuliæ Aufidiæ Capitolinæ ſacrum, &c.

94. *In domo Euforij Fratelli.*

LXXI. M. Aur. Luciano militi coh. &c.

95. *Ad ingreſſum Palatij Capitolini annexa columnis.*

LXXII. Cæſari Auguſti F. Pontifici, &c.

LXXIII. L. Cæſaris Auguſti F. Auguri. &c.

LXXIV.

LXXIV. Diis Manibus Iuliæ lib. Helpidis &c.
LXXV. Domino flagitatori factionis russatæ.

96. *Affixa parietibus porticus Palatij Capitolini.*
LXXVI. C.Calpetanus Sasius &c.
LXXVII. M.Calpurnius M.F. Piso Frugi &c.
LXXVIII. Ossa Agrippinæ M. Agrippæ &c.

97. *In area Capitolini Palatij.*
LXXIX. Græcum monumentum.
LXXX. Græcum monumentum.
LXXXI. Mun.L.Restitutæ N.N. maiorum &c.
LXXXII. M.Sutorius Pamphilus Lictor Cur. &c.

98. *Ante fores Palatij Capitolini inter Columnas porticus.*
LXXXIII. MP. Cæsari Vespasiano &c.
LXXXIV. Imp. Cæsari Diui Traian.
LXXXV. Ossa Neronis Cæsaris Germanici.

99. *In area Palatij Capitolini.*
LXXXVI. D.M. Maniliæ Gn. Fil.
LXXXVII. Fortunæ August. sacrum.
LXXXVIII. Deo Herculi inuicto.
LXXXIX. Appio Annio Bradio.
XC. C.Cnoflonius successus &c.

100. *In Palatio Capitolino.*
XCI. Ser.Galba II. Triuinio Cos.

101. *In Palatio Capitolino.*
XCII. Q. Lucianus Q. F.
XCIII. Diis Manibus Aselliæ A. L. Horæ &c.
XCIV. Herculi Romano D.D.L.Herodes.

102. *In Palatio Capitolino.*
XCV. Q.Ostorius. Q. T. Licinianus &c.
XCVI. Nomina Leg.
XCVII. Ossa Ti. Cæsaris Diui Aug.

103. *In Capitolio.*
XCVIII. P.Lentulus Cn. & Quintius &c.
XCIX. Q. Fabius Honoratus. &c.

Ibid. In Palatio Conseruatorum sub statua Herculis.
C. Herculi inuicto C.Iunius Pomponius.

104. *In Capitolio.*

CI. Monumentum græcum.

105. *In Capitolio.*

CII. Monumentum græcum.

106. *Ad principium gradum Aræ Cœli.*

CIII. C.Terentio.C.L.Pamphilo.&c.

Ibid. In ara cœli vbi aqua lustralis reposita est.

CIV. Lu.Lusio Vrbano Nomenclatori censorio.

107. *In Capitolio.*

CV. Iunoni Reginæ Conseruatrici, &c.

CVI. Antistia L.F.Priscilla Abascanti,&c.

CVII. I.O.M.Numisius Albanius,&c.

108. *Super Cœmeterio aræ cœli.*

CVIII. Eyhodi Diui Aug. l. libertæ.

Ibid. In ara cœli tertia columna ad læuam.

CIX. A cubiculo Augustorum.

CX. Diis Manibus sacrum L. Sesti Eutropi.

109. *In ara cœli repositorium aquæ lustralis.*

CXI. Locus sacer Batoni Telesphori.

Ibid. Ad arcum Septimianum.

CXII. Victoriæ Imp.Cæs.Vespasiani.

Ibid. Ante arcum Septimij Seueri sub Capitolio.

CXIII. Restitutori Vrbis Romæ &c.Neratius Cerealis &c.

110. *Sub Capitolio.*

CXIV. P.Atili P.F.Ouf.Septimiani Grammatici.

CXV. Imp.Cæsari Antonio Gordiano Felici.

111. *Ad Templum S. Martinæ prope Marforium.*

CXVI. Saluis D.D.NN. Honorio & Theodosio Victoriosissimis Principibus &c.

Ibid. In frontispicio portæ S. Georgij, qui est arcus Boarius.

CXVII. Imp.Cæs.L.Septimio Seuer.&c.

112. *In frontispicio Templi S. Angeli foro piscatorio.*

CXVIII. Imp.Cæs.L.Septimius Seuerus pius &c.

Ibid. In foro piscatorio.

CXIX. P.Cæsar Diui Fil.Aug. pontifex,&c.

113. *In ponte Senatorio.*

CXX. Numini Deorum Aug. Ioui Opt. Max. ædem voto susccepto,&c.

114. *In exteriori parte pontis Insulæ Tyberinæ, qui Ponte di quatro Capi dicitur.*

CXXI. L. Fabricius C.F. Curat. Viarum &c.

CXXII. Domini nostri Imperatores Valentinianus pius felix maximus,&c.

In inferiori parte pontis S. Bartholomæi vtrinq; duæ inscriptiones leguntur eiusmodi.

115. *Ad vtramq; partem arcus Septimij Seueri.*

CXXIII. Imp. Cæs. Lucio Septimio M. Fil. &c.

Ibid. Ad pontem Templi Concordiæ sub Capitolio.

CXXIV. Senatus populusq; Romanus incendio consumptum restituit.

CXXV. D.N. Constantino pio felici &c.

116. *Ad porticum Faustinæ.*

CXXVI. Diuo Antonio & Diuæ Faustinæ.

Ibid. In arcu Vespasiani prope Templum S. Mariæ nouæ.

CXXVII. Senatus populusque Romanus Diuo Tito Diui Vespasiani F. Vespasiano Augusto.

CXXVIII. S.P.Q.R. Imp. Tito Cæs. Diui Vespasiani &c.

117. *Ad Thermas Constantini.*

CXXIX. Petronius Perpenna magnus perpent.&c.

CXXX. Imppp. Cæsss. D.D.D.N.N.N. Gratianus.

118. *In Basi Columnæ Traiani.*

CXXXI. Senatus Populusque Romanus Imp. Cæsari Diui Neruæ &c.

CXXXII. Pr. Tr. Pl. Q. Augur Tr. Mil. ex sorte bellum cum Iugurtha &c.

119. *In foro Traiani.*

CXXXIII. Annio Paulino Iunio procos.&c.

120. *In foro Traiani.*

CXXXIV. Pontificis votis annuant Dij Romani &c.

CXXXV. Imp. Cæs. L. Aurelio Vero Aug.

121. *In arcu Constantini qua itur ad Amphitheatrum.*

CXXXVI. Imp. Cæs. Flau. Constino &c.

Ibid. In arcu Galieni.

CXXXVII. Galieno Clementissimo Principi,&c.

122. Non procul ab arcu Constantini.

CXXXVIII. T.Sempronij Gracchi Cos.Imperio auspicioque Legio: &c.

123. Ad Thermas Vespasiani in vinea.

CXXXIX. Fortunæ reduci & Ioui Sereno Diis Deabusque sub quorum tutela Augg. militant.

124. In via qua conscenditur ab Amphitheatro ad Vespasiani thermas.

CXL. Lucius Stratonicus Elpidi,&c.

125. Ad aquarum receptacula thermarum Vespasiani, quæ Sotte Camarelle vocantur.

CXLI. D.M.L. Terentij Asclepiadis, & L.Terentij Felicis filij.

126. Ad Thermas Vespasiani.

CLXII. Panes dij cum inscriptione græca.

127. Ad arcum Septimianum.

CXLIII. Paci æternæ domus Vespasiani Cæsaris &c.

CXLIV. P.Vedio Diogeni, Fediæ Feliculæ &c.

128. Ad Amphitheatrum.

CXLV. I.O.M. & Iunoni Reginæ pro salute M.Aurelij Antonini.

129. Ad Amphitheatrum.

CXLVI. Iupiter Custos Domus Augusti &c.

130. Ante ædes Rusticorum.

CXLVII. Autoritate Imp. Cæsaris Diui Traiani.

CXLVIII. Dacic.Germanic. Aug.Pont.Max.

CXLIX. Ossa L.Cor.Lamiæ & Tyches &c.

131. In horto Alberinorum.

CL. Diis Manibus M.Cornelio Euhodo &c.

CLI. D.M.C.Sabino C.F.Solua Angula.

CLII. D.M.D.Vidio Parthaco Patrona.

CLIII. D.M. T.Claudio Felici patri & Claudiæ Priuatæ matri &c.

132. In domo Alberinorum.

CLIV. Sta-

CLIV. Statua, par coniugum. Titius fecit, Laomedon genuit, rapuit Tiryntinus heros: mi soboles Aiax & Telamone satus.

133. *Apud Alberinos.*

CLV. Statua trium imaginum. Matri Deum Martia Octacilla Aug. D.

134. *Subiacentia hæc duo videntur in domo Episcopi Valsæi.*

CLVI. Nemesi sanctæ. Campe Suri &c.

CLVII. D.M. Cn. Antonius Agathopus &c.

Ibid. In domo Albinorum.

CLVIII. D.M.L. Cæcilio Primogenio seniori.

CLIX. D.M. Coccetus Felix Cocceiæ Irene.

135. *In domo Episcopi Vellæi.*

CLX. Imp. Cæsari Diui Hadriani Aug. filio, Diui Traiani Parthici nep.

136. *Apud Episcopum Vellæium.*

CLXI. Fl. Eugenio præfecto prætorio consuli ordinario designato &c.

CLXII. D.M.P. Ælij Callinici.

137. *In domo Episcopi Vellæi.*

CLXIII. L. Antestius Cn. F. Hor. Sarculo Salius Albanus.

CLXIV. L. Antistius C.F. Horsæculo &c.

138. *In domo Episcopi Vellæi.*

CLXV. Imp. Cæsari Diui Neruæ F. Neruæ Traiano Aug. Germanico.

CLXVI. D.M. Ælij Tamyri pueri ossa.

CLXVII. C. Cærellio Fufidio Anniorauo.

CLXVIII. Stiliconis (nomen abrasum) viro bis Consuli ordinario magistro vtriusq; militiæ &c.

139. *Ante ædes Episcopi Vellæi.*

CLXIX. D.M. Venusto, subscriptio græca sequitur.

140. *Calendarium in marmore candidissimo, & quadrangulari scriptum, quod erectum est ad parietem minoris areæ domus Episcopi Vellæi.*

CLXX. Ianuar. Febr. Mart. Aprilis. pars dextera.

141. *Calendarij pars media.*

CLXXI. Maius, Iunius, Iulius, Auguſt.

142. *Calendarij pars ſiniſtra.*

CLXXII. Sept. Octob. Nouemb. Decemb.

143. *In Palatio Epiſcopi Vellæi.*

CLXXIII. Ab Luco Libitinna Q. Coruncani Stati.

Ibid. Saxum hoc in partes duas eſt diuiſum & vtrunq; eandem habet formam & inſcriptionem.

CLXXIIII. Ti. Iulio Aug. L. Mneſteri.

144.

CLXXV. Petronia Nice, & Alcibiades, Alcibiadi Filio dulciſsimo, & deſideratiſsimo cuius mors decepit patrem ſuum, &c.

CLXXVI. Diis Manibus, Amempti Piuæ Auol.

145. *Apud Epiſcopum Vellæum.*

CLXXVII. D.M. Æliæ Diuæ Aug. L. Doridi & Atimeto fecit mœrore.

CLXXVIII. Diis Manibus ſacrum Q. Minuolus Felix.

146.

CLXXIX. Aſpaſiæ Dorkadi Matri ſanctiſs.

Ibid. In domo Epiſcopi Vellæi.

CLXXX. E.IO. Stiliconi illuſtriſsimo viro &c.

CLXXXI. Securitati cognationis ſuæ Fortunatus Aug. L. Verna paternus. &c.

147. *Apud Cardinalem Vellæum.*

CLXXXII. Statua matronæ Sabina Auguſta.

148. *Apud Cardinalem Vellæum.*

CLXXXIII. Anneæ Pyrallidi, L. Trophimus, &c.

CLXXXIV. Publius Decimius P.L. Heros Merula Medicus &c.

149. *In domo Epiſcopi Vellæi.*

CLXXXV. Pontificum monitu, Voto ſuſcepto, Liberopatri Hecatæus D.

150. *Apud Cardinalem Vellæum.*

CLXXXVI. Statua matronæ. Lucilla Aug.

F I N I S.

FRANCFORDII
Typis Ioannis Saurij, Impensis Theodori de
Bry Leodiensis, Ciuis Francoford.
ANNO M. D. XCVII.

ΠΑCCΙΝ ЄΥ
ΦΡΟΝΟΥCΙ
CΙΜΜΑΧЄΙ
ΤΥΧΗ.

NVL SANS SOVCY
DE BRY.

III. PARS ANTIQVITATVM SEV INSCRIPTIONVM

& Epitaphiorum quæ in ſaxi & marmoribus Romanis videntur cum ſuis ſignis & imaginibus exacta deſcriptio.

auctore

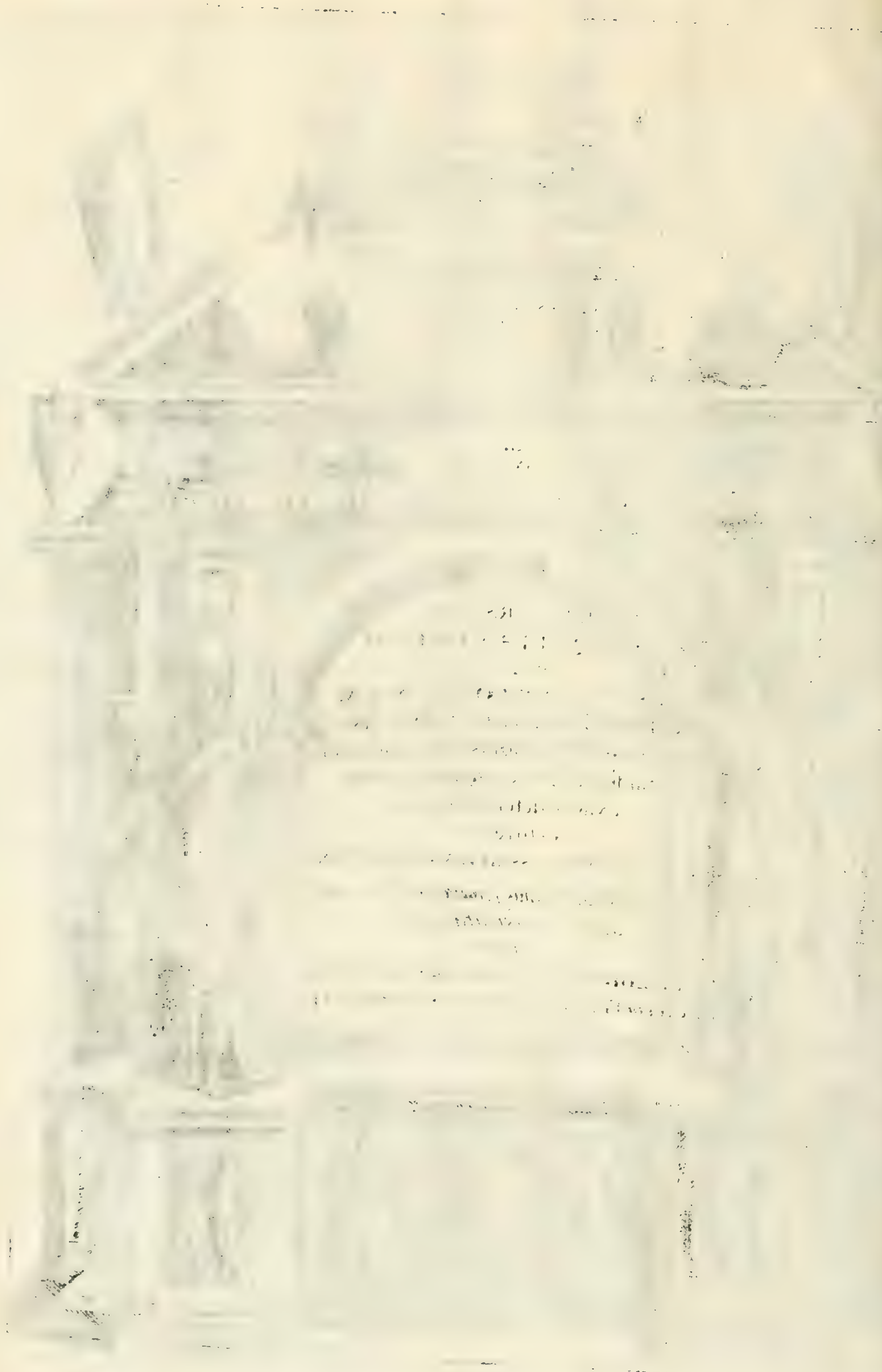
IANO IACOBO BOISSARDO VESVTINO

Omnia elegantiſsimis figuris in ære inciſis illuſtrata,

per

THEODORVM DE BRY LEODIẼSEM,

Civem Francfordien. A°. M.D.XCVII.

AD LECTOREM

IANVS IACOBVS BOISSARDVS VESVNTINVS.

VM nati non ſimus nobiſmetipſis, ſed patrię, proximoq; & amicis, laude pręcipua dignos exiſtimo, qui ſuam operam, quantum ab iis fieri poteſt, impendunt & referunt ad vtilitatem multorum, ſeſeq; ita gerunt, vt poſt obitum aliquod teſtimonium relinquant, quo probari poſſit, illos ſocietati humanæ & cōmodo publico ſtuduiſſe. Quare dum viuimus, omnis noſtra cura debet in hoc verſari, ſemper ſi poſſumus, vti boni aliquid faciamus, & reipublicæ ſimus vtiles, proximoq; frugiferi. Nihil enim eſt tam tetrū, nihil tam aſpernandum, nihil homine indignius, ſiue iuuentutem, ſiue virilitatem attigerit, aut eius ad ſenium vergat ætas, quàm otioſum & curis vacuum tempus impendere: bene mereri de multis laus eſt præſtantiſſima. Hęc cùm vera ſint, habebit poſteritas, quo Theodorum de Bry Leodienſem inter eos reponat, qui bono & vtilitati publicæ ſtuduerint: Qui ſi primo loco conſtitui nequeat, nulli certè ſecundus habebitur. Si diligenter conſideremus, quantis ſumptibus, quantis laboribus & vigiliis hactenus remp. literariam adiuuerit: quam tot excellentibus libris ornauerit & auxerit; ad hunc ſcopum referēs omnes ſuos conatus, vt ſtudioſorum curæ inſeruiret, & iucunditatem delectationemque ſingularem vtilitati coniungeret. Nemo eſt qui nō legerit Indicarum nauigationum hiſtorias, quas non ſolum emiſit in lucem eleganti narratione conſcriptas; ſed ſingula ſubiecerit oculis artificioſiſſimis picturis expreſſa, & tabulis aheneis ingenioſiſſime ſculptis omnem rerum geſtarum ordinem & ſeriem expreſſerit. Cumq; ad prouectam iam deuenerit ætatem, ſeptuagenario non multo inferior, non patitur tamen ſenium infrugifero torpeſcere otio. Sed priſtinę inſiſtens ſolertię & diligentiæ, aſſiduos dies occupat ſculpturæ. Ipſe verò ſenex ſit licet, chiragra podagraque debilitatus, manusque ac digitos nodoſis tophis hebetatos habeat, animo tamē viuaci, & robur imbecillis corporis ſuperante, non deſinit ſumma arte, & expeditiſſi-

ditiſſima habilitate omnia cœlare & ſculpere: quo in exercitio plurimos etiam ætatis flore valentes videtur ſuperare. Romanarum enim Antiquitatum, & inſcriptionum libros ſuſcepit excudendos, quibus marmora antiqua cum ſignis, figuris, & forma ſua depinguntur. Totum hoc opus in quatuor tomos diuidit, vt cōpendioſius rem gerere poſſit, & ſumptibus conſulere, tam ſuis, quàm coëmentium: vt ſaltem eorum partem precio tolerabili obtineat is, qui totum nolit emere. Addetur Deo volente inſcriptionum his voluminibus antiquę Romę typus & deſcriptio, cum ſuis inſulis & regionibus: quales nobis expreſſit P. Victor, & Honufrius Panuinus: cui coniungetur hodiernę vrbis Topographia ampliſſima, qua ſingula ſingulorum locorum tam publicorum quàm priuatorum ornamenra, qualia nunc videntur, & quatridui ſpatio luſtrari poſſunt obiter ab iis qui Romam proficiſcuntur. Ea ſi laudentur, & à benignis lectoribus æqua fronte ſuſcipiantur, ſubiiciemus locupletiſſimam Deorum genealogiam, & eorum ſimulachra; qualia ab antiquitate marmoribus expreſſa ſeruantur tam Romæ, quàm in aliis Italię vrbibus. quibus addentur ſingulorum vitæ, & origines: & ne quid in his lector deſideret, modum ſacrificandi, inſtrumenta ſacrificiorum, ſacerdotumque habitus exprimemus. Poſtremo ſuccedet inſcriptionum peregrinarum tomus vltimus: quo continebuntur aliquot Italiæ, Galliæ, & Germaniæ monumenta. Hæc tibi, Lector candide, ſi probabuntur, & cum fructu & delectatione excipientur, abunde ſatisfactum erit autori Boiſſardo & ſculptori de Bry: quorum ſtudia eò tendunt, vt omnibus prodeſſe poſſint & placere.

Vale.

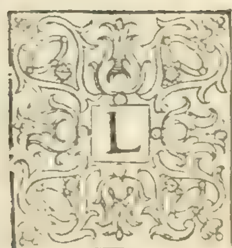
ILLV-

ILLVSTRI AC GENEROSO VIRO

HERMANNO A GHOER, BARONI DE Pesche, domino Villartii, Andrimontii, Brohainæ, &c. Domino ſuo colendiſſimo.

Ianus Iacobus Boiſſardus Veſuntinus.

LAVDE præcipua digni ſemper judicati ſunt, Heros generoſe, qui ſtudia, conatuſque ſuos omnes ad utilitatem publicam contulerunt: Quoque plus profectûs in eo quis fecit, hoc de omnibus optimè mereri dictus eſt. At cùm occupentur homines circa ſubjecta diſſimilia, quicquid aggrediuntur, quò magis proſunt proximo, eo commendationem ſibi conciliant luculentiorem. In hoc ordine reponi debent Theologi, Medici, Iuriſconſulti, & juventutis inſtitutores. Curam enim gerunt animæ, corporis, & bonorum. Secundum locũ obtinent, qui honeſtæ delectationi inſerviunt: vt Muſici, Pictores, Architecti, & multi alii artifices, qui res neceſſarias ad conſervationem vitę hujus ſuis jnventis ornant, & expoliunt. Hi omnes dici poſſunt membra conuenientia ciuitatis, & Reipublicæ benè conſtitutæ. Nec quiſquã eorum ſua laude fruſtrari debet: dum modò aliquid in publicum conferat, quod ad uſus concivium facere judicetur. At felix eſt is, cujus virtuti fortuna comes eſt. Non enim omnibus idem ſucceſſus eſt: neque eodem applauſu benè facere datur unicuique. Cùm hoc malè auſpicato ſæculo nemo fere reperiatur, qui invidiæ morſus, & vellicationem vitare poſſit. Multi ſunt [quorum malus eſt genius] qui aliena opera ita tractant, ut curioſe inquirant quod reprehendi poſſit, moroſam de minimis defectibus cenſuram ferentes: obiter autem prætereunt, diſſimulanterque, quod eſt laudabile. In eo doctrinam conſiſtere putant, ſi argutè oſtentent alienos næuos: ſuam autem maliciam ardeliones non

corrigant. Hic metus me hactenus impedivit, quo minùs in publicum emitterem librum hunc; veritus non mediocriter Coryceorum istorum sannas;qui superfluos dicerent meos conatus,quòd materiam jam pridem ab aliis locupletissimê tractatam iterum assumerem, & crambem fastidientibus bis proponerem. Vicerunt tandem meam formidinem frequentes amicorum hortatus;qui precibus, & assidua instigatione compulerunt, ne tam diu isthæc supprimerem, quæ à plurimis cum fructu,benevolentia,& delectatione susciperentur.Atque utinam tempestivê eorum monitis me præstitissem audientem & morigerum.Non amisissem magno dispendio, & insanabili dolore, quæ mihi perierunt. Cùm adhuc essem juvenis,suppeterentque vires corporis, in primis mihi ea insedit cura, Academias celebriores invisere: ut familiari conversatione cum doctoribus, judicium aliquod in re litteraria mihi adquirerem. Cumque naturali semper desiderio flagrarem videndi regiones externas,è Germania me in Italiam contuli: in qua sexennio integro vixi, studiis bonarum literarum, artiumque occupatus: & lustratione accuratissima tot præclararum urbium, quæ singulæ possent hominem multos annos detinere: Tam varia, tam admiranda præbent peregrinis inspicienda.Cúmque per calores æstatis,& hyemis frigora incommoda sit ubique profectio,summa diligentia illis anni tempestatibus excipiebam, quod observatione dignum esset. Ac ineunte vere,principioque autumni me in viam dabam, cum amicis earumdem rerum studiosis, sollertique indagatione præsentes disquirebamus, & scripto, picturaq; exprimebamus,quod nobis aliquando usui fore videbatur:accrescentibusque nostris observationibus, augebatur & plura discendi cupiditas. Factum autem est ut Neapoli in Calabriam cum sociis itinerum profectus,moraremurque diutiùs quàm par esset in locorum perlustratione, neq; comitatus ille equestris[quē caravannā vocāt, eiusq; pręfectū Procaciū] tunc esset nobis idoneus,neq; tutus nobis videretur reditus Neapolim, ob latrocinia frequētia,quę plurimos paulo antè in discrimē vitę adduxerāt: Consultū omnibus visum est Hydrūto solvere,& trajicere in Corcyram;unde in Cephaleniam,Zacynthum,deinde in Pelopōnesum venimus: trahente nos longiùs videndi cupiditate,quàm bono judicio. Ibi cùm in statione moraremur,audivimus adpropinquare Venetorum triremes, quæ quotannis Iopem viatores [quos peregrinos vocant] devehunt,& illic exponunt,ut Hierosolymas invisant:cum quibus placuit Syriæ partem videre. Sed contigit ut Methonæ febri ardentissima correptus,à suscepta navigatione revocatus sim:relictusque apud mercatores Venetos,qui in ea urbe negotiabantur. Vbi postquam convalui, veni in Honufrii Pallantii familiaritatem. Huius cōsilio me recepi in monasterium quod incolebat(erat enim monachis sancti Basilii præfectus,

quem

quem Protoſyndulum vocant: fratreſque illius ordinis Callogeri, vel Callogerontes dicuntur) Hic Honufrius, ut erat vir pietate, doctrina, ac ſingulari comitate pręditus, tractauit me amicê, detinnitque menſes fere quinque, ſtudiis meis adprimê delectatus: & quòd videret me vacuas horas poëſi, pictura, vel ſculptura indeſinenter impendere, indefatigabilique labore diſquirere fragmenta & reliquias antiquitatis, inſcriptiones marmorum, & numiſmata Principum Græcorum & Latinorum: quæ paſſim inveniuntur, quocunque ſeſe olim extendit Imperium Romanum. Boni hujus viri beneficio factum eſt, vt, licet cum difficultate, pleraque loca maritima, & multarum urbium ruinas magna cum voluptate, & admiratione contemplarer. Quas calamo quàm potui artificioſè conatus ſum exprimere: ſicut & Italiæ, aliarumque regionum antea feceram, & poſtea feci. Non ſolùm urbes, arces, cœnobia, portus, montes, lacus, fontes, ſpeluncas, & aliorum locorum ſitus, de quibus hiſtoriæ mentionem aliquam faciunt: ſed etiam brevi narratione adnotaram origines, leges, mores, habituſque populorũ, & quicquid animadverſione dignum putabam. Hoc mihi cùm ſatis feliciter ſucceſſiſſet, & à multis viris doctiſſimis cum laude non mediocri meũ ſtudium exciperetur, ſperabam fore, ut temporis ſucceſſu tantos labores, tantiſque ſumptibus collectas obſervationes in publicum emitterem. Sed cùm multis annis præfuerim inſtitutioni genereſorum juvenum Franciſci & Gedeonis, filiorum illuſtris Herois Claudii Antonii à Vienna, Baronis Clervantii, Copetii, &c. quibus præceptor fui ſucceſſivê in Gallia, Germania, & Italia: Hæ me à propoſito diverterunt occupationes; quominùs potuerim præſtare, quod jam dudum mihi erat in animo. Poſtquam autem adoleviſſent, & cum pio parente infelicibus his bellis civilibus [quibus Gallia & Belgium flagrant, & funditus corruunt] magno bonorum omnium dolore pro patria vitam impendiſſent: Tantis Mecænatibus deſtitutus (licet eorum mater clariſſima matrona Catharina Heuia, ex mariti mandato mihi liberaliſſimê providerit de omnibus neceſſariis) ſenex jam factus domum me recepi; ut reliquum vitæ ſpatium, quod mihi largitura eſt Dei benignitas, impenderem tranſcriptione, & diſpoſitione eorum, quæ ſine ordine cõfuſè ſervabantur meis ſcriniis. At at proh dolor, conatus conſiliaque mortalium irrita ſemper ſunt, niſi divino favore fulciantur, & promoveantur. Contigit enim ut in ea devaſtatione, qua Montbelgardenſis comitatus, incurſione Lotharingorum, ferro & incendiis fere totus immaniter abſumptus eſt, libri mei, collectiones, innumeraque numiſmata, & fragmenta antiquorum librorum papyraceorum, linteorum, & quæ corticibus, membranis, inteſtiniſque, ſardonycis, onychinis, & gemmis ſcripta ſervarã, vel dono data à nobilibus, vel precio maximo, & laboribus infinitis re-

dempta tot annis accumulaveram, uno momento prædæ militū omnia cesserint. deque tam multis rebus terra marique quæsitis, solum restat æternumque desiderium. Et certè eorum jactura mihi videri posset tolerabilior, si ea venissent in manus viri alicujus, qui ex iis posset fructum facere, & ad utilitatem publicam convertere. Sed quantum audivi à sorore Philippa, in cujus domo scrinia mea asservabantur, pagus igne consumptus est, multis etiam crudeliter interfectis: neque unquam rescitū est, quid de meis factum sit sarcinis. Noluit tamen Deus benignus me prorsus destitui iis, quæ mihi antea singulari favore contulerat. Nam biennio ante hanc depopulationem, transtuleram Metas partem voluminis antiquarum inscriptionum, quæ Romæ diversis in locis, tam privatis quàm publicis conspiciuntur. Sunt enim Romani præter cæteras orbis nationes istorum ornamentorum studiosissimi: quibus illustrant porticus, cænacula, deambulacra, areas, & hortos suarum ædium: peregrinisque ea proponunt spectanda tanta facilitate & comitate, ut beneficium, quod in exteros conferunt, videantur ipsi recipere. Persuasumq; habent illud in primis ad suas laudes pertinere, si invisantur ab hospitibus, maximê literatis, aut qui possint judicare de pictura, sculptura, & architectura. Romæ igitur cùm essem, depinxi, qua potui sedulitare, omnia marmora priscæ illius antiquitatis, cum suis inscriptionibus, signis, statuis, & forma uniuscujusque: Meumque opus auxerunt clarissimi viri Lælius Cleopassus, & Veturius Leontius Hydruntini, Lentulus Ventidius, Rutilius Saravesa, & vir singulari eruditione cultus Iulius Roscius, Sanctæ Mariæ Transtyberinæ canonicus, qui ante quadriennium ad me misit plurima recenter è ruinis Romanis eruta, ut duas Priapi inscriptiones, & alia plurima, digna quę ad publicos usus conferantur: Ex quibus eam partem meis libris inserui, quæ inscriptiones continebat; propterea quòd ad susceptam materiam pertineant. Nam de statuis, & signis nudis, non mihi cura fuit hic multa immiscere: tam propter ingentes sumptus, qui in sculptura requiruntur, quàm quòd inscriptionum major sit utilitas, & ad nostrum institutum faciunt. Hęc cùm viderem posteritati posse conducere, & adprobari ab iis, qui bonarum artium studia sequūtur, aliisque illiteratis quidem, sed judicio pollentibus, existimavi operam me præstiturum non supervacaneam, si quæ confusa erant, in ordinem redigerem, & typis excussa emitterem in lucem. Cúmque istos labores possem multis illustribus, & de me benè meritis dedicare, tu solus inter cæteros mihi visus es, cui ex officio deberent consecrari: Cùm generis splendore, nobilitate insigni, virtute, & eruditione nulli sis secundus. Hoc ut audaciùs facerem, compulit me illustris Heroina Lois à Vienna uxor tua, de me cum matre ac sorore Nicolea semper optimê merita. Honorificum sanè mihi duco tuam promereri benevolētiam, & me iis gratum

gratum præstare, quibus omnia quæ possideo accepta fero. Si igitur, Heros generose, meus hic conatus dignus videatur, qui tuo inscribatur nomini, ac serena fronte excipias librum hunc, quem libens tibi humiliterque offero, existimabo mihi plurimum emolumenti ac laudis accessisse, scopumque quem mihi proposui attigisse. Necesse fortassis fuisset multa hic adnotare, quę ad dilucidationem, & explanationem singulorum facerent. Sed cùm hoc opus non sine magna difficultate perfici possit, & in plerisque (quod alii multi fecerunt) divinandum esset, & hallucinandum, malui supersedere huic labori, qui ex omni parte non posset omnium expectationi respondere: Nudéque & simpliciter tibi quęlibet proponere putavi consultiùs, quàm nimis jejunè & minùs ad rem facientia futiliter scribere. Doctissimis quibusque hoc non parum negotii facessere nemo est qui dubitet. Iudicabunt benevoli lectores de mea sedulitate & industria: Vnusquisque comminiscetur & commentabitur quod commodum putabit & verisimile: & siquid minus concinnè videatur expressum, si quis in literis defectus inveniatur, quod procul dubio fiet non paucis in locis: rogabo obnixè ut considerent lectores (qui potissimùm aliquando lustrarunt marmora antiqua, situ ac temporum injuria mutilata & exesa) quàm difficile sit omnia notare, & accuratè exprimere: cùm in lectione vocabuli unius diversi diversa judicabunt expressa: neque fortassis ex plurimis invenietur aliquis qui verum scripturæ sensum concipiat. Ego didici longa experientia quanto cum labore, & morosa divinatione consecutus sim plurima, quæ doctiores ante me non potuerant videre. Addam præterea multos esse qui malignitate noxia, & data opera corruperint inscriptiones: ut soli veras & integras possiderent, reliquis vitiatas & mutilas reliquerunt: Alii & in hac parte peccarunt ignorantia: cùm ea quæ non cognoverant, neque intelligebant, perperam restituere conati sunt. Sed in omnibus adprobandus est affectus: si potissimum manum non adhibeat sacrilegam iis, quæ nobis ab antiquitate relicta sunt obscuriora; qui non potest judicio capere quæ nimis difficilia sunt, relinquat ea discutienda sollertioribus: neque stolida emendatione vitiet quæ ignorat. Præstiti quod potui: & fortasse plus potui quàm alii multi potuerunt. Censeram peritiorum lubens feram in iis, in quibus peccasse probabor: Tibi verò, generose Domine, si satisfecero, non dubito quin & alii plurimi meam hanc operam sint laudaturi. Merces egregia tribuitur illi, cuius studia & labores viri boni ad publicam utilitatem, & delectationẽ referri posse testantur.

Vale felicissimê. Metis Mediomatricum, Calendis Ianuarii, anno Christi servatoris, cIↃ. IↃ. xcIIII.

PAVLVS MELISSVS, SACRI PALAT. COM. EQUES TORQ. ET CIVIS ROM. in effigiem I.I.Boissardi Vesuntini.

VIVS heic labia, & genas, comamque,
Lector, eminulam virente lauro
Admirantibus inspicis Camœnis,
Boissardus meus est vetus sodalis,
Amicusque bonus, velutque frater.
Mî versatur in eminente lingua:
Inque ipsis oculis perennè fertur:
Omnis hæret in intimis medullis.
Diverso varius colore pictor,
Vestium Phrygio nitore textor,
Carminum Latio decore fictor.
Ternis muneribus remuneravit
Me sodalis, amicus, atque frater,
Pictura, & Phrygia plicà, & poësi.
Quei discederet à sonante lingua?
Quei relinqueret is meos ocellos?
Aut quei desereret meas madullas?

PETRVS

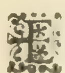
PETRVS LEPIDVS METENSIS REGIORVM NEGOTIORVM summus Procurator apud Mediomatrices, Tullios, & Virdunenses,

IN EANDEM EFFIGIEM.

VISQVIS viderit hanc brevem tabellam
Excellens Theodori opus, putabit
Naturæ arte nova, & novo favore
Chartas posse animari, & æra, & aurum,
Et quæcunque hominum metalla formam
Vividam induerint. Mei Iacobi
Sic spirare videntur, & moveri
Ora, & velle loqui, atque hiare labra;
Et nictare oculos simul, tueriq;
Adstantes. In imagine, hospes, hæres
Muta: quæ exprimit ad vadum Mosellæ
Viventem, Austrasiaque in urbe Musas
Colentem. Tibi si tamen voluntas
Absentem fuerit videndi, ad eius
Scripta verte animum: Tibi illa prodent
Boissardi ingenium, intimamque mentem:
Cujus heic faciem levi papyro
Tam exactê manus artifex notavit.

IACOBVS PASCHARIVS MEDICINÆ DOCTOR, IN EANDEM.

Ximius Phaëthonta Myron depinxit: at eius
Non potuit vires docta referre manus.
Boissardum expressit pictor: decus atque labores
Scire quidem potuit, pingere non valuit.

PAVLVS MELISSVS, COM. PALATIN.
EQUES, ET CIVIS ROMANUS, IN librum Antiquarum inſcriptionum I. I. Boiſſardi Veſuntini.

NTIQVITATES, quas perampla Romuli
In urbe miramur, tua,
Boiſſarde, pridem dextera, haud graui ſine
Labore pictas, tam diu
Latére privis ecquid ab in ſcriniis,
Ecquid tot annis obſitas
Senere perfers? ede tandem, amabo te,
Et has, tuoſque Cæſares,
Spirante factos è metallo vividos.
Prodeſſe nati, plurimis
Proſimus; haud amiculis ſolummodò.
Non Imperator hic recens
(Vt liberalis eſt) vetuſtis ceſſerit,
Penſans labores regibus.
Auro coronet ille, juſtis præmiis
Tuam remunerans manum:
Lauro decoras ipſe (namque hac dignus es)
Tibi renodabo comas.
Addam corymbos, myrteaſque bacculas;
Auctorque poſteris ero,
Laudes vt æternante verſus hos tuo
Sculpant honori in marmore.

VATIQUE PICTORIQUE SOLERTISSIMO,
MUSIS AMICO ET GRATIIS,
PERENNE BOISSARDO SUPERSTITI, DATUM
VIX QUALE CONSTAT MORTUIS,
MERCEDIS ERGO COLLOCANDUM MARMOR HOC
ÆTERNA FAMA CENSUIT.

PETRVS

PETRVS LEPIDVS METENSIS, REGIORVM NEGOTIORVM SUMMUS PROCURATOR APUD Mediomatrices, Tullios, & Virdunenses,

IN EASDEM ANTIQVITATES.

Bruta ruderibus jamdudum Roma jacebat,
Fœdabatque altus mœnia quassa cinis.
Deq; tot & tantis opibus vix fama superstes
Vulgarat quædam non habitura fidem.
Eductam medio de pulvere traxit ad auras,
Boissardusquè iterum vivere posse dedit.
Si quæras igitur, Romam quis condidit? aio,
Te primùm accito fratre, Quirine, Remo.
Sed quam condideras, volventibus omnia Fatis,
Vrbs latè florens interitura fuit.
At quam Boissardus meliori vulture nobis
Edidit, hæc nullos est subitura rogos.

PAVLI CHOVARTI BVZENVALII, REGII APUD BATAVOS LEGATI.

Pallentes Latii Manes, cinerisque sepulchra
Custodes veteris, Romulidumque decus,
Sistite nunc faciles, meritasque repandite laudes
Boissardo: simili qui simulachra manu,
Hoc est divina, vobis sub luminis auras
Edit, & obscuris eruit è tenebris.
Ne tenuem texens sublimis aranea telam
Fluxum opere in tanto pendula opus faceret:
Ille triumphales arcus, monumenta laborum
Tantorum à mortis limine restituit.
Apparent rursum moles ad sidera ductæ:
Consurgunt longa pondera victa die.

Marmora tot conscissa locis, tot tecta superbis
Postibus innixa, heu quæ jacuere priùs,
Erigis, & Boissarde nova sic exprimis arte,
Vt stupeat formæ, reddita Roma suæ.
Totque sepulchra virûm clarum referentia nomen
Crescere mirentur jam moritura suum.
Queis posthac non imber edax subducet honores,
Flammave: sed de illis charta loquetur anus.
Sic quod ab artificis sperabant munere primi,
Acceptum tibi post sæcula longa ferent:
Roma fave: tibi namque tuo de pulvere majus
Surgit opus, steterit quàm caput antè tuum.

ODOARDI BIZETI CHARLÆI, NOBILIS TRICASSINI.

QVI veterum veneranda petens monumenta vagaris,
Siste gradum: heic variæ terminus esto viæ.
Nil opus antiquas urbes peragrare: superba
Illa, illa ut videas, obstupeasque videns.
Quæ rigido aut saxo, splendenti aut marmore priscûm
Artificum effinxit non imitanda manus.
Nam, Boissarde, tuis dudum concredita chartis
Nunc prostant cuivis conspicienda domi.
Cujus & ingenio, penna & meliore nitescunt,
Erepta horrenti, quo jacuére, situ.
Mire opifex, sparsim quæ pœne absorpserat ætas,
Exiguo cogens das rediviva loco.

IACO-

IACOBVS PASCHARIVS, MEDICINÆ DOCTOR.

Ecropios quicunque ſonant, Parthoſve, Getaſve,
Aut recinunt ſummos orbis in orbe Duces;
Magna petunt, Boiſſarde: decus nomenque perenne:
Poſt ſua quò liceat vivere fata rogant.
Id labor, & doctæ peperit facundia linguæ,
A ſera ut poſſint poſteritate legi.
Quos tamen ut longo ſuperes diſcrimine ſolus,
Munere Roma tuo nunc rediviva facit.
Antea quæ denſis ſcriptorum immerſa tenebris,
Optatum latuit vix ſubitura diem.
Æternùm tu vive igitur: cui Roma ſuperſtes
In mediis vivit vivere juſſa rogis.

IOANNES GARDESIVS MONTALBANUS, SANCTANTONINIanæ Eccleſiæ Prefectus.

DVM renovas antiqua, tibi nova gloria cœlo
Surgit: & illius ſternax non ſubruet ætas
Mœnia, quæ longi ludibria temporis eſſe
Neſcia, vaſtificis quæ neſcia cedere telis.
Sic, Boiſſarde, tuæ reſtant ſua præmia laudi.
Viva ſuis etenim ſuperavit Roma ruinis:
At tua poſt mortem tibi fama futura ſuperſtes.

EIVSDEM.

Antiqua ignorans puer es: liber iſte paretur;
E puero faciet te liber iſte ſenem.

AD ILLVSTREM ET GENEROSVM HEROEM

HERMANNVM A GHOER, BARONEM DE PESCHE, DOMINUM VILLARTII, ANDRIMONTII, Brohainæ,&c. Dominum suum colendissimum.

Ianus Iacobus Boissardus Vesuntinus.

FAMA Quirinales vulgat mirata triumphos,
Templaque Romani prodigiosa fori:
Et quæ Tarpeios retinent delubra Colossos,
Carpatiisque olim marmora ducta jugis.
Circorumq; aditus, crebrisque theatra columnis,
Et testudineum quod pavet amnis opus.
Magna fuere quidem: sed quæ fulgentia quondam
Inspexit rutilo tecta micare lare,
Nunc videt attonitus sparsas squalere ruinas,
Et tectam crebris sentibus hospes humum.
Heic ubi Cæsarei picti viguere Penates,
Clara Palatinæ quà fuit aula domûs,
Hæc loca ramosa propagine contegit arbos:
Antra que nocturnis illa relicta feris.
Sparsa jacent mediis divorum signa plateis:
Nullus honos Phœbo; gloria nulla Iovi.
Et quæ gemmato miracula prodidit arcu,
Horret in herbosis muta Minerva toris.
Obvius ostentat quæ sunt ignota viator:
Martius heic trito tramite campus erat:
Hoc Circo celeri volitabant axe quadrigæ:
Hoc populi alipedes dextra premebat equos.
Heic stetit in vasto populi manus Amphitheatro:
Iulia famosa heic porticus illa fuit.
Fortunæ heic fanum: vinosi heic templa Lyæi:
Hoc culta est olim diva Erycina loco.

Heic

Heic Vestæ arcanos clausis penetralibus ignes
Virginei fovit cura operosa chori.
Vrbis ab antiquo sors hæc miserabilis ævo,
Pro rebus rerum signa vetusta refert.
Et quæ Romanæ nomen sibi vendicat urbis
Nunc structura frequens, pars brevis urbis erat.
Sic tu non Romam, potiùs vestigia Romæ
Dicas, externas quæ tulit orbis opes.
Multa tamen sunt quæ possunt ex ungue leonem
Prodere, & à sera posteritate coli.
At quæ ruderibus, passimque jacentia vidi,
Non mihi susceptus scribere cuncta labor.
Sed quæ posse olim studiis prodesse putavi,
Hæc volui chartis inseruisse meis.
Nempe ea quæ sculptis extant monumenta figuris,
Quæcunque antiqui temporis acta probant.
Iamque opus exactum fuerat; longoque labori
Visus eram summas imposuisse manus.
Cùm tumet en subitò signis illustre volumen,
Plebeia renuens veste venire foras.
Ne me privato vulges sub nomine, dixit:
Sed laudem tantæ sedulitatis habe.
Est operæprecium tutorem quærere, cujus
Ipse patrocinio clarior esse queam.
Principibus non sunt isthæc indigna, nec illis
Qui cava Pierii saxa Heliconis amant.
Austriaci superest generis doctissima proles,
Augustum Imperii quæ diadema gerit.
Est & Saxonicis Princeps celeberrimus oris:
Inque Caledonia Virgo Britanna plaga.
Qui benè de studiis dudum meruere: Sed illos
Ne sit tam longis quærere cura viis.
Ghorræum sacræ præbent Heroa Camœnæ:
Excultum Musis is quoque pectus habet.
Ex priscis illi manavit origo Sicambris:
Ortum animo & clara nobilitate refert.
Imperioque opibusque potens, atque ubere gleba,
Culta Eburon dives rura ubi bobus arat.
Fulgentem galeam cingit Permesside lauro:
Aureaque Aonia temperat arma chely.

Et quem sæpe habili cupidus moderatur habena,
Pegasus est, sancti quo petit antra lacûs,
Et lustrans latices Phorcynidos Hippocrenes,
Martia Pæoniis irrigat ora favis.
Hinc sit Apollinei cœtus ut fautor haberi
Et velit, atque artes ingeniosus amet.
Hæc monuit, nomenque tuum, famamque notavit,
Excellensque tua nobilitate genus.
Tum memini quantis dudum virtutibus æques
Quos hodie primo mundus honore colit.
Et quantum in Musas studium fuit usque, fidesque:
Sæpe uti hospitio quæ voluere tuo.
Hæc, inquam, domino debentur; vindice sub quo
Audebit lucem noster adire liber.
Livida nec Moni curabit labra, nec illam
Quam crebrò immeritis concitat invidiam.
Quòd tibi conatus, si industria nostra placebit.
Talia nec vanus sit subiisse labos;
Accipe quicquid erit: Tibi enim hæc, auctorque dicantur:
Queis majora mihi nec dare plura licet.
Quæ deerunt operi venia dignare: nec illud
Durior exacta dextra bilance notet.
Non hinc immodicos tumidi captamus honores,
Grande nec in populos quod mihi nomen eat.
Quilibet utatur: quodque heic putat utile, carpat:
Atque abeat præda ditior ille mea.
Supprimat & famam, deberi quæ mihi posset,
Si judex meritis æquior esse volet.
Pro qua animus non est nimiùm contendere: Non sum
Qui vener laudes ambitiosus homo.
Iure aliis de nostro etiam concedo libenter:
Nec me illis, dum æquum est, posthabuisse pudet.
Quorum virtutem & doctrinam admiror, amoque;
Omnibus hos studiis, officiisque colens.
Pendetur, meritum quæ æquet, justissima merces;
In primis videar si placuisse tibi.

DE

DE ANTIQVÆ VRBIS ROMANAE SITV, ET ORIGINE: PRÆCIPVISQVE EIVS RVINIS, ET RELIQUIIS, QUÆ IN HODIERNUM USQUE DIEM SUPERSUNT.

OMANORUM majeſtas & amplitudo religione, atq; arte militari maximum ſtatim à principio cepit incrementũ. Quibus in rebus ita excelluerunt, ut cæteras orbis nationes lõgê viſi ſunt ſuperaſſe. Nec abs re Romulum urbis cõditorem Martis filium prodiderunt: qui primus civitatem ſuam ex Paſtorum confluxu, deinde ex fugitivis, & exulibus, ampliavit; quibus Aſyllum, ac admiſſorum impunitatem propoſuerat, ut plures ad ſe alliceret. Rapto itaque primùm, & armata manu res paulatim auxit, vicinoſque ad amicitiã, tã vi, quàm cõſilio co ẽgit. Hunc ſecutus eſt Numa Pompilius: Qui cùm animadverteret in violentia non ſatis eſſe prę ſidii, ad beatê tranquilleque vivendũ, armis religionem ſtatuit cõjungere. Ritibus itaque piis, & ſacrificiis, quæ didicerat ex Sabinis, unde natus erat, novę urbis incolas agreſtes, rudes, & malè moratos ad pacificam vitam, & cultum Deorum reducere conatus eſt: iis perſuadens nihil in hac vita ſtabile, nihil diuturnum conſtare poſſe, niſi Deorũ ope, & auxilio fulciretur: Vtque religionẽ, quam ſuis civibus proponebat, efficacem, ſacroſanctam, & inviolabilem conſervaret ritus & ſacrorum ceremonias, quas invexerat, ad Ægeriã Nympham referre voluit: cũ ea enim quotidianos cõgreſſus ſibi eſſe fingebat, & ab ea doceri accuratê quos ſibi honores, & cultũ Dii ſinguli cuperent prę ſtari: Ex horũ duorũ regũ legib⁹ & inſtitutis, nõ ſolũ urbis mœnia fũdata ſunt, ſed etiam gubernatio civitatis cõſtituta; primùm ſub regibus, poſtea ſub conſulari dignitate, poſtremò ſub Imperatoribus. Factumq; eſt ut temporũ intervallo eò uſque Romana creverit potẽtia ut diverſis bellis Latium ſubjugaverint, Albanorũ regnũ ad ſe trãſtulerint. Iiſdẽque armis, ac ſucceſſib⁹ metas ſui Imperii propagaverint per totã Italiã, Gręciã, Galliã, Germaniam, & Hiſpaniã. Imo bonã Aſiæ partẽ occupaverunt

uſque ad Parthos: Ægyptum ſibi ſubjecerunt, & Africæ oram, à Nilo uſque ad fretum Gaditanum: Majorque fuit, ac potentior illorum Monarchia, quàm priùs extiterat Babyloniorum, Aſſyriorum, vel Macedonũ. Nempe qui aliorũ regna & provincias omnes occuparint in Oriente, legeſque dederint omnibus Europæ populis, qui ad occaſum, & Septentrionem dominabãtur, uſque ad Oceani littora. Donec ſucceſſu annorũ Conſtantinus magnus Roma relicta Bizantium ſe recepit, eóque tranſtulit Imperialis majeſtatis tribunal. Ac paulo poſt relicto Orientis dominio Conſtãtini poſteris, Carolus magnus Occidẽti pręfuit: & ad Germanos redacta eſt Imperii ſumma: quę longa Principum ſerie pervenit ad Rudolphum ſecundum Maximiliani filium, qui hodie rerũ potitur.

At cùm de Romana origine pauca nobis ſint hic dicenda, altiùs paulò narrationem meam ordiar. Romam inhabitaverunt primùm Siculi: quibus expulſis Arcades duce OEnotrio Lycaonis filio locũ occuparũt. Poſtea Pelaſgi cum Aborigenibus eò conceſſerunt, qui Theſſali dicebãtur. Idque ante Troiam dirutam. Saturnus deinde Apterita ex Creta pulſus à filio Iove Aſterio, fugit in Italiam; & ad Ianum Aborigenum regẽ ſe recepit, à quo benigniter exceptus eſt: Ianoq; mortuo regni ſucceſſor relictus eſt. Aliquanto poſt Nicoſtrata, quæ dicta eſt Carmenta, cũ Evãdro è Theſſalia venit ad Faunum regem Aborigenum, à quo parte regni donata eſt, & Palatium oppidum cõdidit, non procul à Tyberi. Anniq; aliquot ſequentibus everſo Ilio, cum filio Aſcanio venit Æneas in Italiã ad Latinum Fauni filium, & ducta Lavinia Latini filia, in ſocietatem regni eſt admiſſus: Tunc ex Aborigenibus & Troianis Latini facti ſunt. Ænea tãdem à Mezentio Hetruſcorum rege cæſo, Aſcanius regni ſumpſit adminiſtrationem: Laviniumq; & Albam longã ſtruxit: moriẽſque diadema reliquit Silvio fratri, Laviniæ novercæ filio: Longoque regum Albanorum ordine, rei ſumma pervenit ad Amulium; qui expulſo Numitore fratre, regnum per vim retinebat. Lauſo fratris filio cæſo, & Silvia Rhea filia in Veſtalium congregationem compulſa: ut illic perpetuæ virginitatis lege obligata, ſobolem nullam haberet. Sed à Marte compreſſa, gemellos peperit Remum & Romulum: quos ſtatim Amulius exponi præcepit. At infantes ad ripam Tyberis vagientes à Fauſtulo regiorum armentorum cuſtode reperti ſunt, traditique Laurentiæ uxori, à qua poſſent educari: quæ quia non eſſet pudiciciæ ſatis integræ, lupa vocabatur: hinc fabula emerſit, infantulos Lupam primùm lactaviſſe. Hi igitur inter paſtores nutriti, poſtquam adoleviſſent, captus eſt Remus, & apud Amulium accuſatus, quòd greges Numitoris raptibus frequentibus imminueret. Captivum juvenem Rex ad fratrem miſit, ut ab eo puniretur: Qui poſt diverſa colloquia cum avo Numitore viciſſim habita, eius nepos ex filia Rhea cognitus eſt.

Iam

Iam eò advolaverant festini Faustulus ac Romulus, ut vincto fratri ferrent opem. Re itaque cum avo communicata, ac conspiratione facta, ex improviso, & nihil tale suspicantem Amulium omnes aggrediuntur, & obtrūcant; regnumque Numitori restituunt. Gemini verò fratres Alba relicta, ad Tyberim descendunt, ubi fuerant expositi, & Romam condunt: anno post Troiæ subversionem quadringentesimo trigesimo secundo. Vrbis igitur mœnibus designatis, cùm de nominis impositione inter fratres orta esset rixa, Romuli jussu de medio sublatus est Remus: Novæque urbi ac civibus nomen dedit.

Principium igitur suum Romana autoritas & magnitudo cepit à Romulo. Is suam urbem quadrata forma struxit: Primumque Palatinum montem, in quo fuerat educatus, incoluit. Postea Capitolium & forum conjunctum est. Tatius à saxo Carmentali ad Tyberim, inde ad Circum maximum pomœria extendit, Palatinum Capitoliumque includens: quibus adjecit Quirinalem & Cœlium mōtes. In urbe Romuli quatuor tantùm fuerūt portæ Carmentalis, Romana, Pandana, & Ianiculēsis. At cùm Romani variis usi victoriis essent in bellis contra vicinos, victos sua civitate donaverunt. Factumque est ut cùm mœnia priora tantā non caperent multitudinem, Tullius, postquam de Sabinis & Albanis reportasset victoriam, Cœlium montem, & Esquilias addidit urbi. Post illum Ancus, Politorio capto, mœnium ampliavit ambitum, victisque hostibus habitandum dedit Aventinum. Nec multo post Latinis Ianiculum concessum est. Postremò à Servio Tullio Viminalis & Quirinalis adiecti sunt urbi. Tarquinius Superbus mœnia primùm struxit lapidea. Sed aliquanto post sub Imperatoribus longè amplior circuitus pomœri redditus est: utpote qui circiter mille & viginti passuum millia tempore Plinii contineret. Cùm autem Roma in sua esset amplitudine, portas habuit plurimas, situ ac nominibus diversas. Flumentana, sive Flaminia, quæ hodie Porta populi dicitur, ad viam Flaminiam sita est, & collem hortulorum. Collatina, quæ Collatiam ducebat, in eodem est colle: nunc Pinciana vocatur. Quirinalis quæ & Agonensis & Collina, nunc Salaria. Viminalis, sive Ficulnensis, & Numentana, hodie sanctæ Agnetis, à templo adjacente. Tiburtina, quæ ad Tibur iter pandit, structa est in aquæductu fontis Martii. Esquilina, quæ & Taurina dicta est, nunc Porta sancti Laurentii. Nævia olim Labicana, hodie porta major nuncupatur. Cœlimontana sive Asinaria, nunc sancti Ioannis. Gabiusa ad Gabiorum urbem ducens, suum nomen retinet, estque clausa, ad Cœlim collem videtur. Latina non procul à templo sancti Ioannis, in Latium tendebat, hodie nomen suum non immutavit. Capena, quæ & Camœna, propter Camœnarum delubrum illi vicinum, vel Appia, ab Appio

Senatore,qui viam sui nominis illic stravit: vocata est etiam Triumphalis,quòd ea triumphantes urbem ingredererētur: vel Fontinalis,à fontibus frequentibus illi portæ vicinis: nunc sancti Sebastiani porta appellatur. Tergemina porta in usu non est hodie: ejus vestigia prope Salinas adhuc extant. Ostiensis,nunc sancti Pauli,Ostiam ducit. Portuensis,nūc Porta Ripæ vocatur, ad Ostiensem portum iter pādit. Aurelia est versus Ianiculum: nunc dicitnr Porta sancti Pancratii.Septimiana(quam Septimius Severus struxit)Ianiculo subjacet;Ælia dicta est ab Ælio Hadriano eius autore. Mœnium ambitus tercentum & sexaginta turribus distinctus est: quarum pars major in hodiernum usque diem permanet integra:reliquæ nutantes,& semirutæ conspiciuntur.Ab urbis portis protēdebantur plures viæ, opere ac impensis illustres: Inter quas omnium excellentissima fuit Appia,quæ ad Capuam usque protendebatur: strata fuit lapide nigro durissimoque: septa utrinq; templis & sepulchris magnificentissimis,& luco Ægerię.Ejus partes vidētur adhuc nō procul ab urbe, & quà itur Terracinam. Hanc straverat propriis impensis Appius Senator.Via Flaminia facta fuit à Cn.Flaminio M.Lepidi collega; quod opus inchoatum est post Ligures devictos: eaque Pisaurū usq; ducebat. Latina per Labicanum extendebatur ab urbe in Latium. Ostiēsis versus Ostiam tēdebat:ab Anco Martio strata est.Tyburtinâ itur ad Tybur: in ea pons est Mammeus, & Lucanus Anieni superpositus.Ficulnensi via Numentum ibatur:in ea Næniæ deæ funebres templum habebāt,& dii noxii,ut Nemesis,Febris,& Mars ultor.Pons Numentanus adhuc hodie ad eam videtur viam,quem Narses Eunuchus struxit. Via Collina extēdebatur à porta Salaria Sabinos versus: ad eam erectum est templū Veneris Erycinæ,à Fabio Dictatore conditum, & delubrum Veneris Verticordiæ,&Honoris ara.Æmylia via,abÆmylio Lepido Flaminii collega strata est lapidibus,usque Bononiā. Fuit & alia ejusdem nominis,quā Scaurus struxerat:eaque Pisas & Lunam ducebat per Sabatios.Tyberina quæ à porta,quam Viridariam nominant,principium suum habet, ducit Sutrium, Vtrellam, Viterbumque, & iter in Volsinensem pręstat. Aurelia via per Tuscorum oram maritimam Pisas protendebatur: hæc dicta est Traiana,quòd Traianus illam restauraverat: ad eam horti & sepulchrum Galbæ fuit erectum.

Pontes quoque super Tyberi structura magnifici adhuc extāt: quos etsi Totila fere omnes fregit & evertit, sunt tamen restaurati, & ad pristinam formam reducti. Ælius pōs, ab Ælio Hadriano structus est,quo iretur ad insigne illud sepulchrum Antoninorum, quod tantis sumptibus erexerat:quod olim arx Crescentii dictum fuit,à Crescentio quodā, qui eam molem occupaverat:nunc dicitur Castellum sancti Angeli,pręsidium Summorū Pontificum munitissimum. Vaticanus pōs dictus est

Trium-

Triumphalis: quòd per eum triumphantes suas pompas in Capitolium ducerent: ejus pilæ adhuc medio Tyberi conspiciuntur, è regione Xenodochii Sancti Spiritus. Ianiculensis pons, qui & Aurelius, ab Antonino Pio marmoribus fuit stratus: nunc vocatur pons Xyxti, à Xyxto IIII. P.M. qui eum instauravit. Fabricius, priùs Tarpeius vocabatur, à L. Fabricio structus est: nũc quatuor capitum, à marmoreis simulachris quadrifrontibus, quæ ponti vicini sunt, dicitur: estque è regione Theatri Marcelli, ubi insulam cùm urbe conjungit. Cestius eandem insulam regioni Transtyberinæ connectit: olim Esquilinus, nunc sancti Bartholomæi. Senatorius pons, qui & Palatinus priùs dicebatur, quòd per eum in Palatium conscenderetur, nunc sanctę Mariæ Ægyptiacæ nomen tenet, à templo quod non procul distitum est. Sublicius, quem olim ligneum fabricaverat Ancus Martius, postea ab Æmylio Lepido factus est lapideus, & marmoreus appellatus. Ex eo facinorosi in Tyberim pręcipitabantur.

Explicare verbis nemo satis posset quantas impensas olim fecerint Romani reges, Consules, & Imperatores, in admirandis ædium structuris, tam publicis quàm privatis, in Thermis, Circis, Theatris, Templis, & aliis ejusmodi: quorum reliquiæ satis ostendunt Romanam potentiam, & industriã potuisse quid libet præstare: Qui cùm semper ad res arduas, maximè ad famam promovendam adspiraverint, nihil intentatum visi sunt relinquere, quo sui nominis memoriam ad posteritatẽ, quantum viribus, & ingenio humano præstari potest, producerent. Ideo per totũ Imperium structa tẽpla legimus sumptuosissima, nõ solùm Diis, quibus hoc ex pietatis officio præstari debebat, sed etiam bonis Principibus, & claris viris: quorum ductu, & consilio Reipublicæ majestas fuerat promota. Hos Senatûs auctoritas inter indigetes solemni consecratione referens, ritibus divinis, ceremoniisque, & publicis inscriptionibus eorũ nomina æternitati cõsecravit. Honos enim ad virtutẽ stimulus est acer: neq; roboratur efficatiùs, & ad honestas actiones incitatur animi generosi promptitudo, quàm si famam sibi æternam laudabilibus conatibus animadvertat pręparari. Quodque sordidi & avari propter lucrũ laborant, nobiles & illustres animæ propter famam promptiùs aggrediuntur. Propterea in hodiernum usque diem nullam Imperii Romani provinciam cernimus, quæ non demonstret aliqua elogia marmoribus insculpta, quibus anteactorum temporum memoria ad vitam novam reduci videatur: ut benemeritorum civium, vel Principũ honos, quantũ humana pręstare potis est industria, in perpetuũ prorogetur. Hęc opinio & honorifici nominis desideriũ plurimos movit, ut diversis in locis, tã in urbe, quàm foris, erigerent publica ædificia, impensis & opere celeberrima, quę tam usui populorum, quàm recreationi, & voluptati inser-

virent. quorum pars ad noſtram ætatem pervenit integra; reliquorum (quæ temporis injuria, bellorumq; violentia ſubverſa jacent)ruinæ paſſim per totam Italiã,cum tãta ſpectantiũ admiratione ſuſpiciuntur:ut ex parvis reliquiis facilè judicẽt omnes, nihil tam arduũ, nihil tam difficile cogitari potuiſſe, quod ingenio & labore tantorum artificum non ſit olim perfectum. Tantæ lapidum moles ſpectantur adhuc erectæ, ut mõtes montibus ſuperimpoſitos dixeris: Tanta ſtructurarũ, tamque varia continuatio, tantum artificium in omnibus; tam diverſa marmora ex longinquis quæſita regionibus, ut in unius urbis ornatum, accumulata credantur omnia, quæ toto orbe excellentia conquiri potuerunt.Inter cætera quæ nobis ingenioſa reliquit antiquitas ſumma admiratione digna,ſunt Thermæ, loca publica quibus unus quiſque excipiebatur ad lavandum. Introducebantur enim in eas Thermas aquæ derivatæ è ſuis fontibus,& per aquæductus ſumptuoſiſſimos fluebant in loca deſtinata,ubi calefiebant,& pręparabantur ad uſus balneorum: Quibus ampliſſimæ porticus ſuperbis fultæ columnis, deambulacraque, incruſtatione marmorum, & pavimentorum varietate ornatiſſima adjuncta erant:& natatoria,& Xyſti, & nemora amœniſſima,in quibus promiſcue cujuſlibet conditionis homines ſeſe recreabant, & exhilarabãt,genio & voluptatibus indulgentes: earum enim Thermarum & balneorum major uſus olim fuit, quàm noſtro tempore.

Thermæ numerantur in urbe duodecim ſtructura,ſumptibus,& fornicum amplitudine,labrorumque precio admirandæ. Traiani, Titi, Agrippæ, Syriacæ, Commodianæ, Severianæ, Antoninianæ, Neronianæ, Diocletianæ,Decianæ,Conſtantinianæ,& Septimianæ.Ex quibus nullæ extant magis integræ quàm Diocletiani,quæ in dorſo Viminalis erectæ ſunt:Et Antonini Caracallæ ad radices Aventini,prope templum ſanctę Balbinę. In iis enim monſtroſæ altitudinis teſtudines, & columnæ marmoreę adhuc ſuperſtites,paſſim humi jacẽtes & proſtratæ conſpiciũtur: Labraque,quibus lavabant homines,ex Ophite, Porphyrite,Alabaſtro, & precioſiſſimis marmoribus ſervantur multis in locis, quorum impenſas & precium nemo facilè poteſt æſtimare.

Thermarũ Titi Veſpaſiani veſtigia ſunt non procul à delubro ſancti Martini in montibus: ubi aquarum receptacula viſuntur, quæ ſeptem ſalæ vulgò nuncupantur: haud procul inde repertæ ſunt ante aliquot annos quædam cellæ ſubterraneæ, quarum parietes elegantiſſimis picturis ſunt variegati:in quibus priorum artificum jucunda & elaborata manus cernitur: ad quarum imitationem id picturæ genus, quod Groteſcos vocant, renovatum eſt: à grota enim, quæ ſpeluncam ſive cavernam ſignificat,denominationem ſumpſit.De reliquarum Thermarum, ac balneorum ruinis plura non dicemus hoc loco, ne noſtra narratio,

quam brevem instituimus, tædio lectorem adficiat.

Theatrorum & Amphitheatrorum ædificia Thermas nisi superēt, æquare sanê nemini dubium est. Ex quibus extat quasi integrum Statilii Tauri Amphitheatrum, prope mœnia, ad tēplum sanctæ Crucis in Hierusalem. Amphitheatrum omnium maximum extructum fuit, à Vespasiano inchoatum, & à Domitiano perfectum, & ornatum incrustatione marmorea, & signis statuisque frequentibus. Est enim inter Cœlium & Esquilias: eratque capax octoginta millium hominum. Nunc vocatur Coliseum, à Colosso solis, qui prope fuerat erectus: factum est ex Tiburtino marmore, lapidibus ingentibus: ut stupeas, & mireris tantas moles exscindi, & aliò transportari potuisse. Hodie destructum est ex majori parte, & ex ejus lapidibus Palatium Cancellariæ est ædificatum: relictà tamen est portiuncula integra, ut ex ea judicari possit, quàm splendidū fuerit ędificium, cùm esset integrum: quod dicitur undecim annis absolutum fuisse, à triginta millibus hominum, qui in eo laborarunt assiduè, donec ad perfectionem fuit adductum.

Theatrum Marcelli visitur ad palatium Sabellorum: Hoc Augustus Cæsar erigi curavit in honorem Marcelli ex sorore Octavia nepotis: cui adjunxerat bibliothecam insignem mater Octavia, & Porticum vicinā, ornatam variis simulacris deorum, & illustrium virorum.

Est & aliud Theatrum, quod Pompeii dicitur; inter Marcelli Theatrūm, & forum Iudęorum. Ejus pars adhuc integra erecta est ad palatiū Vrsinorum: Hoc lapideum Pompeius primus fecit, cùm antea in urbe Theatra essent lignea, quæ tandiu manebant, quandiu populo ludi exhibebantur. Pompeius verò mansurum perpetuò incœperat, quod Caligula absolvit.

Fuerunt etiam Romæ porticus publicæ erectæ, in quibus deambulabat populus ad recreationem sub umbra: quarum ruinæ adhuc extant multis in locis: quemadmodum ad templum sancti Laurentii in Miranda videtur pars porticûs Antonini & Faustinę: & in foro Romano tres illæ columnę striatę, fragmēta sunt porticûs Liviæ: & ad templum Iunonis monetæ (quod nunc sancti Angeli in Piscatorio foro dicitur) pars videtur porticûs Mercurii: altera Severi in platea Iudæorum. Antonini Pii alia inter Pantheū & Sciarræ vicum, quæ tantùm reliquiæ sunt exiguæ magnificarum illarum structurarum quas antiquitas suspexit.

Columnæ quoque mirandi fuerunt artificii, positæ diversis locis in urbe: quarū duæ supersunt adhuc structura, & artificio celebres: Omniū integerrima est Traiani Columna cochlis, quæ in foro Principis ejusdē stat erecta, inter forum Nervę, Capitolium, & Quirinalem. In eius ambitu rerum gestarum series à Traiano, elegantibus historiis sculptura expressit. Per eam intrinsecus conscenditur gradibus 185. Fenestellæ 40.

lucem præbent aſcenſui. Alia eſt columna cochlis non minoris altitudinis, artificiique; non procul à templo ſancti Laurẽtii in Trullio: quæ Antonino Pio ſacra fuit: ad cujus faſtigium non patet aſcenſus, ſicut in Traiani columna: quòd hæc Antonini media ſui parte confracta, gradus & concavitas interna planè ſit ruderibus obſtructa, neq; ampliùs ſit pervia.

Circos quoq; plures fuiſſe conſtat Romæ. Inter quos præcipuus numeratur Circus maximus, inter Palatinum & Aventinum. Longus (teſte Plinio) ſtadiorum trium, latus uniùs ſtadii. Is ſpectantium ducenta & ſexaginta millia capiebat. Primùm à Tarquinio Priſco cœptus eſt, poſtea ampliatus à Cæſare, & variis templis, ſignis, & ſtatuis ornatus.

Circus alter fuit Agonalis: cujus latitudo & lõgitudo fere videtur nõ procul à templo S. Apollinaris, & dicitur vulgò in Agone. A Numa Põpilio erectus eſt: in quo Agonalia quotãnis celebrabãtur in honorẽ Iani: poſtea à Nerone reſtauratus eſt, & locorum adjectione amplificatus.

Flaminius Circus fuit olim, ubi hodie videntur officinæ obſcuræ: nõ procul à templo S. Catharinæ: In eo ludi Apollinares, & equeſtres exhibebantur populo.

Circus Floræ vicinus fuit Pilæ Tiburtinæ, & foro Archemori: ibi fiebant Floralia quotannis, ludi in quibus turpia publicè patrabantur: in hunc Circum Cato Cenſor ſtudio videndi cùm eſſet ingreſſus, & compertum eſſet populo, prodire non auſi ſunt actores: quod ubi Cato animadvertit, furtim ſe ſubduxit, ne populi moraretur, & impediret ſpectacula: unde natum proverbium: ingreſſus eſt Cato, ut exiret.

Circus alius, ſive Hippodromus Caſtrenſis integer fere viſitur ad viã Appiã: haud procul à ſepulchro Cæciliæ Metellæ, quod Capo di Boi vocatur: ad angulũ arcis Prętorianæ: quã alii dicunt fuiſſe Pomœtię muros.

Arcus Triumphales à Romanis erigebantur viris illuſtribus, & Imperatoribus: qui debellatis provinciis triumphum merebantur. In iis geſta triumphantium inſcidebantur, ad perpetuam rerum memoriam: vidẽturque adhuc hodie aliquot erecti, tanta altitudine, tãta lapidum mole, ut Gigantum robore potiùs, quàm hominum opera credas fuiſſe compactos, & conſtructos. Arcus Titi Veſpaſiani antiquiſſimus omnium videtur in foro Romano; quà ad Amphitheatrũ patet deſcenſus ſuper via ſacra, ad parietes templi S. Mariæ novæ: Arcus hic Tito ſacratus eſt, devictis Hieroſolymis: ut apparet in ſtatis, & ſculptis captivorum, & triumphãtium imaginibus: ubi repreſentantur ſpolia templi Iudaici: arca fœderis, tabulæ Moſis, candelabrum, & vaſa ſacra, quæ in triumpho ferebantur.

Arcus Septimii Severi erectus eſt adhuc integer ad radices Capitolii: in cuius frontiſpicio utrinque, res geſtæ Principis terra marique conſpiciuntur ſculptæ.

Conſtan-

Constantinus magnus Arcum posuit triumphalem ad angulum Palatini montis:non procul ab Amphitheatro: parum admodũ mutilatus est,aut annorum injuria læsus:nisi quod statuarum capita sint avulsa: idque factum est nostro tempore, Pontificatum tenente Clemente VII. à Laurentio Medices ejus nepote: qui propterea pulsus est urbe.Hunc arcum struxit Constantinus, debellato & submerso ad Pontem Milvium Maxentio,qui tyrannide Romanos immani vexarat. Arcus Galieni Imperatoris ex Tiburtino lapide stat erectus ad templum sancti Viti, quà descensus est ad Suburranum clivum.

Arcus Domitiani, qui hodie Tripoli dicitur, mutilatus videtur prope templa S.Silvestri, & S.Laurentii in Lucina.

Arcus Fabianus (quem Fabius Censor dicitur erexisse devictis Allobrogibus)in via sacra conspicitur,iuxta regiam,& basilicam Pauli.

Obeliscos diis erectos, & in circis sepulchrisque positos videmus multis in locis, ad magnificentiam & ornatum: & ut plurimûm lapide Thebaico Ægyptiaco,signato literis Hieroglyphicis.Inter omnes obeliscos qui per totum Romanum Imperium positi sunt, nullus fuit major illo,qui in circo maximo fuit erectus, qui longus fuit pedes, 132. Eodem in circo fuit alter minor,qui non superavit longitudinem pedũ,88. Vterque dicitur stratus latére sub terra hortorum, qui complent Circi amplitudinem. In Vaticano fuit alter obeliscus,qui in sua longitudine cõtinet pedes, 72. præter acuminatã partẽ, quæ alta est pedes, 6. & semis, & bassim quæ latet sub terra pedes, 37. Obeliscus in parte inferiore latus est ped. 12. min.5. in superiore verò ped.8.min.5.continet hanc inscriptionem,DIVO CÆSARI DIVI IVLII F. AVGVSTO TI. CÆS. DIVI AVG. F. AVGVS SACRVM. In eius fastigio globus erat deauratus, quo Iulii Cæsaris cineres inclusisse dicitur Tiberius Cæsar:qui obeliscum hunc ex montibus Æthiopię,per Nili alveum curavit advehi Romã:alii ornamentũ Circi Vaticani fuisse dicũt.Hoc tempore, 1586. Sixti VI. P.M. jussu remotus est à látere tẽpli Vaticani: & erectus in ampla illa platea, quę Palatio Pontificũ adjacet: factumque est id, opera Dominici Fontanę Comensis Architecti, nõ sine spectantiũ omniũ sũma admiratione, qui tantam molẽ loco moveri,& aliò trãsportari posse nulla humana arte credebant: cùm nostro tẽpore pauci inveniantur,qui in talibus rebus ingenio valeãt: quòd principes sũptus facere vel nolint, vel nequeãt:& spreta passim architectorũ contẽnatur industria. Obeliscus hic quem Fontana transtulit è suo loco,ponderat libras,965148.

In Campo Martio videtur adhuc obeliscus ejusdem lõgitudinis, qui stratus jacet in cellis subterraneis aliquot ædium, prope Doganã veterẽ. Et is literis Hieroglyphicis est cultus.Duo alii cernuntur jacentes,& cõfracti ad templũ S. Rochi prope portam Flaminiam: quorum singuli

continent longitudinem pedum, 42. Fragmenta ſunt Mauſolei, quod Auguſtus erexit;ut in eo Cæſarum cineres reconderentur: & ejus ſepulchri ruinæ frequentes ſunt, à poſteriore parte S. Rochi teſtudinibus & cellulis adhuc ex bona parte integris.In via Appia,in illo Caſtrenſi Hippodromo, jacet obeliſcus ingens medio intervallo inter vepres: qui notis Ægyptiacis in toto circuitu ornatus eſt. Alii aliquot minores in urbe ſervantur:ut ad ædem S.Euſtathii:& in hortis Mecœnatis.

Aquę ductus non minore magnificentia,& ſplendore ſtruxerunt antiqui:per quos aquæ diverſis è ſcaturiginibus, montibus effractis,& canalibus continuis in urbem perducebantur,ad uſus tam publicos quàm privatos. Horum aquęductuum pars magna extat adhuc, tā intra quàm extra mœnia. Caſtellaque, & aquarum receptacula opere teſtudinato, multa adhuc ſuperſunt integra. Aquarum quæ in urbem influebant nomina hæc in auctoribus citantur. Appia,Martia,Virgo,Claudia, Herculanea,Tepula,Damnata,Traiana,Annia,Halſientina. Cœrulea,Iulia,Algentiana,Sabbatina,Aurelia, Septimiana, Severiana, Antoniana, & Alexandrina. Ex quibus Aqua virginis ſola permanet: quæ vocatur hodie fonte Lotreio: ejuſque aquęductum, & fontem reſtauravit Nicolaus VI.Pont. Max.

De templorum ſtructura, deque eorum ornamentis non eſt neceſſe ut multa hoc loco inſeram: cùm tota urbs iis plena ſit:omnibuſq; in regionibus extent plurima,ſumptibus & arte elaboratiſſima. Inter cætera unum ſumemus,de quo paucis verba faciam, & legentibus hunc tractatulum proponam,ut ex eo de cæteris judicium poſſint facere: quæ à priſcis illis piis patribus,cum eſſent Chriſtianam religionem amplexi,rejectis prophanorum,& Gentium idolis,conſecrarunt Apoſtolis,& ſanctis Martyribus:ne perirent ſplendida illa ædificia, quæ tantis ſumptibus, & opera tam pręclarorum artificum fuerant conſtructa.Inter ea igitur quę in urbe videntur templa, nullum magis integrum ſupereſt, nullum architectura admirabilius, quàm Pantheum. Hoc à M. Agrippa erectum eſt,& dicatum (ut quidam volunt) Iovi ultori: Alii Cybele ſacrum fuiſſe malunt: multi aſſerunt, quod fit veriſimile, omnibus Diis devotum, unde Pantheum nominatum eſt: Hodie ſanctæ Mariæ rotundæ vocatur. Structura elegante, latericio conſtat opere.Nullæ in eo templo feneſtræ: Pars fornicis ſuperioris aperta, & ampla lucem dat inferiori loco: qui totus illuſtratus eſt marmoribus precioſiſſimis, diſtinctuſque cellulis,& receptaculis, quibus ſimulachra deorum continebantur: Inter quę fuit olim Minervæ ſtatua eburnea, Phidiæ ſculptoris opus abſolutiſſimum.Fuit & Veneris ſignum elaboratiſſimum,cui adplicatus erat unio ille admirabilis, quem Plinius unicum & ſingulare opus Naturæ vocat. Hunc Auguſtus devicto Mar. Antonio & Cleopatra, ex reginæ

auri-

auricula detraxerat: & quia illi par in toto terrarum orbe non inveniretur (nam alterum huic ſimilem diſſolutum Cleopatra propoſuerat bibendum eo convivio,in quo cum Antonio de ſumptu decertabat) Cæſar in duas partes hunc diſcindi juſſit, & ad ſtatuam Veneris,quæ in Pantheo erat adplicari. Pondus hujus unionis erat dimidię uncię,hoc eſt 80. ceratiorũ,ut noſtri temporis aurifabri loquuntur.Precium æſtimabatur ducẽtorum & quinquaginta millium coronatorum. Pantheum hoc laminis argenteis tectum erat:quasConſtantinus Heraclii nepos detraxit, & cum reliquis Romanæ urbis ornamentis abſtulit ſecum, ut ſuam Cõſtantinopolim excultiorẽ redderet. Sed in navigatione Syracuſas appellens,ibidẽ mortuus eſt:ſpoliaq; omnia,quæ ſacrilegus Roma abſtulerat, in Ægyptũ tranſlata ſunt à Barbaris,qui paulo poſt Imperatoris obitũ in Siciliam venerant. Plus damni hic Conſtantinus intulit Vrbi ſeptẽ diebus,quibus Romæ moratus eſt, quàm Gotthi priùs ducẽtorum annorũ ſpatio,quibus Italiam occupaverant.Statuas enim aureas,argẽteas,eburneas,aheneas,& marmoreas,in quibus ſculptorũ, artificumq; nobilium labos ſingularis,& toreumata ſpectabantur exquiſitiora,obeliſcos marmorũ peregrinorũ,& reliqua Vrbis ornamẽta pręcipua navigiis auſportabat innumeris:ſed præda diu potiri nõ potuit:amiſſa vita cũ ſacrilegio. At Pantheum hoc(de quo nobis inſtitutus eſt ſermo)porticũ habet,quę tredecim columnis fulcitur,Thebaici vel Æthiopici marmoris duriſſimi,quodOphite vocatur:nunc Granitum (ex quali lapide facti ſunt fere omnes Obeliſci majores: & colũnæ illę ingentes,quæ ſunt erectæ prope palatium Veneti Ducis:quas nõnulli ineptê,& imperitê prodiderunt ex fuſili materia cõflatas: quam artẽ cõficiendi lapides,ſicut & purpuræ cõchillis modus,nobis injuria tẽporum periiſſe volunt. Poſtes, laquearia, & valvę,quæ ſunt vaſtiſſimæ in hac Panthei porticu,ex ære deaurato cõſpiciuntur. Scalę cochlides,quadrata & aperta ſtructura, uſque ad tectũ porrigũtur:Ad quarum ſimilitudinem & normã alię ſunt erectæ in palatio Vaticano,ſed forma rotunda. De reliquis templis, quæ frequentia vidẽtur tã in urbe quàm foris,heic de ſingulis verba facere nõ eſt mei inſtituti: cùm eorum explicatio in immẽſum produceretur:Et hujus libri ſecundo tomo ſubjũcturus ſum brevẽ topographiam, in qua declarabo ſingula ſingulorum locorum ornamẽta,quo loco & ordine à peregrinis viatoribus,triduo vel quatriduo poſſunt perluſtrari.Superſedebo igitur huic labori,& ad alia me convertã, quæ ad hunc tractatũ facere vidẽtur.

Cùm apud antiquos tam Græcos quàm Latinos (ſicut & apud Ægyptios, & Hebræos factitatũ certum eſt)ſumma ſemper fuerit ſepulturæ, & funerum reverentia:ſumptuſque ingentes populi omnes profuderũt, in ſepeliẽdis mortuorum corporibus: quę alii balſamo, precioſiſſimiſq; aromatibus cõdiebant, exquiſitis & ſuperſtiſioſis ceremoniis priùs exé-

terata,& omnibus repurgata excrementis,quæ putredinem admittebāt, inq; sepulchris integra recōdebāt sanctissimê,sicut in Ægypto,& in Italiæ ora Tyrrhena:ubi aliquādo corpora inventa sunt illæsa sed exsiccata, quibus continebantur phialæ,& volumina corticum, vel membranarū, notis diversis, & carachteribus hieroglyphicis plena:& hodie adhuc ex Ægypto advehuntur ad nos mortuorū corpora exenterata, & balsamo medicata,quæ Muniā vocant Chirurgi ac Medici:in horū cōcavitate cęlantur sæpius parvæ statuæ Canopi,cōfectę ex terra satis fragili, & superinducta nescio quo mastyce cyanei coloris,qui gēmę (quā Turquescam vocamus)similitudinem refert. Tota facies anterior in nonnullis, in aliquibus totus circuitus, hieroglyphicis notis tegitur, quæ superstitiosas aliquas ceremonias,ad defunctos spectātes cōtinēt, & mysteria secreta: quę solis prophetis,sacerdotibusq; olim legi poterāt:erant enim carachteres hieroglyphici triū generū prophetici,regii,& plebeii. Priores duo lectu difficiles erant:ultimum cōmune omnibus:licet hodie ad cognitionē paucorum perveniāt. Cùm multis in locis Canopi statuas viderim, nullā me adnotasse excellentiorē memini illa majori q̄ in domo Marii Delphini servatur: facta ex simithe, vel ex balsathe lapide durissimo.Et aliam huic non minùs admirādā ex terra, quā superiùs recitavimus;quā servat vir clarissimus Petrus Lepidus Metensis, regiorum negotiorum summus Procurator, in ditione Mediomatricorum, Virdunensium & Tulliorum: hanc tertio volumine inscriptionū inserturus sum:illa Delphini priori hoc libro extabit.Græci in suis funeribus,sicut & Latini,suorum corpora non servabant aliarum nationum more: sed post Syllanā tyrannidem,& bella civilia,quibus corpora è monumentis extracta,per ludibrium ab inimicis trahebantur uncis & harpaginibus, laceraque in cloacas,vel profluenta projiciebantur: ut tam impia spectacula impedirent,cadavera mortuorum rogis imposita,solemniter in cineres redigebant: quos urnis aureis, argenteis, aheneis, marmoreisve, vel fictilibus (pro cujusvis conditione & facultatibus)sanctê excipiebāt, & multis ceremoniis recondebant sepulchris, ad hoc pietatis officium præparatis: commixtis cineri gemmis,auroque in pulverem redacto, & imminuto: adjectis etiam aromatibus selectissimis,& amicorum lacrymis. Hancq; postremā pietatem defunctis parentibus,consanguineis, & amicis quāto poterant apparatu,studio,curaq; præstabant,addentes funeribus suorum ludos,encomia publica,& sacrificia solēnia,diis Manibus & Inferis. Sepulchra quibus cineres claudebantur ornata erāt epitaphiis, & diversis inscriptionibus,quibus defunctorum nomina exprimebātur,plerūq; mortis modus,ætatis anni,dies,& horę,dona q̄ ad aras quotannis conferebantur;& testamenti explicabant ordinē. Existimabantque illa omnia maximê pertinere ad mortuorū animas: quibus hoc officio, & justis inferiis

feriis pandebant iter facilius per Acherōta ad inferos, & illis placabiliores reddebant Infernos judices Minoa Rhadamantū & Æacum: ut sine Eumenidum flagris, incolumes ad Elysios penetrarent cāpos, & post potum Lethes, omniū prioris vitæ tædiorū obliti, fruerētur æterna quiete: Cōsulere quoq; se existimabant cōsolationi viventium, dū desiderium suū mitigabant, & dolorem minuebāt cōceptum ex obitu eorum, quos habebāt carissimos. Et hac officiosa, ultimaq; cura, benevolentiā postremā persolvebant amicis, & vitā vita functis prorogabāt, memoriā illorū ad posteritatem protendentes. Vetus sanè fuit hæc ubiq; superstitio: nihilq; remansit tenatius insculptum mentibus hominum, quàm curiosissimis inferiis, & ceremoniis funera suorum ꝓmovere: Memini cùm Romæ essem, & familiari colloquio interessem viri nobilissimi Marii Delphini Patricii Romani, & Titi Celsi Syracusani: inter quos cùm facta esset mentio Testacei mōtis, quem erectum ex coacervatione vasorum, & urnarum fictilium in medio Circo Olympico videm⁹, rejecta opinione vulgari eorum, qui asseverabant eas urnas fuisse, in quibus tributa diversarum nationum Romā transferabantur, & in eum acervum semper exponi solitas. Ridiculā sententiam explodebant, & conjectura probabili statuebant, illum montem uno eodemque tempore evectum, ex urnis funebribus, quas edicto publico, tam pii Pontifices, quàm Imperatores Christianam doctrinā amplexi, jubebāt eò cōferri in unum, & quasi sepeliri eodē in loco, cum reliquis funerum sacris instrumentis, quib⁹ ad has ceremonias Idolatrę solebāt uti: & simul eodē edicto cautum fuisse, ne aliis sacris & expiationibus uterentur populi, quàm Christianis, Mirum est illū mōtem, q̃ in circuitu plus quàm duo millia passuū cōtinet, & in altitudine 160. pedes, constet tamen ex solis urnis funebribus, & integris: ut probatum est ab Antonio Lafrerio sculptore Pōtificio, qui ad latus hujus montis effodiens satis profundê, urnas novas, integras, & venusto toreumate formatas invenit: quoq; altiùs fodiebat, eò vasa magis extrahebat integra, eaq; ad cineres mortuorum tātùm accommōdata: ut testabātur inscriptiones aliquot, quæ vel in ansis, vel in ventre urnarum sculptæ legebantur: ex quibus duæ tantùm mihi super sunt: quarū prima hoc cōtinet. Diis Manib. Sexti salve, Sexti vale: Et alia, D.M. Livilla æternum parentis infelicis cōdolium, & desideriū. Neq; approbabāt summi illi viri eorum dicta, qui asserebant locum illum fuisse destinatum figulis: qui frequentes habitabant ad Tyberis ripam: qui ne fluvii impedirent alveum, jubebantur rupta fictilia, & excrementa omnia in eum locum conferre: Non est probabile Circum illum Olympicum, in quo se assiduò exercebat juventus Romana ludis equestribus, & aliis exercitiis militaribus, fuisse tam vili, & sordido negotio destinatum. Sed ut sese res habeat, certum est totum illum immanem acervum, erectum esse ex vasibus funebribus: quo probatur maximum fuisse eorum

usum inter antiquos: & unum quemque magnum eorum numerũ domi suæ preparatum habuisse ad funera: si modò verum sit Pontificum, Imperatorũque edicto cautum, & iussum esse, ut omnia uno tempore in unum locum cõferrentur: eiusque rei memoriã pio silentio suppressam. Illi suã opinionem probent. Nihil interea certius fuisse constat, olim ab omnis conditionis hominibus profusissimos sumptus factos in inferiis solvendis, in sepulchris struendis; & in donis, quæ legabantur ad sacra pro defunctis, & epulas celebrandas: cùm tantùm ubique videamus epitaphiorũ, ut nullus sit urbis angulus, qui nõ possit ꝓducere magnũ eorũ numerum: & ut plurimũ marmora sunt peregrina, & maximæ æstimationis: Idem quoq; factũ legimus à Græcis, Asiaticis, Ægyptiis, & aliis barbaris nationibus. Hinc illæ pyramides Ægypti stupendæ magnitudinis & architecturæ. Quarum prima à Chemmi rege, quadrata forma structa est ante tria millia annorũ: cõtinetque una quęque facies in sua basi 1680. pedes: alta (secundum Diodorum) sex jugerũ: quę efficiunt, 1440. pedes: cùm jugerũ costet 240. pedibus. Belonus, qui nostro tẽpore eas dimẽsus est, asserit hanc pyramidem Chemnis continere gradus 250. qui simul efficiũt pedes 800. Facta est hæc enormis structura ex lapide Arabico durissimo, ut æternitatem promittere videatur. Omniũ minimus ex iis lapidibus, tringinta pedibus longior dicitur: erectaque hæc moles loco arenoso, quatuor à Mẽphi (quæ hodie Cairus vocatur) milliaribus, uno cum dimidio à Nili ripa. Secunda pyramis priore multo minor, sed ex eodẽ lapide structa est à Cepho Chemnis fratre: cuius facies unaquęque in sua basi lata est pedes 625. & hæc solida est: cùm prima contineat intrinsecus cõcamerata loca: ac in medio sepulchrum ex marmore nigro confectũ. Et puteus effossus est in introitu profundissimus, qui ad Nili altitudinẽ respondere dicitur, cùm Pyramis utraque in monte sita sit. Tertia Pyramis omniũ minima Mycerino regi tribuitur: vel ut alii malunt, ad Rhodopem meretriculam Æsopi fabulatoris conservam referenda est: quæ meretricio quęstu tantum collegit facultatum, ut hanc pyramidem reliquis quidem minorem, sed artificio atque opere non inferiorẽ erigere sit aggressa. Pars enim illius inferior usque ad altitudinem 22. pedum, facta est ex Basalthe Æthiopico lapide, nigro & durissimo: superior pars, quæ in acumen exsurgit, ex eodem lapide constat, quo duæ superiores. Prope has pyramides erectum est caput ingentis magnitudinis ex eodẽ Basalthe, super grandi basi ex eodẽ lapide. In suo circuitu continet pedes 102. Plinius scribit fuisse Sphyngem humana facie, sed leonino corpore: quæ à ventre ad altitudinem capitis cõtineret pedes 143. incertum est an hoc caput ejus fuerit Sphyngis, an alterius. Sphyges certê antiquitus Sepulchris adhiberi arcano mysterio docet experientia, in tot epitaphiis, quæ adhuc Romanis in marmoribus conspiciuntur. In eadem Ægypto Labyrinthus admirabili structura fuit ædificatus, ad regũ sepulchrum,

de hoc Herodotus in Euterpe mentionem facit, illumque præfert pyramidibus, reliquisque omnibus operibus, quæ in Græcia spectãtur: templis etiam Ephesio, & Samio. Diodorus dicit structum esse à Meni, sive Maroso rege, ut in eo sepeliretur: ad cujus forman Dædalus Atheniensis alium in Creta Minoë regnante ædificavit, sed multo minorem, & artificio inferiorem.

Artemisia Halicarnassi regina Mausolo marito regi Cariæ post obitũ erexit magnificentissimum sepulchrum: cui antea par non fuerat, neque postea visum est. Tanto enim affectu virum cõplexa est, ut corpus in cineres redegerit; quos cùm non existimaret dignos qui putrescerẽt terra reconditi, hos potui commixtos deglutivit paulatim: ut corpus corpori dilecto jungeretur arctiùs. Convocavit interim artifices toto orbe celeberrimos, qui Cenotaphium erigerent congestis in unum facultatibus: Ædificium quadrata forma fuit: in circuitu 411. pedes continens, in altitudine cubitos 45. Hujus tam sumptuosæ structuræ architecti fuerunt Scopas, Bryax, Timotheus, & Leochares: qui singuli faciem unã Mausolei quadrati, quanta potuerunt arte, & exquisita sedulitate perfecerunt: horum autoritas, & experientia in sculpẽdo, tantum famæ tribuit operi, quantum impẽsæ, quæ factæ sunt à regina: His quatuor additus est quintus artifex nomine Pythis: qui quadratæ moli pyramidem addidit altitudine æqualem cum inferiore structura. Pyramis 24. graduum ordines continebat, ornata columnis ingentibus 36. Fastigium cujus sustinebat quadrigas, cum statua Mausoli ex marmore purissimo.

Hæc apud peregrinos ambitioso famæ studio fiebant: quibus Romani prono in gloriam affectu nunquam cesserũt. Augustus Cæsar ad imitationem Artemisiæ struxit Romæ sepulchrum amplissimum, in quo Cæsarum cineres reconderentur, quod Mausoleum vocavit: Ejus ruinæ videntur à posteriore parte templi S. Rochi, ad portã Flaminiam: & duo illi obelisci ex lapide ophite, qui fracti jacẽt in platea anteriore, fragmẽta sunt superbi & vasti illius ædificii.

Tiberius Cæsar ex Ægypto curavit advehi Romam obeliscum illũ Vaticanum, qui hodie unicus erectus est & integer: in cujus summitate, globo deaurato, Iulii Cæsaris cineres repositi sunt: ut nostro tempore persuasum est.

In eodem Vaticano sepulchrum habuit Scipio, metam sive pyramidem diversis signis, & marmoribus insignem: cujus reliquiæ adhuc spectantur in pronao templi Vaticani, quod Paradisum vocant: ad cujus parietem Iotus pictor celeberrimus historiã Christi pinxit Mosaico opere claram. Scipionis sepulchri partes sunt, ingens nux pinea, quæ cõtinet defuncti cineres, & pavones ænei deaurati.

Videtur & Pyramis alia integra, & erecta ex candido marmore

ad portam Oſtienſem, mœnibus urbis inſerta, quà teſtaceum montem ſpectant. In qua literis ampliſſimis Ceſtii nomen ſculptum eſt: qui erat Collegii Epulonum magiſter, ſive ſeptemvir: quamvis hác pyramidem totius Collegii ſepulchrum nonnulli exiſtimant: ut eſt veriſimile: Privati hominis non eſſet tantos profundere ſumptus, ad excitandū tanti precii ſepulchrum.

Septimius Severus, ut aliquam ſui memoriam celebrem relinqueret, monumentum erexit columnarum frequentia, & magnificentia ſpectabile: tanta altitudine, ut cætera urbis ædificia longè ſupereminereret: continebat enim conſtagnationes ſeptem (unde ſeptizonium vocatum eſt) quarum tres tantùm hodie ſuperſunt, longa annorum, & temporis injuria nutantes, & ruinā minitantes: reliquiæ extant ad templum S. Luciæ, ſub colle S. Gregorii.

Inter cætera monumenta, quæ Romæ fuerūt celebria, Moles illa Hadriani Imperatoris facilè eminuit, ac niſi primum obtinuit locum, nulli certè allii ſecunda fuit. Hanc Imperator (ut erat vir ingenio mirabili, & laudis, perpetuique nominis unicê ſtudioſus) erexit, variiſque marmoribus, ſignis, & columnis precioſiſſimis exornavit: in qua cineres Antoninorum ſervarentur. Ejus molis ornamenta poſtea detracta ſunt, & ad ædificia publica ſunt adplicata: dum arx in ea ſtrueretur, quæ hodie Caſtellum S. Angeli dicitur. Columnæ illæ templi veteris Vaticani, omnium quę in tota Italia videntur ſpecioſiſſimę, ſepulchri hujus pars ſunt.

Longum eſſet annumerare ea omnia, quæ tam in urbe quàm extra urbem videntur monumenta: nulla enim pars eſt, nullus locus, qui non trahat in admirationem ſpectantes: tanta ubique marmorum varietas, tanta columnarum frequentia, & ſublimitas, tanta fornicum, & teſtudinatorum ædificiorum amplitudo, ut ab hominibus facta vix ſit credibile. Inter quæ meritò reponi poteſt Cæciliæ Metellæ ſepulchrū ad viam Appiam ſtructum, quod Capo di boi dicitur: Id enim ex puriſſimo marmore albo factum eſt, forma rotunda, in turris ampliſſimę formam. In circuitu capitibus boum artificioſê concinnatis & ſculptis diſtinctū. Quodque in eo maximê mirandum eſt: artificio tā ſingulari compoſita eſt ea moles, ut Echo loquentium voces ſepties, & octies diſtinctê & articulatê referat: ut in exequiis, & funere, quod Creticus uxori ſolemniter celebrabat, ejulatus plorantium multiplicaretur in immenſum: non ſecus ac ſi Dii Manes, & omnes Inferorum animæ fatum Cæciliæ illius commiſeratæ, ex imo terræ continuis plangerent ploratibus, ſuūque dolorem teſtarentur communem, quem lacrymis viventium conjunctum eſſe vellent.

Hæc nobis ab antiquitate relicta ſunt, tanquam ſigna & notæ illius ſplendoris & magnificentiæ, qua Romani non ſolùm cæteras orbis

nationes

nationes, & monarchias æquarunt, sed etiam superiores evaserunt. Epitaphiis plena sunt omnia, tam in urbe quàm foris. Circa hæc enim plurimum curæ impenderunt antiqui: ut ejusmodi signis, suos ad posteritatem transmitterent humanitatis ac pietatis affectus. Quod non solùm in Italia factitatum videmus, sed in toto terrarum circuitu, quocunque sese extendit Romanorum dominatio, & imperium. Vbique spectãtur templorum, ararũ, sacellorũ, statuarumq; dedicationes, columnę, altaria, tabulæ, vasa, quæ inscriptiones ædictorum, legum, senatûs cõsultorũ, testamentorũ, elogiorum, & epitaphiorum referunt. Quæ omnia summo studio exquirũtur ab antiquitatis studiosis: eaq; ingẽti precio empta, ad ornatum suarum ædium, hortorũ, & locorum publicorũ applicant. Ac prę cæteris hanc studii laudem sibi vendicãt Romani: qui nullis sumptibus, nulli labori parcunt, ut hæc marmora coëmant, & locis commodis reposita, comiter & humaniter proponãt spectanda peregrinis, qui semper in eam urbem frequentes conveniunt. De summis Pontificibus, qui autoritate, potentia, & iudicio valent, non est mirũ, si circa talia multum operæ dederint: In quorum Palatio Vaticano cõspiciuntur, statuę, tanta arte, ac perfectione perpolitæ, ut inimitabiles nostri temporis sculptoribus existimentur. Inter quas est Apollo Pythius, duę Veneres, Cõmodus Imperator, Antinous, Mercurius, Cleopatra, & infinita alia signa: sed admirandum illud Laocoõtis simulachrum, cum duobus filiis, quos uno lapide Agesander, Polydorus, & Athenodorus sculptores celeberrimi cælarunt: inventum est in vinea Felicis civis Romani, non procul à Titi Thermis, anno dñi, 1506. Neque mirum si Michaël Angelus Bonarotus Florentinus (sculptorum & pictorum qui à mille annis floruerunt lõgè primus) de his statuis aliquando dixerit Paulo III. P. M. illas esse relictas ab antiquitate, non ut quisquam eas imitaretur, sed ut miraculo spectãtibus esse possent; ut rerum periti agnoscant, aliquid divinitatis in antiquorũ ingeniis resedisse; qui tantas res & aggressi sunt, & perfecerũt ea arte, & industria, ut ipsam Naturam videantur æquare, vel etiam in aliquibus superasse: Cùm igitur huic Michaëli Angelo injunctum esset, ut statuam Laocoontis mutilam reficeret, recusavit suam operã in hac re: sed ne videretur Pontificis detrectare imperium, brachiũ, quod statuę deerat, ex gypso indurato (quod Stuchum vocant) qua potuit arte perfecit, sed non expolivit: ne videretur se conferre cum excellentibus illis Rhodiis artificibus, qui statuam sculpserant.

Iulius III. de Monte, P. M. post Pauli Farnesii mortem Pontificatum adeptus, hortos & vineam struxit ad viam Flaminiam. Hanc ædificiis sũptuosissimis, Terminis, imaginibus, signis, & inscriptionibꝰ exornavit. Subterranei enim fornices elaboratissimi ibi visuntur, ex quibus limpidi fontes manant: in quibus dii marini colludentes cũ Nymphis, Cupi-

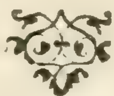
dines supervolitantes, satyri tripudiantes adplicati sunt. Palatium anterius stratum preciosissimis marmoribus, fultum columnis ingentibus, & picturis exornatum præstantissimis. Sed quid non liceret summis illis viris, qui rerum omnium copia affluunt, & semper stippati, & culti viris summo ingenio præditis, quorum consilio res gerunt: Eorum muneris esse debet, has antiquitatis reliquias, tanquàm sacrosanctas undique cōquirere, & ad ornatum urbis conferre.

Horum exemplum secuti Cardinales meo tempore illustres Farnesii, Vallæus, Cęsius, Carpensis, Bellaius, & alii nōnulli, cum Pontificibus decertare ausi sunt de impensis, & diligentia in cogēdis in unum istis marmoribus. Et plerique ex patriciis & civibus: Quorum unusquisque pro suis facultatibus collegit undique ea omnia, quæ digna putarunt ad ornatum suarum ædium. Inter quos Collotii, Maphæi, Delphini, Buffali, & alii plurimi locum primum meritò debent occupare. Quorum aliqui tanto studio in horū conservatione flagrarunt, ut ex iis M. Casale caput Iulii Cæsaris summa arte elaboratū servat: quod posteris ea conditione possidendum reliquit, ut si id alienent, sive dono, sive venditione, Palatiū in quo hæc statua servatur, possessorem capitis sequatur: Et Marii Delphini pater cippū coëmerat, qui ad vineam Traiani pertinebat, quē ut suo loco restitueret, vineam mercatus est ingenti precio, quamvis ea non haberet opus: sibi laudi ducens, si ad vineæ terminum reponeret antiquum cippum. Hæc ideo dico, ut cognoscant lectores, quo studio & cura Romani tam insignia antiquitatis opera colant, & custodiant.

At cùm Romæ essem, collegeram fere omnia, quæ mihi videbantur notatu digna esse: delineationem templorum singulorum, Arcuum, Thermarum, columnarum, statuarum, ararum, reliquorumque ædificiorum, quæ tota urbe splendidiora judicantur, Epitaphiaque omnia & inscriptiones, quibus prisci temporis aliquod insigne testimonium cōtinetur: ruinasque antiquas, & fragmenta singula, quæ passim tam privatis, quàm publicis parietibus adposita spectantur: Ex quibus portiunculam tantùm apud me retinui, quam hoc libro primo & secundo lectori propono: ut amicorum petitioni, & studiosorum antiquitatis voluntati satisfacere possem. Quibus utinam tempestiviùs obtemperassem; non mihi bellorum civilium violentia fuissent adempta, quæ tot annis, tot laboribus, & impensis undique exquisita in unum coacervaveram. Sed mea damna dum recitatione hac refrico, nihil aliud facio quàm renovare triste cordolium, & jacturam inęstimabilem quam feci, quaque angor & maceror assiduò, sine ulla consolatione: cùm de juventutis meæ laboribus, nihil mihi fere remāserit pręter amissorū desiderium. Sed hęc præter rē fortasse. Restat ut quod mihi superest, diligentia majore caveā ne cum cæteris tand mihi depereat. Quod ne fiat Theodori Bryi Leodiensis

diēsis ſculptoris ingenioſiſſimi cura egregiè cautum puto. Libros enim duos inſcriptionum Romanarum cùm dedicaviſſem illuſtri viro Hermanno à Ghoër, Baroni de Peſche, hos Bryio ſculpēdos tradidit: in quibus cum duobus filiis Theodoro & Iſraële, viris ſummo ingenio præditis laborant jam aliquot annis. Abrahamus autē Faber Typographus Metenſis, homo vigilantiſſimus, & in ſua arte ſolertiſſimus, ea quæ præter ſculpturam requiruntur typis excudenda ſuſcepit: Quòd ſi mihi Dei benignitas vitam ſervet, addam & tertium librum, quo continebūtur aliquot inſcriptiones Italiæ, & aliarum regionum. Dico aliquot, propterea quòd ex plurimis, quas olim diverſis in locis Italiæ, Croaciæ, Forojulii, Stiriæ & Illyrici collegeram, vix mihi centeſima pars relicta eſt: quæ, ut prototypa erant, confuſis chartis relicta ſervabantur inter meos libros: Fragmenta tamen hæc iterum coacervata, & redacta in unum, juſtum volumen efficient: additis aliquibus Galliæ inſcriptionibus, quę mihi à clariſſimo viro Paulo Cavallerio, & aliis amicis miſſa ſunt. His adjungam & quædam non indigna obſervatione, quæ noviſſimè Metis inventa ſunt: Metæ enim (quas Tacitus Divodunū Mediomatricorū Vrbem vocat) multa habuerunt antiquitatis monumenta: quæ fere omnia deleta ſunt: & quicquid erat antiquum ad erigendam arcem collatū eſt. Fundamenta mœnium quæ ſunt ad Portam Campanam facta ſunt ex ingentibus ſaxis antiquis, in quibus inſcriptiones leguntur plurimæ, videnturque infinitæ deorum, hominūque, & animalium figuræ: Sed hæc omnia quia viſa ſunt ad arcem ſtruendam maximè idonea propter vicinitatem, quodq́ue lapides illi antiqui duriores eſſent, quàm ii, qui recēter è lapidicinis eruuntur, ideo ſunt adplicata ſtructuræ Citadellæ ab architechtis. Servata ſunt paucula in domo illuſtris Baronis Clerevantii, & clariſſimi viri Petri Lepidi Procuratoris regii, quæ cum cæteris à me reponentur in tertio libro: quibus adjungam & paucula quæ mihi miſſa ſunt Luxemburgo, excerpta è luculentiſſimis illis ædibus, quas illuſtris Comes Mansfeldius illic erexit: ut ſaltem ſi temporis injuria, bellorumque inclementia ſubvertantur ædificia, poſſint hæc in bibliothecis alicubi reſervari, ne planè pereant.

Reliquum eſt igitur ut huic primo volumini præponam nonnulla, quæ ad interpretationem ſequentium facere poſſe judicavi: hac in re ſecutus exemplum reliquorum, qui hanc ſcriptionis materiam tractaverunt ante me. Excepi igitur ex Valerio Probo, & aliis, quicquid huic tractatui commodum, & neceſſarium viſum eſt: quod in ſequenti tabula propoſitum eſt ordine alphabetico.

VALERII PROBI GRAMMATICI DE NOTIS ANTIQVARVM LITERARVM.

CIRCA perſcribendas, vel paucioribus literis notandas voces ſtudium eſt neceſſarium: Quod partim uſu publico, & obſervatione communi fit, partim pro uniuscujuſque volũtate. Namque apud veteres cùm uſus notarum nullus eſſet, ſcribendi facultatem, maximê in Senatu qui aderant, ſcribendo ut celeriter comprehenderent, quædam verba, & nomina ex communi conſenſu primis literis notabant: Quod nominibus, prænominibus, legibus publicis, Pontificum monumentis, juriſque civilis libris etiam nunc manet. Ad quas notationes publicas acceſſit & ſtudioſorum voluntas; ut unus quiſque familiares ſibi notas pro voluntate ſignaret: quas comprehendere infinitum eſt. Publicæ ſanê tuendæ ſunt, quæ in monumentis plurimis, & hiſtoriarum libris, ſacriſque publicis reperiuntur: ut P. Publius. C. Caius. M. Marcus. Cn. Cneus. Q. Quintus. Mar. Martius. TI. Tiberius. CL. Claudius. T. Titus. SP. Spurius. SEX. Sextus. SER. Servius. OP. Opiter. A.V.C. Ab urbe condita. P.R.E. poſt reges exactos. P.C. Patres Conſcripti. S.C. Senatus conſulto. S.P.Q.R. Senatus populuſque Romanus. EQ.R. eques Romanus. V.R. Vrbs Roma. C.R. Civis Romanus. COL. Colonia, Coloni. S.N.L. ſocii nominis Latini. MVN. Municeps, Municipia. N.L. nominis Latini. L.C. Latini coloni, & ſimilia.

Secundum hæc Curiarum nomina, Tribuum, Comitiorum, Sacerdotiorum, Poteſtatum, Magiſtratuum, Præfecturarum, Sacrorum, Ludorum, rerum urbanarum, ponderum, menſurarum, juris civilis, & ſimilium poprias habent notationes.

Literæ singulares in Iure Civili, in Legibus, & Plebiscitis.

P.I.R.P.Q.I.S.I.F.P.R.E.A.D.P. Populum jure rogavit, populusque jure scivit in foro pro rostris, & ante diem pridiè.
E.H.O.L.N.R. Ejus hac omnibus lege nihilum rogatur.
S.R.L.E.I.C.Q.O.R.E. Si rem lex ex jussu causaque omnium rerũ esto.
S.N.L. Socii nominis Latini.
L.P.C.R. Latini prisci cives Romani.
M.E.M.D.D.E. Municipibus ejus municipii dare damnâs est.
C.E.C. Coloni ejus Coloniæ.
Q.E.R.E.F.D. Quod ejus rei esse factum dicetur.
L.I.D.A.C. Lex Iulia de adulteriis coërcendis.
V.D.P.R.L.P. Vnde de plano rectê legi possit.
A.A.A.F.F. Auro, argento, ærê, flando, feriundo.
I.N.Q.Q. Iustis nuptiis quæsita, quæsitus, vel, Iustus nuncius quæsitus.
S.Q.SS.E.Q.I.N.S.R.E.H.L.N.R. Si quid Sacrosanctum est quod jure non sit rogatum, ejus hac lege nihil rogatur.
V.P.R. Veteri possessori redditum.
V.A. Veterano adsignatum.
V.F. Vsus fructus.
S.C.P.S. Senatus Consultum plebiscitum.
Q.D.E.R.F.P.D.E.R.V.I.C. Quod de ea re fieri placeret, de ea re universi ita censuerunt.
D.C.S. De consultis sententia.
Q.F.E.I.S.F. Quod factum est in Senatu fuerit.
S.Q.M.D.E.R.A.P.P.V.L.O.E. CONS.PR. TR.PL.Q.N.S.Q.E.V.A.P.P.V.F. Si quid me de ea re ad populum plebemve lati opus est, Consules, Prętores, Tribuni plebis, qui nunc sunt quod eius videbitur ad populum plebemve ferant.
S.F.S. Sine fraude sua.

In Actionibus.

A.T.M.D.O. Aio te mihi dare oportere.
Q.N.T.S.Q.P. Quando negas, te sacramẽto quinquagenario provoco
Q.A.N.Q.N. Quando ais neque negas.
E.I.M.C.V. Ex jure manu consertum vocant.
S.N.S.Q. Si neget sacramento quærito.
S.S.C.S.D.E.T.V. Secũdum suam causam sicuti dixi ecce tibi vindicta.
Q.I.I.T.C.P.V.F.A. Quando in Iure te conspicio, postulo ut fias auctor.
T.I.A.V.P.V.D. Tempore judicem arbitrumve postulo ut dies.

I.D.T.S.P. In diem tertium, ſive perendinum.
A.L.Æ. Arbitrium liti æſtimandum.
Q.B.F. Quare bonum factum.

In Edictis perpetuis.

I.D.P. Iuri dicundo præerit.
I.D.C. Iuris dicendi cauſa.
Q.R.F.V. Quod rectê factum videbitur.
V.B.A. Viri boni arbitratu.
D.M.F.V.C. Dolo malo fraudisve cauſa.
I.D. Iudicium dabo, vel juriſdictio.
Q.E.R.E.T.P.I.R.D.T.Q.P.DT.D.D.P.F. Quanti ea res erit, tantæ pecuniæ judicium recuperatorium dabo, teſtibuſque publicê duntaxat decem denunciandi poteſtatem faciam.
Q.S.S.S. Quæ ſupra ſcripta ſunt.
Q.I.S.E. Quæ infra ſcripta erunt.
I.C.E.V. Iuſta cauſa eſſe videbitur.
N.K.C. Non calumniæ cauſa.
C.C. Conſilium cepit: vel, Cauſa cognita: vel Cauſa commiſſa.
F.C. Fraudare creditores: vel, Fiduciæ cauſa: vel, Fide commiſſum.
P.C. Patres Conſcripti: vel, Pactum conventum: vel, pecunia cōſtituta.
V.C. Viri clariſſimi: vel, vir Conſularis.
C.V. Centum viri
S.T.A. Sine tutoris auctoritate.
T.A. Tutore auctore.
F.E.D. Factum eſſe dicetur.
H.S. Hęc ſic: vel, Hic ſitus: vel, hora ſecunda.
Q.A.M. Quemadmodum.
Q.M. Quo modo: vel quo magis.
P.P.L.I. Pro prædictæ litis judiciis.
I.S. Iudicatum ſolvi.
C.E.D. Convictum eſſe dicetur.
P.DEL.V. Pro delictis vindiciarium
M.F.P. Malæ fidei poſſeſſor.

NO-

NOTARVM DICTIONVMQVE ABbreviatarum interpretatio.

A.

A. Aulus.
A.F. Auli filius.
A.N. Auli nepos.
A.vel, AN. Anno.
ANN. Annis:vel Annos.
A.RA.MIL.FRV. A rationibus militaris frumenti.
ABD. Abdicavit.
ABN. Abnepos.
ADN. Adnepos.
ADIAB. Adiabenicus.
AD.TRIB.IVD. Ad tribus judicādas.
AD.AVG.TEMP. Ad Augusti tēpora.
ÆD.CVR. Ædilis curilis.
ÆD.DESIG. Ædilis designatus.
ÆD.PL. Ædilis plebis.
ÆL. Ælius.
ÆM. Æmilia.
AGRIP. Agrippa.
ALÆ.I.PR.C.R. Alæ primæ Prætoriæ civium Romanorum.
V.AN.P.M. Vixit annos plus minus.
APP. Appius.
APP.E. Appellatus est.
ARG.P.X. Argenti pondo decem.
AR.V.DD. Arā votivam dono dedit.
AVG. Augustus:vel, Augustalis.
AVG.LIB. Augusti libertus.
AVGG. Augusti de duobus.
AVGGG. Augusti de tribus.
AVG.CVR.R.P. Augustalis curator reipublicæ.
AVG.ET.Q.AVG. Augustalis,& quęstor Augustalium.
AVR. Aurelius.
AVG. Augur.
AG. Agit. AC. actio.
AM. Amicus.
AM.N. amicus noster.
AVT. autoritas.
ADI.P. adjutor patriæ:vel, provinciæ: vel populi.
AD.L. ad locum.
AD.F. ad finem.
AD.E. ad exactionem.
AB.V.C. ab urbe condita.
A.L.ÆS. arbitrium litis æstimandæ.
A.D.P. ante diem pridie.
A.B.V. à bono viro.
ABS. absolutus.
A.L. alia lex.
ÆR.COL. ære collato.
ÆR. ærarium.
AM.P. amabilis persona.
A.O. alii omnes.
ÆQ.P. æqualis persona.
ARM.P. arma publica.
A.A.L.M. apud agrū locū monumēti.
A.P.R.C. anno post Romam conditā.
ANN.XXXX. annis quadraginta.
ANN.IV. annis quatuor.
ANT.T.C. ante terminū cōstitutum.
A.A.A.F.F. auri, argenti, æris flati feriundi.
ADP. adoptivus.
A.CVB.AVGG. à cubiculo Augustorū.
A.RAT. à rationibus.

B.

B.F.C. Beneficiarius Consulis.
B.F.PR. Beneficiarius Prætoris.
B.PR.PR. Beneficiarius Præfecti Prętorio.
B.TRIB. Beneficiarius Tribuni.
BF. Beneficium.
B. Bona. BR. Bonorum.
B.F. Bona fide:vel, bona fortuna.
B.F.C. Bona fide contractum.
B.M. Bonæ memoriæ.
B.M. Benè merenti.
B.M.F. Benè merenti fecit.
B.M.P.C. Benè merenti poni curavit.
B.D.M. Benè de se merenti.
B.RP. Bono reipublicæ.
BRIT. Britannicus.
B. Balbus.

BAL. Balbinus.
B.L. Bona lex.
B.C. Bonum concessum.
B.D. Bonum datum.
B.GR. Bona gratia.
B.I. Bonum judicium.
B.A. Bonam actionem.
B.P. Bona possessio: vel, bonorum possessor.
B.N. Bona nostra.
B.P. Bona paterna: vel, bonū publicū.
B.F. Benè fecit.
B.AVS. Bonis auspiciis:
B.AV. Bonis avibus.
B.V. Bonus vir: vel, benè vixit.
B.Q. Bona quæsita.
B.S. Benè satisfecit.
B.T. Bonorum tutor.
B.V.V. Balnea, vina, Venus.
B.F.P. Bona fide possessor.

C.

C. Caius.
C.S. consulum sententia.
CL. claudius.
CIP. cippus.
CM. comis.
CN. cneus.
COR. cornelius.
CÆS. cæsar.
CÆSS. cæsares.
CÆS.AVG. cæsar Augustus.
C.F. caii filius.
C.N. caii nepos.
C.L. caii libertus.
ↃL. conlibertus.
7L. caiæ liberta.
7. centuria: vel, centurio.
C.L. centurio Legionis.
7 VET. centuria veteri.
C.F. clarissima femina.
C.C.C. calumniæ cavendæ causa.
C.R. civi Romano, aut civium Romanorum.
C.S.H.C.S.S.V.T.L. cōmuni supulchro heic siti sunt, sit vobis terra levis.
CAP. capitalis.
CENT. centurio.
CENS. &, CES. censores.
COS. consul.
COSS. consules.
CL.CEL. claudia celeia.
CL.VIR. clarissimus vir.
CLASS.PR classis Prætoria.
CN.F. CN.N. caii filius. caii nèpos.
CN.LO. cneo Lollio.
COL.IVL. colonia Iulia.
COL.FABR. collegium Fabrûm.
COM.DOM. comes domesticorum.
COM.HAB.C. comitiorum habendorum causa.
COR.FLAM. corrector Flaminiæ.
COS.DES. consul designatus.
CVR.COL. curator coloniæ.
CVR.KAL. curator Kalendarii.
CVR.PP. curator pecuniæ publicæ.
CVR.R.P. curator Reipublicæ.
CVR.VIAR.ET.RIP.TYB. curator viarum & riparum Tyberis.
COL. coloni: vel colonia: vel collega.
C.E.C. coloni ejus coloniæ.
CR. creticus.
CN.ARR. cneus Arrius.
CC. consilium cepit.
CC. causa cognita.
C.V. centum viri.
COM.B. commune bonum.
C.C.C. censa civium capita.
C.IVL.CÆS. Caius Iulius Cæsar.
CENS.A. Censoris arbitratu.
COH. Cohors. Ↄ.L. Caiæ liberta.
ↃL.K. conlibertæ carissimæ.
C.N. Civis noster.
CVR. curionum, vel curiarum.
CEN. Centuria.
CENT. centuriones.
CENS.P. Censor perpetuus.

D.

D. Dedicavit.
D.D. Dono dedit, & dedicaverunt.
D.CÆS.AVG. divus Cæsar Augustus.
DEST. destinato.
D.M.F.V.C. doli mali fraudisve causa.
D.PR. de precio.
D.P. divus Pius: vel, diis Penatibus.
D. devotus: vel, Decius.
D. Decimus.
D.F. Decimi filius.
D.L. Decimi libertus.
D.D.L.M. donum dedit libēs meritò.

D.M.

D.M.S. Diis Manibus sacrum.
D.N. dño nostro, &c, DD.NN.IMPP. dñi nostri Imperatores.
D.N.M.Q.E. Devotus numini majestatique ejus.
D.S.D. De suo dedit.
D.S.DD. De suo dedicavit.
D.S.P. De suo posuit. De sua pecunia.
D.S.P.F.C. de sua pecunia faciendum curavit.
D.S.B.M.PON.C. De se benè merenti poni curavit.
D.S.IN.MIT. Deo Soli invicto Mithrę.
D.S.P.V.I.S.M.ET.L. De sua pecunia votum idem solvit meritò & libens.
DEC.ORN. Decuriæ ornamento.
DICT. Dictator.
DVC.DVC. Duce ducenario.
D.V. Devota virgo, vel, vir.
D.D. Dotis datio: vel, diis dantibus: vel dono dedit.
D.DD. Dono dedere.
D.G. Dedit gratis.
D.H. Donavit heredibus.
D.O. Deo optimo: vel, diis omnibus.
DEC. Decius.
DOT.P. Dotem petit.
D.F. Dotem fecit: vel, donum fecit.
D.M. Dolum malum: vel, dubiũ malũ,
D.M. Domus mortui.
DIL. Dilectissimus.
DVL. Dulcissimus.
D.Q.R. De qua re.
D.Q.S. De quo supra.
D.C.S. De Consulum sententia.
DIG.M. Dignus memoria.
D.PEC.R. De pecuniis repetundis.
D.T.S.P. Diem tertiũ sive perendinũ.
DR. Drussus.
DIC.PER. Dictator perpetuò.
DL. Delego.
D.D.D. Datus decreto Decurionum.
DEC.DEC. Decem Decani.
D.L.M. Donavit locum monumenti.
D.D.L.M. Dono dedit libero munere.
D.L.D.P. Diis locum dedit publicê.
DOM. COS. XIII. LVD. SÆC. F. C. Domitianus Consul decimo tertio ludos sęculares faciundũ curavit.

E.

EQ.PVB. Eques publicus.
EQ.STAT. PVB. D. Equestri statua publicê donatus.
EQ.R. Eques Romanus.
E.A.D.CÆS.AVG. Ex autoritate divi Cæsaris Augusti.
E.B.S. Ex bonis suis.
EX.D.D. Ex decreto Decurionum.
EX.D.ORD. Ex decreto ordinis.
EX.PR. Ex prædio.
EX.S.C. Ex Senatus consulto.
EX.VOT. Ex voto.
EX.DECR.Q.F. Exemplum Decreti quondam facti.
E. Est. EE. Esse. ER. Erunt.
E.M. vel, E⁹ M°. Ejusmodi.
E.D. Ejus domus. E.H. Ejus heres.
E.L. Edita lex.
EMP. Emptor.
EQ.ORD. Equestris ordinis.
E.F. Ejus filius.
EX.DOM.AVG. Ex domo Augustorũ.

F.

F. Filius.
F. vel. ꟻ. Filia.
F.FAM. Filius familiâs.
FR. Fratres.
FR.F. Fratris filius.
FOR.F. Forti fortunæ.
FOR.I. Forum Iulium.
FOR.L. Forum Livium.
FOR.SEMP. Forum Sempronii.
F.F.F. Fortior fato fortuna.
FOR.RED. Fortunę reduci.
F.M. Fieri mandavit.
F.M.I. Fati munus implevit.
F.C. Fidei cõmissum: vel, fiducię causa: vel, fraude creditoris.
F.C. Fecerunt: vel, fundaverunt: vel, fabricaverunt.
F.E.D. Factum esse dicitur.
FR. Fronte.
FL. Flavius.
FLAM. Flaminius.
FAC.C. vel, F.C. Faciundum curavit.
F.D. Fide data.
F.I. Fieri jussit.
F.N.C. Fidei nostræ commisit.
F.V.C. Fraudisve causa.

FABR.COL. Fabrûm collegium.
FAB. Fabius.
F.H. Filius heres.
FVL. Fulvius.
F.POM.TER.P.C.R.R.P.CCC. Fines pomœrii terminavit proximo cippo ruderib⁹ rejectis pedes trecẽtos.
FER.LAT.C. Feriarũ Latinarũ causa.
FEC. Fecialis.

G.

G.F. Geminę fidelis.
GEM.L. Gemina Legio.
GER. & GERM. CÆS. Germanicus Cæsar.
GR. Gesserunt.
G.R. Genus regium.
GL. Gloria.
GL.P Gloria parentum:vel,patriæ:vel populi.
GL.EX.R. Gloria exercitus Romani.
G.L.S. Genio loci sacrum.
G.AVG. Genio Augusti.
GL.N.L. Gloria nominis Latini.
GL.R. Gloriæ Romanorum.
GL.P.R. Gloria populi Romani.

H.

H. Heres: vel, hereditas:vel, hora:vel, honor.
H.V. Honestus vir.
H.F.N. Honesta familia natus.
H.L.N. Honesto loco natus.
H.S. Hora secunda:vel, hoc sit.
H.F. Heres fecit.
H.F.C. Heredes faciundũ curaverunt.
H.B.M.F.C. Heres benemerenti faciundum curavit.
H.A.I.REM. Honore accepto impensam remisit.
H.A.H.N.S. Hęc ara heredes nõ sequet̃.
H.E.T.F.C. Heres ex testamento fieri curavit.
H.M.H.S. Hoc monumẽtum heredes sequetur.
H.M.H.E.N.S. Hoc monumẽtum heredes exteros non sequetur.
H.M.D.M.A. Huic monumento dolus malus abest.
H.M.S.S.E.H.N.S. Hoc monumẽtum sive sepulchrum est, heredes non sequatur.
H.S.E. Heic situs est.
H.S.S. Heic siti sunt.
N.V.S.R. Honore usus sumptũ remisit.
H.M. AD.H. N. TRAN. Hoc monumentum ad heredes non transit.
H.I. Hereditario jure.
H.L.D. Hunc locum dedit.
H.L.S.E. Hoc loco sepultus:vel,sit⁹ est.
H.B.F. Homo bonæ fidei.
H.S.V.F.M. Hoc sibi vivens fieri mandavit.

I.

I.O.M.S. Iovi optimo maximo sacrũ.
I.O.M.E.IVN.REG.ET G.LOCI. Iovi optimo maximo: & Iunoni Reginæ,& Genio loci.
I.S.C. Iudex sacrarum cognitionum.
I.S.S. Infra scripta sunt.
I.D. Iure dicundo.
I. In. I. Inter. ID. Interdum.
IP. Intra provinciam.
I.L. Intra limites.
I.T.C. Intra tempus constitutum.
IM.ANN.IV. Immunis annis quatuor.
IM. II. HON. IIII. Immunis iterum, honoratus quartum.
IMP. Imperator.
IMPP. Imperatores duo.
IMPPP. Imperatores tres.
I.A.P.X. IN.F.P. IIX. In agro pedes decem, in fronte pedes octo.
IN. H. DOM. DIV. DD. In honorem domus divinæ dedicarunt.
IN.H.M. In hoc magistratu.
IN.M.M.E. In magistratu mortuus est.
IN.E.L.F.E. In eius locum factus est.
IN.PR.O.E. In prælio occisus est.
IN.SING.H. In singulos homines.
IN.TVT. In tutelam.
INF. ÆR. PP. L. X. Inferat ærario Pontificum libras decem.
II.VIR. Duumvir:vel, I-I.VIR. II. V. DD. Duumviris dedicantibus.
IVL. Iulius. IVL.F. Iulii filius.
IVL.L. Iulii liberta.
IVR.DIC. Iure dicundo.
IVR.REG. Iurisdictio regionis.
I.P. jus Pontificum:vel, in possessione.
I.L.S. In loco sacro.
I.S.S. Inferius scripta sunt.
I.L.D. In loco divino.

I.E. Iudex esto.
I.L.P. In loco publico.
I.P. Iustus possessor.
I.S. Iudicio Senatûs. vel, judicatum solvit.
I.S.C. In Senatûs consulto.
IN.FO.CÆS. In foro Cæsaris.
I.F.P. In foro Pacis.
I.F.T. In foro Traiani.
IN.F.B. In foro Boario.
I.R. Iure Romano: Iure rogavit.
IN.F.P.R. In foro pro rostris.
I.N.Q. Injustis nuptiis quæsitum.
I.D.P. Iuri dicundo præfuit.
I.D.C. Iuris dicendi causa.
I.C.E.V. Iusta causa esse videbitur.
I.D. Inferis diis.
I.S.R. In Senatu Romano.
I.L. Iure legis.
I.F.I.A.V. In fronte in agro versus.

K.

K. vel, KAL.IAN. Calendis Ianuariis.
K.QVINT. Calendis Quintilibus.
KAL.SEXT. Calendis Sextilibus.
K.D. Capite diminutus.
K.C. Capite census.
K.P. Cardo positus.
K.F. Cardo finalis.
KA. PER. Castra peregrina.
KA. DD. Castra dedicarunt.
K. Carissima.
K.CONT. Caro contubernali.
K. Candidatus.

L

L. Lucius.
L.T. Lucius Tacitus. & legem tulit.
L.F. Lucii filius. vel, Lustrum fecerũt.
L.C. Lucius Cornelius. vel, Lege cavetur.
L.M. Lucius Murena.
LC. SACR. Lucrum sacrum.
L.D. Locum dedit. Locum dedicavit.
L.E. Locus emptus.
L.P. Loco proprio.
L.Q.S. Loco qui supra.
L.C. Latini Coloni.
L.S. Laribus sacrum.
L.P.C.R. Latini Prisci, cives Romani,
L.D.D.D.E. Locus decreto decurionum datus est.
L.A.D. Locus alteri datus.
L.E.D. Lege ea damnatus.
L.M.A.H.T. Locus monumẽti ad heredes transit.
L.P. Lege punitus.
L.R. Lex Romana.
L.V. Lex vetat.
LG. D. Legem dedit.
L.T. Legem tulit.
L.D.B.D.S.M. Locum dedit bene de se merenti.
L.AGR. Lege agraria.
L.IVL. Lex Iulia.
L.VOC. Lex Voconià.
L.CIN. Lex Cincia.
LIB. Libertus.
L.L. Lucii libertus.
LEG.X. Legio decima.
L.PVB. Loco publico.
L.PR. Loco privato.
L.D. Locum dedit.
L.H.D.DD. Locũ hunc diis dedicavit.
L.P.D. Locus publicê datus.
L.SACR.D. Loco sacro dicatum.
LG. Legavit.
LVD.MAT. Ludus matutinus.
LVD.AP. Ludi Apollinares.
LVD.EQ. Ludi equestres.
L.L.Q.F. Lucius Luceius Quinti filius.
L.C. Locus cocessus. vel, loco cõcesso.
L.D.S.P.D. Locum de sua pecunia dedit.
L.D.D.S. Locus dat⁹ decreto Senatûs.
L.D. Libens dedit.
L.LQ.PQ.E. Libertis libertabusque posterisque eorum.
L.P.V.LAT.P.III. Longũ pedes quinque latum pedes tres.
LEG. Legatus. vel, legio. vel, legavit.
LEG.LEG. Legatus legionis.
LEG.PR. Legatus provinciẹ.
LEG.VII.CL.GEM.P.FIDEL. Legionis septimæ Claudiæ Geminæ piæ fidelis.
L.S.S. Legionis supra scriptæ.

M.

M. Marcus, Miles, Mensis.
M.F. Marci filius.

M.COH. Miles Cohortis.
MVN. Municipium,vel, municeps.
M.E.M. Municeps ejus municipii.
MAG.EQ. Magiſter equitum.
MAG. Magiſtratus.
M.L. Monumenti locus.
M.D.M.I. Magnæ deûm matri Ideæ.
M.F.C. Monumentum fieri curavit.
MAG.ET.DEC. Magiſtris & decurionibus.
MAG.VIC.P. Magiſter vici Pacis.
MAG.VIC.SAND. Magiſter vici Sãdaliaris.
MAG.QVINQ.COLL.FABR.TIGN Magiſtri quinquẽnales collegii fabrûm tignariorum.
MAG.X.VIR. Magiſter decemvirûm.
MIL.ANN.XXXIV. Militavit annos triginta quatuor.
MIL.COH.III. Miles Cohortis tertię.
M.LEG.SS. Militi legionis ſup.ſcriptę.
MIL.CL.PR. Miles claſſis Prætoriæ.
M.C.ET.CONS. Monumentum condidit & conſecravit.
M.X.V. Menſes decem vixit.
M.C.P.C.Memorię cauſa poni curavit
MER.S. Mercurio ſacrum.

N.

N. Nonius.vel,Nepos.vel, Natione.
N. Nautarum.
N.MON. Novum monumentum.
NAT.GAL. Natione Gallus.
NQ. Nuſquam.
NON.TRAS.H.L. Non tranſilias hũc locum.
NVM.DOM.AVG. Numini domûs Auguſti.
NR. Nero. Neratius.
N.L. Nominis Latini.vel,Non licet.
N.K.C. Non calumniæ cauſa.
NOB. Nobilis.
NON. Nonarum.
N. Numus.Numiſma.vel, Noſter.
N.F.C. Noſtræ fidei commiſſum.
N.F.N. Nobili familia natus.
N.G.N. Nobili genere natus.
N.MACR. Nonius Macrinus.
NEP.CONT.NAVT.S. Neptuno cõtubernio nautarum ſacrum.
NAT. Natalia.
NAV. Naves. NVP. Nuptiæ.
NEPTVN. Neptunalia.
NEG. Negotiantes.

O.

OP.PR. Optimo Principi.
OPP. Oppidum,vel oppidani.
OB.C.S. vel, OB.CIV.SER. Ob cives ſervatos.
O.D.S.M.P. Optimê de ſe merenti poſuit.
OB. Obiter.
O.E.F.Q. Oſſa ejus feliciter quieſcant.
OR.CI. Ornato civi.
E.O.H.S.S. Ejus oſſa heic ſita ſunt.
OR.MIL. Ordo militum.
OB.M.E. Ob merita ejus.
OB.M.P.E. Ob merita pietatis eius.
OB.HON.AVG. Ob honorem Auguſtalitatis.
OB.AN.V.XCI. Obiit anno vitæ nonageſimo primo.
OFF.FAB.FER. Officinæ fabrûm ferrariûm.
ORD.RET. Ordine retrogrado.
ORB.PAR. Orbati parentes.

P.

P. Pontifex. Pater, Publius. Poſuit.
P.R. Populus Romanus.
P.F.ET.P.N. Publii filius, & Publii nepos.
P.ↃL. Publii conliberta.
P.COL. Patrono Coloniæ.
P.D.S.IM.C. Ponendum de ſua impẽdia curavit.
P.C. Poſt conſulatum.
P.F.TR.AVG. Pius felix triumphator Auſtuſtus.
P.M. vel, PONT.MAX.TRIB.POT. Põtifex maxim⁹ Tribunicia poteſtate
P.P. Pater patrię.vel,pecunia publica. vel,publicê poſuit.
P.P.P. Præfectus prætorio Provinciæ.
P.H.C. Prętor Hiſpanię citerioris.
P.P.H.T. Pręſes provincię Hiſpanię Tarraconenſis.
P.D.D. Publicê dedicatum.
P.D.D.K.IAN. Poſita decreto Decurionum Calendis Ianuariis.
P.R. Populus Romanus.
P.S.F. Pecunia ſua fecit.
PART.MAX. Parthicus maximus.

PAT.COL. Patrono Coloniæ.
PEC vel PEQ.S.DD. pecunia, vel pequnia sua dedicavit.
P I.R. Populum jure rogavit.
P.S.P.Q.S. posuit sibi posterisque suis.
PS. Plebiscitum.
PR. Prætor.
PRR.VRBB. Prætores urbani.
PERT. Pertinax.
PL. TR. Plebis Tribunus.
P.C vel PP.C. patres conscripti.
P.C. pactum conventum.
P.C. pecunia constituta, vel, patrono Coloniæ.
P.K.SEXT. vel, PR.KL. pridie calẽdas Sextilles.
PRON. Pronepos.
PR.ID. pridie Idus.
PR.S. prætoris sententia.
P.R.E. post reges exactos.
PROC. proconsul.
P.M. Pontifex maximus.
PROCOSS. Proconsules.
P.M. Principi militum: poni mãdavit.
PR.PER. Prætor peregrinis.
PR.IVVET. Principi juventutis.
P.ÆL.AVG.LIB. Publius Ælius Augusti libertus.
PR. Præses.
PRSS. Præsides.
PRÆF.VIGIL. Præfectus vigilium.
P.S.F.C. proprio sumptu faciundum curavit.
POST. Postumus.
POST.LIB. Postumi libertus.
PR.K. Prætori candidato.
PR.Q. Prætori Quæstori.
PR.PR. Præfectus prætorio.
PR.I.D. præfectus juri dicundo.
PR.ÆR. præfectus ærario.
PRO.COS. proconsul.
PRON. Pronepos.
PRO.XX.HER. Procurator vigesimę hereditatum.

Q.

Q. Quintus. Quinctius. Quæstor.
Q. Quæstori.
Q.S.S.S. Quæ supra scripta sunt.
Q.ALIM. Quæstori alimentorum.
Q.K. Quæstori candidato.
Q.PR. Quæstori provinciæ
Q.VRB. Quæstori urbano.
QVÆSS. Quæstores.
Q.R.F.E.V. Quod rectè factum esse videbitur.
Q.N.A.N.N. Quando neque ais, neque negas.
Q.B.F.E. Quare benè factum est.
Q.E.R.E.V. Quãti ea res esse videbit.
Q.B.M.V. Quæ benè mecum vixit.
Q.V.M.A.XXIX.S.OF. Quę vixit mecũ annis viginti novẽ sine offensa.
QQ.PP. Quinquennalicii perpetui.
Q.INF.SC.S. Qui infra scripti sunt.
Q.HH.SS. Qui heredes sunt.
Q.D.E.R.F.P.D.E.R.I.C. Quod de ea re fieri placuit, de ea re ita cẽsuerũt.
IIII. VIR. Quadrumvir.

R.

R. Roma.
R.V.P O M.TE R. Romanæ urbis pomœria terminavit.
R.G.C. Rei gerundæ causa.
R.P.C. Reipublicæ causa.
R.P.C.C. Reipubl. cõstituendę causa.
REM.PVBL.N. Rempubl. nostram.
R.L.P. Rectè legi possit.
RET.P.XX. Retro ped. viginti.
R.R.P.C.TER. Ruderibus rejectis proximo cippo terminavit.
R.M. Rei militaris.
R.C. Romana civitas, vel Rom. cives.

S.

SP. Spurius.
SP.F. spurii filius.
SP.N. spurii nepos.
SER. servius, vel sergius.
SEX. sextus.
S.C. senatus consulto.
S.D. sententiam dixit.
S.N.L. sociis nominis Latini.
S.F.S. sine fraude sua.
S.T.A. sine tutoris autoritate.
S.P.Q.R. senatus, populusque Roma.
S.N.S.Q. si negat sacramẽto quęrito.
S.S.C. secundum suam causam.

S.L. sacrorum Ludorum.
SS. sacri scrinii.
S.P. sacri Palatii.
ST. MIS. stipendio missus.
S.P.D. Salutem plurimam dicit.
S.S.S. Silvano sancto sacrum.
S.P.S.P.S.P.C. sua pecunia sibi posterisque suis poni curavit.
S.C.F.E. Senatus cōsultum factum est.
SS. sanctissimus.
S. sacrum, vel sacellum.
SIC.V. sicut voluit.
SS. Senatus sententia.
SEP. SEV. Septimius Severus.
S.L.M. Solvit lubens meritò.
IIIIII. VIR. AVG. Sevir Augustalis.
S.S.S. supra scriptæ summæ.
S.P.F.C. sua pecunia fieri curavit.
S.S.P. suo sumptu posuit.
S.V.P. sibi vivens posuit.
SAC. Sacerdos.
S.P.P.S. sacris publicis præsto sunt.
SARM. Sarmaticus.
SER. COL. servii colliberta.
SERT. Sertorius.
SED.S.C. Seditionis sedandæ causa.
SEV.AVG. seviro Augustali.
SEXT. Sextilis mensis.
SING.* II. singulis denarios binos.
SPEC.LEG. speculator Legionis.
STIP. stipendio, vel stipendiavit.
ANN.VI. annis sex.

T.

T. Titus.
TI. Tiberius.
TVL. Tullius.
T.A. Titus Annius.
T.A. Tutore autore.
T. Turma.
T. AVG. tutelę Augustæ.
T.F.I. Testamento fieri jussit.
TR.PL. Tribuni plebis.
TR.MIL. Tribunus militum.
TR. AER. Tribunus ærarii.
TR. POT. Tribuniciæ potestati: vel Tribunicia potestate.
TR.CEL. Tribunus Celerum.
TR.V.MON. Triumviri Monetales.
TR.V.CAP. Triumviri Capitales.
TER.DD. terminum dedicavit.
T.C. Testamento cavetur.
TR.LEG.II. Tribun⁹ Legionis secūdę.
TR.AM. trans amnem.
TVT. tutor, tutela.
T.P. titulum posuit.

V

V.R. Vrbs Roma.
V. Volerus, vel Volusus.
V.A. veterano adsignatum.
V.F. usus fructus.
V.PR. Vrbi Præfectus.
V.F.S.C. vivens fieri sibi curavit.
V.F.S.E.S. viuens fecit sibi & suis.
V.P. vir Patricius.
V.C. vir Consularis, vel vir Clarus.
V.S. votum solvit.
V.DD. voto dedicatum.
V.S.C. votum solvi curavit.
V.S.I. vice sacra judicans.
V.B.A. viri boni arbitratu.
V.P.R. veteri possessori redditum.
V.PR. vir Prætorius.
V.DICT. vir Dictatorius.
V. VRB. vir Vrbanus.
VI. VIR. vel IIIIII. Sextumvir.
V.P. vivens posuit.
V.S.L.S. vivens sibi locum statuit.
V.ANN. XXII. M. VI. D. V. vixit annos viginti duos, menses sex, dies quinque.
VAL. Valerius.
V.B.F. vir bonæ fidei.
V.C. Vrbis conditor.
VIR.VES. virgines Vestales.
V.NON. quinto nonas.
VET.LEG.II. veteranus Legionis secundæ.
VI. VIR. EPVL. sevir, vel sextum vir Epulonum.
VIII. VIR. Octumvir.

X.

X. VIR. Decemviri.
XV. VIR. SAC. FAC. quindecim viri sacris faciundis.
XX. vigesimæ hereditatum.

DE

DE NOTIS NUMERORUM.

Antiqui notis his numerorum usi sunt, quæ hodie ex bona parte desierunt, ex quo tempore notæ illæ (quas schiffras vocamus) in usum venerunt.

I	1.	XX.	20.	C.	100.
IV.	4.	XXX	30.	CD.	400. CꟾƆ.
V.	5.	XL.	40.	D.	500. vel, IƆ.
IIIIII.	6.	L.	50.	DC.	600.
IIX.	8.	LX.	60.	DCC.	700.
IX.	9.	LXX.	70.	M.	1000. vel ∞.
X.	10.	XXC.	80.		vel CIƆ. vel ↀ.

Omnes enim numeri, omnisque summa harum notarũ accessione crescunt, detractione decrescunt.

Prima nota, I si cui notæ præponatur, id est ponatur à tergo, unum detrahit, ut IV. quatuor, IX. novem, IIX. octo.

At si linea transversa super imponatur notis, eas notas tot millia continere innuit, quot alioqui minores numeros contineret: exempli gratia, $\overline{III}$. significat tria millia: $\overline{VII}$. septem millia: $\overline{X}$. decem millia; & ita de reliquis judicandum est.

∞ ↁ. 4000. significat.

$\overline{V}$. vel, ↁ. vel, IƆƆ. vel, ↁ. 5000.

$\overline{L}$. CCIƆƆ. vel, ↂ. vel, ↂ. vel, CCIƆƆ. 10000.

ↂↁ. Quindecim millia.

ↂↂ. vel, ↂↂ. Viginti millia.

$\overline{L}$. IƆƆƆ. vel, IƆƆƆ. Quinquaginta millia.

$\overline{C}$. CCCIƆƆƆ. vel, CCCIƆƆƆ. Cẽtum millia.

IƆƆƆƆ. Quingenta millia.

$\overline{M}$. Mille millia.

CCCCIƆƆƆƆ. Decies centena millia

PONDERUM NOTÆ.

S. Semis alicujus rei.

Ⱡ. Libra: vel Nummus libralis.

ⱠS. Libra cum semisse.

ⱠⱠ. Dipondius duarum librarum.

ⱠⱠⱠ. Tripondius trium librarum.

LLS. Sestertius, duarum librarum semis.

✕. Denarius.

E

DE PONDERIBUS ROMANIS.

LIBRA, pondo, As ſive Aſſis, inter minora pondera eſt maximum: inter majora autem minimum: Continetque uncias duodecim.

Romani confecerunt omnia majora pōdera ex libra & pondo: niſi quòd interdum à libra libralis, hoc eſt unius libræ dixerunt: item bilibris, trilibris, & quadrilibris: hoc eſt duarum, trium, & quatuor librarum. Sic à vocabulo pondus venit dupondius, duorum ponderum. Aſſipondium, quod unum pondus (nam As erat libræ pondus) & centi pondium, centum librarum dicebatur.

A pondo quoque duapondo, & trepondo, quod duo & tria pondo continerent, dixerunt antiqui.

Pondo igitur ſi ſolum ponatur, libram unam notat. Si alteri ponderis vocabulo adjicitur, pondus ſimpliciter ſignificat: ut in his: pondo uncia, pondo ſemiuncia: ut à libra & uncia, & alliis, cùm menſuræ ſunt, diſtinguatur.

Libræ partes ſunt, uncia perſe: ſextans, duæ unciæ: quadrans, tres unciæ: triens, quatuor: quincunx quinque: ſemis ſex, quæ etiam ſelibra dicitur: ſeptunx, ſeptem unciæ: Bes, octo unciæ. Dodrans, novem, unciæ: dextans, decem unciæ: deunx, undecim unciæ.

Libra in æquas partes ſic dividitur, in ſemiſſes duos: in trientes tres: in quadrantes quatuor: in ſextantes ſex: ſeſcuncias octo, & uncias duodecim.

Libra in partes impares dividitur ſic. In deuncem & unciam: in dextantem & ſextantem: in dodrantem & quadrantem: in beſſem & trientem: in ſeptuncem, & quincuncem.

Rurſum libra in alia minora pondera, in has æquas partes dividitur. In ſemuncias XXIIII. duellas XXXVI. ſicilicos XLVIII. ſextulas LXXII. denarios LXXXIIII. victoriatos CLXXVIII. ſcriptula CCLXXXVIII.

Selibra, ſive ſemis, dividitur in quadrantes II. ſextantes III. ſeſcūcias IIII. uncias VI. ſemiuncias XII. duellas XVIII. ſicilicos XXIIII. ſextulas XXXVI. denarios XLII. victoriatos LXXXIIII. ſcriptula CXLIIII. Aliæ partes libræ, ex unciæ diviſione colliguntur.

Vncia, ſecatur in ſemuncias II. duellas III. ſicilicos. IIII. ſextulas *VI.* denarios V*III.* victoriatos X*IIII.* ſcriptula XX*IIII.*

Semuncia, in duellam cum dimidia: ſicilicos *II.* ſextulas *III.* denarios *III.* cum dimidio: victoriatos V*II.* ſcriptula X*II.*

Duella, in ſicilicum unum, & ejus tertiam: in ſextulas *II.* denarios *II.* & ejus tertiam: victoriatos quatuor cum dimidio, & tertiā dimidii: in ſcriptula octo.

Sici-

Sicilicus,in denarium cum dimidio, & ejus quartam:in victoriatos tres cum dimidio:& in ſcriptula ſex.

Sextula,in denarium, & ſextam ejus: in victoriatos duos,& ejus tertiam: & in ſcriptula quatuor.

Denarius,in victoriatos duos: ſcriptula tria, & tres ejus ſeptimas:in ſextantes ſex:ſicuti & drachma apud Atticos, in totidem obolos diſtribuitur.

Victoriatus, in ſcriptulum unum cum dimidio, & tres decimas quartas ſcriptuli.

Scriptulum, quod hodie ſcrupulum dicitur,vel denarius,continet partes,quas ex Græcorum ponderibus intelligemus.

DE ASSE PRO PEDE.

PES in ſpatiis & continuata quantitate,idem eſt quod as in ponderibus: Veteres uſi ſunt Aſſe, & partibus ejus,pro pede & ejus partibus.

Pes igitur dividitur in uncias ſive pollices XII. ſive digitos XVI.& hanc menſuram digitorum duodecim Græci vocant Spitamen.

Palmus digitos cõtinet quatuor:reliqua petẽda ſunt ex Aſſis diviſione.

Iugerum dividitur eodem modo: cujus minima pars vocatur ſcrupulũ: continetque pedes decem: eſt que ut teſtatur Varro, longitudine ac latitudine quadratum.

DE PONDERIBVS GRÆCORVM.
præſertim Atticorum.

TAlentum fuit duplex minus & majus:ſive magnum & parvum. Talentum parvum continet minas LX.magnum autem LXXX.

Talentum Babyloniorum drachmas valuit VII. Ægineum valuit X. Syrium M.D. Atticæ drachmæ æſtimatione: fuit & Euboicum fere cum Attico idem.

Talentum igitur Atticum parvum diſtribuitur in minas LX. drachmas $\overline{\text{VI}}$.obolos XXXVI.ſemioblos LXXII.chalcos CCXVI.lepta MDII.

Mina quoque fuit duplex vetus & nova: vetus continebat drachmas ſeptuaginta quinque:nova valuit centum drachmis.

Mina igitur nova drachmas C. continuit: obolos ſexcentos:ſemiobolos mille ducentos:chalcos $\overline{\text{III}}$DC.Lepta(quæ à nonnullis minuta dicuntur) $\overline{\text{XX}}$VCC.

Drachma dividitur in obolos ſex: ſemiobolos duodecim:chalcos ſive æreolos triginta ſex:lepta ducenta quinquaginta duo.

Obolus diſtribuitur in ſemiobolos duos;chalcos ſex:lepta XLII.

Semiobolus in chalcos tres: lepta viginti unum.

Chalcus in lepta ſeptem:lepta vix dividi poſſunt.

EORVMDEM PONDERVM MEDICA divisio, quæ & Græca: cùm majora in minora tribuu.tur.

MIna dividitur in uncias XVI. drachmas CXXVIII. ſcriptula CCCLXXXIIII. obolos DCCLXVIII. ſemiobolos MDXXXVI. ſiliquas IIccciiii. grana ſive momenta IXccxvi.

Libra in uncias XII. drachmas XCVI. ſcriptula CCLXXVIII. obolos DLXXVI. ſemiobolos MCLII. ſiliquas MDCCXXVIII. grana VIↃccccxii.

Vncia dividitur in drachmas VIII. ſcriptula XXIIII. obolos quadraginta octo, ſemiobolos XCVI. ſiliquas CXLIIII. grana DLXXVI.

Drachma in ſcriptula tria, obolos ſex, ſemiobolos duodecim, ſiliquas octodecim, grana ſeptuaginta duo.

Scriptulum in obolos duos, ſemiobolos quatuor, ſiliquas ſex, & grana viginti quatuor.

Obolus in ſemiobolos duos, ſiliquas tres, grana duodecim.

Semiobolus in ſiliquam cum dimidia, grana ſex.

Siliqua in grana quatuor.

His etiam ponderibus veteres Medici ſunt uſi: præſertim veterinarii & Chirurgi.

Mina dividitur in libram & quadrantem: id eſt in uncias quindecim, drachmas centum & duodecim & ſemis: ſcriptula trecenta triginta ſeptem, & ſemis: obolos ſexcentos ſeptuaginta quinque.

Libra in uncias duodecim: drachmas nonaginta: ſcriptula ducenta: obolos quingentos & quadraginta.

Vncia in drachmas ſeptē & ſemiſſem: ſcriptula viginti duo, & ſemiſſem: obolos quadraginta quinque: reliqua ut ſuperiùs conſiderantur.

De numerorum veterum æſtimatione comparata ad noſtri temporis precium.

Notandum heic eſt nullum fere fuiſſe pōderis genus, tam Græcis quàm Latinis, quo non vel nummus ſignatus, vel ſumma quædam rei numariæ ſignificetur. Primùm igitur de Romanis heic agemus, deinde de Græcis: quæ accommodabimus poſtea ad noſtri temporis rationem.

As ſive libella, ſunt denarioli Mediolanenſes XII. quadrantes IIII. denarioli Gallici totidem, & paulo plus.

At cùm apud Antiquos legimus millia æris, aſſes pro ære debent intelligi: hoc eſt millia Aſſium.

Ab Aſſe fit decuſſis, hoc eſt decem Aſſes, & centuſſis; id eſt cētum Aſſes.

Sextans continet denariolos Mediolanenſes duos.

Quadrans

Quadrans sive Teruntius, qui & Triuncius dicitur, est quarta pars Assis; & continet Mediolanenses denariolos tres

Triens Assis pars tertia, denariolos Mediolanenses quatuor, semis Terũtii sive quadrantes duos.

Sestertius & numus idem sunt: continet Asses duos & semissem: hoc est quadrantes decem Mediolanenses: sive Germanicos cruciatos duos: Gallica verò æstimatione Turonicos denariolos decem, & denarioli semissem: hoc est solidum regium.

Quamvis numus & numisma communis est appellatio cujusvis monetæ sive aureæ, sive argenteæ.

Denarius valuit Mediolanensibus Assibus decem; hoc est quaternis sestertiis: Germanicæ monetæ cruciatos octo, & paulo pluris.

Libra valuit denariis octoginta tribus & paulo pluris: hoc est aureis nũmis octo, & aurei fere semisse. Nam denarius Romę quinta fere parte gravior fuit, quàm drachma Athenis.

Libra auri, valuit solaribus coronatis Gallicis centum & duodecim fere: major enim fuit, quàm Mina Attica, nam unciæ Romanæ graviores fuerunt unciis Atticis.

Cùm autem legimus mille sestertiûm: & mille sestertiûm nũmûm: & mille nummûm, & mille sestertii; ea significant unum & idem: id est sunt aurei nummi, sive coronati solares Gallici viginti quinque.

Sestertia verò genere neutro & in plurali numero, significant mille sestertios. Cùm verò adverbium numeri quopiam his adjungitur, cẽtena sunt intelligenda. Decem igitur sestertia sunt decem millia sestertiûm, & decies sestertiûm idem est quod decies centena millia sestertiûm, vel mille sestertia (nos hodie summam hanc millionem vocamus) quæ summa continet aureorum coronatorum nummûm XXV. Romani enim mille sestertia, & ab eo reliquos numeros fere per adverbia eloquebantur: Infra mille nunquam.

Aureum nummũ intelligimus, qui denis Romanis denariis valeat: hoc est libris Mediolanensibus quinque: quæ fuit æqua ejus æstimatio, ad quam rationẽ aut addendo aut detrahendo possunt omnia æstimari.

De nummis bigatis, quadrigatis, & serratis, vel umbinis, idem cum denario æstimari debẽt: nomen enim sortiti sunt à bigis, quadrigis, serra, & umbone quibus signati sunt.

Sic & de victoriatis, qui victoriam gerebant: quorum singuli quinque Assibus Mediolanensibus valuerunt: hoc est batzione Constantiẽsi.

Atticæ pecuniæ, qua Latini autores usi sunt, æstimatio.

TAlentum Atticum minus valet fere nummis aureis Gallicis, sive coronatis sexcẽtis. Majus autem talentum valuit coronatis octingẽtis.

Mina fere coronatis aureis octo valuit, quatuor enim drachmis minor

fuit,quàm libra Romana. Minam semper Latini autores intellexerũt Atticam,& argenteam:quæ valuit drachmis centum.

Drachma Romano denario fuit minor: valebat enim obolis sex: assibus verò ferè octo & semisse.Germanicis cruciatis fere septem.

A drachma facta sunt aliquot nummorum vocabula: ut didrachmum, tridrachmũ,tetradrachmũ: hoc est duarũ,triũ,&quatuor drachmarũ.

Siclus,qui & stater & talentum dicebatur,drachmis valuit quatuor, hoc est tetradrachmo. Siclo usi sunt Hebrei,sicut Græci statere.

Fuit & stater aureus Athenis: sicut fuit Romæ nummus aureus duorum denariorum pondere, qui valebat coronatis duobus.

Obolus cõtinebat denarios Mediolanẽses XVII. sive Teruncios quinq; & denariolos fere duos: obolus idem est ferè, quod Germ. cruciatus.

Cistophorus nummus drachma minor fuit: valebat assibus Mediolanẽsibus fere sex.

DE ROMANIS LIQVORVM MENSVRIS: quomodo majores mensuræ in minores distribuebantur.

CVm de numeris & ponderibus antiquorum tractaverimus superiùs,non abs re mihi videbitur,hic addere quędam, quæ ex aliis excepi, de mensuris: quæ etsi ad nostrum librum inscriptionum non multum faciant, ingratum tamen non fore puto lectori, intelligere & mẽsurarum antiquarũ rationem,nomina, & usum uniuscujusque.

Culeus capit amphoras XX.urnas XL.cõgios CLX. sextarios DCCCCLX. heminas MDCCCCXX. quartarios $\overline{\text{III}}$DCCCXL. acetabula $\overline{\text{VII}}$DLXXX.cyathos $\overline{\text{XI}}$DXX. & ligulas $\overline{\text{XLVII}}$XXX.

Amphora capit urnas II.cõgios VIII.sextarios XLVIII. heminas XCVI. quartarios CXCII. acetabula CCCXXXIIII. cyathos DLXXVI. ligulas MMCCCIIII.

Vrna cõtinet congios IIII.sextarios XXIV.heminas XLVIII.quartarios XCVI.acetabula CXCII.cyathos CCLXXXVIII.ligulas MCLII.

Congius capit sextarios VII. heminas XII. quartarios XXIV. acetabula XLVIII.cyathos LXXII.ligulas CCLXXX.

Sextarius capit heminas II. quartarios IV. acetabula VIII. cyathos XII. ligulas XLVIII.

Hemina capit quartarios duos,acetabula IV.cyathos VI. ligulas XXIV.

Quartarius acetabula duo,cyathos tres, ligulas duodecim.

Acetabulum cyathum cum dimidio,ligulas sex.

Cyathus ligulas sive cochlearia quatuor.

Libra quoque cùm pro mensura ponitur,capit uncias duodecim.

Ligula drachmas tres,& scriptulum unum.

Cyathus sescunciam, drachmam & scriptulum.

Acetabulum uncias duas cum dimidia.

Quarta-

Quartarius quinque uncias.
Hemina novem uncias.
Sextarius viginti uncias.
Congius libras quadraginta.
Amphora libras octoginta.
Culeus mille & sexcentas.

ROMANÆ ARIDORUM MENSURÆ.

MOdius capit duos semodios: acetabula CXXVIII. cyathos CXCII. ligulas DCCLXVIII. sextarios XVI. heminas XXXII.

Semodius sextarios VIII. Heminas XVI. acetabula LXIV. cyathos XCVI. ligulas CCCLXXXIV.

Sextarius heminas duas, & reliqua, ut in liquidis.
Hemina acetabula quatuor.
Acetabulum sesquicyathum.
Cyathus ligulas quatuor.

Veteres quoque usi sunt libra in aridis.

Modius, continet libras viginti, uncias octo.
Semodius, libras tredecim, uncias quatuor.
Sextarius, uncias viginti.
Hemina, uncias decem.
Acetabulū uncias duas cū dimidia.
Cyathus sescunciam, drachmam, & scriptulum.
Ligula drachmas tres, & scriptulum unum.

MENSURÆ LIQUIDORUM APUD GRÆCOS.

MEtretes, cadus, sive ceramius eandem mesuram significant. Metretes capit choas XII. sextarios LXX*II*. Cotylas CXL*IIII*. quartarios CCLXXXV*III*. oxybapha DLXXV*I*. cyathos DCCCLX*IIII*. conchas MDCCXXV*III*. mystra MMMCCCCLV*I*. chemas IIII-CCCXX. cochlearia $\overline{VIII}$ DCXL.

Chus, sive chœus (quem Romani congium vocaverunt) capit sextarios V*I*. cotylas XII. quartarios XX*IIII*. oxybapha XLV*III*. cyathos LXV*II*. conchas CXL*IIII*. mystra CCLXXXVIII. chemas CCCLX. cochlearia DCC*XX*.

Sextarius capit cotylas II. quartarios IIII. oxybapha V*III*. cyathos X*II*. conchas *XXIIII*. mystra *X*LV*III*. chemas L*X*. cochlearia C*XX*.

Cotyla & hemina & tryblion capit quartarios *II*. oxybapha *IIII*. cyathos V*I*. conchas *XII*. mystra *XXIIII*. chemas *XXX*. cochlearia L*X*.

Quartarius capit oxybapha duo, cyathos tres, conchas sex, mystra duodecim, chemas quindecim, cochlearia triginta.

Oxybaphum sive acetabulum, capit sesquicyathum, conchas tres, mystra sex, chemas septem cum dimia, cochlearia *XV*.

Cyathus capit conchas *II*. mystra *IV*. chemas V. cochlearia *X*.

Concha capit mystra duo, chemas duas cum dimidia, cochlearia V.

Mystrum capit chemen *I*. & ipsius partem *IV*. cochlearia *II*. cū dimidio.

Cheme capit cochlearia duo.

Cochleare est mensuræ pars minima.

Concha fuit duplex: major & minor:major æqualis fuit oxybapho,minor semicyathum capiebat.

Mystrum quoque majus, est decima sexta pars cotyles; pendetque drachmas tres cum dimidia,& quartam drachmæ partem: Mystrum minus, vigesima secunda pars est cotyles: & pendet drachmas duas,scriptula duo,siliquam unam,& grani undecimas quatuor.

Cheme item duplex fuit: major fuit pars cotylæ vigesima; pendetque drachmas tres.Minor verò fuit ejusdem cotylę pars trigesima:& pendet drachmas duas.

Ligulæ sive cochlearia quoque fuere varia; sed quod majus fuit cõtinuit XXIIII. quod minimum XXX.cyathi partem.

DE IISDEM MENSURIS: CUM PER uncias & libras æstimantur.

Metretes capit lib. cẽtũ & octo.

Chus libras novem.

Sextarius libram cum semisse.

Cotyle uncias novem.

Quartari⁹ uncias quatuor cũ dimid.

Oxybaphũ uncias duas & drach. II.

Cyathus sescunciam.

Concha drachmas sex.

Mystrum drachmas tres.

Cheme drachmas duas,scriptulũ unũ, grana quatuor,& quintas grani quatuor.

Cochleariũ drachmã unã, scriptulũ dimidiũ,grana duo,&duas quĩtas.

GRÆCÆ ARIDORUM MENSURÆ.

Medimnus capit chœnices quadraginta octo: sextarios LXXII. cotylas CXLIIII. oxybapha DLXXVI. cyathos DCCCLXIIII. cochlearia $\overline{\text{VIII}}$DCXL.

Chœnix capit sesquisextarium: cotylas tres, oxybapha duodecim, cyathos octodecim,cochlearia centum octoginta.

Sextarius capit cotylas duas,oxybapha octo,cyathos duodecim,cochlearia centum viginti.

Cotyle capit oxybapha quatuor:cyathos sex,cochlearia sexaginta.

Oxybaphum capit sesquicyathum,cochlearia quindecim.

Cyathus capit cochlearia decem.

Rusticæ Græcorum mensuræ in liquidis.

Metretes continet amphoras duas:choas octo,cotylas centum & sedecim,oxybapha trecenta octoginta quatuor, cyathos quingentos septuaginta sex,mystra duo millia trecenta quatuor.

Amphora capit choas quatuor:cotylas quadragĩta octo: oxybapha centum nonaginta duo, cyathos ducẽtos octoginta octo,mystra MCLII.

Chus,

Chus capit cotylas duodecim: Oxybapha quadringenta octo: cyathos ducentos octoginta octo, myſtra mille centum quinquaginta duo.

Cotyle capit oxybapha quatuor:cyathos ſex:myſtra viginti quatuor.

Oxybaphum capit ſeſquicyathum,myſtra ſex.

Cyathus capit myſtra quatuor.

EÆDEM MENSVRÆ PER VNCIAM ET LIBRAM.

Metretes cotinet libras CVIII.

Amphora libras LIIII.

Chus libras tredecim cum dimidia.

Cotyle libram & ſeſcunciam.

Oxybaphũ uncias tres & drachmas tres.

Cyathus uncias II. & drachmas II.

Myſtrũ drachmas IIII. cũ dimidia.

RVSTICÆ GRÆCORVM MENſuræ in aridis.

Medimnum capit modios Romanos ſex: ſemimedimna duo. Tertiarios tres.Sextarios ſex,ſemiſextarios duodecim,ſemiduodecimas viginti quatuor, chœnicas quadraginta octo, cotylas centum quadraginta quatuor, oxybapha quingẽta ſeptuaginta ſex, cyathos octĩgentos ſexaginta quatuor, myſtra tria millia quadringenta quinquaginta ſex.

Semimedimnum,capit tertiarum cum dimidio,ſextarios tres: ſemiſextarios ſex, ſemiduodecimas duodecim, chœnicas viginti quatuor, cotylas ſeptuaginta duas, oxybapha ducenta octoginta octo, cyathos quadringẽtos triginta duos,myſtra mille ſeptingẽta vigĩti octo.

Tertiarius medimni capit ſextarios duos: ſemiſextarios quatuor: ſemiduodecimas octo,chœnicas ſedecim, cotylas quadraginta octo: oxybapha centum nonaginta duo, cyathos ducentos octoginta octo, myſtra mille centum quinquaginta duo.

Sextarius capit hic ſemiſextarios duos, ſemiduodecimas quatuor, chœnicas octo,cotylas viginti quatuor,oxybapha nonaginta ſex,cyathos centum quadraginta quatuor, myſtra quingenta ſeptuaginta ſex.

Semiſextarius, capit ſemiduodecimas duas, chœnicas quatuor, cotylas duodecim, oxybapha quadraginta octo, cyathos ſeptuaginta duos, myſtra centum octoginta octo.

Semiduodecima medimni pars, capit chœnicas duos:cotylas undecim, oxybapha viginti quatuor,cyathos triginta ſex,myſtra CXLIIII.

Chœnix, capit cotylas tres: oxybapha duodecim:cyathos octodecim, myſtra ſexaginta duo.

Cotyle,capit oxybapha quatuor,cyathos ſex: myſtra viginti quatuor.

Oxybaphum capit ſeſquicyathum, myſtra ſex.

Cyathus capit myſtra quatuor.

In his omnibus mensuris habēda est ratio rerum,quas metiri volumus. Nam vinum oleo nona parte gravius est:& mel vino tertia fere parte: aqua pondere ad vinum proximê accedit. Et in his quæ puriora sunt, impuris & feculentis sunt leviora.

In aridis etiam hordeum gravius est avena: far hordeo: triticum farre: quinetiam triticum aliquod tritico gravius reperitur: atque item in aliis.

Culeus igitur oleo plenus, pendet libras mille quadringentas triginta & tres,& uncias quatuor.

Culeus mellis,pendet libras MMCCXXII.uncias duas,drachmas quinque,scriptulum unum.

Culeus vini, pendet libras mille quadringentas octoginta unam, uncias quinque,drachmas sex,siliquas quatuor.

Ligula plena oleo,pendet drachmas duas,scriptula duo,siliquas duas.

Ligula olei,pendet drachmas tres,siliquam unam,grana duo,& duas nonas grani.

Ligula mellis, pēdet drachmas quatuor cum dimidia, siliquas duas,granum unum,& tertiam grani partem.

ATTICÆ MENSVRÆ QVIBVS Medici interdum sunt usi.

Metreta plena oleo, pendet libras centum & viginti.

Metreta vini,pendet libras centum.

Metreta mellis, pendet libras centum & quinquaginta.

Cyathus olei,pendet unciam unam,drachmas duas.

Cyathus vini,unciam unam,drachmas tres,siliquas duas.

Cyathus mellis,uncias duas & scriptula duo.

GEORGICÆ, id est Rusticæ mensuræ.

Metretes cum Attico idem est,& cum omnibus.

Amphora olei pendet libras quadraginta quinque.

Amphora vini pendet libras quinquaginta.

Amphora mellis libras septuaginta quinque.

Chus olei,pendet libras XI.& uncias tres.

Chus vini,libras XII.cum dimidia.

Chus mellis libras XVIII. & uncias IX.

Cotyle olei continet uncias novem & drachmas duas.

Cotyle vini,libram unam & drachmas quatuor.

Cotyle mellis,sesquilibram & drachmas sex.

Oxybaphum olei,pendet uncias duas,drachmas sex cum dimidia.

Oxybaphum vini,pendet uncias tres,& drachmam unam.

Oxy-

Oxybaphum mellis, uncias quatuor, & drachmas quinque cũ dimidia.
Cyathus olei, pendet unciam unam & drachmas ſeptem.
Cyathus vini, uncias duas, & ſcriptula duo.
Cyathus mellis, uncias tres, & drachmam unam.

MENSVRÆ ALIÆ QVÆ MEDICIS quoque in uſu fuerunt.

COtyle olei, proportione ſuper tertia ad Atticam, pendet uncias decẽ. Vini, uncias undecim, ſcriptula duo, obolum unum, ſiliquam unam. Mellis libram unam, uncias IIII. drachmas V. ſcriptulum unum.

Oxybaphum olei, pendet uncias quinque. Vini uncias quinque cum dimidia, ſcriptulum unum, ſiliquas duas. Mellis uncias VIII. drachmas II. ſcriptula, II.

Cyathus olei pendet unciam unam. drachmas quinque, ſcriptulum unũ. Vini, unciam unam, drachmas ſex, ſcriptula duo, ſiliquas duas, grana duo, & duas tertias grani. Mellis, uncias duas, drachmas ſex, obolum unum, & ſiliquam unam.

Myſtrum olei, pendet drachmas tres, ſcriptulum unum. Vini, drachmas III. ſcriptula II. grana duo, & duas tertias grani. Mellis drachmas V. cum dimidia, & ſiliquam unam.

Cochleare olei, pendet drachman unam, ſcriptula duo. Vini drachmã I. ſcriptula II. obolum I. granum unum, & grani tertiam partem.

AD LECTOREM
BOISSARDVS.

ANTIQVI monumenta multa ſæcli,
Quæ miratur adhuc domus Quirini
Inter rudera marmorum ſuorum,
Lector candide, tu libro hoc videbis.
Non ſum neſcius eſſe qui in eiſdem
Scribendis ſtudium priùs dederunt.
Quos navaſſe operam quidem fatebor
Dignam laudibus, atque honore ſummo.

Sed nil impedit, ista quin frequenter
Opus sit repeti. Scatent ruinæ
Romanæ innumeris fere figuris.
Ampla nec locus est in urbe, qui non
Ollas, vasa, sepulchra, vel tabellas,
Aut numismata singulis diebus
Detegat, statuasque, imaginesque.
Quæ quondam obruta, sæculisque primis
Ignotissima restituta vidi.
At quando hoc opus aggredi parabam,
Non tantùm libuit notare saxa;
Quorum plurima literis videntur
Græcis & Latiis referre gesta
Prisci temporis: addita est voluptas
Non parvæ utilitati: Et has figuras,
Et formas lapidum tibi intuendas
Vnà proposui. Cape ergo quicquid
Hoc volumine continetur: & te
Spectando recrea, & simul legendo.
Si prodesse tibi meos putabis
Conatus, ago gratias. Requiro
Hoc tantùm tribui meo labori,
Prodesse omnibus ut queam, & placere.

EXCVSSVM TYPIS ABRAHAMI FABRI,
CIVITATIS MEDIOMATRICORUM
TYPOGRAPHI.

Impensis Theodori Bryi Leodiensis sculptoris, Francfurdiani Civis.

ANN. SAL. cIↃ. IↃ. XCV.

In palatio Cardinalis Cæsij in ea Vaticani parte, quam Burgum Vocant

SILVANO ET
HERCVLI SANC
TISSIMIS DIIS
SACRVM

ARVLAM ASO
L.D.SVA IMPENDIA
CAIVS DOMITIVS
MARCVS
DONVM FECIT
D D.

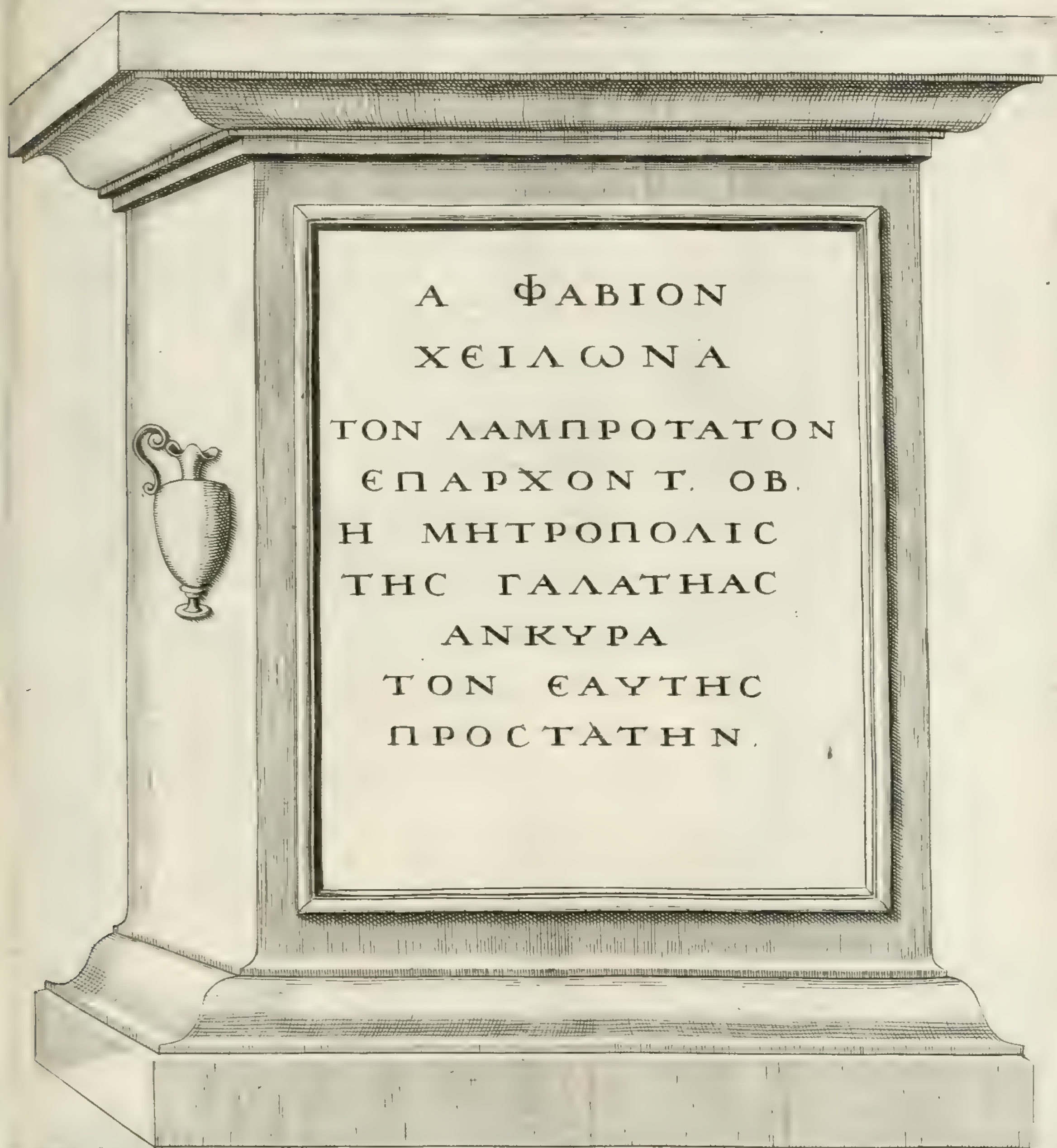
M. FABIO M. F. GAL. COLONI
SEPTIMIVS COS. PRAEF. VRB.
LEG. AVGG. PRO. PR. PANNON.
SVPER. DVCI VEXILL. LEG. PRO
PR. PROVINCIAE MOESIAE SVPER.
PONTI ET BITHYNIAE
COMITI AVGG. LEG. AVGG. PRO
PR. PROV. GALATIAE PRAEF.
Ӿ MILIARIS PRO
COS. ITEMQ. LEG. PROV. NARBONENS
LEG. LEG. XVI. FLE. SAMOSATE
SODAL. HADRIANAL.
PRAEF. VRB. TRIB. PLEB. X. PROV.
CRETAE TRIB. LEG. XI. GL.
XVI. ST. LITIB. DIIVDICANDIS

MEDIOLANENSES
PATRONO.

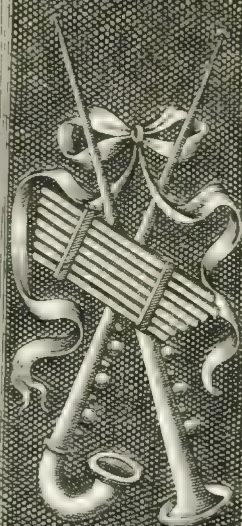
P. COELIO P. F.
SER. BALBINO
VIBVLLIO PIO

X. VIRO ST. LITIB. IVDIC.
VI. VIRO EQVIT. ROMAN.
TVRM. QVINT. TR. MIL. LEG.
XXII. PRIMI. G. P. F. ADIECTO
INTER. PATRIC. AB. IMP. CAES.
TRAIANO HADRIANO AVG.
SALIO COLINO QVAEST
AVG. FLAMINI VLPIALI P. R. D.
FIDEI COMMISS COS.
DESIGNATO

DECVRIONES SVA PECVNIA.

Α ΦΑΒΙΟΝ
ΧΕΙΛΩΝΑ
ΤΟΝ ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΝ
ΕΠΑΡΧΟΝΤ. ΟΒ.
Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΤΗΣ ΓΑΛΑΤΗΑΣ
ΑΝΚΥΡΑ
ΤΟΝ ΕΑΥΤΗΣ
ΠΡΟΣΤΑΤΗΝ.

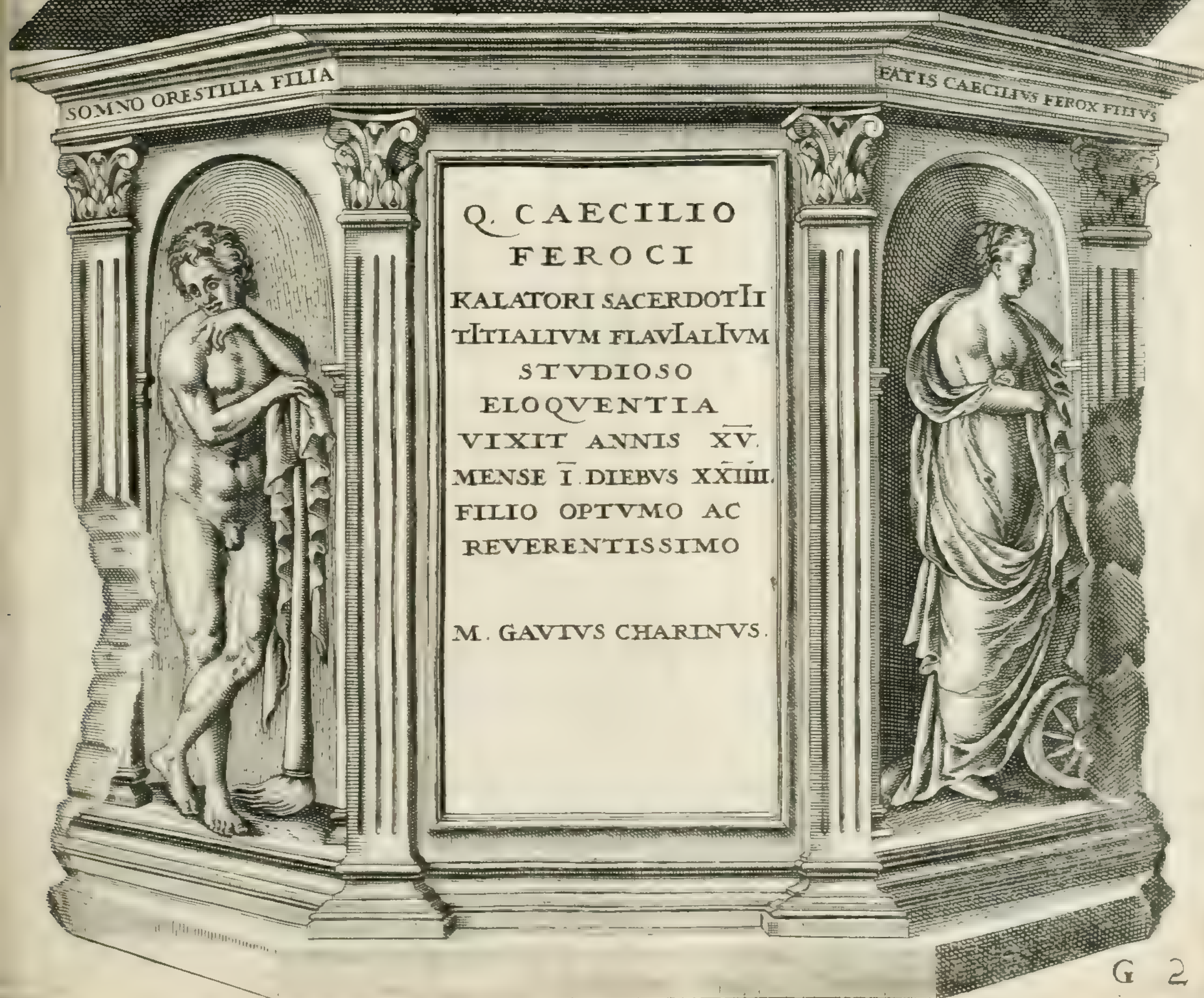

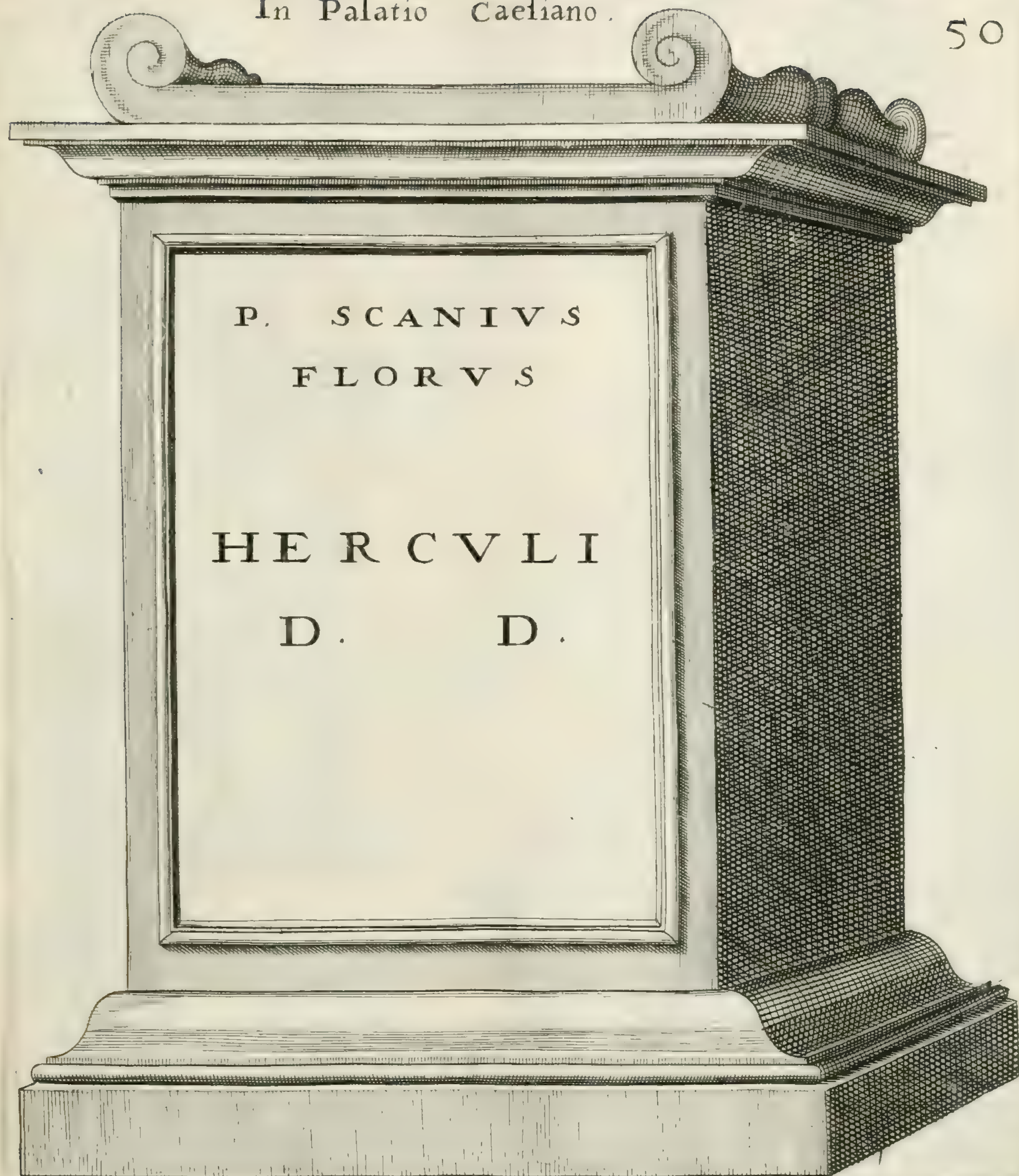
L.CORNELIVS SCIPIO OREITVS
V.C.AVGVR TAVROBOLIVM
SIVE CREOBOLIVM FECIT
DIE III.KAL.MART.

TVSCO ET ANVLLINO COS.

QVI COLITIS CYBELEN ET QVI PHRYGA PLANGITIS ATYN
DVM VACAT ET TACITA DINDYMANOCTE SILENT
FLETE MEOS CINERES. NON EST ALIENVS IN ILLIS
HECTOR. AT HOCTVMVLO MYGDONIS VMBRA TEGOR
ILLE EGO QVI MAGNI PARVVS COGNOMINIS HERES
CORPORE IN EXIGVO RES NVMEROSA FVI.
FLECTERE DOCTVS EQVOS NITIDA CERTARE PALAESTRA
FERREIOCOS ASTV FALLERE NOSSE FIDEM.
AT TIBIDENT SVPERI QVANTVM DOMICILLA MERERIS
QVAE FACIS EXIGVA NE IACEAMVS HVMO.

ΤΙΒΕΡΙΩΙ ΚΛΑΥΔΙΩΙ
ΚΟΥΙΡΕΙΝΑΙ
ΜΕΝΕΚΡΑΤΕΙ ΙΑΤΡΩΙ
ΚΑΙCΑΡΩΝΚΑΙ ΙΔΙΑC
ΛΟΓΙΚΗC ΕΝΑΡΓΟΥC
ΙΑΤΡΙΚΗC ΚΤΙCΤΗΙ ΕΝ
ΒΙΒΛΙΟΙC . Ρ . Ν . C ΔΙΩΝ
ΕΤΕΙΜΗΘΗ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΝ
ΛΟΓΙΜΩΝ ΠΟΛΕΩΝΦΗΦΙC
ΜΑCΙΝ ΕΝΤΕΛΕCΙ ΟΙ ΙΝΩΡΙΜΟΙ
ΤΩΙ ΕΑΥΤΩΝ
ΑΙΡΕCΙΑΡΧΗΙ ΤΟ ΗΡΩΟΝ .

In Palatio Caesiano.
50
P. SCANIVS
FLORVS
HERCVLI
D. D.

In domo Cæsiana

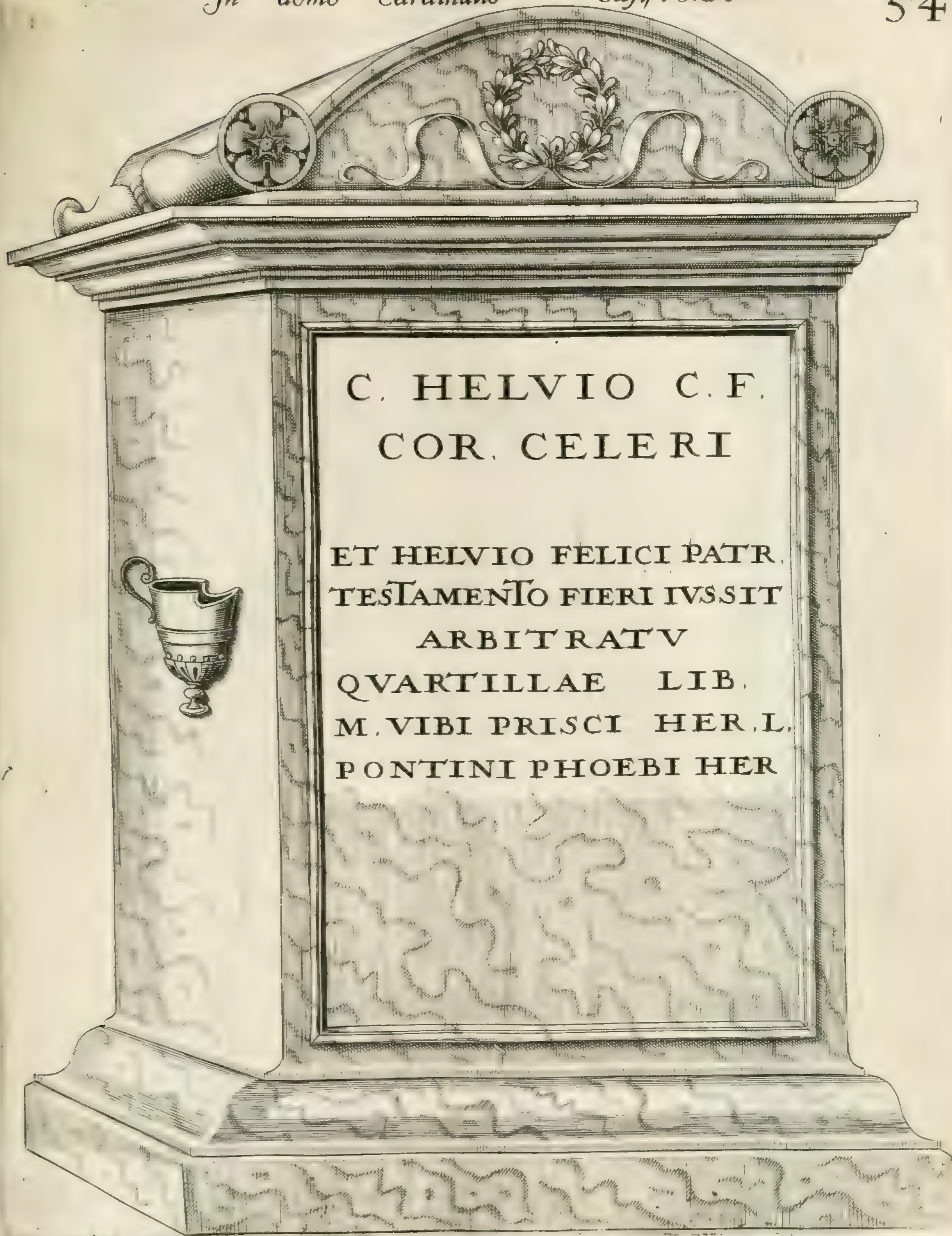
H.

EXAVCTORITATE IMP.
CAESARIS DIVI
NERVAE F. NERVAE
TRAIANI AVG. GERM.
PONTIFICIS MAXIMI
TRIBVNIC. POTESTAT. V.
COS. III. PP.

TI. IVLIVS FEROX CVRATOR
ALVEI ET RIPARVM TIBERIS
ET CLOACARVM VRBIS TER
MINAVIT RIPAM RR. PROXIMO
CIPPO P. CCCLXXXVI

DIVA PLOTINA AVG.

C. HELVIO C.F.
COR. CELERI
ET HELVIO FELICI PATR.
TESTAMENTO FIERI IVSSIT
ARBITRATV
QVARTILLAE LIB.
M.VIBI PRISCI HER.L.
PONTINI PHOEBI HER

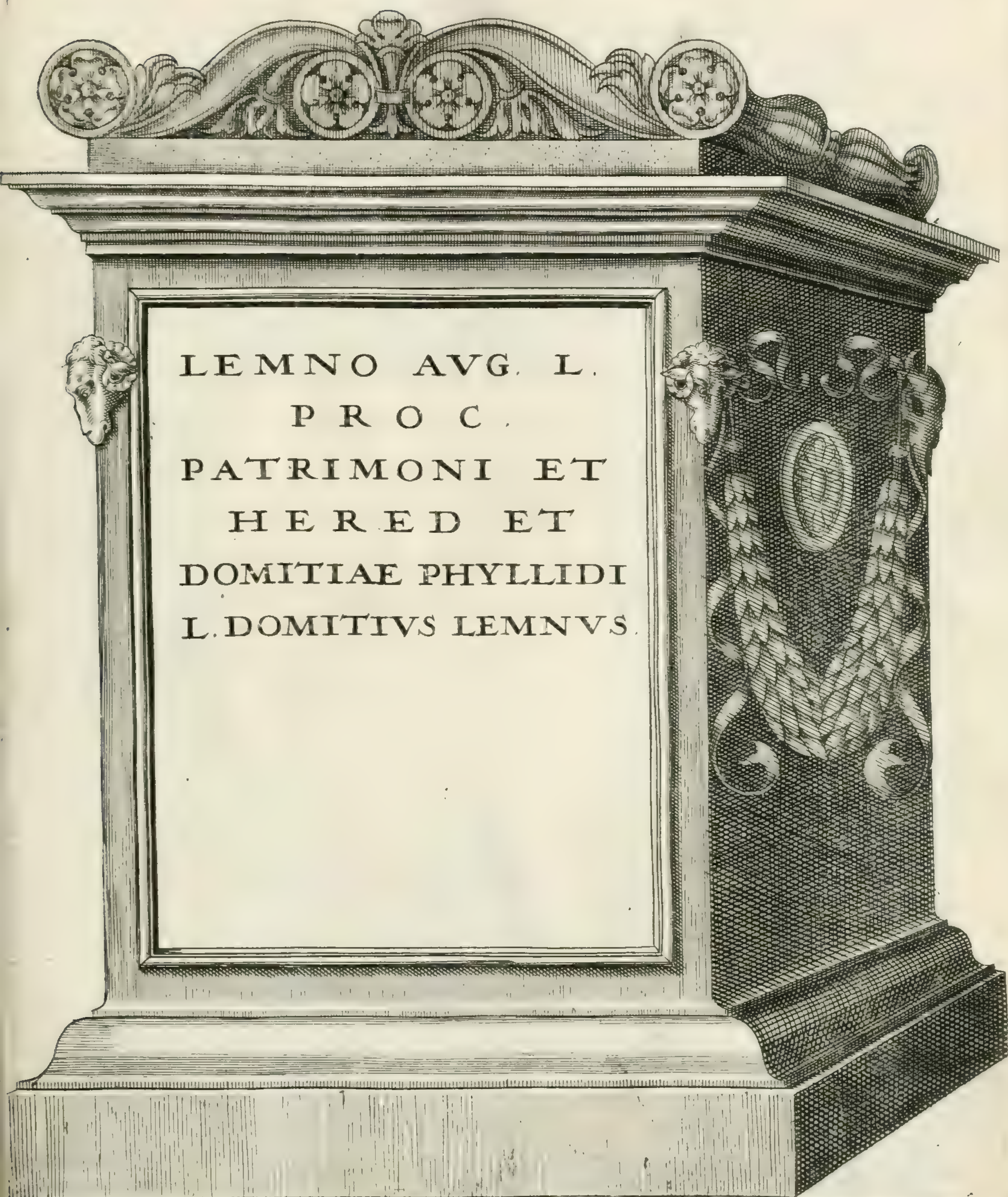
IMP. CAESARIS DIVI F.
AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS
TRIBVNIC POTEST XVII.
EX S. C. TERMINAVIT
RR. PROXIM. CIPP. PED. CLXI.

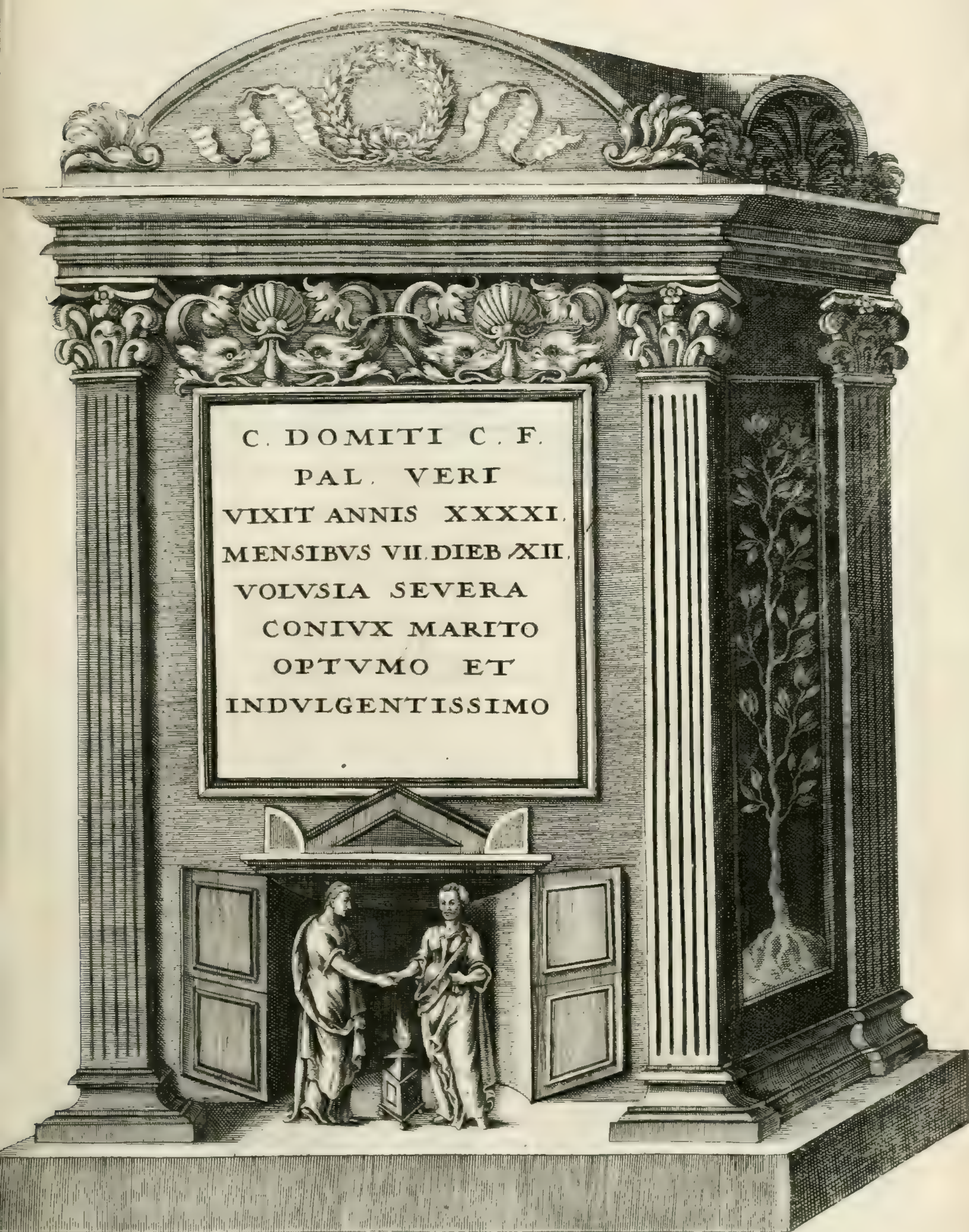
I.

COLLEG II.
AVGVRVM AVTORE
IMP. CAESARI DIVI
TRAIANI PARTHICI F.
DIVI NERVAE NEPOTI
TRAIANO HADRIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. V. COS. III. PROCOS.
TERMINOS POMOERII
RESTITVENDOS CVRAVIT

In domo Card: Cæsij

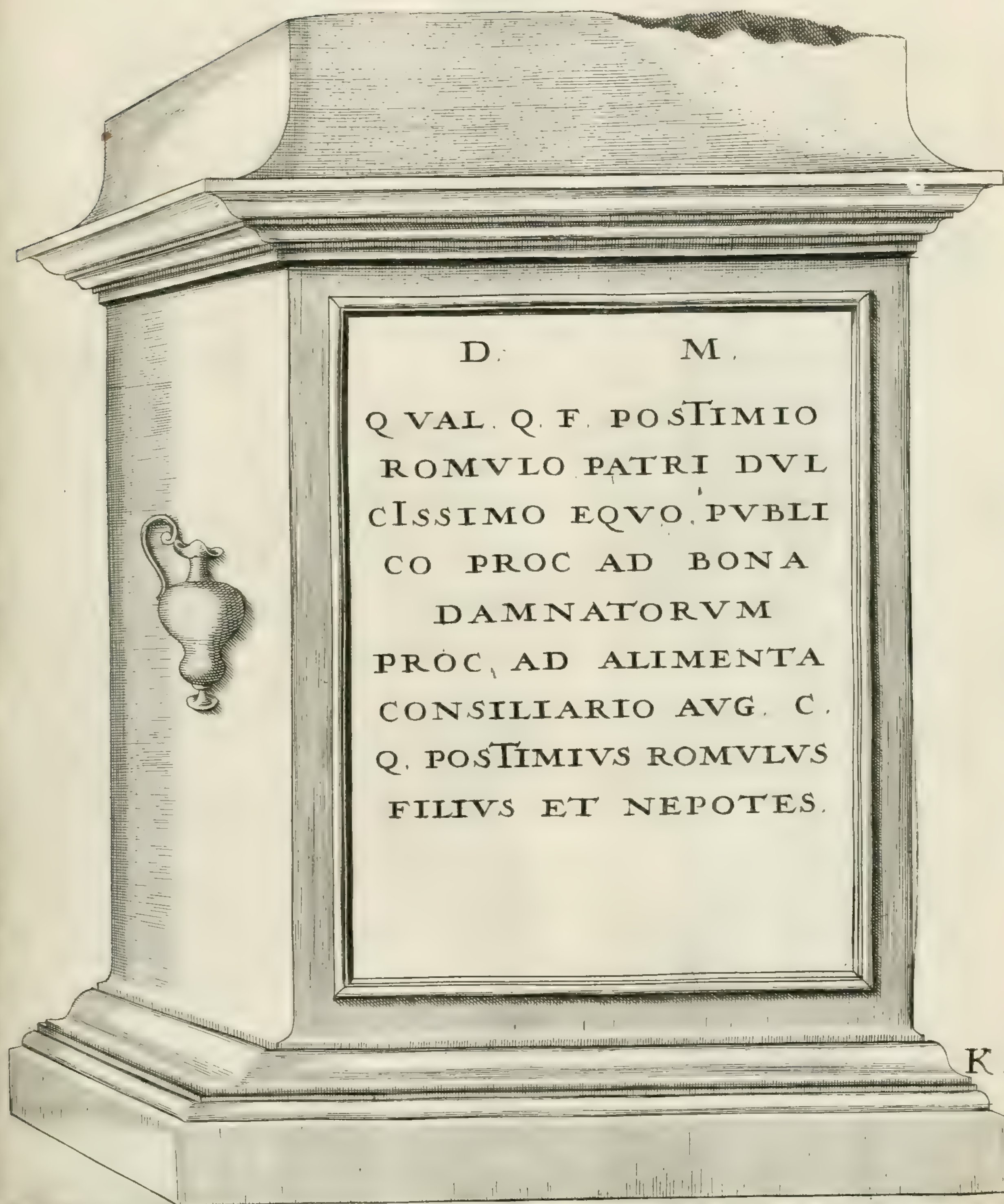

LEMNO AVG. L.
PROC.
PATRIMONI ET
HERED ET
DOMITIAE PHYLLIDI
L. DOMITIVS LEMNVS.

C. DOMITI C. F.
PAL. VERI
VIXIT ANNIS XXXXI.
MENSIBVS VII. DIEB. XII.
VOLVSIA SEVERA
CONIVX MARITO
OPTVMO ET
INDVLGENTISSIMO

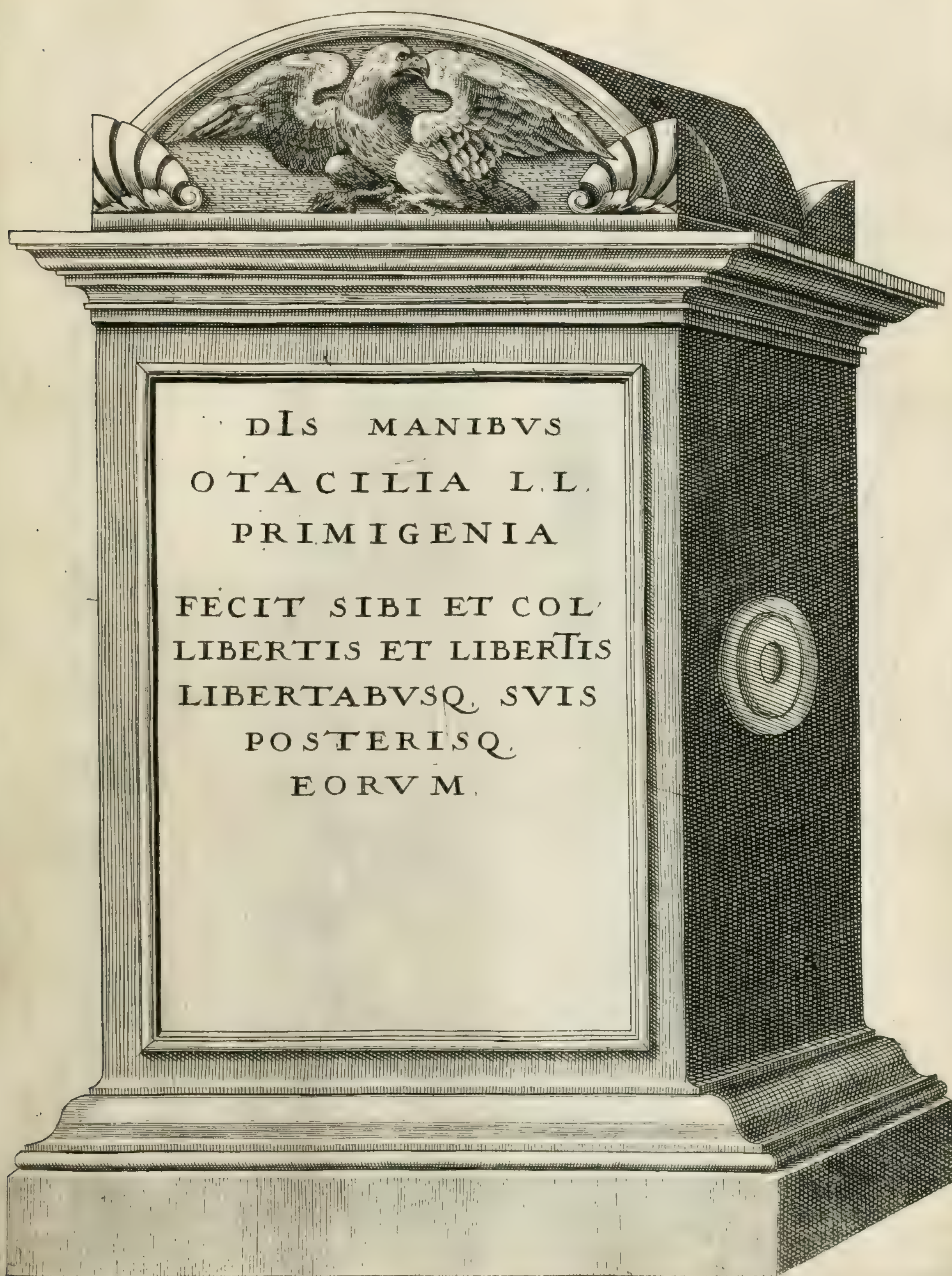

DIS MANIBVS.

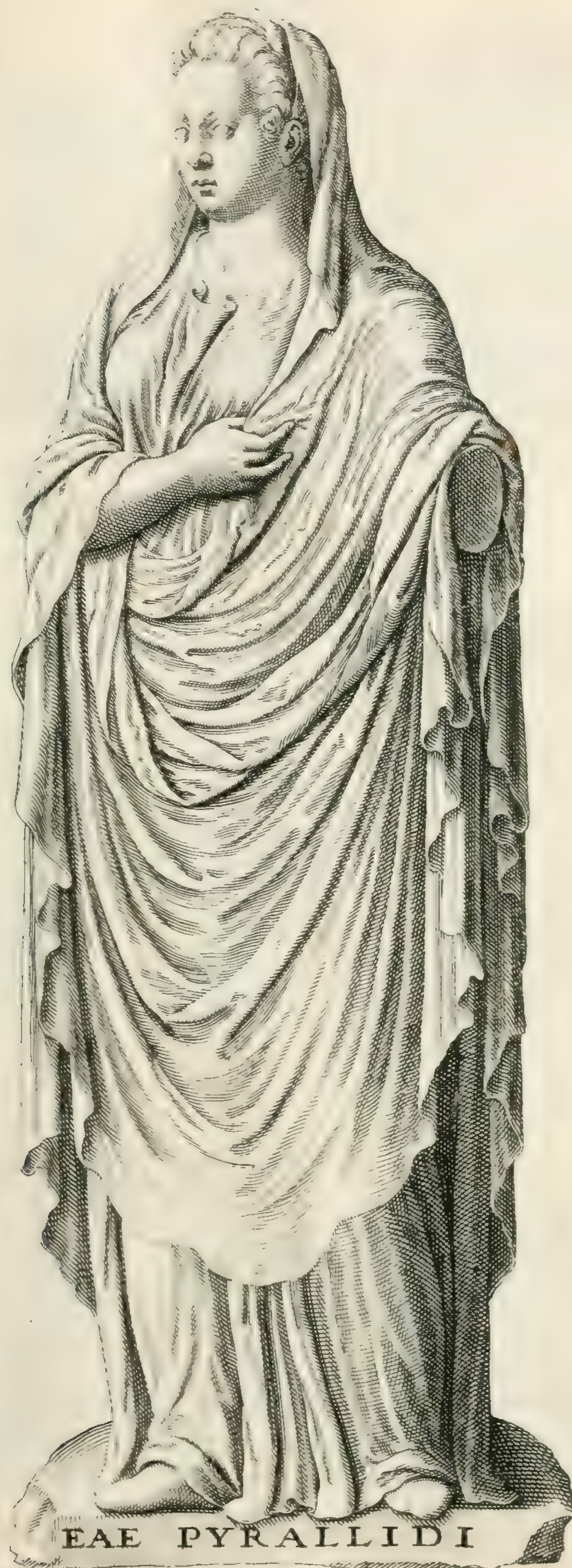
CN. OFILLIO CN. F. QVIR. PISONI
V. A. XXXIII. M. IX. D. X
CN. OFILLIO CN. F. QVIR. FRVGI. V. A.
XVII. M. II.
CN. OFILLIVS SVCCESSVS ET
ANTONIA RESTITVTA PARENTES FILIS
PIENTISSIMIS FECERVNT ET SIBI ET
SVIS LIBERTIS LIBERTABVSQ.
POSTERISQ. EORVM.

D. M.
Q VAL. Q. F. POSTIMIO
ROMVLO PATRI DVL
CISSIMO EQVO PVBLI
CO PROC AD BONA
DAMNATORVM
PROC AD ALIMENTA
CONSILIARIO AVG. C.
Q. POSTIMIVS ROMVLVS
FILIVS ET NEPOTES.

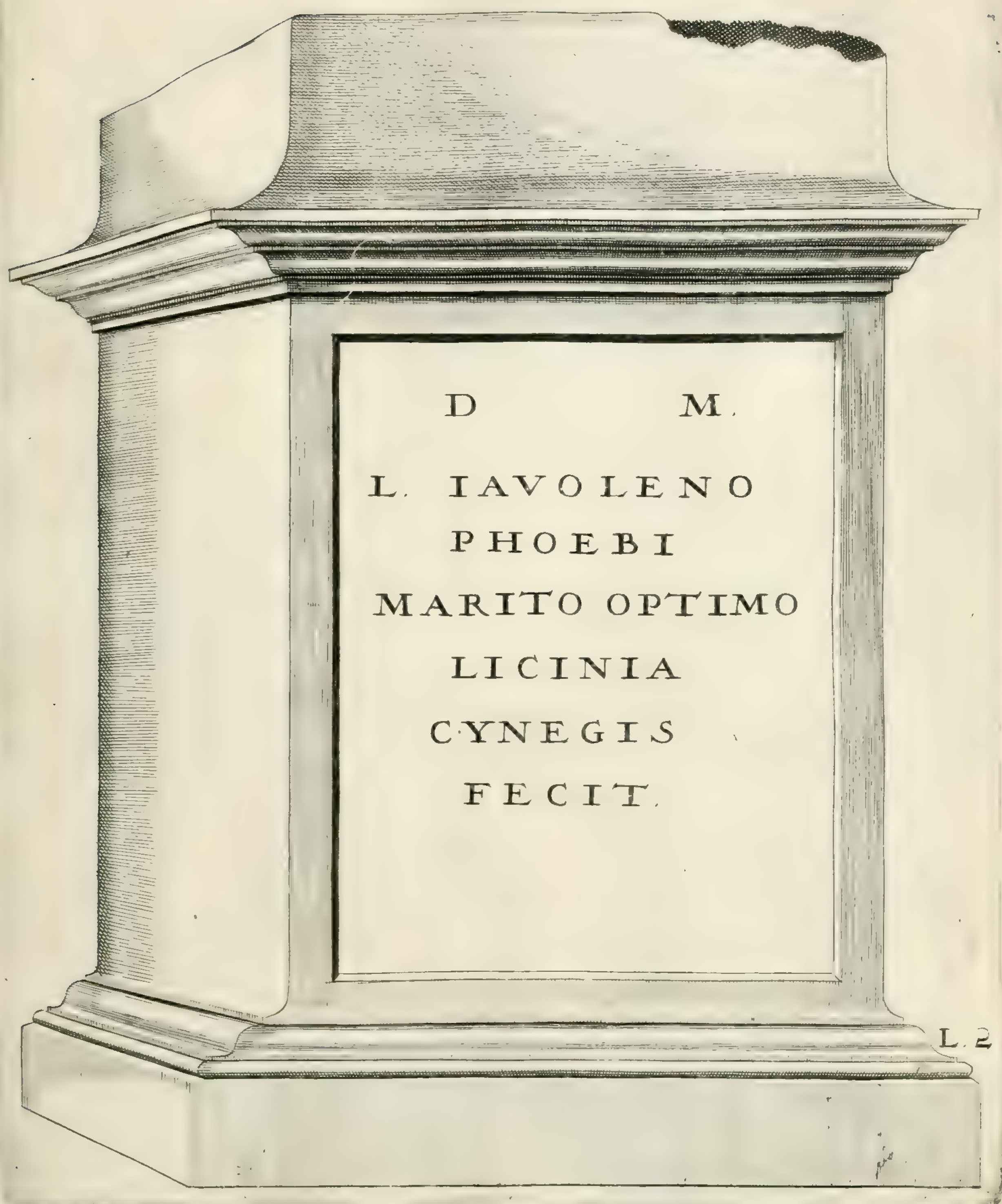
K. 3

DIS MANIBVS
OTACILIA L.L.
PRIMIGENIA
FECIT SIBI ET COL
LIBERTIS ET LIBERTIS
LIBERTABVSQ. SVIS
POSTERISQ.
EORVM.

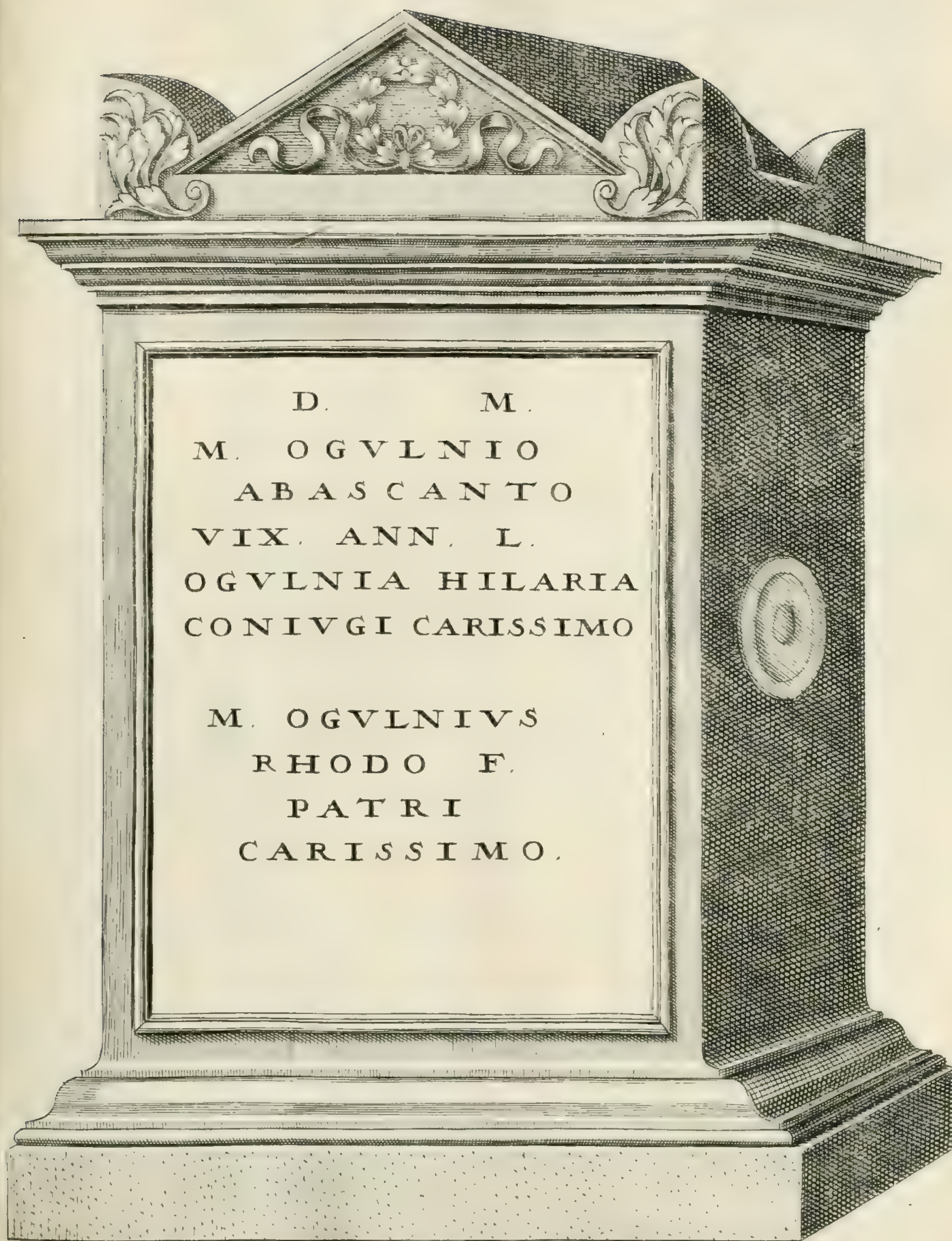
In Palatio Cæsiano

L.

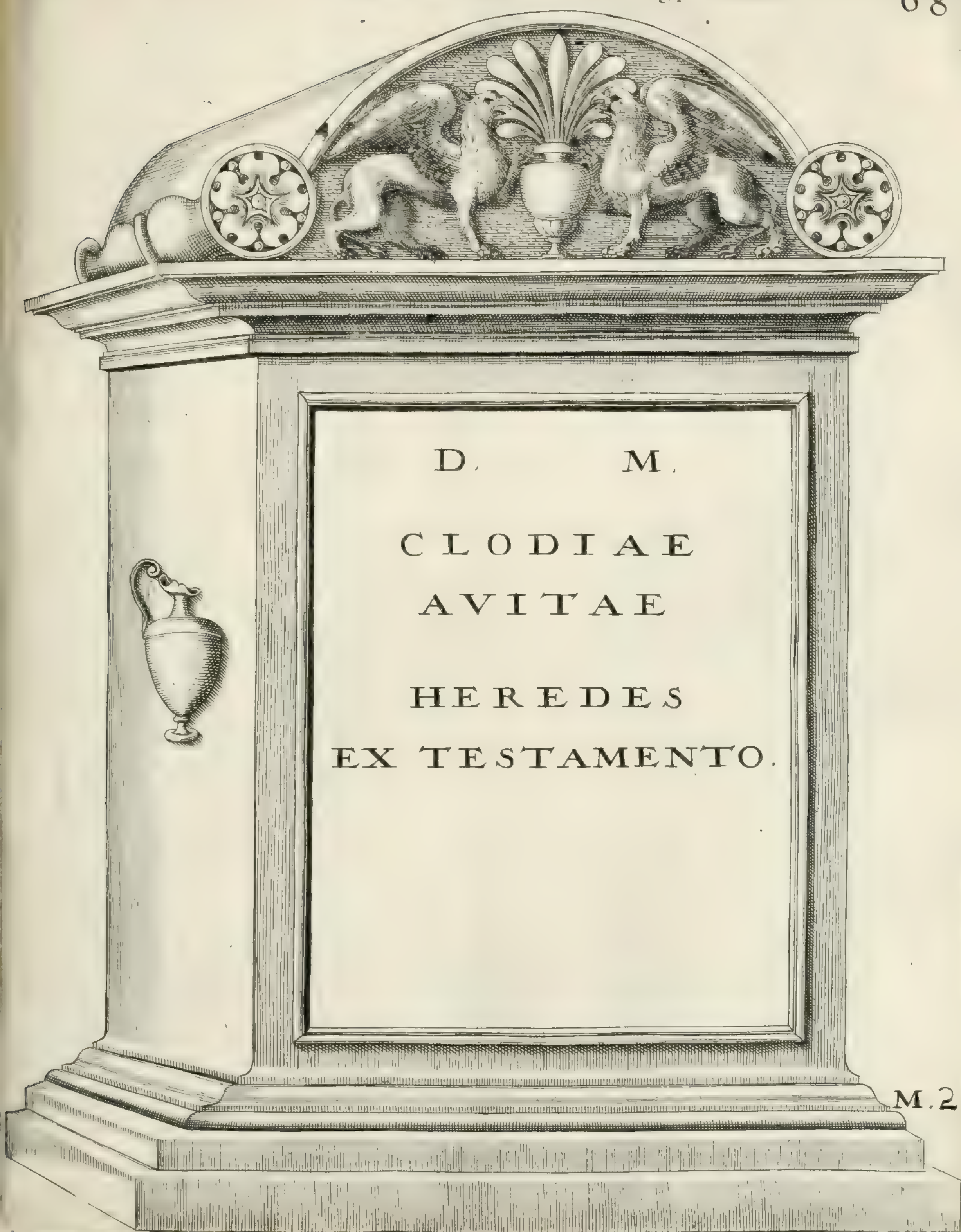

D M.
L. IAVOLENO
PHOEBI
MARITO OPTIMO
LICINIA
CYNEGIS
FECIT.
L. 2

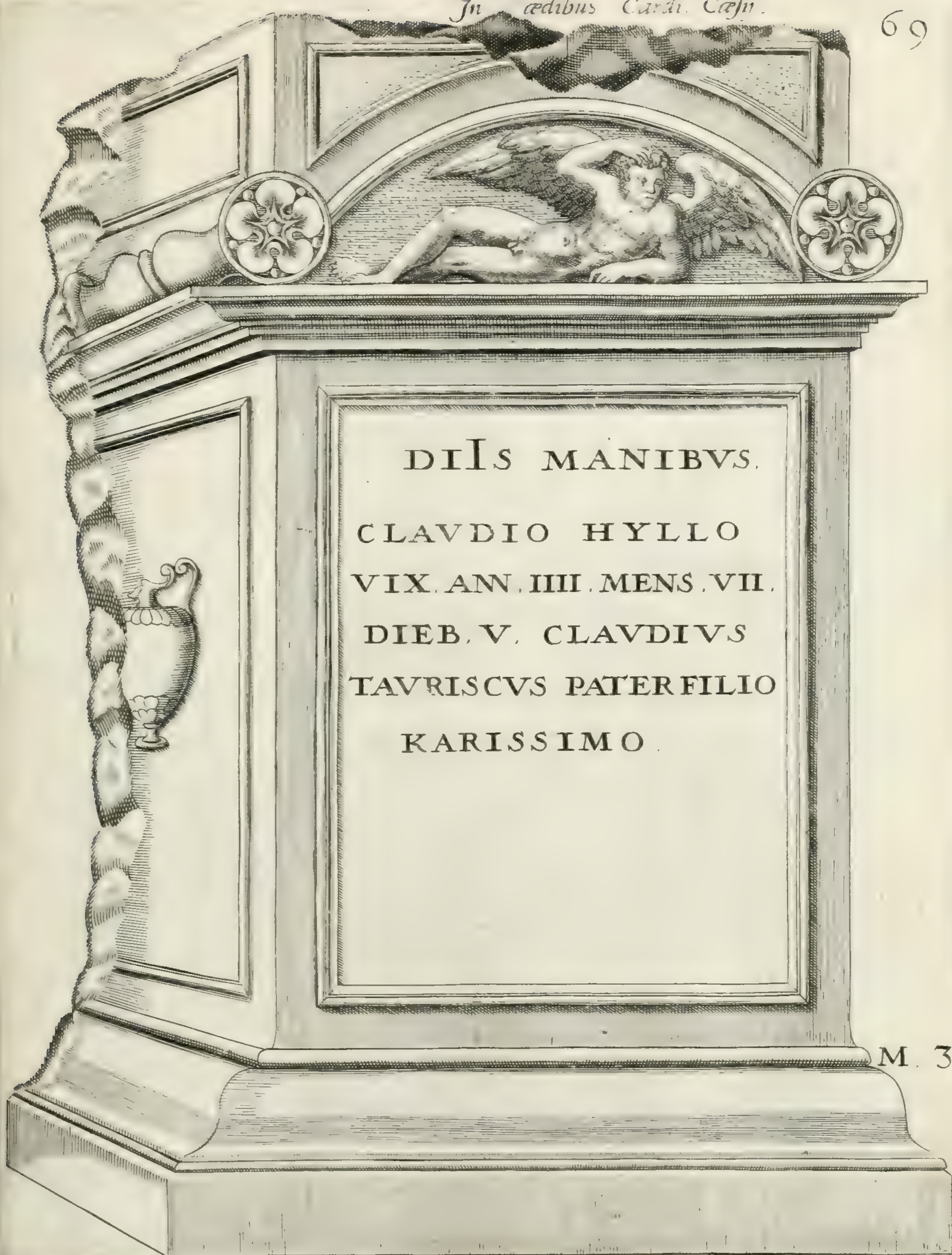

D. M.
EVGRAPHO F.
APATE MATRI EIVS
EVGRAPHO NEPOTI
EIVS
ADEPTVS
ET SIBI ET SVIS.
L.3

D. M.
M. OGVLNIO
ABASCANTO
VIX. ANN. L.
OGVLNIA HILARIA
CONIVGI CARISSIMO
M. OGVLNIVS
RHODO F.
PATRI
CARISSIMO.

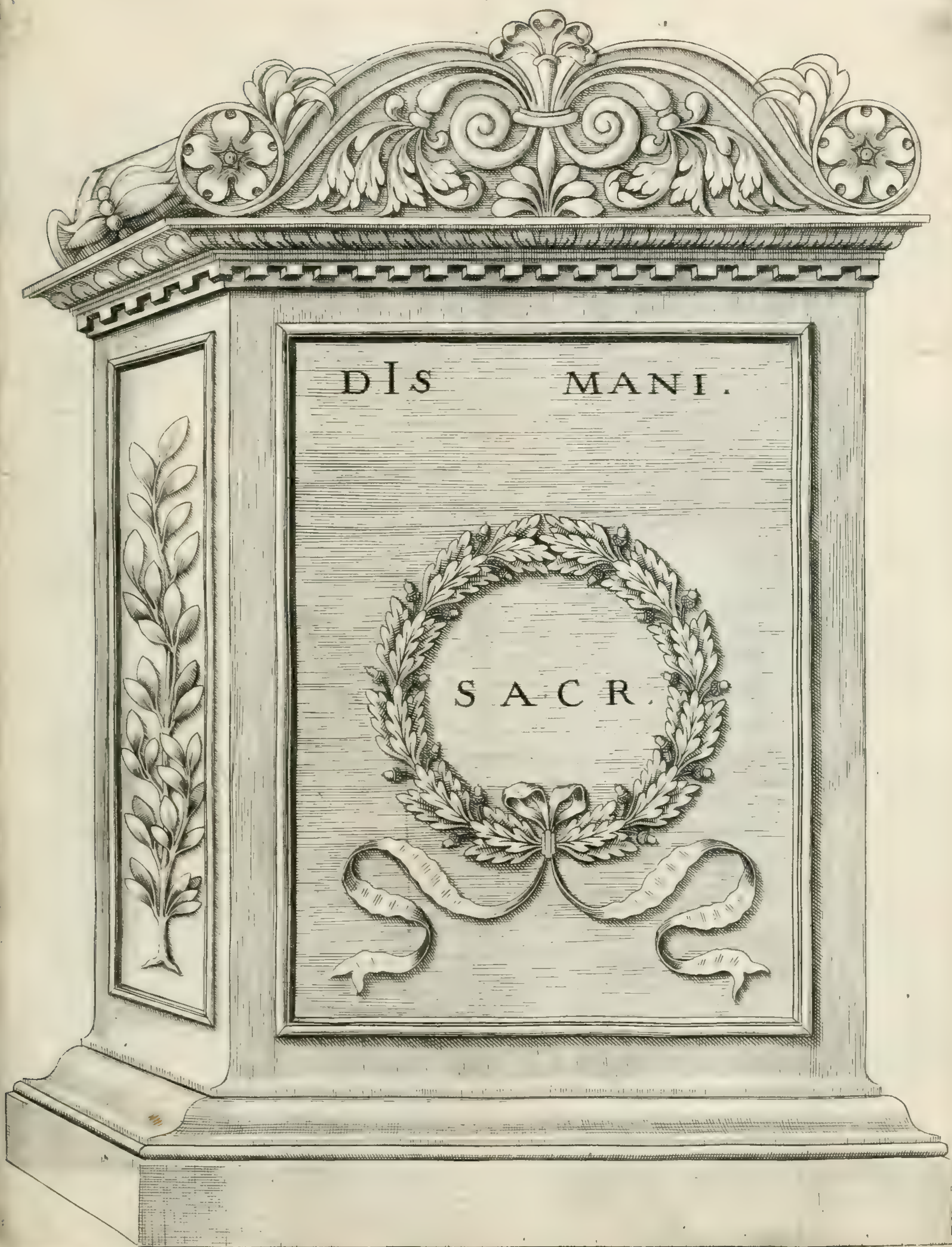
DIS. MAN.
M. NVMISIO LOTO
VIX. ANN. XXX.

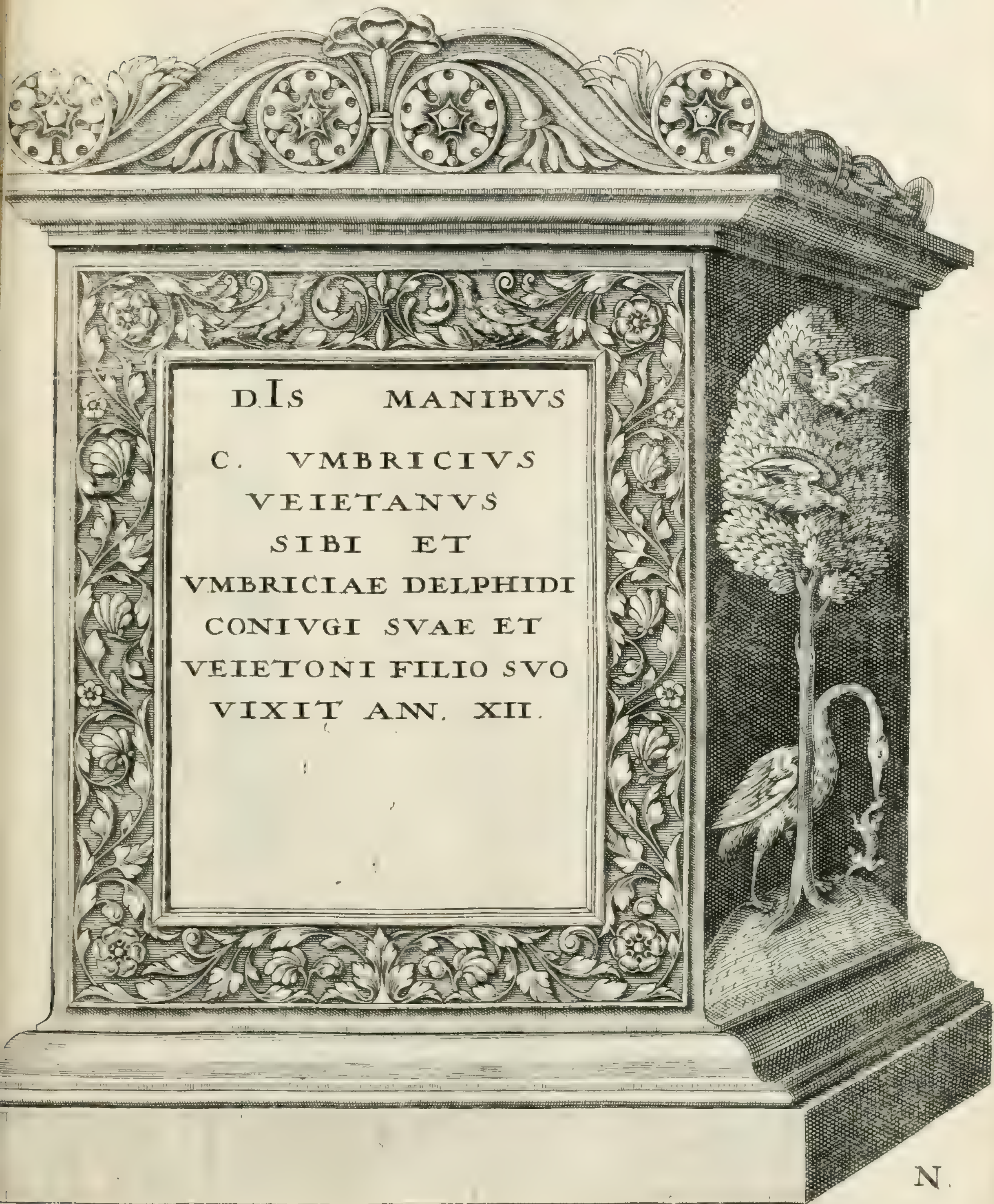
M. NVMISIVS COL.
EPAPHRO DISIANVS F.
PATRI OPTVMO
INDVLGENTISSIMO
FECIT.

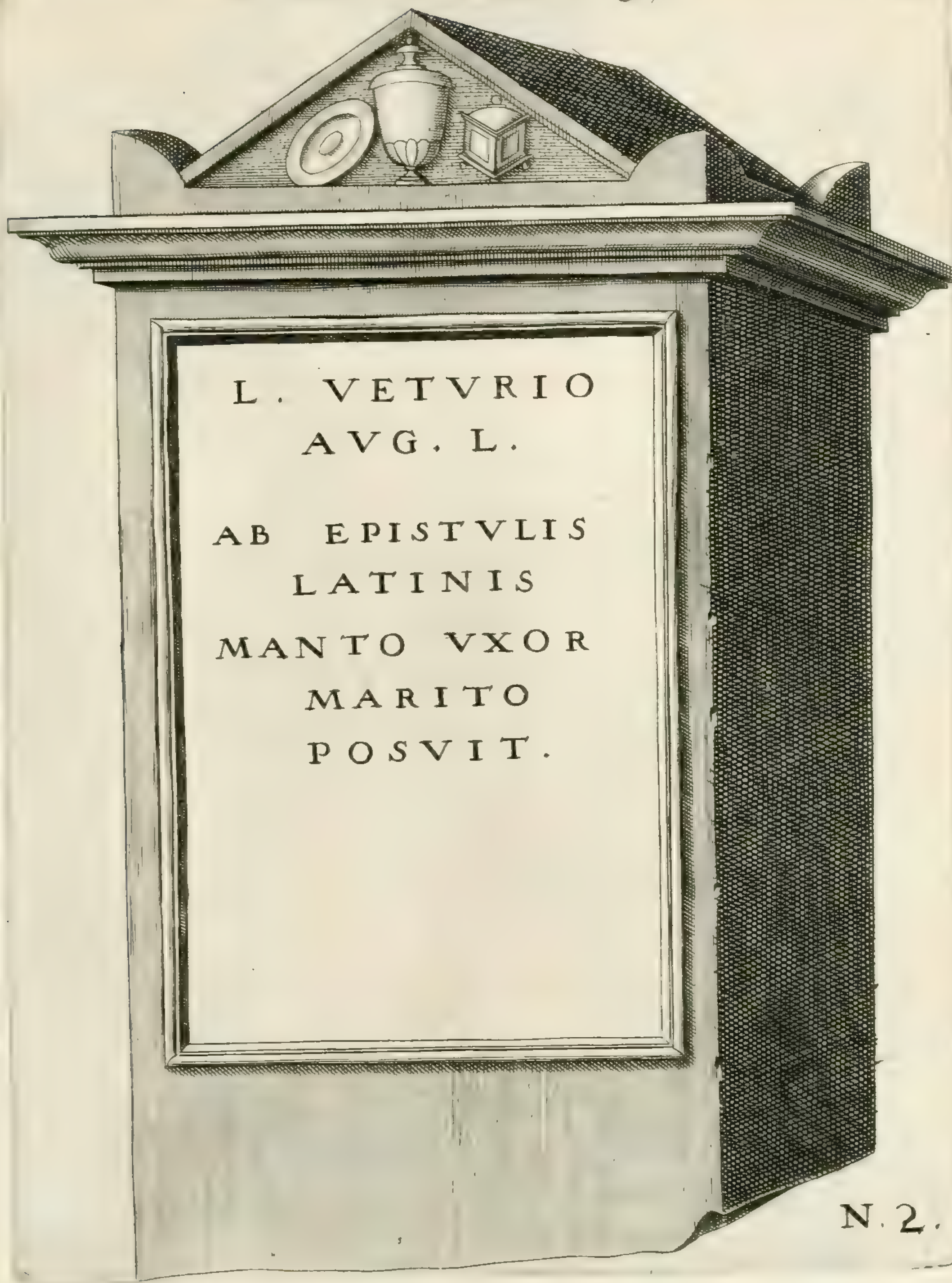

D. M.
CLODIAE
AVITAE
HEREDES
EX TESTAMENTO.

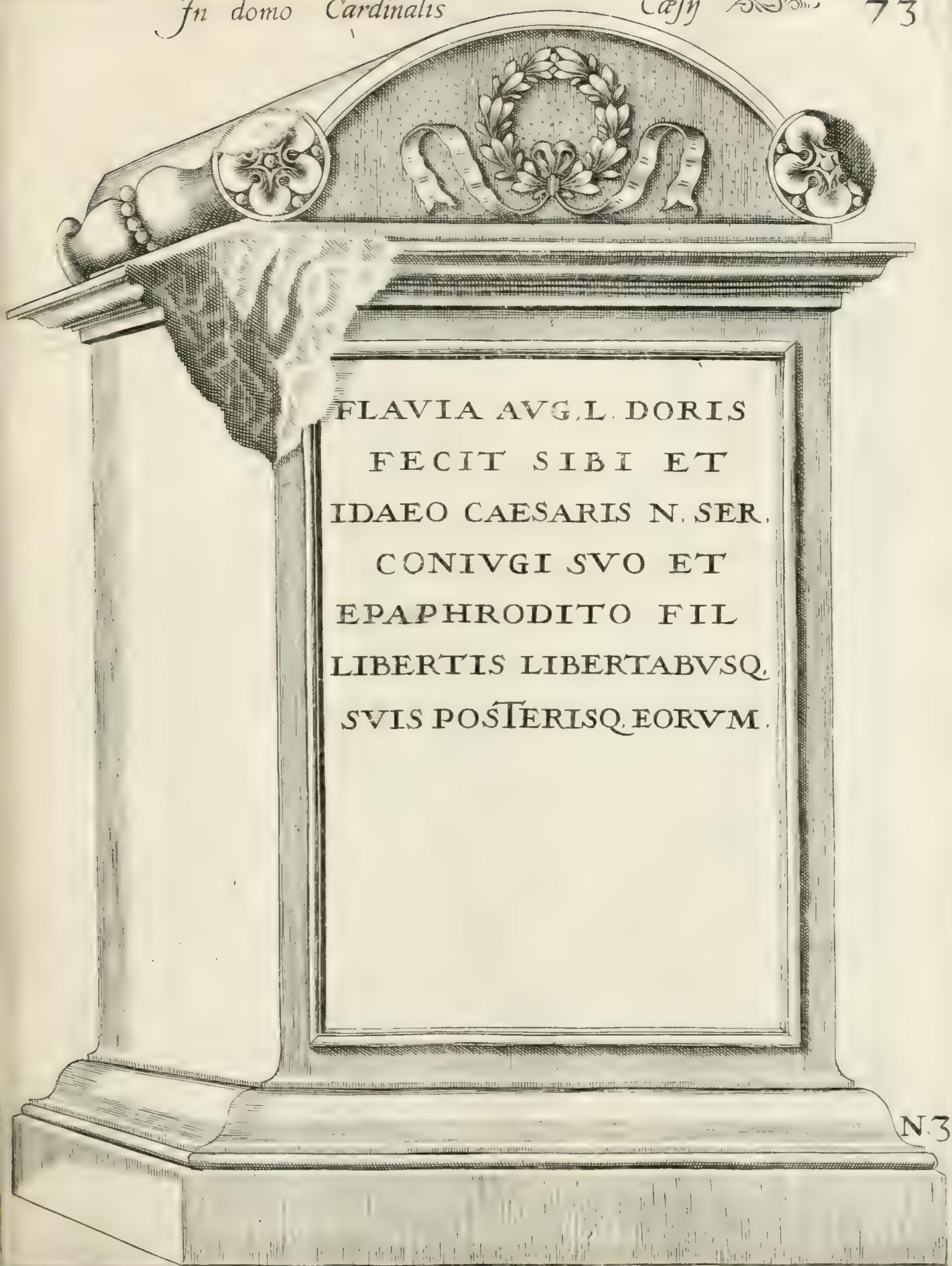

DIIS MANIBVS.
CLAVDIO HYLLO
VIX. ANN. IIII. MENS. VII.
DIEB. V. CLAVDIVS
TAVRISCVS PATER FILIO
KARISSIMO.

M. 3

DIS MANI.
SACR.

DIS MANIBVS
C. VMBRICIVS
VEIETANVS
SIBI ET
VMBRICIAE DELPHIDI
CONIVGI SVAE ET
VEIETONI FILIO SVO
VIXIT ANN. XII.

L. VETVRIO
AVG. L.
AB EPISTVLIS
LATINIS
MANTO VXOR
MARITO
POSVIT.
N. 2.

FLAVIA AVG.L. DORIS
FECIT SIBI ET
IDAEO CAESARIS N. SER.
CONIVGI SVO ET
EPAPHRODITO FIL
LIBERTIS LIBERTABVSQ.
SVIS POSTERISQ. EORVM.
N.3

SEXTO PETRONIO PROBO
ANICIANAE DOMVS
CVLMINI PROCONSVLI
AFRICAE PRAEFECTO
PRAETORIO QVATER
ITALIAE ILLYRICI AFRI
CAE. GALLIARVM CON
SVLVM PATRI ANICIVS
HERMOGENIANVS
OLYBRIVS V. C. CONSVL
ORDINARIVS ET ANICIA
IVLIANA V. C. EIVS
DEVOTISSIMI FILII
DEDICARVNT.

D. M.
N. OGVLNIO
PRIMO
PATRI OPTVMO
FECIT
ATIMETVS
FILIVS.

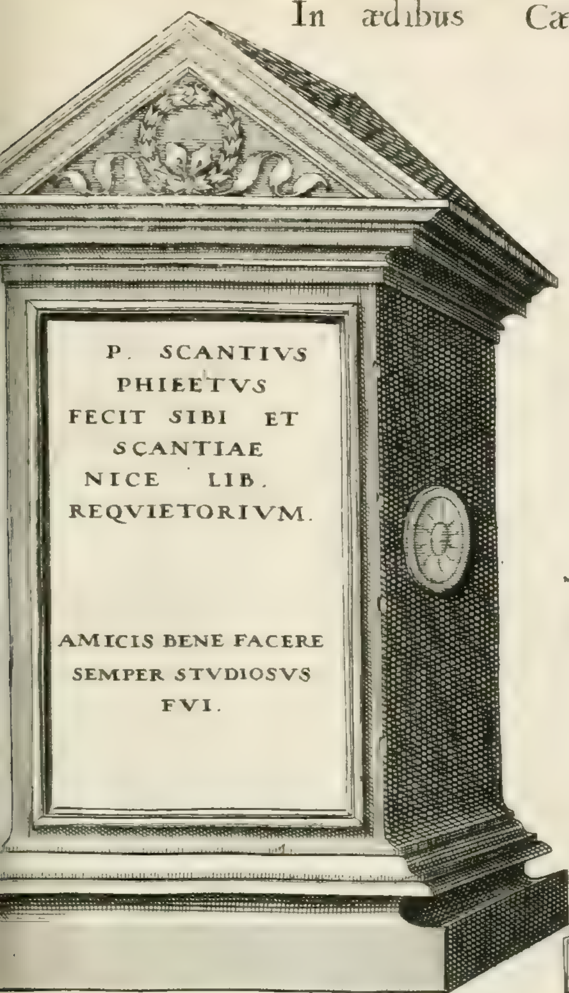
D. M.
M. CLAVDIVS
THEAETETVS
PHILIPPIDI
VXORI
DVLCISSIMAE
BENEMERENTI

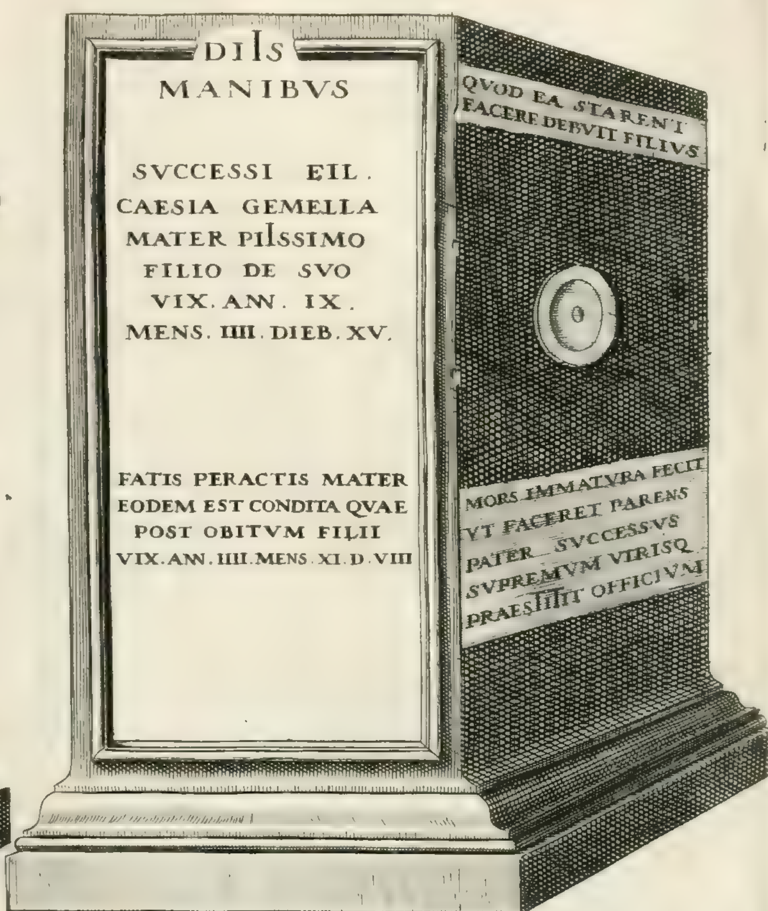
CONSIMILES FRATRVM IRATISTESIA MIMA HONORVM' DILECTAE PROBVS HAEC PERSOLVO MVNERA MATRI
TERTI QVAE DEDERAM IADIANVS · VLIS RES IIIVENSSIA TVIS PRAEMIA QVAE DEDERAT.

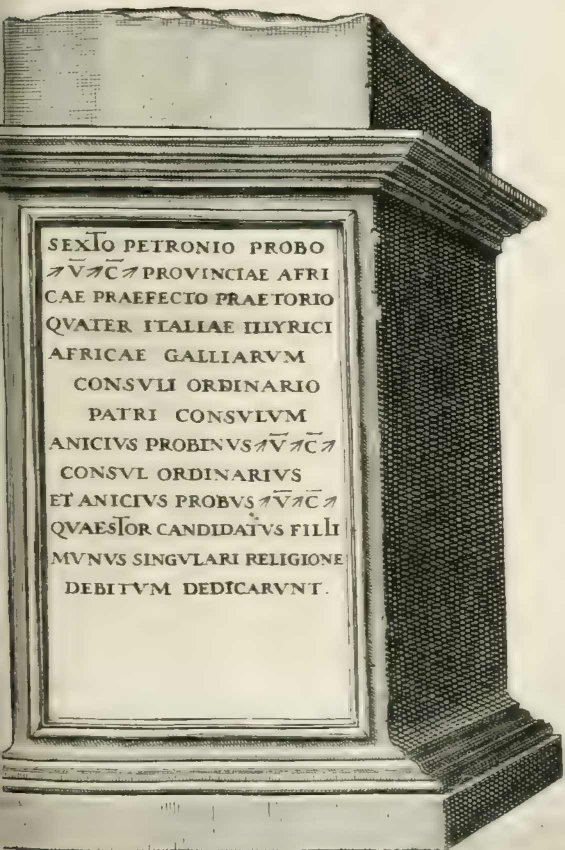
ANICIAE FALCONIAE
PROBAE FIDEI NOBILITA
TIS ANTIQVAE ORNA
MENTO ANICIANAE
FAMILIAE SERVANDAE AC
DOCENDAE CASTITATIS
EXEMPLO CONSVLVM
PROLI CONSVLVM MA
TRI ANICIVS HERMOGE
NIANVS OLVBRIVS V. C.
CONSVL ORDINARIVS
ET ANICIA IVLIANA V. C.
EIVS DEVOTISSIMI FILII.
DEDICARVNT.

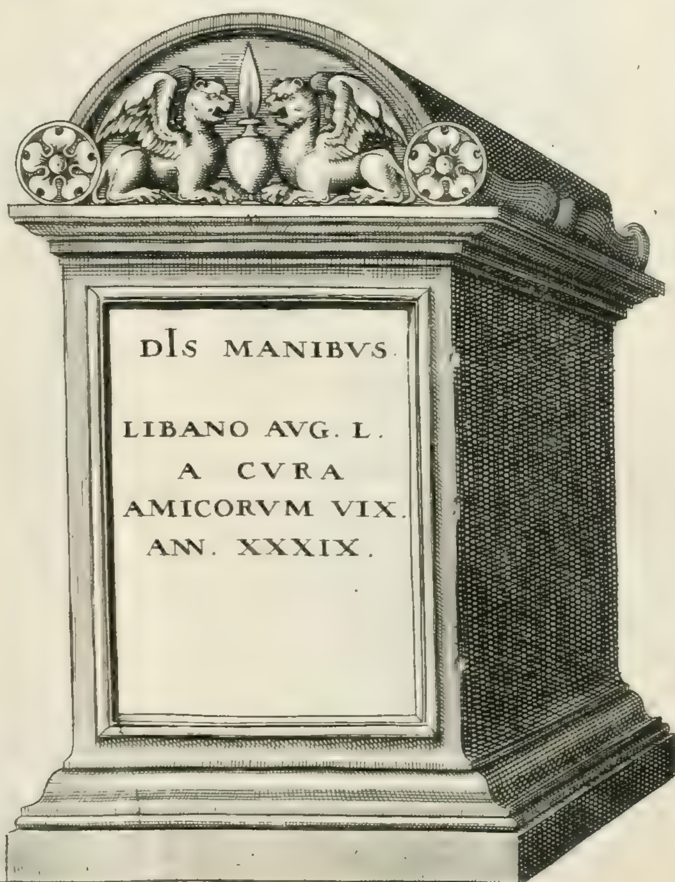

D M
VLIÆ SECVNDINÆ FILIÆ
CORNELIAE TYCHES VXORIS
IAM DATVS EST FINIS VITAE IAM PAVSA MALORVM VOBIS QVAS HABET HOC GNATAM MATREMQVE SEPVLCHRVM LITTORE PHOSAICO PELAGI VI EXANIMATA S ILLIC VBI TAGVS ET NOBILE FLVMEN HIBERV S VORSVM ORTVS VORSVM OCCASVS FLVITALTER ET ALTER STAGNA SVB OCEANI TAGVS ET TIRRHENICA HIBERV S SICETENIM DVXERE OLIM PRIMORDIA PARCA E
ET NEVERE SVPER VOBIS CRVDELIA FATA CVMPRIMVM LVCINA DARET LVCEMQVE ANIMASQVE ET VITAE DIVERSA FORET V NAQVE LETH I VOBIS PORRO VNA SI TRINO DE NVMINE FAT I DICTA DIES LETHI QVAM PROPAGARE SVOPT E VISVM OLLIS TACITO ARBITRIO CVM LEGE PERENN I SISTI QVAE CVNCTOS IVBET AD VADIMONIA MORTIS
ET FORMA SINGVLARI ET MORIBVS PIISSIMIS DOCTRINAQVE SVPER LEGITIMAM SEXVS SVI AETATEM PRAESTANTISSIMAE QVAE VIXIT ANN. XI. MENS. VIIII. D. XX.
ET INCOMPARABILIS ERGA MARITVM AFFECTVS SANCTITATISQVE EXIMIAE ERGA LIBEROS PIETATIS QVAE VIXIT ANN. XXXVIIII. MENS. IIII. DI. VII.
EX HIS MECVM ANN. XI.
O.2.

DIIS MAN.
MYSTIL VOLVSI
SATVRNINI CVRENE ET
DORIO FILIO
VIXIT ANN. XV. M. VI.
PERMISSV Q. N.
O. 3

P. SCANTIVS
PHILETVS
FECIT SIBI ET
SCANTIAE
NICE LIB.
REQVIETORIVM.
AMICIS BENE FACERE
SEMPER STVDIOSVS
FVI.

DIIS
MANIBVS
SVCCESSI FIL.
CAESIA GEMELLA
MATER PIISSIMO
FILIO DE SVO
VIX. ANN. IX.
MENS. IIII. DIEB. XV.
FATIS PERACTIS MATER
EODEM EST CONDITA QVAE
POST OBITVM FILII
VIX. ANN. IIII. MENS. XI. D. VIII
QVOD EA STARENT
FACERE DEBVIT FILIVS
MORS IMMATVRA FECIT
VT FACERET PARENS
PATER SVCCESSVS
SVPREMVM VIRISQ.
PRAESTIIIT OFFICIVM

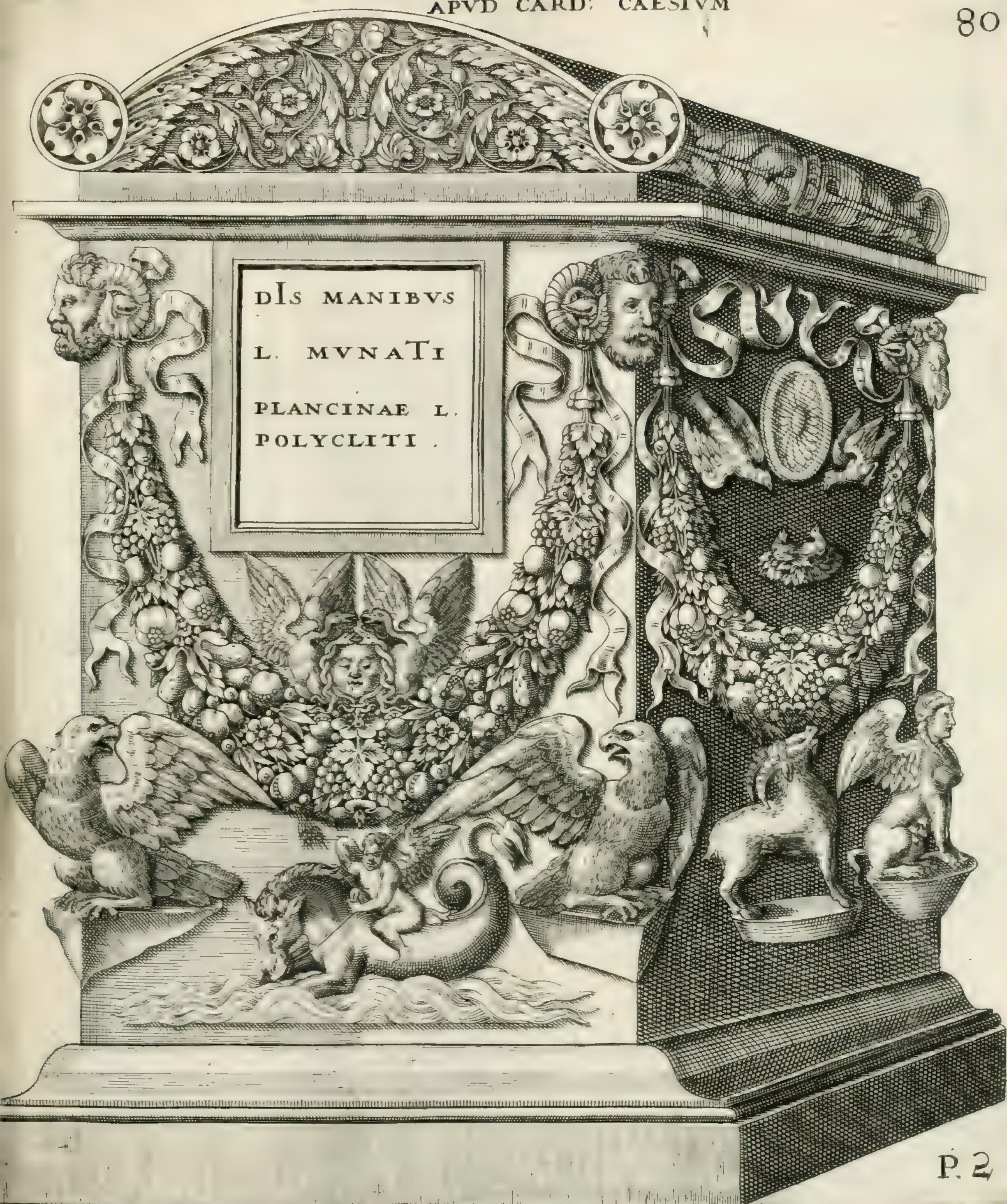

SEXTO PETRONIO PROBO
V C PROVINCIAE AFRI
CAE PRAEFECTO PRAETORIO
QVATER ITALIAE ILLYRICI
AFRICAE GALLIARVM
CONSVLI ORDINARIO
PATRI CONSVLVM
ANICIVS PROBINVS V C
CONSVL ORDINARIVS
ET ANICIVS PROBVS V C
QVAESTOR CANDIDATVS FILII
MVNVS SINGVLARI RELIGIONE
DEBITVM DEDICARVNT.

DIS MANIBVS
LIBANO AVG. L.
A CVRA
AMICORVM VIX.
ANN. XXXIX.

CAESONIAE M. F. PRIMAE
QVAM RELIQVIT MENS. VII.
VIXIT ANNO I. MENS. VI.
M. CAESONIVS PRIMO. N. S.
PVBLISCIA SVCCESSA AVIA
AELIA RESTITVTA MATER
FECERVNT.

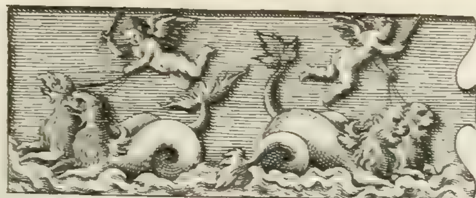
D. M.
M. CAESIO
EPAPHRODITO
M. CAESIVS
EPAPHRODITVS
ET CAESIA FLORA
FILI PATRI
BENEMERENTI
FEC.

T. CAESIVS PRISCILLAE L. HERMES
POSTVMIANVS SIBI ET
CAESIAE ANAPHE CONIVGI CARISSIMAE
T. CAESIVS AGATHO SIBI ET
CAESIAE PERSIDI CONIVGI CARISSIMAE
T. CAESIVS TESER PERSICVS
VIXIT ANNIS II. MENS. VI.

DIS MANIBVS
L. MVNATI
PLANCINAE L.
POLYCLITI .

INCRATAE VENERI
SPONDEBAM MVNERA
SVPPLEX EREPTA CONIVX
VIRGINITATE TIBI PERSE
PHONE VOTIS INVIDIT PALLIDA
NOSTRIS ET PRAEMATVRO FVNERE
TE RAPVIT SVPREMVM
VERSVS MVNVS DONATVS
ET ARAM ET GRATAM SCALP
SIT DOCTA PEDANA
CHELIN MENVNC TORQVET
AMOR TIBI TRISTIS CVRA
RECESSIT LETHEOQVE
IACES CONDITA SARCOPHAGO.

P.3

D. M.
CAESIAE DAPHNE
DIANAE
INVENTIANAE
SANCTISSIMAE
CONIVGI
OPTIMVS MARI
TVS.

AQVIL. LEG. V. MACED.

I. O. M. D.

AVR. IVLIANVS
EQ. R. SACER
DOS HVIVS
LOCI. DD.

AQVILA LEG. IIII SCVT.

SIPENSARE ANIMAS
SINERENT CRVDELIA FATA
ETPOSSET REDIMI MORTE
ALIENA SALVS
QVANTVLACVNQVE MEAE
DEBENTVR TEMPORA VITAE
PENSAREM PROTE CHARA
HOMONOEA LIBENS
ATNVNC QVOD POSSVM FVGIA
LVCEMQ. DEOSQ. VT TE MATV
RA PER STVGA MORTE SEQVAR.
PARCE TVAM CONIVX FLETV
QVASSARE IVVENTAM
FATAQ. MOERENDO SOLLI
CITARE MEA
NIL PROSVNT LACRVMAE NEC
POSSVNT FATA MOVERI VIXIMVS
HIC OMNES EXITVS VNVS HABET
PARCE ITA NON VNQVAM SI
MILEM EXPERIERE DOLOREM
ET FAVEANT VOTIS NVMINA
CVNCTA TVIS.
QVODQVE MIHI ERIPVIT
MORS IMMATVRA IVVEN
TAE ID TIBI VICTVRO
PROROGET VLTERIVS.

ATIMETVS PAMPHILI
TI. CAESARIS AVG. L. L.
ANTEROTIANVS SIBI ET
CLAVDIAE HOMONOEAE
COLLIBERTAE ET
CONTVBERNALI

Η ΠΟΛΙϹ ЄΙΡΙΝΩΝΑΙΓΥΡΩΤΕΡΗ Η ΠΑΡΑ ΒΑΚΧΩΙ
ΚΑΙ ΘΟΙΝΑΙϹ ΑΥΤΗϹ ΧΡΥϹΟΤЄΡΗ ΚΥΠΡΙΔΟϹ
ΚΑΛΛΙΗ ΦΑΙΔΡΗΤЄ ΧЄΛΙΔΟΝΙϹ ЄΝΘ ΟΜΟΝΟΙΑ
ΚЄΙΜΑΙ ΑΤΙΜΗΤΩΙ ΛЄΙΠΟΜЄΝΗ ΔΑΚΡΥΑ
ΤΩΙ ΠЄΛΟΝ ΑϹΠΑϹΤΗ ΒΑΙΗϹ ΑΠΟΤΗΝΔЄΤΟ ϹΑΥΤΗΝ
ΔΑΙΜΟΝ ΑΠΡΟϹΑΗϹ ЄϹΚЄΔΑϹЄΝ ΦΙΛΙΗΝ.

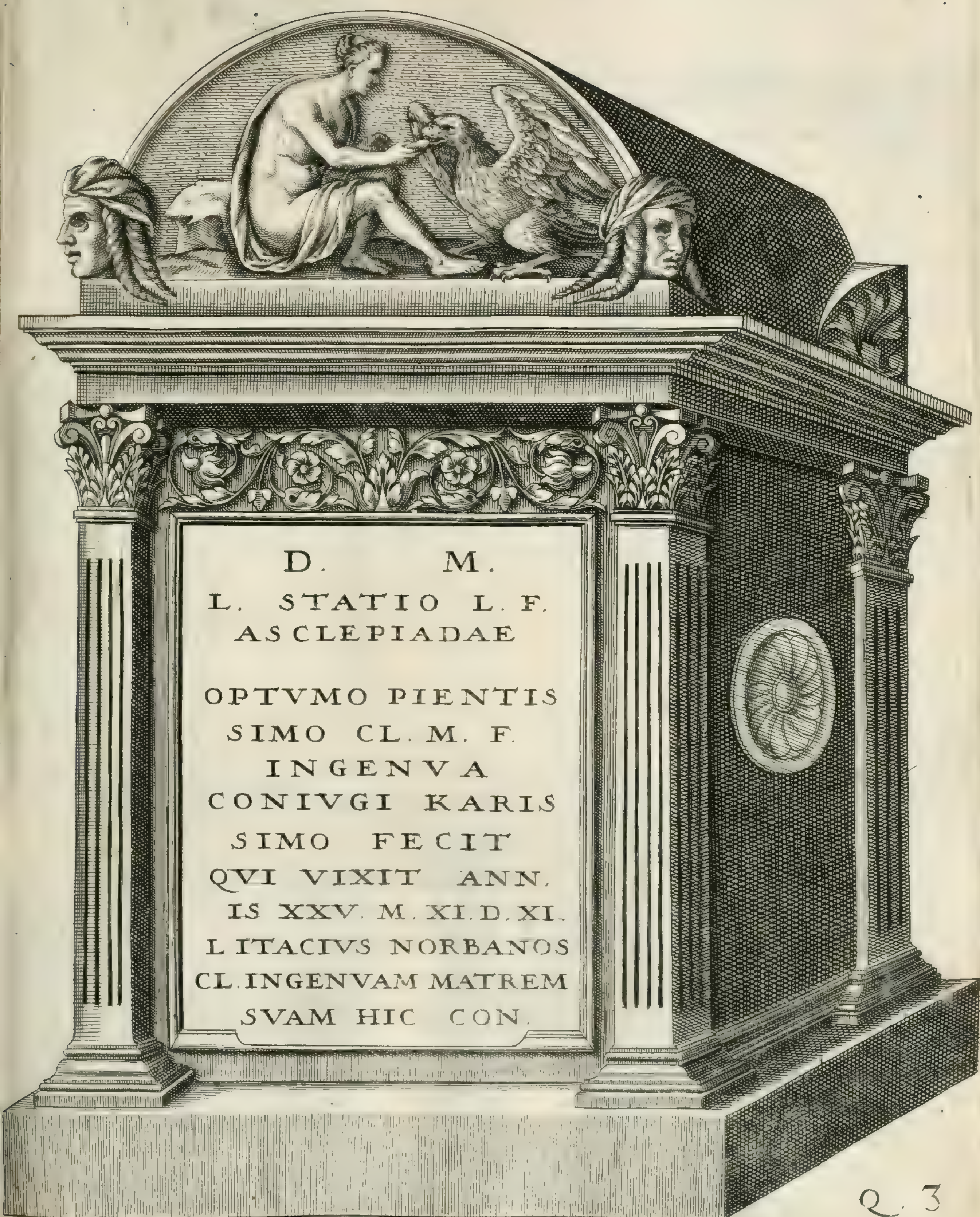
PERMISSV PATRONI

IN FRONTE LONGVM P. V. LAT. P. IV

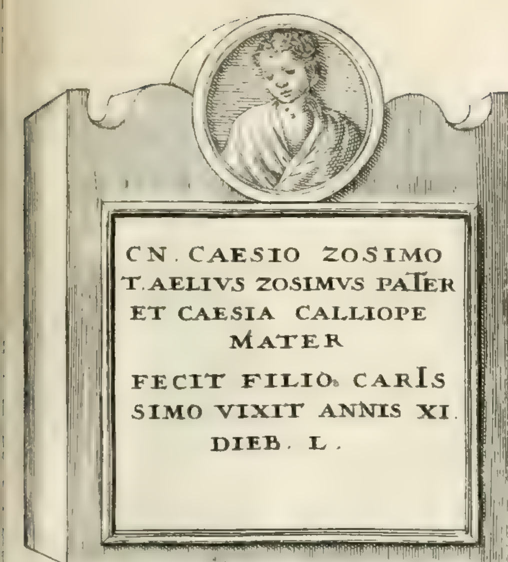
TV QVI SECVRA PROCEDIS
MENTE PARVMPER
SISTE GRADVM
QVAESO VERBAQVE
PAVCA LEGE.
ILLA EGO QVAE CLARIS
FVERAM PRAELATA
PVELLIS HOC HOMONOEA
BRIVI CONDITA SVM
TVMVLO
CVI FORMAM PAPHIA ET
CHARITES TRIBVERE DECO
REM QVAM PALLAS
CVNCTIS ARTIBVS ERVDVIT
NONDVM BISDENOS AE
TAS COMPLEVERAT ANNOS
INIECERE MANVS INVIDA
FATA MIHI
NEC PRO ME QVERORHOC
MORTE EST MIHI TRISTIOR
IPSA MOEROR ATIMETI
CONIVGIS ILLE MEI.

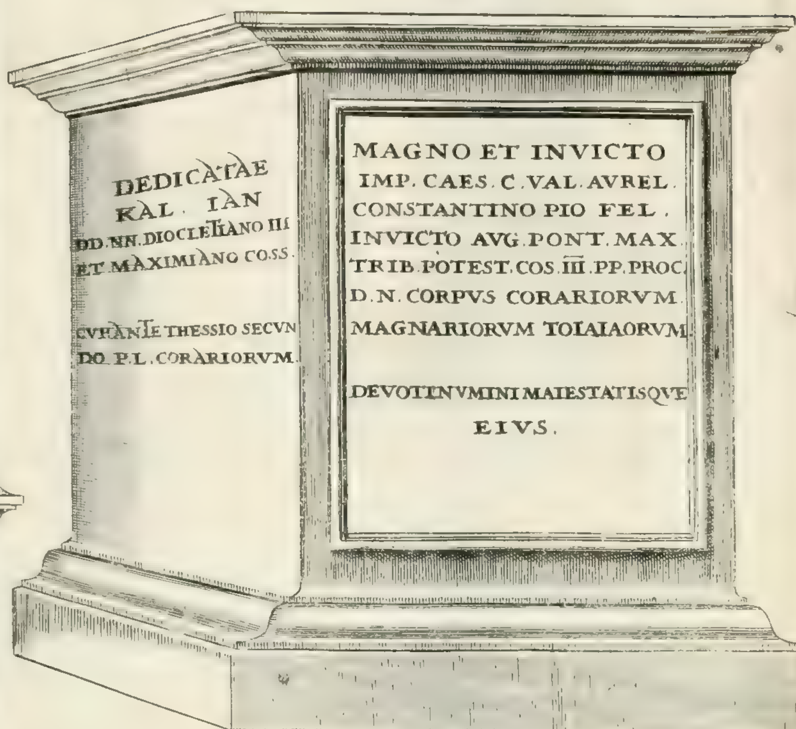
SIT TIBI TERRA LEVIS
MVLIER DIGNISSIMA VITA
QVAEQVE TVIS OLIM
PERFRVERERE BONIS.

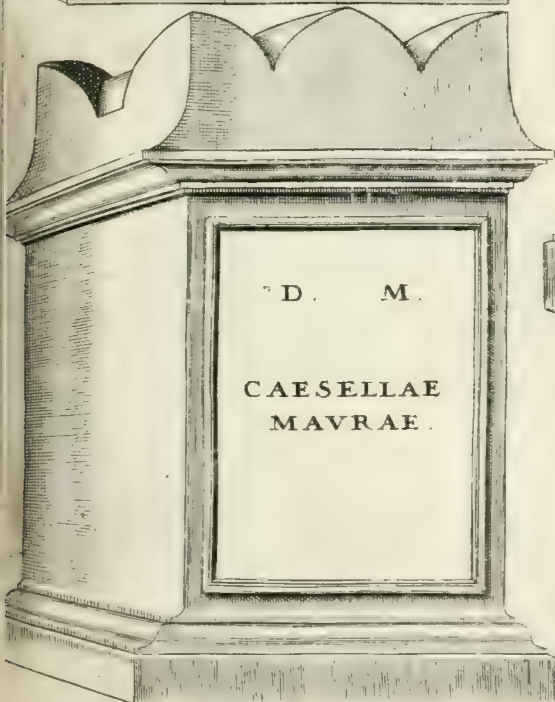

DIS MANIBVS
ATHANIAE EPIERIDIS
CN. VELLEIVS QVARTVS
VXSORI PIISSIMAE
FECIT ET SIBI
POSTERISQ. SVIS.

D. M.
L. STATIO L. F.
ASCLEPIADAE
OPTVMO PIENTIS
SIMO CL. M. F.
INGENVA
CONIVGI KARIS
SIMO FECIT
QVI VIXIT ANN.
IS XXV. M. XI. D. XI.
L. ITACIVS NORBANOS
CL. INGENVAM MATREM
SVAM HIC CON.

In hortis Cæsij Card:

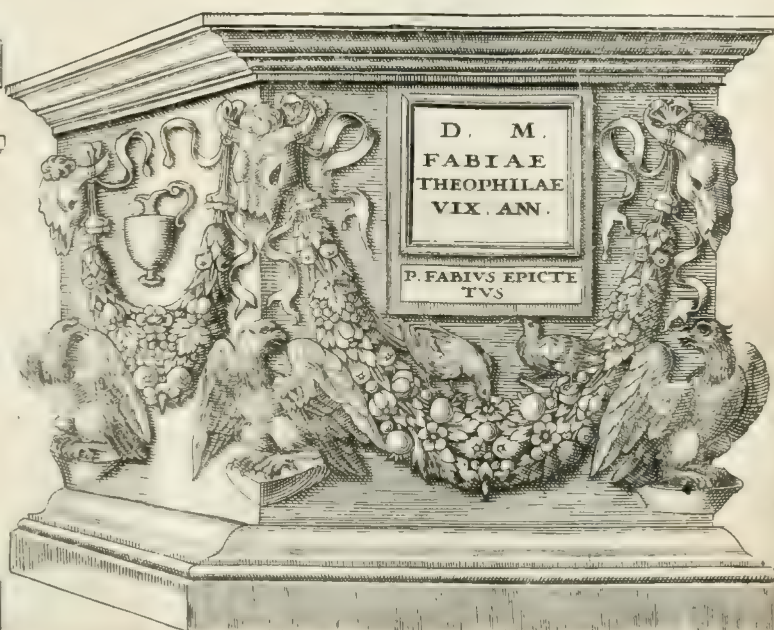

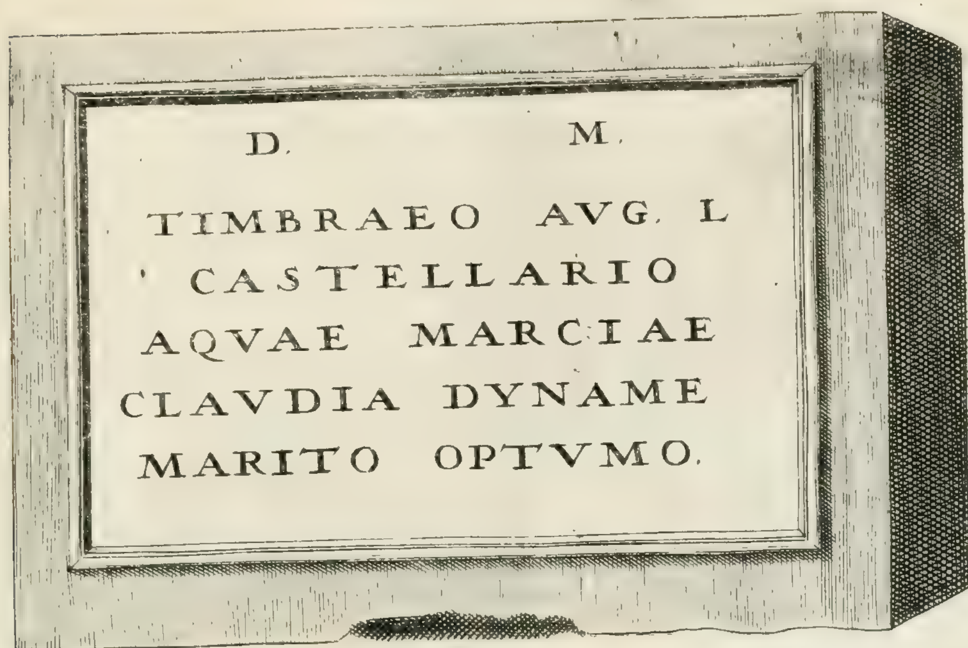

In horto sub Palladis statua

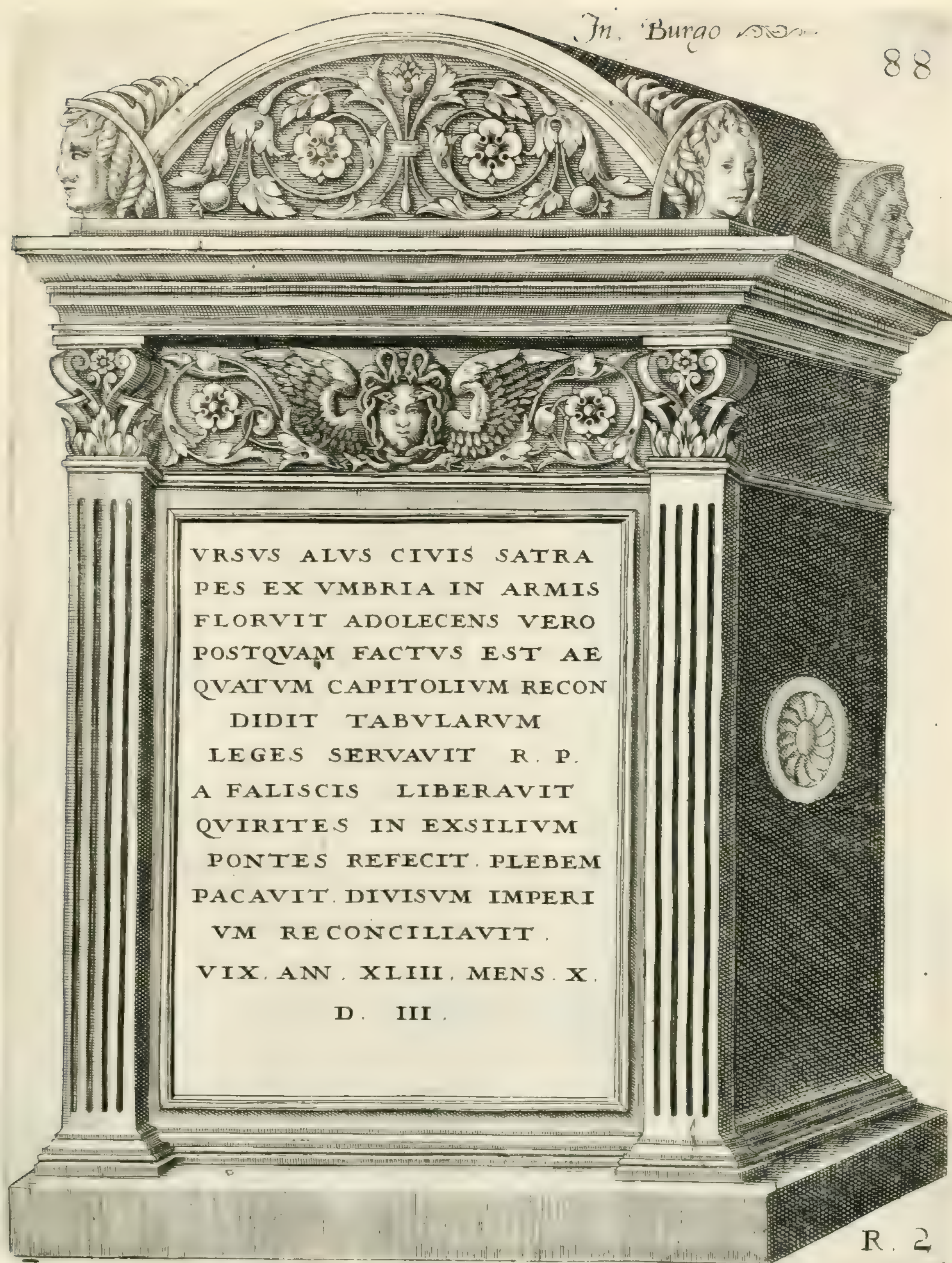

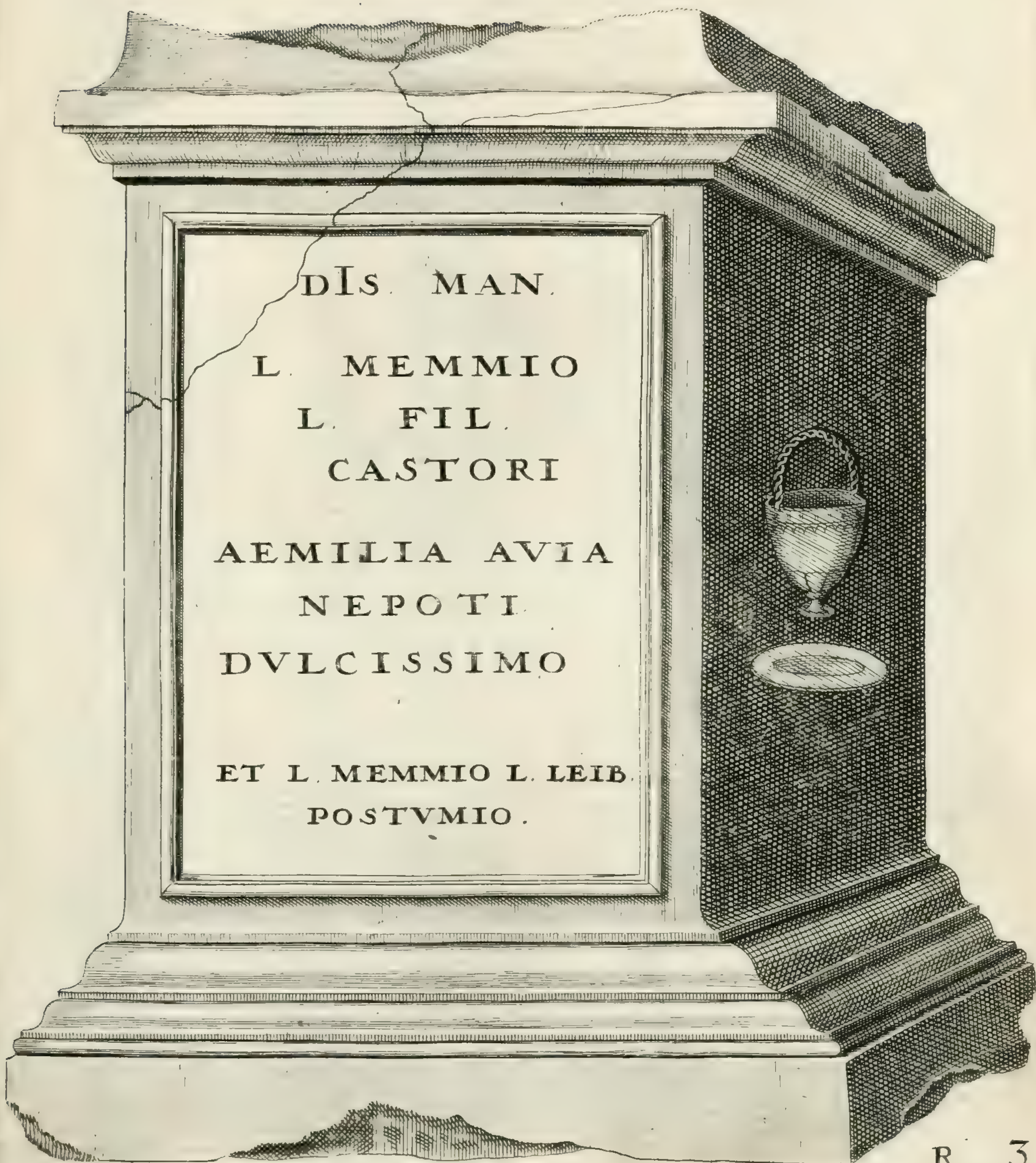

IMP. CAES. DIVI TRAIANI PARTHICI
FIL. DIVI NERVAE ADNEPOTI TRAIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II.
COS. III. PP. ET SABINAE IMP. CAES.
T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS
AVG. PIVS. PONT. MAX. TRIB. POT. III.
DESIG. IIII. COS. II. PP.

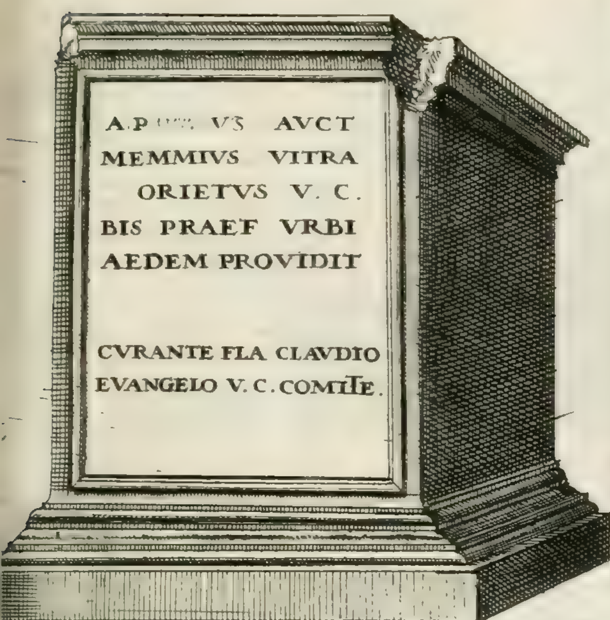
PARENTIBVS SVIS.

In. Burgo
VRSVS ALVS CIVIS SATRA
PES EX VMBRIA IN ARMIS
FLORVIT ADOLECENS VERO
POSTQVAM FACTVS EST AE
QVATVM CAPITOLIVM RECON
DIDIT TABVLARVM
LEGES SERVAVIT R. P.
A FALISCIS LIBERAVIT
QVIRITES IN EXSILIVM
PONTES REFECIT. PLEBEM
PACAVIT. DIVISVM IMPERI
VM RECONCILIAVIT.
VIX. ANN. XLIII. MENS. X.
D. III.
R. 2

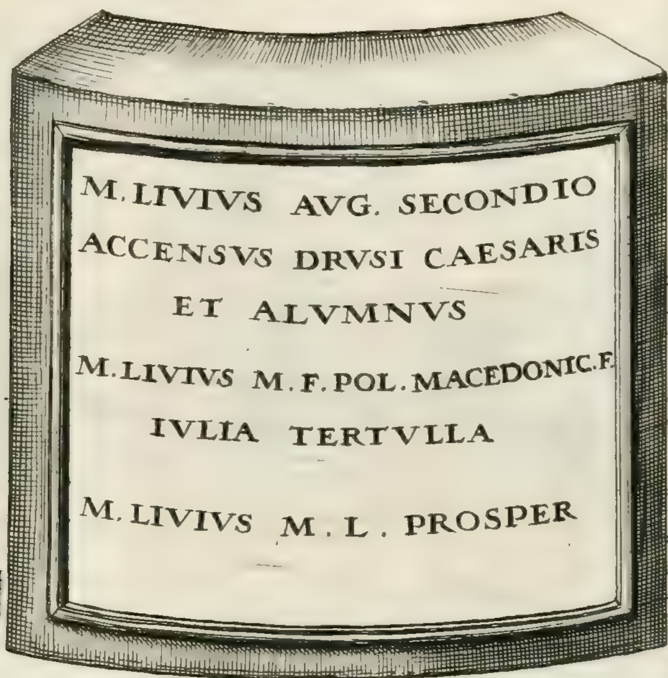

DIS MAN.
L. MEMMIO
L. FIL.
CASTORI
AEMILIA AVIA
NEPOTI
DVLCISSIMO
ET L. MEMMIO L. LEIB.
POSTVMIO.

ΔΗΜΗΤΡΙ
ωΙ ΑΡΧΙ
ЄΡЄΙ
CYCЄYЄCTATωΙ
ΑΡΧЄVΑΟC.

Ante ædes Alexandri Machinari.

Apud Enforium fratellum ad templum S. Apollinaris.

In templo S. Benedicti della Trinita, sub baptismatis fonte.

D M
LABERIE IRENE
V. A. XL. DIEB XXVI.
VITVRIA SMILIXE
LABERIA SYNTICHE
FILIAE PIENTISSIMAE
FECERVNT.

INVTIO AELIANO EVOK. ET IVLIO HILARO ET IVLIO MODESTINO IVLIA MODESTINA CONIVX CONIVGI ET FILIBVS SVIS BENEMERENTIBVS.

DIS MANIB

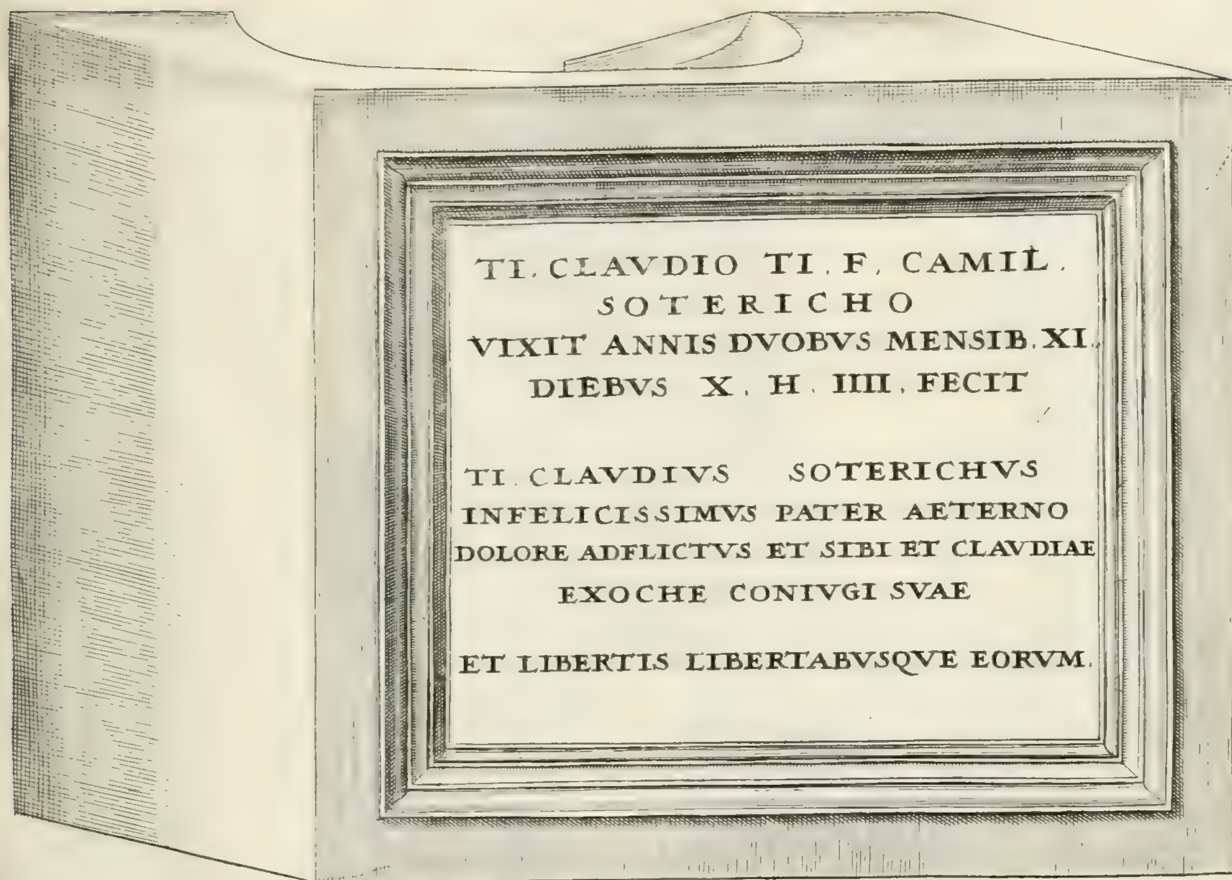
C. IVLIO C. L.
METRODORO
IVLIAE C. L.
PHERVSAE
C. IVLIO C. L.
MERCVRIALIS VIXIT
ANN. XIX.

C. IVLIO C. L.
AGATHOPODI.
IVLIA F. F.
SYMPHERVSAE

SIBI ET SVIS.

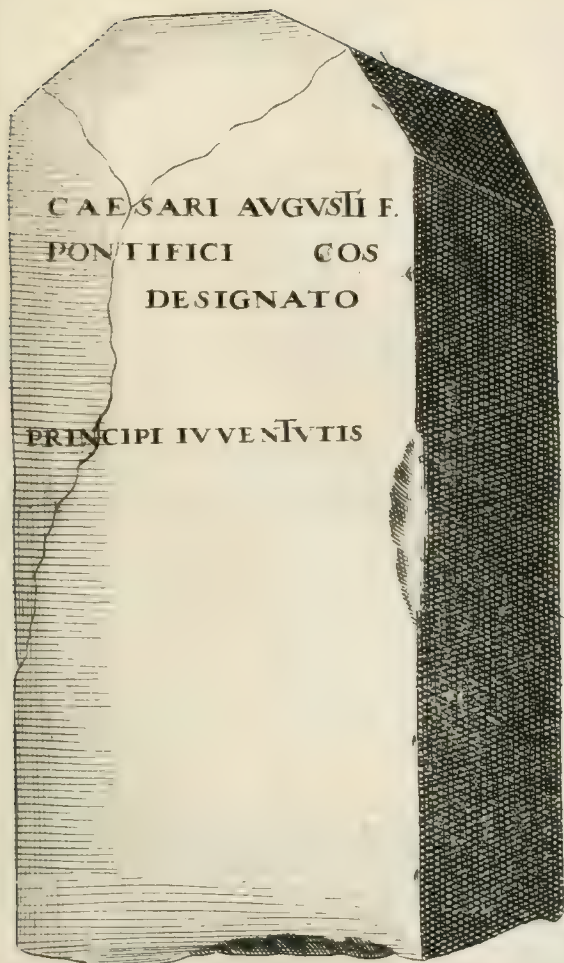
POSTERISQVE AEVORVM.

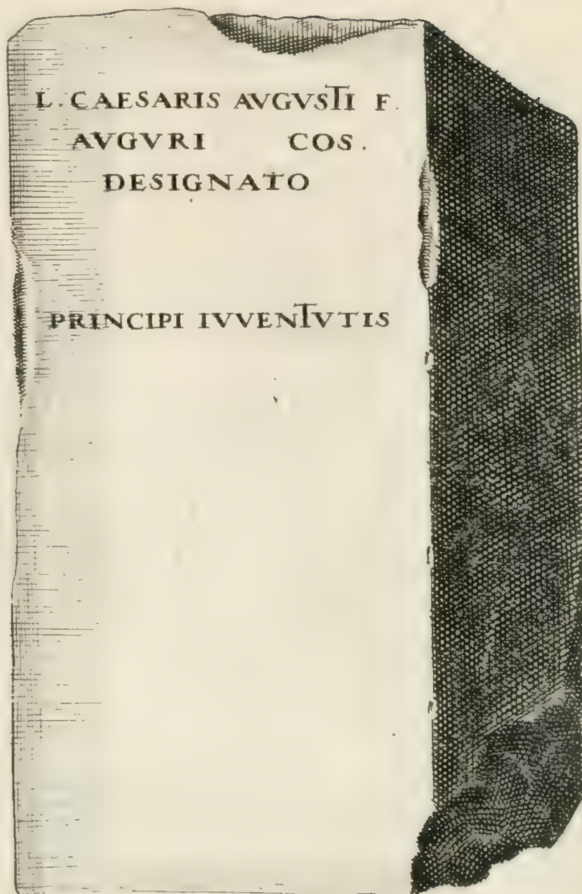

TI. CLAVDIO TI. F. CAMIL.
SOTERICHO
VIXIT ANNIS DVOBVS MENSIB. XI.
DIEBVS X. H. IIII. FECIT
TI. CLAVDIVS SOTERICHVS
INFELICISSIMVS PATER AETERNO
DOLORE ADFLICTVS ET SIBI ET CLAVDIAE
EXOCHE CONIVGI SVAE
ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE EORVM.

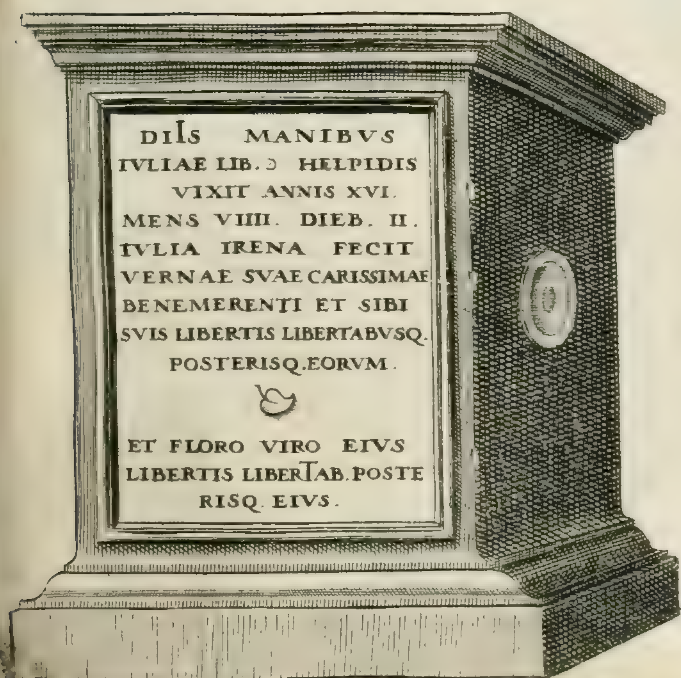

IVNONI
IVLIAE
AVFIDIAE
CAPITOLINAE
SACRVM.

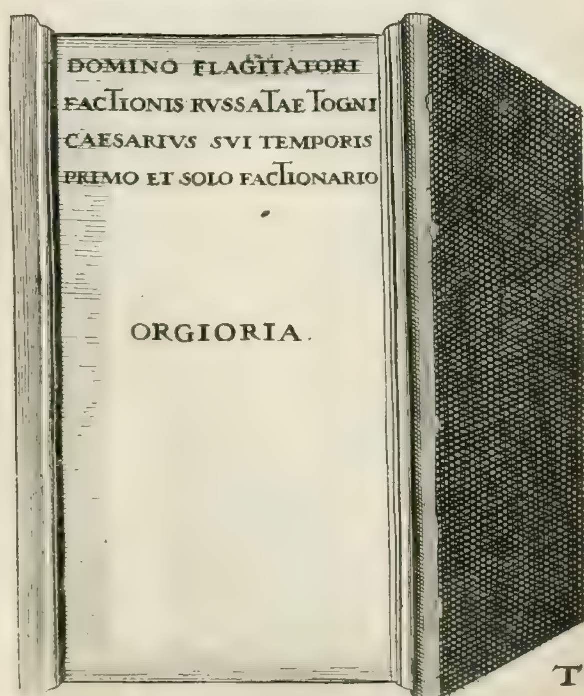

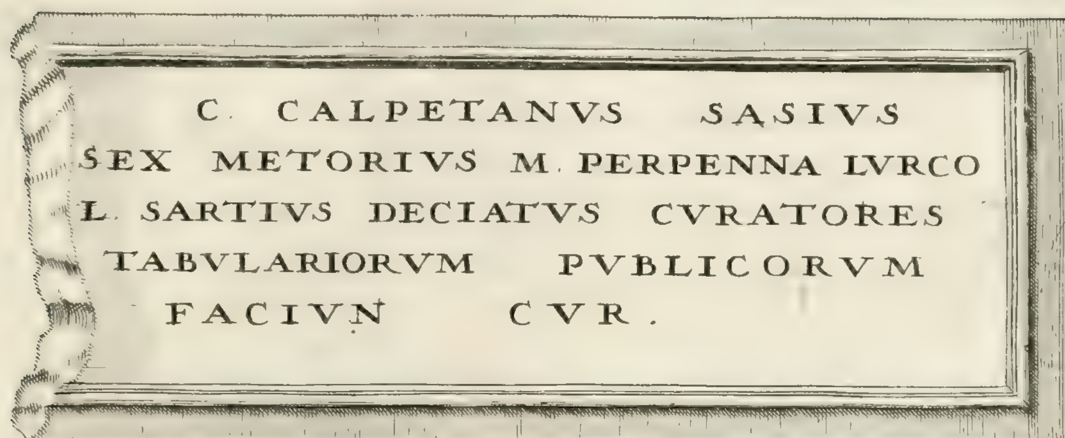
M. AVR. LVCIANO MILITI COH. VII. P. R. S.
ALEXANDRIN. VIX. ANN. XXVIIII.
MIL. ANN. VI HORIVNDVS EX
PROVINCIA DACIA. C. VIRVS
VRBICVS HERCO MANIPVLO
B. M. F.

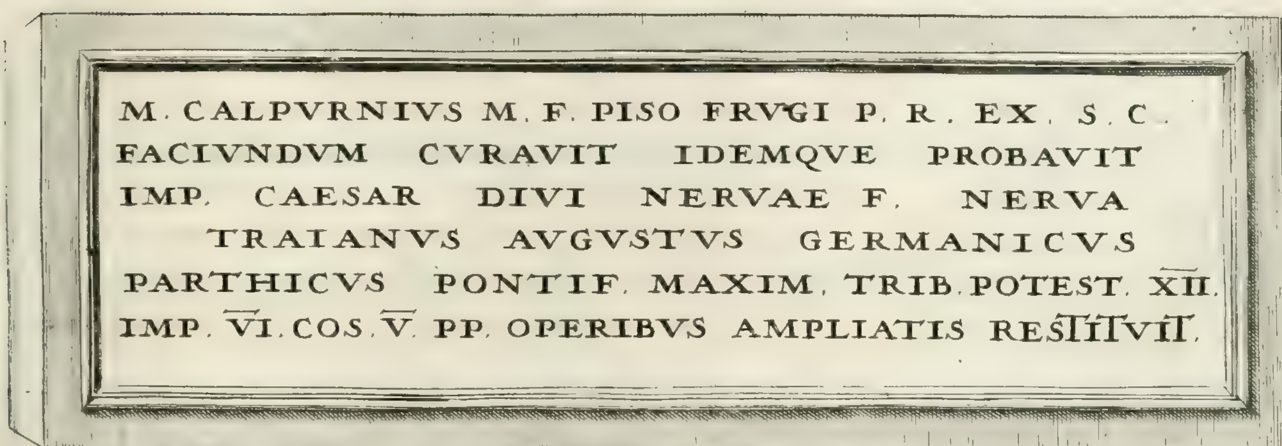

CAESARI AVGVSTI F.
PONTIFICI COS
DESIGNATO
PRINCIPI IVVENTVTIS

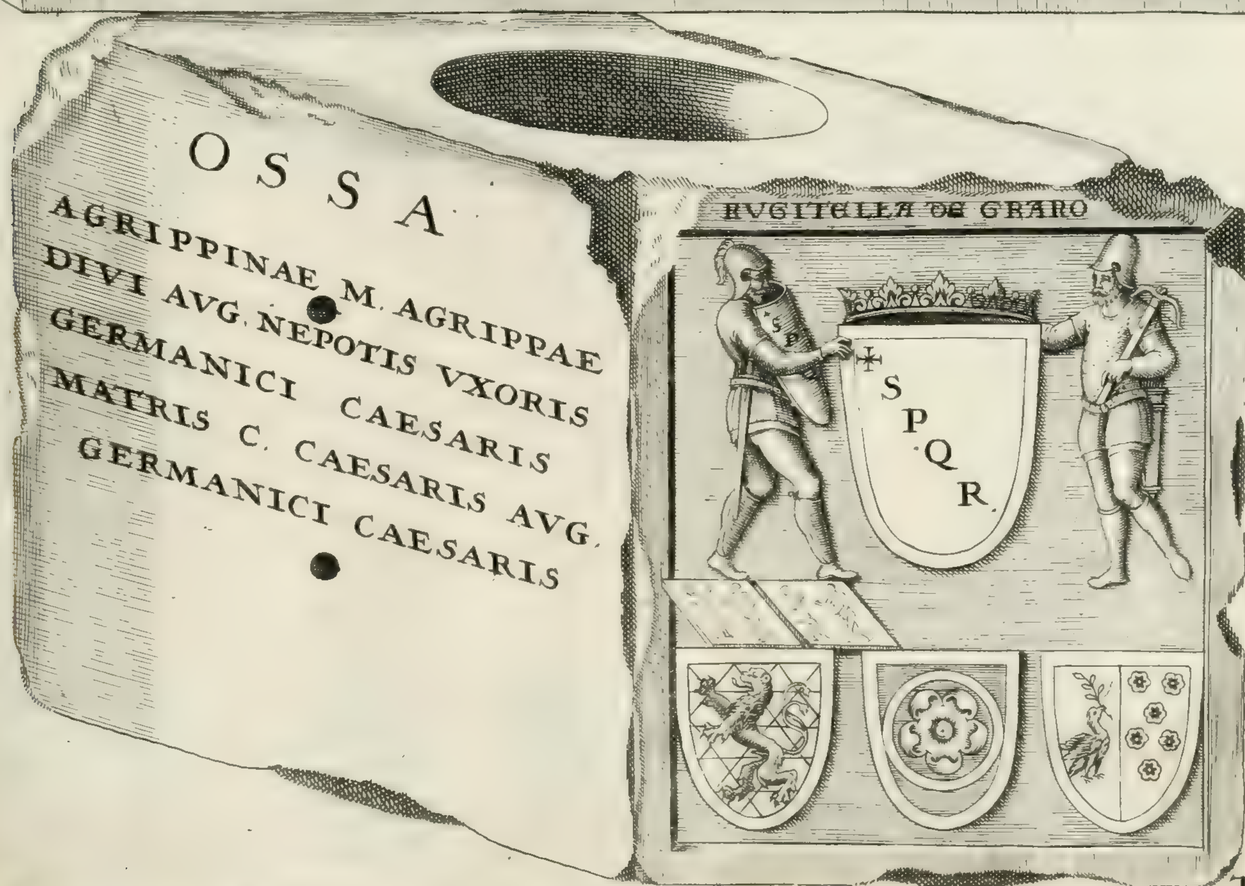

L. CAESARIS AVGVSTI F.
AVGVRI COS.
DESIGNATO
PRINCIPI IVVENTVTIS

DIIS MANIBVS
IVLIAE LIB. Ɔ HELPIDIS
VIXIT ANNIS XVI.
MENS VIIII. DIEB. II.
IVLIA IRENA FECIT
VERNAE SVAE CARISSIMAE
BENEMERENTI ET SIBI
SVIS LIBERTIS LIBERTABVSQ.
POSTERISQ. EORVM.
ET FLORO VIRO EIVS
LIBERTIS LIBERTAB. POSTE
RISQ. EIVS.

DOMINO FLAGITATORI
FACTIONIS RVSSATAE TOGNI
CAESARIVS SVI TEMPORIS
PRIMO ET SOLO FACTIONARIO
ORGIORIA.

C. CALPETANVS SASIVS
SEX METORIVS M. PERPENNA LVRCO
L. SARTIVS DECIATVS CVRATORES
TABVLARIORVM PVBLICORVM
FACIVN CVR.

M. CALPVRNIVS M. F. PISO FRVGI P. R. EX. S. C.
FACIVNDVM CVRAVIT IDEMQVE PROBAVIT
IMP. CAESAR DIVI NERVAE F. NERVA
TRAIANVS AVGVSTVS GERMANICVS
PARTHICVS PONTIF. MAXIM. TRIB. POTEST. XII.
IMP. VI. COS. V. PP. OPERIBVS AMPLIATIS RESTITVIT.

OSSA
AGRIPPINAE M. AGRIPPAE
DIVI AVG. NEPOTIS VXORIS
GERMANICI CAESARIS
MATRIS C. CAESARIS AVG.
GERMANICI CAESARIS
RVGITELLA DE GRARO
S P
S P Q R

ωN ΕΥΕΡΓΕΤΗ ΘΕΙCΕΡΓΑ Ν
ΛΟΥ ΟΝΤΟC ΚΑΙ CΥΜΜΑΧ
CΕΒΕΥCΑΝΤωΝ ΒΑΚΧΙ
ΟΝΥCΙΟΥ ΦΑΙΔΡΟΥ ΤΟΥ Γ

ΛΕΓΙCΤΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ
ΟΥ ΧΑΡΙCΤΗΡΙΑ Δ Π.ΚΑΠΕΤω
ΟΥ ΤΟΥ ΛΑΜΠΡΙΟΥ
ΠΑΥCΑΝΙΟΥ.

MVN. L. RESTITVTAE NN. MAIORVM LEIBERI
ROMA IOVEI CAPITOLINO ET POPLO ROMANO VM
BENIVOLENTIAE BENEFICIQVE CAVSSA ERGA LVCIOS AB COMMVN

ΑΚΙωΝ ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ ΚΟΜΙΣΑΜΕΝΩΝ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΟΝ ΔΗΜΟ
ΚΡΑΤΙΑΝ ΤΗΝ ΡΩΜΗΝ ΔΗΚΑΠΕΤΩ ΔΙΩΙ ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ ΤΩ
ΡΩΜΑΙΩΝ ΑΡΕΤΗΣ ΕΝΕΚΕΝ ΚΑΙ ΕΥΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΣΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ ΤΩΝ ΛΥΚΙΩΝ.

M. SVTORIVS PAMPHILVS LICTOR CVRIARVM
SACRIS PVBLICIIS P.R. QVIRITIVM VIATOR QVI COS. ET PRAE.
APPARET DECVRIO COLLEGI FABRVM FERRARIVM.

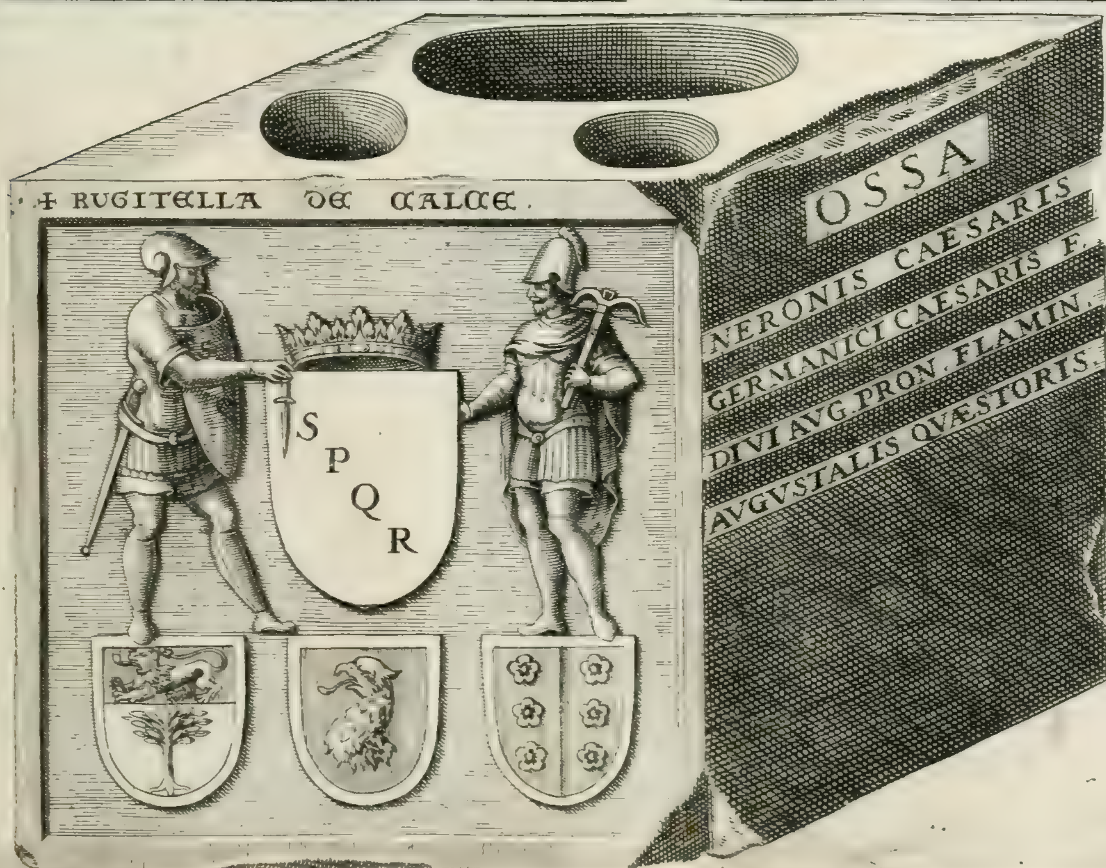
SVTORIA M.L. THAIS MATER G. PAMPHILI.
M. SVTORIVS M.L. BARNAES. COLLIB PAMPHILI VIATOR QVI COS. ET PRAE APPARET.
C. CLAVDIVS M.L. POSSIDONIVS AMICVS PAMPHILI.

SVTORIA M.L. ISYCHARIVM SVTORIA M.L. CHELIDO V. SVTORIA M.L V M. SVTORIVS L RVFIO
V LIBERTA. 71 DELICIAE PAMPHILI CONLIB FEC PAMPHILI LIBERTA. M. MYRNINI LIBERTVS PAM.
M. SVTORIVS M. LIBERTIS S. LIB. PAM. M. SVTORIVS M.L. FORTVNATVS. T. PAMP. SVTORIA. M. LIBERTA LIB.

Ad parietem porticus capitolini Palatii

MP. CAESARI
VESPASIANO AVG.
PONT. MAX. TR. PO. IIII.
IMP. IIX. PP. COS III DES. IIII
S. C.
QVOD VIAS VRBIS
NEGLEGENTIA
SVPERIOR. TIMPOR
CORRVPTAS IM
PENSA SVA RESTITVIT

IMP. CAESARI DIVI
TRAIAN PARTHICI FIL.
DIVI NERVAE NEPOTI
TRAIANO HADRIANO
AVG. PONTIF MAXIMO
TRIBVNIC POTESTAT XX
IMP. II. COS. III. PP.
MAGISTRI VICORVM VRBIS
REGIONVM · XIIII

D. M.
MANLIAE
GN. FIL.
LOCHIME
RVFVS PATER
FILIAE
DVLCISSIMAE

FORTVNAE AVGVST.
SACRVM.
Q. AVIALIVS ADAEVS
MAGISTER VICI
QVI KAVGVSTIS PRIMVS
MAGISTERIVM INIT

DEO HERCVLI
INVICTO
C. IVLIVS POMPONIVS
PVDENS
SEVERIANVS
V. C. PRAF. VRB.

APPIO ANNIO BRADVA
T. VIBIO RARO COS
MAGISTRI FONTIS LOLLIANI.
M. VLPIVS FELIX.
N. CNOFLONIVS VITALIO
C. CLODIVS SATVRNINVS

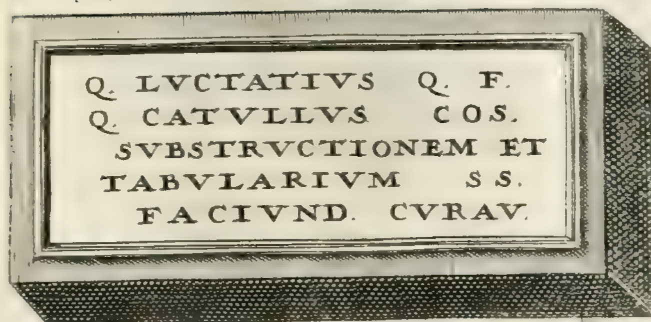
C. CNOFLONIVS SVCCESSVS
L. SCANTIVS FAVSTVS
P. METILIVS EVTYCHVS
T. CAECILIVS PRIMIGENIVS
L. CALPVRNIVS ONESIMVS
D. IVNIVS CALLISTVS
M. ALFIDIVS CRESCENS

SER. GALBA II. TRVINIO COS.
MAG. TI. CLAVDIVS CRESCENS
PAVLAE BVTIVS PARTHAE
L. FAENIVS DIONVSIVS
L. FVLVIVS ONESIMVS
N. CONFLONIVS ADIVTOR
M. ALHIDIVS FORTVNATVS
MIN. PROTVS SABEDI.
SVCCESSVS ANTIGONI.
HERMES ARASCANTI.
LYDVS ATHENIONIS.
LVCRIO MANNAI AIS.
FELIX CHIANI.

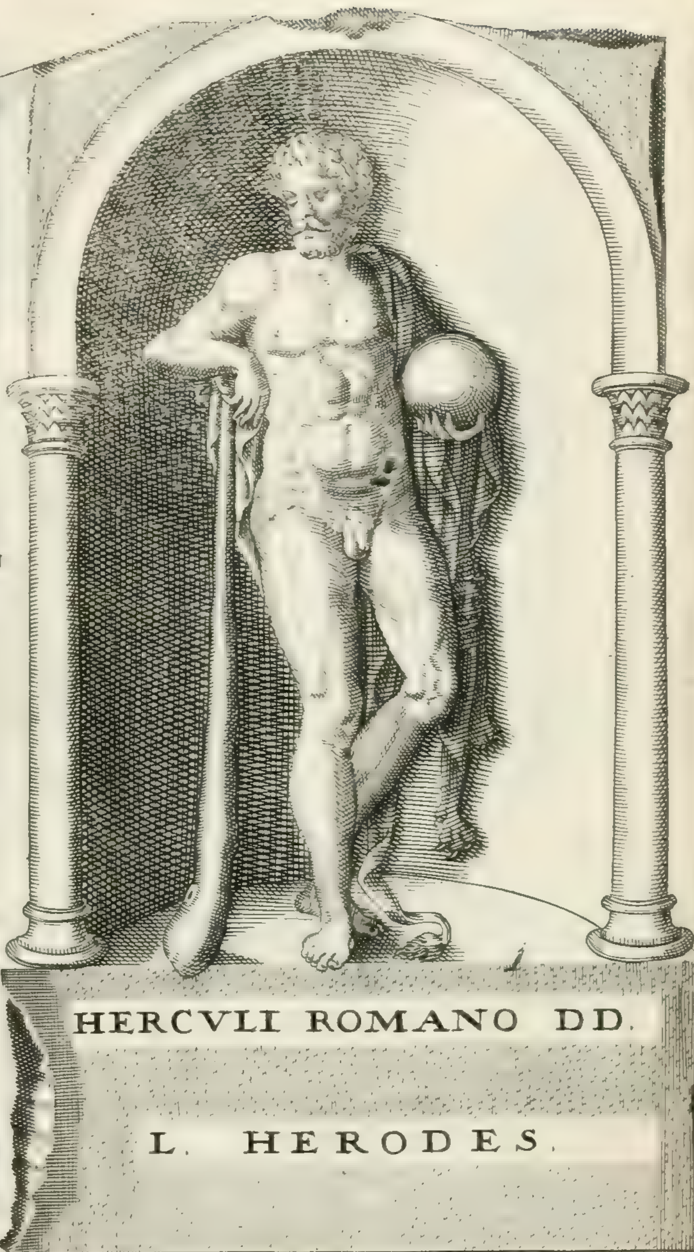

V.2

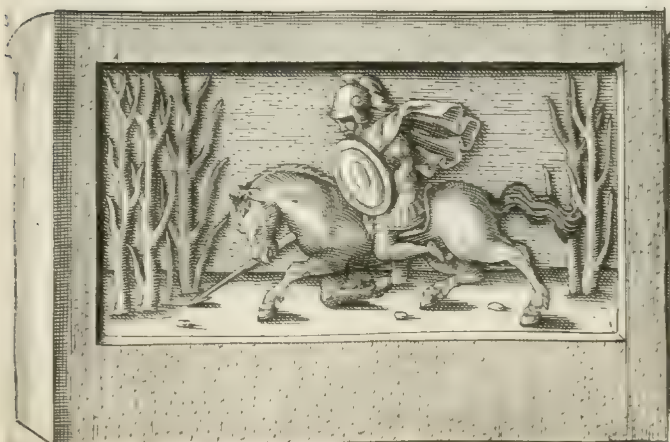
In palatio Capitolino.

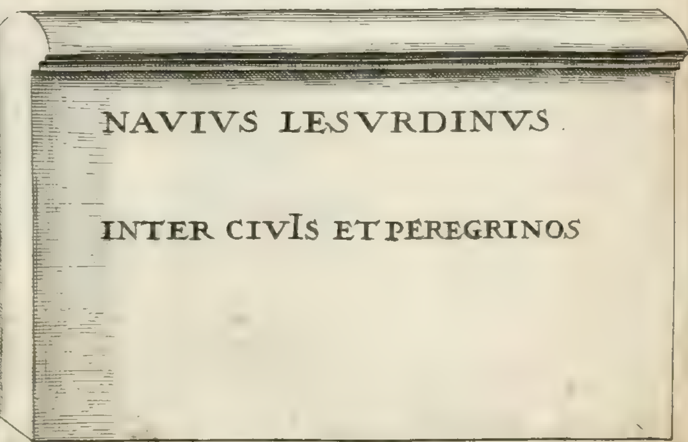

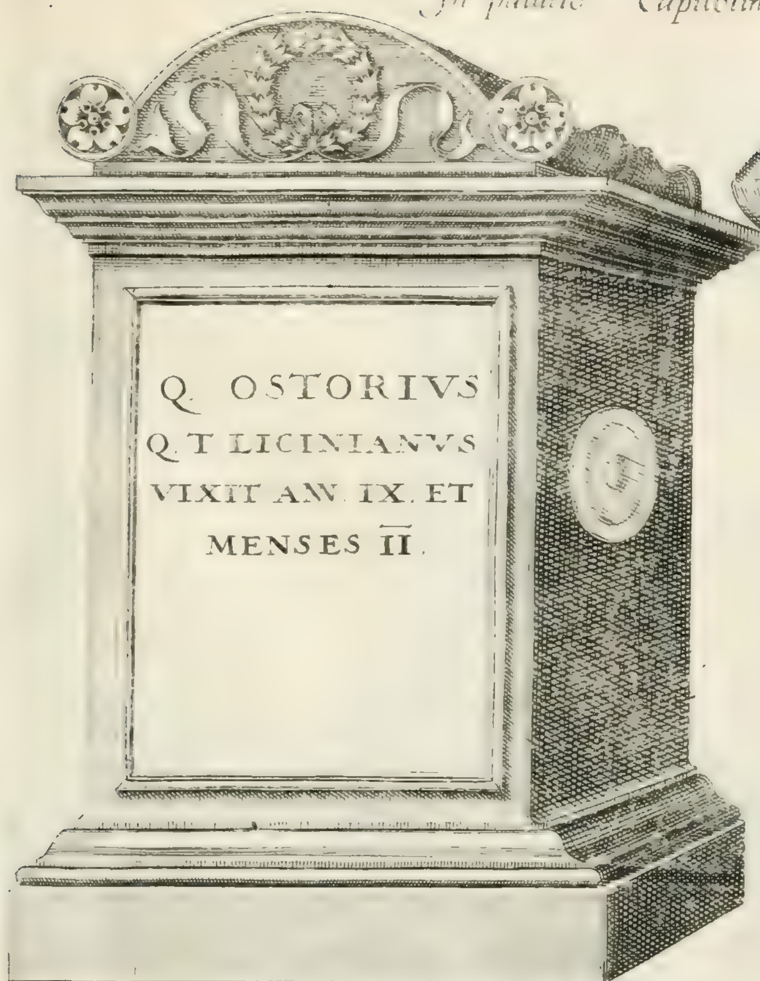

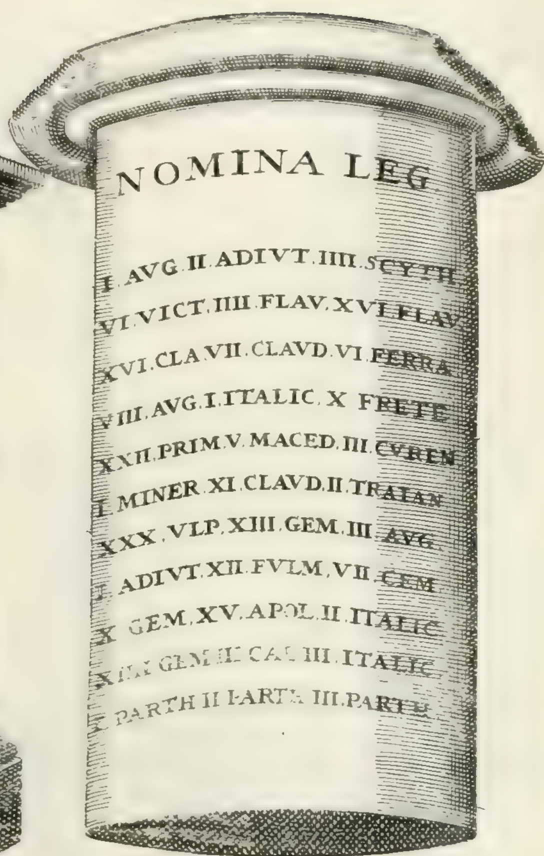

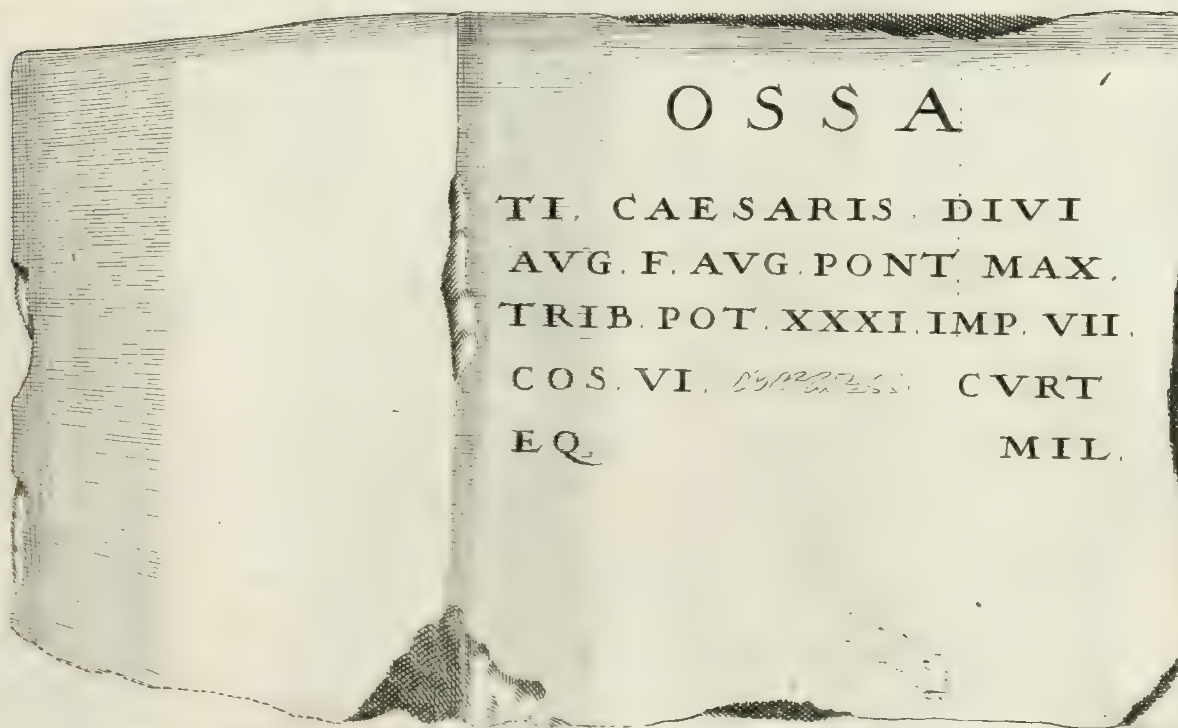
Pars saxi anterior *pars posterior.* V. 3

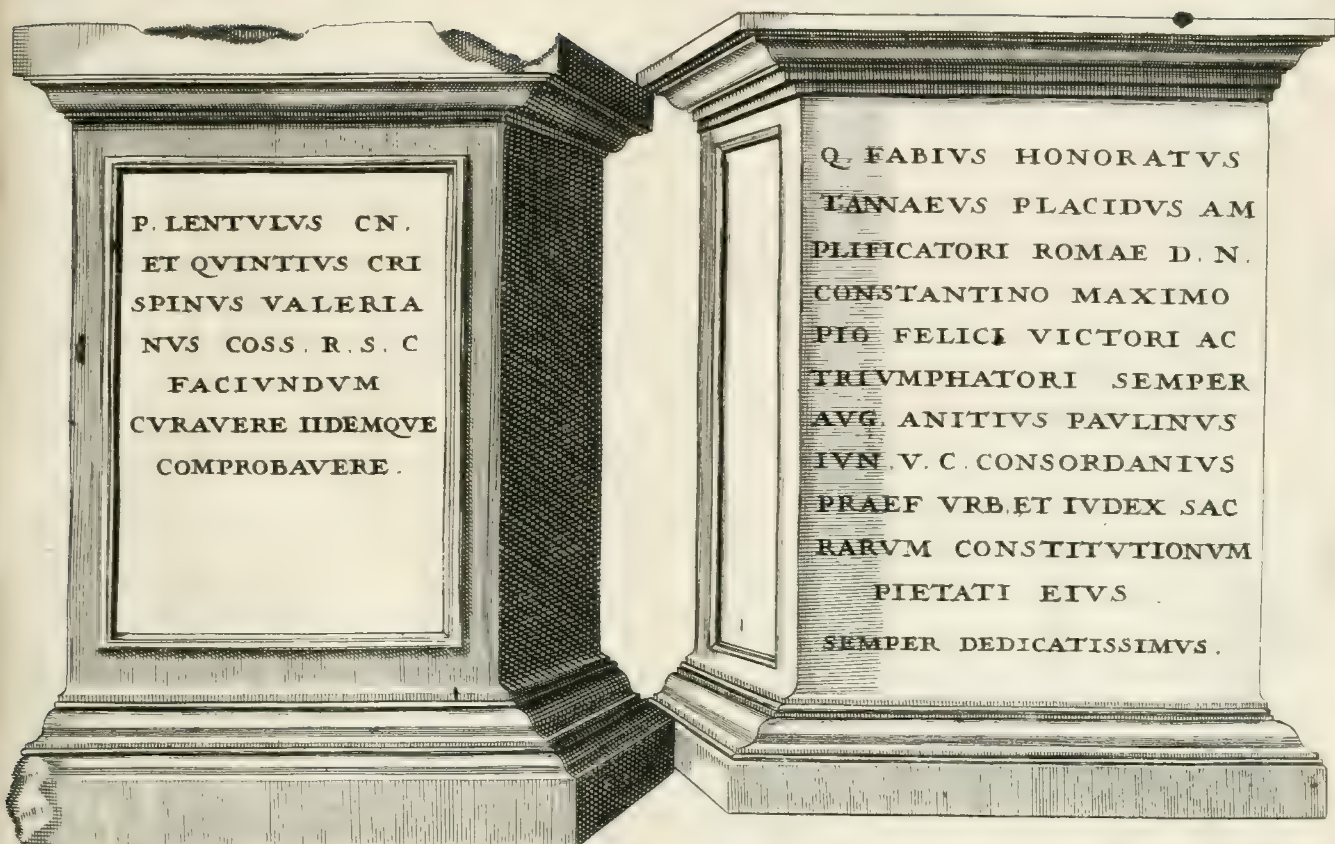

Q. OSTORIVS
Q. T. LICINIANVS
VIXIT ANN. IX. ET
MENSES II.

NOMINA LEG
I. AVG. II. ADIVT. IIII. SCYTH.
VI. VICT. IIII. FLAV. XVI. FLAV.
XVI. CLA. VII. CLAVD. VI. FERRA.
VIII. AVG. I. ITALIC. X. FRETE.
XXII. PRIM. V. MACED. III. CVREN.
I. MINER. XI. CLAVD. II. TRAIAN.
XXX. VLP. XIII. GEM. III. AVG.
I. ADIVT. XII. FVLM. VII. GEM.
X. GEM. XV. APOL. II. ITALIC.
III. ITALIC.
I. PARTH. II. PARTH. III. PARTH.

OSSA
TI. CAESARIS. DIVI
AVG. F. AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. XXXI. IMP. VII.
COS. VI. CVRT
EQ. MIL.

In palatio Conservatorum sub statua Herculis.

HERCVLI INVICTO
C. IVNIVS POMPONIVS
PVDENS SEVERIANVS
V. C.
PRAEF. VRBI.

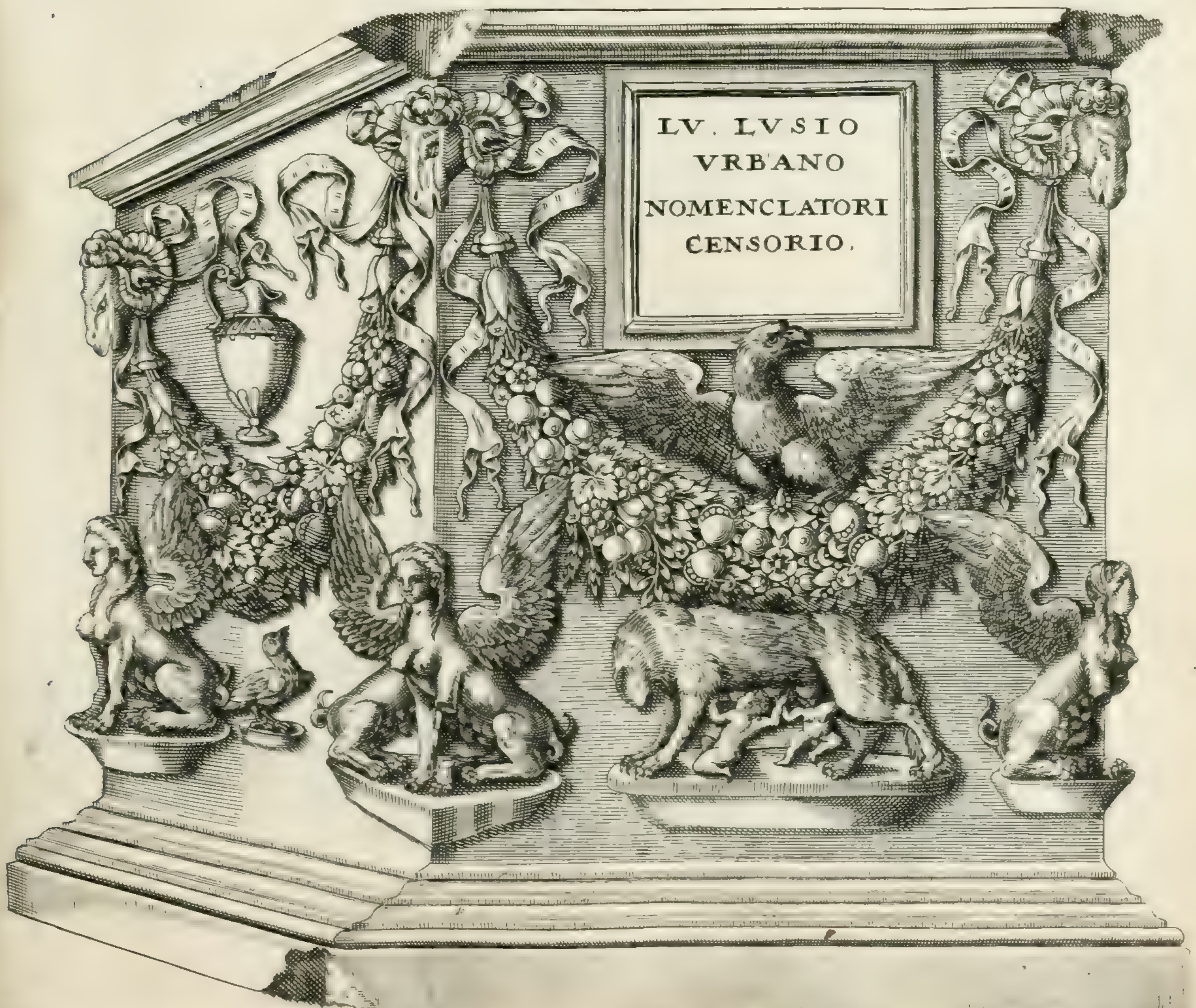
HERCVLI INVICTO
M. CASSIVS HOR.
TENSIVS
PAVLINVS PRAE VRB.
XV. VIR.
SACRIS FACIVND.
DONVM DEDIT

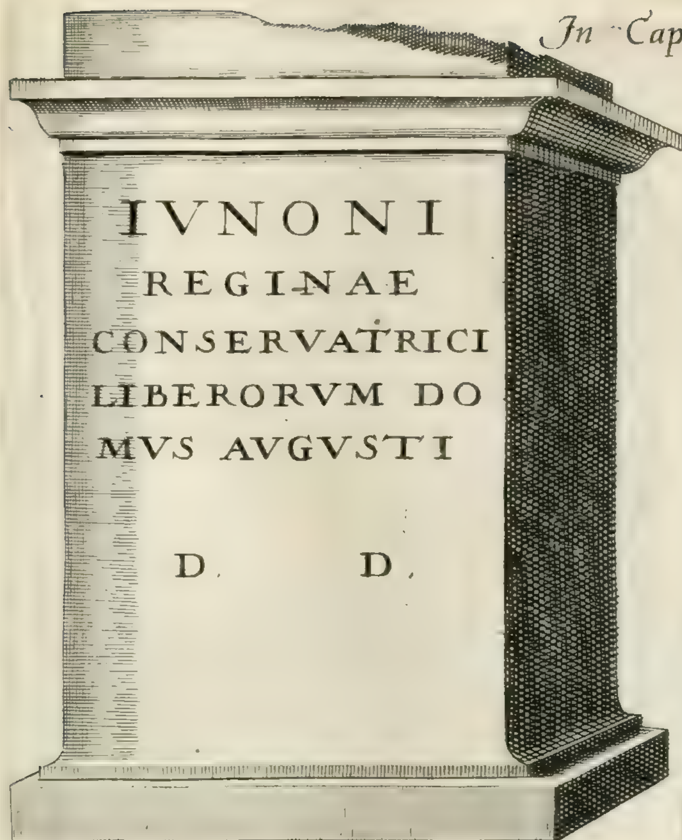
ALOQVEI AC
IN BIDVO. PROXSVMO. OV.
M. ADSIGNATVM SIET IDQVE QVOM. L.
C. CALPVRNI. COS. FACTA. SIET QVOD EIVS POST
MERO. SCRIPTVS EST. DATVS. ADSIGNATVS EST QVODVE EIV
O. EDICITO VTEI. IS QVEI AB BONORVM EMTORE MAGISTRO CVRATO.
CVM NEIVE VNIVS HOMINIS NOMINE QVOI EX LEGE RVBRIA QVAE. FVIT COLONO EIVS QVEI
MERO SCRIPTVS EST AGRVM QVEI IN AFRICA EST DARE OPORTEBIT LICVITVE AMPLIVS IVG. CC IN
CENDAE. IN AFRICA HOMINVM IN COLONIAM COLONIASVE DEDVCI OPORTVIT LICVITVE II VIR QVEI
S AGRI EX II. LEGE ADIOVDICARI LICEBIT QVOD ITA COMPERIETVR ID. EI HEREDEIVE. EIVS ADSIGNATO ESSE ADIOVDICATO
EST AB EO QVOIVS EIVS AGRI. LOCEI HOMINIS PRIVATI VENDITIO FVIT TVM QVOM IS EVM AGRVM LOCVM EMIT QVEI
NEQVE HERES EIVS NEQVE QVOI IS. HERES ERIT ABALIENAVERIT. QVOD EIVS AGRI LOCEI DE EO AGRO LOCO QVEI AGER LOC
SCRIPTVM EST ESTO QVOI. COLONO. EIVE QVEI IN. COLONEI NVMERO SCRIPTVS EST. AGER LOCVS IN EA CENTVRIA SVMP SI OV
VS II VIR QVEI EX II LEGE. FACTVS CREATVSVE ERIT REDDITO QVOI. COLONO. EIVE QVEI IN COLONEI NVMERO SCRIPTVS EST. FVITVE
TO QVOI. EIQVE. ITA REDDIDERIT EI ADSIGNATVM. FIISSE. IOVDICATO QVOI AGRVM DE EO AGRO QVEI AGER IN AFRICA EST QVEI COLONO E.
VS PROCVRATOREVE EIVS HEREDIVE. QVOIVS EORVM. DE EO AGRO QVEI. AGER IN. AFRICA EST PRO EO AGRO. II VIR REDDITO QVOI ITA REDDIDERIT
NIAM POPVLO EX EID. MART QVAE POSTEAQVAM VECTIGALIA CONSTITENT QVAE POST. H L R. PRIMVM CONSTITENT PRIMAE ERVNT
IE IN H L S E IS QVEI PECVNIAM POPVLO DARE DEBEBIT IS QVEI EO NOMINE AB POPVLO MERCASSITVR OB. EAM REM PECVNIAM EI NEI
QVAE PRO AGREIS LOCEIS AEDIFICIEIS. QVEIS. SS. POPVLO DEBETVR DEBEBITVRVE. ALITER EXSIGATVR ATQVE VTEIQVE IN H L. S EST
QVAE. SSS ARB. D. R. QVEI. INTER. CEIVES. TVM. ROMAE IDVS. DICET SATIS SVPSIGNATO. P. R QVEI INTER CEIVEIS ROMAE IOVS DIC
E. AGRVM LOCVM. QVO. PRO AGRO LOCO SATIS. EX. H. L. ARB P. R P. SVPSIGNATVM NON ERIT PEQVNIA PRAESENTI VENDITO QVE
EIS. LIBEREIS IN AFRICA SVNT. QVEI. SVORVM AMEICITIAM POPVLI ROMANEI BELLO. POLNICIO PROXSVMO MANSERVNT QVEIVE
LOCVS PERFVGIS ADSIGNATVSVE EST. CEIVIS ROMANEI EX H. L. FACTVM. ERIT. QVO PRO AGRO LOCO AGER LOC
LEGE. LIVIA FACTEI CREATEIVE. SVNT FVERVNTVE EIS. HOMINIBVS AGRVM IN. AFRICA DEDERVNT ADSIGNAVERV
Q. E. E V. II. VIR. QVEI. EX H L FACTVS CREATVSVE. ERIT IS. FACITO IN DIEBVS. CC. ȹ. PROXSVMEIS QVIBVS H
AMPSITANORVM LEPTITANORVM. AQVILITANORVM. VSALITANORVM. TEVBALENSIVM. QVOM IN. AMEICITIAM P. R
IQVE EVM. AGRVM LOCVM QVEM. II. VIREI QVEI. EX H. L. STIPENDIARIEIS DEDERIT ADSIGNAVERITVE QVOD EX H. L. IN EO
E. EVM. AGRVM LOCVM. QVEM. X. VIREI. QVEI. EX H. L. LIVIA FACTEI. CREATEIVE FVERVNT VTEI CENSIBVS RELIQV E
POSSIDEBIT. FRVETVRVE. PRO. EO. AGRO. LOCO. WEIVE. VECTIGAL. NEIVE. DECVMAS NEI. SCRIPTVRAM QVOD POST
M. AGRVM. LOCVM. CEIVIS. ROMANVS. EX H. L. POSSIDEBIT. DARE OPORTEBIT. P. R. QVOIVS ARB PRO AGRO. LOCO
SIT QVOMINVS. EX. H. L. PRAEDIVM. QVEIQVOMQVE. VELIT. SVPSIGNET. PEQVNIAMVE. SOLVAT PRAES. QVAE
AGREI. AEDIFICIEI. LOCEI. VECTIGALIBVSVE. PVBLICEIS. FRVENDEIS. LOCANDEIS VENDVNDEIS LEGEM DE IX
IN. EO. AGRO. PASCITO. QVAE. VECTIGALIA. IN. AFRICA. POPVLI. ROMANEI SVNT. QVA
PVBLICA POPVLI ROMANEI IN. AFRICA SVNT. ERVNTVE VECTIGALIA FRVENDA LOCABIT VENDEIVE
DEIXERVNT NEIVE QVOI IN. EIS. AGREIS. PEQVS IWCETVR SCRIPTVRAE. PECORIS LEGE DE
AGRO. ANTEQVAM. CARTAGO. CAPTA. EST. FVERVNT EAE
NEIVE. REDDITO. NEIVE. ADIOVDICATO. QVEI EAM REM
MODVS. AGREI. D. L. EO. AGRO. QVEI ÈIS POBLICE
7. EVM. AGRVM. LOCOM. POSSESSIONE
A. REMIOIVS. ADITVM ERIT
DARI. REDDI ADSIGNAR
S. FRVCTVS

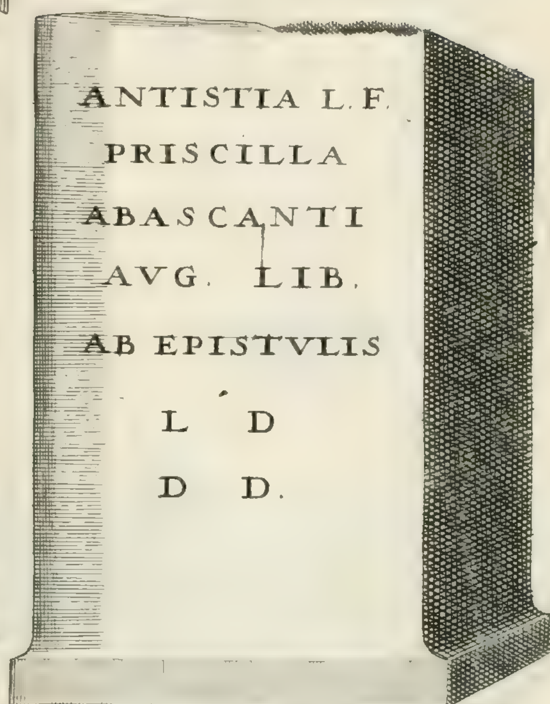
MVTAM SVPREMA DEI
QVE DEFERATVR . ISQ. QVESTO
ↄ EIXERIT PRAETOR EX H L QVERET ITA PRONON
ↄEICAREIS H S N ⊕ QVOTIENSQVONQVE AMPLIVS BIS
IN VNO IVRE IS QVOMODO IVDICETVR VBI DVAE PARTES IVDICVM
QVEI ADEI REM AGITO TVM PRAETOR CVM SOVEIS VIATORIBVS
APARITORIBVSQ. NEI DEIQVE IVDICIS IS PRAETOR SORTICOLAM
VNAM BVXEAM LONGAM DIGITOS IIII . EAMQ. SORTEM . EX HACCE
LEGE APERTAM BRAGIOQVE APERTO LITIERAM DIGITEIS OPERTAM PALA
CVNDA CAVSA AD SITELLAM . SORTI VENIET . IS IN EAM SITELLAM MANVM
DEMIT ITO . ITEAM DEVEXAM POPVL DEMNO VBEI . NIHIL SCRIPTVM ERIT
SEINE SVFRAGIO EX QVA SORTI PRONVNCIARIT EAM SORTEM PROXSVMO . SVP
CVNDA CAVSA AD SITELLAM SORTI VENIET IS IN EAM SITELLAM MANVM DEMITTITO
ITEAM DEVEXAM POPVL ID PRAEVARICATIONIS CAVSA FACTVM NON ERIT IS EX HACE LEGE
EIS REI APSOLVTVS ESTO DE REO CONDEMNAN AVT APSOLVTVS ERIT QVOM EO FL L NISEI QVOD
POSTEA FECERIT AVT NISEI QVOD PRAEVARICATIONIS CAVSA FACTVM ERIT AV M QVEI EX H L CONDEMNATVS
ERIT Q PRAEDES FACITO DET DE CONSILI MAIORIS PARTIS SENTENTIA QVANTI EI CENSVER . SCRIPTVM
TRANSPITO QVESTOR ACCIPITO ET IN TABOLEIS POBLICEIS SCRIPTVM HABETO DE LITIBVS AESTVMANDEIS
LATVM AVORSVM CONCILIATVMVE ESSE EA RES OMNIS SIMPLI CAETERAS RES OMNIS QVOS POST HANCE LEGEM ROGATAM CC
O PARENTISVE SVEI QVOIVE IPSE PARENSVE SVOS HERES SIET LEITEM AESTVMATAM ESSE QVEIVE EI IVDICEI CONCILIOQ EIVS MAIORI
IACE LEGE IN AERARIO POSITA ERIT OB EAM REM QVOD EO NOMINE LIS AESTVMATA ERIT IN TRIDVO PROXSVMO QVO ITA SATIS
EX HACE LEGE PEQVNIAM OMNEM AD QVAESTOREM REDIGERE NON POSTVERIT TVM IN DIEBVS X PROXSVMEIS QVIBVS
IMATAE ERVNT QVO SVI REGIS POPVLEIVE NOMINE LIS AESTVMATA ERIT LEGATI ADESSINT DVM NEI LONGIVS C DIES EDAT
EGERIT EI PRIMO QVOQVE DEI QVAESTOREM SOLVERE IVBETO QVAESTORQVE EAM PECVNIAM EIS SED FRAVDE SVA SOLVITO
VERO A R EX HACE LEGE TRIBVENDEI CAVSA PRODEIXERIT IS VTEI QVOD RECTE FACTVM ESSE VOLET QVOD EIVS IS REVS NON SOLVERIT
AB EIS P R . STVMAVERIT ET VNDE EA PEQVNIA REDACTA SIET QVANTVMQVE IN EO FISCO SIET QVAESTOR QVEI QVOM
QVOD SINE MALO PEQVLATVM FIAT P R QVEI EX HACE LEGE QVAERET DARET SOLVI IVS ERIT . ID QVAESTOR
RI OPORTEBIT QVOM EX HACE LEGE FIERI OPORTEBIT NEI QVIS MAGISTRATVS PROVE MAGISTRATV PROVE
DVCITO NEIVE ABDVCIER IVBETO NEIVE FACITO QVOD QVIS EORVM MINVS AD ID IVDICIVM ADESSE POSS
TRA QVAM SEI QVID IN SATVRAM FERETVR SEI IS PRAETOR QVEI EX HACE LEGE QVAERI . SE
QVOD EX HACE LEGE FACTVM NON ERIT FACIANT FIANTQVE EX HACE LEGE FIERI OPORTERET
DVRNIVS L F TR PL ROGAVIT EX VE LEG QVAM M IVNIVS F TR PL ROGAVIT RVEI EORVM EO
DE PRAEVARICATIONE PRAETOR QVEI EX HACE LEGE QVAERET QVA DE RE EI PRAE
M QVEI CEIVIS ROMANVS NON ERIT EX HACE LEGE ALTERI . NOMEN
M EI FILIO GNATEIS CEIVEIS ROMANEI IVSTI SVNTO
Ξ QVAE DANDA SEI QVEIS EORVM QVEI
ITATE IVDEX DEINCEPS FACIAT P R
OLET FACITO VTEI EA NOMINA AT
TRIBVNVS PLEBEI ROGAT R
TIONEI ICVT ↄGATQ
FACIAT SI
ATVM
RO

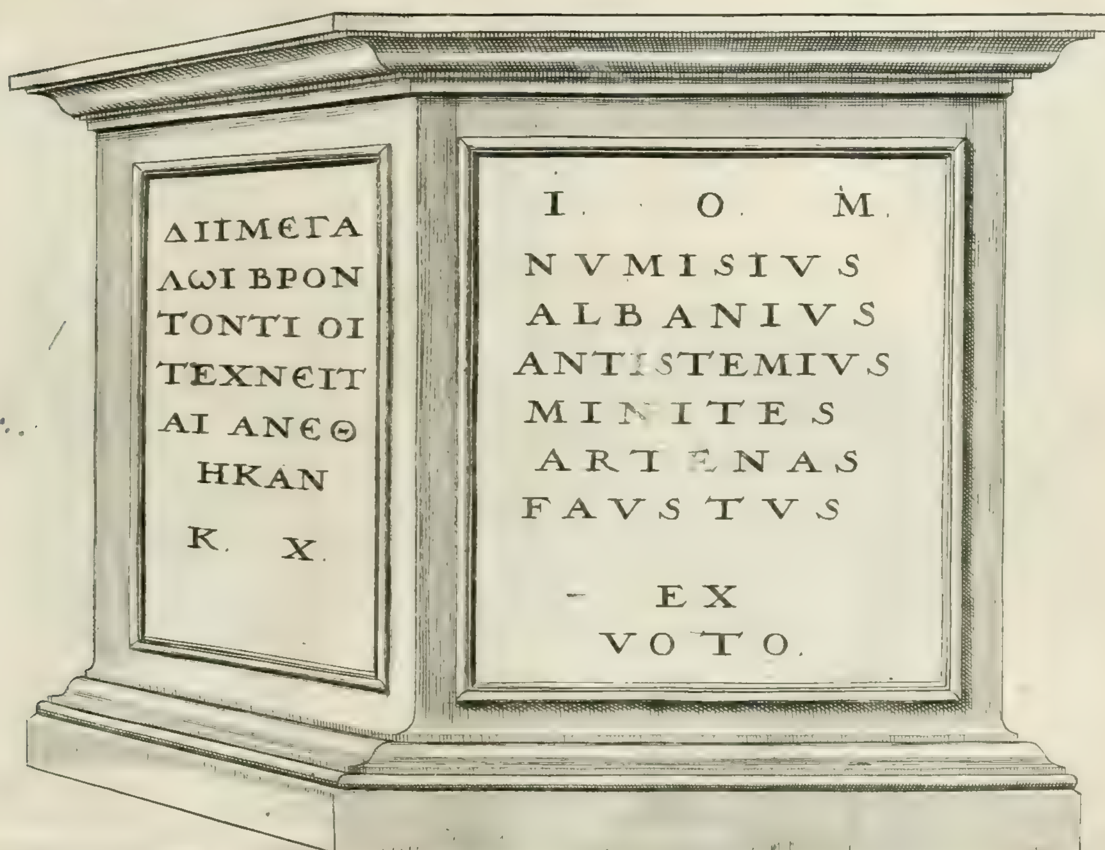
C. TERENTIO C.L. PAMPHILO
SACHARIO POST AEDEM CASTORIS.
CALPVRNIAE D. L. SALVIAE.
MARIAE L. F. RVFFAE.
C. TERENTIO C. L. RVFIONI.
TERENTIAE C. L. POLINI
C. TERENTIVS CLEROS.
HIS OMNIBVS QVI SVPRA SCRIPTI SVNT.
ET SIBI FACIVNDVM CVRAVIT.

In ara coeli ubi aqua lustratis reposita est.

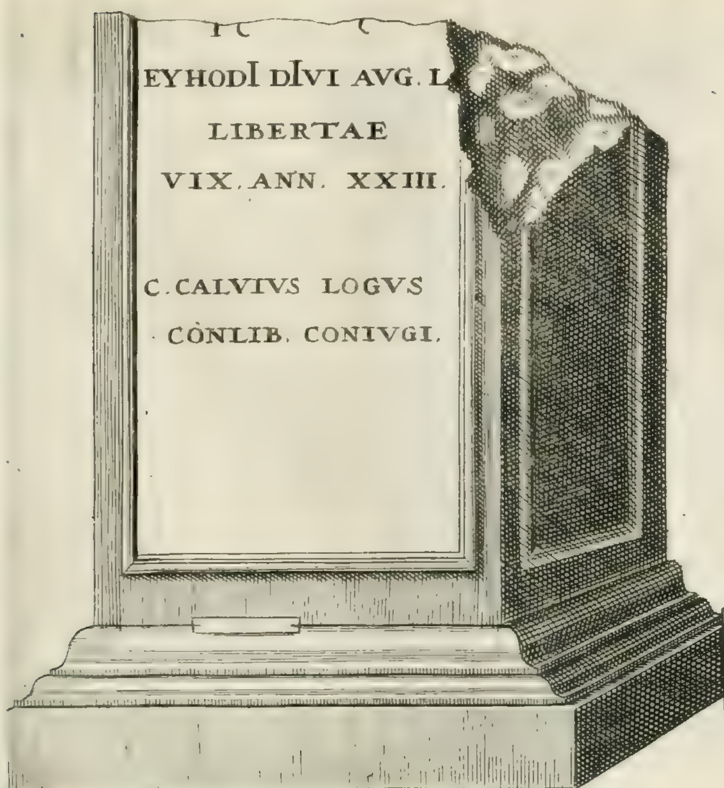

IVNONI
REGINAE
CONSERVATRICI
LIBERORVM DO
MVS AVGVSTI
D. D.

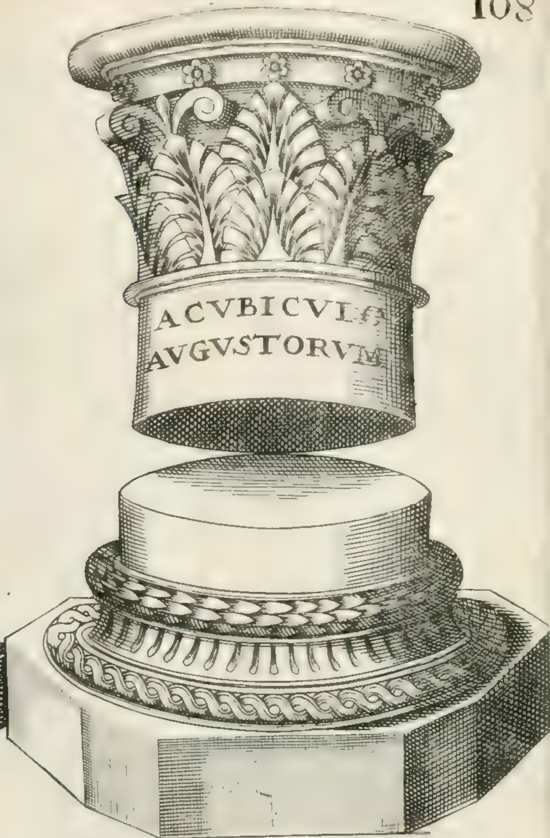

ANTISTIA L.F.
PRISCILLA
ABASCANTI
AVG. LIB.
AB EPISTVLIS
L D
D D.

ΔΙΙΜΕΓΑ
ΛΩΙ ΒΡΟΝ
ΤΟΝΤΙ ΟΙ
ΤΕΧΝΕΙΤ
ΑΙ ΑΝΕΘ
ΗΚΑΝ
Κ. Χ.
I. O. M.
NVMISIVS
ALBANIVS
ANTISTEMIVS
MINITES
ARTENAS
FAVSTVS
EX
VOTO.

Super coemiterio aræ coeli.

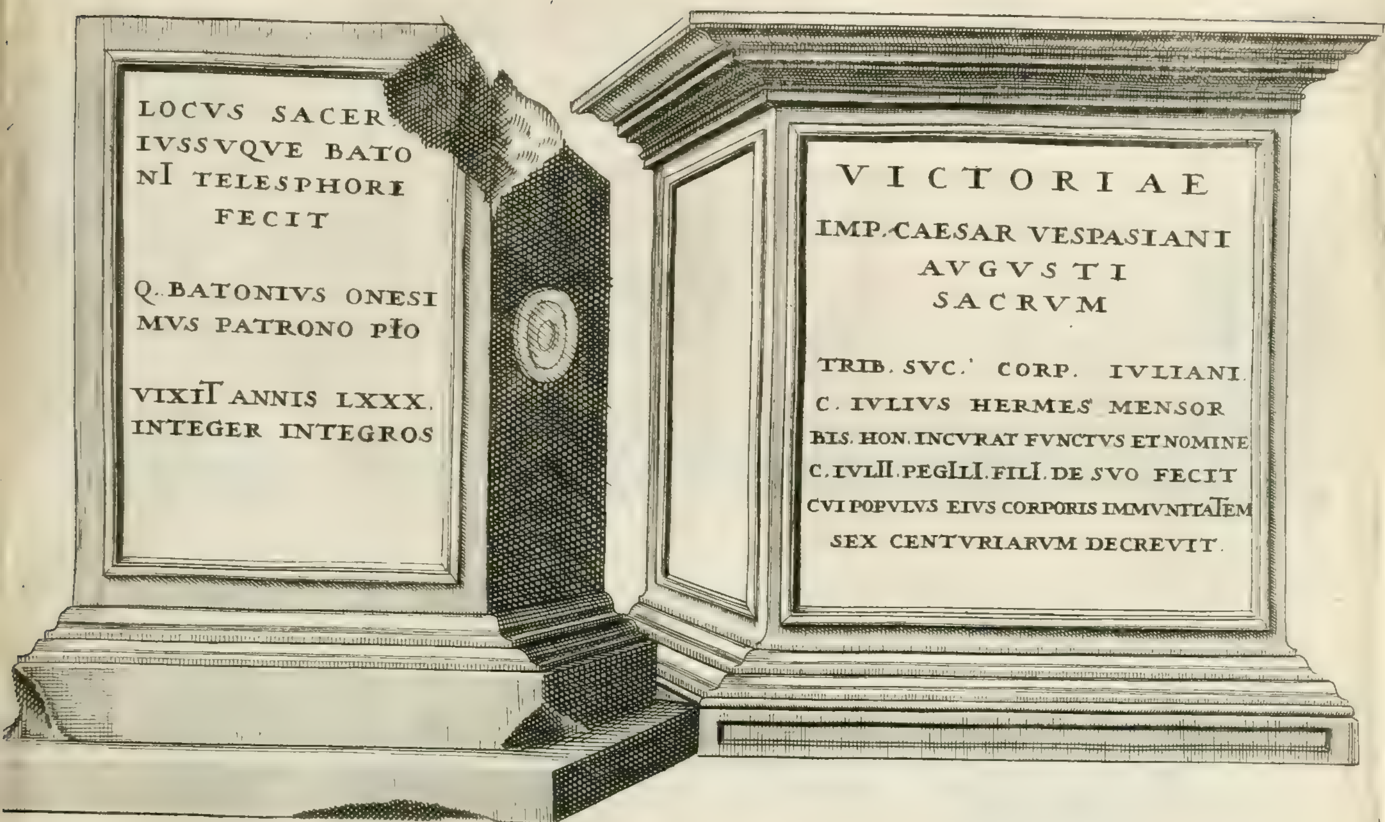
In ara coeli, tertia columna ad læuam.

In ara celi repositorium aquæ lustralis.

Ad arcum Septimianum

Ante arcum Septimii Severi sub Capitolio.

RESTITVTORI VRBIS ROMAE QVAE ORB.
EXTINCTORI PESTIFERAE TYRANNIDIS
D. N. FL. IVL. CONSTANTIO VICTORI AC TRIVMPHATORI
SEMPER AVGVSTO

NERATIVS CEREALIS V. C. PRAEFECTVS VRBI
VICE SACRA IVDICANS D. N. M. QVE. EIVS.

P. ATILI P. F. OVF. SEPTIMIANI GRAMMATICI
LATINI ET L. ATILIO FILIO DVLCISS.
ANNAEA TYCHE P.
ET SIBI ET SYNGRAPHO LEIB.

IMP. CAESARI
ANTONIO GORDIANO
FELICI INVICTO
AVGVSTO
PONTIF. MAX. TRIB. POT. II.
COS. PROCOS. PP.
NVMISIVS QVINCTIANVS V. P.
AB EPISTVLIS LATINIS
DEVOTVS NVMNI
MAIASTATIQ. EIVS.

SALVIS DD.NN. HONORIO ET THEODOSIO VICTO
RIOSISSIMIS PRINCIPIBVS SECRETARIVM
AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR ILLVSTRIS
FLAVIVS ANNIVS INSTITVERAT ET FATALIS
IGNIS ABSVMPSIT FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS
EPIFANIVS V.C. PRAEF. VRBI VICE SACRA IVDIC.
REPARAVIT ET AD PRESTINAM
FORMAM REDVXIT.

In frontiſpicio Portæ S. Georgij: qui eſt arcus Boarius

IMP. CAES. L. SEPTIMIO SEVERO PIO PERTI
NACI AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTHIC. MAX
FORTISSIMO FELICISSIMO PONTIF. MAX. TRIB.
POTEST. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI PATRIAE ET
IMP. CAES. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI
AVG. TRIB. POTEST. VII. COS. III PP. PROCOS.
FORTISSIMO PELICISSIMOQVE PRINCIPI ET
IVLIAE AVGVSTAE MATRI AVG. N. ET CASTRORVM
ET SENATVS ET PATRIAE ET IMP. CAES. M. AVRE
LII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAX
BRITANNICI MAXIMI
ARGENTARI ET NEGOTIANTES BOARI
HVIVS LOCI QVI DEVOTI NVMINI EORVM
INVEHENT.

In frontispicio Templi S. Angeli foro piscatorio.

IMP. CAES. L. SEPTIMIVS SEVE
RVS PIVS PERTINAX AVG. ARABIC.
ADIABENIC. PARTHIC. MAXIMVS
TRIB. POT. XI. IMP. XI. COS. III. P.P.
IMP. CAES. M. AVRELIVS ANTONINVS
PIVS FELIX AVG. PONT. MAX
TRIB. POT. VI. COS. PROCOS. INCEN
DIO CONSVMTAM RESTITVERVNT.

In foro piscatorio.

P. CAESAR DIVI. FIL. AVG.
PONTIFEX MAXIMVS
IMP. XI. TRIB. POT. XIV
AEGYPTO IN POTESTATEM
POPVLI
ROMANI REDACTA

SOLI DONVM DEDIT.

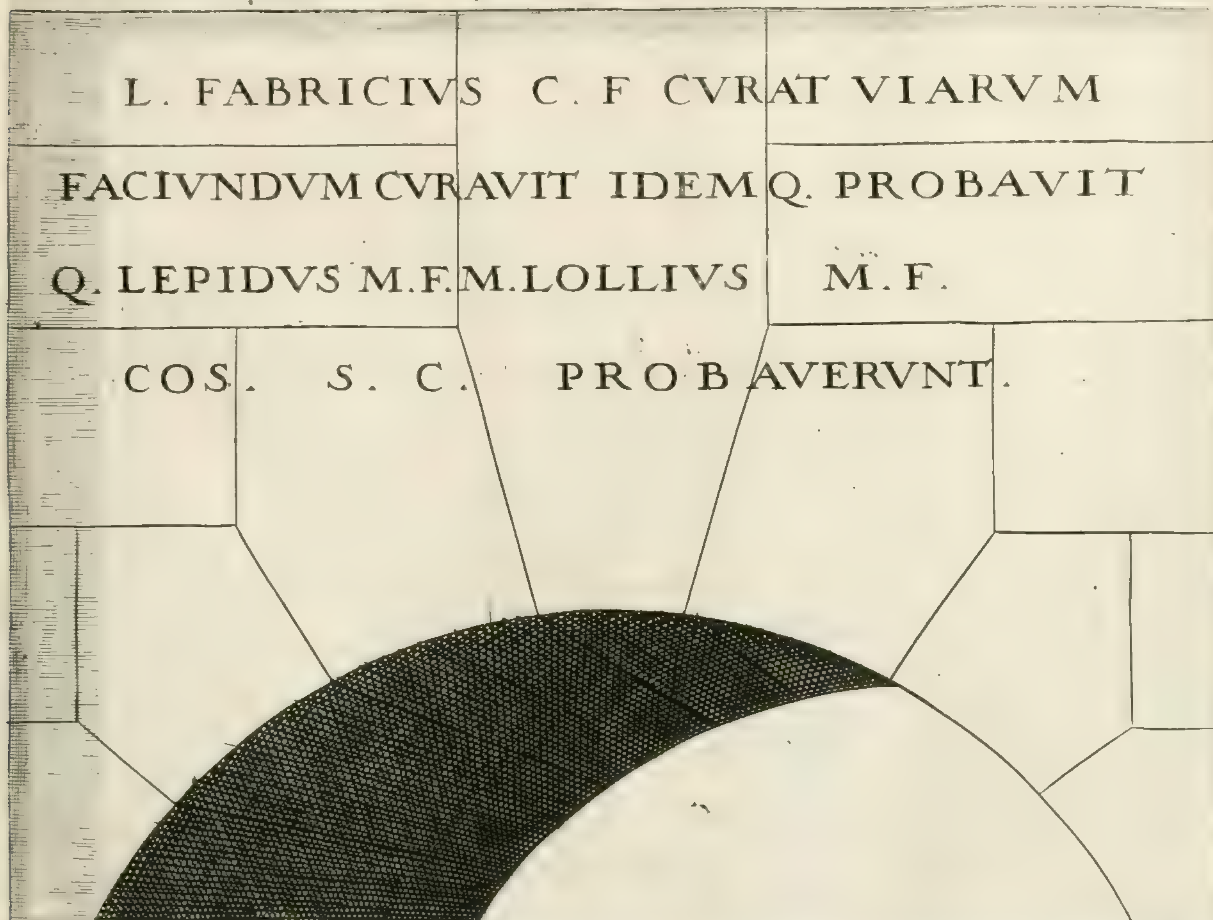
NVMINI DEORVM AVG. IOVI OPT. MAX.
AEDEM VOTO SVSCEPTO Q. LEPIDVS M. F.
M CVRIVS M. F. COS. III. S. P. Q. R.

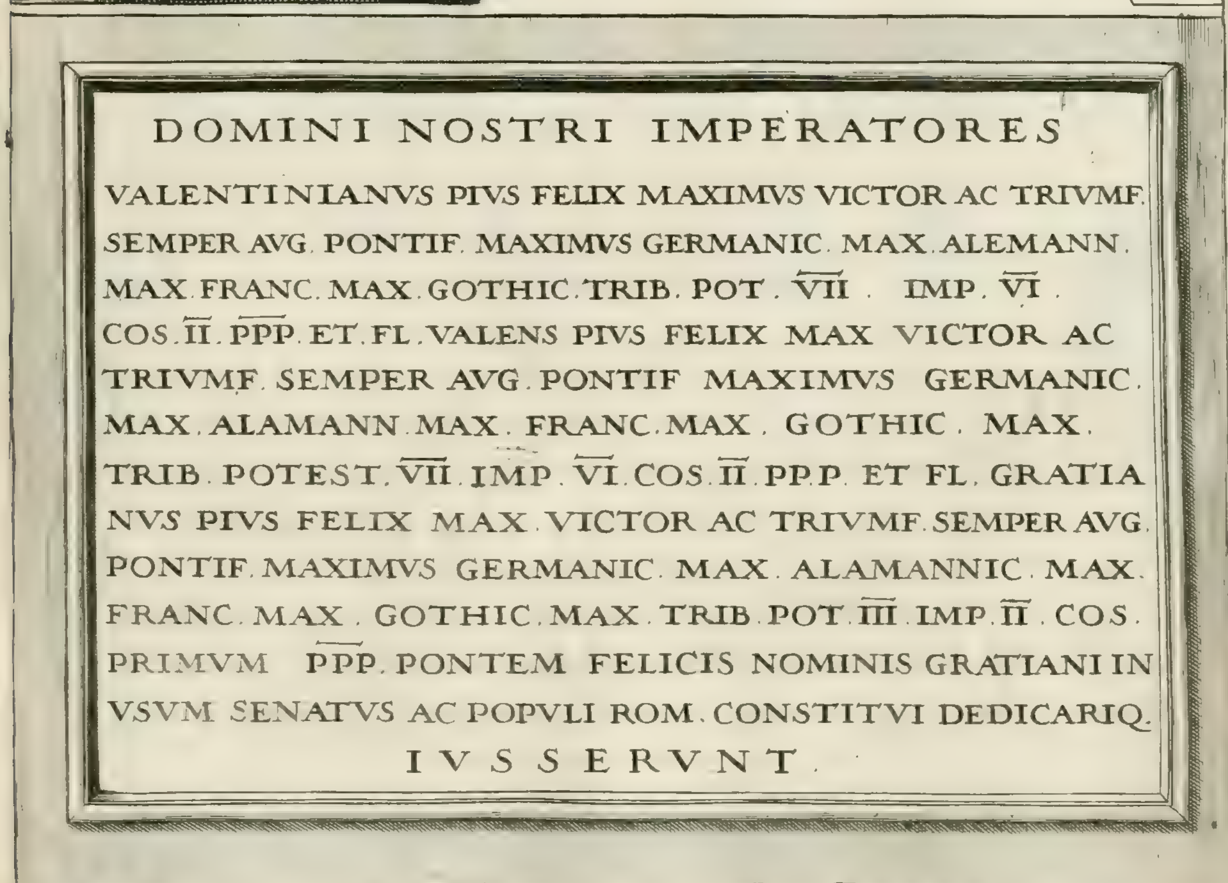
IMP. CAES. DIVI TRAIANI PARTHICI NERVAE
NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. II. COS. II. QVOVIS OMNIVM PRINCI-
PVM ET SOLVS REMITTENDO SESTERTI-
VM NAVES MILLIES CENTENA MILLIA ET IN
DEBITVM FISCI PTES EIVS SVAQ. ET POS-
TEROS SVOS RESTITVIT HAC LIBERTATE
SECVROS IVLIA AVG. MATER AVGG. ET
CASTRORVM MATRONIS RESTITVIT

SABINA AVGVSTA
MATRONIS

DIVVS AVG. PONT. MAX. EX. S. C.
REFECIT.

In exteriori parte Pontis insulae Tyberinae : qui Ponte di quatro capi dicitur.

In interiore parte Pontis S. Bartolomaei utrinque duae inscriptiones leguntur eiusmodi

IMP. CAES. LVCIO SEPTIMIO M. FIL. SEVERO PIO
PERTINACI AVG. PATRI PATRIAE PARTHICO ARABIC.
ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF. MAXIMO TRIBVN.
POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP.
CAES. M. AVRELIO L. FIL. L. ANTONINO AVG. PIO.
FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P P.
OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS OBREM
PVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQVE POPVLI
ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS
EORVM DOMI FORISQVE S. P. Q. R.

Ad Porticum Templi concordiæ sub Capitolio

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS
INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT

AA

D. N. CONSTANTINO PIO FELICI AC TRIVMFA
TORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM TO
TO ORBE REMPVBLICAM FACTIS CONSILIISQVE
S. P. Q. R.
AEDEM CONCORDIAE VETVSTATE COLLAPSAM
IN MELIOREM FACIEM OPERE ET CVLTV SPLEN
DIDIORE RESTITVERVNT.

DIVO ANTONINO ET DIVAE FAVSTINAE
EX S. C.

In Arcu Vespasiani prope Templum S. Mariæ novæ

SENATVS POPVLVSQVE
ROMANVS DIVO TITO
DIVI VESPASIANI F
VESPASIANO AVGVSTO

S. P. Q. R.
IMP. TITO CAES. DIVI VESPASIANI
FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MAX.
TRIBVNIC. POTEST. X. IMP. XVIII.
PP. PRINCIPI SVO QVI PRAECEPTIS
PATRIAE CONSILIISQVE
ET AVSPICIIS GENTEM IVDEORVM
DOMVIT ET VRBEM HIEROSOLV
MAM OMNIBVS ANTE SE DVCIB.
REGIB. GENTIB. AVT FRVSTRA
PETITAM AVT
OMNINO INTENTATAM DELEVIT.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRANTIANVS.
V.C.MI. PRAEF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS
LONGA INIVRIA ET ABOLENDAE VEL POTIVS
FOEDALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER
ADFLICTAS ITA AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE
PERDITA DESPERATIONE OMNIS REPARATIO
NIS DEPVTATVS AB AMPLISSIMO ORDINE PAR
VO SVMPTV QVIDEM SED QVANTVM PVBLICAE PA
TIEBANTVR ANGVSTIAE AB EXTREMO VINDI
CAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTI
NAM FACIEM SPLENDOREMQVE RESTITVIT.

IMPPP. CAESSS. DDD. NNN. GRATIANVS.
VALENTINIANVS ET THEODOSIVS PII
FELICES SEMPER AVGGG. ARCVM AD CON
CLVDENDVM OPVS OMNE PORTICVVM
MAXIMARVM AETERNI NOMINIS SVI
PECVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQVE
CVRAVERVNT.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS
IMP. CAESARI DIVI NERVAE NEPOTI TRAIANO
AVG. GERM. DACICO. PONTIF. MAXIMO
TRIB. POT. XVII. IMP. COS. VI. P. P.
AD DECLARANDAM QVANTAE ALTITV
DINIS MONS ET LOCVS TANTIS EX
COLLIBVS SIT EGESTVS.

PR. TR. PL. Q. AVGVR TR.
MIL. EX SORTE BELLVM CVM
IVGVRTHA NVMID. VEL. PROCOS.
GESSIT EVM CEPIT ET TRIVMP
HANS SECVNDO CONSVLATV IN
IOVIS ANTE CVRRVM SVVM DVCI
IVSSIT. III. COS. ABSENS CREATVS
EST IIII. TEVTONORVM EX
ERCITVM DELEVIT. V. CONSVL
CIMBROS FVGAVIT EX EIS ET TEV
TONIS ITERVM TRIVMPHAVIT
REMP TVRBATAM SEDITIONIBVS
ET TR. PL. ET PRAETOR QVI ARMA
TI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT
VI. COS. VINDICAVIT. POST LXX.
ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA
PVLSVS ARMIS RESTITVTVS VII. COS
FACTVS EST DE MANVBIIS CIMBRI
CIS ET TEVTONICIS AEDEM HONORI
ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRI
VMPHALI CALCEIS PVNICEIS.

ANNIO PAVLINO IVN PROCOS
ASIAE ET HELLESPONTI
COS ORDINARIO PRAEFEC
VRBI VICE SACRA IVDICANTI
OB MERITVM NOBILITATIS
ELOQVII IVSTITIAE ATQVE
CENSVRAE QVE PRIVATIM ET
PVBLICE CLARVS EST PETI
TV P.R. TESTIMONIO SENA
TVS IVDICIO DD. NN. TRIVM
PHATORVM AVGG. CAESARVM
Q. STATVAM SECVNDAM
AVRO PERFVSAM
LOCARI SVMPTV PVBLICO
PLACVIT.

PONTIFICIS VOTIS
ANNVANT DII ROMANAE
REIP. ARCANAQVE MOR
BIS PRAESIDIA ANNVANT
QVORVM NVTV ROMANO
IMPERIO REGNA CESSERE.

IMP. CAES. L. AVRELIO VERO AVG.
ARMENIC. AC. MED. PARTHIC. PONTIF.
MAXIM. TRIBVNIC. POTEST. VIII
IMP. V. COS. III. PP.

In arcu Constantini qua itur ab Amphitheatro ad Septizonium severi intrinsecus sub arcu. ad dextram scriptum est LIBERATORI VRBIS *et infra.* VOTIS X *ad sinistram vero* FVNDATORI QVIETIS: *et infra* VOTIS XX.

IMP. CAES. FLAV. CONSTANTINO
MAXIMO P. F. AVGVSTO S. P. Q. R.
QVOD INSTINCTV DIVINITATIS
MENTIS MAGNITVDINE CVM
EXERCITV SVO TAM DE TVRAN
NOQVAM DE OMNI FACTIONE
VNO TEMPORE IVSTIS REMPVE
VLTVS EST ARMIS ARCVM
TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In arcu Galieni.

BB. 3

GALIENO CLEMENTISSIMO PRINCIPI
CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE
SVPERATA EST M. AVRELIVS VICTOR
DEDICATISSIMVS NVMINI MAIESTATI
QVE EIVS.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPE-
RIO AVSPICIOQVE LEGIO EXERCITVSQ.
P.R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVIN-
CIA HOSTIVM CAPTA SVPRA LXXX.
MILIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE
LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS
EXERCITVM SALVVM ATQVE INCOLVMEM
PLENISSIMVM PRAEDA DOMVM REPORTA-
VIT ITERVM TRIVMPHANS INVRBEM
ROMAM REDIIT
CVIS REI ERGO HANC TABVLAM
IOVI DD

FORTVNAE REDVCI
ET IOVI SERENO
DIIS DEABVSQ.
SVB QVORVM TVTELA
AVGG. MILITANT.

C. STATIVS PLAVTI
ANVS D D.

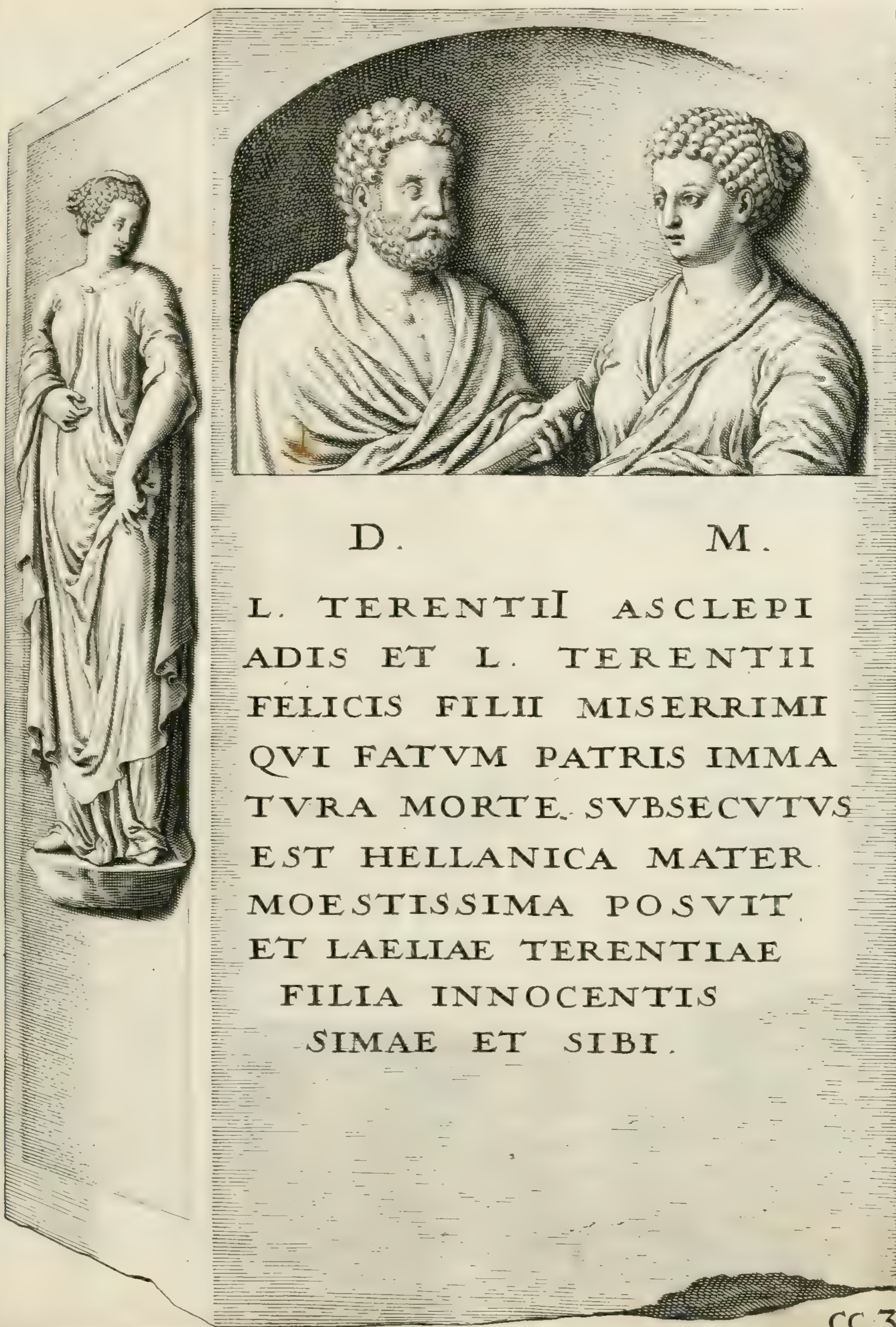
CC

In via qua conscenditur ab Amphitheatro ad Vespasiani Termas.

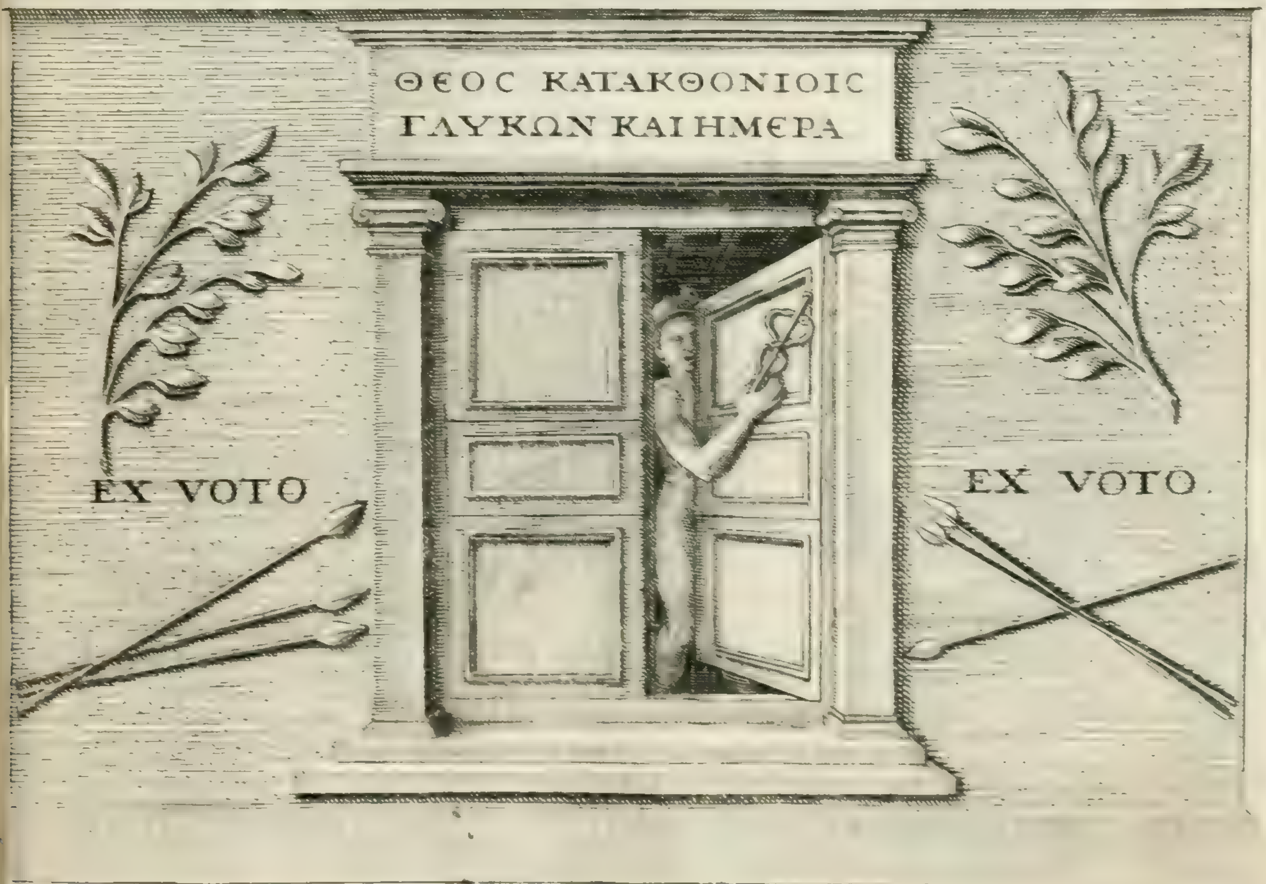

LVCIVS STRATONICVS ELPIDI EARINAE CONIVGI ET VENVLINAE RODONICAE FILIAE DVLCISS: ET ELPIDIO STRATONICO ET SIBI ET SVIS LIBERTIS LIBERTAB.Q. POSTERISQ. EORVM.

Ad aquarum receptacula Thermarum Vespasiani quæ Sette Camerelle vocantur

ΘΕΟϹ ΚΑΤΑΚΘΟΝΙΟΙϹ
ΓΛΥΚΩΝ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑ
EX VOTO
EX VOTO.

PACI AETERNAE

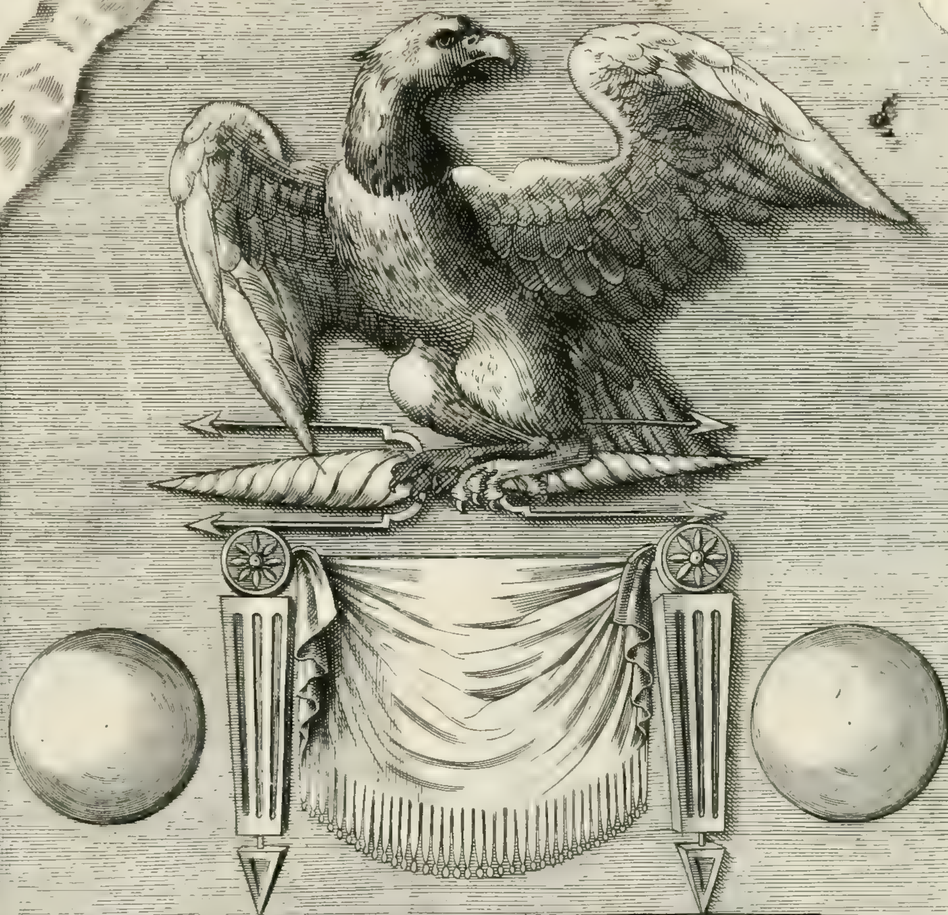
DOMVS
IMP. VESPASIANI
CAESARIS AVG.
LIBERORVMQ. EIVS
SACRVM

AVG. IVNIOR.

P. VEDIO DIOGENI VEDIAE FELICVLAE
FRATRI COGNATAE.

In domo Lucij Boccabellij

I. O. M.
ET IVNONI REGINA

PRO SALVTE
M. AVRELII ANTONINI
PII FEL. AVG.
ET IVLIAE AVG.
IVL. PVDENS SEVERIANVS
ARAM CVM BASI
POSVIT.

DD.2

IVPPITER
CVSTOS
DOMVS AVG:

H. MALVGINENSIS D D.

AVCTORITATE
IMP. CAESARIS DIVI
TRAIANI PARTHICI F.
DIVI NERVAE NEPOTIS
TRAIANI HADRIANI
AVG. PONT. MAX. TRIB
POTEST. V. IMP. IIII. COS. III
L. MESSIVS RVSTICVS CVRATOR
ALVEI ET RIPARVM TIBERIS
ET CLOACLARVM VRBIS RR. RESTITVIT
SECVNDVM PRAECEDENTEM
TERMINATIONEM PROXIM. CIPP.
PED. CXVS.

DACIC GERMANIC
AVG. PONT. MAX. TRIB
POTEST IMP COS. III
L. MESSIVS RVSTICVS CVRATOR
ALVEI ET RIPARVM TIBERIS ET
CLOACARVM VRBIS RR. RESTITVIT
SECVNDVM PRAECEDENTEM
TERMINATIONEM PROXIMI CIPPI
PED. CX.

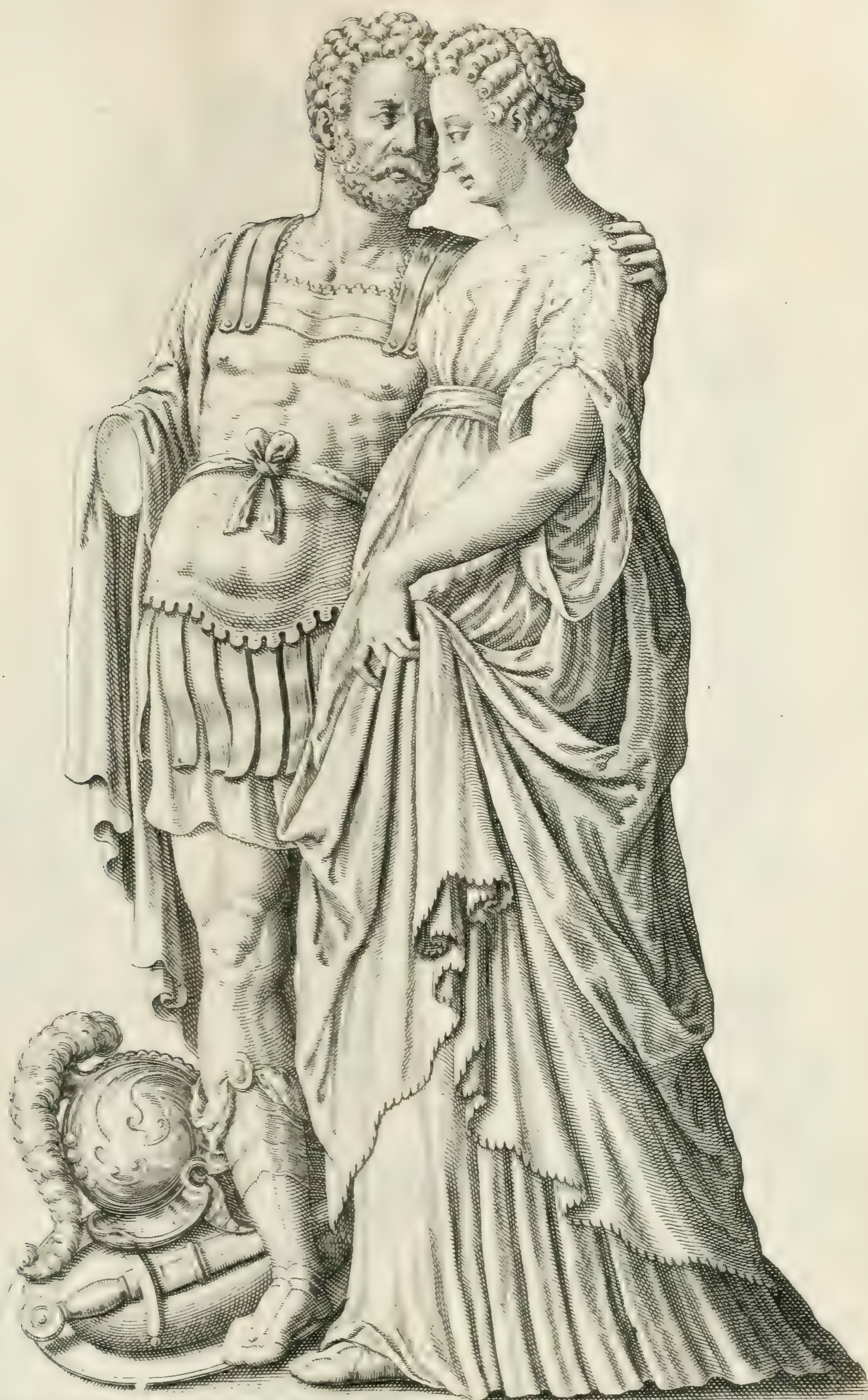
OSSA L. COR. LAMIAE ET TYCHES.
FECIT SIBI ET CORN. FILIO ET SVIS
ET LIBERTIS LIBERTABVSQ. POSTERISQ.

DIIS MANIBVS
M. CORNELIO
EVHODO
NVMVLARIO
CLAVDIA
CRANE CONIVGI
BENEMERENTI FECIT.

D. M.
C. SABINO C. F.
SOLVA ANGVLA
TO VETERANO.
COH. III. P.R. S. ANE
NIVS EVROTAS
EVOCATVS AC
N. ET IVLIATAE
ODORACOIVS.
B. M. P. E. C. E.

D. M.
D. VIDIO PARTHACO
PATRONA
ALVMNO
B. M.
P. Q.

D. M.
T. CLAVDIO
FELICI PATRI ET
CLAVDIAE
PRIVATAE MATRI
T. CLAVDIVS AVITVS
FILIVS OPTVMIS
PARENTIBVS.

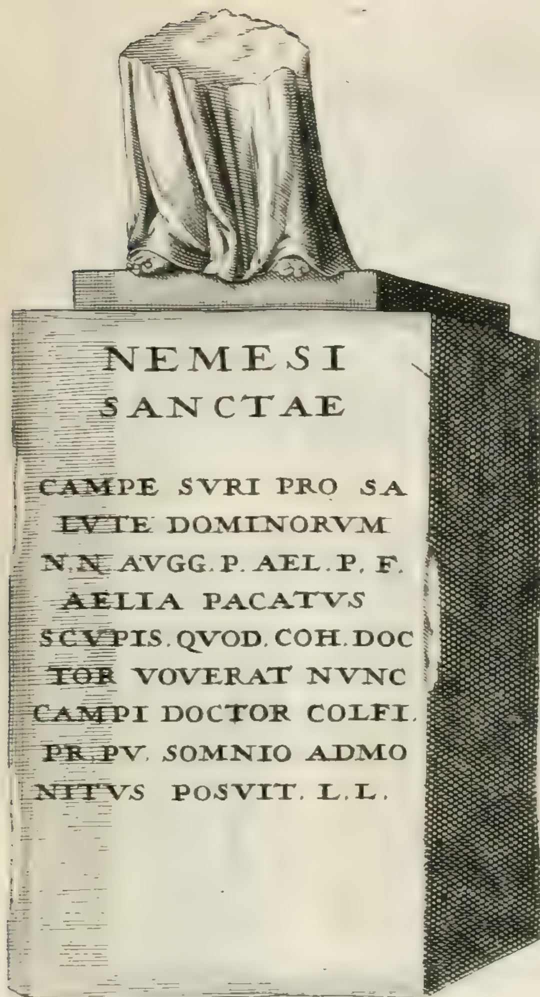
TITIVS FECIT.

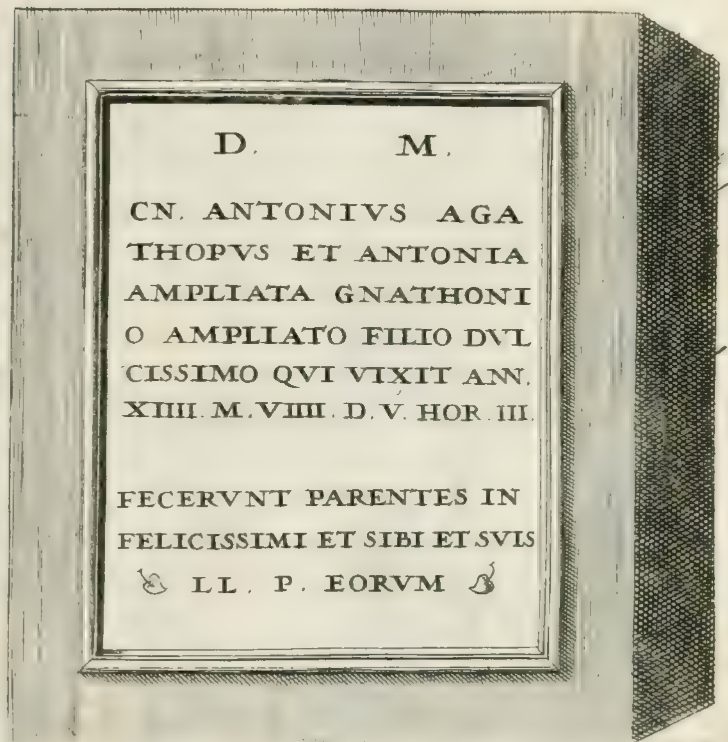
LAOMEDON GENVIT; RAPVIT TIRYNTINVS HEROS.
MI SOBOLES AIAX EX TELAMONE SATVS.

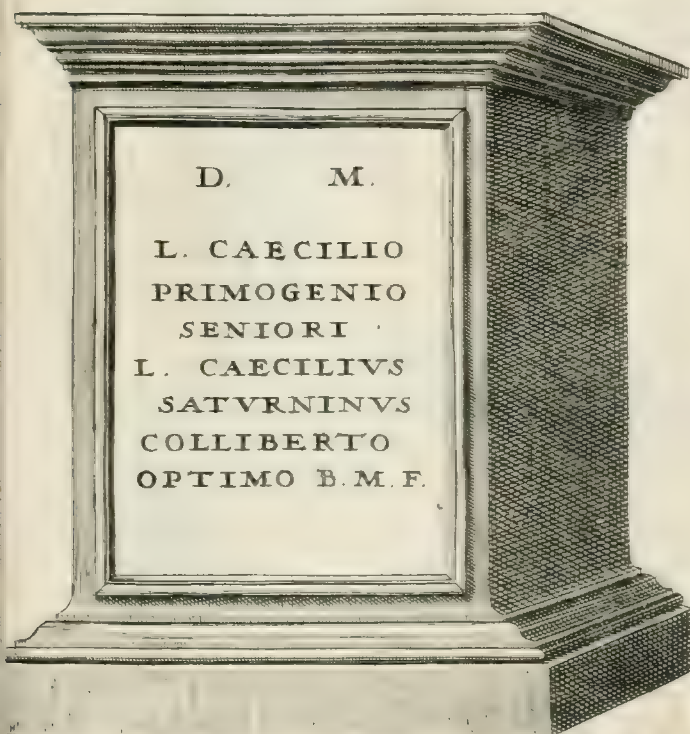
EE3

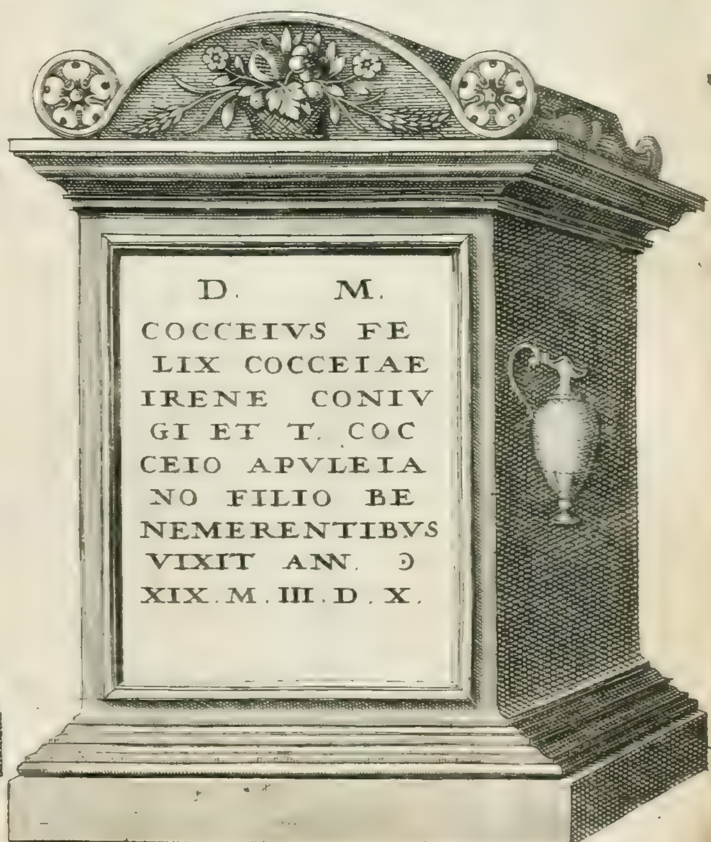
Subiacentia hæc duo videntur in domo Episcopo Vallæi

In domo Alberinorum

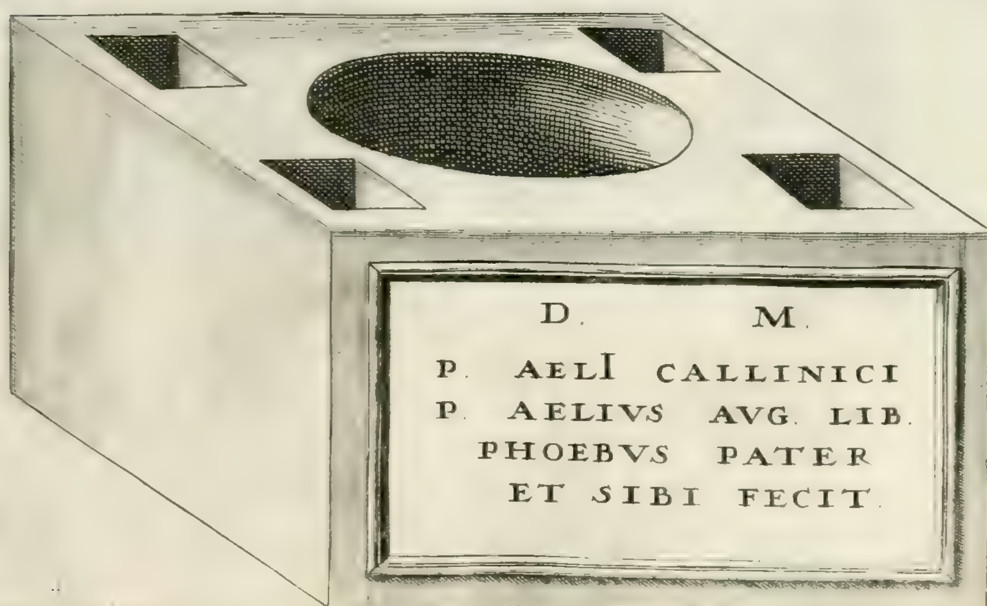

In domo Episcopi Vallaei

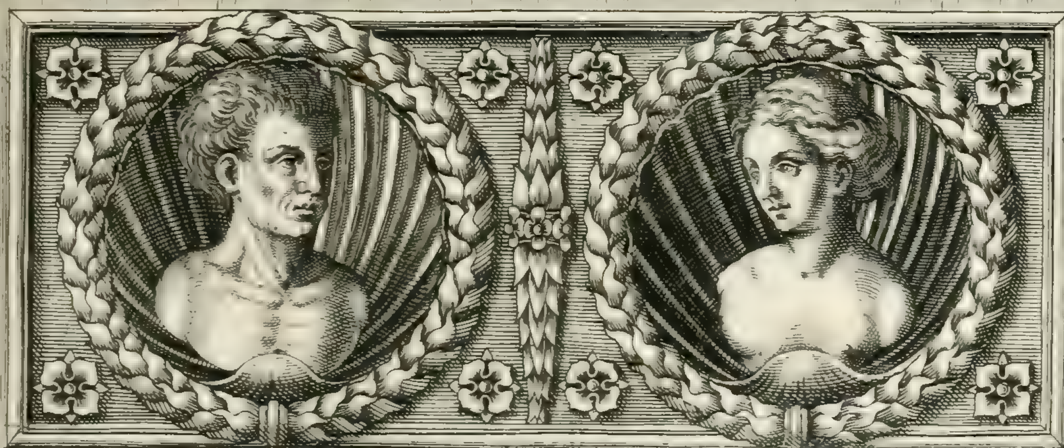

FL. EVGENIO PRAEFECTO PRAETORIO
CONSVLI ORDINARIO DESIGNATO MAGISTRO
OFFICIORVM OMNIVM COMITI DOMESTICO
ORDINIS PRIMI OMNIBVSQVE PALATINIS
DIGNITATIBVS FVNCTO OB EGREGIA EIVS
IN REMPVBLICAM MERITA HVIC
DD. NN. CONSTANTINVS VICTOR AC
TRIVMPHATOR SEMPER AVGVSTVS
IVLIANVS NOBILISSIMVS CAESAR
STATVAM SVB AVRO IN FORO DIVI
TRAIANI QVAM ANTEA SVB DIVO
CONSTANTE VITAE ET FIDELISSIMAE
DEVOTIONIS GRATIA MERVIT
AD ROBANTE AMPLISSIMO SENATV
SVMPTV PVBLICO LOCO SVO
RESTITVENDAM CVRAVERVNT.

L.ANTESTIVS CN.F. HOR
SARCVLO SALIVS ALBANVS
ANTESTIA L.L. PLVTIA
RVFFIA P.F. TERTIA SOROR
L.ANTESTIVS L.L. QVINCTIO

L.ANTESTIVS L.L.RVFFVS L.ANTISTIVS L.Ɔ.L.THAMIRVS
L.ANTISTIVS L.Ɔ AMTHVS L.ANTISTIVS L.L.PROS.CAPPADOX.S.

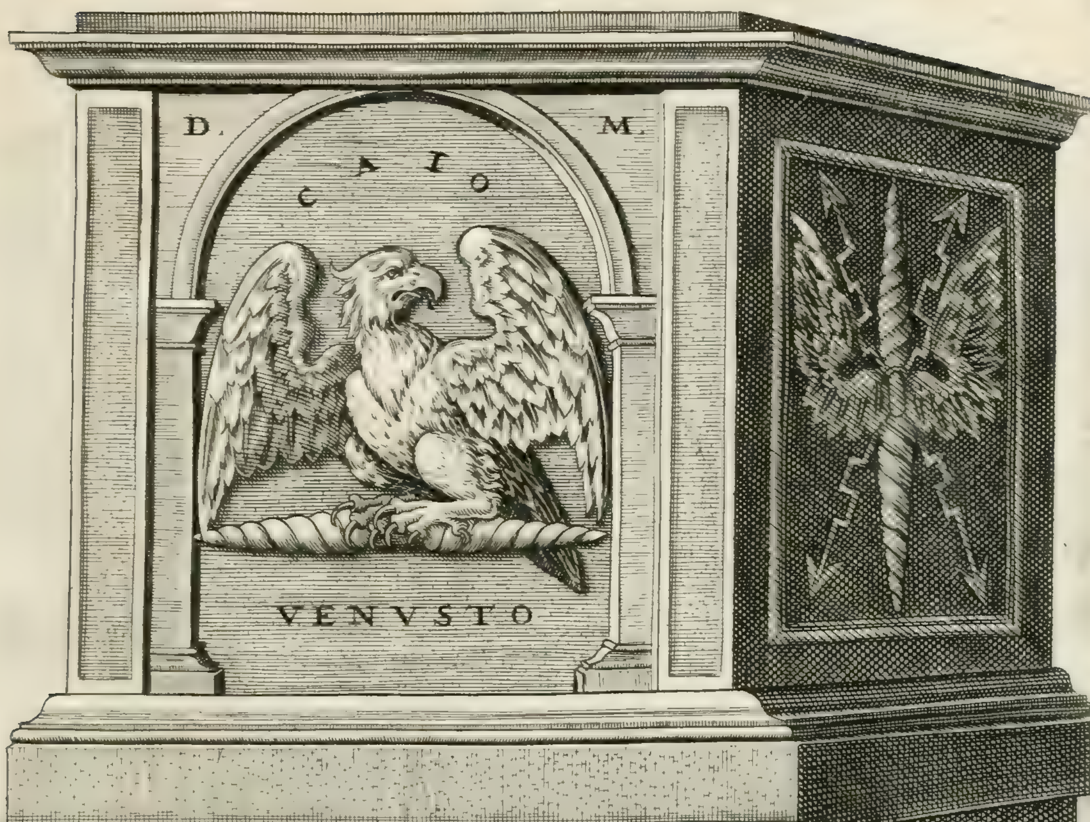
L.ANTISTIVS C.F.HORSAECVLO ANTISTIA
SALIVS ALBANVS IDEN.MAG.SALTORVM L.L.PLVTIA
RVFVS IANTHVS L.IMAGINES DE SVO FECERVNT PATRONO
ET PATRONAE PRO MERITIS.

IMP. CAESARI
DIVI NERVAE F.
NERVAE TRAIANO
AVG. GERMANICO
DACICO PONTIFICI
MAXIMO TRIBVNIC
POT. VIII. IMP. III. COS. V. P.P.
TRIBVS XXXV
QVOD LIBERALITATE
OPTIMI PRINCIPIS
COMMODA FABRVM ETIAM
LOCORVM ADIECTIONE
AMPLIATA SINT.

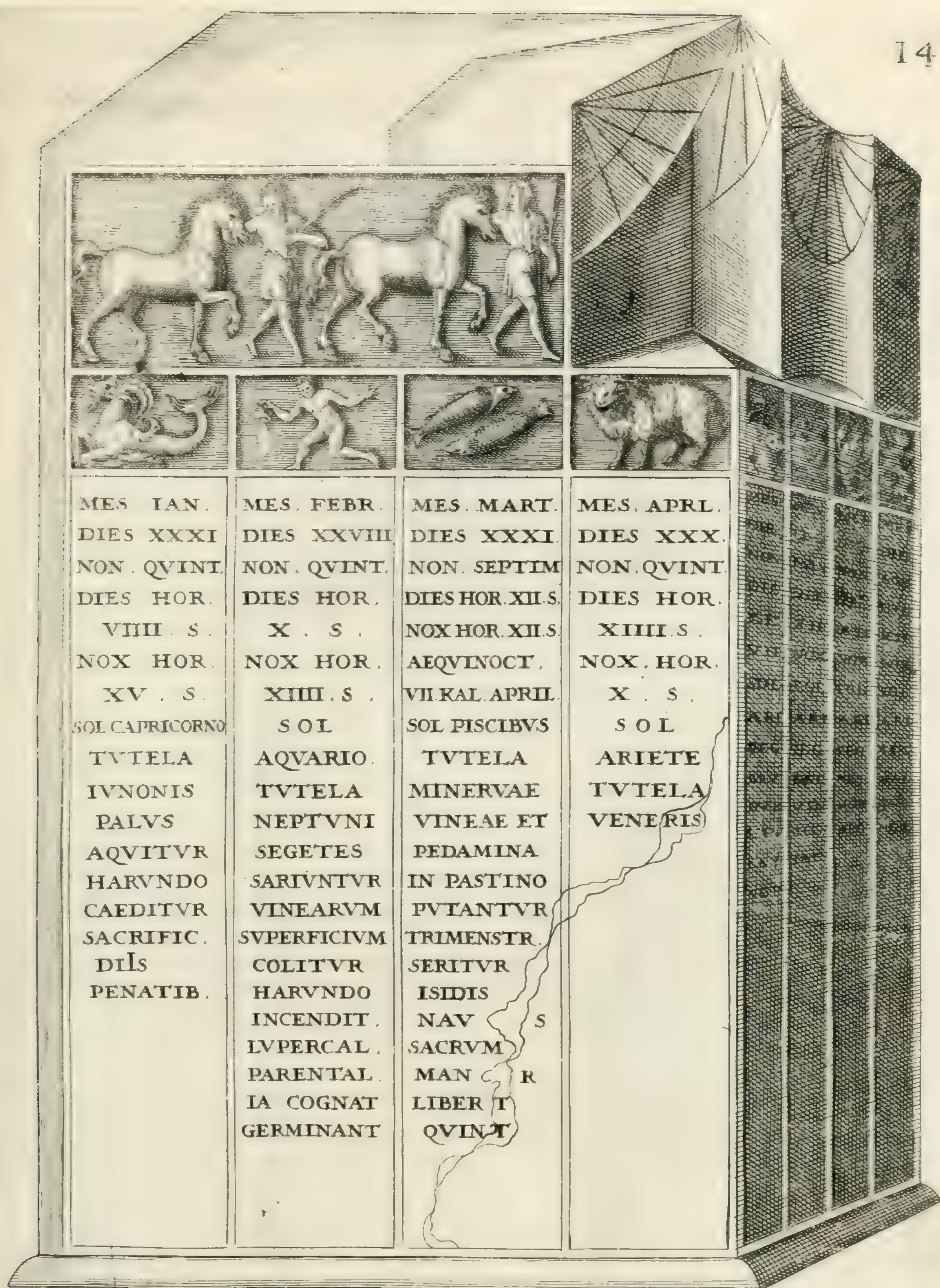
D. M.
AELII TAMYRI
PVERI MISERRIMI
OSSA
MYRINE MATER IN
FELICISSIMA
POSVIT
ET SIBI ET SVIS
POSTERISQ.

C. CAERELLIO FVFIDIO
ANNIORAVO C. FIL. OV. F.
POLITIANO SODALI
MARCIANO AVRELIANO
SEVERIANO III. VIR. EQVIT. ROM.
TVRMAE PRIMAE QVAESTORI
CANDIDATO
IMP. CAESARIS M. AVRELII
ANTONINI FELICIS PII. AVG.
TRIB. PLEB. CANDI. PR. HAST. AR. GV.
FVFYDII AMICVS ET
CHRISTINAE NVTRITORES

STILICONIS NOMEN ABRASVM.
VIRO BIS CONSVLI ORDIRARIO
MAGISTRO VTRIVSQ. MILITIAE
COMITI DOMESTICORVM.
ET STABVLI SACRI ADQVE
AB INEVNTE AETATE
PER GRADVS CLARISSIMAE
MILITIAE AD COLVMEN REGIAE
ADFINITATIS VECTO SOCIO
BELLORVM OMNIVM
ET VICTORIARVM ADFINI
ETIAM DIVI THEODOSI AVGVSTI
ITEMQVE SOCERO
DOMINI NOSTRI HONORI AVGVSTI
POPVLVS ROMANVS
PRO SINGVLARI EIVS
CIRCA SE AMORE
ADQVE PROVIDENTIA
STATVAM EX AERE ARGENTOQ.
IN ROSTRIS AD MEMORIAM
GLORIAE SEMPITERNAE
CONLOCANDAM DECREVIT

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ ΚΑΙΣΑΡΙ
ΤΩΙ ΑΔΡΙΑΝΩΙ ΤΟΥ
ΤΡΑΙΑΝΟΥ ΠΑΡΘΙΚΟΥ ΥΙΩΙ ΤΟΥ
ΝΕΡΟΥΑ ΕΚΓΟΝΩΙ ΤΙΤΩΙ ΕΛΙΩΙ ΑΔΡΙΑΝΩΙ
ΑΝΤΟΝΕΙΝΩΙ ΣΕΒΑΣΤΩΙ ΕΥΣΕΒΕΙ
ΑΡΧΙΕΡΕΙ ΜΕΓΙΣΤΩΙ ΔΗΜΑΡΧΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ
ΙΓ ΥΠΑΤΩΙ ΤΟ Γ. ΠΠ. ΤΩΙ ΕΥΕΡΓΕΤΗ ΚΑΙ
ΣΩΤΗΡΙ ΑΔΡΙΑΝΗΣ ΜΟΨΟΥ ΕΣΤΙΑΣ ΤΗΣ
ΚΙΛΙΚΙΑΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΙ ΕΛΕΥΤΕΡΑΣ Κ, ΑΣΥΛΟΥ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΜΑΧΟΥ
ΡΩΜΑΙΩΝ Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΔΙΑ ΤΗΣ
ΘΕΙΑΣ ΑΥΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΣ ΒΕΒΑΙΑ
ΤΗΡΗΣΑΝΤΟΣ ΑΥΤΗ ΤΑΙΣ ΑΡΧΗΣ ΔΙΚΑΙΑ

Calendarium in marmore candidissimo & quadrangulari sculptum. Quod erectum est ad parietem minoris areæ domus Episcopi Vallæi.

Pars dextra.

MES IA
DIES XX
NON Q
DIES H
VIII S
NOX H
XV S
SOL CA
TVTE
IVNO
PALV
AQVI
HARV
CAED
SACR
DIIS
PENA

MES FE
DIES XX
NON Q
DIES H
X. S
NOX H
XIIII S
SOL
AQVA
TVTE
NEPT
SEGE
SARI
VINE
SVPE
COLI
HARV
INCEN
LVPE
PARE
IA CO

MES MA
DIES XX
NON SE
DIES H
XII. S
NOX H
XII. S
SOL PI
TVTE
MINE
VINE
PEDA
IN PA
PVTA
TRIM
SERI
ISIDIS
NAVS
SACR
MANR
LIBER

MES AP
DIES XX
NON Q
DIES H
XIII. S
NOX H
XI. S
SOL
ARIE
TVTE
VENE

MES. MAI.
DIES. XXXI.
NON. SEPTIM.
DIES HOR.
XIIII. S.
NOX. HOR.
VIIII. S.
SOL TAVRO.
TVTELA.
APOLLINIS.
SEGETES.
BRVNCANTVR
OVES TONDENTVR
LANAE.
LAVANT.
IVNAN.
IVRVA.
SECAN.
SES

MES. IVN.
DIES XXX.
NON. QVINT.
DIES HOR. XV. S.
NOX. HOR.
VIIII. S.
SOLSTITIVM
III. K. IVL.
SOL GEMINIS.
TVTELA.
MERCVRI.
FAENISEG.
VINEAE.
OCCANTVR.
SACRVM.
HERCVLI.
DIIS.
PENATIB.

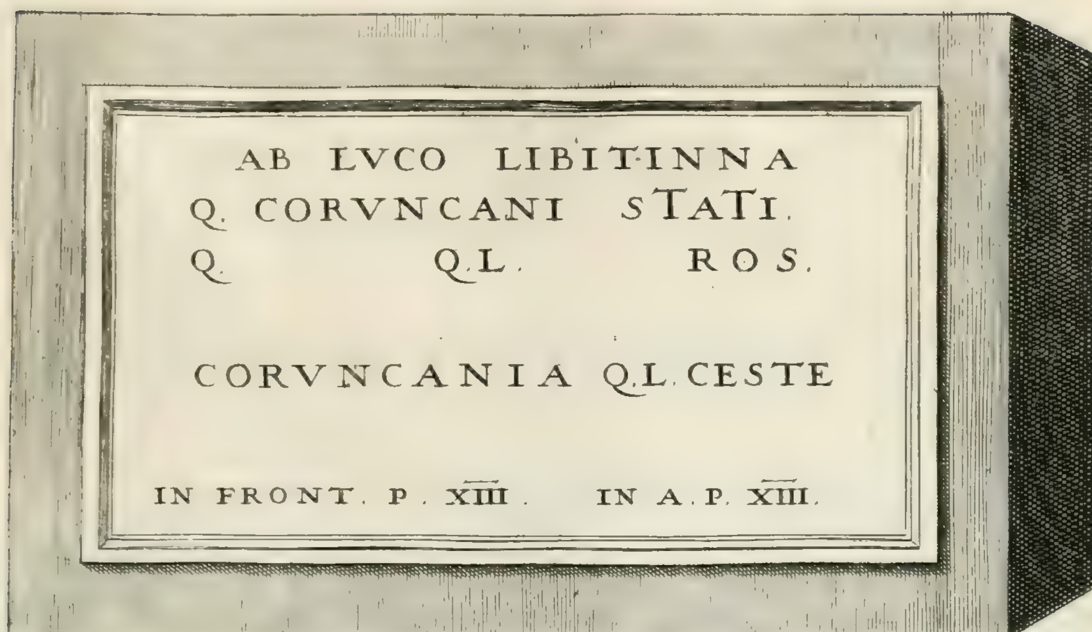
MES. IVL.
DIES. XXXI.
NON. SEPTIM.
DIES. HOR.
XIIII. S.
NOX. HOR.
VIIII. S.
SOL.
CANCRO.
TVTELA.
IOVIS.
MESSES.
HORDEAR.
APOLLINAR.
NEPTVNAL

MES. AVG.
DIES XXXI.
NON QVINT.
DIES HOR
XIII. S.
NOX. HOR.
XI. S.
SOL.
LEONE.
TVTELA.
CERERIS
PALVS.
PARATVR.
MESSES.
FRVMENTI.
STVPPAE.
INCENDVNT.
SACRVM.
SPES SALVS.
DEANAE
VOLCANI.

MES DIE NON DIE XIIII NOX X SOL LIB VIR VO DO VIN AR PI LE	MES DIE NON DIE XV NOX IX SOL TVT MA VIN SAC LIB SCR LE AR	MES DIE NON DIE XVI NOX VIII SOL NIE SEM TRI HO SCR ME AB HE PI	MES DIE NON DIE XV NOX IX SOL VES DE CH FAB AR TV EPI RO DE IO

MES. SEPT.	MES. OCT.	MES. NOV.	MES. DEC
DIES XXX.	DIES XXXI.	DIES XXX.	DIES XXXI.
NON. QVINT.	NON. SEPTIM.	NON. QVINT.	NON. QVINT
DIES HOR.	DIES HOR.	DIES HOR.	DIES HOR VIIII. S.
XII. S.	XI. S.	VIIII. S.	NOX HOR. XVI. S
NOX HOR.	NOX. HOR	NOX HOR. XV. S	SOL SAGITTAR.
XII. S	XIII. S.	SOL.	TVTELA.
AEQVINOCT.	SOL.	SCORPIONE.	VESTAE.
III. KAL. OCT.	LIBRA.	TVTELA.	NIEMIS INIT.
SOL VIRGINI.	TVTELA.	DEANAE.	SIVE TROPAPAE
TVTELA.	MARTIS.	SEMENTES.	CHIMERVINEE.
VOLCANI.	VINDEMIAE.	TRITICARIAE,	STERCORAT.
DOLIA.	SACRVM.	ET HORDEAR.	FABA SERIT
PICANTVR.	LIBERO	SCROBATIO.	MATERIAS.
POMA.		ARBORVM.	DECIENTES.
LEGVNTVR.		IOVIS.	OLIVA FOD
ARBORVM.		EPVLVM	LEMV
ABLAQVEATI		HEVRIS	SACR
EPVLVM.			C
MINERVAE.			

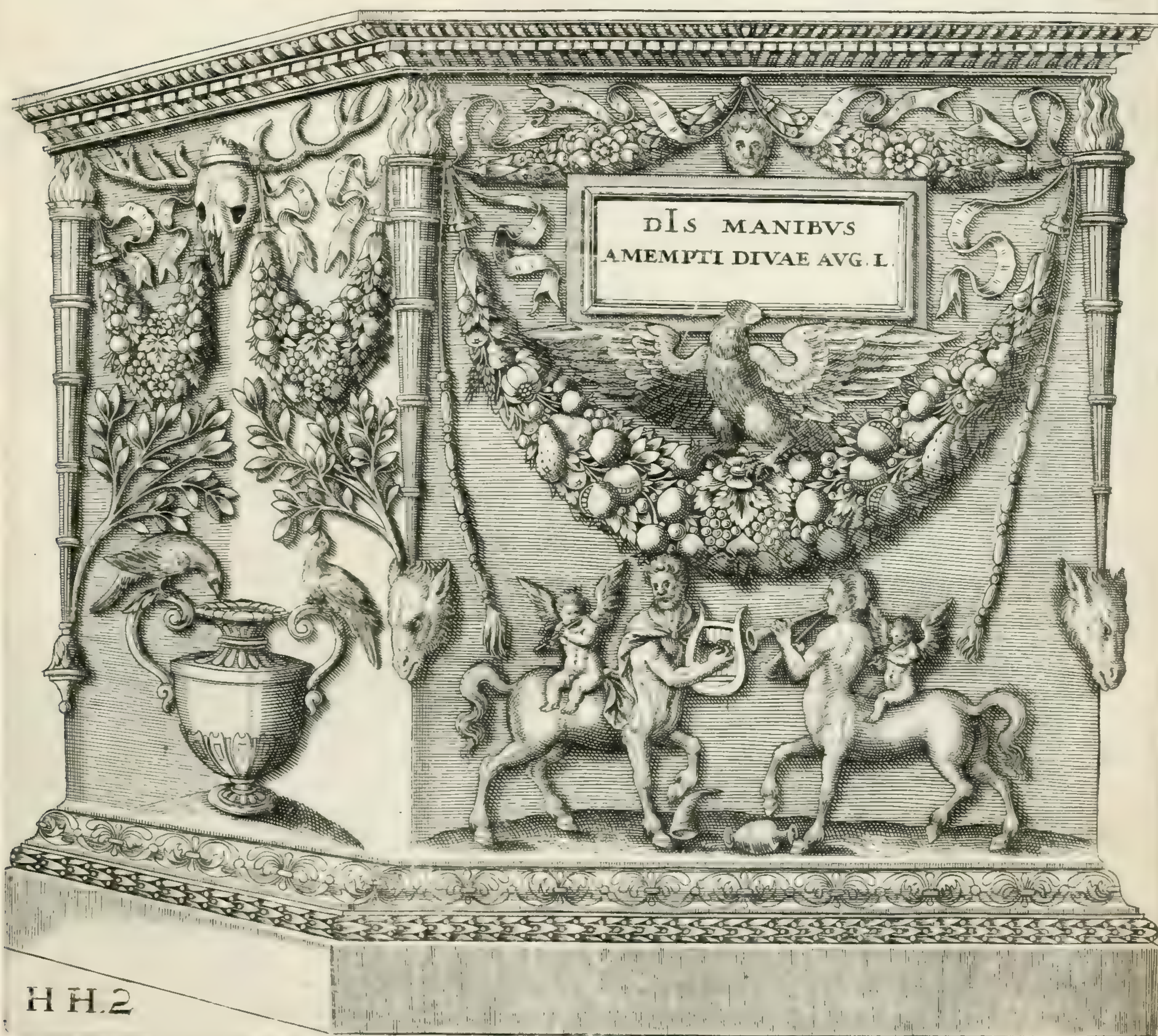
Jn palatio Epiſcopi Vallæi

Saxum hoc in duas partes eſt diviſum & vtrinque eandem habet formam & inſcriptionem

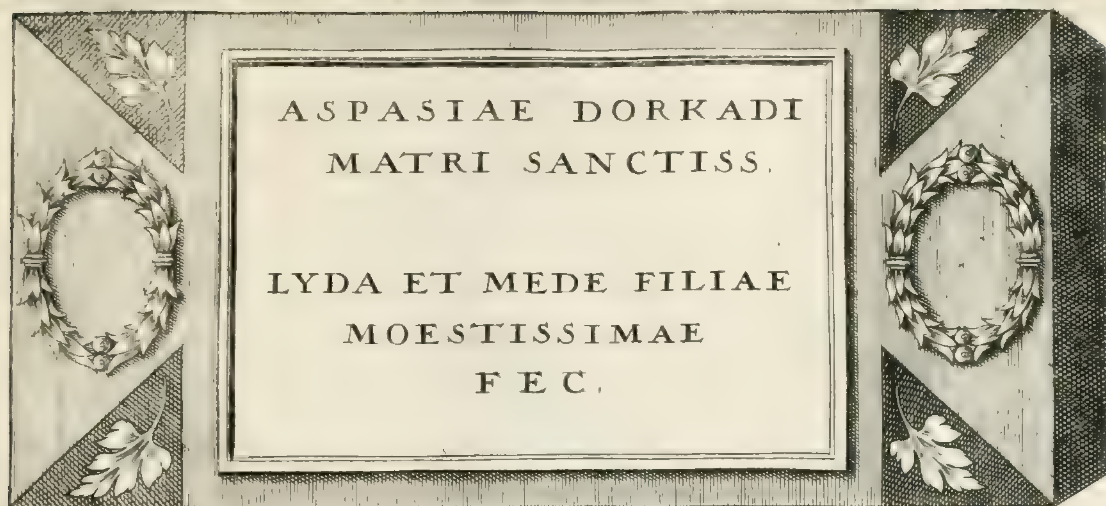
TI. IVLIO
AVG. L.
MNESTERI.

D. M.
PETRONIA NICE ET ALCIBIADES
ALCIBIADI FIL. DVLCISSIMO ET
DESIDERATISSIMO CVIVS MORS
DECEPIT PATREM SVVM QVI VIX. A. XX.
M. VII. D. XXI. ET IVCVNDAE MATRI EIVS CVM
QVA VIX. ANN. XXV. ET FELICLAE ALVMN. SVAE
QVAE V. A. VI. M. V. B. ME. FECER. ET SVIS
POSTERISQ. EORVM.

DIIS MANIBVS
SACRVM
Q.MINVCLVS FELIX.

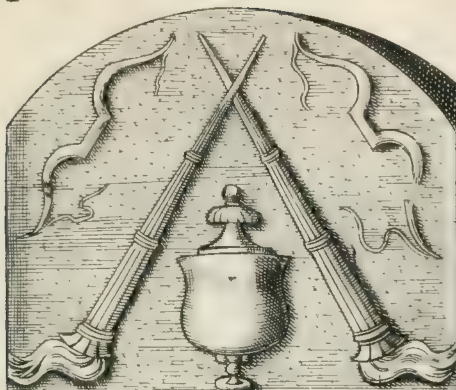

In domo Episcopi Vallæi

E[illegible]IO STILICHONI ILLVSTRISSIMO
VIRO MAGISTRO EQVITVM PEDITVM
QVE COMITI DOMESTICORVM COMITI
PRAETORIANO AB INEVNTE AETATE
PERGRADVS CLARISSIMAE MILITIAE
AD COLVMEN GLORIAE SEMPITERNAE
ET REGIAE ADFINITATIS VECTO
PRO GENERO DIVI THEODOSI COMITI
DIVI THEODOSI AVGVSTI IN OMNI
BVS BELLIS ADQVE VICTORIIS ET
AB EO IN ADFINITATEM M
COOPTATO ITEMQVE SOCERO D. N.
HONORI AVGVSTI AFRICA CONSILI
IS EIVS ET PROVISIONE LIBERATA
EX
S. C.

SECVRITATI
COGNATIONIS SVAE
FORTVNATVS AVG. L.
VERNA PATERNVS
AB EPISTVLIS
ACCENSVS PATRONO
DIVO AVG. VESPASIANO
LICTOR CVRIAT
VIAT HONOR DEC COS ET PR.
ET SIB ET
EPAPHRODITO AVG. L.
AB EPISTVLIS PATRI SVO.

SABINA AVG.

ANNEAE PYRAL
LIDI

L. TROPHIMVS
AVG. LIB.
A VESTE ITEM
A LACVNA
LOCVM MONVMENTI
DEDIT.

II. 2

P. DECIMIVS P. L. HEROS MERVLA MEDICVS
CLINICVS CHIRVRGVS OCVLARIVS VI. VIR.

HIC PRO LIBERTATE DEDIT IIS ꟾↄↄ.
HIC PRO SEVIRATV IN REMP. DEDIT IIS. ∞∞.
HIC IN STATVAS PONENDAS IN AEDEM HERCVLIS DEDIT

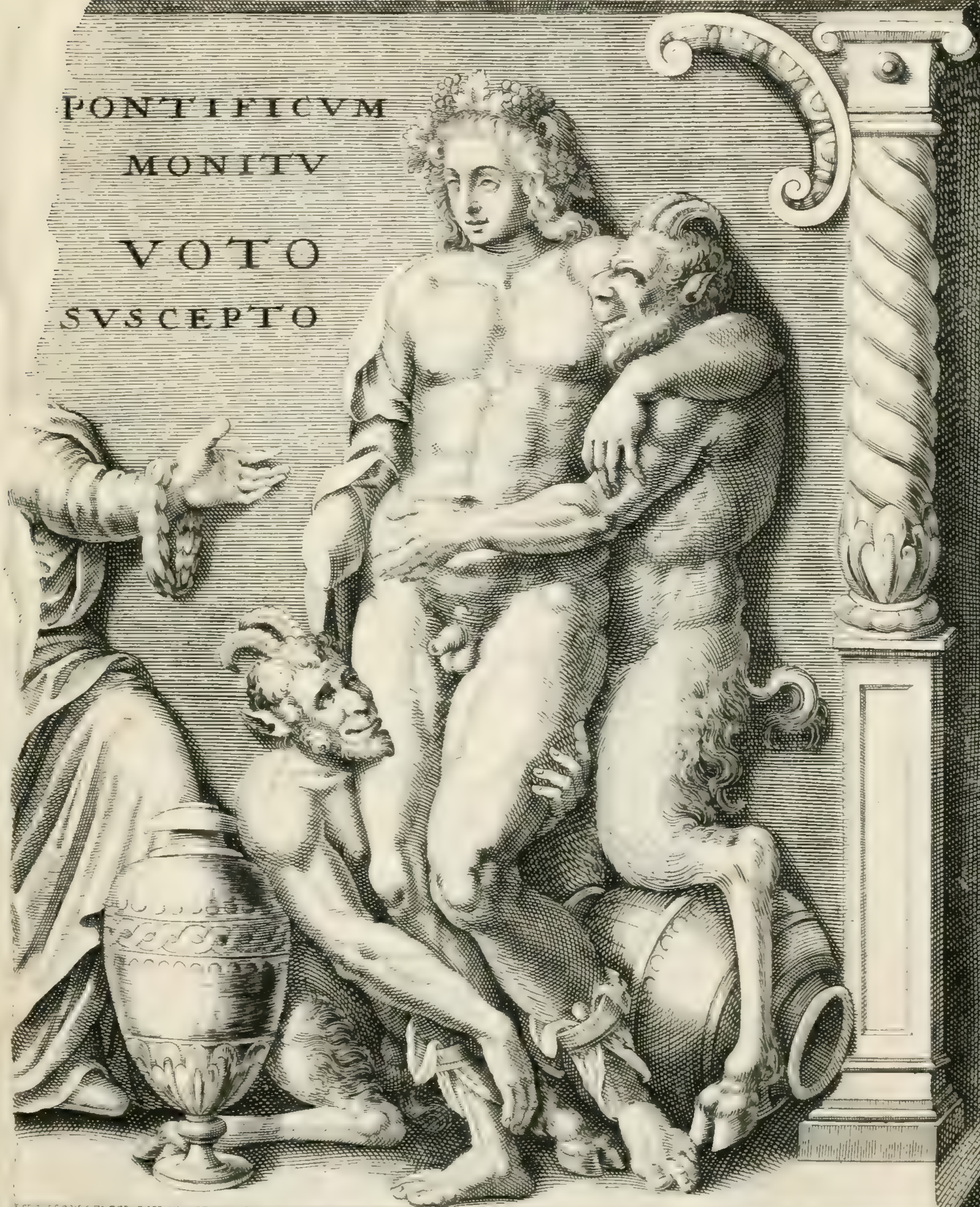

HIC IN VIAS STERNENDAS IN PVBLICVM DEDIT

HIC PRIDIE QVAM MORTVVS EST RELIQVIT PATRIMONI.

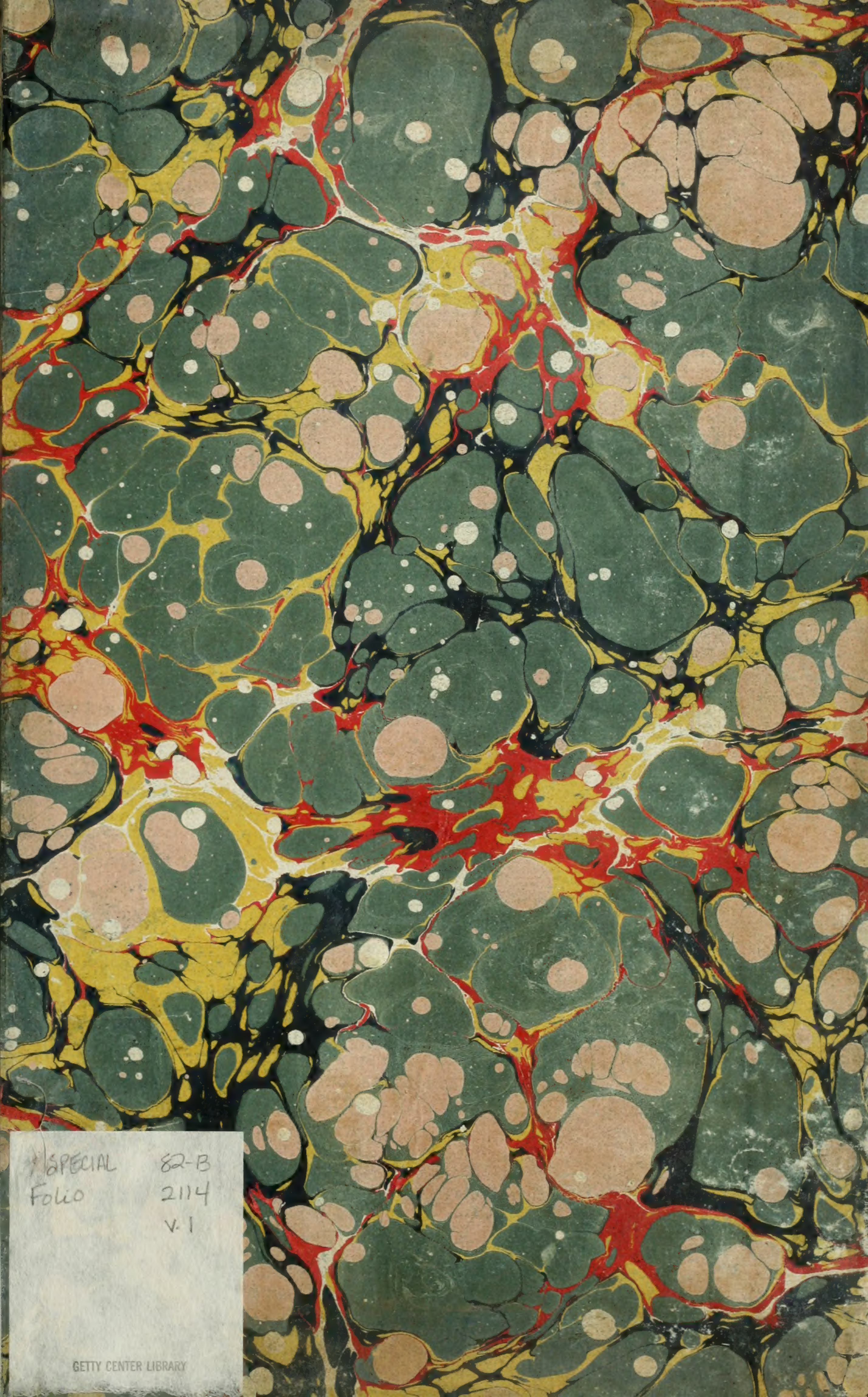

II. 3

Apud Card: Vallæum

SPECIAL 82-B
Folio 2114
V. 1
GETTY CENTER LIBRARY